ARANY JÁNOS
ÖSSZES MŰVEI

ARANY JÁNOS
ÖSSZES MŰVEI

ARANY JÁNOS ÖSSZES MŰVEI

I.

KÖTET

1951

KISEBB KÖLTEMÉNYEK

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST
1951

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE
VOINOVICH GÉZA

ME Központi Könyvtára
682·517
MISKOLC

Felelős szerkesztő: Barta János

A kiadásért felel: az Akadémiai Kiadó igazgatója. — Műszaki felelős: Szöllősy Károly
Megr.: 1954. VI. 8. Példányszám: 2200. Terjedelem: 35½ (A/5) ív + 8 melléklet.

31985/54. Akadémiai Nyomda, Gerlóczy-u. 2. — Felelős vezető: ifj. Puskás Ferenc

Barabás Miklós rajza

VÁLASZ PETŐFINEK.

Zavarva lelkem, mint a bomlott cimbalom;
Örűl a szivem és mégis sajog belé,
Hányja veti a hab: mért e *nagy* jutalom?
Petőfit barátul mégsem érdemelé.

Hiszen pályadíjul *ez* nem volt kitűzve...
Szerencse, isteni jó szerencse nékem!
Máskép szerény művem vetém vala tűzbe,
Mert hogyan lett volna nyerni reménységem?

És mily sokat nyerék! Pusztán a pályabér
Majd elhomályosít, midőn felém ragyog:
De hát a *ráadás!*... Lelkem lelkéig ér,
Hogy drága jobbkezed osztályosa vagyok.

S mi vagyok én, kérded. Egy népi sarjadék,
Ki törzsömnek élek, érette, általa;
Sorsa az én sorsom s ha dalra olvadék,
Otthon leli magát ajakimon dala.

Akartam köréből el-kivándorolni:
Jött a sors kereke és útfélre vágott,
S midőn visszafelé bujdokolnék, holmi
Tüske közől szedtem egynehány virágot.

Jöttek a búgondok úti cimborának,
Összebarátkoztunk, összeszoktunk szépen;
Én koszorút fűztem, ők hamiskodának,
Eltépték füzérem félelkészültében.

Végre kincset leltem: házi boldogságot,
Mely annál becsesb, mert nem szükség őrzeni,
És az Iza partján ama hű barátot...
Nem is mertem volna többet reményleni.

Most, mintha üstökös csapna szűk lakomba,
Éget és világít lelkemben leveled:
Oh mondd meg nevemmel, ha felkeres Tompa,
Mily igen szeretlek *Téged* s őt is veled.

(1847. febr. 11.)

A VARRÓ LEÁNYOK.

ELSŐ.

Lyányok, lyányok: lakodalom,
Oh, be sok szép népe vagyon!
Sok fehér ing: bő az ujja,
Libeg-lobog, ha szél fujja.

MÁSODIK.

Sem hegedű, se cimbalom,
Beh szomorú lakodalom!
Mintha orruk vére folyna —
Dehogy lennék menyasszonya!

HARMADIK.

Jaj, ki vágyna menyasszonynak,
Akit harangszóval hoznak!
Gyászos ének búg előtte:
Sírva mennek esketőre.

NEGYEDIK.

Nem menyasszony, — vőlegény volt!
Hat legény hoz zöld koporsót,
Apja, anyja sír előtte,
Keserves a menyegzője.

ÖTÖDIK.

Apját, anyját jól ismerem:
Megmondanám, de nem merem,
Mert a szívünk megdöbbenne...
Egyikünké megrepedne.

ELSŐ.

Lyányok, lyányok, vegyetek fel
Fehér ruhát s jőjetek el
Ma csak halott-látni, . . . holnap
Kivinni zöld koporsómat.*

(1847.)

A MÉH ROMÁNCA.

Ablak alatt
A pünkösdi rózsa,
Kezd egy kicsit
Fesleni bimbója:
Kékszemű lyány
Válogat belőle,
Koszorúnak
Holnap esküvőre.

Reménykedik
Egy kis méh az ágon:
Szép eladó,
Jaj, ne bántsd virágom!
Ezt az egyet
Magamnak kerestem,
Alig hasadt
Mikor eljegyeztem.

Felel a lyány:
Te bohó kis állat!
Lelsz te rózsát
Nem egyet, ha' százat,
Holnap is nyit,
Holnap is eljössz te,
Csak ne kívánd
Ami legszebb közte.

* Szokás néhol az ifjan elhúnytnak koporsóját zöld színre festeni, s halálát ezzel mintegy megszépíteni. A halottvivők ily esetben a kimultnak legény- vagy leánytársai, ünnepi öltözetben.

A. J. jegyzete.

Mond a kis méh:
Szőke szép hajadon,
Neked Isten
Hű szeretőt adjon!
Nem sok amit
Kívánok tetőled:
Ne szakaszd le
Az én szeretőmet.

Felel a lyány:
Dehogynem szakasztom!
Dehogy leszek
E ne'kűl menyasszony!
Koszorúmban
Ezt fonom előre,
Ugy vigyenek
Holnap esküvőre.

El se mondá,
Nyult a szép bimbóhoz,
Hogy letörje
A virágcsomóhoz.
A szegény méh
Rárepűlt kezére,
Csókot adni
Annak a fejére.

‚Hess te gyilkos!
Ne bocsáss fulánkot:
Leszakasztám,
Vigyed a virágod.'
»Szép menyasszony,
Már nekem mi haszna!
Koszorúdnak
Híja lesz miatta.«

Koszorúdnak
Híja lesz miatta —
Ezt a kis méh
Keserűn mondhatta,

Mert a szíve,
Hiába parányi,
Nagyon tudott
A virágért fájni.

S a leánynak,
Hiába kiáltott,
Szeme alá
Üti a fulánkot;
Szegény bogár!
S maga haldokolva
Félreült, egy
Rozmarin-bokorra.

Szép menyasszony
Jajgat a sebével,
Esküvőre
Sem mehet szemével:
Holdfogyásig
Dagadt lőn a tája . . .
Azalatt meg
Elhagyá babája.

(1847.)

ARANYAIMHOZ.

Midőn Toldim pályadíjt nyert.

Megjöttetek? de már, de már
Gazdag leszek, gazdag vagyok:
Lám a szerencse rám talál,
Hozzám kapnak az aranyok.

Isten hozott, sápadt fiúk!
Színünk, nevünk úgyis rokon:
Nosza, ki hogy segítni tud,
Segítsetek bátyátokon.

Régen s nagyon szeretlek én,
Távolban is szerettelek,
Hej, beh sokat törém szegény
Fejem, míg lebűvöltelek!

Ne féljetek, ne fussatok,
Ne, mint ama gaz nép taval!
Alighogy bekopogtatott,
Megint elillant csakhamar.

Ne féljetek, nem bántalak:
Nagyon szelíd ember vagyok,
Csöndes fiókban tartalak,
Hol nincsenek több aranyok.

Sőt még, ha épen mondanám,
Bolond fővel, hogy *menjetek*,
Akkor se hajtsatok reám:
Az istenért! ne higgyetek.

Sőt még ha küldenélek is,
Az se legyen nektek zokon!
Ha az ajtón kivetlek is,
Jőjetek be az ablakon.

Sőt akkor inkább híjatok
Több társat is segíteni,
Hogy, ha ismét útat adok,
Ne bírjalak elküldeni.

Inkább... de mit beszélek én!
Eszembe jut Peru s hazám:
Mért mindenik oly holtszegény,
Pedig aranyja sok van ám.

Talán, mert az arany ma már
Földhözragadt inség jele?
Csak gúnyol a világ talán
Szegény magyar költőt vele?

Felelnék rá: dehát minek?
Elhal számon a felelet.
Jó atyafi, hadd fizetek!
Kérem azt a kötlevelet.

(1847.)

A SZEGÉNY JOBBÁGY.

Életkép a multból.

Széles országúton andalog a jobbágy,
Végzi keservesen vármegye robotját.
Kavicsos fövénnyel rakta meg szekerét,
Annak terhe alatt nyikorog a kerék.
Tántorogva ballag a két kajla sőre,
Alig tetszik rajta, hogy mozog előre,
Méla mind a kettő, mintha gondolkoznék:
Hány izben hozott már és hány ízben hoz még?

Ott ül a szegény pór az első saroglyán,
Elkopott ostorát a kezében fogván;
Szomorú képére rőt kalapja alá-
Hullna, ha négy-öt szál madzag nem tartaná.
Néha megszakasztja hosszu hallgatását,
Biztatgatja két hű igavonó társát,
De azok nem bírnak lépni sebesebben,
Talpok a kőúttól ég eleven sebben.

Széles országúton, mint az ég morgása,
Hallik a távolban hintó robogása,
Csak imént dördült meg messzi földön, és lám,
Perc alatt elétűnt, mint a fényes villám.
A négy szürke lónak a két kajla sőre
Nagykeservesen tud kitérni előle,
Pedig félni, félnek; mert az isten-adták
Bírnák csak a jármot, mindjár' elragadnák.

Dölyfös uri kocsis űl a hintó bakján
Félkezében cifra ostort suhogtatván;
Jobban esik neki, a kényes lelkének,
Ha nyakába sujt a két szegény sőrének;
Jobban esik neki, ha egyet kiálthat:
Földi, a kerékagy siratja a hájat!
Kár volt annak árát a csapszéken hagyni,
Szegény tengelyedet siralomnak adni.

Föltekint a jobbágy, szomorúan felel:
Hej! biz a háj árát nem kocsma nyelte el,
Ami volt körültem, egy kevés zsiradék,
Gyors hintóitokra mind felkenegeték.
De a hintó népe nem hallotta e szót:
Szegény ember! és ez így talán jobb is volt,
Máskép ki áll jót, hogy e gyámságos kezek
Nyers-nyakasságodért meg nem fenyítenek!

(1847.)

SZŐKE PANNI.

Szőke Panni henyélve ül,
Mégis cifra, majd elrepül;
Apja földje és tinója
Mind fölment már viganóra.

De az apja mégse' bánja,
Mert kisasszony a leánya,
Ő maga is boldog jobbágy,
Elengedik a robotját.

Sem szántani, sem aratni,
Csak a vékát kell tartani:
Az uraság színig adja,
A kasznár meg el se csapja.

Szőke Panni felmegy Pestre,
Még ott is az emeletre,
És az apja — dehogy bánja!
Nevelőben a leánya.

Nevelőben jó dolog van:
Sok kisasszony lakik ottan,
Szép úrfiak, szép huszárok
Járnak mulatni hozzájok.

Mi lelt téged szőke Panni?
Fiatal vagy még meghalni;
Képeden volt egy pár rózsa:
Hova lett ily hamar róla?

Mi lelt téged Panna lyányom?
Elfonnyadtál, szép virágom,
Jer, kiviszlek a mezőre,
Éledjen a lelked tőle.

Panni nem szól, görnyedve fül,
Olyan rongyos, majd elrepül;
Vidd ki apja, vidd mezőre,
Szép, virágos temetőbe.

(1847.)

A RAB GÓLYA.

Árva gólya áll magában
Egy teleknek a lábjában,
Felrepűlne, messze szállna,
Messze messze,
Tengerekre,
Csakhogy el van metszve szárnya.

Tűnődik, féllábon állván,
El-elúnja egyik lábán,
Váltogatja, cserélgeti,
Abban áll a
Múlatsága,
Ha beléun, újrakezdi.

Szárnya mellé dugta orrát,
Messze nézne, de ha nem lát!
Négy kerités, négy magas fal:
Jaj, mi haszna!
Bár akarna,
Kőfalon nem látni által.

Még az égre fölnézhetne,
Arra sincsen semmi kedve:
Szabad gólyák szállnak ottan
Jobb hazába;
De hiába!
Ott maradt ő, elhagyottan.

Várja, várja, mindig várja,
Hogy kinő majd csonka szárnya
S felrepűl a magas égig,
Hol a pálya
Nincs elzárva
S a szabadság honja kéklik.

Őszi képet ölt a határ,
Nincsen rajta gólyamadár,
Egy van már csak: ő, az árva,
Mint az a rab,
Ki nem szabad,
Keskeny ketrecébe zárva.

Még a darvak hátra vannak,
Mennek ők is, most akarnak:
Nem nézi, csak hallja őket,
Mert tudja jól,
Ott fenn mi szól,
Ismeri a költözőket.

Megkisérté egyszer-kétszer:
Nem bírná-e szárnya még fel;
Hej, dehogynem bírná szárnya,
Csak ne volna
Hosszu tolla)
Oly kegyetlen megkuszálva!

Árva madár, gólya madár,
Sohse nő ki tollad, ne várd,
Soha többé, fagyos télig;
Mert, ha épen
Nő is szépen:
Rossz emberek elmetélik!

(1847.)

CZAKÓ SÍRJÁN.

Ott a költő sírja, a kicsiny fehér domb,
Ujon ásott sír az, nem nőtte be hant;
Ormán az öreg tél pihen ősz hajával,
Itju élet romja temetve alant.
Mért halt meg? hiszen még oly soká élhetett!
Bölcs kárhoztatás! menj, dobd reá kövedet.

»Gyönge az a lélek, mely az élet súlyát
Nem bírva, leroskad a pálya felén;
Nem férfi az, aki fölveszi a gyilkot,
Melyet vigaszul hagy a futó remény.«
Imhol a nyugágy, mit *kislelkűség* vetett:
Nagy lélek, eredj, dobd a sirra kövedet!

Te, kit aranyhímes pólyába kötöztek
S fednek születésed érdemcsillagi,
Kire gondolkozni sem szorult magadra,
S minden gondolatod más találja ki:
Ily halál sohasem fog érni tégedet:
Nagy lélek, eredj, dobd a sirra kövedet!

Te erős jellem, ki csúszva-mászva győzesz,
Akit a kegyszellő jobbra-balra hajt,
Ki el birsz feledni egy hitvány mosolyért
Annyi könnyes arcot, annyi zok sohajt,
Ki az érző szívet gúnyosan neveted:
Nagy lélek, eredj, dobd a sirra kövedet!

Te, ki földi léted boldog hizlalóján
Nem sejted, hogy benned égi szellem él;
Ki, ha vágyaidat mérsékleni tudnád,
Oktalan állatnak is beillenél:
Soha ilyen gyászos nem leend végzeted:
Nagy lélek, eredj, dobd a sirra kövedet!

Te, utonállója minden pénzdarabnak,
Kit silány éltedhez bilincsel az érc,
Ki, ha rajtad állna — míg lesz a világon
Nem tied egy fillér — örök-évig élsz,
E merényt te soha, soha nem követed:
Nagy lélek, eredj, dobd a sirra kövedet!

És te szellemfukar, ki rideg falak közt
Gyüjtesz a penésznek halott tudományt,
Kit nem érdekel a hitvány földi ember,
Míg a hold lakói állapotja bánt:
Nagy lélek, eredj, dobd a sirra kövedet,
Vagy kőnél keményebb szivtelen könyvedet!

Mi pedig, barátim, járjunk el a sirhoz
Olvasztani róla könnyel a havat,
Hadd sírjon a szív, ha itélni erőtlen!
Tán így hamarább jön az enyhe tavasz
S béhinti virággal az egyszerü dombot,
Hol ő pihen, aki tövis közt bolyongott.

(1848.)

TÉLBEN.

Álmodám tavasszal,
Szép, derült, virágos tavaszi napokkal;
Zöld berek aljában susogó szellővel,
Csevegő patakkal.

Jártam új mezőn, hol
Mének illatoznak oldalán az érnek,
Mely az őszvetés közt elbolyong, de ismét
Azon helyre tér meg.

Hullámzó vetés közt
Búvócskázik a fürj; suttog a nő: «vá-vá»,
Nyomon űzi a hím s három pitypalattyot
Örömmel kiált rá.

Majd egy nyúl szökik fel
S indul az ugarnak, gyorsan karikázva;
«Elébe! elébe!» kurjogat a szántó
Ösztökéjét rázva.

Elkiséri szemmel
A meddig belátja, csaknem az égaljig;
Most szólítja ökrét, szánt, szánt csöndesen, csak
Síró füttye hallik.

Kis pacsirta is szánt,
Mint a szegény költő, fényes levegőben:
Dalt zengve repült fel, dalt zeng a magasban...
Hallgat leesőben.

Karimás kalappal
A juhőrző gyermek meglopni akarja;
A madár tovább száll, s a fiú mérgében
Nyáját megzavarja.

Szöszke fürtű bárány
Át- meg átszökdécsel a zöld hantu mesgyén,
Anyját, aki most a nyáj közé vegyült el,
Bégetve keresvén.

Távolabb a csorda
Szanaszét fehérlik, mintha ott valaki
Széjjel a pázsitra szép mosott ruhákat
Terített volna ki.

Túl a kékes erdő,
A tájnak sötétebb keskeny karimája;
Jól kilátszik, mert még délibáb nem önte
Árvizet alája.

Száz meg száz madárhang
Szól az árnyas erdőn, titkait beszélvén,
Bokorról bokorra lomha kakuk szállong
Szellős róna szélén.

Olvasatlan ígér
Hosszu, hosszu évsort, melyből egy se tölt el,
Melynek mindenikén örökös tavasznak
Reményszíne zöldell. —

De oly hűs az erdő
És a tiszta égre felhők gyülekeztek:
Hallom a szélzúgást, arcomon is érzem —
Szinte fázni kezdek.

Ah, vagy úgy!... szobámat
Hosszu éj kihűté s nyughelyemen fázom:
Künn vad förgeteg száll, az kotorja szárnyát
Röptiben a házon.

Hold-, vagy hóvilág ez,
Mely a telet éjjel sem hagyja feledni?
Vagy talán a nap jő, unalmas robotját
Így-úgy elkövetni?...

Kívül a hideg szél
Sűrü apró pelyhet csapdoz ablakomba;
Benn fagyott virágok: a szeszélyes télnek
Dús virágu lombja.

Mily sivár ez a tél!
Vastag hó takar be udvart, házi kertet;
Országuton is csak az jár mostan, akit
Isten átka kerget.

Országut... hol az most
A mezőt borító tenger hólapályon?
Itt-amott ha látszik ut nélkül bolyongni
Egy magános lábnyom.

Az is elvesz egyszer:
Két sarut találni s emberlábat abban;
Erdőn farkas ordít; a síkon esik, fú
Mindig vastagabban....

Hagyjuk e zord képet,
Hisz' ez a *való*, ez sivatag életem:
Derits szép álmokat örökzöld tavaszról
Oh költészet! nekem.

(1848. január 21.)

ELDORÁDÓ.

Van egy ország: Eldorádó,
Innét a nagy Királyhágón,
Kelletig van benne minden,
Az nem is kell, ami nincsen.
Boldog egy nép aki lakja:
Árnyékon a legyet csapja.

Búzájától, mikor terem,
Dohossá lesz minden verem
S mind magának kell megenni,
Mert nem tudja hova tenni.
Ha pedig nem termett elég,
Eladhatja mind, vagy felét:
Bezzeg akkor van vevője
S jó hasznot kapar belőle.
A kenyérre, a haszonra,
Mellyel tele zsebje, gyomra,
Fel is önthet, mert az ecet...
Isten bocsáss!
Ez ráfogás:
A sok jó bor rajtaveszett.
Vagy ha nem bort — vizet ohajt,
— Boldog ország! — az se nagy baj:
Egyet sem lép érte lába,
Felmegy a víz ablakába,
Vagy az isten fellegéből,
(Míg új háza fel nem épül)
Ingyen ömlik a nyakába.
De ki bolond innék vizet?
Bort ihatik, mégsem fizet:
Sőt — aranykor tért-e vissza? —
Még fizetnek amért issza!
Részeg fővel ha lefekszik,
Elhorkolhat holnap estig:
Más kisöpri háza táját,
Fel sem költi a gazdáját;
Más megfeji a tehenét,
(El sem viszi, csak a tejét);
Mindent más csinál helyette,
Úgy álmában, mint imette;
S bízta másra, vagy nem bízta,
Mire ébred, minden tiszta,
Minden megvan, minden jól van
(Csak a borju nincs az ólban);
S minthogy tenni
Már nincsen mit,
Legfölebb fejét vakarja
S száját tátja... ha akarja.
Másutt tán nem is képzelik:
Ott a szájtúl mennyi telik,

Úgy hogy a kéz és az elme
Szinte rozsdát kap, heverve,
Mert csak száj kell és nagy torok,
Hogy rendin menjen a dolog.
Száj kell hozzá, hogyha raknak
Füst-alapot légváraknak;
Szájjal áldoz a közjóra
Az országnak dús lakója;
Hát a hazát — oh! azt pedig
Majd megeszik, úgy szeretik —
Mégse tettel: szájjal védik,
Pipálgatva örökkétig.
És valóban — amely ennyi
Jó dohányt bír megteremni —
Méltó is, a hon javára
Bátran kelni szál pipára.
— De ki győzne mindent hosszan
Elsorolni, ami ott van?
Az iszonyu boldogságot,
Milyet ember sose látott?
Aki Tamás a dologban
És akarja tudni jobban,
Menjen oda, üssön tanyát,
Nem kérdik ott apját, anyját;
Boldognak, boldogtalannak
Uraságot, földet adnak.

(1848.)

AZ ALFÖLD NÉPÉHEZ.

(Előhangja egy el nem készült költői beszélynek.)

Ti, kikért teremnek a búzakeresztek
S rózsává pirított fehér cipót esztek,
Ti a gazdag alföld édes gyermekei!
A felföldre is jó néha tekinteni.

Tudom, böcsmérlitek a görbe tartományt,
Nem adnátok érte egy jó pipa dohányt,
A patkót sem állja vad lovatok lába,
A kereketek sem tanult kalodába.

Tudom, szeretitek látni a kék eget,
A napot, hogy' űl el tekenője megett;
S a csillagokat, bár meg nem olvastátok,
Egy hiján szemlélni mintegy átallnátok.

Szerettek a síkra heveredni hanyatt,
Kalap levén vánkos a fejetek alatt,
Nézni a fiastyúk s göncölszekér felé,
Olykor-olykor el is andalodni belé.

S ha néztek fölfelé, néztek balra jobbra
S nincs egy földi fűszál, mely rátok hajolna
S mindenütt, mindenütt csupán eget láttok!
Ti is égben vagytok akkor, azt tudjátok.

Szeretitek látni a szép hajnal tövét,
Hol a kerek földhöz tűzi bársony övét,
Legszebb, legpirosabb ott az ég almája,
Púpos hegy körösleg be nem harapdálja.

Hát mikor félszemmel egyenest néz a nap
A sík puszta színén: mint örűltök annak!
Ugy-e, attól félti és azért néz széjjel:
Nem pattant-e rajta domb az elmult éjjel?

Szerettek ti mindent és örömmel tölti
Szíveteket minden, ami csak alföldi:
A puszták havasát, a fehér gulyákat,
A puszták tengerét, a szép délibábot.

És a mozgó tábort, a nyeritő ménest,
Mely elláthatatlan az ember szemének,
(Mert csürhe nálatok s nem ménes a neve,
Ha napi járóföld nincs a kerűlete);

A szép sík földeket, egyenesre szántva,
Mert ti nem szántatok dombos bogárhátra,
A zöld vetést, melynek széle-hossza nincsen,
És az áldást rajta, ha megadta Isten.

Mindezt kedvelitek igen-igen nagyon,
Mivelhogy e dolog véretekben vagyon,
Mert alföldi magyar, nem tót, a nevetek,
Mert tejmézzel folyó lakhelyet nyertetek.

Nem volt ez mindég így. Nem a békés rokon,
Hanem ellenség járt téres pusztátokon:
Elvetett az ember, de nem takart soha,
Lábán nyomtatá el török s tatár lova.

Elnyomtatta, mondom, s ujra elvetette,
Vadul termett aztán más idén helyette,
Szegény bujdosóknak vadul termett annyi,
Hogy hosszabb kín után fogtak éhen halni.

Sokszor annak, akit utolért a halál,
Kizöldült szájában a kövér búzaszál,
Jött utána másik, a kalászt leszedte
És az isten-adta, elhalt, mig megette.

Hiszen hallottátok a *futásnak* hírét:
Futott ám a gyáva, mert féltette bőrét:
De kemény csatára keltek az erősek,
Zsíros földeteken elhulltak az ősek.

Nincs is más hegyetek, mint sok oly *testhalom*,
Melyben egy egész had eltemetve vagyon,
Mikor már kikezdé farkas, holló, kánya,
Török és magyar test egy gödörbe hányva.

Akkor a széttépett seregek foltjai,
Kiket az ellenség hagyott hírmondani,
Kerülék a pusztát, a perjés parlagot,
Délibábján kivül kit minden elhagyott.

Mentek fölkeresni ama sziklatetőt,
Hol a sas kinyúló csupasz kövekre költ,
Elzavarák a sast, tojásit megették,
S fészke helyén váruk alapját vetették.

Ily sziklavárakban maradt fenn a csira,
Mely most az alföldön buján hajt annyira,
Mikor rozsda vert ki sarlót, ekét, kaszát
S éhen-szomjan védte a magyar a hazát...

(1848.)

A TUDÓS MACSKÁJA.

Nagy lett volna a tudósnak
Az ő tudománya,
De mi haszna, ha kevés volt
A vágott dohánya.
Könyvet irt a bölcseségről
— S hajna!
Akkor esett ez a bolond
História rajta.

Nem szeretett ez a tudós
Semmit a világon,
Járt legyen báf égen-földön,
Két avagy négy lábon:
De a kendermagos cicát
— S hajna!
Éktelenül megszerette,
Majdhogy fel nem falta.

Szolgája is volt; a háznak
Ez viselte gondját,
Hogy lába ne keljen és a
Szelek el ne hordják.
Hű cseléd volt félig-meddig,
— S hajna!
Koplalás lőn este reggel
Bőséges jutalma.

Máskülönben ment a dolga
A kedves cicának:
A reggelin gazdájával
Ketten osztozának.
Búsan nézte ezt a szolga
— S hajna!
Fél zsemlére, pohár téjre
Nagyokat sohajta.

Mert tudósunk a magáét
Ha fölreggelizte:
Felét a cicának adni
Volt a szolga tiszte.

Úriasan élt a macska,
— S hajna !
Csak nem akart, csak nem akart
Meglátszani rajta.

»Hé . . .izé . . .mi baja lehet
Annak az állatnak?
Szőre borzas, csontja zörgős,
Szédelegve ballag.«
»Jaj, uram, hát a sok éhség! —
— S hajna !
Kétszereznők csak a tartást:
Mindjárt lábra kapna.«

S az napságtól itce tej járt,
Kapott egész zsemlét:
A tudós csak lesi, várja
Hogy ha nekitelnék.
De a macska nem üdült fel,
— S hajna !
Elfogyott a fogyó holddal,
Sarlóvá hajolva.

Kendermagos szegény cica
Nyavalyába esvén,
Fölvette a *néhai* nevet
Egy szép őszi estvén.
»Átszellemült kedves állat
— S hajna !
Falatom megosztám vele
Mégis meg van halva!«

»Mi tagadás« mond a szolga,
»A cicus nem vétett:
Én evém meg ő helyette
Reggel az ebédet.
Mondtam, menjen egérfogni,
— S hajna !
Nem tanyáz ám ott egér, hol
Üres minden kamra.«

Nagy volt, mondok, a tudósnak
Az ő tudománya,
De mi haszna! kevés hozzá
A vágott dohánya.
Könyvet irt a bölcseségről
— S hajna!
Ilyen apró dőreségek
Gyakran estek rajta.

(1848.)

A DISMAL MOCSÁROK TAVA.*

(Ballada, Moore után.)

«Sirt ástak néki, nyirkost, hideget,
Mitől a hű, meleg szív rettegett;
És elszökött a *Dismal* tómocsárra,
Hol, bolygó tűz világitván utára,
Egész mélységes éjtszakán
Evez fehérlő csónakán.

«Bolygó világát majd meglátom én,
S meghallom csónakát a tó vizén;
Soká élünk együtt, szerelmesen; —
Cipruslomb közzé rejtem kedvésem,
Midőn közelget a halál
S hallatszik dobogása már.»

Szólt s a *Dismal* tavak felé siet —
Ösvénye vad, szúrós helyen vezet,
Keresztül egybeszőtt-font bokrokon,
Zsombék között, gazos mocsárokon,
Hol vizikígyók ezre költ,
Hol ember nem járt azelőtt.

* Északamerikában. »Beszélik, hogy egy ifju, szerelmese halála miatt megtébolyodván, barátjai köréből hirtelen eltűnt s többé semmit sem lehetett róla hallani. Mivel pedig, zavart óráiban, azt szokta volt mondani, hogy a leány nem halt meg, hanem elment a *Dismal*-mocsárok közé, gyaníthatólag e roppant vadonba bujdosott s vagy éhen, vagy e borzasztó mocsárok valamelyikében veszett el.« Moore. — Az első közlésnél hozzá volt téve: Különben *dismal* angol szó, borzasztót jelent. — Fordító.

És a midőn így, fáradtan ledül,
Pillája ha talán elszenderül,
Ott hajtja le fejét a szunnyadó,
Ahol mérges könnyet sir a bogyó,
Melynek lecsöppent harmata
Húsát kirágja éjtszaka.

Körűl a sást farkas zörrenti meg,
Fülébe a csörgőkigyó sziszeg,
Így szunnyad ottan, mig fel nem riad:
«Mikor látom meg a ködös tavat?
Oh! vajmikor látom,» kiált,
«Szerelmesem kis csónakát?»

Meglátá a tavat; a tünde fény
Futkosva játszik síma tűkörén.
«Légy idvez» ugymond «kedvesem világa!»
És a viszonzó part nevén kiáltja
Sok ízben és sok éjen át
A sirlakó hideg leányt;

Míg nyírfakéregből sajkát csinál,
Melyen a csendes tó mélyére száll,
Messze, messze követvén a lidércet.
Most szél támadt, az ég felhős, sötét lett:
A csónak és csónakosa
Nem jött többé vissza soha!

De sokszor lát az indián vadász
Most is, ha e mocsár mellett tanyáz,
Lidérc-fénynél, borongós éjfelen
Sajkás legényt s a hű leányt jelen,
Dismal ködös hullámin át
Hajtván fehérlő csónakát.

(1848.)

NEMZETŐR-DAL.

Süvegemen nemzetiszín rózsa,
Ajakamon édes babám csókja;
Ne félj, babám, nem megyek világra:
Nemzetemnek vagyok katonája.

Nem kerestek engemet kötéllel;
Zászló alá magam csaptam én fel:
Szülőanyám, te szép Magyarország,
Hogyne lennék holtig igaz hozzád!

Nem is adtam a lelkemet bérbe;
Négy garajcár úgyse sokat érne;
Van nekem még öt-hat garajcárom...
Azt is, ha kell, hazámnak ajánlom.

Fölnyergelem szürke paripámat;
Fegyveremre senki se tart számot,
Senkié sem, igaz keresményem:
Azt vegye hát el valaki tőlem!

Olyan marsra lábam se billentem,
Hogy azt bántsam, aki nem bánt engem:
De a szabadságért, ha egy íznyi,
Talpon állok mindhalálig víni.

(1848. április.)

EGYESÜLÉS.

Az, mi a költő lelkének
Álomkép gyanánt
Lengett a távol jövendő
Tündér fátyolán;
Az, miért epedt a honfi
Soká, hasztalan,
De nem hitte, csak mutatta,
Hogy reménye van:
Az többé nem álom, nem kétség homálya:
Ismét egy a magyar kettévált hazája!

Magyar nép, igaz rokonság
Túl a bérceken,
Mik sötéten ott kékellnek
Világos egen;
Osztályosunk jóban, rosszban,

Kölcsön támaszunk:
Benned, bárhogy' hány-vet a sors,
Nem csalatkozunk.
Öleljük meg egymást, szivesen, meghitten,
És szeressük egymást: úgy áld meg az Isten.

Most szeressük, mert ki tudja
Felőlünk mi áll
Írva a végzet könyvében:
Élet vagy halál?
Oh, ki tudja, nincs-e bennünk
Rejtve már a mag —
Hogy a csak most egyesültek
Együtt haljanak,
Mint egymásra ismert ölelő testvérek,
Kikben hatni elkezd a lappangó méreg...?

Nem, nem! — Élni fog a nemzet,
Amely összetart:
Kit önvétke meg nem hódit,
Nem hódítja kard.
Megbünhödtük ősapáink
Vétkét súlyosan;
Napjainknak, a jelenben,
Csak erénye van,
S az erényes nemzet jutalma nem égi:
Földön jut dicső és hosszu élet néki.

(1848.)

A RODOSTÓI TEMETŐ.

Vess lángot előttem, éjjeli szövétnek,
Képzelet! s világits éjek éjjelébe;
Messze, határin túl sok rabszolga népnek,
Hozd a kis temetőt lelkemnek elébe:
Hogy lássam az éjet, mely ottan feketűl,
Halljam a csöndet, mely szent hamvak felett űl.

Hol a kéz, hol a kéz, aki fölemelje
Sírjokról a követ: egy nehéz századot?
Hol van a szellem, ki életre lehelje
A szivet, ha régen, régen elhamvadott?
Ah! Midőn a hű szív porrá vagyon válva,
Feltámasztja-e más, mint a költő álma?

Éjfél van. Az eget, néhány csillagával,
A Mármora tenger kebelén ringatja;
Egyhangu morajjal dalt susog magában,
Mint bölcső felett a szunnyadozó dajka;
És az ég szemei, az a néhány csillag,
Az álommal ők is alig-alig birnak.

Elsohajt a lágy szél, mely a tavaszt hozza,
Elsohajt a vízen és a partra téved:
«Ébredj, fű-fa, ébredj!» halkan ezt sugdozza, —
S ime, fűben-fában megmozzan az élet;
Megmozdul az élet, felül, a kopáron:
Csak alant a sírban örökös az álom.

Ők alusznak ottan, a számkivetettek.
Idegen hazának földe tesped rajtok.
Elhagyák honukat, a soká védettet,
Melyet pártos önzés megtörött, lehajtott.
Elhagyák a szép hont, őseik lakását,
Hogy ne látnák annak végső vonaglását.

Ott vártak sokáig, noha nem reméltek.
Nem volt kitől várni, csak a véletlentül.
Hazájok szerelmét, ezt az örök mécset,
Kebelök mélyében ápolgaták szentül;
Addig ápolák, hogy annak is vége lett:
Eltemeték egymást, idegen part felett.

Ám hívek maradtak az utolsó percig,
És szabadok, nem mint a hon többi népe. —
Most a kis csoport sir már fel sem ismerszik:
Új meg új tenyészet rendje nőtt fölébe,
És, hogy föl ne leljük a nehány szent házat,
Földig egyengette egy zsarnoki század.

Éjfél van a sirban, éjfél van felette;
Búg a Mármora, búg, tompa lágy morajjal.
Hirtelen szél támad, a hullám felretten:
Zúg a Mármora, zúg, riadalmas zajjal;
Zúg a tenger, az ég tűz szemei nyilnak,
Haragosabb fényre gerjed minden csillag.

Egyszersmind keletről, hol a nagy Isztámbol
Mélyen alszik, mint az elgyötört rabszolga,
Hős alak közelget; arca, szeme lángol,
S megharsan beszéde, a sírokhoz szólva:
«Fel, fel, ti halottak, éjféli menetre!
Rákóczi Ferenc hí, a szabadság lelke.»

És amint a szózat ereje megdördült,
Lenn, a süket mélyben, tompa visszhang éled,
Mintha most riadna serkentőt az a kürt,
Mellyel idéz majd az utolsó ítélet:
S emelkednek onnan, előre hajolva,
Sötétlő alakok, mint megannyi fejfa.

Szótlan seregelnek fejedelmök mellé
Hívei, kik egykor vele halni jöttek,
Kikben a mult század lelke megismerné
Csákit, Zait, Mikest, Pápait, és többet;
Radalovics papot, kinek, mig napja múl,
Nem a neve hangzott — szive vert magyarúl.

«Miért buslakodtok, némán vesztegelve?»
Hallatszik megint a fejedelmi szózat,
«Nincs többé bilincsen a szabadság nyelve,
Mint az ég haragja, oly hangosan szólhat,
Hogy, mint nyárfa lombja, mit az ősz letarlott,
Reszketve lehulljon, ha ki van még, zsarnok.

«Nem érzitek-é a körülfolyó léget,
Mint emel, mint éleszt, mint ragad magával?
Fölvet az ár; a föld egyre alább mélyed...
Vitetünk, száguldó szélnek rohamával.
Vígan, ti halottak, ti számkivetettek!
Most mindenki vígad, csak az ármány retteg.

«Vigan, ti halottak! fel, az ős Budára,
Honnan visszatiltott egy százados átok;
Még áll, még erős a nagy királyok vára,
Még tisztelve néz rá élő unokátok;
Még van szív kebelben, és erekben van vér,
Mit az eldőd büszkén sajátjának ismér.»

Fel, fel!... És mint vésztől űzőbe vett felleg,
Gyorsan úsz az égen a kicsinyded tábor;
Szellemtestöket, mint lobogó lángnyelvet,
El-elkapja mintegy a szél s viszi távol,
Majd halomra sepri, majd elmossa őket,
Valamint a félénk, bujdosó felhőket.

Alattuk a völgyek, erdők néma lakja,
Mik szállást az éjnek oly örömest adnak,
Alattuk a Duna sillámló szalagja,
Városok, helységek, sorra elmaradnak;
Nem soká feltűnnek a budai ormok,
S a Mátyás nevéről neveztetett csarnok.

Csend van a tetőkön, csend a völgy lapályin,
Megszűntek zajogni akik ottan élnek;
Nyugszik durva kövén vagy selyem párnáin
A test, tarka bábbal játszadoz a lélek:
Gyötrelem, kéjelgés, szerepök felváltva,
Ez kunyhókba siet, az dús palotákba.

Most amint a sírok hős népe közelget,
Dobban a nyugvó szív és sebesebben ver;
Egy álom magaszt fel minden földi lelket:
Őket látja, őket hallja minden ember;
Túlvilági álom ez — nem szabad holnap
Emlékezni rája gyönge halandónak.

De nyomát bevési a lélekbe, mélyen,
Oda, honnan a vágy, a sejtelmek jőnek,
Mik diadalt ütnek a számvető észen
És megváltoztatják rendjét az időnek,
Hogy megáll az elme, mint egy bomlott gépely
S bámulja a lelket csodás ösztönével.

Oda vési nyomát e magasztos álom:
Képei ködmását, hangjai visszhangját,
A lejtő csoportot fenn, a magas váron,
S dörgő éneklését, a szabadság dalját,
Melyből a szeleknek szózatos fuvalma
Ezeket hozá el a veszendő lantra:

1.

Ébredsz-e már, ébredsz-e már,
Erős apák romlott fia?
Vagy nálad a halottnak is
Előbb kell föltámadnia?
Küzdésre! halld, a kakasok!
Rövid a nap, a munka sok.

Mit fürösztöd gyáva könnyel
A multat, ez ó emléket?
Hah! nem ilyen áldozatra
Szólit a kor lelke téged:
Nem langyos vízet, — meleg vért
Kell áldoznod a jövőért.

Kidőlt, száraz törzsök a mult;
A jövőnek vagy te magva,
Szunnyadó mag, eltemetve,
Tespedésben megrohadva:
De a csíra még erőben:
Mért ki nem hajt lombja zölden?

2.

Mily hangok a völgyben?
Megzendül a vér,
A szívdobogásból
Vídám zene kél!
Láncok szakadoznak,
Kard, kopja zörög;
Fuldoklik az önkény,
Álmába' hörög.
Vad kétségbeesés fölveri a palotát,
S börtönből szabadult sohaj üldöz
Gúnyhahotát.

A n g o l (hidegen). Nem!

T i s z t. A' tájék erre igen szép! Sir kedveli a' szép tájékokat?

A n g o l (száját teli tömve). Nem!

T i s z t. A' gőzösön lakás kellemesebb önre mint a' szárazföldöni élet?

A n g o l. Nem! De szeretem a' beefsteack, 's kivéve London, ez a' gőzhajó a' beefsteack legjobban megcsinálnak.

(Távolból látni szent Gellért hegyet.)

G e i z a.)
H e r m i n.) (A' szinpad elején jegyet váltanak.)

H e r m i n. Ez a' gyürü anyámé volt. Fogd! — Jelenléte az ő szeretetét juttatta eszembe, — távolléte a' te szerelmedet hozza közelebb (átadja). Előbb csak annyit tudtam hogy vòlt egy; a' ki szeretett.... most azt tudom, hogy van egy; a' ki szeret. Az én ujjamon keserü emléke volt az elmult — most a' te ujjadon, édes záloga a' jövő boldogságnak. Nem akarom sérteni anyám emlékezetét, de jobban örvendek mióta azt te nálad tudom.

F i a t a l o k (éneklik). Mi füstölög ott a' messzi távolban? —

— — — — — 'stb.

G e i z a (ének alatt felel — szünetek között). Meg fogom őrizni, és soha sem feledem.... hogy e' gyűrü.... lényed jelképe. Szíved tiszta mint aranyja.... ejtenék bár kőre. szózata nemes!... Alakja életed folyama... boldogságod körútja.... melly, esküszöm, olly végetlen leend, mint a' minő végetlen, e' gyűrü karikája.

(Csengetés a' hajón — Buda.)

H e r m i n.) (Egyszerre.) Geiza!
G e i z a.) Hermin!

(A' kárpit legördül.)

JÁNOS PAP ORSZÁGA.

Büszke, harczos, kalandor nép
Volt a' magyar nemzet,
Két élü kard, melly ha mocczant,
Jobbra-balra sebzett:
'S jobbra-balra, merre fordult
A' fegyvernek éle,
Puszta lett a' népes ország
És üvöltött rajta végig
Farkasok zenéje.

Kin a' német, minthogy ő rá
Járt a' rud legjobban,
Megélemlék, megbusula,
Csels szövött titokban:

[illegible] ÉLETKÉPEK 1845. évi szept. 10-iki számából.

A [illegible] Dobsa Lajos „Március tizenötödike" című [illegible] a vers után következő graefenbergi levél írója Tompa Mihály.

Nem birván az oroszlánnal,
Annak vermet ása,
Takarónak a' veremre,
Mint egyéb gazságra, jó lesz
Krisztus szent vallása.

„Ázsiának sáskaféle
Kóborló pogánya,
Isten a' te lelkedet bár
Mind pokolra hányja!
Ne legyen az idvességben
Soha semmi részed:
Lelked üdvességeért nem,
De saját bőrünk javáért,
Megtérítünk téged."

Igy beszélt a' német papság
És a' pénzbe markolt
(A' papok nagy torku zsákja
Már akkor is meg volt);
Bor, tulok lett a' dulásig,
A' pénzt nem kimélte,
Tudta, nem vész kárba semmi,
Huzni fogja firól-fira
Az uzsorát érte.

Lett is aztán dinom-dánom,
Keresztyén tivornya,
Hirdeté az istenigét
Papok bora, bornya.
Korcsma lett az isten háza
Mellyben ittak, ettek, —
'S egy két szentnek a' nevét
Elgagyogták részeg fővel,
Mindent megfizettek.

Kiváltképen egy pap, neve
Iván, azaz János,
Többi közt legjobban értett
Ehhez a' munkához.
Udvarán örökké tombolt
A' lakzi, kaláka,
Hét mérföldre érzett a' szag
'S ugy hitták azt a' vidéket:
János pap országa.

Kedves ország volt ez a' táj
Minden naplopónak,
Kasza, kapa-kerülőnek,
Éhen kóborlónak;
Kujtorgó ebek lakoztak
A' jó sült szagával,
Kujtorgó magyar nép dőzsölt
— Ha tudott keresztet hányni —
Jánossal magával.

Sült ökör hevert szanaszét
János udvarában,
Két szarván boros csobányok,
Kés az oldalában.
A' kinek tetszett, odament,
Az ökörből vágott,
'S jót ivott rá a' csobányból;
Nem is könnyen hagyta aztán
Ezt a' jó országot.

Alig futott ennek hire
A' népség között el,
A' ki nem jött a' szagára,
A' hirére jött el,
Nem, hogy jól lakjék, hanem csak
Hogy valamit lásson, —
'S addig nézte, addig nézte
Hogy maga is megkivánta
Kivül a' palánkon.

'S a' ki egyszer megkivánta
Azt be is bocsáták,
Pogány fővel el nem hagyta
Többé a' kalákát:
Megtaniták kulacs-szónál
A' Krisztus hitére . . .
Vagy nem is a' hitre, hanem
A' vallást elundokító
Sok mindenfélére.

Első ága volt a' hitnek
(Elmondom a' nagyját)
Hogy minden termék tizedét
A' papoknak adják,
Bort és búzát és baromfit,
Földeket is mellé,
'S faluszámra jobbágy népet,
A' ki a' kövér pusztákat
Ingyen megmivelné.

Másik ága volt a' hitnek
Hogy: ne kapj a' kincsen,
Mennyországban a' gazdagnak
Semmi helye nincsen.
Ne rabold el a' némettől
A' mi neki termett
Sőt, ha ingedet lehuzza,
Azt se bánd; mert isten ugy ad
Lelkednek kegyelmet.

Harmadik volt: országodat
Pap kezére bizzad,
Ő ráér tanácsot adni
Mig más ember izzad.

Ö mindent végez helyetted,
Kell-e több jó annál?
Bizd rá a' mi gondba jöne;
Csak a' pásztor legyen ébren
Hadd alugyék a' nyáj.

Negyedik hitágazatja:
Házasodjál össze,
Gyenge a' magyar, ha minden
Nemzet nincsen közte;
Hozz lakót, minél többfélét,
Ültesd a' nyakadra,
'S béketüréssel fogadjad,
Ha tulajdon eszterhéjad
Alól kizaklatna.

Ötödik .... mit én tudom mi?
Az is illyenféle
Rágalom 's káromkodás a'
Megváltó nevére,
Mellyeken a' jó magyarság
Gyönyörüen épült:
Idegen kalandoroktól
Ki hagyá magát pusztítni
Csaknem mindenébül.

Legott a' királyi székre
Német ember hágott,
A' ki fogta, másnak adta
Titkon az országot,
'S a' miatt, hogy másnak adta
'S a' magyart megrontá,
Iszonyú belháborúban
Magyar a' magyarnak vérét
Esztendökig ontá.

Attól kezdve többször is volt
János pap országa:
Sült galamb, borral folyó ér,
És ingyen-kaláka;
Mellyekért a' jó magyar nép
Mindenét od' adta
'S tett ollyat részeg fejével
Hogy, mikor kijózanodott,
Százszor megsiratta.

Most is vannak, a' kik illyen
Hizlalóba vágynak.
Lomhán a' gyomornak élni
És élni az ágynak;
Kik előtt, a' hashoz mérve

A' haza sem drága,
'S midőn ez küzdésre készti,
Felsohajtnak: jöjj el, jöjj el
János pap országa.

ARANY JÁNOS.

GRAEFENBERGI LEVELEK.

XI.

Julius 15. 1848.

Graefenbergben csudákat mivel a' viz, az igaz; nagyon sajnálnám azonban, ha valaki azon véleményben volna: hogy ez a' Bethesda tava, mellybe csak bele kell ugrani 's meggyógyúl az ember. Nem csak a' víz gyógyit egyedül, hanem a' húzamos idő és mértékletes életmód által alkalom nyujtatik a' természetnek, hogy erőhöz jöjön, hogy ujjá teremtse magát az emberben.

Sok bajt Priesznitz fel sem vállal, 's a' felvállaltakat sem gyógyitja mind meg; hiába! az ember lehető legtökélyesebb müködésében is véges és határozott. Rausse, Graefenbergről írt könyvében azt mondja: „Alle Krankheitsarten sind heilbar durch die Wassercur, aber nicht alle Krankheitsgrade, — folglich nicht alle Kranke.“ 'S igaza van, mert az idősülés által sok baj gyógyithatlanná válhatik. Van itt egy dán báró, kinek hátgerinczében nincs velő, 's dereka szüntelen itong-fitong; ez soha az életben jobban nem lesz, de még is itt van több év óta, mert itt legalább fájdalom nélkül van, él csendesen, mig másutt a' legrettentőbb kínokat szenyvedi; ha meg nem gyógyitja is a' viz, enyhiti fájdalmait, 's türhetővé teszi életét.

Ezen általános nyomorban, ezen nagy kórházban Graefenbergben, sokszor igen nevetséges jelenetek jönnek elő; 's Priesznitznek néha nem kis megakadása van némelly betegekkel. Egyik például nem akar vizet inni, mert szerinte méreg van abban; a' másik a' fördéstől iszonyodik, félvén hogy a' kádba fúl; a' minap pedig egy egyptusi ember szedi veszi magát 's rögtön elhagyá nagy aprehensiók közt Graefenberget. Miért? mert a' mint mondá észrevette: hogy Priesznitz a' feleségébe szeretett. Nem is emlitvén: hogy a' jámbor asszony réges-régen túl volt már a' beleszerethetésen: csak egy tekintetet kell a' káros és komoly Priesznitzre vetni, hogy az illyes dolgok, rémitő nevetségesen tünjenek fel az ember előtt.

A' vizcurát, a' ki itt létében szemesen átnézte az egészet, otthon is folytathatja; de csak nem megyen az sehol a' földön úgy mint itt. Egyszer vendég, máskor dolog, vagy valami akadály van, 's a' curatétel, mellynek elmulasztásához úgy is mindig van az embernek egy kis titkos hajlama, elmarad. Itt a' beteg a' közszellem által ragadtatik; látja, hogy mindenki curába siet annak idejében, 's mindenkit arról hall beszélni.

Nem kis szerepe van a' graefenbergi hideg légnek is. Ime julius 15-én jól béllelt téli kabátban irom e' sorokat, 's biz egy csepp melegem sincs. Jobb az igaz a' ki télben is nyári köntösben jár, mert mentül hidegebb van, következőleg télben; annál jobban használ a' cura.

Különösen a' fenyves illatos hideg lege, szinte átjárja az embert, 's a' mély csendben ollyan jól esik mulatni. A' regényes völgyekben költői gondolatok lepik meg az embert, mint a' lepék a' bokrot, ha csak a' Landrath ott nem terem, 's irgalmatlanul el nem fújja.

Föltámad az élet,
És él a halál:
Pajzsán a szabadság
Szent címere áll.
Eljő a reménység,
És eljön a hír,
Eljő a dicsőség;
Rámosolyg a sír.
Ujjongass ma, öröm! él magyar, áll Buda még!
Nem hint szennyet apái porára
A maradék.

3.

Mégis, ha úgy lenne, mégis, ha ők
Máért cserélnék el a szebb jövőt?
Ha vennének rabságot kincseken,
S igába tolná őket idegen?
Ha félbehagynák a díszcsarnokot,
Melyet kezök már félig felrakott,
Hogy légyen az hitvány férgek tanyája,
Zúgó vihar rakja fészkét reája?

Mégis, ha győzne resteség, viszály,
S fajulnának saját vétkök mián?
Ha elfelednék a küzdelmeket,
Melyek föntarták ezt a nemzetet?
Ha elfelednék, mily soká dacolt
Erőszak ellen ím e kis csoport,
S midőn legyőzték sem kellett a béke:
Önkénti számüzés lőn menedéke...?

4.

Úgy rontsa meg őket az átok!
Úgy jöjön az *éjszaki* orkán
Kicsavarni tövestül a tölgyet,
Mely ezredig állt a hegy ormán!

Vagy jöjön a tenger. Az örvény
Tegye lábát csontjaikra
Körtáncot lejtve fölöttük...
S hahotázzon rá a szikla.

Mindent, mit e nemzet
Tőn, gondola, érzett,
Mit róla az ősz hír
Évkönyvibe jegyzett,
Törüljön el onnan
Örökre a nemlét;
És ne legyen emlék,
Melyből az utókor
Sejditse, gyanítsa,
Hogy itt magyar élt... !

5.

Szörnyü, szörnyü...! szűnj meg, átok;
Várakozz' még, elsiettél;
Míg aludt, nem halt meg e nép:
Hát most veszne, mikor eszmél?

Nem! — Az ősök lelke lengjen
Köztük, és buzdítsa őket;
Az lehellje új életre
A csatában elesőket.

Börtön a sír: börtönünkbe
Mért sietnénk többé vissza?
Várjuk el, míg a szabad lég
Könnyü testünket felissza.

Akkor ők mibennünk élnek:
Mi leszünk az a lehellet,
Mely győzhetlenül kitartja
A tusát a zászló mellett.

És a nemzet, e derék faj,
Dicsőségünk gondos őre,
Multja kincs-aknái felett
Élni fog örök időkre.

Ekkép énekeltek a sír jövevényi
S délcegen lejték a kisérteti táncot.
Dalukat az égnek morgása kiséri;

És mire a végső hang is elhullámzott,
Szétfoszolnak, mint a völgyi szőke pára,
Melyre rátekintett a nap egy sugára.

Harmadszor kiált most a szárnyas őrálló;
Fölreped a hályog a keleti égen,
Szürkül az ég alja, s mint sürű pókháló
Délre és éjszakra halvány sugár mégyen,
Melyet visszanyomni az éjjeli ködnek
Duzzadó felhői folyton erőlködnek.

Majd a szürke sugár győz a viadalban,
Halovány orcája pirosabb színt ölt fel;
Vértenger lesz a lég...és az ember abban
Úsz véres arcával és véres kezével...!
De kigázol a nap, fényesen, melegen,
Hogy uralkodjék a felhőtelen egen.

(1848.)

EGY ÉLETÜNK EGY HALÁLUNK.

»Muzsika szól, verbuválnak,
Csapj fel, öcsém, katonának!«

Muzsika szól: dörög a menny,
Bömböl a szél nagykeményen,
Zimankó gyül a hazára:
Ébredjetek valahára.
Egy életünk egy halálunk:
A veszéllyel szembeszállunk!

Összeröffent rác, cseh, német,
Hogy felfalja ezt a népet,
Ezt a népet, akit itten
Ezer éve tart az isten.
Egy életünk egy halálunk!
A bitanggal síkra szállunk!

Ezer éve, nem ma-holnap,
Tűrjük itt, csak úgy lakónak,
És ehol még felülfordul!
Ki a házbul... a pitvarbul!
Egy életünk egy halálunk:
Jaj nekik, ha mi kiállunk!

Itt élődött, hízott rajtunk,
Mellé ült ha kitálaltunk,
Zsírunk ette, vérünk szopta,
Hogy testvérünk, azt hazudta.
Egy életünk egy halálunk:
A cudarral szembeszállunk!

Ősapánk jól földhöz verte,
De azt, látom, elfeledte;
Most megint feltürte ingét,
De mi vágjuk földhöz mindég.
Egy életünk egy halálunk:
Jaj nekik, ha síkra szállunk!

Azt mondják: nincs *magyar* haza.
Hohó! de nem addig van a;
Nem lesz magyar, az meglehet,
De titeket még eltemet.
Egy életünk egy halálunk:
Szép hazánkért kardra hányunk!

(1848.)

A LEGSZEBB VIRÁG.

Szép virág a rózsa, hát még a bimbója!
Mert az ég harmatja mindennap mosdatja;
Szép virág a szűz lyány innepnapra kelve:
De legszebb virág a *haza szent szerelme.*

Nem terem az kertbe', a fekete földbül,
Sem a virágágyból soha ki nem zöldül:
Csak terem az épen az ember szivében,
Az ember szivének legislegmélyében.

A gyökere pedig vértől nedvesedik,
Ha lankadni kezd is vérrel öntözgetik:
Öntözzük, locsoljuk ezt a szép virágot!
Ez gyümölcsöz nekünk *édes szabadságot.*

(1848.)

LÓRA...!

Lóra, magyar, lóra! most ütött az óra,
Nem is óra ütött: vészharangot vernek:
Tűz van! ég a házad! a világ fellázadt:
Most kell talpon állni a magyar embernek.

Északról, keletrül, délrül, naplementrül
Az egész szomszédság mind ellened zendül;
Akivel megosztád falatodnak felét,
Legelébb is az köt készakarva beléd.

Ezt a szép síkságot, ezt a dús alföldet,
Ménedet, gulyádat irigyelik tőled;
Elhagyják a köves terméketlen rossz tájt,
S a tiéden vágynak tenni ingyen-osztályt.

Mutasd meg azért is, hogy e puszta róna
Halálthozó lakhely másunnan-valóra;
Vize, levegője van neki vesztére:
Szívfájást kap tőle s mind elfoly a vére.

(1848.)

MIT CSINÁLUNK?

Földi! mit csináltok?
Kaszát kalapáltok?
Nem azt kalapálunk,
Fegyvert köszörűlünk.

A rendet a réten
Már levágtuk régen:
Megmártjuk kaszánkat
Ellenség vérében.

Szép piros harmatban
Fürösztjük kaszánkat:
Övig-övig vérben
Védjük jó hazánkat.

(1848.)

JÁNOS PAP ORSZÁGA.

Büszke, harcos, kalandor nép
Volt a magyar nemzet,
Kétélű kard, mely ha moccant,
Jobbra-balra sebzett;
S jobbra-balra, merre fordult
A fegyvernek éle,
Puszta lett a népes ország
És üvöltött rajta végig
Farkasok zenéje.

Kin a német, minthogy őrá
Járt a rúd legjobban,
Megfélemlék, megbusúla,
Cselt szövött titokban;
Nem birván az oroszlánnal,
Annak vermet ása,
Takarónak a veremre,
Mint egyéb gazságra, jó lesz
Krisztus szent vallása.

»Ázsiának sáska-féle
Kóborló pogánya,
Isten a te lelkedet bár
Mind pokolra hányja!
Ne legyen az idvességben
Soha semmi részed.

Lelked üdvösségeért nem,
De saját bőrünk javáért
Megtéritünk téged.»

Így beszélt a német papság
És a pénzbe markolt,
(A papok nagytorku zsákja
Már akkor is megvolt);
Bor, tulok lett a dulásig,
A pénzt nem kimélte,
Tudta, nem vész kárba semmi,
Húzni fogja firól-fira
Az uzsorát érte.

Lett is aztán dinom-dánom,
Keresztyén tivornya.
Hirdeté az istenígét
Papok bora, bornya.
Kocsma lett az istenháza,
Melyben ittak-ettek, —
S egy-két szentnek a nevét ha
Elgagyogták részeg fővel,
Mindent megfizettek.

Kiváltképen egy pap, neve
Iván azaz *János*,
Többi közt legjobban értett
Ehhez a munkához.
Udvarán örökké tombolt
A lakzi, kaláka,
Hét mérföldre érzett a szag
S úgy hítták ezt a vidéket:
János pap országa.

Kedves ország volt ez a táj
Minden naplopónak,
Kasza-kapa-kerülőnek,
Éhen kóborlónak;
Kujtorgó ebek lakoztak
A jó sült szagával,
Kujtorgó magyar nép dőzsölt
— Ha tudott keresztet hányni —
Jánossal magával.

Sült ökör hevert szanaszét
János udvarában,
Két szarván boros csobányok,
Kard az oldalában.
Akinek tetszett, odament,
Az ökörből vágott,
S jót ivott rá a csobányból,
Nem is könnyen hagyta aztán
Ezt a jó országot.

Alig futott ennek híre
A népség között el,
Aki nem jött a szagára,
A hirére jött el,
Nem, hogy jól lakjék, hanem csak
Hogy valamit lásson, —
S addig nézte, addig nézte,
Hogy maga is megkívánta,
Kívül a palánkon.

S aki egyszer megkívánta,
Azt be is bocsáták,
Pogány fővel el nem hagyta
Többé a kalákát:
Megtaníták kulacs-szónál
A Krisztus hitére,...
Vagy nem is a hitre, hanem
A vallást elundokító
Sok mindenfélére.

Első ága volt a hitnek
(Elmondom a nagyját):
Hogy minden termék tizedét
A papoknak adják,
Bort és búzát és baromfit,
Földeket is mellé
S faluszámra jobbágy-népet,
Aki a kövér pusztákat
Ingyen megmivelné.

Másik ága volt a hitnek,
Hogy: ne kapj a kincsen,
Mennyországban a gazdagnak
Semmi helye nincsen.

Ne rabold el a némettől,
A mi neki termett,
Sőt ha ingedet lehúzza,
Azt se bánd, mert Isten úgy ad
Lelkednek kegyelmet.

Harmadik volt: országodat
Pap kezére bízzad,
Ő ráér tanácsot adni,
Míg más ember izzad.
Ő mindent végez helyetted,
Kell-e több jó annál?
Bízd rá, ami gondba jőne;
Csak a pásztor legyen ébren,
Hadd aludjék a nyáj.

Negyedik hitágazatja:
Házasodjál össze,
Gyenge a magyar, ha minden
Nemzet nincsen közte;
Hozz lakót, minél többfélét,
Ültesd a nyakadra,
S béketüréssel fogadjad,
Ha tulajdon eszterhéjad
Alól kizaklatna.

Ötödik... mit én tudom mi?
Az is ilyenféle
Rágalom s káromkodás a
Megváltó nevére,
Melyeken a jó magyarság
Gyönyörűen épült:
Idegen kalandoroktól
Ki hagyá magát pusztítni
Csaknem mindenéből.

Legott a királyi székre
Német ember hágott,
Aki fogta, másnak adta
Titkon az országot.
S amiatt, hogy másnak adta.
S a magyart megrontá,
Iszonyú belháborúban

Magyar a magyarnak vérét
Esztendőkig ontá.

Attól kezdve többször is volt
János pap országa.
Sült galamb, borral folyó ér
És ingyen-kaláka;
Melyekért a jó magyar nép
Mindenét od'adta,
S tett olyat részeg fejével
Hogy, mikor kijózanodott,
Százszor megsiratta.

Most is vannak, akik ilyen
Hizlalóba vágynak:
Lomhán a gyomornak élni
És élni az ágynak;
Kik előtt, a hashoz mérve,
A haza sem drága,
S midőn ez küzdésre készti,
Felsohajtnak: jöjj el, jöjj el
János pap országa.

(1848.)

RÁKÓCZINÉ.

Ballada.

Mi lelt téged bús gilice madárka?
Párom után nyögdécselek bezárva;
Vas kalitkám csillog-ragyog, aranyos!
De a lelkem, —
Hejh! a lelkem
Fenekéig zavaros.

Mi lelt, mi lelt, szőke asszony, kékszemű?
Társam után az én szivem keserű:
Oroszlányom viaskodik csatában,
Én pediglen
Fogva vagyok
Büszke Bécsnek várában.

Büszke Bécsnek rettenetes császárja!
Minek engem itt tartani bezárva?
Miért reszket koronádnak gyémántja?
Elbocsáthatsz:
Gyönge kezem
Koronádat nem bántja.

Szabadságra könnyű módon szert tehetsz,
Szőke asszony, elbocsátlak, elmehetsz:
Csillapítsd le lázadozó férjedet,
Békességért
Hejh! örömest
Odaadlak tégedet.

Szőke asszony útnak ered, meg sem áll,
Férje-urát fölkeresi Újvárnál;
Szólana is, köszönne is: hiába!...
Oda borul,
Mint a bokor,
Odaborúl nyakába.

»Ingó-bingó rózsabokor vállamon,
Hozott isten, édes-kedves angyalom!
Isten hozott, úgy ha jöttél, szép virág:
Hogy eresztett
Volna másként
Az a bécsi porkoláb.«

Hátratekint a szép asszony, de nem szól,
Háta mögött áll a cseh kém, tudja jól:
Császár küldte a cseh kémet utána,
Hallgatózni,
Leskelődni
Békeszerző szavára.

»Ingó-bingó rózsabokor vállamon!
Néma vagy-e, hogy nem szólasz, angyalom?«
— »Néma legyek, mikor arra szót vesztek,
Amiért a
Bécsi udvar
Engem ide eresztett!

„Azt akarnák, fulánk legyen csókomba',
Mézes-mákot elegyítsek szavamba,
Kebelemen altassam el haragod:
Akkor aztán
Egy országért
Kiadnának egy rabot!"

„Személyemnek Magyarország nagy ára,
Visszamegyek, szavam adtam reája,
Felfogadtam, meg is állom emberül:
Visszamegyek,
Ha veled a
Békesség nem sikerül."

„Jobban ismered te Bécset nálamnál:
Hitszegővel alkuba mért állanál?
Szava játék, hite szellő, kárhozat...
Vezérelje
A nagy isten
Győzedelmes kardodat! —"

„Ez igaz hit legyen áldás utadon;
Vezéreljen a jó isten, angyalom! —
Válaszomat, érdemes cseh, vidd vissza:
Császárod, ha
Ilyet akar,
Magyar nőre ne bizza."

Búbánatos szőke asszony, kékszemű!
Meddig lesz még a te sorsod keserű?
Rab vagyok még büszke Bécsnek várában:
Rab vagyok, de
Oroszlányom
Harca nem lesz hiában!

(1848.)

A RABLELKEK.

Hát ez a szabadság napja,
Mely így éget és vakit?
Mely soha nem látogatta
Börtönünk gyász ablakit?

Ah! ez égő lángözönhöz
Gyenge szemünk nem szokott;
Menjünk vissza börtönünkbe!
Kedves félhomály van ott.

És e nyüzsgő élet, e zaj,
E szilaj, zúgalmas ár,
Mely el-elsodor magával
S fejünket boritja már,—
Ah, mi háborító e zaj
S mindig lázas állapot:
Menjünk vissza börtönünkbe!
Állandó magány van ott.

Itt a lég nyersebb, keményebb,
A szellő fuvása metsz,
Felhő tornyosul felettünk,
A villám cikázni kezd,
Ég a földet megrohanja,
Itt öl a vész, gyujt amott;
Menjünk vissza börtönünkbe!
Csendes, jó idő van ott.

Mennyi küzdés! mennyi munka!
Éber álom, hosszu éj,
Szirt s hullám között hánykódás,
Kis reményhez nagy veszély!
Ah, e fáradság, rebengés
Nem gyötörte a rabot:
Menjünk vissza börtönünkbe!
Béke, nyúgalom van ott.

Hah, mi ez: kard villámlása,
Álgyudörgés, vérpatak,
Égő fáklya, véres zászló,
Öldöklő s leölt hadak!
Szalmaágyon, cseppről cseppre
Elenyészni volna jobb:
Menjünk vissza börtönünkbe!
Csöndesebb halál van ott.

(1848.)

ÉL-E MÉG AZ ISTEN?

Él-e még az Isten ... magyarok Istene?
Vagy haragra gerjedt népének ellene,
És elhagyta végkép,
Hogy rabló, zsivány had, bérbeszedett csorda
Égesse, pusztítsa, öldökölje sorba
Régi kedves népét?

Él-e még az isten — az az isten él-e,
Ki e dús Kanaán országba vezérle
Mint Izráelt hajdan,
Hozván őseinket füstnek fellegében,
Égre fölpirosló tűz-oszlop képében,
Véres viadalban?

Él-e még az isten, — az erős, hatalmas,
Aki elleninken adott diadalmat
Száz-meg-száz csatákon?
Aki ujjainkat kardhoz egyengette,
Nevünket dicsővé, félelmessé tette
Széles e világon?

Él-e még az isten, ki erős karjával
Megtartott, megőrzött ezer éven által
Egész mostanáig?
Ki annyi veszély közt nem hagyá elveszni,
Töröknek, tatárnak martalékul esni
Árpád unokáit?

Él még, él az isten ... magyarok istene!
Elfordítva sincsen még e népről szeme,
S az még, aki régen:
Harcra hát, magyar nép! isten a vezéred:
Diadalmat szerez a te hulló véred
Minden ellenségen.

(1848.)

AZ ÖRÖKSÉG.

Azok a magyarok, kik e hazát
Véren vették, vérrel ótalmazák,
Azok a magyarok, ha riadót fúttak,
A halál képétől nem messzire búttak.

Lakásuk volt paripájok háta,
Vetett ágyok kemény nyeregkápa:
Ettek és aludtak vérmocskolta nyergen,
Jártak éjjel-nappal sok nehéz fegyverben.

Nem kérdezték: sok-e az ellenség?
Olvasatlan próbáltak szerencsét;
Tudták, a szerencse mindig ahhoz pártol,
Kinek szive még a halálban is bátor.

Elfogytak, elzülltek ottan-ottan,
Szép országok hevert elhagyottan,
Fölveré az isten mindenféle gyoma,
Éktelenné tette török, tatár nyoma.

Rongált zászló lőn az ő formája,
Nem volt annak színe, sem fonája,
Itt-amott sötétlett rajta egy-egy vérfolt:
Szép zászlónk, az ország, váznál nem egyéb volt.

E becses zászlónak, a hazának,
Védelmében hányan elhullának!
Vérökben a rúdját hányszor megfereszték
Régi ősapáink! de el nem ereszték.

Így a zászló ránk örökbe maradt,
Ránk hagyák azt erős átok alatt:
Átok alatt, hogy, ha elpártolunk attul,
Ne legyen az isten istenünk azontul.

Most telik be, vagy soha, ez átok.
A zászlót, a zászlót ne hagyjátok!
Ha minket elfú az idők zivatarja:
Nem lesz az istennek soha több magyarja.

(1848.)

ÁLOM — VALÓ.

Fekszem kínos ágyon. Minden tagom össze-
Zsibbadoz fektemben, mintegy lekötözve.
Csak tompán sajog a fájdalom, nem éget;
Homlokomon érzek hideg veritéket.
Minden pehelyszál nyom, mint egy-egy kődarab,
Akadoz eremben a vér, s el-elmarad;
S míg legyez szárnyával borongó pillámon,
Körmével szorítja keblemet az álom.

Fekszem álmadozva. Ködös, hideg éjjel
Nehézkedik rajtam sírhalom terhével;
Messze fönn a szél zúg, hallom azt félében,
Mintha fenteregnék mély folyó medrében.
Néha úgy is rémlik, hogy talán imetten
Látom a hömpölygő hullámot felettem;
Mint úszó fatörzshöz, a hullámhoz kapok:
S ölelő karombul eltűnnek a habok.

Most lelkem fölébred ... egy álomból másba:
Fövenyből, iszapból tagjaim kiásva
Jutok zöld mezőre, mely fölött a kék ég
Verőfényes napja fölemelte székét.
Illatoz a pázsit, madárének hallik,
Könnyü lépteimtől még a fű se hajlik,
Lepke módon szállok virágról-virágra:
Kimagyarázhatlan keblem boldogsága!

Testem étherré vált. Repülni akarok,
Lebbenő szárnyaim e két könnyű karok,
S mint füttyös pacsirta, vígan, örömégve
Fúrom fel magamat a kékellő égbe;
Arcomat a tiszta szellő mosogatja,
Kitárva előttem a menny boltozatja,
Én kéjelgve nézem az elhagyott földet,
A hegyek redőit, a bolyhos erdőket.

Még egy perc . . az égen elterül egy árnyék,
És én mintha vékony ködfelhőbe' járnék.
A tüzes nap fénye, melege kihalva!
Őt magát borítja felleg szürke hamva.

Budapesten, julius 2. 1848. 5. szám.

NÉP BARÁTJA.

KIADJA A' PESTI KÖZÉPPONTI VÁLASZTMÁNY.

A' ki mint vet, ugy arat.

Lapunkra folyvást előfizethetni!

Juniustól december végeig Budapesten házhozhordással, valamint vidékre is öt huszas az előfizetési ár.

Egy életünk egy halálunk . . . .

„Muzsika szól, verbuválnak
Csapj fel, öcsém, katonának"!

Muzsika szól: dörög a' menny,
Bömböl a' szél nagy keményen,
Zimankó gyül a' hazára:
Ébredjetek valahára.
Egy életünk egy halálunk:
A' veszéllyel szembe szállunk!

Összeröffent rácz, cseh, német,
Hogy felfalja ezt a' népet,
Ezt a' népet, a' kit itten
Ezer éve tart az isten.
Egy életünk egy halálunk:
A' bitanggal síkra szállunk!

Ezer éve, nem ma-holnap,
Türjük itt, csak úgy lakónak,
És ehol még felülfordul!
Ki a' házbul . . . a' pitvarbul!
Egy életünk egy halálunk:
Jaj nekik, ha mi kiállunk!

Itt élődött, hízott rajtunk,
Mellé ült ha kitálaltunk,
Zsirunk ette, vérünk szopta,
Hogy testvérünk, azt hazudta.
Egy életünk egy halálunk:
A' czudarral szembe szállunk!

Ős apánk jól földhöz verte,
De azt, látom, elfeledte;
Most megint feltürte ingét,
De mi vágjuk földhöz mindég.
Egy életünk egy halálunk:
Jaj nekik ha síkra szállunk.

Azt mondják: nincs m a g y a r haza.
Hohó! de nem addig van a;
Nem lesz magyar, az meglehet,
De titeket még eltemet.
Egy életünk egy halálunk:
Szép hazánkért kardra hányunk!

Arany János.

A Nép barátja egy számának címoldala

Minden arra mutat, hogy kitörni készül
A vihar, — szél támad, előköszöntésül;
Felleg felleget nyom, villámtűzben állok . . .
Csattan az ég . . főm zúg . . . eltünnek az álmok.

Én megsemmisülve fekszem. Nagysokára,
Sivárló pusztában, melynek nincs határa,
Melyen nincs egy fűszál, vagy egy élő féreg,
Egyedül, éjtszaka eszméletre térek.
Soká nyugszom ottan; jól esik pihennem,
Eltünt álmaimat gondolóra vennem:
Mert csak álom volt az mind, Istennek hála!
A vihar, a villám, mely engem találá.

Hallgatok, hallgatok csendes-andalodva,
Hallom, mintha lenn a föld szive dobogna,
Egy, kettő . . . számlálom valahányat dobban,
Mindig sűrüebben, mind közelebb s jobban.
Paripák nyihognak, hadsereg közelget:
Én kelnék az útból, de a föld nem enged;
Fehér lepedőmnek visszaránt a terhe:
Átmegy a nép rajtam: én fekszem leverve.

Mire föltekintek, a teljes hold képe
Nyájasan mosolyg le, ágyamnak elébe,
Vánkosom, mint tajték, szép fehéren dagad,
Hallok női, gyönge, suttogó szavakat.
Kinyújtom karomat . . s egy pikkelyes, hideg
Kígyó tekerül rá, mely fülembe sziszeg;
Iszonyodva tépem e szörnyet lefelé,
Küszködöm, kiáltok . . s fölébredek belé.

Istenem, Istenem, mily jól esik ennyi
Gyötrő álom után végre fölserkenni!

Hosszu az éj, hosszu; messze még a holnap
A sötétbe néző szegény virrasztónak.
Összedúlt párnámon kínosan forgódom:
Nincs erőm alunni, pedig volna módom.
Csend van, és a csendben, tőlem jó-távoldad,
Egy kis óra élénk »pit-pat«-ozást folytat:
Úgy tetszik, szú őröl . . . s mintha félig asszú
Életfám gyökerén rágódnék az a szú!

Hánykódik az elmém hullámról hullámra.
Rajzol a képzelgés álmatlan pillámra:
Pillámat beírja mozgó képeivel,
S képeit a tarka életből szedi fel.
Ott van a bizalom, ez a dőre álom;
Ott ül a kaján hit, egy törött nádszálon;
Ott van a reménység, s örök rettegéssel
Futja versenyét a kétségbeeséssel!

Látom a reménynek vékony szálán tartott
Villám tündöklésü damokleszi kardot,
Melynek átkos éle nyugatról s keletrül
Egy egész országon húzódik keresztül
S egy egész nemzetnek áldozati nyája,
Egy néptörzsök esik a bárdnak alája.
Elfordulok, és a fölserkenést várom,
Míg meggyőződöm, hogy e rémkép . nem álom!

Vérpatakot látok, mindenfelé sokat,
Indúlok keresni fel a forrásokat,
Keresem, keresem rebegő szememmel,
És oh! megnyilt honfi szivekben lelem fel.
Fölkacagok búmban, és dühömben sírok
Értetek, zsengéül elesett mártírok!
Szívem fáj. Erősen megtörlöm szememet:
Ébresztem magam, de nem lehet, nem lehet!

Oh zsenge mártírok, hazám vérvirága,
Korán sírba hulló nemes ifjusága,
Kikben egy-egy bölcs vész el s megannyi bajnok,
Kikben a jövendőt öli ádáz zsarnok:
Lesz-e, vajon, enhyi áldozatnak bére?
És derít-e hajnalt a nemzet egére,
Mely sebeitekből kiözönlik, a vér . . . ?
Vagy apákat Isten most a fiakban vér?!

Lesz-e nemzet, mely a győzödelmi helyen
Csontjaitok felett oszlopot emeljen,
Ahol majd az anyák, kik még jól ismertek,
Könnyel növesszenek egy virágos kertet;
Ahol a késő kor, e hálás tanitvány,
Emlékezettöket ünneppel ujitván,

Össze-összegyűljön: férfi, nő, . . . s a gyermek
Olvasni az oszlop betüin kezdjen meg?

Lesz-e költő, ki az édes anyanyelven
Rólatok korának csudát énekeljen? . . .
Vagy elszórnak majd az *éjszaki* vad szelek,
S idegen nép tombol hamvaitok felett?
Vagy nem lesz, aki egy könnyet ejtsen rátok!
Ősi hajlékában ég meg ősz apátok,
S kis testvéreitek, amint térdepelnek,
Martalékul jutnak a játszó fegyvernek?

Mert — jaj, amit látok! — széles e hazában
Dúl fajirtó fegyver, széltiben, hosszában;
Minden bűn az élet, a szívnek verése:
Százszoros halál egy élet büntetése!
Ott az égő falvak, rombadőlt lakások,
A mezetlen inség, a jajkiáltások,
A vadonba elszórt temetetlen testek,
Mikre éh keselyűk, hollók gyülekeztek!

Ott a hitszegő hit, ott a dölyfös ármány
Ámítnak, hazudnak, házrúl-házra járván;
Ott a bűn, ki rég eldobta az álarcot
S az igazság ellen nyiltan visel harcot.
Ott nem szent a tűzhely, sérthető a vendég,
Ott a férfi öl nőt, és az erős gyengét
Ah, szemem elképzik, és lelkem legörnyed:
Nem bírja meg a szem, a lélek, e szörnyet.

Istenem, istenem, mily jó volna ennyi
Gyötrelmes valóból szebb álomra kelni!

De midőn a remény oly igen tünékeny,
A kétségbeesés az én reménységem:
E kettészakított oroszlán kebele
Szebb remények édes mezivel van tele.
Ama szent haragban, mely soha nem számít,
Midőn szórja méltó dühének villámit,
Haragodban bízom és hiszek, óh nemzet,
Hogy ellenid sirja a te sirod nem lesz.

Én hiszem, távol még az idő tenéked
Áldozni Szigetvárt s új Thermopylaeket;

Én hiszek, — gyalázat volna kételkednem —
Kelő nagyságodban és dicsőségedben.
Koszorúkat ide, veszteglő cserágat!
Hősök nemzedéke emelkedik ott:
Hol ily tűz az ifju, s hol ily ifju a vén,
Nem lehet a nemzet, nem, élve-halott.

(1848.)

ERDÉLY.

I.

Megtörtént. Nem mondom, amit' érdemeltél —
Amit a sors mért rád, szegény, szegény Erdély!

Nyomorúvá gyötre százados rabságod,
Tört erőd nem bírja meg a szabadságot.

Láncaid lehulltak s im azontúl soká
Félve lépdel lábad, amikép megszoká.

Gazdagon sütött rád a szabad nap fénye,
S még mindig szemedben börtönödnek éje.

Kialudt, kiégett vulkán vagy ma, — benned
Ama régi lángból egy szikra sem gerjed.

És ha tán gerjedne, és ha tán gyuladna,
Azt elfojtja kebled tehetetlen hamva.

Megesett, — ha nem is, amit érdemeltél, —
Aminek szükségkép esni kellett, Erdély.

II.

Avagy a történet nincsen-e megirva,
És nem emlékeznél régi napjaidra?
Elfeledted volna multad annyi hősét, —
Míg szerencse pártolt s még inkább dicsőség?

Elfeledted volna — hiszen nem volt régen —
A vergődő sast az oroszlány körmében?
És hogy akinek most lába szennyét nyalod,
Fejét ingatá az óriásnak karod?

Fájdalom s gyalázat! igen, elfeledted,
Az idők hulláma összecsap feletted:
A történet elhagy s lapjain tenéked
Nem szentel jövőre egy betű emléket.
Bocskai, Rákóczi, Bátori és Betlen
Nagysága beárnyaz törpe lételedben:
Ah, e dönthetetlen sziklái a multnak
Elhunyó napodtól szégyenben pirulnak!

Szív valál a multban, mely szünetlen vertél,
A szent szabadságért lángoló szív, Erdély:
Mikor zsibbadás ült minden külső tagon,
Te valál az, aki lüktettél szabadon.
Most mi vagy? megromlott sánta-béna kéz-láb;
Tehetetlenségnek szolgasága néz rád
Zsarnokod nem fárad többé láncra tenni,
Megtanulta már, hogy—nem bírsz szabad lenni!

(1848. november.)

VÁLSÁG IDEJÉN.

Itt, hová csak későn, csak nagy-néha téved
A hír szózatának egy muló visszhangja;
Hol nincsen jelen, csak multban él az élet,
S még jelemény az, ami másutt ki van halva!
Itt várok, s tünődöm
Oh hazám! jövődön;
Szememet kerűli az éjféli álom,
És a kétség lomha perceit számlálom.

E percek be olcsók, jaj be olcsók nékem,
S mily drágák lehetnek a szegény hazának!
Kél-e napja most, vagy most tűn le az égen?
Ah, mi festi arcát, öröm-e, vagy bánat?

Kéj és kín gyanítnom.
Üterét tapintom
A köröttem lomhán tespedő időnek:
Messze lüktetését hogyan érzeném meg?

Mint áradt folyóviz rohan az idő, — én
Hallom-e zúgását, vagy csak hallni vélem? . .
Bújdosom, szétömlött árjait kerülvén;
Hullámzása alig tetszik a víz-szélen.
Olykor-olykor, messze,
A távolba veszve,
Egy moraj begörgi a csendes vidéket,
Mint midőn a vihar álmában beszélget.

E moraj . ki mondja meg nekem, mi volt ez:
Támadó vész, vagy már annak utóhangja?
Égi háború, vagy zápor, ami jól tesz?
Győzelem-robaj, vagy holtak bús harangja?
Nem hallok, nem látok;
Keresek világot:
Oh, ha most valaki egy sugárkát adna!
Bár a látás után szivem megszakadna . . .

(1849. január elején.)

ÁPRILIS 14-ÉN.

Egy a pálya, egy a végcél:
Élet, vagy dicső halál;
Fel, fel a nagy küzdelemre!
A sorompó nyitva áll.
Zászlónkon a szent jelige:
Csak az boldog, aki küzd;
Ki még most is tántorogna,
Annak többé nincsen üdv.

Függetlenség! Ez a jelszó,
És szabadság a nagy cél:
Teljes független szabadság; —
Nem kell semmi, ami fél.

Zárt üvegházban tengődve
A szabadság nem tenyész:
Élet vagy halál jöjjön ránk,
Csakhogy légyen egy egész.

Bánjuk-e, hogy szolgaságért
Alkudoznunk nem lehet?
Hogy nincs módunk meggyalázni
A kivívott hős nevet?
Hogy, miért a honfi vére
Folyt s folyand piros mezőn,
Megnyirbálni zöld asztalnál
A borostyánt tiltva lőn?

Bánjuk-e, hogy a dicsőség
Egészen szárnyára vett?
Hogy egészen és örökbe
Birjuk a becsületet?
Hogy karunknak győzedelmét
Látja, nézi a világ,
S temetőnkhöz, mint diadal-
Ívünkhöz, kész a cser-ág?

Sőt örüljünk, sőt előre!
Habozásban nincsen üdv.
Zászlónkon a függetlenség:
Az fog élni, aki küzd.
Fel, fel a szent küzdelemre!
A sorompó nyitva áll:
Egy a pálya, egy a végcél:
Dicső élet, vagy halál.

(1849.)

HAJ, NE HÁTRA, HAJ ELŐRE

Haj, ne hátra, haj előre!
Vérmezőről vérmezőre!
Mert ott az a virág terem,
Melynek neve győzedelem,
Haj rá haj!

Tavaszodik, lágy az idő,
Kihajt a fű, kövéren nő:
Az is azért olyan kövér,
Megáztatta tövét a vér,
Haj rá haj!

Hadd áztassa, hisz az nem baj,
Ha szépen hajt, nem másnak hajt;
Ha terem is, nekünk terem
A véren vett győzedelem,
Haj rá haj!

(1849.)

RÓZSA SÁNDOR

Rózsa Sándor, Rózsa Sándor,
Hova lettél?
Megvagy-e még, harcolsz-e még,
Vagy elestél?
Megvan-e még az a híres
Karikásod,
Akivel úgy meg-meghajtád
A vad rácot?

Derék magyar Rózsa Sándor,
Ha magyar kell,
Fel is ér a granicsárból
Vagy ötvennel.
Mert a félszet kis korában
Ha ismerte,
Rossz feje volt, a nevét is
Elfeledte.

Félni rossz, de jó tartani
Néha-néha,
Sokszor esik az emberen
Kuruc tréfa:
Sándoron is, ki az oka
Hogy megesett?
Kár volt jobban nem vigyázni
Egy keveset.

Kivezeték istállóból
Paripáját,
Leakaszták a fogasról
Karikását,
Fegyvereit összeszedék
Egy rakásba:
Úgy nyomák meg szegény Sándort
Vetett ágyba!

Ilyen-ollyan szedte-vette
Cudar népe,
Így ejtiték ti az embert
Kelepcébe?
No várjatok — de itt osztán
Megcifrázta —
Belékerül ez a játék
Öt-hat rácba.

Ennyit mondott. Nem is szóla
Másnap estig;
Naplementkor kivezették,
Hogy elvesztik.
Körülfogták renyhe rácok,
Szerviánok,
Kopasz szájú hetyke tisztek,
Kapitányok.

Rózsa Sándor, megszorultál
Most az egyszer;
Egy anya szült: innen ugyan
Nem menekszel.
Jobb lesz neked könyörögni
Térden állva,
Mint nyakason bevágtatni
A halálba.

Kérne is ő, szépen kérne,
De ha nem tud.
Körülhordja a szemét, de
Nincs egér-ut.
Rést keres a sokaság közt,
Merre nyilna; —
Azt miveli két szeme, mint
A vasvilla.

Kutya madzsar! lement a nap,
Este van rád:
Add számon a sok jó vitézt,
Sok szép marhát.
Egy halálod száz halálnak
Semmi ára:
Elevenen kínozunk a
Másvilágra.

De ha mégis megtanítasz
Hamarjában,
Hogy kell bánni ostoroddal
A csatában,
Rövidítünk a halálnak
A cifráján:
Hat golyó száll egy fészekbe
Szived táján.

Egyet gondol Rózsa Sándor,
Hogy attól még
Más ember csak gondolva is
Elírtóznék.
Ide hát a karikásom
Jobb kezembe!
Szellőfogó paripámat
Fölnyergelve!

Szellőfogó paripáját
Fölnyergelik,
Hosszú cifra szíj ostorát
Előveszik:
Nyerít a ló örömében,
Az ostor is
Megöleli jó gazdáját
Háromszor is.

Rajta, rajta, hív paripám,
Karikásom!
Nem eleget látott a rác.
No, hadd lásson.
Tiszt uramék megkövetem!
Egyszer-másszor
Így, meg így tett ostorával
Rózsa Sándor.

Avval neki! az urakat
Verni képen,
Jobbra, balra, össze-vissza,
Mindenképen.
Szerencsés rác, akinek csak
Kék a háta,
Hogy a hollónak valóját
Ki nem vágta.

Szerencsés rác aki jókor
Elfuthatott,
Ki Rózsának, ostorának,
Helyet adott.
Mint egy szérü, annyi helyen
Ő a gazda,
Meg sem is áll, míg ki nem ér
A szabadba.

Akkor kezdi rossz tegyverét
Csattogtatni,
Komisz porát nagy hiába
Puffogatni,
Bolond eszét — de már későn —
Szánja-bánja,
Eb a lelke sok vadráca,
Szerviánja.

Fütyülő kis ónmadarak,
Fütyüljetek!
Lám no, én is vigan tutok
Tiveletek.
Mit izentek gazdátoknak?
Éjféltájban
Lakzi lesz a szerviánok
Táborában.

Lett is lakzi; megtartotta
Rózsa Sándor,
Mint azelőtt, meg azóta
Egynéhányszor.
Kenyerét, borát a rácnak
Ő fogyasztá:
Barna földet evett a rác
S vért ivott rá.

(1849.)

BEÁLLOTTAM...

Beállottam a Bocskai-csapatba,
Ez az igaz magyar hajdúk csapatja,
Ez az ősi vitézségnek virága:
Ide, kinek a szabadsága derága!

Rezes kardom szépapámról maradt rám,
Derék készség, két tinóért nem adnám,
Német, labanc levagdalta, berótta —
Foga van a vén jószágnak azóta.

Gyere kardom, gyere velem csatába;
Minek állasz a fogason hiába?
Oldaladon ez van írva: *szabadság*,
Elszenvednéd, hogy a magyart tapossák?

Eb szenvedi, ebnek ura a német.
Ide, anyám, azt az öreg mentémet,
Kiporozom, veres zsinórt veszek rá,
Hogy a világ minden lyánya nevet rá.

(1849.)

RÁSÜT AZ ESTHAJNAL

Rásüt az esthajnal
Vásárhelyi tóra,
Ott legel a ménes:
Hol a számadója?
Hol a számadó, vagy
Legalább bojtárja,
A szegény honvédet
Hogy meg sem kínálja?

Itt van, itt tanyázgat
Számadó, bojtár is, —
Megkerűl estenden
Bújdosó betyár is:
Gyere bé, barátom,
Van minálunk, gyere,
Szökött katonának
Egy karéj kenyere.

Az vagyok, elszöktem,
Dicsekszem is véle:
Nyolcszázharmincegyben
Fogtak volt kötéllel, —
És azóta mindig
A császárt szolgáltam,
Fogadom, egy sem volt
Jobb kutyája nálam.

Meg is szeretett, mert
Haza sem eresztett,
Adott a mellemre
Krajcáros keresztet:
Mármost azt akarná,
Hogy e réz keresztért
Ontsam neki én az
Ártatlan magyar vért.

Száradjon el inkább
A két kezem vállig.
Hisz még énbelőlem
Derék honvéd válik;

Megyek Debrecenbe,
Jó éjtszakát, bátya, —
Leszek míg a világ,
Kossuth katonája,
Ország katonája.

(1849.)

ÉN VAGYOK AZ ANYÁM ÁTKA...

Én vagyok az anyám átka,
Veszett névnek rossz gazdája,
Én hordom a nehéz vasat
A vármegye háza alatt.

Nem loptam én, csak egy tinót,
Az is a vén bíróé volt:
Biró uram, itt a pénze,
Ne adjon a vármegyére.

Bíró uram, jaj, bocsánat,
Ne ölje meg az anyámat:
Fiatalság, első hiba; —
Eredj, zsivány, a dutyiba.

Öreg biró, a csillagát!
Jól meggondolja kend magát:
Mást is érnek egyszer utól,
Mennyit lopott a falutól?

Édesanyám, isten veled,
Megírták a vádlevelet,
Kígyót-békát raktak belé:
Aló most, a tömlöc felé!

Törvény urak, kérem szépen,
Hallgassák meg a beszédem,
Kivirult az akasztófa,
De nem vagyok a bimbója.

Törvény urak, nem sajnálják
Ifjuságom bokrétáját?
Kár annak itt elhervadni,
Szép orcámnak elsápadni.

Eresszenek, hadd megyek el
Ama vitéz honvédekkel:
Eresszenek a csatára,
Édes hazám ótalmára.

Ha elesem, azt se bánom,
Sohasem kér senki számon;
Árva vagyok: a búbánat
Eltemette jó anyámat.

Ha megjövök elevenen,
Koszorú lesz a mellemen,
Ezüstből lesz a levele:
Rá is tartom magam vele.

Hazamegyek, gazda leszek,
Feleséget szépet veszek:
Megáld engem a jó isten,
Mert a hazát védelmeztem.

(1849.)

VAN-E OLYAN....

Van-e olyan hamvába holt fiatal,
Aki mostan fegyvert fogni nem akar?
Fegyvert fogni, fegyverkezni csatára,
Magyar hazánk védelmére, javára?

Kiestünk volt a háború sodrábul,
Irtóztunk a sárgapitykés kabáttul,
Elpuhított, nyomorított a német,
Csúfja lettünk ősapáink nevének.

Hunyadiak, Rákócziak, Bethlenek
Idestova már mesévé lettenek,
Szondi vitéz, Zrinyi Miklós, Szigetvár,
Szájrul szájra itt-amott is alig jár.

Hallottuk a tatár futást, a régit,
Török világ, kuruc világ regéit;
Kuruc nevet viselt a jó hazafi,
Labanc volt a honáruló kurafi.

Hej a labanc! hej aki felmarkolta!
Országunkat a németnek eladta, . . .
Akkor támadt az a híres Karaffa,
Ki a magyart, mint a búzát, aratta.

Leopold volt a labancok királya,
Sokat akart, de beletört bicskája,
Mert erősen hadakozott ellene
Rákóczi, meg a magyarok istene.

Azt akará, annak tudott örülni,
Hogy a magyart ő fogja eltörülni,
De Rákóczi a magyarság nevébe'
Kurucokkal állott neki elébe.

Most, amivel nagy Leopold nem bira,
Abba fogott a hetedik kis fia:
Erőlködik, berzenkedik keményen,
Elvesztené a magyart, hogy ne légyen.

Nagyot akart, szerzett is ám barátot:
Ránk uszíta dühös rácot, oláhot,
Ideküldé granicsárját, vasasát,
Buda várán felütötte a sasát.

Hetvenkedett, parancsolt is kevélyen,
Szép hazánkat felosztotta levélen;
Ilyen osztályt nem mindenkor hallani:
Alig maradt a hazának valami.

Nem tetszett ez Görgeinek, Kossuthnak,
Meg azoknak a kis honvéd fiuknak:
Élet-halál! Szuronyt szegezz! előre!
Rendre dőlt a granatéros előtte.

Fut a német, fenyeget a sarkával,
Fut a magyar, egyengeti tusával:

SZABADSÁG

ZENGŐ HÁRFÁJA.

A MAGYAR FIATALSÁGNAK

ARANY JÁNOS.

Debreczenben Telegdy Lajosnál. 1849

Isaszegnél, Nagy-Sarlónál, meg arrább.
Üti-veri kegyetlenül, mint marhát.

Buda várban ott ül Henci kevélyen,
Pest városát ágyúztatja keményen;
Ha mondanák sem hinné, hogy megakad',
Hogy a honvéd megmássza a falakat.

De a honvéd nem késik a dologgal,
Megbirkózik ágyúkkal és falakkal;
Henci vitéz, ütött nektek az óra:
Buda várán leng a magyar zászlója.

Kiseperők hazánkból a németet,
Ezt a háromszázesztendős sz.....;
Megtanulánk hadakozni emberül,
Magyarország régi napja felderült.

Most hadd jőjön az a muszka, ha ráér,
Lássa, hogyan harcolunk a hazáér;
Lássa víni a szabadság gyermekit,
Kiket a hon szeretete felhevit.

Nyolc karajcár napi bérünk; ez is jó,
Ezer forint nyomorultnak: be szép szó!
De nem azért ontja vérét a magyar,
Hanem mivel szolga lenni nem akar.

Kétszázezer jó katonánk fegyverbe,
Kétszer annyi fiatalság heverve;
Négyszer annyi derék férfi, ha kell, több:
Hát ha ez is valamennyi fegyvert köt!

Talpra fiúk! kiállottuk a nagyját:
Keserülje meg a nemzet haragját
Akár német, akár muszka, akármi,
Ha merészel orrunk alá piszkálni.

(1849.)

NYALKA HUSZÁR.

Nyalka huszár, honnan oly vágtatva?
S hogy' tettél szert vezeték lovadra?
Engem uccse', gyönyörű egy állat:
Adok érte jó forintot százat.

»Azt ne tőlem, a kardomtól kérdje:
Markolatig vérbe gázolt érte.
Tegye vissza, kérem, foglalóját;
Hadnagy uram, nem eladó jószág.«

Ejnye, fiú!... no de, annyi mint a....
Nem teszem én erszényemet vissza:
Kétszer annyit mondok, s ahogy illik,
Lefizetem utolsó forintig.

»Hadnagy uram, megkövetem szépen:
Egy szó mint száz: nem eladó nékem.«
Hogyne volna, mennydörgős huszárja!
Ráadásul még egy száz, megjárja?

»Mi tagadás! helye vón' a pénznek,
Fel is férne ily szegény legénynek;
Hanem egy új tisztnek lova nincsen:
Jó pajtásom: neki szántam — ingyen.«

(1849-ből.)

A BETYÁR.

(Töredék.)

Dallam: »*Bort ittam én, boros vagyok.*«

I.

Kondorosi csárda mellett
Gulya, ménes ott delelget:
Csárdabeli szép asszonynál
Bort iszik az öreg-bojtár.

Öreg-bojtár, kis-számadó,
A főcsikós után való;
Leányokért élő-haló,
Menyecskék kedvire való.

Héj, kocsmáros, hova lett kend?
Furcsa rovás megy odabent:
Hiba van a kréta körül:
Egyet felír, kettőt törül.

Héj, kocsmáros, eb az ingét!
Elszeretik a menyecskét!..
El van az már réges-régen,
Afelől már alhatik ken'

Csaplárnénak volna kedve,
Csak vihogna, enyelegne:
De a betyár búsan hallgat
A karimás kalap alatt.

Mi lelt téged, Pista szentem,
Hogy ma szavad se vehetem?
Mi lelt volna! duzzog Pista,
S a rossz bort mint tejet issza.

Beteg vagy te, szívem István!
Vagy haragszol? mondd ki nyilván.
Nem haragszom, semmi bajom:
Csak magamban gondolkozom.

Így iszogál alkonyatig,
Míg a nap is lehanyatlik;
Néha-néha egyet kurjant,
Azt is a legszomorúbbat.

Este pedig indulóban
Visszafordul az ajtóban:
Már most Juci, Isten hozzád!
Tartsd még azt a piros orcád.

Jaj galambom, jaj szerelmem!
Rosszat sejtek a szemedben:
Hova készülsz? katonának?
Egy-fiú vagy: nem kívánnak.

A kívánást: az mind semmi:
De most ennek így kell lenni.
Jaj ne menj el, gyöngyvirágom,
Jobb, pihensz a vetett ágyon.

Puha ágyon, puha gyepen
Nyugovásom nincs már nekem:
Sem éjjelem, se nappalom:
Mindig az ágyuszót hallom.

Pista köszön, indul tovább,
Fölkeresi ménes-lovát;
Juci csak úgy néz utána
Míg behal az éjtszakába.

Csikós, gulyás gyülekezik,
A menyecskét körülveszik:
De Jucinak egész estve
Odavan a játszó-kedve.

Hej, akkor nap, azután is,
Holnap is, holnapután is,
Akkor is ha más öleli:
Pistával van feje teli.

Dallam: *Porcsalmai Palkó nótája.*

II.

Csongorádi Pista magában
Válogat a ménes lovában;
Mint a kanász pergő dolgában,
Válogat a csikók javában.

Válogathat benne, van elég.
Kiereszti pányvás kötelét,
Sárga csikó hurkon megakad,
Mond a betyár ilyen szavakat:

Hej keserves, láncos, lobogós!
Tud-e imádkozni a csikós?
Uram Isten! lásd meg dolgomat:
Most lopom az *utolsó* lovat.

Ezt az egyet nézd el, Jehova!
Nem cselekszem többé, de soha;
Ezt se teszem, bár is, magamért:
Teszem . . . a jó Isten tudja mért.

Nagy-nehezet sóhajt utána,
Veti magát sárga lovára,
Vágtat a ló messzi határra,
Csak úgy bámul a hold utána.

Dallam: »*Pej paripám patkószege...*«

III.

Tiszaparton táboroz a huszárság:
Arra veszi Pista betyár futását.
Adjon Isten! Hozott Isten! mi bajod? —
Semmi bajom; huszár lenni akarok.

Összenevet a legénység, összenéz;
Így kötődik a bojtárral egy vitéz:
Még huszár, hé? nagy kívánság, nagy dolog;
Sokat akarsz édes öcsém: hát gyalog?

Gyalogoljon ám a kutya! nincs lova;
Gyalogoljon aki szokta, én soha!
Lovon nőttem, növekedtem ennyire:
Kardot ide meg sarkantyút izibe!

Van paripám, én szöröztem magamnak,
Ilyet ugyan komisz lóba' nem adnak;
Szegény magyar! hogy is győzné a huszárt:
Nem ád neki őfelsége a király.

Emberem vagy! talpraesett felelet!
Addsza tehát azt a vaskos tenyered;
Itt a kulacs, bor van ebben, nem lőre;
Ihatunk ma — holnap aztán: »előre!«

Dallam: »*Majd elmegyünk, rózsám . . .*«

IV.

Jó huszár volt Pista,
Amilyen egy huszár lehet;
Meg se is gyalázta
Azt a nevet, a gyöngy nevet.

Apja-házához ment
Ha beszálla, ha beszálla;
Csirkefiú nem sok:
A' se veszett el utána.

Szófogadó is volt,
Soha semmit nem hibáza;
Azt se tudta, milyen
Az a pálca, káplárpálca.

Bort sem ivott, hej! csak
Szomjuságról, szomjuságról;
Káromkodó sem volt
Különben, csak haragjából.

El merte mondani
Kapitány úr is felőle:
Haj! ha írni tudna,
Káplár lehetne belőle.

Hát még a csatában,
Ütközetben, ütközetben!
Akkor volt ő ember
A tizedben, a tizedben!

A zászló-aljára
Fel lehetett volna tenni —
Ha huszár nem lett vón'
A többi, is valamennyi.

(1850.)

HA ÁLOM EZ ÉLET...

(Töredék.)

Ha álom ez élet: mért nem jön az óra,
Mely fölébresszen egy boldogabb valóra?
Mért hogy ennyi rémes, gyötrő álomlátás
Eszméletre nem hoz, csattogás, villámlás?
S ha élet ez álom: miért oly zsibbatag?
Kimerült, kifáradt, egykedvű, sivatag?
Bánatból, örömből az örömrész hol van?
Tűrést a cselekvés mért nem váltja sorban?

Ne nevezd halálnak, mert hazugság lenne:
Nincs a nyugalomnak boldogsága benne;
Kínja vonaglásban adja jelenségét,
S bár reménye nincsen, megmaradt a kétség.
Volna hát legalább a fájdalom élénk,
Hogy érezve kínját, ez érzésben élnénk...
— — — — — — — — — — —

(1849-50. táján.)

A LANTOS.

Zúg az erdő, lecsapott a felszél,
Szétrezzen az őszi sárga levél,
Mint ölyűtől madárkák csoportja
Megrebbenve széled a bokorba.

Mély vadonban, zizegő levélen
Ki az, aki bujdokolva mégyen?
Ki lehet, hogy még a szél is szánja,
Eltakarván a nyomot utána?

Nincs-e néki egy nyugalmas *otthon*,
Hol vidító, enyhe láng lobogjon,
Tűzhelyén — a hajlék nyájas keblén —
Meleget és súgárt eregetvén?

Nincs-e hő kar, melynek ölelése
Hazavárná boldog pihenésre?
És kicsínye, aki csüggne térdén,
Ezer apró dőreséget kérdvén?

Vagy ha más nincs, egy magános hárfa,
Ringató dalt búgni fájdalmára?
Egy rideg lant, melynek hangja mellé
Halt reményit el-elénekelné?

Volt. — Meleg fényéhez tűzhelyének
Jó barátok, ismerők gyülének;
S a szelíd nő — háza üdvöz lelke —
Kis családját együvé ölelte!

És a lanton meg nem szűne a dal,
Zenge későn, zenge virradattal:
Hangjain a szellem égbe hágott
S átteremté e viselt világot!

Mint sas, ifjodék meg a természet;
A virányon zöldebb szín tenyészett,
Illatosbbá lőn a völgyi róna,
Gyönggyel ékes a virág bimbója.

A patakvíz kristállyá szürődék,
Lombos erdő barlanggá szövődék,
Aranyozva lettek a vad sziklák
S forrás helyett könnyeiket sírták.

A hegy orma, a folyamnak medre
Szellemekkel lőn megnépesedve,
Fű-fa örült ifjú életének:
Bércen, síkon megzendült az ének.

Szende szellő, olvadozva lágyan,
Fütyörésze alföld nádasában:
Mig a hegység szilajabb szülötte,
A Sió vadujjongatva tört le.

Mindenütt dal. — Néha megkivánja
A vihar, a felhők orgonája,

S reszket a nagy mindenség egyháza,
Mikor e hang oszlopit megrázza.

De, ha pendült az ideg kobozzán,
Néma lőn a felhői oroszlán,
Lábhegyen járt, csendesen és óva,
Bérci útán a hegyek zúgója.

Majd el-eljött a puszták szellője
Egy-egy hangot elorozni tőle,
S diadallal vitte nyert prédáját!
Megbájolni kedves délibábját.

Fülemile, szégyenülve bokrán,
Édes irigységgel hallgatott rá,
S kedve-szegve rejtezék vadonba,
Hogy silányabb énekét elmondja.

Lába előtt a vad szenvedélyek
Megjuházva, békén figyelének:
De csak egy hang kelle, hogy kobozza
Mindeniket őrjöngésbe hozza.

És ha zengé a nyomort, inséget,
Kóros ágyán az emberiséget:
Jött az *Inség*, könnyezett dalára,
Szánakozva ismert önmagára.

Ha pedig a boldogságot dallá,
A *Boldogság* maga megsokallá:
Ismeretlen vágyak keltek benne,
Mintha önmagára irigy lenne.

* * *

Most, aminek örűle, kietlen pusztaság!
Megváltozott körűle természet és világ,
Fagy dermed az erekben, a csermely hallgatag;
Fülemilés berekben üvöltnek a vadak!

Keresné hajlokát, de csak romjait leli!
Alattok eltemetve tört házi isteni!
Ő szörnyekedve nézi és elriadva fut,
És útját arra vészi, a merre nincsen ut.

Nyomába üldve csörtet halálos ellene,
Egy iszonyú kisértet, melynek *Való* neve.
A tündér képzeletnek zengő madarai
Mind elhagyák s nem mernek feléje szállani.

Függ lantja fűzfa gallyán: repedt öblén a szél
Vadul végig nyargalván, őrülteket beszél,
Mitől a rémült farkas megfut s vonít az eb,
Mitől vemhét a szarvas idétlen hozza meg.

S ő bujdosik hazátlan, a dalnak férfia,
Nincs hely a nagy világban fejét lehajtnia. —
Takard, takard el őszi beteg szél nyomait:
Ne leljék üldözői. leroskadt hamvait!

(Ősszel, 1849.)

KARÁCSONY ÉJTSZAKÁN.

Lelkem pusztaságos éjjelén keresztül
Kétes ködvilággal egy sugárka rezdül.

Csillag-é vajon, mely, mint vezérszövétnek,
Üdvezitőt hirdet az emberiségnek?

Vagy csak földi hitvány pára, mely föllángol
S éji táncaikhoz rémeknek világol?

Akár csillag legyen, biztos éji lámpa,
Akár bujdosó láng — én megyek utána!

Mért féljek követni, ha lidérc is? hiszen
Akkor is jó helyre — temetőbe viszen.

(1849. dec. 25).

NÉVNAPI GONDOLATOK.

Itt ülök, az órák hosszu voltát mérvén,
Minden társaságom egy homályos lámpa:
És nincs földi lélek, aki erre térvén,
Jó estét kívánni benyisson szobámba.

Nem tevék talán szert soha jó emberre?
Boldogtalan, aki nem bir egy baráttal:
S én az enyéimről meghiszem, ismerve,
Hogy ők, mint szerencsém, nem fordultak háttal.

Szűk ugyan lakásom, kényelmet sem adhat,
És gazdája sorsát követi a konyha:
De egy-két barátot mégis befogadhat
S tűzhelyem hiányát kebelem pótolja.

Hát miért nem jőnek egy bizalmas szóra,
Hogy velök megosszam a kevést, amim van:
Szívemet legalább, ha egyéb nem volna . . ?
Oh, — mivel nyugosznak néma süket sirban!

S hol a puszta domb és egyszerű faoszlop,
Mely szentté jelölje a föld egy zugolyját,
Azt, hol testi részök sár-elemre oszlott
S a feltámadásra magukat kiforrják?

Volt-e kéz, midőn a végsugár kilobbant,
Eltakarni üszkét hamvas szemeiknek?
És fohász, midőn a föld reájok dobbant,
Nyugalmat kívánni hült tetemeiknek?

Vagy talán a szélvész s rengeteg folyói
Jöttek el — nem lévén emberekben részvét —
Temetés helyett a messzeségbe szórni
Szegény boldogoknak rothadékony részét?

De hová juték? hisz örömünnep van ma . . .
Ünnep? igen, az van; de öröm nincs jelen:
Nevem ünnepét én — zárkozván magamba —
Ti, kedves halottak, tinektek szentelem!

Mint az elhagyott sír, lelkem oly kietlen,
Örök éjjelében csak rémeket látok:
Hadd gyujtsak ma benne — kiket úgy szerettem,
Azok emlékéül egy-egy kis világot!

Kis mécsfényt neked is, korod büszkesége,
Lángszellem! ki jövél s eltünél... de hova? —
Mint üstökös, melyet élők nemzedéke
Egyszer lát s azontul nem lát többé soha!

Oh! ha tán sok évek, tán lehúnyt századok
Multán visszatérendsz, öltve *más* alakot:
Legyen boldog e nép s örömed oly tiszta,
Hogy ne kivánkozzál többé mennybe vissza!

(1849. december.)

EMLÉKLAPRA.

Magánosan, mint egyes falevél,
Testvéri közzől melyet elszakít
S távol vidékre hajt az őszi szél, —
Meddig heversz még, puszta kis lap, itt?
Jer, jer: megírlak és könnyű hajódat
Nyúgoti szellők árjába vetem:
Vidd asszonyodnak, egyszerű lapocska,
Szíves, de bánatos üdvözletem!

Keresd fel őt... de, kérded, merre? hol?
Azt nem tudom... valahol a világban:
Hisz útasitni fog minden bokor,
Rendes lakát hol vette a hazátlan!
Ottan keresd fel és vigasztalásul
Beszéld el néki súlyos életem.
Vidd asszonyodnak, egyszerű lapocska,
Szíves, de bánatos üdvözletem.

Gyászban találod — oh, hogy is ne! — őt:
— Ki az, kinek oly méltó gyásza van! —
Mint honleányt, mint özvegy árva nőt:
Így is, amúgy is oly boldogtalan!

Szendén illessed fájdalmát szivének,
Hogy eszmélése kínzó ne legyen.
Vidd asszonyodnak, egyszerű lapocska,
Szíves, de bánatos üdvözletem.

Mondjad, hogy én is kettőt gyászolok:
Az ő siralma testvér az enyémmel
Más a viszony, nem más a tárgy, az ok;
Bir-e még ő —? én nem birok reménnyel.
Oh, a reményből nyujtson egy sugárt, egy
Még hervadatlan fűszálat nekem! —
Vidd asszonyodnak, egyszerű lapocska,
Szíves, de bánatos üdvözletem.

Mikép az elszakadt hű férjet, ő,
Keresem én az eltűnt hív barátot;
Sötét az élet, ah! semmit se látok —
És néma, nem felel, a temető.
Enyészet dulta-é fel ifjuságát?
Vagy bujdosik földetlen földeken . . .?
Vidd asszonyodnak, egyszerű lapocska,
Szíves, de bánatos üdvözletem.

Nevét se hallom. Mintha el lehetne
Feledni azt, alíg említi ajk;
De a nemzet szivében eltemetve
Érzem s megértem a titkos sohajt:
»Fog-é zendülni még költője lantja?
S *ha* fog zendülni síkon, bérceken? . . .«
Vidd asszonyodnak, egyszerű lapocska,
Szíves, de bánatos üdvözletem.

Mért nem megyünk el a magános völgybe,
Hol ciprust ültet a gyász *hír* neki?
Tanúbizonyság lenne annak földje,
Ott hulla-é a dalnok vére ki:
Minden csepp vérbül *új virág* kelendett
És *több* madár zeng ott a ligeten —
Vidd asszonyodnak, egyszerű lapocska,
Szíves, de bánatos üdvözletem.

Vagy tán, zarándok-úton, egyedül
Bolyong, mikép az üldött bérci vad;

Ki mer hajlékot nyitni enyheül?
A csüggedettnek ápolást ki ad?
Ki nyujt hűs csöppet dallamos ajkára,
Italt ha kér, aléltan, betegen . .?
Vidd asszonyodnak, egyszerű lapocska,
Szíves, de bánatos üdvözletem.

Repülj utadra most . . de nem, ne még,
Száritsd föl nedvesült szárnyaidat:
Nehéz vagy a könnyhullatás miatt,
Mellyel emlékeinek áldozék.
Majd csak felszárad a könny . . . ámde a bú? —
Oszlik talán egy hosszu életen. —
Vidd asszonyodnak, egyszerű lapocska,
Szíves, de bánatos üdvözletem.

(1850.)

FURKÓ TAMÁS.

Ki zengi meg, ha én nem, a mult nagy napjait:
Vitéz Furkó Tamásnak kegyetlen dolgait,
Amelyeket viselt . . . vagy, mondani akarom:
Mik őt úgy megviselték, vizen és szárazon.

Mindig bolond hónap volt, mióta e világ,
Az, melyet márciusnak keresztelt a diák:
Fagy, hó, eső, derült ég, vihar . . . mind egy napon!
Csak úgy bámul belé a bölcs kalendárium.

De amióta Caesart hatalma nimbusán
Megdönték a zavargók Martius idusán,
Nem volt e hónak olyan tizenötödike,
Mint az, mely harmadéve amúgy közénk üte.

E volt ütés magáért! ez volt a csattanás!
Szemét-fülét behúnyta nemes Furkó Tamás:
Hiába! mindhiába! . . . most is zúg a füle,
S nemzetiszín karikát hány a szeme bele.

Egyszerre megtagadva ötvenkilenc robot!
Egyszerre széjjeltörve a mogyorófa bot!

Egyszerre úr a jobbágy: kalapját fölteszi,
S mellé a »szabadságot« négy garasér' veszi.*

Egyszerre tönkre jutva kilenc zsíros pere,
Melyek után maholnap uradalmat nyere;
S alóla, haj! kirúgva a táblabiró szék,
Melyen diurnizálva kényére nyujtózék.

Damokles kardjaként függ felette az adó,
Előfogat, kovártély ... mind oly irtóztató!
A régiből mi sincs már, csak ősi levele,
Hogy ablakot ragasszon, üveg helyett, vele.

A régiből mi sincs már ... de még van egy, igen:
Az egy Borbála asszony maradt a régiben;
Trónusok ingadoznak, és trónus összedűl;
Az ő papucskormánya áll rendületlenül.

Mint a vihar midőn tép nagy cserfa-szálakat,
Villám nyerít, a szél fú, fú hogy majd megszakad:
Zúg, tombol és világot dúl a forradalom:
S te szikla módra fennállsz, óh papucs-hatalom!

Ekkép sohajta Furkó, hajdan kortesvezér,
S oly nagy kokárdát tűz fel, mint egy cseléd-kenyér.
Mi haszna! a szabadság ő véle nem közös:
Az ő jobbágyi lánca le nem hull, örökös!

»Eh, örökös!« kiálta egy szép esthajnalon,
»El, a táborba holnap! hí a rácmozgalom;
Hetven nap, hetven éjjel: talán míg ez kitölt,
Az ördög elvisz ottan engem, vagy itthon őt.«

Gondolta és azonnal a készülőt veré,
Megköszörülte kardját, és flintát vőn elé;
Szerencse, hogy »muszájból« is menni kelletett,
Megbánta volna máskép ezt a készületet.

Elment tehát, s szivéből örült, hogy mehete,
Hogy otthon nem marasztja szitok vagy pemete.
És tarta nagy beszédet az indulás előtt,
Beléjött abba Árpád, s minden vitéz előd.

* A nemzeti kokárdát. — *A. J.*

Meg is tevé hatását a sallangos beszéd:
Legottan megcsodálák az ő roppant eszét;
Legottan századosnak emelteté magát,
Mely rangra főfő érdem volt egy posztó kabát.

Útközbe' már, előbb mint a rendelt helyre ért,
Vitézi hajlamának adá nem egy jelét:
Lehúzatá a bírót, ha nem volt kész fogat,
Felgyujtással ijeszté a rémült falvakat.

Nem is volt párja ebben, csak egy-kettő talán,
Többek között egy A . . . purg, vagy B . . purg Ferdinánd,
Vadászhadnagy, guerilla . . .vagy ilyenféle hős;
Emlékezik reá még egy régi ösmerős.

Elvégre, hogy megálltak a rospont-szekerek,
»Itthon vagyunk!« kiálta, »ez már Nagy-Becskerek« —
Vagy Szárcsa, vagy Botos, vagy Torák, vagy Usdin . . . a
Kő tudja! — messzi külföld az a Vojvodina.

Ottan, mihelyt evésben, ivásban jóllakott,
Kiállíta vitézül tizenkét silbakot,
Hogy őrzenék személyét minden megtámadás
Ellen, — tovább se gondolt vitéz Furkó Tamás.
— — — — — — — — — — — — —

(1850.)

ÉVEK, TI MÉG JÖVENDŐ ÉVEK.

My hair is gray, but not with years.
Byron.

Évek, ti még jövendő évek,
Kiket reményem megtagad,
Előlegezni mért siettek
Hajam közé ősz szálakat?
Miért vegyülget ily korán e
Lombok közé sápadt levél,
Emlékeztetni a vidor fát,
Hogy majd kiszárad és — nem él!

Nem evvel tartoztok ti nékem:
Kaján elődötök, a *mult*,
Adós maradt sok szép örömmel,
Míg szerfölött is oszta bút;
Ennek kamatját, jó *reményül*,
Fizessétek le most nekem;
Ki tudja, úgyis: érem én azt,
Hogy a tőkét fölvehetem?

Vagy épen azt jelenti e hó,
Fürtömre mely szállongni kezd,
Hogy bár rövid volt, vége! vége
Nyaramnak s a tél berekeszt? —
S hogy meg ne essék szíve rajtam,
Ha jókor meglep a halál,
Azért kell, mint az ősz kalásznak,
Megérnem a sarló alá?

Úgy van. Nem évek száma hozza
— Nem mindig — a vén kort elé:
Kevés esztendők súlya szintúgy
Legörnyeszt a mély sír felé.
És nékem e földön teherből,
Bánatból rész jutott elég:
Azzal fölérő boldogságot
Hiába is reménylenék.

Ah! vén vagyok: tapasztalásom
Tárháza megtelt gazdagon:
Ott van, romok közt, életemnek
Vezére, széttört csillagom;
Ott egy szakadt fonál: ez a hit;
Egy csonka horgony: a remény;
Ily gyüjteménynek birtokában
Az ifju hogyne volna vén!

Szétnézek és többé körültem
Nincs a nehány kedves barát,
Aggódtatóan rám függeszti
Szemét egy könnyező család.
Eleget éltem, hogy utánam
Emlék maradjon itt alant:
Emlékül inséget hagyok s e
Két vagy három boldogtalant!

Szűnj meg, panasz; ne háborogj, szív!
Bűnöd csak egy volt: az erény.
Ha veszteség ennek jutalma,
Jajgassak-é, hogy megnyerém?
Vigasztalásul, annyi szenved,
És szenved nálam annyi jobb;
Miért ne én is... porszem: akit
A sorskerék hurcol s ledob!

(1850. febr. 15.)

KOLDUS-ÉNEK.

Küszöbről küszöbre járok, hol be, hol ki...
Ne üzenjetek, hogy nincsen itthon senki,
Ne uszítsátok az ebet, hogy letépjen,
Annyi kezem nincsen, hogy magamat védjem:
Szegény honvéd jövök, kérni egy falatot.
— Adjatok, adjatok amit Isten adott.

Sokat táboroztam, meg is nyűttem, látszik;
Versectől Szolnokig, Izsaszegtől Vácig.
Ott maradt a jobbkéz, mankót hordoz a bal,
Mankóstul sem ér föl régi ép lábammal:
Oh, e rongyokat már hogy is nem hagytam ott!
— Adjatok, adjatok amit Isten adott.

Ne pirongassatok, hogy koldulni szégyen,
Koldusbotom miatt más piruljon, én nem!
Ha tisztét mindenki tette volna, mint én,
Falatomhoz e sós könnyet nem vegyítném:
Sántán is, bénán is, töltenék víg napot.
— Adjatok, adjatok amit Isten adott.

Mennyi drága erő, és mennyi nemes vér!
Hozzáfoghatót a történet nem ösmér.
Mi haszna! az erőt ásta benső féreg:
Büszke, szenvedélyes, versengő vezérek;
Tiszta vérünk szennyes oltáron ontatott.
— Adjatok, adjatok amit Isten adott.

Egy szelet kenyérkét, alamizsna fillért . . . !
Valami pénz csak kell, s nem tagadom, hogy mért:
Majd, ha eltikkadtam, . . . a déli nap éget,
Kocsmaházba térek egy ital bor végett;
Jó hely az, legalább nyujt egy kemény padot.
— Adjatok, adjatok amit Isten adott.

Megitél a világ, hogy részeges vagyok,
Pedig, ha én iszom, hej! van arra nagy ok:
Magam sorsa is bánt . . . de az mind csak semmi,
Megszokná az ember végre föl se venni:
Más seb az, amelyre nem lelek balzsamot! . . .
— Adjatok, adjatok amit Isten adott.

Oh! mikor ez a seb idebent megsajdul,
Lelkem minden húrja átrezeg a jajtul;
»Húzd rá cigány, mondom, egy keservest, ingyen«,
És a cigány húzza, áldja meg az Isten;
Könnye pergi át a barna ábrázatot . . .
— Adjatok, adjatok amit Isten adott.

Nyomorú egy élet . . . magamért nem bánnám,
Ha a holnapot már hozzá nem számlálnám;
Ám e szakadt könyvet ti csak foltozzátok:
Majd olvas belőle egykor unokátok
Dicsőségetekről egy-két *igaz* lapot.
— Adjatok, adjatok amit Isten adott.

Azt mondák, mikor a harcban ömlött vérem,
Tíz holdnyi örökség lesz valaha bérem.
Tíz arasz is jó lesz, gondolám magamban,
Korántsem gyantva, milyen igazam van:
Oh, ha megtaláltok egykor az útfélen,
Adjatok egy szűk sirt hazám szent földjében.

(1850.)

NÉVNAPRA.

Kelsz és lenyugszol észrevétlenül:
Innep volnál, de senki meg nem ül,
Végzetes évi nap!
Oh, e tömeg más napot ünnepel;
Titkon sohajtja meg a hű kebel
Halomra dőlt oltáridat.

Emléked átkos, nyomasztó tereh:
A vérnek és könyűnek tengere
Mind, mind ahhoz tapad.
Az ember gyönge: félve néz feléd,
S mint egykor a tanitvány mesterét,
Nehéz időkben megtagad...

(1850. március 15.)

LETÉSZEM A LANTOT.

Letészem a lantot. Nyugodjék.
Tőlem ne várjon senki dalt.
Nem az vagyok, ki voltam egykor,
Belőlem a jobb rész kihalt.
A tűz nem melegít, nem él:
Csak, mint reves fáé, világa.
Hová lettél, hová levél
Oh lelkem ifjusága!

Más ég hintette rám mosolyját,
Bársony palástban járt a föld,
Madár zengett minden bokorban,
Midőn ez ajak dalra költ.
Fűszeresebb az esti szél,
Hímzettebb volt a rét virága.
Hová lettél, hová levél
Oh lelkem ifjusága!

Nem így, magánosan, daloltam:
Versenyben égtek húrjaim;
Baráti szem, müvészi gonddal
Függött a lantos ujjain;

Láng gyult a láng gerjelminél
S eggyé fonódott minden ága.
Hová lettél, hová levél
Oh lelkem ifjusága!

Zengettük a jövő reményit,
Elsírtuk a mult panaszát;
Dicsőség fényével öveztük
Körűl a nemzetet, hazát:
Minden dalunk friss zöld levél
Gyanánt vegyült koszorujába.
Hová lettél, hová levél
Oh lelkem ifjusága!

Ah, látni véltük sirjainkon
A visszafénylő hírt-nevet:
Hazát és népet álmodánk, mely
Örökre él s megemleget.
Hittük: ha illet a babér,
Lesz aki osszon... Mind hiába!
Hová lettél, hová levél
Oh lelkem ifjusága!

Most... árva énekem, mi vagy te?
Elhunyt daloknak lelke tán,
Mely temetőbül, mint kisértet,
Jár még föl a halál után...?
Hímzett, virágos szemfedél...?
Szó, mely kiált a pusztaságba?
Hová lettél, hová levél
Oh lelkem ifjusága!

Letészem a lantot. Nehéz az.
Kit érdekelne már a dal.
Ki örvend fonnyadó virágnak,
Miután a törzsök kihal:
Ha a fa élte megszakad,
Egy percig éli túl virága.
Oda vagy, érzem, oda vagy
Oh lelkem ifjusága!

(1850. márc. 19.)

FIAMNAK.

Hála Isten! este van megin'.
Mával is fogyott a földi kín.
Bent magános, árva gyertya ég:
Kívül leskelődik a sötét.
Ily soká, fiacskám, mért vagy ébren?
Vetve ágyad puha-melegen:
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem.

Látod, én szegény költő vagyok:
Örökül hát nem sokat hagyok;
Legföljebb mocsoktalan nevet:
A tömegnél hitvány érdemet.
Ártatlan szived tavaszkertében
A vallást ezért öntözgetem.
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem.

Mert szegénynek drága kincs a hit,
Tűrni és remélni megtanit:
S néki, míg a sír rá nem lehell,
Mindig tűrni és remélni kell!
Oh, ha bennem is, mint egykor, *épen*
Élne a hit, vigaszul nekem!...
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem.

Majd ha játszótársaid közül
Munka hí el — úgy lehet, korán —
S idegennek szolgálsz eszközül,
Ki talán szeret... de mostohán:
Balzsamúl a hit malasztja légyen
Az elrejtett néma könnyeken.
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem.

Majd, ha látod, érzed a nyomort,
Melyet a becsület válla hord;
Megtiporva az erényt, az észt,
Míg a vétek irigységre készt
S a butának sorsa földi éden:

Álljon a vallás a mérlegen.
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem.

És, ha felnövén, tapasztalod,
Hogy apáid földje nem honod
S a bölcsőd s koporsód közti úr
Századoknak szolgált mesgyeül:
Lelj vigasztalást a szent igében:
»Bujdosunk e földi téreken.«
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem.

Oh, remélj, remélj egy jobb hazát!
S benne az erény diadalát:
Mert különben sorsod és e föld
Isten ellen zúgolódni költ. —
Járj örömmel álmaid egében,
Útravalód e csókom legyen:
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkoztál, édes gyermekem!

(1850.)

JULISKA ELBUJDOSÁSA.

Töredék.

Egyszer egy kis leány* mit tett fel magába?
Azt, hogy ő biz' elmegy széles e világba,
Elbujdosik messze, a határon végig,
A mező párkányán leboruló égig,
Túl a három nyárfán, a tanyákon is túl.
Fele sem bolondság, mert már épen indúl;
Látszik, hogy korántsem tréfa volt a terve;
Szegénykét, vajon mi indíthatta erre?

Hát bizony gyakorta megesik, nem újság
A gyerek-szobában az ily háborúság:
A fiú vagy lányka tisztjét megfeledi:
Papa megdorgálja s a mama megfeddi,

* Arany Juliska volt, nyolc éves korában. *A. J. jegyzete.*

Sőt, ha nagy a vétség s nagyon rossz a gyermek,
Az se hallatlan, hogy valakit megvernek,
Azzal kényszerítik a maga javára,
Melynek egy-két könnycsepp nem olyan nagy ára.

A mi kis lányunkat vereség nem érte:
De fájt neki a szó s megneheztelt érte;
Félreül duzzogni, csinál képet, hosszút,
Töri fejét nagyba, mikép álljon bosszút.
Mellé sompolyog a cicus, vigasztalja,
Dorombol egy nótát, a kezét is nyalja:
De a keményszívű elveri a macskát,
Orrára nyomintván egy goromba fricskát.

Jön az ebéd sorja, csörög tányér, kalán:
Ez a kis haragost megbékíti talán?
Ó dehogy! akármint terítnek, tálalnak:
Ő még arra sem néz, elfordul, a falnak.
Majd összekeresi, ami csak az övé,
Szép rendetlenségbe köti mind együvé;
Nem marad ki semmi, vele megyen a *báb*:
Lesz kivel az úton *beszélni* legalább.

Akkor megcsókolja szüleinek kezét,
Búcsúzik örökre; nem használ a beszéd;
Anyja szépen kéri: »Ugyan hova mennél?
Hol hálnál az úton? mit innál? mit ennél?
Ne menj el galambom, ne menj el virágom!
Ki lesz akkor az én kedves kis leányom?
Ha te engem itt hagysz, ugyan hova legyek?«
Gondolá a rossz lány: azért is elmegyek.

De az édes apja komolyan így szóla:
»Már fiam, ha elmössz, nem tehetek róla:
Itt van egy fehér pénz a nagy útra, tedd el;
Erre sem vagy méltó önnön érdemeddel.«
Fanyalogva nyúlt a kis leány a pénzhez,
Otthon maradásra szinte kedvet érez;
De örökségét már kiadá az atyja,
Egy szó kellene csak: szóval sem marasztja.

(Elindult *világra*, de az utcaajtónál egy kutyát látott, s nem merт világra menni.) *A. J. jegyzete.*

(1850.)

HÁZIURASÁG.

Költők ! a végzet ellen
Ám zúgolódjatok :
Én nem panaszkodom már :
Én háziúr vagyok.

Bizúgy, barátim, Isten
Fölvitte dolgomat :
Hiába sápadoztok
Irigykedés miatt.

Szegény, szegény csavargók!
Tudjátok-e, mi a :
Valakinek tulajdon
Lakházzal bírnia?

Hogyan tudnátok, hisz ti
Más ember tűzhelyén
Hányódtok . . . én is voltam
Olyan szegény legény.

Mit nem szenvedtem én is
Mióta elhagyám
Boldogságom bölcsőjét,
Szerény csöndes tanyám;

Midőn a hű komondor,
Mely gazdátlan maradt,
Olyan keservesen nyított
Idegen ház alatt!

Ki tudja, mennyi földet
Betüslött, béfuta,
Míg volt urát föllelte
A jó öreg kutya!

S én a viszontlátáskor
Be nem fogadhatám :
Nem volt számára egy zug
A gazda udvarán. —

Most itt van ő is, a hű
Bodré, együtt velem;
Mintha magáé volna
Úgy őrzi tüzhelyem.

S fenntartja a tekintélyt
Mint háziúr ebe;
Szeretném látni, kedve
Ellen ki jőne be!

De ti, költő barátim,
Ha erre vét a hab,
Csak jöjjetek be bátran:
Bodré meg nem harap.

Csak jöjjetek be: nálam
Lehet nyugodnotok:
Fölösleg ágy van, a ház
Sem mindenütt csorog.

És kertem is van, ah, ez
Valóságos liget!
Hűs árnyat benne félszáz
Gyümölcsfa hinteget.

Itten merengek én el
Olykor s szemem ragyog:
Könnytől-e . . . vagy örömtül
Hogy háziúr vagyok?

Sőt ami több, lakóm is
Van, egy kis föcskepár,
Mely sárfalamra, sárból,
Szerény fészket csinál.

Mely nékem hajnalonként
Friss dallal fizeti
Le a lakbért — s a szállást
Igen szeretheti.

Három fészkét veré már
Le csintalan gyerek:
Most, a csüggedhetetlen!
Negyedszer rakta meg.

Hajh ! kezdem én is, melyet
Vészek ledultanak,
Reményim föcske-fészkét
Építni újolag :

Megérem-e, hogy benne
Nyugtot s békét nyerek?
Vagy majd leszúrja a sors —
Az a pajkos gyerek . . .?

(1850.)

REMÉNYEM.

1.

Kis hajó az én reményem,
Sem árboca, sem kormánya ;
Csapkod a hullám keményen,
Gyönge sajkám veti-hányja.

2.

Messze a kék part mögöttem,
Földe a kopár *valónak*,
Honnan el-ki számüzötten
Fut reményem, e kis csónak.

3.

Mint a hattyú, mely világra
Bujdosott, mind beljebb téved ;
Egy hab a más habhoz vágja ;
Mégsem óhajt lelni révet :

4.

Lelkem, a tenger hajósa,
Retteg újabb kikötőtül,
Hol tövis közt nincsen rózsa
S pusztában virány nem zöldül ;

5.

Hol *azért áll* oly szilárdan
A föld, hogy sivár mezőin
Bírhassák követni bátran
Nyomaimat üldözőim.

6.

El hát, a bizonytalanba!
Merre szél hajt és hab ingat:
Érzem, enyhül fájdalmam, ha
Szél és hullám karja ringat.

7.

Ott szabad a lég köröttem, —
S néha-néha egy szivárvány
Mosolyog rám, megtörötten
Képzeletem óceánján.

8.

El, el a bizonytalanba!
Rengj, hajóm, szabad hullámon.
És ne tudjam, így rohanva,
Meddig *halál*, meddig *álom!*

(1850.)

A HAJÓTÖRÖTT.

Midőn még életet
Gondoltak benne a habok,
Elrablák tőle az
Utolsó deszka-darabot;
Midőn halottnak gondolák,
Nem adtak néki temetőt,
Kietlen partra hurcolák:
Temesse majd el ott a föld.
Féljétek Istent, emberek!
Szegény hajótörött kiált;
Adjatok néki enyhelyet,
Táplálékot, meleg ruhát.

Még tennap kincsei
Terhét emelte sok hajó,
Hol viselős vala
Milliókkal a millió:
Ês nem gazúl gyüjtött vagyon,
Özvegyek, árvák könnyei,
Hanem kitűrés, szorgalom
Veritékből lett gyöngyei.
Féljétek Istent, emberek!
Veszendő e világi jó;
A holnapig sem biztosít
Tömött szekrény, rakott hajó.

Még tennap azt hivé,
Kezében élte gyámola
S derülten int felé
A vénség biztos távola;
Hogy számadását megtevé,
Hiányos számra nem talált,
S ezen hitben nem rettegé
Ama nagy zérust, a halált.
Féljétek Istent, emberek!
Az élet számvetése csal:
Reménybukott szív halni vágy,
Koldús marad, meg mégse hal.

(1850.)

A HONVÊD ÖZVEGYE.

...Gyarlóság, asszony a neved!
Csak egy rövid hó: még a gyász cipő sem
Szakadt el, melyben könnyé olvadott
Niobeként kísérte ki szegény
Atyám holttestét: s im ő, *épen ő*
Férjhez megyen... HAMLET.

Csatába ment az ifju honvéd,
Kemény, véres volt a csata;
Tengernyi néppel küzdve, megtört
A felkelők kicsiny hada;

De megtartá a tért, hol aznap
Élet-halálra ütközött:
Mert ott esett el mind, a téren!...
A honvéd is azok között.

Ottan feküdt a haldoklók közt,
Nehéz két sebbel kebelén;
Két seb... mind a kettő halálos —
Egyik jobb, másik bal felén;
Nyilt, éktelen, mély, iszonyú, de
Már fájdalom nélkül amaz;
A másik, ámbár láthatatlan,
Gyötrőbb... mert a szívben van az!

»Nem volna énnekem siralmas«
Az ifju felnyög, felkiált —
»Rövid éltemre koszorúnak
Föltenni e dicső halált;
S panasz nélkül fetrengenék itt,
Ha eltiport testemen át
Diadalra száguldanának
A harci fújó paripák.

»Ha buzgó vérem hullatása
Éretted, óh te drága hon,
Nem esett volna ily hiába...
Múló jegy, összedőlt romon!
Ha áldozat gyanánt esém el,
De nem mint síri áldozat,
Mely vérrel önti bár meg a sírt,
Beléje életet nem ad.

«Ês enyhe voln' e kő alattam,
Ez a halál-vetette ágy,
Ha láthatnám még egyszer őket —
Kikért ez a szív élni vágy;
Ha végálomba csókolhatná
A hív nő e bágyadt szemet,
Miután egy búcsu pillanattal
Megláttam őt s gyermekemet.

»Isten hozzád, lelkem fiacskám,
Bús téli fán kis árva lomb,

Játéka minden förgetegnek,
Mely gyönge ágaidra ront.
Isten veled, hölgy...oh te nem rég
Menyasszony, és már özvegyem:
Mért oly soká nem élek, mint fog
Szerelmem élni szíveden!«

Száll a sóhaj... elhúnyt az ifjú,
Egyedül — annyi nép között!
Bajtársi még látták elesni,
Nem már, midőn elköltözött.
Széles, nehéz, sötét szárnyával,
Mikép egy óriás madár,
Árnyazta bé a vérmezőt egy
Homályos felleg... a halál.

És a feledség, mint sulyos köd,
Borult a völgyre vastagon;
Elkezde a harcos enyészet
Rombolni a halottakon:
Nem ismeri többé meg a nő
Férjét — az apa nem fiát;
Rokonért rokon, mátkáért mátka
A tért hiába futja át.

De a kétértelmű halálnak
A kósza hír is kötve hitt:
Sokáig várta sok beteg szív
A harcból vissza kedvesit.
A honvéd ifju hölgye is várt...
Napról-napra kikérdezett
Minden madárt, minden szellőt, mely
A harcmezőről érkezett.

Minden nap éledt, minden este
Kihalt szivében a remény;
Viselte már a hervatag bút
Arcán — nem még a gyászt mezén;
Majd fölvevé a bánatos mezt
És...arca rózsaszín leve:
Ő is azokhoz lőn hasonló,
Kiknek »*szép özvegy*« a neve.

Mint a virághoz, mely kitárta
Kelyhét, a méhek és lepék,
Gyülvén hozzája szép imádók,
Kinyílott szívét meglepék;
Azóta szellőt is, madárt is
Még sürgetőbben vallata:
S midőn, amit *várt*, bizonyos lőn...
Kezet más ifjunak ada.

Feledte a feledhetetlent;
S midőn a nászi vigalom
Beálla, szíve sima volt már,
Mint rég elült ó sírhalom,
Melyen az élők gyönyöréül
Hímes, virágos fű terem...
De már alant porában a port
Rég elenyészté a verem.

Víg a menyegző; cseng a jókedv;
Hullámzik a dal és zene;
Sugár gyanánt lejt a menyasszony,
Hódít, varázsol kelleme;
Künn rémes éjfél átkozódik,
Fú, sír dühében a vihar:
Benn az öröm jár tölt kehellyel,
A zene szól, a tánc szilaj.

Egyszerre — mint éj a villámtól —
Megnyilatkozik a terem:
Küszöbjén sárga, véres arccal
Megáll a honvéd hirtelen.
A vigadók egymásra néznek,
Rémülve felsikolt a hölgy,
Alatta, mint mélységes örvény,
Indul, forog, süllyed a föld.

»Ne félj, ne rettegj a hivatlan
Vendég miatt, óh szép ara!«
Így búg a honvéd bánatos, de
Komoly, ünnepies szava —
»Ne reszkess a férjtől, ki férjed
Körében ím meglátogat,

Nem fogja visszakövetelni
Sem szívedet, se jobbodat.

»Jöttem, hogy, amit sejte a hír,
De nem láttak tanú szemek,
— A mit te hinni úgy siettél —
Halálomról meggyőzzelek.
Igen ! mi elváltunk : szabad vagy ;
Enyém a sír, tiéd a jog, —
Mert a halottak nem pörölnek,
És én azok közül vagyok.

»Eldobtad a tiszteletes gyászt,
Korán vetéd el azt, korán,
Meglehet, e gyász néha-néha
Emlékeztetett volna rám :
És eldobád — hajh, mint csalódtam! —
Azt is, aminél egyebet
Alig szerettél bennem : egykor
Hiú bálványod... nevemet.

»De nem vádollak...óh e vádat
Inkább magamra emelem :
Annyi őszinte érzeményért,
Mit eltékozla kebelem,
Annyi reményért, mely csalárd lőn,
És annyi esztelen hitért,
Szerelmemért, mely végtelen volt...
És íme most itt van : *mit ért*!

»Élj boldogul... *ez* könnyü annak,
Ki, mint te, oly hamar feled —
Még egy rövid szó gyermekemről,
Azután, hölgy, Isten veled :
Légy anyja és nem mostohája,
Nehogy eljöjjek egy napon,
És elvezessem kézen fogva
Őt is oda, hol én lakom!...«

Vig a menyegző ; cseng a jó kedv ;
Szól a zene, a tánc szilaj ;
Künn rémes éjfél átkozódik,
Fú, sír dühében a vihar ; — —

Mi elrémíté a menyasszonyt,
Nem volt egyéb, mint *képzelet*,
Mosolygva nyújtja karját táncra...
Aztán feled, feled, feled!

(1850. aug.)

EGYNÉMELY NAGYOCSKA EMBERRE.

Nagy emberek, nagy emberek,
Oh, mily kicsinyek vagytok,
Ha vész üvölt, ha reng a föld
S az ég villáma csattog!
Ilyenkor a nagyok sora
Fogyton apadva gyérül;
Miért ne mást? — könnyhullatást
Választani kenyérül?

Mint a hajós, midőn zajos
A tengerek dagálya,
Mindazt, miért fáradt, remélt,
Hullám közé dobálja:
A koszorút, ti nyomorúk!
Elszórni úgy siettek,
Mellyel erény s közvélemény
Övezte volt fejetek.

Még a minap kolosszilag
Verétek a felhőket,
Föl sem vevén minket, szegény
Alant járókelőket:
Most sárba — nem döntve, hanem
Önként borulva, másztok,
S annak, ki rúg, színes, hazug
Szóval allelujáztok.

Csak menjetek a förgeteg
Elől biztos tanyára;
Bárhogy mutat az öntudat:
Kényelmetek nagy ára.

Ha szintelen a honszerelem
Köntöse és kitágul:
Bölcs gondolat így ujolag
Szabatni azt — fonákul.

(1850. aug.)

ÍRÓSZOBÁM.

Ez a szoba, hol én most
Tillaárom haj!
Pusztítom a papirost
Tillaárom haj!
Se nem csapszék, se nem bolt,
Csizmadia műhely volt.
Tillaárom haj!

A fő céhmester szabott
Tillaárom haj!
Benne csizmát, papucsot,
Tillaárom haj!
Ha megvarrta, eladta,
Jól eresztett a kapta.
Tillaárom haj!

Nem volt ártalmas annak
Tillaárom haj!
Sem a ragya, sem a nap,
Tillaárom haj!
Sem az árvíz, sem a hó,
Sem a revolúció.
Tillaárom haj!

Bezzeg, de nem megy nékem
Tillaárom haj!
Ez az én mesterségem,
Tillaárom haj!
Ha dolgoztam, kirakom:
Azt se kérdik, hogy adom.
Tillaárom haj!

Háborúban azt mondták,
Tillaárom haj!
Most keveset adunk rád;
Tillaárom haj!
Béke-időn azt vetik,
Másra kell a pénz nekik.
Tillaárom haj!

Ne volnék csak ilyen vén!
Tillaárom haj!
Írótollam letenném,
Tillaárom haj!
S beszegődném maholnap
Csizmadia inasnak.
Tillaárom haj!

(1850.)

A FALU BOLONDJA.

Képtöredék.

Kósza Bandit ösmeri a helység,
Oly nagy benne az *élhetetlenség*.
Sosem esett talpra semmi dolga,
Nem hiszik, hogy kártyája kivolna.
Háza-tája tővel-heggyel össze,
Pókhálóért nem kell menni messze;
Kertjét túrja száz vakandok kertész,
Ott legel a falubeli sertés.
Maga pedig erre-arra lézeng,
Sült galambot vár fogára készen:
De aligha még annak is épen
Felnyitná a száját idejében.

Hivatala sok volt egyszer-másszor:
Kis korában volt ő libapásztor.
Zöld libákkal zöld mezőre menni —
Oly nagy öröm nem volt neki semmi.
Ott ledőlve, a temető sarkán,

Néha vesszőt metszegete tarkán,
Néha pedig fűz tilinkót vágott,
Vagy nézte a szőke délibábot.
Óra-hosszan nézte a felhőket,
Toldva-foldva képzeletben őket:
Majd bikának, majd toronynak látván,
Majd betyárnak szilaj lova hátán.
Majd nagy fának képzele egy foltot:
Ez alakult, amaz elmosódott,
És mikor így elmosák a szellők,
Megsohajtá az eloszló felhőt.

Vagy megállott szeme a nagy égen,
Mely felette gömbölyödött kéken,
Nézte, hogyan tűnik el a gólya —
Gólya lenni úgy szeretett volna!
Néha danolt, néha fütyörészett,
Néha csak úgy a semmibe nézett,
Néha úgy tett, mint ki messze hallgat:
Hallgatá a láthatatlan darvat.
Olykor az ér sás-szegélyü mentén
Ábrándoza, lúdjait követvén:
Gyönyörködött benne, a mint úsztak
S magok után fénybarázdát húztak.
Nézte őket, nézte, de hiába!
Mégse tudá, megvan-e libája:
Nem ügyelt rá, esze sem járt rajta,
Hogy ez övé-, ez a másé fajta.

Félnapig is odahagyta nyáját,
Fölkeresé más fiúk tanyáját,
Hol juhőrző, malacőrző gyermek
Domb tövében ástak vala vermet.
Ottan avart, aszu kórót szedtek,
Kicsiholván tüzet élesztettek;
Minek a tűz? hát azért, hogy égjen,
Hogy a tanya barátságosb légyen.
Némelyik a pipázást tanúlja,
Ritkán szívja, többnyire csak fúja;
Agyagból van a pipa göngyölve,
S nem dohánnyal, csak lapuval tömve.
Tartja őket Bandi mese-szóval,
Egy kuk sincsen, mikor ő megszólal,

Annyi mesét, oly különös szépet
Elmondani egy fiú sem képes:
Honnan szedi ? tán maga *gondolja*?
Elhiszem ! ha oly szépen nem folyna.
Ki hallotta ? senki se azt másszor:
Nem tudja más, csak a libapásztor.

— — — — — — — — — — —

A LACIKONYHA.

Vásári kép.

El innét, finnyás orru satnya nép!
El, vékonypénzü, holdvilági faj,
Melynek eleme csak illatolaj,
S befogja orrát ha szabadra lép!
El e puhult nép ! nincs közöm velek,
A lacikonyháról énekelek.

Csillámlik a fagy, a hideg kemény;
Vacog a »szomszéd« áruló helyén,
Kezében a rőf táncol és remeg,
Hű gazdáját nem egyszer csalja meg:
Vigasztalás csak az, hogy a vevőt
Háromszor csalja meg, míg egyszer őt.
Most a lyány arca s a mézbábos orra
Sokkal pirosabb, mint nyaranta volna;
Most János, a tót, méri sátorát,
Meghajtja sűrűn a telt csutorát.
A ponyva-árus, szabad ég alatt,
Lehintett szalmán fel s alá szalad,
Gondolja : beh jó volna egy kemence,
Mely a vásárt befűtené egyszerre!
Csak úgy neveti őt egy sanda ló,
Széles gyökérre vergődött kofa,
Ki a hidegnek alig néz oda,
Fűtvén bokáit bögre-kandaló.
A köszörűs acélja sustorog,
Kövérül a víz megfagy míg csorog,
Kalmár, szatócs nép tördeli kezét,
»Jeszuszt« kiáltoz, s nem leli *eszét*;

Mintha meglopták volna, nyugtalan,
Pedig nem épen rossz vásárja van.
De »Angyal Bandi« meg »Zöld Marci«, »Sobri«,
Sehogyse látszanak ritkulni, fogyni,
Sokan pislognak széjjel a ponyvárul:
Nem oly kelendő a szellemi áru —
Kivéve, hogyha szél ur elcsizel
Némelykor egyet enyves körmivel;
De tetten fogja az istóriás,
(Ha ő nem, akkor majd valaki más;)
Kárán okulva rájok könyököl,
S a szél szemébe gúnyosan fütyöl.
Lót-fut sebesen a jövő-menő,
Sűrűn cikázik keresztül-kasul,
Mint mikor a hó fürtös gyapja hull,
Miből a puszták fergetege sző.

Ejhaj! cini. cini! dövő, dövő!
Ott ám a jó világ, a jó idő!
Elűl is ponyva, meg hátúl is ponyva!
Sátorbul utcák: ez a lacikonyha.
Éhes kutyák ólálkodnak körül,
A jó szagot kivánják messzirül,
Nem is hagyják el könnyedén a tért,
Sem egy kurjantás-, sem egy ütlegért.
Onnan a bőgő mormolása hallik,
Fülembe onnan klárinét nyilallik,
A cimbalom is zing-zong egy kicsit,
A hegedű, mintha nyúznák, visit.
De nem csupán egy zenekar lehet,
Megszámlálhatni vagy hatodfelet,
Mely mind külön-külön nótát csinál,
Ugróst az egyik, szomorút a más,
Hallik toborzó, tus, vagy áldomás:
Menjünk be, itt szokatlan élv kinál.

Mindjárt elől víg tűz szikrája pattog,
Táncos betyárok érc tenyere csattog;
Sistereg a zsír, kolbász, pecsenye,
Éhes gyomornak bűbájos zene.
Sátorban úgy, mint sátoron kivül,
Füstöt vet a bor, a velő hevül,
Az arc kigyullad, van dallás, kacaj,

Szitok, visongás, mindenféle zaj.
Ott Júdit asszony, abárló kezében,
Hurkát kanyargat a zsír-tóba épen,
Kínnal görnyed le forró lábasáig,
Tokája mellig ér, s melle hasáig.
Bent, asztalánál, húga, egy teli
Képű menyecske, a bort mézeli,
Hint bőven borsot, paprikát a borba,
Úgy osztja szét apró, mázos csuporba;
Körötte vendég áll, vagy ül padon,
Tréfáit űzve kissé szabadon.
De a menyecske nem durcás cseléd:
Egy kis tréfát, ha nem fájós, elért.

Átellen a víg Júdit nénivel
Az ifjuság kuruc dolgot mivel.
Ott húzza három és egy fél cigány
(A brúgóst egybe-félbe számitván).
Meredt szemével a nyúlánk Peti
Cifrázza véknyan, szinte dűl neki;
Míg Dámi egy kiszolgált hegedűn
Utána baktat, lassabban, de hűn;
A bőgős, mint tapogatós halász,
Az alsó hangok mélyén kaparász;
Kint pedig, a szúrós kemény fagyon,
A fiatalság vigalma vagyon:
Szironnyal himzett bő bundáikat
Sátorba hányták a hőség miatt;
Szellős ruhában járják ott kivűl,
Egyik se fél, hogy megfázik, kihűl:
Mert e faj egyszer kap hűlést csupán
S nem lesz melegje többé azután.
Tarkóig érő síma körhajok,
Mint piperőcé, módosan ragyog;
Bársony szegélyű kupeces kalap
Szorítja össze a bársony hajat,
S beárnyékozza, de el nem takarja
A márvány homlokot keskeny karamja, —
Míg termetökre kissé nőtető
Az a magosdad, gömbölyű tető.
Fekete mellény, min bolyongva vékony
Zsinór szaladgál, duzzad a derékon;
A nyakra himzett inggallér hajol,

Hó patyolatja illik oda jól;
Térdnél alább ér a bő ingnek ujja;
Bősége puffad a szélben, ha fúja;
Váll-ráncait finomra tűzdelék;
S nem meztelen — mint egykor — a derék,
Honnan redőit művészileg ontja
Le, szárközépig, a lábravaló,
Melyet redőzni lyány testvéri gondja
S fiatal ángyé, fél hétre való.
Látszanak is rajt' a mester kezek
Ha lassu táncban oly halkal rezeg,
Vagy a sebesben szétcsapong, terül
Bő gyolcsa majdnem véghetetlenül.

Most épen gyorsat ugranak.
Nem úgy, mint holmi nápic úrfiak,
Kaszálva lábbal, és kézzel hadarva,
Borjú szökések közt erre meg arra.
Nem görnyedeznek oly ízléstelen,
Nem kurjogatnak szünes-szüntelen
Panyóka szájjal piszkos dalokat,
Mintha gunyolnák önnön magokat.
Ők nem utánzók...s az eredetit
A kellem istennői szeretik,
Öntenek arra illő bájt, nemest,
Erővel és méltósággal vegyest.

— — — — — — — — — — — —

(1850.)

EGRESSY GÁBORNAK.

Midőn törökországi bujdosásából visszatért.

Ölelő karokkal mennek ki elődbe
És fogadnak, vídám füzérré szövődve,
Boldogabb barátid;
Hát engem mi tilt, hogy kebeledre dőljek? ...
Nosza, rontsd szét lelkem az irigy mérföldek
Kényszerű korlátit!

Igen, itt vagy, Gábor, itt te, újra köztünk!
Álom! — álom volt hát, hogy kétségbeestünk
Éretted, utánad?
Hogy sirattuk, kölcsön, a nagy veszteséget:
Bánatos szívvel mi, a hazával, téged,
Te távol hazádat?

Ah! nem álom volt az: látom, le van írva
Szenvedő arcádon egy hosszú év kínja;
Szólanak betűi!
Monddsza, nem tört-é meg fájdalomban lelked?
Hol vevél reményt, mely e nehéz türelmet
Ki segítsen tűrni?

És midőn távolról fölvehetted ismét
A hazai kunyhók szálldogáló füstjét
Mint homályos felleg —
Mi őrzötte szíved... mi tartá meg épen,
Iszonyú örömnek előérzetében
Hogy ne repedjen meg?

Vagy — tudom, tudom már, örömednek kelyhe
Csordultig miért nem lehetett megtelve,
Mi keserité meg...
Hanem itt vagy, itten fogsz maradni mármost,
Lehetetlenséggel többé nem határos
Megölelnem téged.

Mint midőn galyakká széjjeloszlik a fa,
Úgy vala köztetek lelkem elágazva,
Kevés jó barátok:
Már csak egy zöldellő gyöngye volt: a bánat,
Lomb nélkül hagyá a többi minden ágat
Egy siralmas átok.

Egyiket sudáron gyors villám üté meg,
Másikat emészti láthatatlan féreg,
Sorvadának mind, mind:
Most azonban egy a másik után épül,
Nyerve lassan-lassan az élet kezéből
Lombokat és zöld szint.

Haj ! csak egy nem akar éledni — — hiába
Jött a lanyha szellő, kikelet nyilása,
És a nyári harmat...
Ő, kit úgy szerettem, ő, kit úgy szerettél,
A közös barát nincs örömünnepednél,
Lantja mélyen hallgat.

De fátyolt a búra! — s mellyel köszöntélek,
Ne legyen legalább halotti ez ének;
Szólj vidámabban, lant!
Az öröm, hogy itt vagy, képtelen reménnyel
Csalogat: ki tudja, hát ő nem jön-é el? ...
Hátha eljő — s dalland!

Igen ! visszatérted a jövőre zálog:
S én, kétségbeesett, most remélek, várok
Boldogabb időket;
Még sötét az égbolt, de borús határán
Kezdi már jelölni egy feslő szivárvány
A siró felhőket.

Félre, kishitűek, félre! nem veszett el —
Élni fog nyelvében, élni művészettel.
Még soká e nemzet!
Föl, merész versenyre, kinek az istenség
Nyujtá dallamos ajk s honi hárfa kincsét!
Zengjen, aki zenghet.

Te pedig, barátom, lépj ama padokra,
Hol oly gazdagon nőtt koszorúid bokra!
Légy új büszkeségünk:
Ölts arcodra lelket és igaz betűket, —
Magasztos erényt, mely buktában se csügged,
Ábrázolva nékünk!

(1850.)

GONDOLATOK

a béke-kongresszus felől.

A mult időnek bölcsei
Századokon keresztül
Örök-*mozgót* követeltek
A véges emberésztül:
Az új kor bölcsesége, mely
Amazokat neveti,
Az örök béke, *nyugalom* —
Vessző-lovát kergeti.

Nagy gondolat! képzelni is
Dicső, fenséges eszme!
Az embernem, mint egy család,
Szeretettől övezve,
Testvériségben, mint talán
Kain *előtt* élhetett;
— Az Írás, hol jegyezni kezd,
Jegyez *csak* gyűlöletet.

Mikép egy Isten-atyja van
Az égben e családnak,
Kit (a müvelteken kivül)
Minden népek imádnak:
Úgy lenne földön józan ész
Az egy közös hatalom,
Törvény, igazság ... akitől
Jő büntetés, jutalom.

Hogy vér a vért ne ontaná
Hiú bálványi végett,
Boszulni sértett áljogot,
Vagy nemzet-büszkeséget;
Hogy fajra fajt ne költene
Az ápolt népgyülölség
S nemzet ne kísérné tapssal
Más nemzet sírbadöltét.

Hogy a virág és a gyümölcs,
Mit a jó föld hoz ingyen,
Soha ne lenne had miatt
Feldúlva téreinken:

S a vérvonalt, hol lengtenek
Hazug hir-név zászlói,
Ne kisérnék az éhhalál
Sötét szárnyú hollói.

Hogy ne siratná az anya
Élő fiát halottúl:
Ne retteghetne a jegyes
A mátkai napoktúl;
Ne venné fel a kora gyászt
Kicsiny árvákkal, árván,
A nő, ki nem virraszta még
Férje halálos ágyán.

Hogy az utódok sírjait
Ne számlálná meg a vén,
Hazája vagy idegen föld
Vidékeit nevezvén;
S ne nézne könnyező szemmel
A kéklő messzeségbe,
Keresve, kérdve hasztalan:
Ki fogja már szemét be?

Hogy a késő Emlékezet,
Mikép gyermek-korára,
Álom gyanánt eszmélne csak
A rég eltűnt csatákra;
És lenne béke, oly örök,
Mint Isten szellemében;
Megkezdve itt, — állandóul
Folytatva majd az égben.

Hiú szándék! vesztett erő
Ily küzdelemre szállni,
Megáradott nemes lelkek
Sziklába vert hullámi!
A megkövült gonoszságból,
Melynek tövén kihaltok,
Nem érdemes, ha mit talán
Századokig lenyaltok.

Mióta és míg a világ,
Nem volt-e, nem leend-e

Erős, ki nyomni mindig kész,
S ki elnyomassék, gyenge?
Amazt mikép mérséklitek
Hogy enyhe légyen lánca?
Mikép ezt, hogy nagyon sulyos
Békóit meg ne rázza?

Avagy ki fékezendi meg
Az ember szenvedélyét,
Midőn iszappal hányja fel
Háborgó lelke mélyét?
Midőn az Ész, a Bölcseség,
Megbántva, meggyalázva,
Mint a hajdan profétái,
Vonul remeteházba?

Nem lophat-é megint egy új
Prometheûsz égi lángot,
Kinek fénylő szövétneke
Felgyujtsa e világot...?
Nem lehet-é ismét egy új
Népáradás e földön?
Nézzétek a történetet!
S mondjátok, képzelődöm.

Óh, a világ története
Szomoru egy tanulmány!
Mint buborék tünik fel ott
Nép, nép után kimulván;
Jaj annak, mely már tündökölt!
Annak közelg halála,
Elsímul a víz tükre és
Új hab tolul reája.

Isten egészbe' működik,
Egészre fordit gondot;
Midőn egy nép — mint a kovász —
Megérett és ... megromlott,
Midőn satnyulva testben és
Lélekben túlmüvelve,
Békét ohajt a gyáva test,
Az elcsigázott elme;

Midőn a renyhe társaság
Büzhödt állóvizében
Új bűnök milliárdjai
Vannak keletkezőben;
Midőn a munka és vagyon
Egymástól messzi esnek,
És a tökélyre vitt csalást
Mondhatni rendszeresnek;

Midőn eltűnve a szerény
Családiság zamatja,
A nő erényét... s ami több,
A férj nejét eladja;
Midőn apát öl a fiú,
Rokont öl a rokonság,
S mérsékli bűne tudatát
A *kétes* vér-azonság;

Midőn a gazdag megkövül
És a szegény elfásul...
Egyszóval a polgárodás
Fordul reánk csapásul:
Akkor elétör egy vad nép
Szilaj vére s erénye
És elborit, mint a tenger
Hullámi, vagy fövénye. —

Hagyjátok a meddő vitát!
Bölcs Isten az, ki rendel;
Az ember tiszte, hogy legyen
Békében, harcban ember.
Méltó képmása Istennek,
S polgára a hazának,
Válassza ott, válassza itt
A jobbik részt magának.

(1850. szept.)

HEJ! IHARFA...

Hej! iharfa, juharfa,
Patyolating, kivarrva:
Tudod pajtás, ki varrta?
Az a kis lány,
Az a kis lány
A barna.

Patyolating, jegykendő,
Múlik az ó esztendő,
Karácsonyban hirdetnek,
Ünnep után,
Ünnep után
Esketnek.

Verje meg a bubánat,
Ki elszólja babámat!
Jár a világ rossz szája:
Ne hajts rózsám,
Ne hajts rózsám
Reája.

(1850.)

HECC, HECC!

Utcahosszat bőg a szegény marha,
Nincsen kedve menni vágópadra,
Kínosan küzd öt-hat szelindekkel
Életiért még öklelni is mer!

Gyepü megől vicsori szomszédok
Gyönyörködve nézik a játékot...
A mészáros ebeit kapatja,
Ráadásul magát is mulatja.

(1850.)

AGIO-VILÁG.

Szerény leszek kivánatimban:
Nem kérek, oh Sors, kincseket,
Nem kérek én aranyt, ezüstöt
(Neked sincs tán): adj bankjegyet.

(1850.)

EH!...

Eh! mi a kő jutott hozzám,
Hogy nem megy az irka-firka;
Hiába van toll kezemben,
Csak bámúlok, mint a birka.

Gondolatim, mint a túzok,
Melynek összefagyott szárnya,
Gyalog mennek a föld szinén,
Egy sincs, aki fentebb járna.

Olyan próza minden részem,
Mint egy kalmár, aki számol...
De hisz' én is azt teszem most!
Lám hol a bibéje, lám hol!

Úgy bizony, nagy számvetésbe
Merülék, tudnillik ebbe:
Egy dolog *két* vége közzül
Melyik kerül kevesebbe:

Egyenesen dobni tűzre,
Mihelyt megvevém, papírom...?
Vagy akkor tüzelni fel, ha
Költeménnyel teleírom...?

(1850. október)

ŐSSZEL.

Híves, borongó őszi nap;
Beült hozzám az únalom:
Mint a madár, ki bús, ki rab,
Hallgat, komor, fázik dalom.
Mit van tennem? olvasni tán...?
Maradj Homér, fénydús egeddel,
Maradj te most!... Jer Osszián,
Ködös, homályos énekeddel.

Mert fájna most felhőtlen ég,
Mosolygó, síma tengerarc,
Élénk verőfényes vidék —
Óh, fájna most nekem e rajz!
Kék fátyol messze bérc fokán —
Arany hajó, mely futva szegdel
Bibor habot... Jer Osszián,
Ködös, homályos énekeddel.

Ott kéken a Zeüsz-lakta domb;
Itt zölden a nyájas sziget;
Fölötte lomb, alatta lomb,
Árnyas berek, zengő liget, —
Hullám-mosott gazdag virány —
Fehér juhak s tulkok sereggel —
Minő kép ez !... Jer Osszián,
Ködös, homályos énekeddel.

Füst koronáz erdőt, bokort,
Vendégies hivójelül;
Hősek családja, víg csoport,
Áldoz, toroz máglyák körül;
Lantszóra lejt ifjú, leány;
Kettős pohár, mézízü nedvvel,
Vigan forog ... Jer Osszián,
Ködös, homályos énekeddel.

S ha zúdulnak véres csaták,
Szabadságért nem küzdenek,
Mert elnyomás, népszolgaság
Előttük ismeretlenek.

Törvényök nincs — boldog hiány!
A vének élőszája rendel
Igazságot... Jer Osszián,
Ködös, homályos énekeddel.

Oda van a szép nyár, oda!
A természet lassan kihal;
Nincs többé nagyszerű, csoda,
Többé se napfény sem vihar;
Pacsirta nem szánt, csalogány
Nem zöngi dalját este, reggel;
Nincs délibáb... Jer Osszián,
Ködös, homályos énekeddel.

Egyhanguság, egytormaság;
A nappal egy világos éj;
Nem kék az ég, nem zöld az ág,
Menny, föld határán semmi kéj;
Csak sír az égbolt ezután
Örök unalmu lanyha cseppel,
Mig szétolvad... Jer Osszián,
Ködös, homályos énekeddel.

Óh jer, *mutattass* engemet,
Hunyó dicsőség lantosa;
Érdekli mostan lelkemet
Borongó ég, kihalt tusa,
Emlékhalom a harc fián,
Ki az utolsók közt esett el,
Remény nélkül... Jer Osszián,
Ködös, homályos énekeddel.

Felhőid és zúgó szeled,
A zizegő haraszt, mohar,
Magános tölgy a do ub felett,
Bolyongó tűz, hullammoraj —
Ez, amit lelkem most kiván!
Enyésző nép, ki méla kedvvel
Multján borong... Jer Osszián,
Ködös, homályos énekeddel.

Kinek sötétes éjjelen
A hős apákhoz költözött

Daliák lelke megjelen,
Alánéz bús felhők között
És int feléd: »Jer, Osszián,
A holtakat miért vered fel?
Nincs többé Caledonián
Nép, kit te felgyujts énekeddel.«

(1850. október)

VOJTINA LEVELEI ÖCCSÉHEZ.

I. LEVÉL.

Mit hallok Andris? engem uccsegéljen!
Nem hittem volna, hogy ezt is megérjem,
E nagy malheurt ... vagy örömet (na, ni!
Az ember ki se győzné mondani)
Tudnillik, hogy te, édes jó rokon,
Poéta lettél, és a lapokon
Ritkán szedett betűi nagy nevednek
A *hall*hatatlanság felé merednek.
Ej, ej, fiú, beh sokra haladál:
Spiritusod van, vagy mi a tatár!
Nyelvem megáll, az eszem elakad:
Hiszen felleg se volt, és már szakad!
Azt hittem, a kozákjárás után
E rongy világban nem lesz több csudám:
Nagyobb az, hogy te költő vagy, kölök,
S ki is nyomatják versed, ami több.

Emlékszem — ezt te mindég titkolád, —
Kétszer futál meg három iskolát;
S kétszer három = *hat* az Marótiban:
Így legalább hat iskolád kivan.
Akkor a könyvet pad alá csapád,
És úrfi-magnak meghagyott apád.
Ez állapotban két ösvény maradt
Számodra nyitva: lenni *úr-paraszt*,
Vagy lenni *költő*; mert csupán e két
Mesterség: tollat fogni, vagy ekét,
Ez az, mi fűnek és fának szabad,
Céh, mely akárki fiát befogad.

S mivel hallottad volt, vagy olvasád
A Kisfaludi kalamárisát,
Shakespeare hogyan lopott egy őzbakot,
Vagy színpadon széket hogyan rakott,
Burns Róbert, a skótok Petőfije,
Költő mikép lőn, paraszt létire,
Mikép ama német csizmadia,
S a kiskunsági mészáros fia,
Ki mindenütt forgott húsz éveig
Csak ott nem, hol a túdóst nevelik:
Tehát, egy istenverte pillanatban,
»Író leszek !« kiáltál fel magadban.
És olvasál, ha postanap került,
Vasárnapi ujságot, Honderűt,
Petőfi vagy Rigó Pál műveit,
Divatlapok színes leveleit
Itt, ott, mi történt: Cenken, Igaron
Hogy ment a színdarab, táncvigalom?
S a többi. És az olvasmány hatott:
Mindjárt megirtál egy birálatot.

De Frankenburg, Vahot, vagy Jókai,
Beküldött műved nem nyomatta ki.
Azt mondta rá: csak nőj még, kis szamár,
Mielőtt bírálva megszólamlanál.
Te megfogadtad — a növést; de nem,
Hogy minden istenadta pénteken
(Ez volt a szerencsétlen postanap)
Pestre ne útazzon négy öt darab.
Persze, előbb csak bérmentetlenül;
Gondolva, hisz már *ennyinek* örül
A szerkesztő és örömest fizet.
Az ő malmára hajtod a — vizet.
De ah ! a szép »vidéki levelek«
(Mert e nemben valál akkor remek)
Felbontva, olykor még bontatlan is,
Kályhába, vagy hová, repültenek,
S helyettök a szerkesztőség hamis,
Csufondáros élcei dőltenek.
Hej, *Értesitő*, *Mondanivaló*,
Nyilt posta, *Tárca*, vagy mi a manó,
Beh tönkre sujtál sok fiók-zsenit,
Ki volna most irodalmi zenit!

Igy téged, Andris, akkor legalább,
Szörnyű módon megtérdelt a galád:
Irhattad álnevül az O. P. Q-t,
Mégis örökké járt terád a rúd.
Majd megfizetted a levél díját,
Sőt olykor egy kis accidentiát
(Fertálybankót... de még nem volt igaz...
Akármit, ide nem tartozik az)
Rekesztél a szerkesztőnek dohányra,
Mégis örökké rád füstölt pipája,
S te meg nem láthatád az örömet:
Hogy' néz ki nyomtatásban leveled,
Azon betűk, amelyeket te *írva*
Mázolgatál a rózsaszín papirra.

Kitört ezenben a forradalom,
Szépen lecsücsült az irodalom;
Azóta nem hallottam híredet,
Már azt hivém, a muszka had megett!
Hát dehogy ett! majd bizony, ily darab
Bolondgombába az beléharap!
Keresztül estél a rostán, s azonnal
Gyürni kezdéd a verseket halommal.
«Szabad a vásár, most költő leszek,
Úgyis kipusztultak a céhesek»
Kiáltád, s íme hogy bámul a hon
Égverdeső, merész tyúk-szárnyadon!
Pegazusod befogja a *futár* is,
Gondolva, hol ló nincs, jó a szamár is.

Így töre ki belőled a zseni;
Vétkeltem ezt meg nem érinteni. —
Már most haladj az elkezdett uton,
Mert visszalépés nincs, azt jól tudom;
De minthogy ifju vagy (ámbár jeles)
Tanulj tinó, hogy ökörré lehess.

Mindenekelőtt azt tanácsolom:
Verset sokat! legyen bármily bolond.
De sok legyen, hogy nevedet minél
Többször találja meg az olvasó:
Az semmi aztán, hogy ha rossz, ha jó,
Ő el nem olvas, mert előre fél,

Inkább ab invisis koszorut ád,
Mi ugysem ér egy árva polturát.

Mint a hálandó ember, aki nyers,
Szellemi, testi részbül áll a vers.
Az első láthatatlan semmiség,
Csak holmi vaskalapos hiszi még;
A *test*, az a *vers*, ami látható,
Fonállal mérhető, tapintható:
Ezzel van egy kis gépszerű dolog,
A másik... az magától jőni fog.

Beszédhez, amit versnek mondanak,
Mindenesetre kellenek *szavak*.
Te mindig olyan szót válassz, csinálj,
Amit ne értsen János, vagy Mihály;
Legjobb, ha tenmagad sem érted azt!
Így legalább soha fel nem akadsz,
Mert, aminek értelmét nem tudod,
A szó mindenhová illeni fog.

Szükség továbbá versbe *néha* rím.
Mindegy ördög, ha nő az, vagy ha hím,
Csak arra légy leginkább figyelő,
Hogy öt-hat sorban jőjön egy elő
S a többi vers, mint galyak szekeren,
Lógjon előre-hátra, rímtelen;
Ez szép találmány és pedig *honi*:
Eo ipso, hogy pongyola, zseni;
Dehogy tud így más nemzet dallani!

Igaz, hogy a rím bőven nem telik.
Lelnek biz azt, akik nem restelik —
És holmi rossz rímnél becsesb zománc
A versen a szép csengő asszonánc,
De ez utóbbi szót, nem is csoda,
Nem minden bikfic érti, micsoda:
S ha *p* betűnek *b* visszhangja lett,
Fülét csóválja a rossz rím felett.

Azonban itt szabály van: s te, zseni,
Nem fogsz pedant szabállyal küzdeni,
Te ugyanazon szót hangoztatod:
Igét igével, raggal a ragot.

»Hőssel — könnyeddel« keblét és szivét
Rímnek nagyon jó, szépen kivivéd,
Mint a Tinódi százötven valá-ja...
(Ha ugyan jól emlékezem reája).

Megállj: mi könnyü és mégis be szép
Kádenciás vers az ilyen beszéd:
»Barátok — arcok; sírtál és aludtál,
Könnytől — beszédtől; ajtónál — sokaknál,
Kezére — tetejére — képzetére«
És még ezer hasonló *ára, ére*;
Vagy: könnyeim, szemeim, bérceim,
Vagy: léptein, hölgyein, leplein,
Vagy: küldének, jövének, és menének;
És több efféle szentiványi *ének*;
Sőt: szerelem, ha jő rá gyötrelem,
Vagy: érzelem, kegyelem, értelem,
Vagy: fájdalom, síralom, hatalom,
Nyugalom, aggodalom, bántalom,
Vagy látás, hallás, szaglás és tapintás
(Mire én e rímet csapom: *Amintás*).

Ellenben, hogyha egy sor vége *párját*,
És ráfelelne másik rím: *bevárják*,
»Harag — marad, darab — farag, győz— ősz«
Vagy pedig erre hogy csősz, plane *főz*,
És ezt azonmódon megszenveded,
Nem félsz, bizony kiszúrja a szemed!
Mert szemnek írunk, a *fül* második
Érzés, gyakran hibáz, hamarkodik,
Csak angolul nézhetni ilyet el
Hogy *bird*-nek *sword*, *moan*-nak *alone* felel.

De kürtöl a posta; megjött s megyen,
Azért, jó Bandi, most elég legyen;
A papirosom se nyúlik tovább:
Bezárom ez első episztolát;
Jövőre többet, jobbat is talán,
Hogy emlékezzél néha-néha rám.

II. LEVÉL.

Előre lantok...! vagy, mi a guta:
Lant nem igen van... tollsíp és duda,

Előre tökszár, csimpolya, doromb,
Madárkelepce és repedt kolomp!
Fel hagymabördő, fűzfasíp, bürök,
Lyukas kulcs, mely süvít, kanásztülök,
Cirok-hegedű és hasadt fazék;
Hadd zengjen a föld és zengjen az ég!
Mert a hazának épen ily zene
Most éltető, fenntartó eleme;
Minden szemét vers egy-egy drága kincs,
Megél, ha ebben semmi szűke nincs;
Sovány ugarnak trágya kell, de sok:
Munkára, tollak, kalamárisok!

Igen! ha tiszta búzánk elfogyott,
Miért ne vetnénk a helyett gyomot?
Nem zöld-e a gyom, dudva és paréj?
S nem nagyra nő? akár aláhenyélj.
Árnyéka szintugy van — sőt koszorút
Fonhat belőle aki rászorult,
Vagy kedve tartja. — Gazt ápolni hűn
Hazafias tett: gyomlálgatni bűn.

Azért előre mindenféle dibdáb,
»Hancúzni a Parnasszuson mezitláb!«
(Mint egy barátom írá valahol,
Ki csürhe közt nem örömest dalol.)
Bátran, merészül, kissé szemtelen!
»Mi költők« a szerény hang ez legyen!
Miért ne? gyermekjáték az egész,
Sármunka, nem kell hozzá semmi ész,
Csak jóakarat és nem-tiszta kéz.
S kinek csizmája rossz, vagy inge nincs;
Kit a leánytól zár kaján kilincs;
Kit apja megvert, vagy preceptora;
Kit elbájolgat a zsidó bora;
Ki éhgyomorra káromkodni tud,
Nagyot, keservest, cifrát, hájszagut,
Mint: »aki lelke, istene vagyon!«
S a többi (példa majd minden lapon);
Ki felfödözte, hogy az éj sötét,
A sárga holdnak kajla üstökét,
Csillagot-éjjel, nappal a napot,
S bír vágni rájok egy hasonlatot,
Minő *bagoly* s *hab* szók között lehetne,

Vagy mint ezek közt: *csillag* és *gereblye*;
Ki a dalt írja, még pedig hová:
Villámmal ír dalt a levegőégbe,
(Kottázza tán . . .? no, ha így gondolá —
S a tüzes istennyila viszi végbe
A kottaírást . . .!); szóval aki mer
Nem tudva tudni s bízakodni el;
Vagy aki sok jó versneműt bevett
És gyomra terheléseig evett,
S magát ugy érzi, hogy: *csak ki vele!*
Mit egyszer-másszor oly mohón nyele:
Mindaz körömre, tollra és — papírra!
(Miután nem irószer többé az irha).

Oh mert az ember lelke úgy örül
Látván e sürgést íralmunk körül!
Hány érdemesnek tünt le fénykora
S borítja könyves bolt vastag pora!
Hol a közönség, mely keresne gyöngyöt,
Mit a feledség pókhálóba göngyölt,
Ha ők, a jó fiuk, sár-foglalóba
Nem tesznek egyet-kettőt hébe-hóba!
Igen, ha ők fel nem eresztenék
Bő lében a mult héti pecsenyét,
Nem is tudnók, hogy a rég élvezett
Jobb koszt iránt szánk íze elveszett.
De ők, a jó fiuk, elészedik
A régi jobbat, és nem engedik
Hogy elenyésszen egy szép gondolat,
Hanemha — nyúzó bicskájok alatt.
Előnkbe hogyha tócsát öntenek,
(Mi ő szerintök vers, azaz: remek),
S az ember abban úszdogálni lát
Ezernyi geniális nyelvhibát,
Tarkázva itt-ott, hogy legyen bizarr,
Jobb írók eszmehulladékival; —
Ha majd egy sánta láb, majd egy bezúzott
Orr és fületlen, torzonborz fej úsz ott,
Melyekben ez s amaz jó emberünk
Költői mondatára ismerünk,
S ujjal mutatjuk: ezt tudom kié!
Berzsenyié vagy Kisfaludié,
Kölcseié, vagy Vörösmartié,

Garai, Bajza vagy Petőfié;
Ha, mondom, így, bár csúnyán megkuszálva
Ráismerünk jobb költőink szavára:
Avagy nem méltók köszönetre, kik
A *régi* szépet *újra* éltetik?!

Ha hát van, Andris, jó fejed tanulj.
Az ócska csizma, megfejelve, új,
És nincsen olyan régi köpenyeg,
Miből ne telnék egy hitvány süveg;
Azé a veréb, ki megcsípheti
Fogj *ócska eszmét* s légy *eredeti!*

Már most, eme vargabetű után,
Ideje volna ott kezdeni tán,
Hol a más héti munka elmaradt;
S köszörűlni juhászkutyából agarat.

Ha mégis olykor asszonáncra jő
Kedved, vagy a rím nem kinyöghető,
Legjobb, ha mindig olyat válogatsz
(Találsz is könnyen) ami hogy *nem az.*
Például *vár*-ra ez jó lenne *rák*,
Vagy erre hogy *huszárt*, üsd rá *osztják.*

De bezzeg itt ugyancsak átbukám
A mértéken; meg is fekszem talán.
Ad vocem, mérték: némely ostobák
Ennek jármába is beléfogák
Szegény verset: de te soha egyéb
Mértéket egy szál cérnánál ne végy.

Ki jámbusokban ír, (kivált komoly
Verset) caesurát ne tegyen sehol;
Jámbust pedig csak ott ejtsen belé,
Hol semmiképen el nem kerülheté:
Végül csupán hosszúkat tenni szebb,
Hadd vonja lábát, mint a sánta eb.

Van a magyarnak... úr Krisztus, mi van!?
Saját mértéke: népdalaiban,
Melyet kitáncol a paraszt legény,
És Farkas Józsi oly szépen kihúz,

De a poéta (kincsek közt szegény!)
Mértéket idegen mintára nyúz.

A szép *toborzó*, a *lengedező*
Bizony, bizony még járatlan mező.
Versébe olyat aki tenni mer:
»Nincs benne mérték!« orditozni kell;
Sántítson ő is úgy, előre, hátra,
Mikép a többi azt előtte járta.

Ezenkivül, mint jó levesbe hús,
Szükséges volna versbe *numerus*.
»Mi a mennydörgő! hogyan illik a
Költészethez az arithmetika?«
Hát úgy öcsém, la! ez könnyű dolog:
Érezni kell csak, és mindjárt tudod. —

Midőn te így írsz: »A leányka hőn
Fohászkodék és sírva a mezőn
Bolyonga; fürti közt lebegve méla
Szellő susog és zengő Philoméla
Éneke szól; süt bűbájos világa
A holdnak. Ime jő azonba drága
Kedvese, akit oly régen ohajtva
Várt; felsikolt és csókba forr az ajka —«
S a többi, — ez neked jó, meghiszem,
De, mintha sással metszenéd fülem.

A ritmus oly láthatlan valami,
Mit inkább érzeni, mint hallani,
Mit észrevenni (mint a jó egészség
Szelíd hatásu titkos működését)
Könnyebb, mikor *nincs*, mint akkor, ha van;
Mi nélkül mérték, rím haszontalan;
S akármint gúzsba kössük: a darab
Kötetlen, buglyos, próza-vers marad.

Ha *iród* a verset, nem *öntöd* azt,
Össze nem áll, hiába fúrsz, faragsz,
Majd itt bicsaklik félre, majd amott,
És kárba vesz sok oly becses robot,
Mellyel, ha méltóbb helyre áldozád,
Megkapálhattad vón' kukoricád.

Aztán meg . . . aztán . . . hát . . . álmos vagyok:
Szervusz öcsém! máskorra is hagyok.

(1850.)

TÉLI VERS.

Ej, ej, garázda tél apó!
Ki ördög hítta kelmedet,
Hogy sz. Mártonnap tájba' hó
Borítja házi telkemet?

Hogy bámul a vén vaksi hold
Hópelyheken át, mint szitán!
Pedig milyen jó szeme volt
Nyáron, szerelmesek után!

Mily villogó szemmel lesett
Minden sovárgót, csintalant;
Tudta nélkül alig esett
Szerelmi légyott és kaland.

De most bezzeg bámulhat ám,
Míg, amivel lát, kiapad,—
Mégsem jön ifju és leány:
Nagyon szabad künn a szabad.

Sőt a fakó poéta sem
Motollál a négy végivel,
Hanem bent ül kedélyesen
S tollmardosó dolgot mivel:

»Óh, természet halála, tél,!«
Emígy kapaszkodik bele—
» S te hófehér hó, mint Adél
Fehér, hideg hókebele .«

Pedig jól tudja, a kötél,
Hogy a lány keble nem hideg:
Csak, persze, tiltja szép Adél,
Körmét annál hevitni meg.

De én kemencém oldalán
Csak fumigálom a telet;
Megfér kivül szobám falán!
Ne bántsa ezt a kis helyet.

Most *fázok*, mert van benne mód,
Mig el nem ég félölnyi fám:
Akkor ha elrontom a szót
És *fázom*. — nem az én hibám.

(1850. november.)

AZ Ó TORONY.

Nagy-Szalonta nevezetes város,
Mégsem olyan nevezetes már most,
Mint mikor volt szabad hajdufészek,
Benne lakván háromszáz vitézek.

Csonka torony nyúlik a felhőbe,
Rajta pihen a nap lemenőbe';
Rá-ráveti visszanéző fényét,
Mintha látnám ősapáim vérét.

Vérpirosan mért néz vissza a nap?
Azt jelenti, rút idő lesz holnap?
Óh, Istenem, hiszen elég bőven
Volt már részünk zimankós időben!

Hej csak itt is, e hitvány zugolyban,
Hány nemes szív vére ömlött hajdan!
Azt mondották, hazájokat védik,
Azt hivék, úgy áll fenn örökkétig.

S mi van abból, amiért fáradtak?
A torony, mit durván összeraktak.
Áll a torony, mint valami Bábel,
Rajt' az idő nyomtalanul jár el.

Rajta pihen a féllábu gólya,
Vércse bagoly örökös lakója,
Velök együtt a galamb is elfér,
Összeszokik, utoljára nem fél.

Rajta a gyom óriássá nő fel,
Hajba kap a szélveszes idővel.
Rácsap olykor,—hanem azt se bánja —
A mennydörgős mennykő buzogánya.

Csonka falán, viharos éjfélkor,
Boszorkányok nagy serege táncol,
S jeleül az éji vigadásnak,
Egy-egy köve földön hever másnap. —

(1850.)

SZILVESZTER-ÉJEN.

A vén sirásó haldokol:
Vígan tehát ágya körül!
Ki annyit sirba fektetett,
Most a sor őreá kerül.
Hajrá fiúk! ez a pohár
Az elfolyt nyolcszáz-ötvenért!
Kivan, — nincs egy nap híja se —
Bohó, ki többet is remélt!

Már ezt leőrtük, úgy ahogy,
Ami kevés még hátra van,
— Habár csak ellentétül is —
Virrasszuk dal között, vigan.
Hajrá fiúk! ez a pohár
Ama békés türelemért,
Hogy a halandó *újba* kezd,
Ha egy rossz ó-évet lemért!

Hányan vagyunk, kik a sorstól
Rongyot kapánk élet helyett,
Mégis, mivelhogy nincs különb,
Hordjuk biz azt, amíg lehet!
Hajrá fiúk! ez a pohár
A szenvedő embernemért,
Mely várva tűr, csalódva hisz —
S túl bírja élni a reményt!

Zörgetnek a ház ablakán:
Egy vak madár az, mely repűl,
A förgeteg; — mint fú, esik!
Maradhat! tágasabb kivűl.
Hajrá fiúk! ez a pohár
Azért, ki bujdokolva jár
És nincs, hová — egy ilyen éjt
Kihúzni — hajtaná fejét!

Mit bánjuk, hogy lejár az év!
Énekre ajk és táncra láb!
Használja, ki mozogni tud,
Ezt az előnyét legalább.
Hajrá fiúk! ez a pohár . . .
Föl a kehelyt, koccantsatok!
Csörgése szóljon, hogy kikért,
És szóljon az, hogy hallgatok.

Vígan! az ó év haldokol,
Nevessünk mint örökösi, —
Pedig bizony semmit se hágy
Annak, ki végpercét lesi.
Hajrá fiúk! ez a pohár
Az évért, mely kiszenvede;
Emléke fönn lesz *holnap* is
Egy kis mámor futó köde.

(1850.)

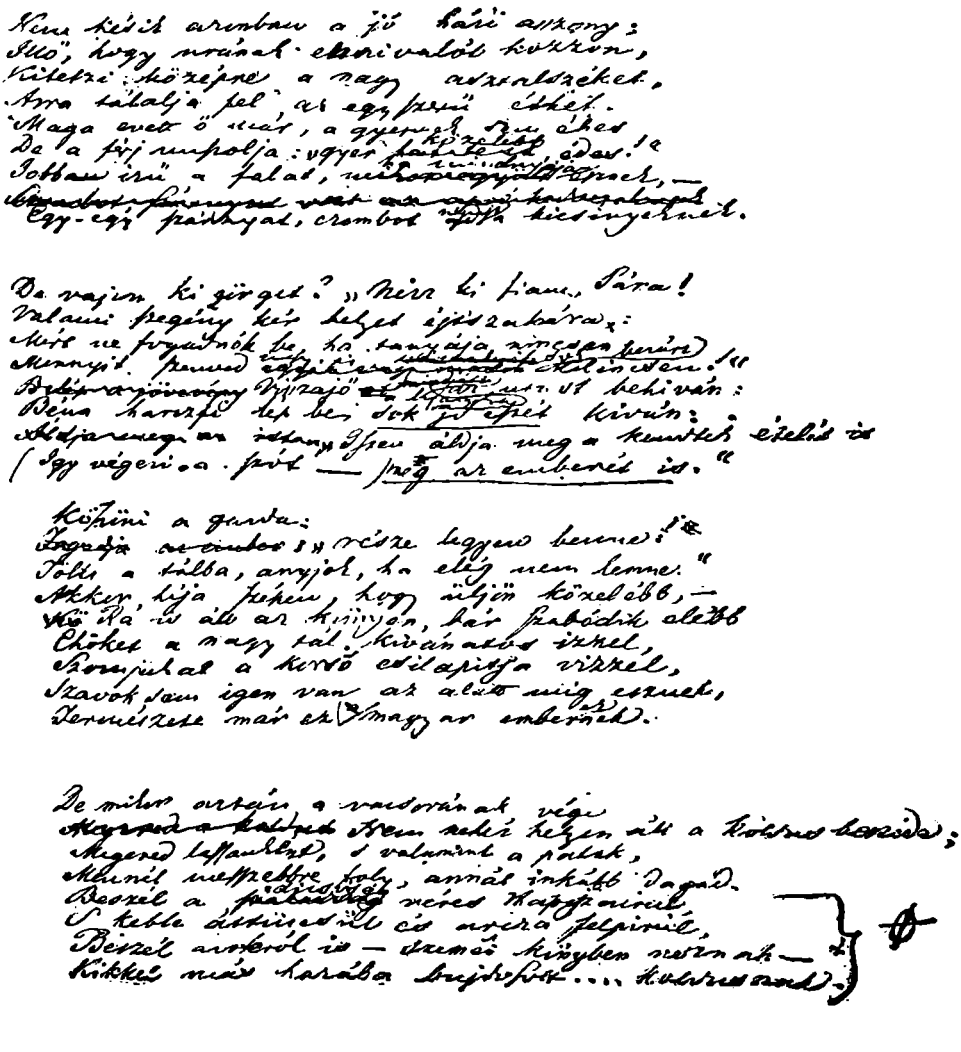

Részlet a „Családi kör" kéziratából

Elbeszéli végül [illegible] földére,
Hosszu terhes útját, a míg hazaére:
Néma figyelemmel függenek a szaván,
Mind, az egész háznép, de kivált a leány;
Ez, mikor nem hallják és mikor nem látják
Pirulva kérdezi tőle kedves bátyját:
~~Hosszasan bátyja~~ Három éve kérdi már azt, akitől kérdez
Még ~~egy esztendeig~~ esztendő van, nem megy addig férjhez.

Este van, este van... a tűz sem világit,
Kezdi hunyogatni hamvas szempilláit;
A gyermek is álmos — egy már alszik épen,
Félre billent fejjel, az anyja ölében.
Gyéren szól a vendég, s ~~itt~~ rá nagyokat gondol;
Közbe-közbe csupán a macska dorombol;
Majd a földre hintik a zizegő szalmát...
~~Anyja~~ ~~Hanyja~~ Egy tücsök ~~anyja~~ csendes birodalmát.

Apr. 10. 851

~~O ...~~ Az idősb fiúcska letevé (meg) a könyvet,
~~Figyelmes arccal előbb-előbb jöve~~
És midőn a ~~vándor~~ koldus megáll a beszédben,
„Meséljen még egyet" rimánkodik szépen.

„Nem mese az ~~Hanem~~ gyermek," így feddi az anyja,
Rátekint a ~~koldus~~ vándor, ~~meg~~ tovább folytatja. tzb

Arany János eredeti kézirata. Kaptam Gyulai Páltól, 1875. máj. 18-án

Csiky Kálmán k.

[stamp]

ÉV KEZDETÉN.

(Egy ismeretlen poéta dolgozótársul köti magát.)

Új esztendő . patvarba új!
Mindössze is csak fejelés:
A régi rosszból toldoza
Új rosszat a gondviselés.
Hogy töltsem el, oh jémini!
Ezt a negyedfélszáz napot?
Legyen szives megküldeni
Szerkesztő, kérem, a lapot.

Igaz, nem fizettem elő,
Nem, mert ha volna sincs miből,
De fölcsapok költőnek és
Teremtek majd, a semmiből.
Hátha kisül még, hogy zseni
Az ész, mely bennem hallgatott!
Legyen szives megküldeni
Szerkesztő, kérem, a lapot.

Majd írok önnek szépeket,
Aranyat ér minden sorom,
Hogy elbámul belé, ha él,
Poëseos praeceptorom,
Ki azt mondá, ökör vagyok
S a szégyenpadra lecsapott.
Legyen szives megküldeni
Szerkesztő, kérem, a lapot.

Majd írok én, bárhogy veszi
A kritika, új ostorom;
Ha mondja, *rossz*: »igen, de *sok*!«
E szóval őt letorkolom;
Mert minden istenadta nap
Firkantok egy uj darabot.
Legyen szives megküldeni
Szerkesztő, kérem, a lapot.

Mi is hiányzik énnekem
Avégre, hogy költő legyek?
Csizmám lyukas és vállamon
Alig van egy rossz köpönyeg,

Fésülhetetlen a hajam,
Ingem silány, szennyes gyapot —
Legyen szives megküldeni
Szerkesztő, kérem, a lapot.

És tárgyam — ah, ön látja, van
Tárgyam unos-untig elég,
Kivált, *enbálványom* körűl
Forogva, mint malomkerék.
Hisz kit ne érdekelne az:
Lencsét evém-e, vagy babot?
Legyen szives megküldeni
Szerkesztő, kérem, a lapot.

Úgy van! *magamról* is tudok
Beszélni sok épűletest:
De hát milyen nagy a világ!
Tárgyat csak az nem lel, ki rest.
S én e kutya világra úgy
Haragszom! mert megharapott.
Legyen szives megküldeni
Szerkesztő, kérem, a lapot.

Egy árva példányt! . . Óh, ha én
Egy tisztelet-példányt nyerek:
Megköszöni *egész* vidék,
Minden rangbéli emberek.
Mert lássa, hozzánk egy se jár
S ez oly keserves állapot!
Legyen szives megküldeni
Szerkesztő, kérem, a lapot.

Irén is többször mondta már,
Irén, e kedves kis papucs:
»Mit olvasunk a télen át?
Ah, nem fizet elő apus!«
Pedig »*Irénhez*« írok én
Amilyet ön sohsem kapott.
Legyen szives megküldeni
Szerkesztő, kérem, a lapot.

Sőt a nagyságos asszony is
Felhozta szóval a minap:

»Az ember ujságot se lát,
Mióta nincs a régi pap.«
Ezért kimondhatatlanúl
Sajnálja is szegény papot.
Legyen szives megküldeni
Szerkesztő, kérem, a lapot.

Óh, mennyi vágyteljes kebel —
Hány szomju lélek önre néz!
Öné a felelet-teher
És e teher igen nehéz:
Mikép fog számot adni ön,
Ha majd felelni kell *amott*:
»Miért nem szokta küldeni,
Szerkesztő, *ingyen* a lapot .?«

(1851.)

CSALÁDI KÖR.

Este van, este van: kiki nyúgalomba!
Feketén bólingat az eperfa lombja,
Zúg az éji bogár, nekimegy a falnak,
Nagyot koppan akkor, azután elhallgat.
Mintha lába kelne valamennyi rögnek,
Lomha földi békák szanaszét görögnek,
Csapong a denevér az ereszt sodorván,
Rikoltoz a bagoly csonka, régi tornyán.

Udvaron fehérlik szőre egy tehénnek:
A gazdasszony épen az imént fejé meg;
Csendesen kérődzik, igen jámbor fajta,
Pedig éhes borja nagyokat döf rajta.
Ballag egy cica is — bogarászni restel —
Óvakodva lépked hosszan elnyult testtel,
Meg-megáll, körűlnéz: most kapja, hirtelen
Egy iramodással a pitvarba terem.

Nyitva áll az ajtó; a tüzelő fénye
Oly hivogatólag süt ki a sövényre.
Ajtó előtt hasal egy kiszolgált kutya,
Küszöbre a lábát, erre állát nyujtja.

Benn a háziasszony elszűri a tejet,
Kérő kis fiának enged inni egyet;
Aztán elvegyűl a gyermektársaságba,
Mint csillagok közé nyájas hold világa.

Egy eladó lyány a tűzre venyigét rak:
Ő a legnagyobb s szebb . . . a hajnali csillag.
Vasalót tüzesít: új ruhája készen,
Csak vasalás hija, . . s reggel ünnep lészen.
Körűl az apróság, vidám mese mellett,
Zörgős héju borsót, vagy babot szemelget,
Héjából időnként tűzre tesznek sokat;
Az világítja meg gömbölyű arcukat.

A legkisebb fiú kenyeret kér s majszol;
Üszköt csóvál néha: tűzkigyókat rajzol.
Olvas a nagyobbik nem ügyelve másra:
E fiúból *pap lesz* akárki meglássa!
Legalább így szokta mondani az apjok,
Noha a fiú nem imádságon kapkod:
Jobban kedveli a verseket, nótákat,
Effélét csinálni maga is próbálgat.

Pendül a kapa most, letevé a *gazda*;
Csíkos tarisznyáját egy szegre akasztja;
Kutat az apró nép, örülne, ha benne
Madárlátta kenyér-darabocskát lelne.
Rettenve sikolt fel, amelyik belényul:
Jaj! valami ördög... vagy ha nem, hát... kis nyúl!
Lesz öröm: alunni se tudnak az éjjel;
Kinálják erősen káposzta-levéllel.

A gazda pedig mond egy szives *jó estét*,
Leül, hogy nyugassza eltörődött testét,
Homlokát letörli porlepett ingével
Mélyre van az szántva az élet-ekével.
De amint körülnéz a víg csemetéken,
Sötét arcredői elsimulnak szépen;
Gondüző pipáját a tűzbe meríti;
Nyájas szavu nője mosolyra deríti.

Nem késik azonban a jó háziasszony,
Illő, hogy urának ennivalót hozzon,

Kiteszi középre a nagy *asztalszéket*,
Arra tálalja fel az egyszerü étket.
Maga evett ő már, a gyerek sem éhes,
De a férj unszolja: »Gyer közelebb, édes!«
Jobb izű a falat, ha mindnyájan esznek,—
Egy-egy szárnyat, combot nyujt a kicsinyeknek.

De vajon ki zörget? »Nézz ki, fiam Sára:
Valami szegény kér helyet éjtszakára:
Mért ne fogadnók be, ha tanyája nincsen,
Mennyit szenved úgy is, sok bezárt kilincsen!«
Visszajő a lyánka, az utast behíván.
Béna harcfi lép be, *sok jó estét* kíván:
»Isten áldja meg a kendtek ételét is,
(Így végezi a szót), meg az *emberét* is.«

Köszöni a gazda: »Része legyen benne:
Tölts a tálba anyjok, ha elég nem lenne.«
Akkor hija szépen, hogy üljön közelébb —
Rá is áll az könnyen, bár szabódik elébb.
Éhöket a nagy tál kívánatos ízzel,
Szomjukat a korsó csillapítja vízzel;
Szavuk sem igen van azalatt, míg esznek,
Természete már ez magyar embereknek.

De mikor aztán a vacsorának vége,
Nem nehéz helyen áll a koldus beszéde;
Megered lassanként s valamint a patak,
Mennél messzebbre foly, annál inkább dagad.
Beszél a szabadság véres napjairul,
S keble áttüzesül és arca felpirul,
Beszél azokról is — szemei könnyben úsznak —
Kikkel más hazába bujdosott... koldusnak.

Elbeszéli vágyát hona szent földére,
Hosszu terhes útját amíg hazaére.
Néma kegyelettel függenek a szaván
Mind az egész háznép, de kivált a *leány*:
Ez, mikor nem hallják, és mikor nem látják,
Pirulva kérdezi tőle *testvérbátyját*:
Három éve múlik, hogy utána kérdez,
Még egy esztendőt vár, nem megy addig férjhez.

Este van, este van . . . a tűz sem világit,
Kezdi hunyorgatni hamvas szempilláit;
A gyermek is álmos, — egy már alszik épen,
Félrebillent fejjel, az anyja ölében.
Gyéren szól a vendég s rá nagyokat gondol;
Közbe-közbe csupán a macska dorombol.
Majd a földre hintik a zizegő szalmát.
S átveszi egy tücsök csendes birodalmát.

(1851. ápr. 10.)

KERTBEN.

Kertészkedem mélán, nyugodtan,
Gyümölcsfáim közt bíbelek;
Hozzám a tiszta kék magasból
Egyes daruszó tévelyeg;
Felém a kert gyepűin által
Egy gerlice búgása hat:
Magános gerle a szomszédban —
S ifjú nő, szemfödél alatt.

Kevés ember jő látogatni,
Az is csak elmegy hidegen:
Látszik, hogy a halott szegény volt,
Szegény s amellett idegen.
Rokonait, ha van rokonja,
Elnyelte széles e világ;
Nem nyit be hozzá enyhe részvét,
Legföljebb a kiváncsiság.

Műhely körül a bánatos férj
Sohajtva jár, nyög nagyokat;
Ide fehérlenek deszkái,
Épen azok közt válogat.
Amaz talán bölcső leendett,
Menyegzős ágy eme darab:
Belőlük elhunyt hitvesének
Most, íme, koporsót farag.

Siránkozik a kisded árva,
Amott sir öntudatlanul;
Ha nő szegény, az életkönyvből
Nehéz első betűt tanul!
Ölében rázza egy cselédlyány,
Duzzogva fel s alá megyen:
»Sirj no, *igazán* sirj!« kiált rá,
S *megveri*, hogy *oka* legyen.

Kertészkedem mélán, nyugodtan,
A fák sebeit kötözöm;
Halotti ének csap fülembe .
Eh, nékem ahhoz mi közöm!
Nem volt rokon, jó ismerős sem;
Kit érdekel a más sebe?
Elég egy szívnek a magáé,
Elég, csak azt köthesse be.

Közönyös a világ . . az élet
Egy összezsúfolt táncterem,
Sürög-forog, jő-megy a népség
Be és ki, szűnes-szüntelen.
És a jövőket, távozókat
Ki győzné mind köszönteni!
Nagy részvétel, ha némelyikünk
Az ismerőst megismeri.

Közönyös a világ . az ember
Önző, falékony húsdarab,
Mikép a hernyó, telhetetlen,
Mindég *előre mász* s — *harap*.
S ha elsöpört egy ivadékot
Ama vén kertész, a halál,
Más kél megint, ha nem rosszabb, de
Nem is jobb a tavalyinál.

(1851.)

A KÖLTŐ HAZÁJA.

»Művész hazája széles e világ;
A hírnév országutját lakja ő,
S ez út hosszába' minden olajág,
Minden babér az ő számára nő.«
Ám hadd legyen, nem tagadom,
Övé, mely bírja őt, a hon:
De szívem azt sugja minduntalan,
Hogy a költőnek egy — csak egy hazája van.

Kezdődik e hon a csendes tanyának
Küszöbjén, melyhez emlékezete
Köté legelső végét fonalának,
Midőn először útnak erede;
Hová e gondolatvezér
Mulatni vissza-visszatér —
És egy szerény zöld ággal megpihen,
Mint bárkán a galamb, az ősi tűzhelyen.

Ott ismerősen vészik őt körűl.
Gyermekkorának játszótársai
Eléje ott nyájas szóval kerűl
Az agg szülő — tán már csak néhai;
Minden szöget, minden zugot
Úgy lel, miképen megszokott,
Bár őse telkén most a vén Idő
Új gazda: bont, épít, ahol s mint kedve jő.

Mely ott felé zeng, a meghitt beszéd
Anyai tejnek édes folyama,
E szó nyitá meg szívét és eszét,
Ajkára ez simult, hogy dallana;
Szerelme bimbó-hajnalán
E nyelvet érté a leány,
S ezen viszonzá a »szeretlek«-et,
Vagy a sohaj szócskát, mit visszarebegett.

S a nyílt szivű nép, melyet ott talál,
Vele érzésben és nyelvben rokon;
Dala e nép közt ajkrul-ajkra száll,
Örül vagy sír az édes hangokon;
Fogékony ott minden kebel
A dalra, melyet énekel, —

S hogy ebből semmi hang el nem veszett,
Tudnia biztosan, mily boldog élvezet!

Ameddig ily nép fogja őt körűl,
Nép, melynek érzi keble, zengi szája
A költő énekét, — addig terűl,
Ott éri végét *a költő hazája;*
Azontúl maga jövevény,
Dala üvegházi növény,
Legszebb illatja, színe kárba megy:
Széles világon nincs népe s hona — csak *egy!*

Innen, hogy ő e népet és hazát
Szeretni tudja kimondhatlanúl:
Nem a dijt méri, melyet tán az ád,
Oltára nem önző lángokra gyúl;
És, bárha szűk, és bárha gyér
A jutalom és a babér:
Ő e honért, e honnal s honnak él,—
Örömeit, búját zengvén, ha dalra kél.

Boldog, ha büszke lantján a haza
Dicsőségének napját zengheti!
Ha nincs multjának vérző panasza,
S reménye vásznát jó szél lengeti!
A dal, mit így teremt ujja,
Egy nemzeti hallelujah,
Visszhangja messzi ég alá kihat —
És fölverendi a késő századokat.

De bár fogy a nép és hazája pusztul,
És a jövendő hallgat, — nem felel,
Bár keble csak bánat dalára buzdúl:
Honát a költő mégse' hagyja el; —
És, mely alélt hattyú gyanánt
Várja magára a halált —
Ő nemzetének hattyuéneke,
Ő, a lant bánatos, haldokló gyermeke.

(1851.)

HAJNALI KÜRT.

A szőke reg, a barna éj
Kétes csatában küszködött;
Kézségesen borongtam én
Az ébrenlét s álom között.
Imetten-e? álomban-e?
Hallék üvöltő hangokat:
Honnét e hang? — kürtszó rivall,
Nyí a vadászeb és ugat.

Csodálatos, mélyenható,
Édes-fájós e kürtzene,
Keresztül búg csonton, velőn,
Mikéntha sírból zengene.
Rá az eb is az oktalan,
Ösztönileg vonít, csahol:
S e hang avar egynémi vad
Harmóniába összefoly.

Ez élesen, fennen kacag,
De hosszu jajban végczi;
Az tompa böffenésivel
Az alsó hangot képczi;
Kö bül a többi nyí, vakog,
Üvölt, huhul, búg a szava;
Közé a visszhang kerepel
És a vadásznép nyers zaja.

Vidám vadászok, menjetek!
Az ébredő pacsirta hí;
Tiétek a nap bimbaja,
Erdő- s mezőnek illati.
A szűzi lég, harmatkönyű,
Higgadt folyam, friss lengeteg;
A rózsakedv, acélerő...
Vidám vadászok, menjetek.

Én majd a reggelnek bizony
Csak már a tallóját szedem:
Nyűgözve tart egy bal szokás;
Vagy álnévvel természetem.

Jó szándokon nem mulna, de . .
De mikor az ágy nem bocsát! —
Vidám vadászok, menjetek
Jó mulatást *jó éjtszakát.*

(1851. máj.)

A GYERMEK ÉS SZIVÁRVÁNY.

Allegoria.

Sirt az ég egyik szemével,
A másikkal nevetett;
Páros ívű szép szivárvány
Koszorúzta keletet
Szép szivárványt, barna felhőn,
Nézte ábrándos fiú,
Egy sovárgó méla gyermek,
Kékszemű, de szöghajú.

»Be gyönyörű híd az ottan!
Égi híd az« gondolá,
»Óh, talán ott járnak épen
Az angyalok fel s alá!
Mint szeretnék odamenni!
Bizony el is szaladok,
Jó fiút hogy bántanának
Azok a jó angyalok!

»Messze sincs az; lám csak ott van
A közel erdő megett,
Még ma estig rajta könnyen
Megjárhatnám az eget.
Istenem, mily szép is lehet
Ám belülről az az ég!
Istenem, ha én egy kissé
Oda bepillanthatnék!«

Szólt, eredve gyors futásnak,
És legottan messze jár;
Édes anyja híná vissza,
De szavát nem hallja már.
Útfelen száz kis virág int:
»Ülj le közénk, szép gyerek!«
Száz madár mond: »dallok egyet!«
De ő nem hallgatja meg.

Síkos a föld és alóla
Ki-kicsuszamlik az ut,
Tüske rántja meg ruháit
Hogy »megálljon! hova fut?«
Majd elébevág s keresztül-
Fekszi ösvenyét az ér,
Mely, ha egyszer átgázolta,
Ellenkedve visszatér.

De az értől nem ijed meg,
Nem hátrálja síkos ut,
Szóba sem áll vad tövissel:
Egyre gázol, egyre fut.
Sem gyönyörre, sem veszélyre
Nem tekintvén láb alatt,
Szép szivárványt a magasban
Nézi, nézi, és halad.

Kérdi tőle útas ember,
Egy öreg szántóvető:
Hova oly lélekszakadva?
És mivégre siet ő?
»Jaj« felel, de gyors futtában
A kérdőre sem tekint,
»Ama *hídhoz* kell sietnem,
Vissza is jönöm megint!«

»Balga gyermek, hol van a híd?
Hova futsz ily esztelen?
Szivárvány az: vége nyugszik
Messzi, messzi tengeren:
S a megürült fellegekbe
Szí fel onnan új vizet . . .

De hiszen fuss, ha tapasztalt
Ősz fejemnek nem hiszed.«

»Ám legyen híd, ám szivárvány,
Oda már én elmegyek,«
Szólt a fiú, »hogy felőle
Épen bizonyos legyek.«
És az erdő bokros útján
Bekanyarul egymaga,
Hol feketén leskelődik
Már felé az éjtszaka.

Ott sohajnak, ott kacajnak
Múló hangját hallani,
Ott fejéről fövegét is
Le-lekapja valami;
Ott fehéren a sürűből
Rá-rábukkan egy fatő:
De galyak közt a szivárvány
Int feléje, s halad ő.

Szembe jőnek búcsujárók,
Szinte kérdik és felel.
»Kis bohó, mi haszna fáradsz?
Oda nem jut ember el.
Mi lehet az a szivárvány?
Van felőle sok mese:
De közelről (*ennyiünk* közt!)
Még nem látta senki se.«

Nem elég ez a fiúnak:
»De én látni akarom!«
Szóla és tör fel a hegynek
Út nélkűli avaron.
Kő hasítja gyenge lábát,
Szirten át esik-bukik;
Haj! s alélva roskad össze
Midőn feljut a fokig.

Ott is, amint összerogyva
Tehetetlen feküvék,
Epedő nagy kék szemével
A szivárványt nézte még;

A szivárványt, amely szinte
Fogyni látszott, sínleni —
És mind jobban, és mind jobban
Elsápadtak színei.

»Szép arany híd, szép szivárvány,
Én szerelmem, bármi vagy, —«
Esdekelt ő tárt karokkal,
»Óh ne hagyj el, — óh maradj!
És ha égbe nem mehettem
Rajtad, mint az angyalok,
Várakozz', hadd nézzelek még!
Várakozz', mig elhalok!«

Hallja ezt egy agg remete
S a fiú előtt megáll,
Háta görnyed ősz hajától,
Reng a mellén hó szakáll:
»Ily korán a sírba mért vágysz?«
Feddi nyájasan a bölcs —
»Hamar volna még lehullnod,
Mint a meg nem ért gyümölcs.

»Vágyaid elérhetetlen
Tartományba vonzanak;
Az, mi után futsz epedve,
Csalfa, tünde fényalak,
Egy sugár a nap szeméből
Büszke diadalmosoly,
Mely a sirvafutó felhőn
Megtörik, — de nincs sehol!«

Így az agg bölcs — még tovább is
Fejtegetvén szavait —.
S felnyitá a nagy természet
Titkos zárú ajtait.
A fiút meg ápolóan
Vette gondjai alá,
És midőn a hajnal ébredt
Szüleinek vissz' adá. —

Gyakran látott még azontúl
Szép szivárványt a fiú,

De, ha nézte, sírva fakadt
S lőn kedélye szomorú:
»Hogy üres kép, játszi súgár,
Mit olyankor szeme lát,
Nem *híd*, amely összekötné
Földdel a menny kapuját!«

(*1851. júl.*)

A DAJKA SÍRJA.

A dajka sírján egyszerű halom,
Csekély fatörzsök áll emlékjelül;
Fekszik külön, temető-oldalon,
Virágzó tüske, zöld pázsit, körül.
Felette a lágy szél suhogva jár,
Szines pillangó, beszédes madár.

Megszáll az alkony; áttetsző homálya,
Mint könnyü fátyol, leng a sírokon;
Borulni az agg nő fejoszlopára
Eljő unoka, gyermek, vagy rokon;
Nem rokon az, nem magzat, unoka!
Két úri hölgy a sír zarándoka.

Két úri szép hölgy. Onnan jöttek el,
Hol legvirítóbb az élettavasz,
S örömmadár víg füttye énekel,
S zöld lomb között még nem sárgul panasz...
Hogy emlegetnék s megkönnyeznék, sírván,
A hű cselédet rideg, puszta sírján.

Mijök volt nékiek az agg cseléd?
Miért emelnek ily élő emléket?
Adott-e az mást, mint béres tejét?
Talán még azt se, csak hitvány meséket.
Felejtve régen játék, dal, mese:
Hű szive az, mi nem lesz sohase.

Oh szép, mikor feledség-nyomta földből
Kisarjad a szív, az elporhadott,
Mint rom felett a repkény ha kizöldül —
És kegyelet sír rája harmatot!
Oly szép, de ritka...! Pedig a szivér'
Nem jutalom a hitvány szolgabér.

A dajka sírján egyszerű halom.
Född el, virágzó tüske, puha pázsit;
Dúdolj fölötte lanyha fuvalom,
Dalokkal édesitsd szunnyadozásit;
Mondj szép regéket, sokszavú madár;
Színes pillangó, lengj álmainál!

(1851.)

DOMOKOS NAPRA.

Midőn szüleid és mind akik szeretünk
Nyájas köszöntéssel tehozzád sietünk;
Midőn kedvedért a — bár hiános — család
Vígan ülte körül innepi asztalát:
Kedves fiú, hát én mit adjak most neked?
Egy édes csemegét: hizelgő éneket?...

Nem! azt én nem adok, te sem várod, hiszem.
Gaz, ki a Múzsáknak hamis tömjént viszen.
Szégyen a lantra, mely költött érdem által
Meggyaláztatni és gyalázni nem átall;
Minél édesb, annál émelygősb csemege —
Annál undoritóbb, minél szebb éneke.

Zengjem érdemeid? oh, azok *lehetnek*:
Állasz még küszöbén ifjú életednek;
Előtted a küzdés, előtted a pálya,
Az erőtlen csügged, az erős megállja.
És tudod: az *erő* micsoda? — *Akarat*,
Mely előbb vagy utóbb, de borostyánt arat.

Áldjad a jó Istent, ki megálda téged,
Adván őreidül szerető szüléket,
Adván eszközöket, elhárítni pályád
— Annyi más futónak nehéz — akadályát.
Áldjad Istent, hanem óvakodj', amivel
Ő álda meg, *saját* érdemül róni fel.

Nemes önbizalom, de ne az önhittség,
Rúgói lelkedet nagy célra feszítsék:
Legnagyobb cél pedig, itt, e földi létben,
Ember lenni mindég, minden körülményben.
Serdülj, kedves ifju... poharam cseng érted! —
Légy *ember*, ha majdan azt az időt éred.

Szeressed hazádat... Oh, a honszerelem
Most lehet őszinte, igaz, önzéstelen.
Ne is tőle kívánd, amit ő nem adhat:
Magadban keressed az édes jutalmat.
Csillagi nem lesznek, fényes díszjelei:
Keresztje elég van, — de maga viseli.

Vess számot erőddel s legjavát, amelyet
Leghasznosbnak ítélsz, hazádnak szenteljed.
Vagyon sok szüksége, sok fogyatkozása:
Bárhol állj, csak tőled előmentét lássa.
Serdülj, kedves ifjú — habzó kelyhem dagad —
A haza igényel munkás, hű fiakat.

S ha talán, az érzés tengeréhez jutva,
Néked a szelíd lant tisztessége jutna:
Hass! buzdíts! egyesíts! hogy osztály ne légyen
Köztünk, hol magyar szó, honfiérzet — szégyen.
Virág a költészet... egy nép irodalma:
De ha nem virágzik, nem is terem a fa.

Ha pedig a tettdús férfikor elhíván
A lanttól, komolyabb munkásságot kíván:
Ne feledd, mily gyönge ama *virág* bokra,
Van szüksége közös ápoló karokra.
Serdülj, kedves ifjú — még egyszer a kelyhet! —
Nőj eléggé nagyra — betölteni helyed!

(1851. aug. 4.)

RÁCHEL.

»Akkor Herodes . . . elküldvén szolgáit, levágata minden gyermekeket, kik valának Bethlehemben . . . Ráchel, siratván fiait, nem akart vigasztalást bevenni, mivelhogy az ő fiai nem volnának . . .«

(Mát. II. 16, 18.)

A lámpa csügged, az éjfél setét,
Virrasztja Ráchel két szép kisdedét;
Arcára halvány mécs világa süt,
Viharzó búja már lecsöndesült.
Mint a derékban megtörött virágszál
Alácsüggeszti fonnyadt szirmait:
Dús fürtözetje dult képén alászáll,
S beárnyékozza kettős fiait.
Ül ágya szélin és az ágyban ott
Szelíden nyugszik a két kis halott;
Meghülve, de nem merevedve meg, —
Téjarcaikon lágy mosoly lebeg;
És a kicsiny száj félig nyitva, mint
Ösztönszerűleg az emlőre nyilt.

Három egész nap, három lázas éj
Mult el, mióta nincsen éte, álma,
Midőn a zsarnok Heródeszi kéj
Szép csecsemőit keresé halálra.

Oh, a rémséges éjtszaka!
Midőn a kisded álmai fölött
Poroszlók kardja villoga
És százakat és ezreket leölt.
Midőn kétségb'esett anyák,
Keresve menedék tanyát,
Dobogó kebelen
Vitték a gyönge magzatot,
Kit az anyai félelem
A fájásig szorongatott:
Vitték, hogy a vad szolga ösvenyét
— Élébe futván — rövidítenék!
Midőn *Rámá*ba hallatott
Sirás, kiáltás, jajgatás,
Lőn keserű könnyhullatás —
Mikép jósoltatott!

Azóta Ráchel búja fenn viraszt,
Kizárva minden részvétet, vigaszt.
Magához senkit nem bocsáta:
Mint vészmadár elem-csatába,
Merült be tenger bánatába.
Hiába kérte martalékait
A sír, megnyitva éhes ajkait:
A sírral ő dacolva pörbe szállt,
Kétségb'esése kétlé a halált.
Mígnem kizajlott szenvedély után
Nyugodtság tünt fel az ábrázatán,
Oly mélabús, kietlen nyugalom,
Minő romok felett vagyon.

Most csendes a bú, mint ha éji vész
Multán a hold fájdalmasan kinéz.
Értelme néha felhős még ugyan,
Hanem felhője már villámtalan;
És lelke tűrni tud, habár föleszmélt,
Elbírja az emlékezet keresztjét.

Olykor, ha lassú merengésiben
Elméje, mint fáradt madár, pihen —
Olykor lehajtja melle bimbait,
Csiklándva mintegy alvó fiait;
De visszaretten és sohajt nagyot,
Emlője érzi a halálfagyot;
Könnyhullatásban szívfájdalma könnyül,
Bánatja szózatos panaszban enyhül.

RÁCHEL SIRALMA.

Puha fejér ágyam hullámos redőin
Mily szépen alusztok, én szép csecsemőim:
Édes-é az álom . .?
Unszoló emlőmet elfogadni késtek;
Balgatag reménnyel várom ébredéstek —
De hiába várom.

Ah! hiszen nem fogtok ébredni, — tudom már, —
A ti nyúgovástok több a nyúgalomnál,
Tudok mindent — jaj — jaj!
Nevető szememre nem nevettek vissza,
Gőgicsélő szómra nem rebegtek vissza
Csókra késztő ajkkal.

Halva vagytok, halva. Ime, itt a mély seb!
Mintha nem lett volna elegendő kisebb
Ajtó a halálnak!
Mintha gyenge csírát egy ujj nem letörne —
Mintha kis galambfi nem meg volna ölve
Kit sziven nyomának!

Oh, hadd csókolom meg e vérző sebajkat,
Mely, égre kiált bár, iszonyúan hallgat, —
Oh, hadd mossa könnyem!
Kiálts fel, te nyilt seb, bosszuért az égre,
Hogy kegyetlen szerződ meglakoljon végre,
Lakoljon meg szörnyen!

Mi haszna! mi haszna: nincs már nekem fiam! —
Folyna bár miattok bosszuló vérfolyam,
Föl nem ébrednének:
Azt a kis patakot, mely a szivet hajtja,
Ha egyszer elapadt, ki nem pótolhatja
Óceánja vérnek.

Iszonyú Heródesz! ha már eltökéléd
Ártatlanra fenni pallosodnak élét,
Miért bíztad másra?
Szomjazó szemekkel mért nem jövél magad?
Talán kőszivedből enyhe forrás fakad,
Irgalom forrása.

Oh, ha láttad volna... oh, fiaim, lelkem! —
Lerogyék előtte, sírva térdepeltem
A vad pribék előtt;
Kértem, hogy ne bántsa, mondtam, ne ölje meg,
Mert *enyéim* e szép ártatlan kisdedek:
Hiába kértem őt! —

Sirt a vad poroszló, szemei könnyeztek;
Azt hivém nem bántja, azért áll oly veszteg;
Feledém, hogy szolga:
Ha te könnyezél ott, keményszivű király,
Egy fiait féltő anya fájdalminál, —
Meg nem ölted volna.

Bethlehem leányi, kik anyák *voltatok*,
Ne irígyeljétek e kettős bánatot,
Ne irígyeljétek:
Ha nem volt oly büszke jogotok remélni
Mint Ráchelnek ím a bánat is felényi
Részben jut tinéktek.

Temetés lesz holnap. Jertek el, oh jertek!
Látogassuk együtt a temetőkertet;
Nem irtózom többé;
Fektessük le halvány gyermekimet szépen
— Kik alusznak immár az Úrnak kezében,
Fiaitok közzé.

Íme, a szép tavasz kiesett az évből,
Egy nemzedék holt ki az emberiségből,
Nyugszik temetőben;
Serdül Bethlehemnek, felnő számos ifja!
De egynek se lészen születése napja
E *két* esztendőben.

Hah, de mily panasz, hogy e kor méhe meddő!
Íme, látok, látok.. megnyílt a jövendő
Távolban, közelben:
Kiről annyi jósnak zenge ihlett szája,
Megszületett, érzem, Júdának királya
Kicsiny Bethlehemben!

Zsarnoki féltésed vérengzése volt ez:
De tudd meg, de tudd meg, vérszopó Heródesz
Hogy ő nincs elveszve!
Napjaid számítvák, megifjult az idő,
És, kitől rettegsz, nem féli fegyverid ő,
Az *Ige*, az *eszme*!

(1851.)

A DALNOK BŰJA.

Sötét éjben, rideg lakában,
Virraszta meddő bánatában
A dalnok egyedűl;
Mint egy koporsó, néma lantja,
Nehéz gondban fejét lehajtja,
Bús hangszerére dűl.

Mellette és körűle vannak
Romjai sok törött sohajnak,
Szárnyaszegett dalok,
Szelleme gyászos töredéki,
Fájdalma átkövült emléki...
Romok közt andalog! —

Miért nem zendül, mire hallgat,
Oh ének ifja, lantod, ajkad?
Miért így vesztegel?
Vagy szíved elfásult, kiégett —
S a szép világ bübája téged
Többé nem érdekel?

Nem lelkesülsz-e föl, ha nézed,
Tavasszal az ifjú természet
Hogyan képez, teremt?
Nem hallod-é a lomb sohajját?
És a patak csörgő morajját
Nem érted, mit jelent?

A fölkelő, a nyúgovó nap
Kietlenebb-e s untatóabb,
Mint egykoron vala?
Nem hat meg az éj szent magánya?
A holdvilág sejtelmes árnya,
S a fülmilék dala?

— »Hagyj, kérlek, itt némán epednem.
Oh, volna bár kiégve keblem
S többé ne érzenék!...
De, mint a Mózes bokra hajdan,
A dalnok-szív ég olthatatlan
És soha el nem ég.

»Jő a tavasz . . *virágot* ápol,
Mind ez, mit a hősek porából
Fel bír éleszteni!
A lombsohaj ezrek nyögése,
És a patak gyász csörrenése . . .?
Könnyű megérteni.

»A felkelő, az elhunyó nap
Hozott-e ma, igér-e holnap
Örömet és reményt?
S az éjfélnek van-é magánya?
Megnépesíti holtak árnya,
Felzaklatván, az éjt. —«

Dalnok, ha van szivednek búja,
S érinti azt fájdalmak ujja,
Hangot hogy mégsem ad?
Hiszen a bú mesterkezének
Verésitől a legszebb ének,
A legszebb dal fakad.

— »Haj! zönghet-é a szívnek húrja,
Midőn a bánat tépi, dúlja
S nem óva nyúl felé?
Ha durva kézzel gyönge lantod
Kemény sziklához paskolandod:
Hármonia kel-é?«

Szülötte vagy tán gyáva kornak,
Lelkedben eszmék gyulva fornak
S nincs tárgy, kiöntened?
Tettekre híni fel a vásott
Idők fiát szent hivatásod,
Munkára költened!

— »Nem gyávaság korában éltem,
Láttam sokat, mindent megértem,
Mind a szépet, nagyot,
Miről zengett magasztos ének,
Mit följegyezvén a történet,
Csodául fennhagyott:

»Láttam Marathon győzedelmét,
Spárta leányi honszerelmét,
Xerxes özön hadát,
Leonidást Thermopylaeben,
És Tyrtaeust, lanttal kezében,
Buzdítni a csatát . . . «

Csodálatos! hát mégse szólal
Hurjaidon magasztaló dal?
A hőslakoma vár:
Csaták után, hűs mirtusz enyhén,
Nyugvó daliák közt pihenvén,
Édes a dal s pohár.

— »Csaták után, haj! nincs vidám tor,
Mit ének fűszerezne s vándor
Kehelynek örömi:
Ciprus ködében a daliák
A dalnok énekét nem hallják
— Nem értik — zöngeni!

»De ő nem is zeng. Tehetetlen
Lantját letészi csüggedetten
És szíve felzokog:
Oh, ti nagyok, oh, ti dicsőek,
Félisteni régmult időnek,
Szerencsés dalnokok!

»Fényes, magasztos korban élni,
Büszkén emlékezni, s remélni,
Tinéktek adatott!
Osztozni a hősnek babérján,
Vagy bús panaszt emelni sírján:
De mindig — szabadot.

»Megállapítni az időnek,
A mult ködébe sietőnek,
Rohanó kerekét,
Bírván szelíd ének hatalmát,
Örökéltűvé tenni a *mát*
S *tegnap* történetét.

»Tinéktek adatott, a gyenge
Lant hurjain játszani s zengve
Éltetni az erőst!
És, kit nehéz vas dönte sirba,
Az istenekkel tenni sorba,
— Feltámasztván a hőst.

»És adatott vala tinéktek
Teremteni új nemzedéket
Az elhunyt sirjain;
Építni várost, Amphionként,
Hol durva kő mozdúla önként
A lantos hûrjain.

»Én a kifáradt küzdelemnek
Hanyatló korszakán merengek,
Szemem alátekint . . .
Késő, habár láttam virágát,
Biztatnom a kidőlt fa ágát:
Virágozzék megint.«

(1851.)

MOORE VERSEIBŐL.

ESZÜNKBE JUSSON . . .

(Forget not the field.)

Eszünkbe jusson, hol veszett el
Hősink utója, legjava,
Mind, mind! — s ápolt fényes reményünk,
Sírjokba szállván, elhala.

Oh! nyernők vissza csak halálból
E szíveket úgy, mint előbb,
Megvíni még egyszer, szabadság!
Szent harcodat, isten előtt;

Csak egy percig szakadna még el
Az akkor ránk vert rabbilincs:
Nem! — nincs erőszak földön, égben,
Hogy összeforrasztná megint.

De vége, vége. S bár az évlap
Kürtölje hóditónk nevét
Átkos a diadalmenet, mely
Elhunyt szabad szivekre lép.

Sokkal becsesb a sír, vagy börtön,
Melyből egy honfinév ragyog,
Babéritoknál, ti, szabadság
Romján emelkedett nagyok.

(1852.)

A DALNOK ELHULLT...

A dalnok elhullt! — ám iga
Nem sujtja büszke szellemét;
Megnémult a kedves koboz,
Ő tépte hurját szerteszét;
Mondván: »Ne láss bút, lánc miatt,
Szerelem s vitézség lelke te!
Rabul ne zöngjen húrjaid
Szabadnak termett éneke!«

OH! NE BÁNTSD A KÖLTŐT...

(Oh! Blame not the Bard...)

Oh! ne bántsd a költőt, ha lombok alá fut,
Hol *kéj* tesped, a *hírt* gond nélkül mosolygva!
Többre született ő s boldogabb időkben
Lelke szentebb lángra gerjedhetett volna.
Az ideg, mely lantján most tágan lecsügged,
Fel bírá ajazni a hős büszke ívét!
És az ajk, mi most csak vágy dalát lehelli,
Kiönthette voln' a honfi megtelt szívét.

De jaj hazájának! — Oda büszkesége,
Megtörék a szellem, mely sohasem hajlott:
Romjain gyermekei titokban sohajtnak,
Mert szeretni vétek, halál védni a hont.
Fia becstelen, míg áruláshoz nem ért,
Megvetik, hacsak nem pirul őseiért:
Egy szövétnek fénye vezet méltóságra,
Melyet gyújt a hazát elemésztő máglya.

(Az ötvenes évekből.)

ÉRZÉKENY BÚCSU.

Télen-nyáron nincs több, csak egy kabátom,
Ez is elhágy, e régi hű barátom,
Alig-alig tartóztatom az ujját,
Tépett keble vészi tőlem bucsúját.

Vén kabátom, oh, miért hagysz engem el?
Nincs, ki hozzád már simulna, hű kebel;
Nem találsz te sehol ilyen gazdára,
Ki szeressen gyöngeségid dacára.

Vékony a te egészségi alkatod:
A levegőt soha ki nem állhatod,
Eddig is én adtam egy kis meleget,
Úgy birád ki a süvöltő szeleket.

Nem fogadtam hű szerelmet pap előtt,
Voltam azért állhatatos viselőd:
Cifra köntös rám hiába kacsintott,
Cifrasága tőled el nem csábitott.

Hej pedig volt egy időben pénz elég,
Válóperünk egy szavamból kitelék,
Csak egy szóval mondtam volna: menj öreg!
Most te hitvány sipka volnál legfölebb.

Jobb időkben — nem tenné azt sok barát —
Hű maradtam gyöngéidhez, oh kabát:
Illik-e most idehagynod engemet,
Csak azért, hogy nem hizlalom a zsebed?

De minek a szemrehányás! hű valál,
Egyszerű, mint a kebel, mit takarál,
Egyszerű és igénytelen valami,
Nem akartál soha többnek látszani.

Nem ohajtál cifraságot, díszjelet:
Egy zsinórkát magyarosan legfölebb...
Az is, az is lekopott már, ami volt:
Szegény kabát, te éled tul a zsinórt!

Nem soká élsz, könnyű ezt megjóslani:
Im beálltak feloszlásod napjai,
Fogsz heverni, megvetett rongy, útfelen:
Nem baj! úgyis csak lenéztek szüntelen.

Fognak ottan jőni-menni emberek,
De nyugalmad senki sem zavarja meg:
Azt a ruhát a koldus sem veszi fel,
Mit egy magam-szőrü ember elvisel.

Már bocsátlak. Menj, kiszolgált veterán,
Valahol még összejövünk mi talán:
Az idő ha éltem is majd elnyüvé,
Ki tudja, hogy hol kerűlünk együvé?

(1851.)

OH! NE NÉZZ RÁM...

Oh! ne nézz rám oly sötéten
Pályatársa életemnek,
Mint midőn az őszi felleg
Húzza árnyékát a réten;
Nézz szelíden, nézz mosolygva!
Férfié az élet gondja.

Bárha csügged hív barátod,
Nincs enyelgő tréfa nyelvén,
S a kemény sors vésze kelvén
Arcom elborulni látod:
A te szíved ez ne nyomja:
Férfié az élet gondja.

Dörgve hull a nagy zuhatag,
Szirthez illik rémes árnyék;
De szelíd a rónatájék,
Zengve lejt a völgyi patak,
Mely a zöld virányt befolyja!
Férfié az élet gondja.

Hát ne nézz rám oly sötéten;
Zúgjanak bár künn a vészek,
Csak ez a kis enyhe fészek
Ez maradjon mindig épen:
Szívem a bajt könnyen hordja!
Férfié az élet gondja.

(1852.)

ENYHÜLÉS.

Kél és száll a szív viharja
Mint a tenger vésze;
Fájdalom a boldogságnak
Egyik alkatrésze;
Az örömnek levegőjét
Megtisztítja bánat,
A kizajlott búfelhőkön
Szép szivárvány támad.

Tegnap a remény is eltört,
Az utolsó árboc,
Csupán a kétség kötött egy
Gyarló deszka-szálhoz:
Ma fölöttem és alattam
Ég és tenger síma;
Zöld ligetnek lombja bókol
Felém, mintegy híva. —

Nem törik a szenvedő szív
Oly könnyen darabbá,
Csak ellágyul, s az örömre
Lesz fogékonyabbá;

Mint egy lankadt földművesnek
Pihenő tanyája:
Kész boldogság lesz neki a
Szenvedés hiánya.

Nincsen olyan puszta inség
Hogy magának benne
A halandó egy tenyérnyi
Zöld virányt ne lelne;
És ha ezt a szél behordta
Sivatag fövénnyel:
Megsiratja . . . de tovább megy
Örökös reménnyel. —

Sivatagja életemnek!
Van pihenő rajtad;
Vészes hullám! szív-hajómat
Nem szünetlen hajtod
Ha nehéz bú és nehéz gond
Rossz napokat szerze:
Kárpótolja a nyugalom
Enyhületes perce.

(1852.)

A VILÁG.

A világ egy kopott szekér,
Haladna, de nem messze ér;
Itt is törik, ott is szakad:
Sose féljünk, hogy elragad.

A világ egy régi mente,
Moly, penész, por összeette,
Folt sem állja, foldani kár:
Cérna után szakad mindjár'.

A világ egy tói malom,
Néha tenger vize vagyon,
Néha csepp sincs, úgy kiszárad;
Amint kéne, sosem járhat.

A világ egy vén muzsikás,
Nem tud ő már kezdeni mást;
Minden hangból húz csak felet,
Minden nap egy nótát feled.

A világ egy rozzant csárda,
Rossz menedék télbe' nyárba';
Télbe' fázol, nyárban ázol:
Mégis benne éjtszakázol.

Részeg ember ez a világ:
Ötször, hatszor egy nyomba hág;
Kész ugorni hegyen völgyön
S felbukik a síma földön.

(1852.)

ITTHON.

Mint a madár a fészkére,
Szomju vándor hűvös érre,
Mint a gyermek anyaölbe:
Vágyom én e nyájas körbe.

Itt, enyelgő kis családom
Közt, van az én jó világom;
Künn borong bár a magasban:
Itt örökké csillagos van.

Csillogó szem, mosolygó ajk:
Ez az amit szívem óhajt,
S küszöbömet átallépve,
Ez derűl itt én elémbe.

Szívem ifjul, gyermekké lesz:
Kis örömet nagynak érez,
Körülem is ártatlan kedv
Játszi pillangója repked.

És felejtem egyelőre
Gondjaimat a jövőre:
Mi nehéz súly függ e vállon,
Nehogy kedvök búra váljon.

Gyermek-szívvel, öntudatlan
Nyugszom meg e gondolatban:
Hogy övéit el nem hagyja,
Ki mindnyájunk édesatyja.

(1852.)

DANTE

Állottam vizének mélységei felett,
Sima volt a fölszín, de sötét, mint árnyék;
Alig mozzantá meg a rózsalevelet,
Mint rengéskor a föld, csak alig hullámlék.
Acéltiszta tükre visszaverte híven
A külső világot — engem is: az embert;
De örvényeibe nem hatott le a szem,
Melyeket csupán ő — talán ő sem — ismert.

Csodálatos szellem! egy a mérhetetlen
Éggel, amely benne tükrödzik alattam!
Egy csak a fönségben és a terjedetben
És mivel mindenik oly megfoghatatlan.
Az ember... a *költő* (mily bitang ez a név!)
Hitvány koszorúját, reszketvén, elejti
És, mintha lábait szentegyházba tenné,
Imádva borul le, mert az Istent sejti. —

E mélység fölött az értelem mér-ónja,
Mint könnyü pehelyszál, fönnakad, föllebben;
De a lélek érzi, hogy az örvény vonja,
S a gondolat elvész csodás sejtelemben.
Nem-ismert világnak érezi nyomását,
Rettegő örömnek elragadja kéje,
A leviathánnak hallja hánykodását...
Az *Úr lelke* terült a víznek föléje.

Lehet-é e szellem az istenség része?
Hiszen az istenség egy és oszthatatlan;
Avagy lehet-é, hogy halandó szem nézze
A szellemvilágot, teljes öntudatban?
Évezred hanyatlik, évezred kel újra,
Míg egy földi álom e világba téved,
Hogy a *hitlen* ember imádni tanulja
A köd oszlopában rejlő Istenséget.

(1852.)

TEMETŐBEN.

A holtak álmai felett
Szépen virúl a kegyelet
E nyúgalom-hazában;
Hűs a berek és zöld a hant:
A hála műve megfogant,
S tovább tenyész magában.

Ki tudja, mily rég lehete,
Hogy itt az első csemete
Először hajta lombot!
Azóta hány délceg fa lőn
Fej-oszloppá e sírmezőn —
És hány szív összeomlott!...

(1852. jún.)

VÁGTAT A LÓ...

Vágtat a ló a pusztába',
Mint a villám, viszi lába,
Ég az ostor szennye testén,
A sarkantyú oldalába'.

Kénye-kedvén rossz katangok
És lapú közt hogy csatangolt,
Kikiálták vén gebének,
S hámba fogták mint bitangot. —

Máskor ugyan jobbnak látták,
Most, silány dög, úgy találták;
Szánakoztak rajta csúful,
S hej, be nehezen sajnálták!

»No mi is lesz már belőle?
Alig van a csontja, bőre,
Lépni sem tud, vagy ha lép is,
Inkább hátra, mint előre!«

Egy az ostorával csörget,
Más teszen rá éles nyerget,
Más kalapját rázza és bőg,
Mint az, aki sáskát kerget.

»Co fel, co fel utoljára!
Lassan-lassan, szegény pára;
Nem gyalázunk, nem böcsmérlünk —
Pénz nekünk a bőröd ára!«

De keresztül úton, mesgyén
Vágtat a ló, a nemes mén:
Oldalában a sarkantyú,
Gyáva ostor szennye testén.

S itt egy darab, ott egy darab,
Itt egy ember, ott egy kalap —
Fakó szekér — csepü-szerszám —
Lovag — kocsis — messze marad.

(1852.)

MINT EGY ALÉLT VÁNDOR...

Mint egy alélt vándor, midőn fele utján
Csüggeteg szemmel néz hátra, majd előre:
Mielőtt e rögös pályát tovább futnám:
Hadd nézzek a multra, nézzek a jövőre.

Szomorú egy látvány! ime ott terülnek
Mögöttem s előttem, mindenik kopáron;
Nincsen rajtok, miért bánkódjam, örüljek:
Sem ez nem kecsegtet, sem azt nem sajnálom.

Találkoztam ugyan, amíg átalkeltem,
Egy-egy friss virággal, egy-két termő fával:
De a fa gyümölcsét én meg sem izleltem,
S megelégedém a virág illatával.

Ott, ahol az élet víg örömi nyiltak,
Úgy érzettem, mintha tilalmasban járnék,
És midőn a kéjek zöld lugosba híttak,
Ezt sugá valami: hosszu pálya vár még.

Jártam a jelenben, éltem a jövőben.
Idegen város volt a jelennek perce,
Ahol meg sem áll az útas átmenőben,
Még körül sem néz, mert az ő célja messze.

Így a holnap mindig elrabolta a mát,
Én nem mertem élni, mert élni akartam;
Keresém a távol békes nyúgodalmát
S a béke galambját önként elzavartam.

De mi veszteség volt ama percek élve,
Míg a szép jövendő vonzott annyi bájjal?
Míg előre néztem s futottam, remélve,
Dobogó kebellel és pihegő szájjal?

Tudtam, hogy csalódás mindaz, amit látok,
De, mivel oly szép volt, gyönyörködtem benne;
Oh, édes reményim, tündér palotátok —
Hadd volna az ábránd, csak előttem lenne!

S hadd vonúlna messzebb: követném, követném
Gyermeki bizalmas könnyenhivőséggel,
Míg csak elmosódó rajzát kivehetném
Ott, hol a kerek föld határos az éggel.

De kopár, sivatag jövőm láthatára:
Mért fussak felé, ha nem igér enyhűlést!
Megtompult kebellel, szemeim bezárva,
Óhajtom magamra a megsemmisűlést.

Örömest nem mennék, örömest pihennék,
Habár e nyugalmat már nem érzeném is;
De hiába, futni vagyok kénytelen még,
Majd, elébb vagy később, megpihenek én is.

Nem a célra vágyom; elveszett irányom;
Óhajtok pihenni: mindegy hol, miképen:
Akár célhoz érve, zöldellő virányon,
Akár összerogyva, pályámnak felében.

(1852.)

VISSZATEKINTÉS.

Én is éltem ... vagy nem élet
Születésen kezdeni,
És egynehány tized évet
Jól-rosszúl leküzdeni?
Én is éltem ... az a sajka
Engem is hányt, ringatott,
Melyen kiteszi a dajka
A csecsemő magzatot.

Első nap is oly borultan
Hajola reám az ég!
S hogy nevetni megtanultam,
Sírni immár jól tudék;
Sohase birám teljébe'
Örömeim poharát;
Az ifjuság szép kertébe
Vas korláton néztem át.

Félve nyúltam egyszer-máskor
Egy rózsát szakasztani:
Késő volt — a rázkodáskor
Mind lehulltak szirmai.
Keresém a boldogságot,
Egy nem ismert idegent:
Jártam érte a világot —
S kerülém ha megjelent.

Vágytam a függetlenségre,
Mégis hordám láncomat,
Nehogy a küzdés elvégre
Súlyosbitsa sorsomat:
Mint a vadnak, mely hálóit
El ugyan nem tépheti,
De magát, míg hánykolódik,
Jobban behömpölygeti.

Álmaim is voltak, voltak...
Óh, én ifju álmaim!
Rég eltüntek, szétfoszoltak,
Mint köd a szél szárnyain.
Az az ábránd — elenyészett;
Az a légvár — füstgomoly;
Az a remény, az az érzet,
Az a világ — nincs sehol! —

Nem valék erős meghalni,
Mikor halnom lehetett:
Nem vagyok erős hurcolni
E rámszakadt életet.
Ki veszi le vállaimról...?
De megálljunk, ne, — ne még!
Súlyos a teher, de imhol
Egy sugár előttem ég.

Szende fényü szép szövetnek, —
Mely egyetlen-egy vigasz, —
Szerelemnek, szeretetnek
Holdvilága! te vagy az.
Elkisérsz-e? oh, kisérj el —
Nincs az messze — síromig;
S fátyolozd be derüs éjjel
Aki majd ott álmodik!

(1852.)

AZ ELHAGYOTT LAK.

Áll a kis lak pusztán, ridegen,
Gyom veri fel nyájas udvarát;
Kapujánál jő megy idegen
S »ki van itthon, hej no?« bekiált.

Ki van itthon? kérdi kétszer is,
De szavára senki nem felel:
Üres a ház, meg a félszer is,
Hogy lakosa élne, semmi jel.

Vidor ösveny, a kis kapuig,
Jámbor utast várni nem szalad,
Nem fut ki elébe, — megbuvik
Elvadultan a vad fű alatt. —

Nyöszörög a kútgém betegen,
Omladozó-félben a gödör;
Fujdogál a felszél hidegen:
Harangoz a szélben a vödör.

S az üres ház néha úgy hereg!
Néha nagyot sóhajt ablaka:
Kerüli azt nappal a gyerek,
Kerüli a tolvaj éjtszaka. —

(1852.)

A PUSZTAI FŰZ.

Ki ültetett engem sivatag pusztába
Örökös botrányul a csavargó szélnek?
Ki ásta gyökerim' égető buckába,
Hogy ne virulhassak, hanem mégis éljek?
Oh, legyen átkozott
A kegyetlen kéz, mely engem ide hozott!

Zöld berek aljában, enyhe patak szélén
Ifju-napjaimat oly vidáman élém!

Szél s nap ellen védve, kristály nedvet ittam,
Kék hegy és ég tiszta levegőjét szíttam;
Minden áldott reggel
Rakva lőn friss lombom csillogó gyöngyekkel.

Mosolygva köszönte a kelő vidor nap,
Alája tekintvén tölgyfa sátoromnak;
Este visszanézett, búcsut venni tőlem
S én felé bókoltam a szelid szellőben;
Délbe' megkimélt s én
Nem aléltam össze forró ölelésén.

Alattam kövér fű, puha pázsitszőnyeg,
Virágzó pompája íratos mezőnek!
Ezüst levelimen hímes lepke rengett,
Hajló ágaimon víg madárdal zengett;
Rám szállt éjtszakára
A bús fülmile, — nem a kevély tölgyfára.

Majd, ha a lég izzó fehér fényben ége,
Lehajoltam a víz árnyas tűkörébe,
S míg én fürteimet nézdelém, futtában
Száz tündér habocska mosogatta lábam!
Örvénykét csinált ott,
S odagyüjté mellém az úszó virágot.

Karcsu leányzó járt fürdeni vizemben,
Hófehér szépséggel, piros szeméremben;
Karom nyujtám neki, óva lesegítém,
Szűzi szép alakját zöld lombbal körítém;
Gondosan takartam,
Hogy senki ne lássa, féltve beárnyaltam.

Jött az ifju pásztor, üldözé a bánat,
Nem sajnáltam tőle vékony ágacskámat:
Kimélve lemetszé, furulyának fúrta,
Aztán oly szomorún, keservesen fútta,
Oly bús volt az ének!
De szive azóta könnyebb a legénynek. —

Állok most egyedül, sivár pusztaságon,
Rekedt hangú szöcske minden társaságom;

Nézek a hőségtől délibábos tájra,
Szomjamat növeli csalogató árja;
Amott volna egy kút,
De nekem vizéből egy csöppecske sem jut.

Mellettem vonúl egy régen elhagyott gát,
Senki sem jár rajta, hídját is ellopták:
Minek is ott a híd, hol se víz, se medre,
Lecsapták az útat kétfelől a gyepre;
Oh! az ég harmatját
Lombomon ez útak sárrá változtatják.

Lombom oly szinetlen és levelem oly gyér;
Jő az alélt vándor s pihenő helyet kér,
Nem talál, tovább megy és engem elátkoz:
»Soha ki ne zöldülj, soha ne virágozz'!«
De mit ér az átok,
Ha fonnyadva mégis több-több tavaszt látok!

(1852.)

ŐSZ VÉGÉN.

Ki, ki a mezőre! nem állhatni ellent:
Gyönyörű idő van, a lég enyhe, tiszta:
A csapodár tavasz megbánta, hogy elment,
Az jött ujra vissza.

Tavaszi sugárral a megifjodott nap
Fénybe öltözteti a világos eget;
Fehér gyolcs ruhában jőnek, udvarolnak
Távol a föllegek.

Hallom indulóját költöző madárnak
A végtelen ürből, mely fölöttem kékül.
Nyár és kikelet van, a tavasznak, nyárnak
Szeszélyei nélkül:

Sem a változó nap, mint a beteg ember,
Nem siratja minden pillanatnyi kedvét;
Sem a rekkenő hév, váratlan dörejjel,
Tűz-kanócot nem vét.

Harmatos mezőben, hol ezüst ér ballag,
Nem sápad halálra a legyilkolt fűrend;
Virul a rét újra, öltözik a parlag.
Minden újul, örvend.

Csak te nem derülnél, fátyolos kedélyem?
Tavaszod megtértét soha ne reméljem?

(1852.)

POÉTAI RECEPT

Gyöngy, harmat, liliom, szellő, sugár, villám,
Hajnal, korom, szélvész, hattyu, rózsa, hullám,
Délibáb, menny, pokol . . . ha mind egybevészed:
Recipe — és megvan a magyar költészet.

Adj hozzá, ha tetszik, mintegy fölöslegül,
Hold*sugárt*, amelynek *illatja* hegedül,
A remény *húrjából* ezüst *szakállakat*,
És fond *láng*ostorrá, mint *eső*szálakat.

A kétségbeesést *álomhabnak* véljed,
Takarja be a *nap* a sötétlő *éjet*,
Rózsád *szeme* légyen a roppant *ég boltja*,
Melyből egy *meteor* a tengert *kioltja*,

S ha ez mind nem elég: *bundára hasalván*
Pislants a leányra egy *laposat*, csalfán;
Fújad a tilinkót *szedtevetés* szájjal,
S kenje meg Apolló fürteidet . . .

(1853.)

MAGYAR MISI.

Magyar Misi ám a legény egyszer a talpán,
Kivált mikor a bajuszát felpödri nyalkán,
Félreüti darutollas túri süvegét,
Majd megbolondul utána a fehércseléd.

Minden ujján sárga gyürü Magyar Misinek,
Minden ujján egy szerető, mégsem unja meg;
Ha megúnja, cserbe hagyja őket a hamis:
»Válassz babám, nálam immár szebbet-jobbat is.«

Ha megcsalja Magyar Misit hű szeretője,
Nem bolond, hogy érte magát a vízbe ölje:
»Verje meg a három isten« csak ezt kivánja,
Káromkodik nagy bujában egyet utána.

Betekint a Dübögőbe, kérni egy italt,
Van neki ott embersége, mig pénzébe' tart;
De ha elfogy a hitele, parancsolni kezd,
Töri magát Icig zsidó, ha ő ráijeszt.

Köti borát fűre-fára, kell vagy nem neki,
Még az utcán elmenőre is köszöngeti;
De jaj annak, aki osztán abból nem iszik!
Szerencse, ha lepedőben haza nem viszik.

»Ki a legény a csárdában!« Misi felkiált,
Szereti ő mutogatni erejét s magát;
Máskülönben áldott ember, a légynek se vét,
De ne próbáld kisebbítni a becsületét.

Egy az, amit szíve érez s amit szája mond:
Rászedi őt, megcsalja őt akármi bolond;
Agyonütne, ha elvennél tőle egy kovát:
De egy szóért odaadja legszebbik lovát.

Esze is van neki annyi mint akárkinek,
Tanulhatott volna ő, de gondolá: minek?
»Nem lehet pap minden ember« — így okoskodék,
»Annyi a tudós közöttünk, hogy fele se *kék*.«

Világlátni, tapasztalni, messze nem megyen,
Legfölebb a vásárokra, hogy tinót vegyen;
Mert van elég apai juss, hogy megéljen ő:
Három vékás földje után — a közlegelő.

Mint sebes tűz, a kezében munka úgy halad,
De henyélni jobb szeret ám barna hűs alatt;
Nem is azért dolgozik ő, hogy talán szeret:
Csak azér', hogy ne bántsa a lelkiösmeret.

Katonának, háborúba menni vágya nincs,
De ha egyszer belekapott, bizony párja sincs;
»Hadnagy uram!« így kiált fel magyar-miskásan:
»Vágjuk le mind s menjünk haza, kérem alássan.«

Egy szó mint száz, derék fiú a Magyar Misi,
Csak az a kár, hogy maga is ezt nagyon hiszi;
Bölcsesége sem hiányzik, mert nagyon tud ám
Néha-néha bölcselkedni. kivált kár után.

(1852.)

A HAMIS TANÚ.

Állj elő, vén Márkus! vedd le a süveget,
Hadd süsse a napfény galamb-ősz fejedet;
Tartsd fel három ujjad: esküdjél az égre,
Atya, Fiú, Szent-Lélek hármas Istenségre:
Hogy az a darab föld, a melyen most állasz,
Nem *tarcsai* birtok, — *ladányi* határ az.

Eléálla Márkus, térdben összeesve,
Görnyedező háttal, mintha sírt keresne;
Téli fának hinnéd, mit a zúz belombol,
Fázik, aki ránéz s a halálra gondol;
Kezei reszketnek: tán erő hijában?
Tán a lelki vádtól, vénség álarcában?

Esküszöl — »Esküszöm az élő Istenre,
Utolsó napomra és örök idvemre. — «
Esküszöl — »Esküszöm, s ha hamisat szólok!
Se földben, se mennyben ne lehessek boldog;
Föld kidobja testem, ég kizárja lelkem:
Ama sebes örvény hánytorgasson engem. —«

Lakoma Ladányban, — muzsika, mulatság;
»Ej, haj! dinom-dánom: mienk az igazság;
Nem azé a madár, aki elszalajtja,
S kinek a foga fáj, tartsa nyelvét rajta.
Lám a vén Márkusnak esze volt előre:
Talpa alá tette, úgy esküdt a földre.«*

Ott iszik az öreg a tanáccsal sorban:
De mintha keserűt érezne a borban.
Haza megy, komor lesz, szó kifogy belőle,
Sorvadoz, meg is hal, aznap esztendőre.
Négy harang siratja, két pap megdicséri,
Mint becses vendéget, sok nép kikiséri.

Elkiséri a nép a kicsiny ajtóig,
Mellyel a világi élet becsukódik,
Nyitva már az ajtó, készen a sír szája,
Úgy látszik hogy épen a halottat várja;
Zeng a búcsuének, a kapa megcsillan,
Fekszik a koporsó, odalent, a sírban.

És a fekete föld, amint hull, amint hull,
Nyögve a koporsó megrendül, megindul,
Kivetődik a sír dobbanó partjára,
Ropogva szakad föl fedelének zára:
Megrázkodik a test és talpra ugorván
Szeme fehérével körülnéz mogorván.

S amint három ujját emeli az égre,
Úgy rémlik az, mintha kékes lánggal égne;
Majd a néptolongás közepébe törvén,
Odafelé tart, hol kútat ás az örvény,
Hol a forgó habok, leszállván a mélybe,
Fejöket befúrják a parázs fövénybe.

* Azaz: egy darab ladányi földet készített jó előre talpa alá, s így az eskünél mentalis reservatával élt. *A. J.*

Az időtől fogva, mikor a hold felkel
S a vizet behinti ezüst pikkelyekkel,
Gyakran látni Márkust — ég felé az ujja —
Mélységből kibukni s elmerülni ujra,
És, mikép izgága volt egész élete,
Így kötődik szóval: »Oldjak-e? kössek-e?«

Ne feleljetek rá, körözsi halászok!
Kétélű a kérdés, bajt hozna reátok;
Kötni: összekötné hálótok egy bogba,
Oldni: széjjeloldná hosszan a habokba;
Halkan imádkozva evezzetek itt el;
S ne mondjatok eskűt, ha nem igaz hittel.

(1852.)

HIÚ SOVÁRGÁS.

Volnék kis pacsirta, hogy zenghetne dalom
Harmatos, virágos, illatos hajnalon;
Hogy magasztos ének szárnyain lebegve
Merülhetnék mélyen a fényes egekbe;
Hogy lerázván a föld minden szennyét, porát,
Innám egy dicsőbb lét isteni mámorát;
Majd elszenderülve boldog csalódáson,
Édes álom lenne — ne fájna bukásom.

Volnék kis pacsirta, — tavasz hirdetője,
Kihez a reménység arany szálát szője;
Köröttem az eget rózsafelhők szegnék,
Zöldellő vetések halmain levegnék;
Hogy a magvető, ki új kalászt hinteget,
Felém fordult arccal keresné az eget,
Telnék be örömmel, hálás bizalommal,
Versent énekelve zöngzetes dalommal.

Akkor, midőn még a természet oly pazér,
Akkor, midőn gyermekmódra futkos az ér,
Midőn sarjad a fű, és virágzik a fa,
Mindenütt uj erő buzog fel, dagadva:
Midőn az agg sírja szélétől visszalép,
Évei számadását bizton viszi elébb,
Midőn a halálra nem is gondol senki...
Oh! akkor szeretnék vígan énekelni.

Szebb akkor az éjjel, mint jelenleg a nap,
A szilaj vész, mint most enyhe, lágy fuvalmak;
Szebb az ég viharral, mint egyébkor tisztán —
Nyerítő villámmal, végig a nagy pusztán.
Egy perc! és a mennynek haragja kiontva,
Szép szivárvány béke-zászlaját kibontja;
Szenvedés, aggódás feledségbe mégyen:
Örömkönny rezeg a kis virág szemében.

Vagyok pelikánja kietlen mezőnek,
Búsongó madara híves, ködös ősznek,
S mint a délre húzó daru fejem felett,
Egyhangon tördelem bágyadt énekemet.
Örömből, keservből dalforrás fakadhat,
Az elpattanó szív még egy hangot adhat;
De, mikor ízenként zsibbad el érzete,
A fásult kebelnek nincsen költészete.

(1852.)

ROZGONYINÉ.

(Ballada.)

«Hová, hová, édes férjem?«
»Megyek a csatába:
Galambócon vár a török,
Ne várjon hiába.«
»Megállj, megállj, édes férjem!
Ne menj még csatába:
Befordulok egy kicsinyég
Öltöző szobámba.«

»Én kegyesem, szép hitvesem,
Ellenemre jársz-é?
Sima vállad, puha kebled
Töri az a páncél;
Félve tartod a nagy kardot
Remegő kezedben:
Mit keresnél, gyönge asszony,
Véres ütközetben?«

»Azt keresem, hív magyar nő,
Véres ütközetben,
Hogy lehessek, élve, halva,
Mindig közeledben:
Súlyos a kard, de nehezebb
Százszor is a bánat;
Jobban töri, mint a páncél,
Kebelem utánad.«

Gyöngyös arany fejkötőjét
Sisakkal borítja,
Karcsu fűzött selyem vállát
Páncélba szorítja;
Kardot is köt: bársony övre
Gyémántos fogantyút;
Pici piros csizmáira
Szép ezüst sarkantyút.

Csalogatja csemegével
Muci paripáját;
Lebke szellő lebegteti
Tengerzöld ruháját;
Széles uton, poros uton
Felleget ver a ló,
Csillámlik a ... villámlik a
Fényes acél patkó. —

»Fogadj Isten, húgom asszony,
Itt az ütközetben;
Nyilat ugyan, amint látom,
Hoztál szép szemedben —«
»Uram király, Zsigmond király!
Nem oly divat már ma
Nyillal lőni, mint felséged
Fiatal korába'.«

Galambócot a Dunáról
Ostromolni kezdik;
Folyamon is, szárazon is
Egyre törik, vesztik.
Elől, elől Rozgonyival
Kedves élet-párja,
Hiv szerelme, szép Cicelle,
Szentgyörgyi leánya.

Pogány török a Moráván
Érkezik új haddal:
»Most vitézek! hajós népek!
Közül-akarattal!«
Maga vivé Rozgonyiné
Ellenök a gályát,
Követi a sok dalia
Lobogós ruháját.

Szól az ágyu — szokatlanul
Durva ozmán fülnek;
Hajóira tűz-kanócok,
Koszorúk repülnek;
»Vizet, vizet!« a pogányság
Orditoz hiában;
Mind odaég, bár van elég
Víz a nagy Dunában. —

Maga Murad ezt a dolgot
Nem veszi tréfára,
Közeledik nagy hadával
Törökök császára;
Százezerre megyen serge,
Sok basával, béggel,
Török, tatár — spahi, jancsár,
Válogatott néppel.

Kár volt neked, Zsigmond király,
Mindjárt megijedned,
Gyalázaton a pogánytól
Egér-utat venned,
Fut a farkas néha-néha,
De szikrázó foggal;
Népedet te átkeletted
Szökve, mint a tolvaj. —

Spahi, jancsár, utóhadnak
Éred az inába:
Sok rohan ott éles tőrbe,
Még több a Dunába;
Gyalogszerrel a király is
Csak nehezen futhat;
Jó Rozgonyi karja, kardja
Csinál néki utat. —

»Hej! ki hozza, kormányozza
Ide azt a gályát?
Vagy már senki meg nem menti
Magyarok királyát?«
»Én, én hozom, gyönge asszony,
Hajómat az éjben:
Ülj fel uram, Zsigmond király,
Te is, édes férjem!«

Lászlóvárott a magyarság
Vala bátorságban.
Híre futott a csatának
Széjjel az országban.
Egy árva szó sem beszéli
Zsigmond győzedelmét;
Mind a világ, széles világ
Rozgonyi Cicellét. —

(1852.)

ÉV UTOLJÁN.

Kifelé az évnek a szekere rudja,
Pályáját a nap is csak robotban futja,
Csak azért jő fel, hogy a gondját kivesse,
Ahol a reggel van, ott a dél, az este.

Mehetsz, mehetsz jó év! amit hoztál, vidd el.
Megelégedtem már sovány böjteiddel;
Egy szó nem sok, azzal sem marasztlak téged
Kívánok jó utat és jó egészséget. —

Mi örömet adtál? Mi emléket hagytál?
Annyit se nekem, mint a tavalyi naptár,
Mely hiába mondja, hogy: »csötörtök, péntek«
Ha egyszer ledobtam, belé sem tekintek.

Menj! hadd tudjalak a többi után sorba,
Legalább nem esett életemen csorba:
A kopár sivatag, hol nem látni zöldet,
Legalább nem hagyja lyukasan a földet. —

(1852.)

ALKALMI VERS

Az uj évet (ócska tárgy!)
Kell megénekelnem,
Hálálkodva, ahogy illik,
Poharat emelnem.
Mit van mit kivánni még
Ily áldott időben? —
Adjon Isten, ami nincs,
Ez uj esztendőben.

Olcsó legyen a kenyér,
A gabona áros;
Jól fizesse a tinót
S nyerjen a mészáros.
Mérje pedig szöszön-boron,
Font kijárja bőven.
Adjon Isten, ami nincs,
Ez uj esztendőben.

Senkinek a nyakára
Ne vigyenek kontót;
Valaki csak ráteszen,
Nyerje meg a lottót;
Annyi pénzünk legyen, hogy!
Még pedig pengőben.
Adjon Isten, ami nincs,
Ez uj esztendőben.

Szegény ember malacának
Egy hija se essék;
Messze járjon dög, halál,
Burgonya-betegség;
Orvos, bakó a díját
Kapja heverőben.
Adjon Isten, ami nincs,
Ez uj esztendőben.

Tücski-hajcski báromnak
Sokasuljon lába;
Boci járjon mezőre,
Gyermek iskolába;
Gyarapodjék a magyar
Számra, mint erőben.
Adjon Isten, ami nincs,
Ez uj esztendőben.

Kivül, belül maradjon
Békében az ország;
A vásárra menőket
Sehol ki ne fosszák.
Béke legyen a háznál
És a szívredőben.
Adjon Isten, ami nincs,
Ez uj esztendőben.

A biró is, mint eddig,
Tisztét jól betöltse:
Víz kedviért a babát
Soha ki ne öntse;
Emberiség, igazság
Egyik serpenyőben.
Adjon Isten, ami nincs,
Ez uj esztendőben.

Zenebona, babona,
Huzavona vesszen!
Visszavonás, levonás
Minket ne epesszen.
Legyen egység, türelem,
Hit a jövendőben.
Adjon Isten, ami nincs,
Ez uj esztendőben.

Nagy uraink (ha élnek)
Nőjenek nagyobbra;
Áldozzanak, legyen is mit,
Mégse üssék dobra;
Nemzetiségünk mellett
Buzogjanak hően.
Adjon Isten, ami nincs,
Ez uj esztendőben.

Író pedig írónak
Szemét ki ne ássa, —
Ne is legyen az idén
Napfogyatkozása
Jó erkölcs-, eszme-, hírnév-,
S előfizetőben.
Adjon Isten, ami nincs,
Ez uj esztendőben.

Mire üssek még pohárt?
Asszonyi hűségre?
Barátság-, polgár-erény-,
Vagy mi más egyébre?
Hiszen ezek közöttünk
Vannak *kelendőben.*
Tudj' Isten, mi minden nincs,
Ez uj esztendőben!

(1853.)

ARKÁDIA-FÉLE.

Én is Arkádiában . . .szt!
Magas hangból kezdettem —
Engem sem a gólya költött!
Nagy dolgokra születtem:
Jártam egykor, mint akárki,
Négykézláb,
S vagyok mostan, mint sokan nem,
Ép-kézláb.

Hagyott volna édesapám
Gazdaságot kényeként,

Megmutatnám . de hiába!
Ág is húzza a szegényt:
Életében annyifelé
Protestál,
Hogy ha meghal, *csak megáld*, de
Nem testál.

Kutyabőröm nem hiányzott,
De hibás volt dátuma,
Bennem a tens vármegyének
Elveszett egy vótuma:
Ki tudja, ha e szavazat
El nem vész . .?
Eh! feledjük, ostobaság
Az egész.

Volna a sors édesanyám,
Nem lennék én heverő;
Kebelemen, érzem, érzem
Mint buzog a tetterő;
Nyílna csak tér, — kész bennem az
Akarat —
Nyílna csak . hogy futtatnám az
Agarat!

Szenvedéllyel kezdenék nagy
Gazdaságot tartani;
Szőrin lábán . . . utoljára
Maradna is valami;
Megszámlálnám ami bejő
S meg' kimegy;
Ez aztán a mulatságos
Egyszer-egy.

Elpipáznék téli este
Kávéházban, névnapon:
Koppasztanám a madarat,
Ha már meg nem foghatom;
Fosztanám a tollat, tudni-
Illik a . . .
De amiről szólni sem po . . .
Litika.

Közdologban, ahogy illik,
Vezetném az ügyeket;
Nem esnék oly összejövés,
Hogy ne vinnék szerepet;
Nem esnék — azt minden ember
Hiheti —
Olyan vásár, sem országos,
Sem heti.

Pártolnám az irodalmat
Minden új év kezdetén;
Egyszer, igaz: hanem elég
Egy sütésből egy lepény.
Kis áldozat a hazáér'
Meg nem árt:
Megszörözném minden évre
A naptárt.

Szóval, oly sokat tehetnék,
Annyi pálya nyitva áll;
Élnék s halnék függetlenül...
Amennyiben rajtam áll.
És nem volnék, ami vagyok,
Verselő,
Magyarosan: kapa-kasza-
Kerülő.

(1853. jan. 1.)

DE GUSTIBUS.

Magyar Miska olyan ember,
Hogy a könyvet nem szereti,
Csak azt hányja, csak azt veti:
Minek a könyv? kell is neki.

Egyszer mégis, (ha nem lopott),
Ajándékba könyvet kapott,
És, így levén az állapot,
Olvasni kezde egy lapot.

»Hallja maga, János deák!
Mi van ebben?« — Hát ídeák,
Felel neki a kérdezett,
Költői finom ídeák.

»Értem. De mért nem rak tehát
Belé vaskosabb ídeát?
Én úr vagyok, nem böjtölök;
Sódorral mártom a theát.«

(1853. jan. 2.)

TÖRÖK BÁLINT.

»Fohászkodik mostan
sok gyakor sirással
Asszonyfeleséged
az két szép fiával —«
Tinódi.

Izabella királyné Budában
Azt se tudja, hova lesz buvában:
Két ellenség két felől szorítja,
Szivét a gond száz felől borítja.

Összegyüjti budai tanácsot:
»Jó emberek, adjatok tanácsot:
Boldogasszony temploma keresztjén
Török zászló lengjen, vagy keresztyén?«

Szól a biró nagy Isten szavával,
Tizenharmad szék-ülő magával:
»Mire a nap még egyszer kisütne,
Német zászló lesz oda felütve.«

Titkos éjjel a kaput kinyitják,
Magyar urak ezt nem is gyanitják:
Török Bálint, György barát, vezérek!
Kár alunni mostan a vezérnek.

Nem aluszik a barát, felébredt;
Török Bálint ruhát sem cserélhet:
Az ellenség, ki nyakra, ki főre,
Takarodik a várból előle.

Jár a barát postája, követje,
Szolimánhoz titkos üzenetje; —
Maga Bálint csak morog, csak ümget
»Ez is elád maholnap bennünket!«

Sárga lovát nyergelik atlaszra,
Úgy robog a budai piacra,
Nagy sokaság közibe úgy léptet:
»Halljátok ezt ti budai népek!

»Áruló az, áruló a neve,
Verje meg a magyarok Istene,
Aki Budát — gyilkolom a fattya! —
Kettő közül egynek is feladja.«

— »Áruló az, áruló a neve,
Verje meg a magyarok Istene,
Aki Budát közülünk feladja,
Török Bálint szavát nem fogadja.«

Érkezik a vad pogány, sereggel:
György, a barát, összesúg ezekkel;
Maga Bálint, ha szivből, ha szinre,
A basának dolgozott kezére.

»Két ellenség a Duna-két-parton:
Kevés annak az én egy jó kardom:
Egyiket a másikkal — hiába!
Ahogy lehet« — gondolja magába.

Hétfő napon hajnalhasadáskor,
Veresebb az ég alja, mint másszor;
Hajnal előtt a Szentgyörgy terére
Vágtatott a magyarok vezére.

Ágaskodik jó lova magasra,
Kukorékol a csaták kakassa;
Hej! mit akar a Bálint ma reggel
Török-magyar egyesült sereggel?

Amit akar meg is teljesíti,
Hajnali szél zászlaját röpíti,
Maga ped g kardját emelinti
Török Bálint, jó vitéz, Enyingi.

Széles a víz a Duna árkában:
Ne menj neki, bolond cseh, vaktában!
Nekimenne, ha partja se volna,
Vize helyen pokol tüze folyna.

Fut a vezér maga is, vesztébe,
Beletört a gyalázat szivébe:
Szegény öreg! hogy ki nem huzhatta,
Futásában elvérzik miatta.

Török Bálint, jó vitéz, Enyingi!
Vitézséged ne mutasd nagyon ki,
Mert a pogány bizony megigenli,
Gonosz barát ellened ingerli.

Gonosz barát hitszegő tanácsa
Azt a vermet csak ássa, csak ássa,
Ki miatt lesz Budavár bukása,
Török Bálint hálóba jutása.

Győzedelmes ütközet elmulván,
Izeni a Szolimán nagy szultán:
»Fiam Bálint, magyarok vezére,
Jöszte hozzám ebédre, ma délre.

Jöszte hozzám az ország nagyával,
Izabella királyné fiával:
Atyja után én vagyok az atyja,
Árvaságát meg sem is siratja.«

Gondolkozik a Bálint magában:
Nem lesz-e jobb maradni Budában?
Mintha sugná, valami azt mondja:
Ne menj, Bálint, a török táborba!

Király-asszony ellenben azt mondja:
»Török Bálint, te segíts bajomba:
Gyermekemet nem adom barátnak,
Szivében nincs érzelme apáknak.

»Neked adom, hűséges jobbágyom!
Neked is van két fiad Torbágyon:
Mintha egyik volna most öledbe',
Viseld gondját, úgy adom kezedbe.« —

Hosszas ebéd a török szultáné,
Hátra van még a *fekete kávé;*
Török Bálint tétova tekintget:
»Körülfogott a jancsár bennünket!«

»Nézz ki fiam, gyenge kis apródom!
Látsz-e nagy port a budai úton?«
— »A *szombati* kapuja kitárva,
Ott megyen a sok török Budára.«

»Nézz ki megint, édes kis apródom;
Jaj Istenem, be szörnyen aggódom.«
— »Izabella királynét csalárdul
Költöztetik kifelé a várbul.«

»Harmadszor is nézz ki még apródom;
Oh! hogy erről tenni már nincs módom . . .«
— »Boldogasszony tornya tetejében
Félhold ragyog a kereszt helyében.«

Jő parancsa Szolimán szultánnak,
Parancsolja Verbőczi Istvánnak:
»Te fogsz lenni az ország birója;
Török Bálint itt marad egy szóra.«

Parancsolja azután barátnak:
»A csecsemőt vidd el az anyjának,
Te fogsz lenni ország kormányzója;
Török Bálint itt marad egy szóra.« —

»Hej! az a szó több-e mint egy másik?
Minek jöttem én azért *Mohácsig!*«
»Fiam Bálint, érjük el Eszéket:
Becsülettel hazaküldlek téged.«

»Hej! az a szó hosszu már egy hétig;
Hosszu nekem Budától *Eszékig.*«
»Fiam Bálint, ne tüzelj, várd sorra:
Hadd megyünk le, ne tovább, Nándorra.«

»Nagy Szolimán! nagy a te hatalmad,
Nándor alól most tovább lecsalhat .«
— »Kutya voltál, az maradsz, de *vason*
Láncot neki, hogy ne haraphasson!« —

Várja szegényt — beh mihaszna várja! —
Odahaza a szép két kis árva:
Minden reggel kimegy az utcára,
Édes atyját de mihaszna várja.

Várja szegényt szerelmes szép nője:
Ki-kiáll a magas könyöklőre;
Fehér képét ereszti karjára,
Úgy zokog, hogy mégse jön a párja.

*Héttorony*nak egy sötét zugában
Török Bálint üldögél magában;
Ifju korát a vénség megszánja,
Megérleli s a halál levágja. —

(1853. jan. 21.)

SIR PATRICK SPENS.

(Skót ballada.)

Ül a király Dunfermlinben,
Bort iszik, vér-pirost;
»O! hol kapok egy jó tengerészt,
»Szép uj hajómra, most?«

Feláll és mond egy ősz lovag
Király jobb térdinél:
»Sir Patrick Spensnek párja nincs,
Ha ő tengerre kél.«

Nagy levelet ir a király,
Pecsétet nyom reá,
Sir Patrick Spensnek küldi azt; —
Parton járt fel s alá.

»Norvég felé, Norvég felé,
Norvégba menni kell:
Norvégiai királyleányt
Szállítni vízen el.«

Az első szót hogy olvasá,
Nagyot, nagyot kacag;
A másik szót hogy olvasá,
Szemébe könny fakad.

»Ki dolga ez? ki tette ezt?
Ki mondta ezt neki,
Hogy a király, télvíz időn,
Küldjön tengerre ki?

»Ha fú, ha fagy, esik, szakad:
Hajómnak menni kell,
Norvégiai királyleányt
Szállitnom vízen el!«

Hétfő-reggel a vásznakat
Eresztik szabadon;
Norvégban ők kiszállanak
Egy szerdai napon.

Még egy hetig sem voltak ott,
Sem egy, sem két hetig:
Hát már a fő norvég urak
Mind ezt hányják, vetik:

»Héj! a királyt s királynét már,
Skótok, kiélitek . . .?«
»Hazudsz, hazudsz, hazug poronty!
Én mondom: értitek?

»Hoztam fehér pénzt, amivel
Kitartsam emberem;
Szép sáraranyt is, jó rakást,
A széles tengeren.

»Hamar, hamar, legényeim!
Készülni! s holnap el!«
»Nincs mér' sietni, jó uram,
Félek vihar kap el!

»Mult este az uj hold szarva közt
Látszott a régi hold:
Ha most, uram, tengerre szállsz,
Félek, baj ér utól.«

Alig egy mérföldet halad,
Kettőt, hármat alig:
Hát elborul, hát zúg a szél,
A hab fodorodik.

Horgony szakad, árboc lelóg,
Oly iszonyú a vész;
Hullám veri a tört hajót,
Nincs épen semmi rész.

»Hol egy legény, hogy a kormányt
Fogná meg azalatt,
Míg felmegyek az árbocra,
Ha látnék szárazat?«

»Itt vagyok én: és a kormányt
Megtartom azalatt;
Félek, uram, az árbocról
Sohsem látsz szárazat!«

Egyet se lép, egyet ha lép,
Csak egyet fölfelé:
Hát a hajó kapcsa szakad,
Sós víz zuhog belé.

»Hozzátok azt a vég selymet,
A vásznat is elé:
Tömjük a rést, hogy a sós víz
Ne jöhessen belé!«

Mindjárt hozák a vég selymet,
A vásznat is elé:
Tömik a rést, de a sós víz
Azért csak jön belé.

Hej! röstelék a skót urak
Hogy ázik a cipő:
De míg jól széttekintenek,
A víz fejökre nő.

S hány szép pehelyvánkos lebeg
A hab közt tétova!
S hány édes urfi nem kerül
Honába, de soha!

Sok hölgy töri fehér kezét,
Sok lány tépi haját
A kedvesért, hű jegyesért,
Kit már sohase lát.

Soká, soká ülhetnek ott,
Kezökben legyező,
E hölgyek, míg Sir Patrick Spens
Hajója partra jő.

Soká, soká ülhetnek ott,
Hajokban fésü, szép,
E lányok, míg egy is bizony
Meglátja kedvesét.

Feljül, feljül Aberdooron,
A mélység ötven öl;
Ott fekszik a jó Patrick Spens,
Az urak is, körül. —

(1853.)

V. LÁSZLÓ.

Sűrű setét az éj,
Dühöng a déli szél,
Jó Budavár magas
Tornyán az érckakas
Csikorog élesen.

»Ki az? mi az? vagy úgy —«
»Fordulj be és alugy
Uram László király:
A zápor majd eláll,
Az veri ablakod.«

A felhő megszakad,
Nyilása tűz, patak;
Zúgó sebes özönt
A rézcsatorna önt
Budának tornyiról.

»Miért zúg a tömeg?
Kivánja *eskümet*?«
»A nép, uram király,
Csendes, mint a halál,
Csupán a *menny* dörög.«

Megcsörren a bilincs,
Lehull, gazdája nincs:
Buda falán a rab
— Egy egy felhődarab —
Ereszkedik alá.

»Hah! láncát tépi a
Hunyadi két fia —«
»Uram, uram, ne félj!
László, tudod, nem él
S *a gyermek*, az fogoly.«

Mélyen a vár alatt
Vonúl egy kis csapat;
Olyan rettegve lép,
Most lopja életét...
Kanizsa, Rozgonyi.

»Kettőzni kell az őrt,
Kivált Mátyás előtt!«
»Mátyás, az itt maradt,
Hanem a többi rab —
Nincsen, uram, sehol.«

A felhő kimerült,
A szélvihar elült,
Lágyan zsongó habok
Ezer kis csillagot
Rengetnek a Dunán.

»El! míg lehet s szabad!
Cseh-földön biztosabb.«
»Miért e félelem?
Hallgat minden elem
Ég s föld határa közt.«

Az alvó aluszik,
A bujdosó buvik;
Ha zörren egy levél,
Poroszlót jőni vél
Kanizsa, Rozgonyi.

»Messze még a határ?
Minden perc egy halál!«
»Legitten átkelünk,
Ne félj uram: *velünk*
A gyermek, a' fogoly.«

Az alvó felvirad,
A bujdosó riad;
Szellő sincsen, de zúg,
Felhő sincsen, de búg
S villámlik messziről.

»Oh adj, oh adj nekem
Hűs cseppet, hű csehem!«
»Itt a kehely, igyál,
Uram, László király,
Enyhít... mikép a *sír*!«

Állj meg, boszú, megállj:
Cseh földön űl a rab;
Cseh *földben* a király,
Mindég is ott marad,
De visszajő a rab...!

(1853.)

RÉGI JÓ IDŐBŐL.

Elfolyt a méz a köpűből,
A köpű is romba:
Beléesett egy vén medve
Világfájdalomba;
Dirmeg idébb, dörmög odábbb,
Hangja szép goromba:
Hej! nem így volt, más világ volt
Fiatal koromba!

Nem őrizte akkor a méh
Szuronnyal a mézet,
A szamóca és a málna
Bővebben tenyészett;
Nem volt ilyen hosszu a tél —
Alighogy a talpam
Fölfelé is, lefelé is
Egyszer végignyaltam.

Csöve nem volt a vadásznak,
Az oláhnak botja —
Sem pedig így megviselve
Bundám állapotja.
Zöld erdőben, zöld mezőben
Barangolva bátran,
Kiskirályi méltósággal
Tetszésemre jártam.

Akkor minden tüskebokron
Nem volt ennyi fészek;
Mély odúból huhogtak az
Udvari zenészek;
Tele szájjal énekeltek,
Szélesen és hosszant;
Ez az apró sok csicsergés
Engemet csak bosszant.

No de 'iszen, bár nehezen,
Tűröm amig tűröm,
Bölcseségem a világnak
Fogaim közt szűröm;
S ha nem akarja bevenni
A jó tanulságot:
Felfalom egy ásítással
Az egész világot.

(1853.)

A HEGEDŰ.

Víg legenda.

Krisztus urunk Szent-Péterrel
Vándorolván gyalogszerrel,
Magyarhont is útba ejté,
Az alföldet nem felejté,
Ha a beszéd nem szófia
És áll a géográfia,
Amit ugyan eldönteni
Szoroska hely az itteni.
Mondom tehát, mennek vala:
Elől az Úr, —
Nehány lépésre szótlanúl
Követte hű apostola.

Útközben egy csárdához értek,
Vendég ivott abban temérdek,
Azaz hogy mindenféle sok
Palóc, matyó fuvarosok,
Jó alkura, még jobb hiszembe'
Tehert szállítva Debrecenbe.
Bogárhátú, széles faru
Szekereik, mint egy falu,
Oly szanaszét, rendetlenül,
Hevertek az állás körül;
Míg a lovak, mint ünnepen,
Szélt vettek a széles gyepen
S nem látszanak busúlni rajta,
Hogy valaki el-, vagy behajtja,
Vagy eltévednek és soha
Nem lesznek a matyó lova.
Ellenben a jókedvü gazdák —
Ők úgyse' gondolnak vele:
Busúljon a ló — arra bizzák —
Hiszen elég nagy a feje;
A kancsó kézről-kézre jár,
Énekelik, hogy: *isz — sza már*;
Hallani zajt,
Hangos kacajt,
Szidalmat is, épűletest,
Rohadt beszédekkel vegyest.

Péternek mindez új dolog,
Szeretné látni, hallani
Kissé közelről az egészet,
És, mintha vonná valami,
A csárda felé sompolyog,
Gondolva, hogy tán csak benézhet.
Aminthogy rögtön is bement,
Urának ellenére, ki
Szelíd hangon így szólt neki:
»Ne menj be, Péter!« —
Nem mondja kétszer;
De, büntetésül, hogy bement,
Hátára *hegedűt* teremt.

S alighogy a küszöbre lép,
Alig fordúl egyet elébb,
Midőn körötte, mint a méh,
Felzendül a garázda nép.
»Huzd rá! huzd rá!« kiáltja mind,
Dolgozván a sok itce, pint;
Az egyik a borát köti,
A másik pénzét csörgeti;
Furfangosabb elmével egy
A léces kármentőbe megy
S a fürge csaplárnét kivonja,
Szintúgy repít belé a kontya,
És táncra-billegőn a pár
Elébe áll, *nótára* vár.
Péter pedig csak néze szét:
Mirevaló minde beszéd?
A hegedű.. az oly csodás:
Nem látja ő, de látja más.
Hiába szólt, hiába kért,
Hogy ő a nótához nem ért:
Tűzre olaj a kifogás,
Kopasz mentség, szabadkozás.
És már nőttön-növő dühök
Miatt a házpalló dübög;
Alant a ház pallója, fent a
Béketürő mester-gerenda;
Ütés ütésre, botra bot:

Veszedelmes egy állapot!
Én nem tudom, de gondolom,
Hogy abból Péter is kapott.

Az Idvezítő ezalatt
Szép csöndesen tovább haladt,
S midőn elérte a tanitvány,
Feléje fordult, így tanitván:
»Kiváncsiság bűnnek fele,
A rossznak már nézése ront;
Ki szántszándékkal lett bolond,
Hagyd ott! ne szólj aznap vele;
Józanság! a szavam, — de részeg
Ember elől én is kitérek.«

(1853. ápr. 17.)

A SÁRKÁNY.

Egy roppant sárkány, — de nem az
Mely a mesék honában költ,
Nem is az a másik, melyet
Szent-György vitéz hajdan megölt,
Hanem legújabb nemzedék —
Szárnyaira emelkedék,
Hogy elhagyná a földi port,
Melyet a szél szemébe hord.
Aránylag óriás feje
Kétségkivül lángész jele,
Míg a derék s azon alább
Mindegyre keskenyűl a láb,
Mint jólszabott táncmesteré,
Mint a betűk között a V.
Két nagy szeme, szemöldöke
Holló-korom-éj-fekete,
Szakáll, bajusz is van elég,
S az arca berzseny színben ég:
Szóval: így szemre-főre tetsző
Volna — de egy kissé ijesztő.
Még ifju benne minden íz,
Még szívos az élet-csiríz,
Mely összetartja tagjait,
Különnemű darabjait.

Mert nem szabad felejtenem,
Mennyi különböző elem,
Hányféle rész s mily gyülevész
Foltjaiból lett ő egész.
Ott szárnyal egy *sok tollu* kóta,
Röpülni most tanúl egy óda,
Néhány »Balatoni Levél«*
Melyek hasát kinozza szél;
A délibábról egy mese,
Az: »Árnyék és szerelmese,«
Egy dráma, egy irány-regény:
Az a pokol mély fenekén,
Ez játszik a hold kerekén;
Egy festett angyal, mely repül,
De nem hinnéd próba ne'kül;
Egy költői kor-vázolat:
Hernhuterek Árpád alatt;
Egy műtani, széptani cikk,
A farka végén egy »kritik«;
S mindezt bezárja:
»*Változat* a sphaerák dalára.«

Mondom tehát, azaz hogy írom:
Sárkány barátunk emelé
Minde csodákat fölfelé,
Halványabb vagy szürkébb papíron.
S már elhagyá a háztetőt,
Hol a nagylábu gólya költ,
Már a kémény torkába lát,
Lenézi a jegenyefát,
Le a varjút, ki oly henyén
Tollászkodik a jegenyén.
Sőt a torony, ez óriás,
E legnagyobb *auctoritas*,
Bezzeg mereszti négy szemét,
Alig titkolja szégyenét,
Nyújtózkodik is, de hiába!
Ha szárnya nincs, mit ér a lába!
Mi haszna, hogy ott ül magas
Tetején a kevély kakas!
Mi haszna, hogy berzenkedik!
A sárkány túlemelkedik,

* Dagályos levelek egy szépirodalmi lapban. *A. J.*

Mint egy merész királyi sas.
És még tovább is szállana, —
Megtetszett néki a tanya,
»Hol a villám foganzik és
Bölcsődala a mennydörgés.«
Mindig felebb, mindig felebb,
A végtelenhez *közelebb*
Emeli őt ifjúi vágya,
»Hol a mindenséget belátja«:
Be a falut és a mezőt,
Hol a kender vetése zöld,
Egyéb minden sárgulni kezd,
Sűrű a boglya és kereszt,
S a tarka dolgos nép a réten
Oly apró, mint tyúkok szeméten.
Ezek felé
Nem röstelé
Kiáltni mostan egy nagyot:
»Rám nézzetek: én *sas* vagyok!«
S hogy elhiggyék: ismételé.

No, ezt ugyan nem hihetik,
De a beírt
Silány papírt
Mely *föléjök* emelkedik,
Aprója, nagyja
Ujjal mutatja,
Sőt némelyik gyönyörködik,
Egy tekintetre nem hagyja.
Hanem a sárkány többet várna:
Tapsot kiván, az kell neki,
Gondolja, hogy megilleti
Valamivel többecske lárma;
És míg a híg
Aetherbe' lóg,
Száján kitör e *monológ:*
»Hah, gyáva por a földtekén,
Maradj, vessz hát! megvetlek én.
Nincs-é nekem elég nagy szárnyam,
Hogy a sphaerák honát bejárjam?
Itt billeg az jobb s bal felöl,
Testem pehelyként viszi föl,
És még fölebb vinné, de meg-

Tartóztat e köldök-zsineg.
Mit? nem vagyok én az
Ég üstököse,
Pályámat a *földhöz*
Hogy semmi ne kösse?
Föl, föl csak azért is!
Mindegyre fölebb!
S *te nyomoru cérna,*
Pokolba veled!«

Így szóla; és mikép a vad
Borjú, mely lenni vágy szabad,
Lesütött fővel
S minden erővel
Addig cibálja kötelét,
Amíg ott nem hagyá felét:
Úgy a mi sárkányunk tolá
A madzagot fel és alá,
Néha lecsap, néha pedig
Ugyan nekirugaszkodik.
Elannyira, hogy a zsineg
Szökéseit nem bírja meg, —
S amely eddig röptét feszíté,
Eget a földdel közvetíté,
Most elszakad
A kötelék
És ő szabad!
»Övé az ég.«

De mint a széles szárnyu héja,
Midőn csirkét rabolni célja,
Vagy rá a cső nem puffra lő,
Ép oly irányt vesz mostan ő.
Teste könnyű, feje nehéz,
Szárnya fityeg, mint köntösujj
Szokott, midőn nincs benne kéz,
Avagy forgácsi a cégérnek,
Ott ahol árpanedvet mérnek —
Midőn zimankó szele fúj.
Repülne hajh! repülne ő,
De nincsen arra jó idő,
Ellenben van kilátás,
Hogy a fejét, mely földre húzza,

E pillanatban összezuzza —
Ami bizony nem áldás.
De mily szerencsés baleset!
Épen egy tócsába esett,
Hol míg elázik szárnya, farka,
(Mivel egyik se gutta-percha),
Tó-szélen egy vén Brekeke
Kár-örömmel így rekege:

»He! he! he!...
Lám: okosabb, mert biztosabb
Ide le;
Ne hidd, hogy a sas *néz* a napba:
Tamás voltam, leszek is, abba:
Csak földre néz, prédára les,
Nyúlat, juhot, libát keres; —
Mi a repűlést illeti:
Repülhet, szárnya van neki;
Én arra sem vagyok irígy,
Mert nála jobban ugrom: *így!*
S valóba'
Hol a már széjjelázott
Sárkány gerince látszott,
Odazuppant, a tóba.

Melyik részen van itt az író? —
Úgy tesz, mint a falusi bíró
Egy bonyolult kérdés fölött:
»Se neked — se neked nincs igazad!
Valahol, a kettő között,
Keressétek az igazat!«

(1853.)

VÁGY.

Nem itt, nem itt van az én világom!
Más vidék az, ahova én vágyom!
Illatosabb, napfényesebb róna,
Mintha nem is az a napja volna.

Erdő, mező változatos színnel —
Mesteri kéz olyat soh'se színel:
Kék ligetek, kék hegyek aljába'
Fürödik a puszták délibábja.

Ott van az én egyszerü tanyácskám,
Mintha most is szemem előtt látnám;
Kertem is van: talpalatnyi birtok...
Most is abban ültetek és irtok.

Csemetéim bodorodva nőnek,
Hosszu sorral mind elémbe jőnek,
Örömarccal, mint hálás növendék,
Mutogatván a piruló zsengét.

Nőjetek is nagyra, kicsiny fáim,
Szülőhazám kedves rónatájin:
Hadd legyen ott jó pihenésem még,
Mielőtt egy hosszabb útra mennék.

Lombjaitok hűse ha beárnyal:
Zeng fölöttem szózatos madárdal;
Ismerem én e madarat régen,
Dalt ezután is hoz az énnékem.

Egyszerü dal, egyszerü szív s lélek
Sorsosi az avatag fedélnek! — —
Földi ember kevéssel beéri,
Vágyait ha kevesebbre méri.

(1853.)

A VIGASZTALÓ.

Mi a tűzhely rideg háznak,
Mi a fészek kis madárnak,
Mi a harmat szomju gyepre,
Mi a balzsam égő sebre;
Mi a lámpa sötét éjben,
Mi az árnyék forró délben,...
S mire nincs szó, nincsen képzet:
Az vagy nekem, oh költészet!

Ha az élet útja zordon,
Fáradalmit fájva hordom,
Képemen kel búbarázda,
Főmön a tél zúzmaráza:
Néhol egy-egy kis virág nyit,
Az is enyhit egy parányit:
A virágban téged lellek,
Öröme a kietlennek!

Ha szivemet társi szomja
Emberekhez vonva-vonja,
De majd, mint beteg az ágyba,
Visszavágyik a magányba:
Te adsz neki puha párnát,
Te virrasztod éji álmát,
S álmaiban a valóság
Tövisei — gyenge rózsák.

Jókedvem te fűszerezed,
Bánatomat elleplezed,
Káröröm hogy meg ne lássa,
Mint vérzik a seb nyilása;
Te játszol szivárvány-színben
Sűrü harmatkönnyeimben,
S a panasz, midőn bevallom,
Nemesebb lesz, ha kidallom.

Verseimben van-e érdem:
Sohse' bánom, sose kérdem;
Házi mécsem szelid fénye
Nem hajósok létreménye,
Nem a tenger lámpatornya,
Mely felé küzd száz vitorla,
Mely sugárát hintse távol...
Elég, ha nekem világol.

(1853.)

TÁJKÉP.

Fűzes* Tiszaparttól Biharig egy róna,
Mintha sebes árvíz meggyalulta volna;
S ha Belényes ormán fölkel a nap reggel:
Végignézhet rajta, még álmos szemekkel.

Nincs azon hegy és völgy; itt-ott egy fa törzse,
Távol rengetegek szétszórt előörse;
Vagy kerek erdőcske messzi láthatáron,
Mely alá kiönt még a *dél vize* nyáron.

Nincs halom a téren, vagy csak eltévedve,
Mintha olykor a föld buborékot vetne;
Azt is emberi kéz ásta-véste, látszik,
Hogy alá temesse egyikét a másik.

Hova lőn hajléka? várműve? temploma .?
Csak temetőjének maradt reánk nyoma.
Hol vigadt? hol küzdött? imádta Istenét .?
Csak sírhalma látszik, mely őrzi tetemét.

Szántogat a gazda, síró füttye hallik,
Barázdája a domb oldalán felhajlik,
Csak, hová tinói már nehezen másznak,
Tetejét hagyá meg a botos juhásznak.

Ugaron a bojtár legelteti nyáját,
S dombtetőn ríkatja gyenge furulyáját,
Maga pedig hozzá keservesen mormol:
Nem tudja, mi leli odafent az ormon.

Nem tudja, hogy a hely, hová lábát teszi,
Hány derék vitéznek csontjait fedezi;
Nem tudja, hogy emlék minden legkisebb hely:
Hogy a Haza teste mindenütt egy sebhely

Nyugodj, vén dalia! becsülettel nyugszol. —
Én pedig kijártam, és én ültem sokszor
A kis domb süvegjén, ott az ér-oldalon,
Melynek neve ma is, mint régen, *Testhalom.*

* *Volt*, 48 előtt. *A. J.*

Oda járt ki hozzám a beszédes Monda,
Mellyel már bölcsőmet ringatá Szalonta;
Méltó-e hogy a lant elzöngje? Miért nem. . ?
Alacsony az ember, de magas az érdem.

Nem csak az, kit a hír untalan emleget,
Hajta végre dicső bajnoki tetteket:
Sok tudott honáért élni halni ollyan,
Ki felejtve nyugszik egy hitvány zugolyban.

(1853.)

SZENT LÁSZLÓ.

Legenda.

Monda Lajos a nagy király:
Eredj szolgám, Laczfi Endre,
Küldj parancsot, mint a villám,
Köss nehéz szablyát övedre:
A tatártól nagy veszélyben
Forog Moldva, ez a véghely:
A tatárra veled menjen
Tízezernyi lófő székely.

Kél Budáról Laczfi Endre,
Veszi útját Nagy-Váradnak;
Kölestermő Kunság földén
Jó csatlósi áthaladnak;
Várad kövecses utcáin
Lovuk acél körme csattog,
Messzefénylik a sok fegyver,
Messzedöng a föld alattok.

Hallja *László* a templomban
Körösvíznek partja mellett;
Visszatér szemébe a fény,
Kebelébe a lehellet;
Koporsója kőfedelét
Nyomja szinte három század:
Ideje már egy kevéssé
Szellőztetni a szűk házat.

Köti kardját tűszöjére
S fogja a nagy csatabárdot,
Mellyel egykor napkeleten
A pogánynak annyit ártott;
Félrebillent koronáját
Halántékin igazitja;
— Éjféltájban lehetett már —
A vasajtót feltaszitja.

És megindul, ki a térre,
És irányát vészi jobbra,
Hol magasan felsötétlik
Ércbül öntött lovagszobra;
Távolról megérzi a mén,
Tombol, nyerit, úgy köszönti:
Megrázkódik a nagy *ércló*
S érclovagját földre dönti.

Harci vágytól féke habzik,
Kapál, nyihog, lángot fúvall;
László a nyeregbe zörren
S jelt ad éles sarkantyúval;
Messze a magas talapról,
A kőlábról messze szöktet;
Hegyen-völgyön viszi a ló
A már rég elköltözöttet.

Egy ugrás a Kalvária
És kilenc a Királyhágó;
Hallja körme csattogását
A vad székely és a csángó:
Ám a lovat és lovagját
Élő ember nem láthatja,
Csodálatos! — de csodákat
Szül az Isten akaratja. —

Három teljes álló napig
Vívott a pogánnyal Laczfi;
Nem hiányzott a székely szív,
De kevés a székely harcfi,
Míg a tatár — több mint polyva,
Vagy mint a puszták fövénye —
Sivalkodik, nyilát szórja,
Besötétül a nap fénye.

Már a székely alig győzi,
Már veszélyben a nagy zászló,
De fölharsog a kiáltás:
»Uram Isten és *Szent László!*«
Mint oroszlán, ví a székely,
Megszorítva, nem megtörve...
Most a bércen láthatatlan
Csattog a nagy ércló körme.

»Ide, ide jó vitézek!«
Gyüjti népét Laczfi Endre:
Hát egyszer csak vad futással
Bomlik a pogányság rende;
Nagy tolongásnak miatta
Szinte már a föld is rendül;
Sok megállván mint egy bálvány,
Leragad a félelemtül

Sokat elüt gyors tuttában
A repülő kurta csákány;
Sok ki nem mozdul helyéből,
Maga rab lesz, lova zsákmány.
Foglyul esett a vezér is
Atlamos, de gyalázatja
(Nehéz sebben vére elfoly)
Életét meg nem válthatja.

Fel, Budára, Laczfi Endre
Számos hadifoglyot indít;
Annyi préda, annyi zászló
Ritka helyen esik, mint itt.
Rabkötélen a tatárság
Félelemtül még mind reszket,
És vezeklik és ohajtja
Fölvenni a szent keresztet.

Hogy elértek Nagy-Váraddá,
— Vala épen László napja —
Keresztvízre áll a vad faj,
Laczfi lévén keresztapja.
Összegyűl a tenger néző
Hinni a csodába, melyet
Egy elaggott, sírba hajlott
Ősz tatárnak nyelve hirdet:

»Nem a székely, nem is Laczfi,
Kit Isten soká megtartson ;
Hanem az a : *László ! László !*
A győzött le minket harcon :
A hívásra ő jelent meg,
Vállal magasb mindeneknél,
Sem azelőtt, sem azóta
Nem láttuk azt a seregnél.

Nagy lovon űlt a nagy férfi,
Arca rettentő, felséges ;
Korona volt a fejében
Sár-aranyból, kővel ékes ;
Jobb kezében, mint a villám,
Forgolódott csatabárdja :
Nincs halandó, földi gyarló
Féreg, aki azt bevárja.

Mert nem volt az földi ember,
Egy azokból, kik most élnek :
Feje fölött szűz alakja
Látszott ékes nőszemélynek ;
Koronája napsugárból,
Oly tündöklő, oly világos! —«
Monda a nép : az Szent-László,
És a Szűz, a Boldogságos.

S az öreg tatár beszédét,
Noha kétség nincs felőle,
Bizonyítá a templomnak
Egy nem szavajátszó őre :
Hogy három nap a sirboltban
Lászlót hiába kereste ;
Negyednapra átizzadva
Találtatott boldog teste.

(1853. szept. 19.)

CSENDES DALOK.

I.

Ej! haj! ne szomorkodj
Szivbeli jó barátom;
Ej! haj! minden ember
Holtig él e világon.
Tegnap is volt, márma is van,
Holnap is lesz, úgy ahogy:
Ej! haj! feleségem,
Majd elélünk valahogy.

Azért, hogy elapad
Már a víz is előlünk,
Azért a bubánat
Messze járjon mitőlünk.
Nyomoruság, szomoruság:
Elég ebből egyik is;
Ej! haj! feleségem,
Szenvedtünk mi eddig is.

Ej! haj! sose búsulj
Szivbeli jó barátom;
Ej! haj! minden ember
Szenved azt a világon.
Lám a hold is változandó:
Néha telik, néha fogy;
Ej! haj! feleségem,
Majd megélünk valahogy.

II.

Igyunk biz azt egy-egy kicsit,
Ne szégyeljük, ha jól esik;
Hiszen egy-két ital bortul
Ez a világ fel nem fordul.

S ha felfordul: mit én bánom!
Abba' sincsen semmi károm;
Tán, kit a sors fejre buktat,
Akkor ismét talpra juthat.

Ha felfordul: Isten neki!
Tán bizony még használ neki;
Mélyen leszánt a jó gazda,
Úgy esik alul a gazza. —

(1853.)

AZ EGRI LEÁNY.

Ballada.

I.

Kassa mellett, egy fölvárban,
Tivornyázott a cseh rabló;
Ordas újbor a pohárban:
Hozzálátnak ketten-hárman.

Szólt az egyik: ez fölséges!
Szólt a másik: milyen édes!
Boldog ország, áldott ország,
Melynek földe ilyen bort ád!

Szóla *Telef*, zord vezérök:
»A keservét! hisz ez méreg!
Semmi tűz a rossz csigerben:
Lőre volna ez Egerben.

»Egri püspök nagy pincéje
Drága borral teljes-teli:
Szegény csehet nem szíveli,
De a lengyelt vendégeli.

»Lóra tehát, indulóra!
Fel, borinni, míg leventék:
A pap, a csap adja mindég,
Kevés neki annyi vendég.«

S mint a holló, mint a felhő,
Mint az árnyék, mint a szellő,
Oly sötéten, annyi zajjal,
A zsiványhad messze nyargal.

II.

Egri leány ablakára
Rászállott egy kis madárka,
Kocogatja, veregeti,
Esdekelve így szól neki:

»Nyiss ablakot, szép leányzó!
Hideg szél fú, esik a hó,
Fázom itt a házereszbe'!
Nyisd ki hamar és eressz be.«

»Nem eresztlek, ki sem nyitom,
Mert egyedül vagyok itthon;
El is ült már a jó madár,
Bagoly az, ki éjtszaka jár.«

»Nem vagyok én csúnya bagoly,
Inkább tőrbe esett fogoly,
Szerelemnek hű madara:
Szeretődnek édes szava.«

»No, ha az vagy, jer, hadd látlak:
Szegény madár! bebocsátlak;
Fázol ugy-e, reszketsz igen
Odaki, a nagy hidegen.

»No, ha az vagy, jőj be onnat!
Kinyitom az ablakomat,
Az ajtómat, ablakomat...
Melengető két karomat!«

III.

Rozgonyi püspök palotája nyitva,
Négy sor ablakkal kivilágositva:
Magyar ott a lengyelt szivesen látja,
Új ismerőse, régi jó barátja.

»Éljen Ulászló! Hunyadink is éljen!«
Rá zene zendül, ropog a dob mélyen,
Rá zene zendül, kehely összecsendül;
Magyar és lengyel deli táncra lendül.

»Hej, ti vitézek, koszorúsdi táncban!
Vér foly az utcán, foly a vér a házban!
Ég a város! . . . tüze messze lángol,
Négy szögeletjén ide is világol.«

— Hol az én kardom? — hol az én nyergem?
— Paripámra ki tud igazitni engem? —
Az enyém damasz volt — az enyém skárlát —
Besenyő lovamnak sose láttam párját.

»Hej! ma vitézek *bottal* az ebre!
Másszor ülünk már puha szép nyeregre!
Ki lovon, — ki gyalog, — ki, ha épen *mászva*. . .
Mert a veszély már itt van, a házba'.«

Csörren az ablak, bezuhant az ajtó,
Szép piros bortól iszamós a padló,
Szép piros vértől sikamós a padló:
Odabent a cseh, odabent a rabló!

IV.

»Mi zuhog, hallod-e?« — »Szilaj szél zugása.«
»Mi dobog, hallod-e?« — »Kebled dobogása.«
»Jaj, ne menj ki Lászlóm, jaj, ne menj ki szentem:
Valami hidegség úgy borzogat engem!«

»Hogyne mennék, édes? majd itt ér a hajnal;
Gerlice szivedet ne rémitse a zaj:
Katonák az utcán, Lengyel László népe,
Simon püspök bora nem fér a fejébe.«

Kimene a legény, bár ne tette volna!
Szíve meleg vére kiömölt a hóra,
Szétföccsent az útra, a küszöb kövére:
Egy csepp a leányzó fehér kebelére.

És mint a sebes tűz, az az egy csöpp éget;
Érez a lány szíve csoda melegséget:
Szeretője keblét amely átalverte,
A vasat, a vasat kézből kitekerte.

S ki látta valaha, villámlani télben?
Fegyver csillogását fekete éjfélben?
Galambot *marók*kal víni, verekedni?
Gyönge szűzi karról piros vért csepegni? —

Sok pribék esett el egyenetlen harcon,
De az *egri lányból* sem lett *egri asszony!*
Messziről egy dárda hű szivét bejárta,
Fehér köntösében odarogyott szépen
Kedves halottjára.

V.

Fut a rabló megrakottan,
Nyomja vállát súlyos préda;
S a bitang nép, a sok céda,
Veszekedik a lopotton.

De a magyar lóra pattan,
Követi sok bátor lengyel:
»Nos vitézek, hát e szennyel
Mi legyünk-e az adósok?«

Jó lovagok, hű csatlósok
Hogy elérik a pribéket —
No hiszen, cseh, jaj most néked!
Mért születtél e világra!

Nem akadnál most az ágra
Gyalázatnak címeréül,
Varju holló ételéül,
Ország utja közelében. —

Itt is, ott is, minden lépten
Maradoz a védtelen cseh;
Aki futhat, nagy szerencse:
De kevés már aki futhat.

Maga Telef sem lel útat
Kassa mellé, a felvárba:
Körülfogva, mélyre zárva
Bünhödé meg az elmultat.

(1853.)

ÁGNES ASSZONY.

Ballada.

Ágnes asszony a patakban
Fehér lepedőjét mossa ;
Fehér leplét, véres leplét
A futó hab elkapdossa.
Oh ! irgalom atyja, ne hagyj el.

Odagyűl az utcagyermek :
Ágnes asszony, mit mos kelmed?
»Csitt te, csitt te ! csibém vére
Keveré el a gyolcs leplet.«
Oh ! irgalom stb.

Összefutnak a szomszédnők :
Ágnes asszony, hol a férjed?
»Csillagom, hisz ottbenn alszik !
Ne menjünk be, mert fölébred.«
Oh ! irgalom stb.

Jön a hajdu : Ágnes asszony,
A tömlöcbe gyere mostan.
»Jaj, galambom, hogy' mehetnék,
Míg e foltot ki nem mostam !«
Oh ! irgalom stb.

Mély a börtön : egy sugár-szál
Odaférni alig képes ;
Egy sugár a börtön napja,
Éje pedig rémtül népes.
Oh irgalom stb.

Szegény Ágnes naphosszanta
Néz e kis világgal szembe,
Néz merően, — a sugárka
Mind beléfér egy fél szembe.
Oh irgalom stb.

Mert, alighogy félre fordul,
Rémek tánca van körűle ;
Ha ez a kis fény nem volna,
Úgy gondolja : *megőrűlne.*
Oh irgalom stb.

Ím azonban, időtelve,
Börtönének zárja nyílik:
Ágnes a törvény előtt
Megáll szépen, ahogy illik.
Oh! irgalom stb.

Öltözetjét rendbe hozza,
Kendőjére fordít gondot,
Szöghaját is megsimítja
Nehogy azt higgyék: *megbomlott.*
Oh! irgalom stb.

Hogy belép, a zöld asztalnál
Tisztes őszek űlnek sorra;
Szánalommal néznek ő rá,
Egy se mérges, vagy mogorva.
Oh! irgalom stb.

»Fiam, Ágnes, mit miveltél?
Szörnyü a bűn, terhes a vád;
Ki a tettet végrehajtá
Szeretőd ím maga vall rád.«
Oh! irgalom stb.

»Ő bitón tog veszni holnap,
Ő, ki férjedet megölte;
Holtig vízen és kenyéren
Raboskodva bünhödöl te.«
Oh! irgalom stb.

Körültekint Ágnes asszony,
Meggyőződni ép eszérül;
Hallja a hangot, érti a szót,
S míg azt érti: »meg nem őrül.«
Oh! irgalom stb.

De amit férjéről mondtak
A szó oly visszásan tetszik;
Az világos csak, hogy őt
Haza többé nem eresztik.
Oh! irgalom stb.

Nosza sírni, kezd zokogni,
Sűrü záporkönnye folyván:

Liliomról pergő harmat,
Hulló vizgyöngy hattyu tollán.
Oh! irgalom stb.

»Méltóságos nagy uraim!
Nézzen Istent kegyelmetek:
Sürgetős munkám van otthon,
Fogva én itt nem űlhetek.
Oh! irgalom stb.

»Mocsok esett lepedőmön,
Ki kell a vérfoltot vennem!
Jaj, ha e szenny ott maradna,
Hová kéne akkor lennem!«
Oh! irgalom stb.

Összenéz a bölcs törvényszék
Hallatára ily panasznak.
Csendesség van. Hallgat a száj,
Csupán a szemek szavaznak.
Oh! irgalom stb.

»Eredj haza, szegény asszony!
Mosd fehérre mocskos lepled;
Eredj haza, Isten adjon
Erőt ahhoz és kegyelmet.«
Oh! irgalom stb.

S Ágnes asszony a patakban
Lepedőjét újra mossa;
Fehér leplét, tiszta leplét
A futó hab elkapdossa.
Oh! irgalom stb.

Mert hiában tiszta a gyolcs,
Benne többé semmi vérjel:
Ágnes azt még egyre látja
S épen úgy, mint *akkor éjjel.*
Oh! irgalom stb.

Virradattól késő estig
Áll a vízben, széke mellett:
Hab zilálja rezgő árnyát,
Haja fürtét kósza szellet.
Oh! irgalom stb.

Holdvilágos éjjelenkint,
Mikor a víz fodra csillog,
Maradozó csattanással
Fehér sulyka messze villog.
Oh ! irgalom stb.

És ez így megy évrül-évre,
Télen-nyáron, szünet nélkül ;
Harmat-arca hő napon ég,
Gyönge térde fagyban kékül.
Oh ! irgalom stb.

Őszbe fordul a zilált haj,
Már nem holló, nem is ében ;
Torz-alakú ránc verődik
Szanaszét a síma képen.
Oh ! irgalom.

S Ágnes asszony a patakban
Régi rongyát mossa, mossa —
Fehér leple foszlányait
A szilaj hab elkapdossa.
Oh ! irgalom atyja, ne hagyj el.

(1853.)

MÁTYÁS ANYJA.

Szilágyi
Örzsébet
Levelét megirta ;
Szerelmes
Könnyével
Azt is telesirta.

Fiának
A levél,
Prága városába,
Örömhírt
Viszen a
Szomorú fogságba !

»Gyermekem!
Ne mozdulj
Prága városából;
Kiveszlek,
Kiváltlak
A nehéz rabságból.

»Arannyal,
Ezüsttel
Megfizetek érted;
Szívemen
Hordom én
A te hazatérted.

»Ne mozdulj,
Ne indulj,
Én egyetlen árvám!
Ki lesz az
Én fiam
Ha megejt az *ármány?*

»Adassék
A levél
Hunyadi Mátyásnak,
Tulajdon
Kezébe,
Senkinek se másnak.«

Fekete
Viaszból
Nyom reá pecsétet;
Könyöklőn
Várnak az
Udvari cselédek.

»Ki viszi
Hamarabb
Levelem Prágába?
Száz arany,
Meg a ló,
Teste fáradsága.«

»Viszem én,
Viszem én,
Hét nap elegendő.«
»Szerelmes
Szivemnek
Hét egész esztendő!«

»Viszem én,
Hozom én
Válaszát három nap.«
»Szerelmes
Szivemnek
Három egész hónap!«

»Istenem,
Istenem,
Mért nem adál szárnyat,
Hogy utól-
Érhetném
Az anyai vágyat!« —

S ahol jön,
Ahol jön
Egy fekete holló;
Hunyadi
Paizsán
Ül ahhoz hasonló.

Lecsapott,
Lecsapott
Fekete szélvészből,
Kikapá
Levelét
Az anyai kézből.

»Hamar a
Madarat!...
El kell venni tőle!«
Szalad a
Sokaság
Nyomba, hogy lelője.

Madarat,
Nem egyet,
Százat is meglőnek:

Híre sincs,
Nyoma sincs
A levélvivőnek.

Napestig
Az erdőn
Űzeti hiába:
Éjfelen
Kocognak
Özvegy ablakába.

»Ki kopog?
Mi kopog?
Egy fekete holló!
Nála még
A levél,
Vagy ahhoz hasonló.

»Piros a
Pecsétje;
Finom a hajtása:
Oh áldott,
Oh áldott
A *keze-írása!*«

(1854.)

A FÜLEMILE

Hajdanában, amikor még
Így beszélt a magyar ember:
Ha per, úgymond, hadd legyen per!
(Ami nem volt épen oly rég) —
Valahol a Tiszaháton
Élt egy gazda: *Pál* barátom,
S *Péter*, annak tőszomszédja;
Rólok szól e rövid példa.

Péter és Pál (tudjuk) nyárban
Összeférnek a naptárban,
Könnyü nekik ott szerényen
Megárulni egy gyékényen ;
Hanem a mi Péter-Pálunk
Háza körül mást találunk :
Zenebonát, örök patvart,
Majd felfordítják az udvart ;
Rossz szomszédság : török átok,
S ők nem igen jó barátok.

Ha a Pál kéménye füstöl,
Péter attól mindjár' tüszköl ;
Ellenben a Péter tyukja
Ha kapargál
A szegény Pál
Háza falát majd kirugja ;
Ebből aztán lesz hadd-el-hadd,
Mely a kert alá is elhat !
Ez sem enged, az se hagyja,
S a két ház kicsínye, nagyja
Összehorgolnak kenényen,
Mint kutyájok a sövényen
Innen és túl összeugat
S eszi mérgében a lyukat.

De, hogy a dologra térjek,
Emberemlékezet óta
Állott egy magas diófa,
Díszeül a Pál kertjének.
A szomszédba nyult egy ága,
Melyet Péter, minthogy róla
A dió is odahulla,
Bölcsen eltűrt, le nem vága.
Történt pedig egy vasárnap,
Hogy a fentírt fülemile
Ép' a közös galyra üle,
Azt szemelvén ki oltárnak,
Honnan Istent jókor reggel
Magasztalja szép énekkel :
Megköszönve a napot,
Melyre, im, felvirradott.
A sugárt és harmatot,
A szellőt és illatot ;

A fát, melynek lombja zöld,
A fészket, hol párja költ,
Az örömet, mely teli
Szivecskéjét elteli;
Szóval, ami benne él
S mit körében lát, szemlél,
Azt a pompát, fényt és szint,
Mely dicsőség
— Semmi kétség —
Ő érte
Jött létre
Csupán ő érette, mind!
Elannyira, hogy Pál gazda,
Ki gyönyörrel ott hallgatta,
Így kiáltott örömében:
»Istenem uram,
Beh szépen
Fütyöl ez az *én madaram!*«

»Kendé bizony az árnyéka!
Mert olyat mondok, hogy még a . . .«
Hangzik által a sövényen
Egy goromba szó keményen.
»Hát kié — pattogja Pál —
Mikor az én fámra száll?«
»De az én portámon zengett:
Hogy illetné a *fütty* kendet!«
Pál nem hagyja: őtet uccse!
Péter ordit: ő meg úgyse!
Többrül többre, szórul szóra,
Majd szitokra, majd karóra,
Majd mogorván
Átugorván
Ölre mennek, hajba kapnak;
Örömére a szent napnak
Egymást ugyan vérbe-fagyba, —
Hanem a *just* mégsem hagyva.

Pál azonban bosszut forral,
És ahogy van, véres orral
Megy panaszra, bírót búsit,
S melyet a vérszenny tanúsit
A bántalmat előadja.

Jogát, úgymond, ő nem hagyja,
Inkább fölmegy a királyig
Térden csúszva: de a füttyöt,
Mely az ős diófárul jött,
Nem engedi, nem! halálig.
Nyomatékul egy tallért dob
Az igazság mérlegébe,
Mit a biró csúsztat a *jobb*
Oldalon levő zsebébe.

Pétert sem hagyá pihenni
A nagy ártatlan igazság:
Nem rest a bíróhoz menni
Hogy panaszát meghallgassák.
Így s úgy történt, — elbeszéli,
Övé a fütty, ő azt véli:
Nincs vármegye,
Ki elvegye,
Nincsen törvény, nem lehet per,
Hisz azt látja Isten, ember! —
De, hogy a beszédet össze
Annál jobb rendben illessze,
Az ütlegből sokat elvesz
És a joghoz egy tallért tesz,
Mely is a birói zsebben
Bal felől, a szív iránt,
Meghuzódik a legszebben.

Felderűle a kivánt
Nap, mely a vitát eldöntse,
Hogy a fülemile-pörben
Kinek szolgál a szerencse.
Ámde a birót most cserben
Hagyja minden tudománya,
És ámbátor
Két prokátor
Minden könyvét összehányja,
S minden írást széjjeltúr is:
Ilyen ügyről,
Madárfüttyről,
Mit sem tud a *corpus juris*:
Mignem a biró, haraggal
Ráütvén a két zsebére

S rámutatván a két félre,
Törvényt monda e szavakkal
A szegény fülemilére:
Hallja kendtek!
Se *ide* nem, se *oda* nem
Fütyöl a madárka, hanem
(Jobb felől üt) *nekem* fütyöl,
(Bal felől üt) s *nekem* fütyöl!
Elmehetnek.

*

Milyen szép dolog, hogy már ma
Nem történik ilyes lárma,
Össze a szomszéd se zördül,
A rokonság
Csupa jóság,
Magyar ember fél a pörtül..
Nincsen osztály, nincs egyesség
Hogy szépszóval meg ne essék,
A testvérek
Összeférnek,
Felebarát
Mind jó barát:
Semmiségért megpörölni,
Vagy megenni, vagy megölni
Egymást korántsem akarja.
De hol is akadna ügyvéd
Ki a *fülemile füttyét*
Mai napság felvállalja!?

(1854.)

REG ÉS EST.

Szeretem a reggelt,
Mikor a jegenyék sudarára
Legelébb esik a
Születő nap arany sugára
S kiderül a vidék,
Szine, illata, hangja föléled:
Tova még, tova még!
Enyim a nap, enyém az élet...

Ah, az est!
Bágyad akkor elme, test;
Hazaszáll a megtört lélek;
Nő a lombárny... félek, félek.
Mit hozál *ma*, vándor szellem,
Hogy *holnapra* fölemeljen?
Boldog, ha visszanéz a mára
Öntudatod nyájas sugára! —

(1854.)

A BAJUSZ.

Volt egy falu — nem tudom, hol,
Abba' lakott — mondjam-é, ki?
Se bajusza,
Se szakálla,
Egy szőrszála
Sem volt néki;
Annálfogva helységében
Nem is hítták egyéb néven:
Kopasz-szájú Szűcs György bátya;
E volt az ő titulája.
No mert (közbe legyen mondva)
Azt az egyet meg kell adni,
Hogy a Szűcs György falujában
Könnyű volt eligazodni:
Mivel ottan minden ember
Névhez jutott olcsó szerrel
Azon felűl, mit az apja
Adott neki, meg a papja.
Nem tudom, ha más vidéken
Megvan-é e szép szokás,
Nem tudom; de nagy kár lenne,
Ha divatból úgy kimenne,
Mint például — hogy többet ne
Mondjak... a káromkodás!

Egyébiránt Szűcs György gazda
Semmit is el nem mulaszta,
Hogy bajuszát megnövelje,
Meglévén... a puszta helye. —

Kente, fente ő azt írral,
Kígyóhájjal, medvezsírral,
Ebkaporral, kutyatéjjel;
Meg is nőtt az minden éjjel
— Tudniillik: álmában;
S ha fölébredt, mennyi kéjjel
Tapogatta . . . hiában!

Ami pedig Szűcs György gazdát
Máskülönben illeti:
Nem bolond ember volt ám ő:
Ládájába' pénz, egy bögre,
Azonkívül juha, ökre
És — szamara volt neki.
Sőt az is szent, hogy már régen
Ott ülne a bírószéken,
Hasa, hája, kéknadrága . . .
Minden kész e méltóságra:
De mit ér, ha nincs bajusz!
Ily anyám-asszonyos képpel
Sosem választá a nép el;
Szavazott rá tíz, vagy húsz.

Oh ti, kiket a természet
Bajusz-áldással tetézett,
Ti nem is gondolhatjátok,
A csupasz száj mily nagy átok!
Ti, midőn a szúrós serte
Sima állotok kiverte,
Minden szentet sorra szedtek
S a beretvától sziszegtek!
Ti, ha egyszer, hébe-korba'
Beleér levesbe, borba
Szegény ártatlan bajusz; vagy
Télen át rá jégcsap, zúz fagy:
Már az olyan nagy sor nektek!
Már ollót mit emlegettek,
Nem tudván, e szőr mily drága,
Becsesebb a drága gyöngynél:
E hiányzott *csak* Szűcs Györgynél,
S lám! hiányzott boldogsága.
Mily irígyen nézte másnak,
A legutolsó kapásnak,

Hogy mohos a szája-széle:
Bezzeg, cserélt volna véle!
De mi haszna! mindhiába!
Nincs orvosság patikába,
Széles mezőn, drága kertben,
Vagy más helyen,
Ami neki szőrt neveljen!
S már a bajszot úgy gyülölte,
Hogy legott a méreg ölte,
Látva, hogy nő más embernek,
Vagy korommal fest a gyermek;
Sőt csupán ezér' a macskát
Sem tűrhette udvarában, —
S bajuszt kapván áldott nője,
Elkergette, vén korában.

Történt, hogy oláhcigányok,
(Tudvalevő nagy zsiványok)
Kóborlának a vidéken,
S megszálltak a faluvégen.
Nosza mindjár' sátort ütnek,
Tüzet rakva, főznek, sütnek
Abból, amit valahonnan
Más faluból idehoztak,
Minthogy onnan
Éhen-szomjan
Búcsu nélkül eltávoztak.
Meghíják a rokonságot,
A helybeli cigányságot
És ezeket tőrül hegyre
Kivallatják mindenképen!
Mi van? hogy' van a helységben?
S a hallottat szedik begyre.
Épen mint a jó vezér,
Ha az ellenséghez ér,
Minden bokrot és fatörzsöt,
Minden zegzugat kikémel;
Lassan mozdul seregével,
Küld vigyázót, előörsöt,
Puhatolja, merre gyengébb,
Hol erősebb az ellenség;
Nem siet, de csupa szemfül,
S mikor aztán ütközetre

Megy a dolog: gyors a tettre,
Veri a vasat, míg meg nem hűl.
Nemkülönben a bölcs vajda
Haditervet kohol mindjárt:
Nincsen egy ház, nincs egy pajta,
Hogy ne tudná csinja-binját:
Hol lakik dús özvegy asszony,
Kit jó móddal megkoppasszon?
Melyik háznál van eladó
Sári, Panni, Zsuzsi, Kató,
Ki legény után bolondul?
Mert az a jövendölést
Megfizeti ám bolondul!
Kinek esett holmi kára
S van szüksége prófétára,
Hogy nyomába *ne* jöhessen,
Sőt, ami több, *ráfizessen?*
Ki szeretne gazdagodni,
Könnyü módon pénzhez jutni?
Ásni onnan, hova nem tett,
Vagy, *ha tett is*,
A letett kincs
Időközben elszelentett?
Mindez a vén vajda gondja,
Ki nem adná egy vak lóért,
Hogy a magyar kész bolondja.

Nem kerülte ki figyelmét
Szűcs György uram nyavalyája,
Gondolván, hogy ő kigyelmét
Egy kissé *megberetválja*.
Nem kell ahhoz néki szappan,
Anekül is mester abban:
Szőrmentibe, vagy visszára
Beretválni nincsen párja.
Kivált most, hogy az idő
S alkalom oly kedvező:
Ripeg-ropog
A sarló-fog,
Munkától ég a mező;
Nincsen otthon,
Csak az asszony,
Hogy megfőzzön,

Vagy dagasszon ;
Vagy ha néhol egy beteg
Szalmaágyon fentereg ;
Vagy a *seprű*, házőrzőnek
Felállítva küszöbre ;
De ha Isten meg nem őrzi,
Ott lehet az örökre.

Egyedül van Szűcs György gazda,
Egy lélek sincs udvarában :
Hát im ! a furfangos vajda
Beköszön a pitvarában.
»Éjnye gazduram, a kőbe !
Mi dolog az, hogy kigyelmed
Bajuszát *levágja* tőbe?
Magyar ember-é kigyelmed?«
Milyen szemmel nézett rája
Szűcs György gazda, képzelhetni :
A vasvillát sem lehetne
Mérgesebben odavetni ;
De a cigány győzte szóval,
Hízelgővel, úsztatóval :
Míg György el nem panaszolta,
Hogy' áll a dolog mivolta.

»Szent Pilátus ! minő szégyen !
Hát miér' nem mondta régen?
Sohasem volt? nem is *termett?*
Hát miért nem mondta kelmed?
Nagy bajusza volna régen :
Hisz ez az én mesterségem !«

Megörűle György a szónak,
Hogy bajusza lesz maholnap,
S mintha nőne a szép sörte,
Már a helyét is pödörte.
Sonka, sódar,
Füstös oldal,
Liszt, szalonna,
Főzelék,
Van elég ;
Ráadásul jó ozsonna,
S valamit a vajda kére,

Megalkudva, megigérve.
Nosza, tüzet rak legottan,
Lobog a láng, bőg a katlan,
Száll a szikra, fojt a füst,
Fő a fürdő, forr az üst,
Bennè mindenféle gyimgyom,
Holmi gizgaz, holmi ringy-rongy
Ami úton, útfelen
Elhányódik, vagy terem.
E bűbájos fürdőlében
Nő meg a György bajsza szépen;
S ha hibáznék egy kicsi:
A babona ráviszi.

Kész immár a bornyomó kád:
Szűcs György, jó remény fejébe,
Nyakig ül a szennyes lébe,
Istennek ajánlva dolgát.
A cigány sereg azonban
Beszivárog alattomban;
Jön elébb egy, aztán kettő,
Mintha csak úgy történetből:
Szerencsére a vajdának
Épen jó, hogy bebotlának!
Egy tüzet rak, más vizet mer,
Másik fát hoz... kell az ember;
Úgy szaladnak! úgy segítnek!
Dolgot ád a vajda mindnek.

Hogy pedig a hasznos pára
Szűcs uram fejét megjárja:
Elővesznek egy nagy ponyvát
És a fürdőkádra vonják;
S a kád mellett körbe-körbe
Tánc kezdődik, fürge, pörge;
Kalapácstól dong a donga,
»Tiktak, tiktak« foly a munka,
S egy büvös dal
Ümmög halkal:
»Bajusza *lesz* Szűcs Györgynek,
Igen biz a, szegénynek.«.
S míg a ponyvát sietősen
Jó erősen

Apró szeggel *odaszegzi*,
A cigányhad ujra kezdi:
»Bajusza van Szűcs Györgynek,
Ne *irígyeld* szegénynek!«

Ezalatt a pénzes bögre
Búcsujárni ment örökre,
Követé a füstös oldal,
A szalonna, meg a sódar,
Az ágynémü, fehérnémü,
A vasféle, meg a rézmű.
Szóval, ami könnyen mozdult,
Lába kelvén, mind elpusztult,
Mert a gazda — »tiktak, tiktak« —
Nem hallá, hogy zárat nyitnak.

Meddig űle György a kádban
Lepedővel leszögezve,
Nincs megirva krónikámban.
Csak annyi van följegyezve,
Hogy mihelyt abból kilépe,
Tükröt vévén a kezébe,
Hogy bajuszát felsodorja:
Nem tehette, mert nincsen mit!
Mert bajusza nem nőtt semmit,
De *igen* a füle s orra!

(1854.)

EGY KIS HYPOCHONDRIA.

Meddő napok! üres lapok!
Kezdet elég: de semmi vég.
Lesz-e idő valaha még,
Melyben erőt s kedvet kapok?

Mi az erő? Önbizalom!
Kedvet s hevet a munka ád:
Folyó víznek nincs semmi gát,
Halál tesped álló tavon.

Nézd a napot: bár alkonyul,
Képén vidor az estbibor . . .
Ha! infámis rossz kerti bor!
Az ember még kijózanul!

(1854.)

AZ IHLET PERCE.

Mint a szerelmes boldog álminál
Tündér-alakká lesz bálványa képe:
Úgy lebben olykor a müvész elébe
Teljes tökélyben a szűz ideál.

De oh, ha vére csillapodni száll,
A gráciák övét elejti szépe:
Más hölgy tolong az istennő helyébe . . .
Asszony, minéműt köznap is talál.

Reszkess az égit így elveszteni!
Ha ő jelen, ha őt mosolygni látod:
Akkor, akkor ne múlassz költeni! —

Egyszerre, mint árny, tűn el az imádott,
És mint a rózsafelhő, nem sajátod; —
Perc\a tiéd, egy perc, az isteni!

(1855. jan.)

HATVANI.

Népmonda után.

Kitelt az év, a perc lejára,
Hogy Debrecen hires tanára,
Mint vérrel esküvé egy rossz nap,
Átadja székét — a Gonosznak.

Az ifjuság tömöttebb rendben
Gyűl össze a hallóteremben,
Meghatva titkos borzalomtul,
Midőn az éji óra kondul.

Nincs semmi nesz. Hallgatva várnak
Jöttére a tudós tanárnak,
Ki a fekete könyvben olvas,
S kohán arannyá válik a vas.

Mi sors vár rád a csillagokban,
A csíziónál tudja jobban,
Bölcsek követ régóta birja,
Nap- s holdfogyatkozást megirja.

Télen, szobában, érlel dinnyét
Csiklándni a vendégek ínyét,
S az asztallábból, mint varázslás,
Csapon dől a tokaji máslás.

A szobapadlón vizet áraszt,
Hogy nem lelsz egy tenyérnyi szárazt,
Sikolt, ugrál a női vendég:
De a víz egyre árad mindég.

Mert ezt kétségtelen forrásból
(Ki más után, ki hallomásból)
Az ifjuság vallotta szentnek:
Vénebb diákok nem füllentnek.

Most a percet borzadva várja
Midőn belép híres tanárja,
Nincs semmi zúgás, — légy ha rebben
Meghallik a népes teremben.

Sötét az éj. Künn vad vihar dul,
A szélkakas meg-megcsikordul ;
Benn ösztövér gyertyák lobognak
Elősejtelmén nagy dolognak.

Az asztalon pedig halommal
Egy gólyalábu cirkalommal
Sötét, kormos edények állnak :
Eszközi bűvös mágyiának.

Ott serpenyő, ott szerteszéjjel
Kisebb-nagyobb szelence, tégely,
Üvegcső, lombik és retorta . .
Tán a — majd megmondám ki hordta!

Mellettök egy magasabb állvány,
Fából csinált rezes nagy bálvány,
Üvegtányérral, mint malomkő :
S ha hozzáérsz, megüt a mennykő.

De ím az ajtó, tudniillik
A műterem ajtója, nyílik
S jő a tanár, miként szokása . . .
Nem a tanár! csak *képe-mása.*

A suhogó fekete öltöny
Halkal seper végig a földön,
És kezdi, mint dologhoz értő,
Beszédjét a ravasz kisértő.

De, mint ama bölcs csízióban,
Homály uralkodik a szóban :
Mi a planéták befolyása?
Mit jósol a tenyér vonása?

Kik e s ama *jegyben* születnek,
Sírnak-e többször, vagy nevetnek?
A telihold, a görbe ujság
Szeszélyiből mi a tanulság?

Ha *tigris* a *medvét* lebirja,
(Mikép Albertus Magnus irja,
Vagyis ha két érc egybeolvad)
Hogy áll elő más *oktalan vad?*

Mind e csodát kifejti bőven
S mutatja tűzön, serpenyőben;
Sok görbe szám s ABRACADÁBRA
Firkáitól hemzseg a tábla.

De, amint egy gonosz planétát
Rajzolna, elejti a krétát:
Egy kis deák (röstebb a nagyja)
Utána szökken és feladja.

Hanem . . . egek ! . . . az ifju sápad,
Meglátva egy pár csodalábat;
»Lóláb !« suttogja félelemben,
»Lóláb !« fut végig a teremben.

S egyszerre, mint vihar zugása,
Dördül az ének harsogása,
Merész hangon, őszinte hitben:
»Erős várunk nekünk az Isten!«

És mind magasbra szárnyal a szó,
Üvölt a *discant*, búg a *basso*,
Mikéntha Luther lelke szólna:
»Ha e világ mind ördög volna!«

Egy pillanat . . . kénkőszag érzik,
Hová lett a kisértő? nézik:
Hűlt helye a tanári széken,
Maga? . . . tán már pokolfenéken.

De a tanár jő, a valódi,
(Többé vele nem bir Asmódi)
S mi a természet zára, nyitja?
Isten-dicsőségül tanitja. —

(1855. ápr.)

A TETÉTLENI HALMON.

Még áll a domb s én állok a felett,
Játszik velem bűbájos képzelet.

Csekély a domb, alig emelkedő,
Ormán csak fű, nem a bérc fenyve nő.

Csak, mintha pajzán szélfiak szeszélye
Egykor magát mulatta volna véle,

Midőn a porba' játszván, mint szokott,
Fövényből a pusztán csibét rakott.

Vagy mintha ember hányta volna nemrég...
Ki gondolná, hogy százados nagy emlék!

Hogy épen e halmon verette sátrát
Honunk szerzője, diadalmas Árpád!

Innen tekinte szét uralkodó
Szemekkel a vitéz honalkotó,

Le a Tiszáig, melyen túl ama
Berek sötétül, a táj karama,

S le Alpárnak, hol a kevély Zalán
Földönfutóvá lesz... holnap talán!

Ma még a zászló mind nyelére függ,
Ma még a harclovat békózza nyűg;

Békén legelnek a halom körül,
Ropogva, mint láng, mely avarba dűl.

Egy ménes ez, egész a látkörig,
Hol a nap fénye játszva megtörik.

Csúcsos süveggel a tengernyi sátrak
Elszórva mindenütt, — s a dali bátrak,

Mint a köpűből méh, ha rajt ereszt,
Körüldonogják a szellős ereszt.

Itt ősi dal zeng bujdosó Csabárul,
Bús vígalomban a szív öble fájul;

Ott kancatejnél, mely borrá megerjed,
Harsány mulatság nyers lármája gerjed,

Míg ösztörűfán egy-egy vizsga kém
Függ, mint árboc fölött hajóslegény,

Vagy egy vezér, a hadnak pásztora,
Vágtat s nyomán fölkél a föld pora.

Megszólal egy kürt napnyugat felé,
Csatára hívó — ez a Lehelé . . . !

Nem, nem, — csak a szomszéd Abony vagy Törtel
Kanásza múlatá magát a kürttel.

Gulyát növel a tábor helye s ők
Alusznak régen, a honkeresők.

De te virulj lábuk nyomán, Tetétlen !
Bársony füvet, sarjút tenyéssz a réten,

Hogy a kaszás ha egymást sarkalá,
Kövér rend dőljön a csapás alá.

Terhes kalászok habzó aranya
Borítsa földed, — s a csinos tanya,

Mely ott fehérlik zöld fasor megett,
Hordjon magán jóléti bélyeget;

Körözze mindég színe-telt majorság,
Hogy lássa hasznát Isten, ember, ország, —

És álljon a domb, a multak jele,
Kímélve bánjon a vész is vele.

(1855. április.)

SZIBINYÁNI JANK.

Ritka vendég Rácországban
Zsigmond a király, a császár!
Jól fogadja István vajda,
István, kinek apja Lázár:
Hét egész nap látja dúsan,
Becsülettel, emberséggel;
Nem felejti, ki a gazda,
S nem felejti, kit vendégel.

Majd vigasság: zene, tánc, bor
Tartja ébren a fölházat,
Majd *ujudvar*, öklelés áll, —
Hangos erdőn nagy vadászat:
Száz tülök szól, hajt az eb s pór,
Nyomja össze a vad berket,
Szorul a rés, a lovag lés,
Íja pendül, ménje kerget.

Áll a hajsza, vége-hossza
Nincs vetélgő hetyke dicsnek:
»*Magyar* a magyar« Zsigmondnak,
»*Szerb* a szerb« Lazárevicsnek;
»Ámbár — mond ez — udvaromnál
Van egy apród, csak parányi:
Az *magyar* lesz!... Erdély szülte,
Neve Janko Szibinyáni.

»Hallod-e Jánk«...! Ím azonban
Zörmöl a gaz, reng a sűrü:
Nagy csikasz vad ugrik föl, de
Visszaperdül, mint a gyűrü —
»Hallod-e Jánk! ím *királyod*
Szeme látja, — s ez jutalma,
Hogy te nékem azt a farkast
Megkeríted élve, halva.«

Rövid a szó, — gyorsan hangzó
Kísérője büszke jelnek:
De sokallja, meg se hallja,
Már nyomúl a hősi gyermek.

Hol királya, még a tájra
Szeme egyszer visszalobban,
S a vad állat meg sem állhat!
Mind szorítja, űzi jobban.

S majd a róna sorompója
Nyílik, amint hajtja ménjén,
Majd eltűnnek a sürűnek
Lombos, ágas szövevényén.
Itt gyalog száll, — paripája
Fel s alá nyerít gazdátlan;
Szóla Zsigmond: kár volt, mégis!...
Szól a vajda: semmi! bátran!

Jank azonban mind nyomon van;
Le, a völgynek, fel, a hegyre,
Vadcsapáson, vízomláson
Veri, vágja, űzi egyre.
A vad olykor hátra horkol,
Foga csattog, szája résnyi,
Majd, mint vert eb, kit hevertebb
Ostor üldöz, szűköl és nyí.

Már az állat piheg, fárad,
Nem az ifju, noha gyermek:
Martalékát addig űzi
Míg ledobban s vár kegyelmet.
A királyhoz és urához
Rabul vonja, szégyenszemre;
Szól a vajda: ez nem első!
Szóla Zsigmond: »Istenemre!...

»*Tartom* a just e fiúhoz!
Enyim a fa, az gyümölcse:
Visszakérem. Te kegyelmed
Ebben most már kedvem töltse.«
Nem oly hangon volt ez mondva,
Hogy sokáig, vagy hiába...
Így került Jank, Szibinyáni,
Zsigmond király udvarába.

Ott idővel karral s fővel
Isten után vitte sokra;
Másszor is még, többször is még
Járt vadászni *farkasokra:*
Mint védője a keresztnek,
Megrontója büszke tarnak,
Idegen nép hőse is lett
Derék hőse a magyarnak.

Most is vallják, egyre dallják
Szerbhon ifjai, leányi,
Guzlicájok hangja mellett:
Ki volt Janko Szibinyáni.
De a magyar ajakon is
Neve, híre általános:
Mert hisz él még . . . él örökké
A dicső *Hunyadi János.*

(1855. április.)

HUNYADI CSILLAGA*

Csillag tűnt fel, fényes csillag,
Merre a nap télben feljő;
Tiszta volt a mennyek boltja,
Semmi pára, semmi felhő.

S valamennyi égitestet
Homályossá tőn a szégyen,
Hogy, miként az, nem ragyognak
Összevéve hárman-négyen.

De koronkint amaz egynek
Fénye elhalt, oly sötét lett!
Bárha semmi köd vagy pára,
És az égbolt tisztán kéklett.

Ámde újra még teljesben
Ragyogott fel szép világa:
Mint a gyémánt, oly tündöklő,
Mint az arany, olyan sárga.

* Előhang akart lenni a Hunyadi ballada-körhöz. — *A. J.*

Látta ezt egy földön járó;
A sötétből, mely övezte,
Vággyal nézve ama fényes
Csillagokra, messze, messze...

S álmodozván így sohajtott,
Így ohajtott fel a jámbor:
»Haj! ki vagy te, sárga csillag,
Ismeretlen égi vándor?

Nem vagy-é te ama bolygó,
Minden bolygók fejedelme,
Kinek útját szabja, méri
A tudákos emberelme?

Nem vagy-é te ismeretlen
Szebb egekből új jelenség,
Hozva nékünk e vén földre
Balszerencsét, jó szerencsét?

Nem vagy-é te boldog szellem,
Megidvezült, megdicsőült,
Hogy vigasztalj a mostanról,
Hogy reményt nyujts a jövőrül?«

Ekkor ábrándos lelkében
Így zendült meg valamely szó,
Mintha csak a csillagokbul
Válaszképen lehallatszó:

Én vagyok *az!* földi ember,
Fajod régi büszkesége,
Nevem így zeng míg egy név lesz:
Hunyadiak dicsősége.

Kiknek tiszta ép erkölcsén
Semmi csorba, semmi szeplő;
Kiknek, egyaránt, kezében
Nagy volt a kard, és a gyeplő...

(1855.)

STANZÁK

»MÁTYÁS DALÜNNEPE«

eposzi kísérletből.

1.

A király ünnepét fogom énekelni,
Mikor összegyűltek a dal fejedelmi
Fényes Visegrádra, Mátyás udvarában,
Díjért, dicsőségért nagy versenyre kelni.
Oh lantom! ha értél valamit korábban,
Ha egy szikra lélek volt az asszu fában:
Most, igazán most kell magadér' kitenned,
Mert nem szabad nevét hiába fölvenned.

2.

Nem mondom, hogy zengjed győzelmes csatáit —
Ki merné feszítni énekét odáig!
Ő békében is nagy vajha békenapján
Érjenek nyomába egyszerű nótáid! —
Andalog, andalog a történet lapján
S felszökken a lantos, hangszeréhez kapván!
De meg' alácsügged szíve, szeme, karja;
Mintha mondaná, hogy: »Ki meri? ki hallja? . .«

3.

Ki meri? ki hallja? és talán: ki bírja . . .?
De engem eléget szégyen rozsda-pírja,
Hogy időmhöz képest oly keveset tettem
És hogy az *én könyvem* még nincsen megírva.
Állj meg, élet napja, oh állj meg fölöttem,
Csak míg ezt az egy dalt szépen elzöngöttem!
Azután nem bánom, hadd jöjön az este:
Édes lesz a harmat, mely sirom megeste. —

4.

Ama fényes időt hozom emlitésbe,
Mikor a nagy király bevonúla Bécsbe.
Lobogók lobogtak száz diadal-íven,
Száz harang némult el az ágyudörgésbe',

Csillogó követség, hódolatra híven,
Üdvözölte Mátyást, győzödelmes néven,
S a bámúló népnek, bár látott elégszer,
Csaknem elvakítá szemeit az ékszer.

5.

Legelül vivék a győzelem tanúit,
Fegyveren, zászlókon a harc koszorúit;
Azután a síp, dob, tárogató zenge,
S diadal dagasztá a kürtök szarúit.
Azután egy őrhad; azután a gyenge
Bécsi szűzek hosszú, ünnepélyes rendje;
Aztán a királyné, vert arany hintóban;
Országot ér, ami rajta ragyogó van.

6.

Nem messze a király egyszerü köntösben
Lovagol. De előbb ott menének közben
Aranyos apródok, mind ifju növendék,
Hercegek és grófok fiai legtöbben.
Majd a holló címert hordozó leventék
Mátyás közeledtét kürtszóval jelenték;
S valamennyi ország címere, zászlója
Hirdeté, hogy ímhol nagy uralkodója.

7.

Ott a négy ezüst csík szép vörös mezőben,
Látszik, hogy piros vér megáztatta bőven,
De a hét oroszlány nincsen immár közte
(Hét magyar vezérünk) mint egykor-időben.
Hanem ott az András érseki keresztje,
Jéruzsálemnél azt ő maga szerezte.
Mindez ábrázolva mesterül egy képen,
S Hunyadi hollója gyűrüvel középen.

8.

Ott lebeg Csehország büszke oroszlánja,
Jóllehet mérgében a nyelvét is hányja;
Koronás fő három, mellyel bír a dalmát,
S a szomszéd horvátok egyszerű kockája.

Kardos kar jelenti Ráma birodalmát,
Vadkan feje s négy hold a szerbek uralmát;
Hármas koronával Gácsország dicsekszik,
A szerémi szarvas zöld fa tövén fekszik.

9.

Hát ama nap és hold, a hét sziklavárral
S aranyos mezőben a turul madárral?
Te vagy az, te vagy az, gyöngy kis ország, Erdély!
Aztán a bolgár föld a három agárral.
Azután Etelköz, melyet ősi kard-él
Szerze a Bog mellett, a szőke Szerednél;
Jő Kunország ebe, s a moldvai marha,
S Havas-el hollója, kis keresztjét tartva.

10.

De ki győzze mindazt sorra énekelni:
Elmondani is sok, hát még véren venni! —
A király azonban egymaga kiválik,
Mert csupán őrajta nincs ragyogó semmi.
Fegyver-öltözetje, felburkolva állig,
Annyi drágaság közt egyszerűn barnállik:
De a fényes lélek, mint egy fényes felhő,
Homlokán sugároz, mint a nap, ha feljő.

11.

Homlokán sugárzik, űl az eszes képen,
Mosolyog az ajkán, lángol a szemében.
Alatta enyeleg harci méne, Kánya,
S mivel oly lassan kell, nem tudja, hogy' lépjen.
Maga az aranypénzt jobbra-balra hányja:
Arany pénz helyett van szeme ragyogványa,
A szelíd kegyesség, a nyájas tekintet,
Melyet a nép közé jobbra-balra hintett.

12.

Oldalán egy ifjú lépdelteti ménjét,
Tőle, mint szerény hold, kölcsönözve fényét.
János az, Korvinusz, kinek születése
Nem ismert egyéb, mint szerelem törvényét.

Szeretet! ez bűne, ez lesz bűnhödése
Ha feltámad egykor a nagyok önzése;
Oh! ha mint szeretni, úgy tudna gyülölni!
Nem látna idegent atyja székin ülni

— — — — — — — — — — — — — —

(*1855.*)

A VÉN GULYÁS.

Egy pohár bor a kezében,
Bora elfoly, keze reszket,
Vén gulyás ül a karszéken,
Mult időkre emlékeztet.

Hosszu évsor nyomja vállát,
Száz esztendőt emlegetnek;
Elég volna hagyománynak,
Elég volna történetnek.

Ifj'urakkal iddogál sort,
Kik, mint gyermek a toronyra,
Oly bámulva, oly szédülve
Néznek e nagy életkorra.

Elgondolják, hogyha évök
Összeraknák hárman, négyen,
Az ha lenne olyan lépcső,
Ami e tetőig érjen.

S elgondolják, hogy kedélyre
Három-négy sem ér ez aggal,
Ki nevet, iszik, danolgat
Tréfaűző ifj'urakkal.

»Azt a régit, Marci bátya!«
S felkurjant a kedvenc nóta,
Ki tudná hanyadszor fúja!
És ki tudná, hogy mióta!

»Hej Nagy-Kőrös híres város,
Ez s ez ottan a nótáros . . .«

De az mégsem oly keserves
Mint a: »gonosz komiszáros.«

Erre még most is neheztel,
Nem felejti a vén pásztor:
Sok borsot törhettek *egymás*
Orra alá; egyszer-másszor.

S ki a rövidebbet húzá,
Az *ellenfél*, hol azóta? . . .
Csak a Marci bácsi ajkán
Élteti egy öreg nóta.

Így danolgat, így beszélget
Ama régi jobb időrül,
Közbelopván egy-egy *rejtélyt*
Hol tinórul, hol üszőrül.

Körben ülnek hallgatói
S egyik így szól ingerkedve:
»Hát a halál,-Marci bátya?
Volna-e már hozzá kedve?«

Nem felel rá; most az egyszer
Úgy tesz, mint aki nagyot hall,
Néz sokáig a padlóra
S döföli az ónas bottal.

Végre homlokát felütve
Néz merően, szól nyugodtan:
»Beszámoltam minden ősszel,
Kárban soha nem maradtam.

»Egy borjúfark sem hibázott,
Ennyit sem tud rám a gazda;
Még apjának, nagyapjának
Sem volt soha rám panassza.«

S leül biztos öntudattal
Hogy rendén a számadása.
Nem hiányzik-é majd végül?
Nem én dolgom, — azt ő lássa.

S ujra felpirul kedélye,
Hadd busúljon aki káros;
Jót iszik rá és felkurjant:
»Hej Nagy-Kőrös hires város!...«

(1855. május.)

A VÉN GULYÁS TEMETÉSE.

Viszik Marci bácsit, nem is hozzák vissza,
Hova most ő indul, nem csekély út lesz a!

Nincs is benne mód, hogy gyalog odaérjen:
Mint urat kell vinni fekete szekéren.

Harminchat ökör van fogva a járomba...
Majd csak bévontatják a paradicsomba.

Hát még a kiséret! az egyszer a fényes:
Előtte a gulya, utána a ménes.

S a lágyszívü barmok, mintha búsulnának,
Mind olyan ostoba képeket csinálnak.

De az neki mindegy: ő már deszkát árul,
Vagy tud, vagy nem is tud e komédiárul.

A gulyát sem kérdi: hever-e? szalad-e?
Csak egyszer se mondja: *tala te, tala te!*

Csöndesen nyujtózik hátán a szekérnek,
Már nincs messze a hely, tüstént odaérnek.

Ott örök bucsút vesz tőle ménes, gulya;
Mögötte bezárul másvilág kapuja.

De kiséri két pap, két egyház imája...
No, hisz valamelyik majd csak eltalálja.

S amit száz esztendő *nyilt kérdésül* hagyott,
E szegény bitang juh fölleli itt, vagy ott.

Lelje is föl *nyáját*, lelki üdvösségét;
Béke födje hamvát... fátyol az emlékét.

(1855. május)

EMLÉNYEK.

I.

Ki nékem álmaimban
Gyakorta megjelensz,
Korán elhunyt barátom,
Van-é jel síri fádon,
Mutatni, hol pihensz?

Oh! mert hiába költ már
A hír nekem mesét,
Hogy még tán eljövendesz;
Tudom én, mit jelent ez
Ellenmondó beszéd.

Igen, a hír halálod
Kimondani haboz,
S hogy a nehéz követség
Nagyon zokon ne essék,
Szavában ingadoz.

Majd elragadja tőlem
A már adott reményt;
Majd, amidőn elillant,
Távolról visszacsillant
Még egy csalóka fényt.

Hány bús alakban látom
Éjente képedet!
Sírból megannyi árnyak...
S kik onnan visszajárnak,
Nem hoznak életet.

II.

Behantozatlan áll
Hamvai fölött a hely.
Hol, merre nyugszik ő,
Nem mondja semmi kő,
Nem mondja semmi jel.

S hazám leányi közt
Nincs egy Antigoné,
Ki sírját fölkeresve,
Hantot föléje nyesve,
Virággal hintené!

(1851-ből.)

III.

De nyugszik immár csendes rög alatt,
Nem bántja többé az ‚Egy gondolat'.

Mely annyit érze, hamvad a kebel,
Nyugalmát semmi nem zavarja fel.

A lázas álom, a szent hevülés,
Ama fél jóslat . . . vagy fél őrülés,

Mely a jelenre hág, azon tipor
S jövőbe néz — most egy maréknyi por.

De jól van így. Ő nem közénk való —
S ez, ami fáj, ez a vigasztaló.

A könny nem éget már, csupán ragyog;
Nem törlöm még le, de higgadt vagyok.

Gyakran, ha az ég behunyta már szemét,
Gyakran érzem lobogni szellemét.

Szobámba leng az a nyilt ablakon,
Meg-megsimítja forró homlokom.

Hallom suhogni könnyü lépteit
És önfeledve ajkam szól: te itt?

S döbbenve ismerek fel rajzomon
Egy-egy vonást, mit szellemujja von.

»Övé! kiáltom, itt, ez itt övé:
A szín erős, nem illik együvé.«

És áldom azt a láthatlan kezet...
Múlass velem soká, szelid emlékezet!

(*1855. jún.*)

NÉPNEVELÉS.

Híres falu Gömörben Jolsva,
Még híresebbé tette jósa,
Kiről bár még nem zönge ének,
Hét ország vet határt nevének.

Jövendöl egyre, télen-nyáron,
Túltesz a százéves naptáron:
Mikor lesz szél, eső, zimankó,
Mikor kell bunda, vagy szürkankó.

Hol az okosság mécse rögtön
Kialszik, őt vezérli ösztön,
Mint a kaszáspókot vezérli,...
Vagy ami a szelet megérzi.

Mint egy garaboncás, legottan
Vihart csinál, ha kedve szottyan;
S mit szája mond — probátum! — meglesz:
Nyáron meleg, télben hideg lesz.

Ha ő egyszer kimondja, várhadd:
Lesz jégeső, a víz megárad,
Gyümölcskertünk hernyó emészti,
Betegek a szőllő gerézdi.

»Csitt! — közbevág — csitt!« és az apró
Naptárak ajkán elhal a szó;
Vagy azt se tudják, mit beszélnek:
Derűt, borút össze-izélnek.

A Győri, Váci, s több efféle
Mind hosszu orral búnak félre;
S a Lőcsei (oly nagy korábban!)
Meg-megfordul halott porában.

Az üstökös feljőni sem mer,
Csúffá tevé egy földi ember:
Ide s tova lesz (ő ha rest is)
Lesz háború, éhség, vagy pestis.

Örüljetek, szegény parasztok!
Többé ne halljam egy panasztok;
Mit zúgolódtok az időre?
Azért papoljuk mi előre?

Nem! — féltse más, hogy magva vesszen,
A babonát: korántse'! dejszen!
Ha egyszer mi, tanultak, űzzük,
S mint tudományt, rendszerbe fűzzük.

A véges ember mit se tudna,
Ha olykor nincs egy Jolsva, Rudna,
Mely e hitetlen, vak sötétség
Korában szítsa Veszta mécsét.

(1855. június.)

ÁRVA FIÚ.

Árva fiú sír az ablak alatt,
Ifi'asszony a szobában múlat.
»Anyám, anyám! hideg van itt,
Bocsáss be,
Bocsáss be.«
»Megállj, poronty megyek ki csak,
Megállj te!«

Ifi'asszony gyújt lobogó lángot,
Süti annál a csöröge-fánkot.
»Anyám, anyám! eressz be már,
Ehetném,
Ehetném.«

Csak *ezt is* még a föld alá
Tehetném!«

Árva fiú marad a sötétben,
Özvegyasszony kedvese ölében.
»Anyám, anyám! nem tudom én
Mit látok,
Mit látok;
Félek nagyon: ne oltsd el a
Világot!«

Temetőben árva fiú apja
Lepedőjét, szemfödelét kapja.
»Anyám, anyám, az Isten szent
Nevére,
Nevére!
Amott jön az édesapám
Fehérbe.«

Kimene az özvegyasszony éjjel,
Veri fiát a vizes kötéllel.
»Ne bántsd, ne bántsd, gonosz r.....!
Az árvát,
Az árvát:
Te ölted meg, te adod meg
Az árát.

»Temetőben csendes az én házam,
Jobb neki ott énvelem egy házban;
Oda viszem karon fogva
Magammal,
Magammal:
Ne bánjon így senki az én
Fiammal!«

S ifi'asszony elszalad egy ingben;
Ismeri őt a faluba' minden:
Körül, körül csatangol a
Temetőn,
Temetőn.
Szegényt, szegényt szánd meg uram
Teremtőm!

(1855. október.)

ZÁCS KLÁRA.

(Énekli egy hegedős a XIV-ik században.)

Királyasszony kertje
Kivirult hajnalra:
Fehér rózsa, piros rózsa...
Szőke leány, barna.

»Királyasszony, néném,
Az egekre kérném:
Azt a rózsát, piros rózsát
Haj, beh szeretném én!

»Beteg vagyok érte,
Szívdobogást érzek:
Ha meghalok, egy virágnak
A halottja lészek!«

»Jaj! öcsém, Kázmér,
Azt nem adom százér' —
Menj! haragszom... nem szégyelled?
Félek, bizony gyász ér!

»Sietős az útam,
Reggeli templomra;
Ha beteg vagy, hát fekügy le
Bársony pamlagomra.« —

Megyen a királyné,
Megyen a templomba;
Szép virágok, deli szűzek
Mind követik nyomba.

Könyörögne, — nem tud,
Nem tud imádkozni;
Olvasóját honn feledé:
Ki megyen elhozni?

»Eredj fiam, Klára,
Hamar, édes lyányom!

Megtalálod a térdeplőn,
Ha nem a diványon.«

Keresi a Klára,
Mégsem akad rája:
Királyasszony a templomban
Oly nehezen várja!

Keresi a Klára,
Teljes egy órája:
Királyasszony a templomban
De hiába várja.

Vissza se megy többé
Deli szűzek közzé:
Inkább menne temetőbe
A halottak közzé.

Inkább temetőbe,
A fekete földbe:
Mint ama nagy palotába
Ősz atyja elébe!

»Hej! lányom, lányom!
Mi bajodat látom?
Jöszte, borúlj az ölemre,
Mondd meg, édes lyányom.«

»Jaj, atyám! nem — nem —
Jaj, hova kell lennem!
Hadd ölelem lábad porát, —
Taposs agyon engem . . .!«

Harangoznak délre,
Udvari ebédre;
Akkor mene Felicián
A király elébe.

A király elébe,
De nem az ebédre:
Rettenetes bosszuálló
Kardja volt kezébe'.

»Életed a lyányért
Erzsébet királyné!«
Jó szerencse, hogy megváltja
Gyönge négy ujjáért.

»Gyermekemért gyermek:
Lajos, Endre, halj meg!«
Jó szerencse, hogy Gyulafi
Rohan a fegyvernek.

»Hamar a gazembert...
Fiaim, — Cselényi...!
Ott levágák Feliciánt
A király cselédi. —

»Véres az ujjad,
Nem vérzik hiába:
Mit kivánsz most, királyi nőm,
Fájdalom díjába?«

»Mutató ujjamért
Szép hajadon lányát;
Nagy ujjamért legény fia
Borzasztó halálát;

»A más kettőért
Veje, lánya végét;
Piros vérem hullásaért
Minden nemzetségét!

Rossz időket érünk,
Rossz csillagok járnak:
Isten ója nagy csapástól
Mi magyar hazánkat! —

(1855.)

BOR VITÉZ.

Ködbe vész a nap sugára,
Vak homály ül bércen völgyön.
Bor vitéz kap jó lovára:
»Isten hozzád, édes hölgyem!«

Vak homály ül bércen-völgyön,
Hűs szél zörrent puszta fákat.
»Isten hozzád, édes hölgyem!
Bor vitéz már messze vágtat.«

Hűs szél zörrent puszta fákat,
Megy az úton kis pacsirta.
Bor vitéz már messze vágtat,
Szép szemét a lyány kisírta.

Megy az úton kis pacsirta:
Hova megyen? hova ballag?
Szép szemét a lyány kisírta:
Szólt az apja: férjhez adlak!

Hova megyen? hova ballag?
Zúg az erdő éji órán.
Szólt az apja: férjhez adlak:
Eskü elől szökik a lyány.

Zúg az erdő éji órán,
Suhan, lebben a kisértet.
Eskü elől szökik a lyány:
Szól vitéz Bor: »Jöttem érted.«

Suhan, lebben a kisértet,
Népesebb lesz a vad tájék.
Szól vitéz Bor: »Jöttem érted
Elesett hős, puszta árnyék.«

Népesebb lesz a vad tájék,
Szellem-ajkon hangzik a dal.
»Elesett hős, puszta árnyék,
Édes mátkám, vígy magaddal!«

Szellem-ajkon hangzik a dal,
Indul hosszu nászkiséret.
»Édes mátkám, vígy magaddal!«
— »Esküvőre! úgy igérted.«

Indul hosszu nászkiséret,
Egy kápolna romban ott áll.
»Esküvőre! úgy igérted.«
Zendül a kar, kész az oltár.

Egy kápolna romban ott áll,
Régi fényét visszakapja.
Zendül a kar, kész az oltár,
Díszruhában elhunyt papja.

Régi fényét visszakapja,
Ezer lámpa, gyertya csillog.
Díszruhában elhunyt papja;
Szól az eskü: kéz kezet fog.

Ezer lámpa, gyertya csillog, —
Künn az erdő mély árnyat hány.
Szól az eskü: kéz kezet fog;
Szép menyasszony színe halvány.

Künn az erdő mély árnyat hány,
Bagoly sí a bérci fok közt.
Szép menyasszony színe halvány —
Halva lelték a romok közt.

(1855. november.)

NÉMA BÚ.

Halnak, halnak,
Egyre halnak,
Színe, lángja a magyarnak.
Itt is egy név,
Ott is egy név,
Hányat elvisz minden egy év.

Szondi két apródja

Felhőbe hanyatlott a drégeli rom,
Rá visszasüt a nap, ádár tusa napja;
Szemközt vele nyájas, szép zöld hegyorom,
Fetején lobogós hadi kopja

Két ifiu térdel kezökben a lant,
A kopja tövén, mint ha volna feszület
Ztibongva hadával a völgyben alant
Ali győzelem-innepet ület

„Mért nem jön a Szondi két dalnoka, mért?
Bülbül szavu rózsák két mennyei bokra?
Hadd fürne dalokból gyöngysorba füzért,
Odaillőt egy huri-nyakra!"

„Ott zöldel az vrmó, fenn zöldel a hant
Zászlós kopiával a gyaûr basa sirján
Ott térdel a gyöngypár, kezében a lant
És pengeti, pengeti, sirván:"

... S hogy feljöve Márton, az orosz pap,
Kevély üzenettel a bősz Ali küldte
Add meg kegyelemre, jó Szondi, magad!
Meg nem marad itt anyaszülte.

„Szép urfiak! immár e puszta halom
E kopja tövén nincs mér zengeni többet
Jertek velem, ott lenn áll nagy vigalom,
Odalenn vár mézizü sörbet —"

Mondjad neki Márton, ím ezt felelem
Kegyelmet uradtól nem vár soha Szondi,
Jézussa kezében kész a kegyelem
Egyenest vda fog folyamodni.

Arany János kézirata, 1856.

S aki még él,
Minden névnél
Összerezzen, búsan, árván:
Mint a néma
Lomblevél, ha
Egy-egy társa húll le sárgán.

(1856. márc.)

MIRZA SHAFFYBÓL

(Bodenstedt.)

I.

ZULEIKÁHOZ.

Ha nézem gyönge lábadat,
Nem foghatom meg, oh kedves leány,
Hogy bírja ennyi bájodat!

Ha nézem apró kezedet,
Nem foghatom meg, oh kedves leány,
Hogy' vághat ily szörnyű sebet!

Ha nézem rózsa-ajakad,
Nem foghatom meg, oh kedves leány,
Hogy egy kis csókot megtagad!

Ha nézem két okos szemed,
Nem foghatom meg, oh kedves leány,
Hogy kétli még szerelmemet?

Nézz rám! ne légy oly mostoha!
Hőbben szivemnél érted, oh leány,
Egy emberszív se' vér soha!

Hasson meg e szerelmi dal,
Szebben szerelmet nálam, oh leány,
Neked egy emberajk se vall!

II.

Kertjében a kis fülmile
Fejét búsan ereszti le:
Mi haszna, mond, szép énekem?
Az édes hang mit ér nekem,
Ha szürke tollaim helyett
Nem a rózsa szép színe fed!

Virágágyán a rózsa sír:
Az élet rám mi beccsel bír?
Mit nékem a szín, illatár,
Királyilag pompás szirom,
Ha e silány fakó madár
Ének-varázsát nem birom!

»Hagyjátok a pört és panaszt«
Dönté el Mirza-Shaffy azt:
»Te rózsa, illatos ruháddal,
Te fülmile, szép hangu száddal,
Ti bájos színek, zöngzetek:
Dalomban egyesüljetek.«

III.

Hol a költő a végtelenbe vész,
Könyvét, tanácslom, tedd le hirtelen:
Mit meg nem ért a józan emberész,
Hiányzik abban egy, — az értelem.

(1856.)

IRJAK? NE IRJAK?

I.

Irjak? ne írjak? egyre számolom
Határozatlan az öt ujjomon.
Nem írni, vétek; írni, kész harag...
De mikor Bikfic is verset farag!
Eh, félre tőlem együgyű szerénység!
Máshol megy az: itt *minden* a legénység;
Szegény koldúsnak táskája üres;
Ki mer, nyer, és talál az, ki keres.

Nincs szebb dolog, mint az őszinteség;
Elrejtett gyertya mi haszonra ég?
Vagy, például, mit érne a tojás,
Ha nem kiáltná a tyúk: »kotkodás!«
Cégér fityeg, hol a kancsó kerülget,
Cégér ne'kűl a jó bor is elülhet,
Kivált az érdem olcsó vakbora, —
Nehezen akad erre cimbora.

A nagy Simon (ki nem isméri őt!)
Az álszerénységből szépen kinőtt.
Ő az, kitől (bizony már jó minap)
Egy hirdetést hoz valamennyi lap:
Hogy ő az apja lelkinek se vár
(Nem oly bolond ő mint Shakespeár')
Elismerésre, költői babérra,
Halál után egy foghagymát sem ér a;
Patkó se kell, ha már nem él, a lónak,
S jobb egy veréb ma, mint egy túzok holnap:
Ismerje meg hát a világ jelenben
És bálványozza lángeszét; különben...

No, mások ezt más útakon teszik,
S mindegy az út, ha összeérkezik.
Ezt elragadja »villám képzelet«
És hordja fenn »a csillagok felett«;
Azé »miként sas« röptiben merész,
Felhőt eszik s bátran a napba néz;
Sok a babért fitymálja, megveti,
Mint gyermek a babot: »kell is neki!«
Míg más, ki páva-tollakkal ragyog,
Fennyen kiáltoz: »én költő vagyok!«
Némelyik »pálma«, ezt ő mondja, ő;
Már most is óriás... hát még ha nő!
A másik így zár minden éneket:
»Lesz oly idő még, mely megemleget!...«

II

Hogyan? nem írni most? letenni tollamat,
Midőn, ha nem csordúl, csöppen egy kis kamat?
Midőn az olvasó már-már olvasni kezd,
S talán még rá is áll, ha mondom: vedd meg ezt!

Hálá az égnek! ím, lendül a könyv-ipar!
Író, ha kurta is, lesz néki, ha kapar;
Az üzlet új, hanem elég böcsületes,
A cikk olcsó ugyan, de kél, bár szemetes;
Aztán, szó ami szó, nekünk sem sokba áll,
Oly könnyen *termelünk*, mint aki úgy talál;
Mint a kosárkötő, s a még olcsóbb koma...
De hisz oly régi már s kopott ez adoma.

Minden kezdet nehéz. Nálunk kivált soká
Lőn, míg a házalást a Múzsa megszoká:
Hogy mint tirol leány, ajtón ablakon át
Unszolja készletét s mindig-kész mosolyát.
Mert a kereskedést — ha tiszta, ha vegyes —
Fitymálva nézte a fönhéjazó begyes;
A legtisztábbik is, gondolta, nehezen,
Ha nem hagy olykor egy kis piszkot a kezen.
Nem volt inyére a hétköznapi modor,
Virágillat helyen nem a *lucri odor;*
Üzér, ügyér, hajhász, csőd, firma, company,
Ily szókat ő ki sem bírt volna mondani.
Nagyon rátarti volt: fenn-ült a glórián,
Övedzve néha mint karcsú görög leány,
Vagy olykor mint a Seine partjárul egy najád,
Vagy szőke Rajna-szűz, ontá arany haját.
Idegen volt, de szép, a szép »Xenidion«,
S nem árulá kecsét... leszállított dijon!...

III.

Írjak? ne írjak?... Egy istencsapás!
Szólnom kisebbség, bűn a hallgatás.
Mert kinek arca van és háta ép,
Ily had közé bizony átallva lép,
Kivált ha nincs is méltó fegyvere,
(Mit ér a szó, hol ostor kellene!)
S a közmondás hamar fejére gyűl:
»Ki, ugymond, e' s ama közé vegyűl!«
De mikor a civódás tére szent!
Patkóiktól még az oltár se' ment!
Fut a kilenc szűz, döng a hét halom!
Ocsmány ölkölharc az irodalom!
E szentegyházbul ostorral sem árt
Kiűzni alkuszt és galamb-kufárt.

»Vitatkozás az elmét növeli«,
Kocódni kissé, ez is emberi,
S az író, hogyha másnál *emberebb*,
Bizonyos pontig jól áll a szerep:
Míg tárogatva zeng a csatadal,
Lovagkesztyűben foly a viadal,
S borítja bár az arcot vas lemez,
Hisszük, nemes vonásokat fedez.
Így tört minap láncsát Kazinczy, Bajza,
Így fedte Kölcseyt Achilles pajzsa;
S ha olykor közbe szólt a szenvedély,
Ha nem mindig volt más az ügy s személy:
Nem kofanyelven hallá a közönség:
Az, és philippica... van ám különbség.

Való, hogy a személyes galibát
Az üggyel összevétni nagy hibád:
De mit teszesz, ha egy masült zseni
Arcodba körmöl és fogát feni?
Ha rossz poéta és rossz költemény —
Apa s fiu — ugyanazon személy,
Mert, mint a tigris védi kölykeit,
Úgy védi a papa szülötteit?
Ilyenkor nagy baj a határvonás:
— De egy epigram' mégse záptojás!...

(1856.)

SZONDI KÉT APRÓDJA.

Felhőbe hanyatlott a drégeli rom,
Rá visszasüt a nap, ádáz tusa napja;
Szemközt vele nyájas, szép zöld hegy-orom,
Tetején lobogós hadi kopja.

Két ifiu térdel, kezökben a lant,
A kopja tövén, mintha volna feszület.
Zsibongva hadával a völgyben alant
Ali győzelem-ünnepet ült.

‚Mért nem jön a Szondi két dalnoka, mért?
Bülbül-szavu rózsák két mennyei bokra?
Hadd fűzne dalokból gyöngysorba füzért,
Odaillőt egy huri nyakra!'

»Ott zöldel az ormó, fenn zöldel a hant
Zászlós kopiával a gyaur basa sírján:
Ott térdel a gyöngypár, kezében a lant,
És pengeti, pengeti, sírván:«

... S hogy feljöve Márton, az oroszi pap,
Kevély üzenettel a bősz Ali küldte:
Add meg kegyelemre, jó Szondi, magad!
Meg nem marad itt anyaszülte.

»Szép úrfiak! immár e puszta halom,
E kopja tövén nincs mér' zengeni többet:
Jertek velem, ottlenn áll nagy vigalom,
Odalenn vár mézizü sörbet. —«

Mondjad neki, Márton, im ezt felelem:
Kegyelmet uradtól nem vár soha Szondi,
Jézusa kezében kész a kegyelem:
Egyenest oda fog folyamodni.

»Serbet, füge, pálma, sok déli gyümölcs,
Mit csak terem a nagy szultán birodalma,
Jó illatu fűszer, és drága kenőcs...
Ali győzelem-ünnepe van ma!«

Hadd zúgjon az álgyu! pogány Ali mond,
És pattog a bomba, és röpked a gránát;
Minden tüzes ördög népet, falat ont:
Töri Drégel sziklai várát.

»Szép úrfiak! a nap nyugvóra hajolt,
Immár födi vállát bíborszinü kaftán,
Szél zendül az erdőn, — ott leskel a hold:
Idekinn hideg éj sziszeg aztán!«

A vár piacára ezüstöt, aranyt,
Sok nagybecsü marhát máglyába kihordat;

Harcos paripái nyihognak alant:
Szügyeikben tőrt keze forgat.

»Aztán — no, hisz úgy volt! aztán elesett!
Zászlós kopiával hős Ali temette;
Itt nyugszik a halmon, — rövid az eset —;
Zengjétek Alit ma helyette!«

Két dalnoka is volt, két árva fiú:
Öltözteti cifrán bársonyba puhába:
Nem hagyta cselédit — ezért öli bú —
Vele halni meg, ócska ruhába'!

»S küldött Alihoz... Ali dús, Ali jó;
Lány-arcotok' a nap meg nem süti nála;
Sátrában alusztok, a széltül is ó:
Fiaim, hozzá köt a hála!«

Hogy vítt ezerekkel! hogy vítt egyedűl!
Mint bástya, feszült meg romlott torony alján:
Jó kardja előtt a had rendre ledűl,
Kelevéze ragyog vala balján.

»*Rusztem* maga volt ő!... s hogy harcola még,
Bár álgyugolyótul megtört ina, térde!
Én láttam e harcot!... Azonban elég:
Ali majd haragunni fog érte.«

Mint hulla a hulla! veszett a pogány,
Kő módra befolyván a hegy menedékét:
Ő álla halála vérmosta fokán,
Diadallal várta be végét.

»Eh! vége mikor lesz? kifogytok-e már
Dícséretiből az otromba gyaurnak?
Eb a hite kölykei! vesszeje vár
És börtöne kész Ali úrnak.«

Apadjon el a szem, mely célba vevé,
Száradjon el a kar, mely őt lefejezte;
Irgalmad, oh Isten, ne légyen övé,
Ki miatt lőn ily kora veszte!

(1856. június.)

NÉPDALOK.

SÍRVA JÖN A MAGYAR NÓTA VILÁGRA...

Sírva jön a magyar nóta világra,
Bánatos a magyar ember világa.
Mit keseregsz, atyámfia, rokonság?
Ez az egész merő élet bolondság.

Duna vize lefelé foly, nem vissza,
Régi baját magyar ember elissza!
Azt miveli széles-magas kedvében,
Majd megszakad belé a szív keblében!

ELESETT A RIGÓ LOVAM PATKÓJA...

Elesett a Rigó lovam patkója,
Jeges az út, majd kicsúszik alóla,
Fölveretem orosházi kovácsnál, —
Ej no! hiszen több is veszett Mohácsnál!

Volt nekem egy rigószőrü paripám,
Eladatta a szegedi kapitány,
Ott se voltam az áldomás-ivásnál, —
Ej no! hiszen több is veszett Mohácsnál!

Volt nekem egy fehér házam, leégett;
A telekem, azt se tudom, kié lett;
Be van írva vásárhelyi tanácsnál, —
Ej no! hiszen több is veszett Mohácsnál!

Volt szeretőm, esztendeig sirattam,
Az nekem a mindennapi halottam,
Most is megvan az a gonosz, de másnál, —
Ej no! hiszen több is veszett Mohácsnál!

(1856.)

A HEGEDŰ SZÁRAZ FÁJA....

A hegedű száraz fája,
Beh szomorú a nótája!
Úgy megsí-rí, úgy kesereg,
Talán a könnye is pereg.

A hegedű bús nótája,
Magyar ember múlat nála:
Úgy megdanol, táncol, vigad,
Hogy a szive majd megszakad.

(1856. nov.)

PÁZMÁN LOVAG.

Víg ballada.

I.

Vára öblös teremében
Jár alá s fel bajnok Pázmán,
Lépteit majd csillapitja,
Majd megindul szaporázván;
Lába, szíve, egyre tombol,
Visszadöng a tölgyfa padló:
Udvaron áll, kész nyeregben,
Nyihog, prüszköl, fú a vad ló.

»Hova férjem? édes férjem?
Ily korán? ily éhgyomorral?
Panni! Gunda! hol maradtok?
Egy, kettő, a mézes borral!
Menten itt lesz, (boldog Isten!
Még hajamba' nem volt fésű) —
Ha egy percig vár kegyelmed,
Lesz kalácsom, új sütésű.«

Hallja Pázmán, elfordúlva,
Háza zengő fülmiléjét;
Csak pirosló füle látszik,
Az mutatja szenvedélyét;

Feje búbján holdvilág van,
Melyet érc-sisakkal föd be;
Nem felel, csak egyszer-kétszer
Kiköhent az őszi ködbe.

»Rossz idő van, édes apjok!
Nem tanácslom... hűs a reggel«
Mond az urhölgy, és befordul
S visszatér nagy köpönyeggel;
Várva, félve, tűrve, kérve
Áll mögötte, hogy feladja:
De bosszúsan tiltja hátrább
Könyökének mozdulatja.

»Mire véljem, drága férjem?
Honnan e rossz kedve márma?
Nem aludt jól? rosszul ébredt?
Kénye ellen volt a párna?
Én vetem fel, két kezemmel,
Én puhítom minden este —«
Szól, s mint harmat gyenge fűvön,
Remeg a szép asszony teste.

Indul Pázmán, meg se állván
Könnyes szemnek, rezgő szónak;
De nem mindjárt leli nyitját
(Sarka felől) az ajtónak.
Néz utána egy-két percig
Szegény ifju asszony, Éva:
Úgy nevetne! s úgy meg-sír, hogy!...
Soha, soha ilyen tréfa.

Mikor aztán a küszöbnél
Azt se mondja: Isten áldjon,
Vas kezére omlik a nő,
Csókkal hinti, hogy megálljon.
De az, fogja, visszadobja,
Egyet mordul: »Vissza, kígyó!«
Ráfordítja a nagy kulcsot
S öve mellé szúrja: »Így jó!«

II.

Visegrádon a király van heverő sorral,
Nem komoly tanácsot űl, nem hadi cselt forral,
Nincsenek is ma körötte nagyszakállu vének:
De van öröm, hejjehuja, tánc, muzsika, ének.

Odamene jó lovag, bús-haragos Pázmány,
Lépte alatt nyög a föld, csikorog a márvány.
»Ki dörömböl? ki csörömpöl?« — »Ismeri fölsége:
Kinek az a jó bora volt, s nyalka felesége.«

»Nosza hamar, a bolond! ülj le ide, Rikkancs!
— Gondolom én, mi a baj, hol töri a bakkancs —
Légy te király, én pedig egyszerü kiséret:
Mit te kiadsz, itt a szavam, álljon az itélet!«

Összeszedi a bolond sete-suta képét,
Úgy üli meg a király aranyos karszékét. —
Odakünn az öreg, ha ki útját állja,
Kilenc szobán keresztül döfi, taszigálja.

Megkövetem a király fölséges személyét:
Nagy harag és nagy panasz nyomja szivem mélyét;
Nem vagyok én boros ember — bor nekem a bánat!
Megkövetem, ha szabadabb szóra nyitom számat!

Jöttek, uram, udvarodtól ifiú legények — —
»Mi dolog ez? s idehaza maradtak a vének?«
Nem az a baj, uram király, más nekem a gondom:
Odajöttek vadászni, fiatalok, mondom — —

»Vadasodat megrohanák? tilalomba törtek?«
Dehogy uram! annyi van ott, vigye el az ördög,
Annyi a vad erdeimen, se szeri, se száma —
De, ha szóhoz nem jutok, nem lesz vége márma.

Este magyar lakomán szívet melegíténk,
A királyért, hazáért, poharat üríténk —
»Teleitták magukat? összeverekedtek?«
Dehogy itták, dehogy itták! szépen lefeküdtek.

Reggel, uram, indulnak, köszönik a szállást —
»S nem fizetik, ugy-e bizony, a vacsorát, hálást?«
Beste kura fi . . . .zetésért látni a vendéget!
Magyar ember nem teszi azt, tudja-e fölséged!

Reggel, uram, valamennyi útnak ered szépen,
De az egyik visszaoson — ez a bajom épen —
Azt az egyet, uram király, a radnai Szűzre!
Megölöm, — ha ma jutok is a gyehenna-tűzre.

»Nagyon illő a panasz, jó lovagom, Pázmán;
Ilyen eset még nem esett magyar ember házán:
Útnak ered a vendég, visszaoson egyik;
Azt az egyet megölöd: nagyon helyes eddig.«

Átkozom is! . . . Nem vagyok én se bolond, se részeg:
Hogy valaki jő-megy, azért gyilkosa nem lészek;
De mikor a küszöbön állt feleségem, Éva . . .
Ezer átok! megölöm, megölöm azt, még ma!

»Nagyon okos a beszéd, jó lovagom, Pázmán;
Hiba lenne, ha valahogy félremagyaráznám:
Feleséged a folyosón — vagy küszöbön álla:
Pedig, ugy-e, ritka eset volt ez eset nála?«

Gyilkolom is! . . . Uram király, értse meg a szómat!
Elrabolá földi kincsem' és mennybeli jómat;
Megcsókolta — úgysegéljen! — szemeim láttára;
Hej, hogy előbb nem tudék kapni paripára!

»Fejedelmi hitemre! — és a hit nem szellő —
Meglakol a vakmerő, a semmirekellő!
Tegyen a kar igazságot! víjon veled szembe!
Hogy is hivják? a neve nem jut már eszembe.«

A nevét . . . azaz hogy . . . azt nem tudom épen!
De talán meglelem felséged körében. —
Ez az, uram! itt van, uram: kutya egye máját!
— S kimutatá a lovag . . . magyarok királyát.

III.

Gyűl Visegrád kandi népe,
Férfi és nő, agg és gyermek!
Valami lesz a vár alján,
Hogy sorompót, sátort vernek;
A poroszlók ütlegéért
Nem adják e mai látást;
Otthon macska űl a padkán,
Ütheti a kő a rántást!

Kapu kordul, szárnya fordul,
Lobog a toll, a kürt harsan!
Jó vitézek, harcra készek,
Mind lejőnek, gyülve gyorsan.
Zárt sisakkal két levente
Olyan, mint a kéményseprő!
Ujjal mutat rá a gyermek,
Ölbe sír az aprócseprő.

»Félre, félre! . . . pálya mérve!
Fék szorosan! láncsa szögbe!
Jól vigyázz . . . fuss!« — Futnak aztán,
Dobog a föld, mintha nyögne;
Fogy a térség, nő az ember,
Paizs, dárda összeroppan:
Hátracsuklik a jó Pázmán,
S úgy leszáll, hogy szinte puffan.

»Talpra, bajnok! semmi, semmi!
Túlugortál a veszélyen —«
Szól amaz, felütve siskát;
A király az: éljen! éljen! —
»Éljen!« mondaná a harcfi
Amint szeme könnybe lábog,
De szavak helyt vére buggyan
S vérrel együtt három zápfog.

»Isten engem!« a király mond,
»Nem akartam, jó levente;
Három ily fog! aranyt érő!
És még birta volna, nemde?

Három ily fog! úgy sajnálom,
Nem mondhatom ki eléggé:
Jó szerencse ha ezúttal
Közte nincs a bölcseségé.

„De hogy, íme, jó tanáccsal
Fűszerezzem e kis tréfát:
Másszor űlj honn, ha bajod nincs,
És becsüld meg jobban Évát.«
Így a fölség; de tanácshoz
Kalácsban se lett adósa:
Három fogért három falu
Lőn a díj: Som, Somogy, Pósa.

Vígan kocog haza Pázmán,
Tarsolyában kutyabőre;
Ám szekérrel asszonyához
Vásárfia ment előre.
Kérdi Éva ezt is, azt is,
— Úgy jő neki, mint egy álom —
De a férje mind ezt hajtja:
»Tartsa Isten jó királyom!«

(1856. dec.)

BOTH BAJNOK ÖZVEGYE.

Hunyad alatt, egy kis házban,
Ült az özvegy, talpig gyászban;
Mint gyümölcs a fát, lehajtja
Nehéz gondja, gondolatja:
Neveletlen négy magzatja.

»Gyertek elő — monda — gyertek
Négy apátlan árva gyermek:
Hadd szelek most a kenyérből,
Nem puhából, nem fehérből:
Csak az árvai szegényből!

Hatalommal a rokon-had
Elfoglalta birtokunkat:
Ide látszik a ház orma,
Ide barnúl régi tornya,
Ide villog a vitorla.

Jaj! mert aki védelmezne,
Messze van az tőlünk, messze:
Levél oda el nem juthat,
Izenő szó oda nem hat,
Követ onnan hírt nem hozhat.

Mert szószóló nyelve néma,
Ótalmazó karja béna;
Sírba szállott szemünk fénye,
Az özvegynek a reménye,
Az árvának a törvénye!

Cserna vizén zúg a malom:
Más veszi a vámot azon;
Másnak zöldell a domb hátja,
Másnak a völgy selyem ágya, —
Még az Isten is megáldja!

Kérdezi majd a jövevény:
Bothi Bajnok hol van szegény?
Both elesett, a hű bajnok,
És az árvák, és az anyjok, —
Tudja Isten, merre vannak!«

Hunyad alatt egy kis házban
Ül az özvegy, földig gyászban;
Mint gyümölcs a fát, lehajtja
Nehéz gondja, gondolatja:
Neveletlen négy magzatja.*

(1856.)

* Első darabja lett volna egy Hunyadi ballada-körnek, melyből azonban csak Szibinyáni Jank, V. László és Mátyás anyja készült el. Az özvegy: Hunyadi János édesanyja, gr. Teleki szerint. — *A. J.*

A WALESI BÁRDOK.

Edward király, angol király
Léptet fakó lován:
Hadd látom, úgymond, mennyit ér
A velszi tartomány.

Van-e ott folyó és földje jó?
Legelőin fű kövér?
Használt-e a megöntözés:
A pártos honfivér?

S a nép, az istenadta nép,
Ha oly boldog-e rajt'
Mint akarom, s mint a barom,
Melyet igába hajt?

Felség! valóban koronád
Legszebb gyémántja Velsz:
Földet, folyót, legelni jót,
Hegy-völgyet benne lelsz.

S a nép, az istenadta nép
Oly boldog rajta, Sire!
Kunyhói mind hallgatva, mint
Megannyi puszta sir.

Edward király, angol király
Léptet fakó lován:
Körötte csend amerre ment,
És néma tartomány.

Montgomery a vár neve,
Hol aznap este szállt;
Montgomery, a vár ura,
Vendégli a királyt.

Vadat és halat, s mi jó falat
Szem-szájnak ingere,
Sürgő csoport, száz szolga hord,
Hogy nézni is tereh;

S mind, amiket e szép sziget
Ételt-italt terem;
S mind, ami bor pezsegve forr
Túl messzi tengeren.

Ti urak, ti urak! hát senkisem
Koccint értem pohárt?
Ti urak, ti urak!... ti velsz ebek!
Ne éljen Eduárd?

Vadat és halat, s mi az ég alatt
Szem-szájnak kellemes,
Azt látok én: de ördög itt
Belül minden nemes.

Ti urak, ti urak, hitvány ebek!
Ne éljen Eduárd?
Hol van, ki zengje tetteim —
Élő egy velszi bárd!

Egymásra néz a sok vitéz,
A vendég velsz urak;
Orcáikon, mint félelem,
Sápadt el a harag.

Szó bennszakad, hang fennakad,
Lehellet megszegik. —
Ajtó megől fehér galamb,
Ősz bárd emelkedik.

Itt van, király, ki tetteidet
Elzengi, mond az agg;
S fegyver csörög, haló hörög
Amint húrjába csap.

»Fegyver csörög, haló hörög,
A nap vértóba száll,
Vérszagra gyűl az éji vad:
Te tetted ezt, király!

Levágva népünk ezrei,
Halomba, mint kereszt,

Hogy sírva tallóz aki él:
Király, te tetted ezt!«

Máglyára! el! igen kemény —
Parancsol Eduárd —
Ha! lágyabb ének kell nekünk;
S belép egy ifju bárd.

»Ah! lágyan kél az esti szél
Milford-öböl felé;
Szüzek siralma, özvegyek
Panasza nyög belé.

Ne szülj rabot, te szűz! anya
Ne szoptass csecsemőt!...«
S int a király. S elérte még
A máglyára menőt.

De vakmerőn s hivatlanúl
Előáll harmadik;
Kobzán a dal magára vall,
Ez íge hallatik:

»Elhullt csatában a derék —
No halld meg, Eduárd:
Neved ki diccsel ejtené,
Nem él oly velszi bárd.

»Emléke sír a lanton még —
No halld meg, Eduárd:
Átok fejedre minden dal,
Melyet zeng velszi bárd.«

Meglátom én! — S parancsot ád
Király rettenetest:
Máglyára, ki ellenszegűl,
Minden velsz énekest!

Szolgái szét száguldanak,
Ország-szerin, tova.
Montgomeryben így esett
A híres lakoma. —

S Edvárd király, angol király
Vágtat fakó lován;
Körötte ég földszint az ég:
A velszi tartomány.

Ötszáz, bizony, dalolva ment
Lángsírba velszi bárd:
De egy se birta mondani
Hogy: éljen Eduárd. —

Ha, ha! mi zúg? ... mi éji dal
London utcáin ez?
Felköttetem a lord-majort,
Ha bosszant bármi nesz!

Áll néma csend; légy szárnya bent,
Se künn, nem hallatik:
»Fejére szól, ki szót emel!
Király nem alhatik.«

Ha, ha! elő síp, dob, zene!
Harsogjon harsona:
Fülembe zúgja átkait
A velszi lakoma ...

De túl zenén, túl síp-dobon,
Riadó kürtön át:
Ötszáz énekli hangosan
A vértanúk dalát.*

* A történelem kétségbe vonja, de a mondában erősen tartja magát, hogy I. Edvárd angol király, Wales tartomány meghódítása (1277) után, ötszáz walesi bárdot végeztetett ki, hogy nemzetök dicső multját zöngve, a fiakat föl ne gerjeszthessék az angol járom lerázására.

A. J.

KÖSZÖNTŐ-DAL.

II. Endre korában.

Bort ide a billikomba! föl vele!
Csengjen össze tiszta ezüst kebele,
Mint szivünkből e kivánat égre száll:
Éljen a hon! éljen urunk, a király!

Harcra magyar! lelsz magadnak vívni tért:
Győzni dicső, halni dicső, a hitért;
Tűzz keresztet Jérusálem szent fokán:
Éljen a hit! vesszen el a vad pogány!

Egyesül a rózsavirág és kereszt:
Ily jegy alatt hű lovagszív vért ereszt:
Éljen urunk, hős királyunk, s leánya,
Magyarország legdeliebb rózsája!

(1857. márc.)

A BUJDOSÓ.

Dal

Párjavesztett gilicének szíve fáj,
Fülemile panaszától zeng a táj;
Ne szomorkodj fülemile, gerlice:
A te bajod az enyémhez semmise.

Égi madár hegyen-völgyön megszállhat,
Társa helyen társra megint találhat:
Jaj, de nekem nincs se hazám, se párom,
A világot egyes-egyedül járom.

Messzi honom tája körül jaj be kék...
Azt se tudom, *hegy*-e az ott vagy az ég;
Azt se tudom, eljutok-é oda még:
Vagy sose lesz egyéb hazám, mint az ég!

(1857.)

HOLLÓSY KORNÉLIÁNAK.

(Emlékkönyvbe).

Egy nép lakik túl tengeren,
Hol délre lejt az Álpok alja,
Hol fűszeres völgy, rónaság
Az erdős Appennint uralja:
Hajdan dicső nemzet, ma rab; —
S hogy lánca csörgésit ne hallja:
Énekkel űzi bús neszét,
S az érc igát enyhíti dalja.
Oh, hát dalolj *nekünk!*...

(1857. máj. 1.)

BALZSAMCSEPP.

Szív, örömtől elszokott szív,
Multak gyászos özvegye!
Meghervadtál, meghajoltál —
Az vagy-é még, aki voltál,
Árva szívem, az vagy-e?

Óh, neked már fáj a bú is,
Az öröm is fáj neked!
Bánt az árnyék, a derű is,
Bánt az édes, keserű is,
Mint a szegény beteget.

Nem a régi fájdalom már,
Évek folytán ami rág:
Csupán mérgét hagyta benned,
S minden illetésre szenved
A tulérző fájvirág.

Jer! a multak hűs derével
A jelent tovább ne öld.
Mi okod van új panaszra?
Nézz a kikelő tavaszra:
Ége fényes, lombja zöld.

Jer ! az áldott szép természet
Enyhe öle hívogat ;
S temetőn bárha bolyongok
Eltakarják üde lombok
A sötét sírhalmokat.

(1857. jún.)

BÉRANGER HALÁLAKOR.

Siratni őt? Bérangert?
Barátim, és vajon minek?
Sirassuk azt, ki elhullt
Félösvenyén küzdelmínek.

Ő nem silányka vázlat,
Nem léha töredék vala :
De élte oly egész, oly
Tökéletes, mint egy dala.

Egy eszme benne folyvást,
Az alap-érzelem is egy :
Honszerelem a *végsor*,
Amelybe minden szak kimegy.

(1857.)

Az UTOLSÓ FŐPAP.

Frankl után.

A büszke Szíon elesett,
Az Isten vára omladék ;
A délceg oszlop- és tornác-sor,
Hol tömjénfüst gomolyga másszor,
Most puszta rom, feldúlaték.

Az oltár papja mind leölve ;
Holt csecsemők hűs éjfelen ;
Mély csend remeg körül, kivéve
Ha a merész bolt egy-egy íve
Leroppan, zúgva, hirtelen.

Egy pap maradt a gyilkolásból,
Hozzá a fegyver nem hatott.
Midőn későre vált az éjjel,
Vőn, ékesen arany szegéllyel,
Papi fehér ruházatot.

Az *urim* s *thummim* tiszta fénye
Ragyog keblén, mint szent tüzé;
Ezüst hajtincse a komoly
Sötétredős arcon lefoly
Szakállának hava közé.

Így járdal utcák vadonán,
Csak visszhang a kisérete;
A váz-rom elsápad körül,
Ha űzött fellegek közül
A hold reá bús fényt vete.

Némán az ősz felhág a templom
Hideg márvány kockáira,
S meghatva sorsától, mely üldi,
Könnyes szemekkel e szót küldi
Az ég sötét foszlányira:

»Te elhagyád ten-népedet,
Szent templomod feldúlva, ím!
Mely boltjain dereng vala,
A tiszta súgár elhala;
Homályba dőlt a Cherubím.

»Haragod az oltárt megtöré,
Véráldozat minden papod;
Nem méltatál továbbra bennünk',
Hogy templomodra mi ügyeljünk;
Az oltár rom, néped halott.

»Vedd vissza hát a templom kulcsát,
Reszketve nyujtom föl neked!«
S míg térdre hull ködlepte szemmel,
Hall messziről, vad zöngelemmel,
Tompa diadal-éneket.

Amint imádva, kar-emelten,
A templom őre térdepel
Egy légi kéz könnyű sugára
Ereszkedik le, és az árva
Kulcsot magához vonja fel.

Kik távol azt ragyogni látták,
Lesujtó villámnak hivék.
Hajnal pirult kelet vidékin:
S a templom márvány omladékin
A főpap holtan feküvék.

(1857. október.)

A LEJTŐN.

Száll az este. Hollószárnya
Megrezzenti ablakom.
Ereszkedik lelkem árnya,
Elborong a multakon.
Nézek vissza, mint a felhő
Áthaladt vidékre néz:
Oly komor volt, — oly zöldellő,
Oly derült most az egész.

Boldog évek! — ha ugyan ti
Boldogabban folytatok, —
Multam zöld virányos hanti!
Hadd merengek rajtatok.
Bár panasszal, bár sohajjal
Akkor is szám telve lőn:
Kevesebbem volt egy jajjal...
Hittel csüggtem a jövőn!

Most ez a hit... néma kétség,
S minél messzebb haladok,
Annál mélyebb a sötétség;
Vissza sem fordulhatok.
Nem magasba tör, mint másszor —
Éltem lejtős útja ez;
Mint ki éjjel vízbe gázol
S minden lépést óva tesz.

(1857.)

KEMPELEN RÍZA SÍRKÖVÉRE.

Ríza jövel! zendült a szellemi szózat egéből,
Vágyad örök *szép* volt: íme az isteni szép.
Ríza, maradj! rebegé szomorún az övéi szerelme,
Mennyed alant is van: tenszived alkota itt.
Már szállt, már küszöbén lebegett a végtelen üdvnek:
Megtért volna, de haj! zárva mögötte az ég.

(1858.)

BALLADA

AZ ELŰZÖTT ÉS VISSZATÉRT GRÓFRÓL.

(Goethe.)

Oh, jöszte be, jó öreg énekesünk!
Itt lenn, a terembe', magunkra leszünk,
Zárjuk be retesszel a zárat.
Anyánk könyörög, s az atyánk odakünt
Farkasra vadász, tova fárad.
Mondj szép regedalt, oh de többször is ám,
Míg bétanulom kis öcsömmel;
Már rég epedünk zene s dalnok után.
Gyerek ezt hallgatja örömmel.

Irtózatos éjben, ölő hadon át,
Elhagyja a fénylakot, ősi honát,
Kincsét idejében elásta.
A gróf tova illan a kis kapun át,
Mit burkol ölébe' palástja?
Mit rejteget és viszen oly szaporán,
Hogy visszatekinteni sem mer?
Kis lánya szegény az, aludva karán. —
Gyerek ezt hallgatja örömmel.

Nos virrad; előtte a messze világ,
Szállást neki völgy, neki hűs bokor ád,
Enyhet falu népe, daláér'.
Így vándorol, így eped éveken át,
Szakálla alább meg alább ér;
Ám nő kebelén is a szende alak,

Vihar ellen védve köpennyel,
Nem fejtheti szebbé hercegi lak. —
Gyerek ezt hallgatja örömmel.

Év elhalad, évnek utána megyen,
Meghagyja, megadja magát a köpeny,
Nem is éri be termete teljét.
Néz apja reá, kire néznie menny!
Örömében nem leli helyét;
Oly gyönyörü, oly nemes a hajadon,
Fájárul a mag nem ütött el;
Oly kincs az apának e drága vagyon! —
Gyerek ezt hallgatja örömmel.

S ím vágtat elő fejedelmi lovag,
Felnyúl a leány keze, vélve hogy ad,
Alamizsnát nem veszen észre.
Ám gyönge kacsója szorítva marad:
Ez kell nekem! üdvöm e kézre!
Ismerve — az ősz felel — égi becsét,
Mint hercegi nőd' emeled fel;
Ott a lovag elgyürüzé jegyesét —
Gyerek ezt hallgatja örömmel.

Megáldja pap őket az ima helyén,
Vígan, szomorún is, a hölgy vele mén,
Szomorún, hogy vészi bucsúját.
Azóta ide s tova jár-kel a vén,
Örömében viseli búját.
Ilyen vala drága leányom, ilyen
Unokákat vártam idővel!
Oh! nappal is, éjjel is áldja szivem —
Gyerek ezt hallgatja örömmel.

Megáldja a gyermekeket; de mi hang?
Zörgetnek: atyánk jön! az ősz odavan!
Elrejteni őt hova tudjuk? —
Mit csábitod a gyereket, te bitang!
Fogjátok el, érckezü hajduk!
Börtön fenekére a tolakodót! —
Anyjok veszi észre, hamar kel,
Fut, nyájasan esdeni, szólani szót.
Gyerek ezt hallgatja örömmel.

Hajdú haboz, áll nemes arccal az ősz,
Gyermek s anya esd, ahogy esdeni győz;
A hercegi dölyf nyeli mérgét.
De asszonya kértire lázad a bősz,
Míg vad dühe feltöri kérgét:
Vesztemre vevélek el, utcai rongy!
Koldus te!... hanem hiszen úgy kell!
Szennyet koronámra hoz ím e poronty —
Gyerek ezt nem hallja örömmel.

Még áll, diadalmasan áll az öreg,
Döbbenve hanyatlik a szolgasereg,
A férj dühe dúl — kire töltse?
Átkos vala nászom, a kéjteli reg,
Viráginak itt a gyümölcse!
Nem pótol — igaz! — nevelés soha fajt,
Nemes érzet jár csak a nemmel,
Koldús anya szűlt ime koldusi rajt —
Gyerek ezt nem hallja örömmel.

És el ha taszít apa, férj ha elűz,
Széttépi vadúl, ami együve fűz:
Oh jertek az őshöz, apához!
A koldus, az agg, a mezítelen ősz
Még fel bir emelni magához.
E vár az enyím! Te raboltad el azt,
Fajod űze ki gyilkos elemmel;
Itt rá a pecsét, a királyi malaszt! —
Gyerek ezt hallgatja örömmel.

Már jogszerü fejdelem űli a trónt,
Ő vissza hivének ad ősi vagyont,
Feltörhetem a kincs zárát.
Hagyján, fiam! így szeliden ipa mond!
Urunk kegyelem-szava vár rád.
Mind jóra üt ez ki; feledjük a bajt!
Ma szerencsénk csillaga tűnt fel,
Nőd grófi leány, szüle hercegi fajt —
Gyerek ezt hallgatja örömmel.

(1858. április 1.)

TANÁRI JUBILEUMRA.

»Quem dî odere« — hangzott a panasz
Évszázadok hosszú során keresztül;
»Quem dî odere« — és a régi átok
Mindegyre zúg, nem szűnt meg a panasz.
Kedv, ifjuság, erő, szellem-vagyon
Ma is gyakorta mindhiába vesz:
Homályos a cél, tömkeleg az út,
S kit e pályára Isten átka sodrott,
Szívvérit ontsa bár, mint pellikán,
Hálátalanságot növel magának.

Te, ritka férfi! áldjad Istened,
Ki oly önérzettel dúsgazdagon
Állhatsz pihenni meg pályád felén.
Körödbe gyűlnek a felnőtt fiak,
(Egy emberöltő) s érett *férfi* ésszel
Köszönve amit *ifjakért* tevél,
Legszebb jutalmad így tőlük nyered.
S mi felkiáltunk: mily nagy érdem az,
Minő erény, mely e hálátalan
Pályán a késő hála újra sarjadt,
Nem hervatag babérait szedi.

(1858.)

REMÉNYINEK.

(Emlékkönyvbe.)

Karddal melyet dicsővé tenni, egykor
Hiven ajánlád ifju véredet,
A hon, az úgy-e szent hon, félig élt már,
Halál árnyéka rásötétedett.
Te messze távozál, — mi itt maradtunk,
Tompán enyészve, mint sivár növény,
Mely élni nem tud, halni még nem érett,
Ledőlt fa korhadó tövén.

A honfibú, mely elzsibbaszta minket,
Tenálad munkás fájdalom leve,

Nagy, büszke, boldog népek közt forogván
Müvészetedben a magyar neve.
És kik panaszra, mely szóban alél el,
Fület zárnának, a dús boldogok,
Veled kesergik azt, amin te vérzel,
Midőn nyirettyüd úgy sír, úgy zokog.

Most a reménynek egy hangját, Reményi,
Vidd el nyugatra zengő húrodon;
Hirdesse szózatos fád a világnak,
Hogy újra érez, újra él e hon.
És élni fog, — menny, föld minden hatalma
Zúdúljon bár fel, — mert élni akar;
Öngyilkolásra hogy többé fajulna,
Sokkal önérzőbb a magyar.

(1859.)

AZ ÚJ GÖRÖG DALNOK.

(Byron »Don Juan«-ja III. énekéből.)

1.

Szigethazám, szigethazám!
Hol Sappho égett s énekelt,
Hol terme harc és bék' müve, —
Delos megállt és Phoebus kelt!
Örök nyár hint még rá sugárt,
De, napján kűl, minden leszállt.

2.

Skios múzsája s Teiosé, *
A hőskoboz, szerelmi lant,
Más parton él hírben, nem itt;
A hang, szülőföldén, kihalt,
Bár Ecco távolabb veti
Mint ősink »Boldog Szigeti«.**

* Homeros. Anakreon.

** A hellen költők *νησοι μακαρων*-jai. Valószínűen a Zöldhegyfoki- vagy Kanári-szigetek. (Moore jegyzete.) Mások szerint oázisok Afrikában. Ford.

3.

Néznek Marathonra a hegyek —
S Marathon a tengerre néz;
Ott álmodoztam egykor én,
Hogy még Göröghon szabad lész!
Mert, állva perzsa sír felett,
Nem hittem szolga-létemet.

4.

Ült a király bérchomlokon,
Mely néz le Salamis fölé;
Ezrével ott lenn a hajók,
Had, nemzet-számra: — mind övé!
Megolvasá napköltekor —
De hol valának este, hol?

5.

Hol vannak ők? s hol vagy te is,
Hazám? Partod némán hever;
Nem zendül itt a hős koboz —
Nem dobban itt már hős kebel!
S lantod, az oly soká remek,
Ily kézre száll-e, mint *ezek?*

6.

Még valami — ha nincs babér —
Bár szolganép közt, láncokon, —
Pirulni honfi módra, mint
E dalra most is homlokom;
Mert, haj! mi itt költői bér?
Pír a népér' — könny a honér'.

7.

Hát csak sirassuk jobb napunk?
S pirúljunk? — Haltak őseink.
Add vissza, föld, kebeledből
Spartai elhunyt hőseink!
A háromszázból *hármat* adj:
És Thermopylaenk újra nagy!

8.

Mit? csend tovább? csend mindenütt?
Ah! nem; — a holtak hangja kél,

Mint távol omló zúgatag,
Felelvén: »Egy kezdjen, ki él —
S megyünk, megyünk, vezessetek!«
Élőn kivűl, nincs más siket.

9.

Mind hasztalan; verj másik húrt;
Kelyhedre tölts Samos borát!
Harcot török csordákra bízz,
Vért néked ontson a borág!
Ha! lám, alig hogy szólalál —
Mint érti sok vad bacchanál!

10.

Még dívik pyrrhi táncotok,
De hol a pyrrhi harcirend?
Feledségbe e kettő közűl
Mért a nemesbik lecke ment?
Kadmos betűje fennvagyon —
De rabnak szánta-e, vajon?

11.

Samos borával tölts kehelyt!
Kedvetlen e tárgy, hagyjuk ezt!
Az ihleté Anakreont,
Ki szolgált — de Polykratest. —
Térdünk ha szint' akkor hajolt,
A zsarnok mégis honfi volt.

12.

Lám, Chersonéz' tyrannja is
Szabadságnak hő bajnoka;
E tyrann Miltiades volt!
Oh! bár efféle zsarnoka
Volna a jelennek! Láncai
Soká fognának oldani.

13.

Samos borával tölts kehelyt!
Bérces Sulin, s a pargai
Parton, van még egy faj, minőt

Szültek a dórok anyjai ;*
S van hintve mag, ott valahol,
Kikben Herakles vére foly.

14.

Szabadságot franktól ne várj —
Ezek királya vesz, meg ad :
Miben süker reménye él,
Csak honfi kard, csak honfi had ;
Ozmán erő, latin cselek,
Megrontanák hős vértetek.

15.

Samos borával tölts kehelyt!
Árnyékba' lejtnek szűzeink —
Ím mint ragyog dicső szemök ;
De, nézve lángzó szépeink,
Enyém forró könnyekben ég ;
E kebleket rab szopja még!

16.

Tégy Sunium** párkányira,
Hol senki, mint én, s a habok,
Hallgassuk egymást búgni, míg
Dallal, mint hattyu elhalok :
Hon nem hazám, mely láncot hord —
Csapd földhöz a samosi bort!

(1859.)

JULISKÁHOZ.

Bús az ősznek hervadása,
Hulló lombok, néma táj ;
De az ősznek van varázsa,
Enyészetben méla báj.

* Suli, Parga, városok. Mindkettő Epirusban, amaz hegyen, ez a tenger mellett.

** Legdélső hegyfok Attikában. *A. J.*

A gyümölcs hull — semmi: érett!
Hallgat a lomb — semmi: szólt!
Öltsön a mező fehéret —
Semmi: oly dús zöldje volt!

Csak, ha bimbó fővel asznak
A virágok: oh, ez fáj;
Ha reménye új tavasznak,
Most születve, sírba száll.

Óh, derülj hát, ifju lélek,
Légy a vídám hajdani;
Gyönge vagy még a zord télnek
Koszorúját hordani!

(1859.)

SZÉCHENYI EMLÉKEZETE.

1.

Egy szó nyilallott a hazán keresztül,
Egy röpke szóban annyi fájdalom;
Éreztük, amint e föld szíve rezdül
És átvonaglik róna, völgy, halom.
Az első hír, midőn a szót kimondta,
Önnön hangjától visszadöbbene;
Az első rémület kétségbe vonta:
Van-é még a magyarnak istene.

2.

Emlékezünk: remény ünnepe volt az,
Mely minket a kétségbe buktatott:
Gyászról, halálról, szív-lesújtva szólt az,
Napján az Úrnak, ki feltámadott.
Már a természet is, hullván bilincse,
A hosszu, téli fásult dermedés,
Készíté új virágit, hogy behintse
Nagy ünneped, dicső Fölébredés!

3.

Immár az ég — ah, oly hideg korábban! —
Iránt unk hő mosolyra engede;
A négy folyó és három bérc honában
Kilebbent a tavasz lehellete;
S melynek halálos — úgy tetszék — elaszta,
Életre pezsdült a kór sivatag;
Lassú folyót önérzelem dagaszta,
Büszkén rohant le a szilaj patak.

4.

S fölzenge távol a menny boltos alja,
Gyümölcshozó év biztató jele,
Hallott korán megdördülő morajja —
Midőn egyszerre villám sújta le.
»Széchenyi meghalt« — Oh, mind, mind csalékony!
Te víg tavasz-nap! ujjongó mezők!...
»Széchenyi meghalt« — S e nagy omladékon:
»Élünk-e hát *mi*?« búsan kérdezők.

5.

Mert élni hogyha nem fajúlva tengés,
Olcsó időnek hasztalan soka;
De vérben, érben a vidám kerengés,
Mely szebb jövendő biztos záloga;
Ha célra küzdvén, nagy, nemes, dicsőre,
Így összehat kezünk, szivünk, agyunk,
Vezérszó: ildom, a zászlón: előre! —
Ő az, ki által lettünk és vagyunk.

6.

Megrontva bűnöd és a régi átok,
Beteg valál, s nem érzéd, oh magyar;
Nép, a hazában nem volt már hazátok:
Sírt még hogy adna, állt az ős ugar.
S mint lepke a fényt elkábulva issza,
Úgy lőn nekünk a romlás — élvezet;
Egy-két kebel fájt még a multba vissza:
Nem volt remény már, csak emlékezet.

7.

De, mely a népek álmait virasztja,
Elhagyni a szelíd ég nem kivánt;
Széchenyit küldé végtelen malasztja
E holttetembe érző szív gyanánt,
Hogy lenne élet-ösztön a halónak,
Bénúlt idegre zsongitó hatás,
Reménye a remény nélkül valónak:
Önérzet, öntudat, feltámadás.

8.

Midőn magát ez nem tudá szeretni,
Ő megszerette pusztuló faját.
Oh, nemzetem, *ha* fognád elfeledni,
Hogyan viselte súlyos nyavalyád?
És mennyi harcot küzde önmagával?
Hány izgatott, álmatlan éjjelen?
Míg bátorító Macbeth-jóslatával
Kimondá: »a magyar lesz« — hogy *legyen!*

9.

Bizton, ezer bajunk közt, megtalálta
Azt, ami fő, s mindent befoglaló:
»Elvész az én népem, elvész — kiálta —
Mivelhogy tudomány nélkül való.«
S míg kétle a bölcs, hátrált a tevékeny,
Bújt az önérdek, fitymált a negéd:
Ő megjelenve, mint új fény az égen,
Felgyújtá az oltár szövétnekét.

10.

És ég az oltár. Ím, körébe gyűltünk,
Szétszórt bolyongók a vész idején.
Már is tüzénél szent lángra hevültünk,
Fénye világol sorsunk ösvenyén.
Oh, rakjuk e tüzet, hogy estve nála
Enyhet találjon áldó magzatunk!
Ez lesz a méltó, a valódi hála,
Mit a nagy Jóltevőnek adhatunk.

11.

De hogy' kövesse nyomdokát az ének?
Némuljon el, lant, gyönge szózatod.
Hazám tudósi, könyvet nagy nevének!
Klió, te készítsd legdicsőbb lapod!
Évezredek során mit összejegyzél
Honfi-erény magasztos érdemét,
Arany betűkkel érctáblába metszél:
Abból alkosd Széchenyi jellemét.

12.

Írd azt, ki a pusztán népét vezérli;
Ki kürtöl. és lerogy a régi fal;
Tarquin előtt ki arcát megcseréli;
Fülepet ostoroz lángajkival;
Ki győzni Athént csellel is szorítja;
Kit bősz csoport elítél, mert igaz;
Ki Róma buktán keblét felhasítja —
Elég... a példa fáj: Széchenyi az!

13.

Ő szól: s mely szinte már kővé meredten
Csak hátra néze, mint Lóth asszonya,
A nemzet él, a nemzet összeretten,
Átfut szivén a nemlét iszonya;
Szól újra: és ím lélek űl a szemben:
Rózsát az arcra élet színe fest;
Harmadszor is szól: s büszke gerjelemben
Munkálni, hatni, küzdni vágy a test.

14.

Hitel, Világ és Stádium! ti, három —
Nem kézzel írt könyv, mely bölcsel, tanít,
De a lét és nemlét közti határon
Egekbe nyúló hármas pyramid!
Ám, hadd üvöltsön a Számum viharja,
Dőljön nyugatról a sivár homok:
A bújdosók előtt el nem takarja,
Melyet ti megjelöltök, a nyomot.

15.

S lőn új idő — a régi visszacsökkent —
Reményben gazdag, tettben szapora;
A »kisded makk« merész sudárba szökkent;*
Ifjú! ez a kor: »Széchenyi kora.«
Nézd ez erőt: hatása mily tömérdek —
De ne imádj: a munka emberé —
Szellem s anyag, honszeretet s önérdek
Mily biztosan lejt a közjó felé.

16.

Majd elborúlni kezde láthatára:
Kik műve által lettünk magyarok,
Nem ügyelénk többé vezérnyomára,
Mi napba néző szárnyas Ikarok.
Oh, hogy riadt fel intő jós-ajakkal! —
S midőn a harc dúlt, mint vérbősz Kain,
Hogy álla tört szívvel, merev hajakkal —
Egy új Kasszándra Trója lángjain!

17.

Hosszú, nehéz, sötét lőn akkor éjünk,
Nyugalma egy álarcozott halál;
S midőn a szív feldobbant, hogy reméljünk!
Nagy szellem! íme, köztünk nem valál.
Oh, mely irígy sors önző átka vett el,
Hogy ébredésünk hajnalát ne lásd? —
Vagy épen egy utolsó honfi-tettel
Tagadnod kelle — a feltámadást?

18.

Nem, Üdvezült, nem!... fájdalmunk hevében
Hamvad ne sértse káromló beszéd,
Oh, nézz egedből és örvendj e népen,
Mely soha *így* még nem volt a tiéd!
Leomlunk sírodon szent döbbenéssel,
A sujtó karra félve ismerünk:
De Antéuszként majd ez illetéssel
Küzdelmeinkhez új erőt nyerünk.

* »Minden jelenetek jövendő fényt mutatnak nemzetünknek, minek megjövendölésére semmivel több jóslói tulajdon nem kell, mint előre megmondani, hogy a *kisded makkból*, ha meg nem romlott, idővel termő tölgyfa lesz, csak senki el ne gázolja.« Széchenyi. *A. J. jegyzete*

19.

Emléket, oh hazám, mit adsz e sírra?
Hová tekintesz földeden, magyar,
Hol Széchenyi nevét ne lásd megírva
Örök dicsőség fénysugárival?
Ha büszke méned edzi habzó pálya,
Ha eszmeváltó díszes körbe gyűlsz,
Ha szárnyakon röpít a gőz dagálya,
Ha tenni, szépre, jóra egyesülsz; —

20.

Duna, Tisza ... ez mely prüsszögve hordja
Fékét, s szabályhoz törni kénytelen;
Amannak hódol a sziklák csoportja,
S Trajánusz híre újból megjelen;
Az ifju szép Pest, ki bizton ölelve
Nyujt Corvin agg várának hű kezet,
S az édes honni szót selypíti nyelve — —
Széchenyié mindez emlékezet!

21.

Széchenyi hírét, a lángész csodáit,
Ragyogja minden. távol és közel:
Áldozni még jerünk — ah, oly sokáig
Nem értők — Széchenyi szivéhöz el.
Nem láttuk, e szív néha mit palástol
Hordván közöny havát és gúny jegét!
Hogy óvni gyönge csíráit fagyástól
Őrizze életosztó melegét.

22.

Értünk hevült, miattunk megszakadt szív,
Te, az enyészet ágyán porladó!
Késő, de tartozott szent hódolat hív:
Egy nemzeté, ím, e hálás adó.
El kelle buknunk — haj, minő tanulmány! —
Meg kelle törnöd — oh, mily áldozat! —
Hogy romjaidra s romjainkra hullván,
Adjunk, Igaz! tenéked igazat.

23.

Szentebb e föld, honunk áldott alapja,
Mióta, nagy szív, benne nyúgoszol;
Szentebb a multak ezredévi lapja,
Mióta, nagy név, hozzá tartozol.
Koszorút elő! morzsoljuk el könyűnket!
Az istenülés perci már ezek!
Borítsa ünneplő mirtusz fejünket:
Reménnyé váljon az emlékezet.

24.

Nem hal meg az, ki milliókra költi
Dús élte kincsét, ámbár napja múl;
Hanem lerázván, ami benne földi,
Egy éltető *eszmévé* fínomul,
Mely fennmarad s nőttön nő tiszta fénye,
Amint időben, térben távozik;
Melyhez tekint fel az utód erénye:
Óhajt, remél, hisz és imádkozik.

25.

Te sem haltál meg, népem nagy halottja!
Nem mindenestül rejt a cenki sír;
Oszlásodat még a család siratja —
Oh, mert ily sebre hol van balzsamír? ...
Mi fölkelünk: a fájdalom vigasztal:
Egy nemzet gyásza nemcsak leverő:
Nép, mely dicsőt, magasztost *így* magasztal,
Van élni abban hit, jog és erő!

(1860.)

Pihenni már. — Nem, nem lehet;
Vész és vihar hajt engemet,
Alattam a föld nem szilárd,
Fejem fölött kétélü bárd...
Tovább! tovább!

Az út, hová talpam nyomul,
Sűlyed, ropog, átvékonyul;
Ónsúllyal a kolosszi lég
Elzúzna, ha megállanék...
Tovább! tovább!

Rettent a perc, a létező,
S teher minden következő;
Új léptem új kigyón tapod:
Gyülölöm a mát s holnapot...
Tovább! tovább!

Éhes vagyok: ennem iszony;
Láng az ital, midőn iszom;
Álmam szilaj fölrettenés,
Kárpit megől szivembe kés...
Tovább! tovább!

S melyet hazud a sivatag,
Mind délibáb: tó és patak;
Gyümölcs unszol, friss balzsamu!
Kivűl arany, belűl hamu...
Tovább! tovább!

Rohannom kell — s a földi boly
Mellettem gyorsan visszafoly:
Ködfátyol-kép az emberek:
Én egy arcot sem ismerek...
Tovább! tovább!

Oh, mily tömeg! s én egyedűl,
Útam habár közé vegyül:
Érzem, mint csónak a habot,
Hogy átmenet mind rám csapott...
Tovább! tovább!

Az üstökös meg' visszatér,
Kiröppent nyíl oda is ér,
Az eldobott kő megpihen:
Én céltalan, én szüntelen
Tovább! tovább!

Pusztán folyam mért nem vagyok,
Hogy inna fel aszú homok!
Mért nem futó, veszett vihar,
Mely ormokon egyszer kihal...
Tovább! tovább!

Irígylem az ágról szakadt
Levelkét: hisz majd fennakad;
Irígylem az ördögszekért:
Árokba hull: céljához ért...
Tovább! tovább!

Szegény zsidó... Szegény szivem!
Előbb-utóbb majd megpihen.
Az irgalom nagy és örök,
Megszán s átkom nem mennydörög!
Tovább! tovább!

(1860.)

RENDÜLETLENÜL.

Hallottad a szót: »rendületlenül —«
Midőn fölzengi myriád ajak
S a millió szív egy dalon hevül,
Egy lángviharban összecsapzanak?...
Oh, értsd is a szót és könnyelmü szájon
Merő szokássá szent imád ne váljon!

Sokban hívságos elme kérkedik,
Irányt még jóra, szépre is az ád;
Nem mondom: a hont ők nem szeretik;
De jobban a tapsot, mint a hazát...
Oh, értsd meg a szót és hiú dagályon
Olcsó malaszttá szent imád ne váljon!

Fényt űz csinált érzelmivel nem egy,
Kinek világát csak divat teszi;

Őnála köntös, eb, ló egyremegy,
S a hon szerelmén a hölgyét veszi...
Oh, értsd meg a szót s függve női bájon,
Külcsillogássá szent imád ne váljon!

Van — fájdalom! — kinek cégér hona.
Hah! tőzsér, alkusz és galambkufár:
Ki innen! e hely az Úr temploma:
Rátok az ostor pattogása vár!...
Oh, értsd meg a szót: kincs, arany kináljon!
Nyerészkedéssé szent imád ne váljon!

Szeretni a hont gyakran oly nehéz: —
Ha bűnbélyeg sötétül homlokán,
Gyarló erényünk öntagadni kész,
Mint Péter a rettentő éjtszakán.
Oh, érsd meg a szót: fényben, vagy homályon —
De kishitűvé szent imád ne váljon!

Szeretni a hont — ah! még nehezebb,
Midőn az ár nő, ostromol, ragad...
És — kebleden be-vérző honfiseb —
Bújsz a tömegben, átkos egymagad.
Oh, értsd meg a szót s győzve a ragályon
Káromkodássá szent imád ne váljon!

Hallottad a szót: »rendületlenül?«
Ábránd, hiúság, múló kegy, javak, —
Lenn a sikamló tér, nyomás felül,
Vész és gyalázat el ne rántsanak.
Oh, értsd meg a szót: árban és apályon
— Szirt a habok közt — hűséged megálljon!

(1860.)

KIES ŐSZ.

(Okt. 20.)

Még nem hallom a pacsirtát,
Mely tavaszról zengve hírt ád
S égbe fúrja énekét;
A nap, a föld édes-ketten
Nem mulatnak önfeledten,
Váltva csókjok melegét.

Ősz ez! ősz ez!... mindhiába
Tűz virágot gyér hajába,
Színli csalfán a tavaszt;
A mezőt bárhogy ruházza:
Szebb időnek rémes váza —
Közte sárgul a haraszt.

Zöld az erdők lombja bátor,
Fénylik este a mennysátor:
Van hiány már fönn és lenn;
Csillag és lomb egyre ritka:
Őszi hullás fájó titka
Rezgi által csöndesen.

Hasztalan, hogy új virágba
Borul ismét a fa ága,
S új szerelmet ünnepel:
Kit vidítson meddő éke?
Egy fuvallás... azzal vége:
Váltja szemfödő lepel.

Óh, ne bizzunk e varázsra:
Kész anyag gyűl hervadásra,
Az enyészet gazdagul;
Fű-fa zöldje azér' hajt csak
Hogy, mit sírva megsóhajtsak,
Több legyen majd, ha lehull.

***

Mit remegsz? él, bár lekötve
Szunnyad olykor téli nedve,
Természetben nincs halál;
Nyúgalom csak mély alélta,
— Mindig új az ősi példa —
Ami rég volt, most is áll.

És ha jő sugár, mely csábit
S el-elrugja csalvirágit·
Termő-elve ép marad;
Legjavából nem fecsérel, —
S mely gyümölcsöt ápol, érlel,
Ád az Isten új nyarat!

(1860.)

MAGÁNYBAN.

Az óra lüktet lassu percegéssel,
Kimérve a megmérhetlen időt;
Ébren a honfigond virasztva mécsel,
Homlokra összébb gyűjti a redőt.
Vajúdni meddig tart még e világnak?
Sors! óraműved oly irtóztató:
Hallom kerekid, amint egybevágnak;
De nincs azokhoz számlap, mutató.

Jön, jön... egy istenkéz sem tartja vissza...
Mint mélybe indult sziklagörgeteg:
Élet? halál? átok, vagy áldás lesz? — Ah,
Ki mondja meg! ki élő mondja meg!
Vár tétován a nép, remegve bölcse,
Vakon előtte kétség és homály.
Idő! szakadna bár méhed gyümölcse...
Ne még, ne még — az istenért! — megállj.

Oh mert tovább e kétség tűrhetetlen,
A kockarázás kínját érzenünk;
De nyújtanók a percet, míg vetetlen
A szörnyü csont, ha rajta mindenünk.
Egy lépés a gomolygó végtelenbe,
Holott örvényzik a lét, a halál:
És mi fogódzunk a hitvány jelenbe;
Tarts még egy kissé, gyönge szalmaszál!

Még egy kevéssé... De mely kishitűség!
El, el! ne lássam e dúlt arcokat!
Ész, egybeforrt vágy, tiszta honfihűség,
Bátorságot nekünk mindez nem ad?
Megvert reménnyel induljunk csatába?
Hitben feladjuk már a diadalt?...
Nem, nem! Szivünk egy vértanú imába'
Megedzve, kezdjük a győzelmi dalt!

Az nem lehet, hogy milliók fohásza
Örökké visszanálljon rólad, ég!
És annyi vér — a szabadság kovásza —
Posvány maradjon, hol elönteték.
Támadni kell, mindig nagyobb körökben,
Életnek ott, hol a mártir-tetem
Magát kiforrja csendes földi rögben;
Légy hű, s bízzál jövődbe, nemzetem.

Nem mindig ember, aki sorsot intéz;
Gyakran a bölcs is eszköz, puszta báb;
S midőn lefáradt az erőtelen kéz,
A végzet tengelye harsog tovább;
Csüggedve olykor hagyja lomha gépül
Magát sodorni az ember fia:
De majd, ha eszmél s öntudatra épül,
Feltűnik egy magasb hármónia.

És vissza nem foly az időnek árja,
Előre duzzad, feltarthatlanúl;
Csak szélein marad veszteg hinárja,
S partján a holt-viz hátra kanyarúl.
Bízvást!... mi benn vagyunk a fősodorban!
Veszhet közőlünk még talán nem egy:
De szállva, ím, elsők között a sorban,
Vásznunk dagad, hajónk előre megy!

(1861. április.)

PALÓCZY HALÁLAKOR.

(1861. ápr. 27.)

Menj, fáradt veterán!... Egy nemzet látta halálod!
Kézben fegyverrel, harcon elesni dicső!

VOJTINA

ARS POÉTIKÁJA.

Tele vagyok, *dallal* vagyok tele,
Nem, mint virággal a rét kebele,
Nem mint sugárral, csillaggal az ég!
De tartalmával a »poshadt fazék«*,
Vagy mint csatorna, földalatti árok,
Amelybe nem csupán harmat szivárog. —
Tele vagyok. Nincs tűrni mód tovább!
Feszít a kóranyag, a zagyva táp.

* Olla potrida. *A. J.*

Olvastam egypár száz kötetre ment
Regény-, beszély-, poéma-speciment:
Kit meg ne rontson aztán ennyi zöld! s
Ne rágjon ennyi éretlen gyümölcs! —
Melyből világok lettek, a kaosz —
Bennem hasonló zűr támadt ahoz,
Hemzsegve tarkán »mint a beteg álma«:
Lássuk, ha e zűrből valami válna.

Költő *leánnyal, borral* nagyralát:
Tőlem ne várja senki már dalát.
Bort... legfölebb ha néha megiszom;
S a szerelem... rég volt az! rég bizon.
Én is szerettem: (oh, ez édes emlék
Szivemre most is oly enyhítve ömlék!)
De halkan, zaj ne'kül... mint a virág
Egymásra hajlik és hangot nem ád
Midőn felpattan illatos pora
S elönti a kéj boldog mámora.
Egy *mukk*omat se hallád, vaksi hold!...
(Látta-e, nem tudom, vagy ott se volt);
Nem kiabáltam a természetet,
Csak érzém, mit szivembe ültetett;
S midőn szerelmet a leánynak esdék:
Nem oly szagú volt mint a nyomdafesték.

De a *hazáról*... Úgy van, a haza!
Zengjen felőle hát a dal, nosza!...
Késő ez is: mi haszna lelkesűl
Az ember, ha középen belesűl!
De meg, mit érne gyöngéd szó nekik,
Midőn a hont ordítva szeretik? —
Midőn legszebb virág a mályva-rúzsa:
Köténybe rejti kis bokrát a múzsa.

Volt a hazának egy-két énekem.
Bágyadt, igaz, s »örömtől idegen«:
De honfi keble érzé a panaszt,
A csendben, éjben jól kivette azt;
S a fájdalomban, mely elfojtva sírt,
Ön-fájdalmát lelé, s hozzá az írt.
Sebet tör a dal, de balzsamt'eli
Ujjával ismét megengeszteli.

Most helyzetünk valóban istenáldás:
Ének se kell, csupán hangos kiáltás.
Ki a hazáról mond nagyot, sokat:
Csak rajta! nem hiába kurjogat.
De bár a hont szeretjük egyaránt:
Van a modorban néha, ami bánt;
Mert jóllehet az érzés egyre megy:
A költő, s a... cipész-inas, nem egy.

Én már ezentul ilyetén gyalog
Versen... csak így pálcán lovagolok;
Zúg, sistereg, szédűl szegény fejem
Nincs odafent, szárnyas lovon, helyem.
S azóta, hogy nem mondtam éneket,
»Mély hallgatásban torkom elrekedt«;
S mint hangjavesztett opera-dalár,
Lettem éneklőből... énektanár.

Mendacem oportet esse memorem:
Költőnek ezt ajánlani merem.
Nem épen tisztes, de derék szabály,
Versembe jól fér, s a mellett — talál.
Azaz — magyarra téve a szavak:
»Költő hazudj, de rajt' ne fogjanak«;
Mert van egy példa, hogy: a sánta eb...
A sánta költő még keservesebb.

Hazudni rút. Ez ellen a morál,
A társas illem egykint perorál:
De költőnek, bár lénye isteni,
Nemcsak szabad: — szükség fillenteni.
Avagy felettünk nem hazud az ég,
Bolttá simulva, melynek színe kék?
A támadó nap burka nem hazud?
S fejünk felett, min jár, nem ál az út?
A csillagok hullása nem csaló?
Távol hegy, erdő kék szine való?
Szivárvány hídja nem csak tettetés?
A látkör széle nem csúf rászedés?
A délibáb, midőn vizet csinál,
Melyben torony, fa kettészelve áll,
Lebegve orma, tótágast az alja:

Hát nem szemed, szomjad ingerli, csalja? . . .
Minden hazugság, földön ami szép:
Csontváz, ijesztő a valódi kép;
Azt vérrel, hússal ékesíteni
Jer, jer költő! . . . hazudva isteni!

Győzz meg, hogy ami *látszik*, az *való*:
Akkor neved költő lesz, nem csaló, —
Amint nem az volt rég az átheni,
Malacvisítást tudva színleni;
Ellenben a pór, aki szűr alatt
Ríkatta disznát, és kuhin maradt,
Bár a visítót gúnyosan emelte,
A hallgatók füttyét megérdemelte.
Mert a közönség *érzé*, hogy amaz
Úgy rí, miként *legtöbbször* a malac,
Míg a valódi — csont és vér noha —
Tán úgy sikoltott, mint másszor soha.

Itt a különbség: hogy e látszatot
Igaz nélkül meg nem csinálhatod.
Csakhogy nem ami *rész szerint* igaz, —
Olyan kell, mi *egészben* s *mindig* az.
Tán nem való, hogy ez s ez úgy esett,
Tán ráfogás a felhozott eset:
Mátyás király nem mondta s tette azt;
Szegény Tiborc nem volt élő paraszt;
Bánk, a nejével, megvénült falun,
Sosem dühönge többé a szarun,
Evett, ivott, míg végre elalún:
De mit nekem *valód*, ha ez esetben
Bánk törpe lesz, Mátyás következetlen?
Ha semmi évszám, krónikás adat
Engem le nem győz, hogy nem tett vadat?
Nekem egész ember kell és király,
Vagy férj, nejéért aki bosszut áll,
S ember-, király-, meg férjben az egyén:
Csip-csup igazzal nem törődöm én.

De bár egész, s örök — úgy puszta-nyersen
Feladva, nem segít valód a versen.
Itt kell már a szabály: »költő, hazudj!«
Nem olyan ám mind, hogy belőle tudj:

Mert van sok eszme, *igaz* fogalom,
Mitől előre borsózik dalom.
Az egyszeregy, bár meg nem dönthető,
Képzelmi szósszal bé nem önthető;
Sem oly igazság, min függ a peres;
Sem a rideg tan, elvont, rendszeres;
Vond bár kivűl reá költői mázad:
A pőre tartalom fejedre lázad;
Vagy, mint midőn az óriás *boa*
Nagy martalékkal hömpölyög tova,
Gímet rabolván, vagy bölénytinót,
Féltesttel amely még száján kilóg,
Hétszámra hordja az ágbogas fejet,
Vélné az ember, egy erdőt evett,
Hétszámra látni, hogy szerv- és idomra
Különböző táppal vesződik gyomra:
Úgy jár az istenadta költemény
A nyers igazzal, mely dacos, kemény;
Csakhogy sokára sem emészti meg:
Marad nehéz, feloldatlan tömeg.

Akarsz repülni? hát csak rajta! höss!...
Hanem szárnyadra ólomsulyt ne köss.
Bár fontos a földszint némely való:
Ott fenn, a hígban, nem neked való;
Kivéve hogyha tán bölcsen rakod,
Mint léghajóba, megmért súlyagod:
Már táncol a *gömb*, mint betyár lova,
Kit nem bocsát a csárda oszlopa,
Már fel s alá kapkodja üstökét
Hogy elszakítsa tartó köldökét,
Recseg az oszlop, enged a kötél,
A tenger néző szívszorongva fél
Hogy felnyilallik a könnyű golyó,
S *egy* perc alatt eltűn a léghajó,
El, végtelen világokon keresztül,
A semmibe, örökre, mindenestül!...
De te nyugottan ülsz még a kosárba',
Előtted óra, és a percre várva
Midőn kiálthatsz: »a kötélre! vágd!«
S többé a földdel semmi cimborád.
Ám érzi súlyát a szélházi gömb,
Megemelinti és azt mondja: öhm!

Lassan, nehézkesen úgy szárnyra kel,
Mint bérci sas ha nagy zsákmányt cipel.
És ím! előtted ég és föld kitárul,
Nézhetsz föl és le a közös határrul:
De, hogy ne szálljon vakmerőn veled,
A léghajót csinján mérsékeled,
S midőn egekben így zarándokol:
Azt sem felejted: »hátha lebukol!«

Ily célra megjár a *bölcselmi* eszme,
Különben annyi, mintha kárbaveszne.
S amit *tapasztalsz*, a *konkrét* igaz,
Neked valóság, egyszersmind *nem az.*
Vásár az élet: a földnek lakossa
Lót-fut, könyökli egymást, és tapossa,
Ad-vesz, civódik, káromol, kacag;
Por, sár megöl, megfojt a hagyma-szag;
S ha kételkednél, hogy mindez *való*,
Lépen bök egy rúd, feltaszít a ló: —
Mit gondolsz? ha énekbe öntenéd
Úgy, mint *van*, e sok mozgó pecsenyét;
Ha e vásárból egy karéjt levágva
Beléilleszthetnéd a dalvilágba:
Mit gondolsz, nyerne a költő vele,
Hogy *ily* igazzal zsúfolá tele?
Hogy macskástúl-ebestül átvevé
Azt, aminek *árnyéka* az övé? ...
Állok Dunánk szélén, a pesti parton:
Előttem a kép, színdús üde karton:
Felleg s hegy által a menny kékje csorba,
A nap most száll le a város-majorba;
Büszkén a Gellért hordja bársonyát,
S fején, mint gondot, az új koronát;
Lenn a Tabánban egy toronytető
Gombjának fénye majdnem égető;*
Míg fönt a Mátyás ódon temploma
Szürkén sötétlik, mult idők roma;
És hosszu rendje apró sűrü háznak
Fehérlik sorba', mint gyepen a vásznak;
Alant a zölden tiszta nagy folyam,
Mint egy smaragd tó bércek közt, olyan,
Meg nem legyinti szellő' s fecske szárnya,

* Ez 1849-ben volt így. *A. J.*

Csak mélyén lüktet forradalmas árja;
Felszíne tűkör, és abban, mikép
Tündéri álom, az előbbi kép
Tisztára mosdva, felfordítva ring,
Mint lenge kárpit, a merő fal ing...
Ábrándos lelkem a hullámba mélyed,
Vágyban elúszva búvárlom a mélyet:
Itt, itt a nimfák! itt a chárizok!...
Az utcán por, bűz, német szó, piszok.

Nem a való hát: annak égi *mássa*
Lesz, amitől függ az ének varázsa:
E hűtlen hívség, mely szebbít, nagyít —
Sulykot, bizony, nem egyszer elhajít:
Ez alkonysúgár, mely az árnyakat,
E köd, mely nőteti a tárgyakat;
E fénytörődés átlátszó habon,
E *zöld*, esős lég egy május-napon;
Ez önmagánál szebb, dicsőbb természet:
Egyszóval... a költészet.

Azonban azt se véld, hogy a való
Kirúgva jobb egészen láb alól,
Hogy némi kósza föllengésben áll
A híres eszmény, vulgo: *ideál;*
Hogy csak néhány szó, egy kis *lexikon*
Kell: és tiéd a Parnassz, Helikon:
»Csermely, virág, lomb, szellő, hattyudal,
Ábránd, minőt a sejtelem sugall,
Kék távol, esti csillag, félhomály«
(Tanuld meg: félig semmit se csinálj!)
A »Hóra, Flóra, Grácia, Pszüché«
S a többi, — hogy keverd mind együvé
S *detur, signetur:* »ideál«. Hahó!
Csinján, barátom: több is kell *ahó!*

Idea: *eszme.* Nem szó, nem modor.
Azt hát fejezzen ki vers, kép, szobor:
S eszményi lesz Béranger, mint Horác,
Vagy a görög, melyet ő magyaráz;
Nem is kell a bajuszos Berzsenyi
Vállára ó palástot metszeni:

Jobb, hogy találva *ő* van és *kora*,
Mint régi Hellász ... fűzött bocskora!
Jelennek írunk ... és tán a jövőnek,
(Legtöbbje pénzért a betűszedőnek,
De az sosem hallgatja Vojtinát,
Gyártván *divathoz* a vásárfiát ;)
Jelennek ír, ki a jelenben él,
— Mondom — közöttünk hisz, szeret, remél,
Küzd, vágy, remeg, örvend, szomorkodik :
Mért élne *visszább*, vagy húsz századig?
Kinek szokott ruhája lenge burnus,
Csak nyűg, teher lábán az ó kothurnus ;
S kiről tudom jól : ki apja-fia,
Röstellem azt, ha élve *múmia*.

— — — — — — — — — — —

(1861.)

EMLÉKÜL.

Ismerni akarónak.

Ha levetve gyarló testet,
Úgy, mint ideállá fested,
Lengne hozzád tiszta szárnyán
Ez a szellem : elbocsátnám.

Így, ne óhajtsd látni szembe :
Ember ő is, törpe, gyenge ;
S tán becsét is, ha csalódnál,
Alább tenned ... a valónál.

(1864. szept. 24.)

ÁRTATLAN DAC.

A Tudománynak háza vagyon:
Ennek örűljek hát ma nagyon?
Kell gyalogolni a lelkem agyon
Nyári melegben, téli fagyon.

Hát hisz a malmot befejezték:
De szegény molnárt kirekeszték;
Kormányos evezzen a gálya *után* —
Igy akará ezt a kapitány.

Nincs, ki ne lássa, bár csupa vak,
Hogy kocsis helye kocsin a bak;
Ha leszorítják, hajtja gyalog:
Csakhogy ez aztán lassu dolog.

Ámde ki vallja ebben a kárt?
Nékem ez a kis séta nem árt:
Pezsgeti vérem', tart melegen —
Csak a szekéren baj ne legyen!

Nem palotába — vesszen a fény! —
Nem oda vágytam s gondolok én;
Vontak erővel, kór-nyavalyást,
S dísze nekem Dejaníra-palást.

Egyszerü kunyhó, ott *keleten!*
Rakja rajongó képzeletem;
Oda sóvárog e fáradt tetem:
Küszködöm, várok, míg tehetem.

Tavaszi fecskék, dal kedvesi!
Jertek el, Isten kőmüvesi!
Rakjatok ott egy fecskefalat:
Megpihen a költő az alatt.

(1865. december 11.)

LEÁNYOMHOZ.

Kórágyon ott, nagybetegen,
Halálhoz is már tán közel,
Virágom édes gyermekem,
Mily messze föld különöz el!

Röpülnék, mint az érc-fonál
Villáma, mely hírt hoz, viszen:
De akaratom láncon áll,
Erős békón lábam, kezem.

Mit ér szünetlen, mint a rab,
Futkosni pányvám szűk körét!
Ha egy lépés sem hamarabb,
Egy lépés sem közelb feléd!

Mit ér e zúgó, rossz fejet
Széttörnöm a kalit vasán:
Ha gyötrő, távol fekhelyed
Nem enyhül e meddő tusán!

Szenvedsz: mióta? mennyi kínt? ...
Régen! sokat! Óh Istenem! ...
Röpűlök: látlak-é megint?
Vagy a pohár csordulva vár,
S fenékig kell ürítenem! ...

(1865. dec. 13.)

JULISKA SÍRKÖVÉRE.

I.

Midőn a roncsolt anyagon
Diadalmas lelked megállt:
S megnézve bátran a halált,
Hittel, reménnyel gazdagon
Indult nem földi útakon,
Egy volt közös, szent vígaszunk:
A LÉLEK ÉL: találkozunk!

II.

Férj, szüle, testvérnek szakad érted szíve, Juliskám!
Csak, ki legárvább lőn, egy mosolyog: csecsemőd.
Benne mi kárpótlást keresünk nő, néne, leányért;
Jaj neki: búra ha nő, hol keres édesanyát!

(1865.)

TOMPA SÍRKÖVÉRE.

I.

Tompa Mihály tetemén ez elomló szikla nem emlék;
Ő maradandóbbat tőn maga műveiben.
Csak jel: egész ország fájdalma kiért sajog egyre,
Hű fia drága porát e helyen őrzi *Gömör!*

II.

Természet! ki ezer képben tükrözte halálod
S új életre hogyan kelsz, ha üdül a tavasz,
Most öleden nyugszik, maga egy burkolt, szomorú kép,
Várva nagy értelmét bús tele titkainak.
Lágyan öleld tetemét Anyaföld s ti szeretti, Virágok,
Üljetek ágya köré, mondani méla regét.

(1868.)

AZ ÖRDÖG ELVITTE A FINÁNCOT.

(The deil s'awa wi' th' exiseman.*)

(BURNS.)

Jött az ördög hegedüszóval,
Elvitte a finánccot;
És minden asszony így kiált:
»Belzebub, éljen a táncod!«
Az ördög, az ördög,
Az ördög e tánccal
Oda van, oda van,
Oda van a finánccal.

* Burns maga is *exciseman* volt. *A. J. jegyzete.*

»Cefrét verünk, főzünk italt,
Lakomát csapunk, nagy táncot!
Szépen köszönjük, Körmös úr,
Hogy viszed a fináncot!«

»Van csárda-tánc, kuferces, lánc,
Tudunk polkát és fráncot:
De legjobb tánc az ördögé,
Hogy viszi a fináncot.«
Az ördög, az ördög,
Az ördög e tánccal
Oda van, oda van,
Oda van a finánccal.

(1868. körül.)

KÓBOR TAMÁS.

(Tam O' Shanter.)

(Burns.)

»Boszorkánnyal, manóval teljes e könyv.«

Gawin Duglas

Ha ritkul a vásári tér,
S szomszéd, koma szomjan betér
Kocsmába, a hosszú napon,
S hullong a nép ki a kapun:
Míg boldogan serezve űlünk,
Elázunk és rusnyán örűiünk,
Mit bánjuk a mérföldeket,
Mocsárt, lejtőt, meredeket,
Mely köztünk s a hon közt terül,
Hol asszonyunk dér-dúrral ül,
Ránc homlokán, mint vész egen,
S ápolja mérgét melegen!

Szegény Tomin bezzeg betelt,
Hogy éjjel *Ayr*ből utra kelt,
(A vén Ayrből, melynek nincs párja
Derék legényre, szép leányra.)

Hej Tomi! lett vón' bár eszed
S Katód tanácsát béveszed!
Megmondta százszor, hogy te nagy
Szájhős, iszos, szélházi vagy,
Ki Mindszenttől Farkasnapig
Nincs vásár, hogy ne légy nyakig;
Minden sütés-lisztnek felöntesz
A molnárral, míg ráköszönthetsz;
Lovad ha egy patkót lerúg,
Már a kovács veled berúg;
Templomba indulsz úrnapon
S hétfő is ott ér a csapon.
Megjósolá: elébb-utóbb a
Dögöd' lelik a *Doon* folyóba'!
Vagy hogy az *Allowayi* ó
Templomnál elkap a manó!

Ah, szende hölgyek! könny csorog
Szememből, ha rágondolok:
Hány szép tanács, hány bölcs dolog
S hosszú tanítás kárbavesz,
Mit férj a nőtül fel se vesz!

De tartsunk sort: — Tamás tehát
Pompás helyen érzé magát,
Kandallónál — jó tűz alatta —
A sör magát dicsőn itatta;
Mellette Csiszlik Jancsi, a
Hű, régi korhely cimbora:
Egymást testvérkint szeretik,
Nyakaltak együtt hetekig!
Dal s zaj között az este mult,
A sör meg, az mindég javult;
A csaplárné enyelg Tamással
Sok titkos édes lábnyomással;
Csiszlik minden vadat elészed:
Röhögte a csaplár a készet; —
Künn zúghat a vész, bőghet is:
Tamás nem vét rá fittyet is.

A Gond, hogy ily boldogot lát,
Serhabba fojtá önmagát;

Mint méhe száll kinccsel rakottan,
Szállt minden perc gyönyörrel ottan;
Ur a király: hanem Tamás
Boldog, dicső, mint senki más!

De a gyönyör: *el*nyílott mák,
Érintsd, s leomlott a virág!
Vagy hó, mely a patakba hull,
Percig fehér — aztán sehul!
Vagy tünde csillag: azalatt,
Míg rámutatnál, leszaladt!
Vagy a szivárvány dísze, mely
Zápor között mosódik el. —
Időt ki köt meg? ... Itt az óra:
Tamásnak is kell ülni lóra;
A rémes óra eljöve,
Az éj ivének zárköve;
S oly éjtszakán lesz indulandó,
Mint még soha bűnös halandó.

Fútt, fútt a szél, majd megszakadt,
Ömlött a zápor, mint patak;
Gyors fényt el-elnyelt a vak éj,
A dörgés hangja hosszu, mély;
Ily éjtszakán — gyermek is érti —
A jó lelket Gonosz kisérti.

Jó szürke Rózsiját megülve,
— Kinél jobb ló nincs ott-körülbe' —
Sáron-vizen Tamás üget,
Fitymál szelet, záport, tüzet;
Majd fogja új kék süvegét;
Majd dúdol egy vén skót regét;
Majd óva néz szét sok helyen,
Hogy el ne kapják a hirtelen
Mert *Alloway* tájához ért
Hol a bagoly s szellem kisért.

Immár a gázlón áthaladt,
Hol a kupec hóba fuladt;
Föl, a nyirfák — a szirt megé,

Hol Karcsi részegen nyakát szegé;
El, a rekettye s búzaföld
Mellett, hol a vadász megölt
Kis gyermek hullájára lelt;
Ki, a cserén, — a kútnak át
Hol Mungó anyja felköté magát.
Előtte a *Doon* árja hömpölyg,
A vész az erdőn zúgva bömbölt,
Sarktól sarkig villám lövelt,
Harsant az ég közelb-közelb:
Hát ím, nyögő fák közt világ van:
Az ó templom áll szinte lángban,
Fény tör ki résen és falon;
Bent tombol a tánc s vigalom.

Hős *Árpanedv*, ki lelket adsz!
Tőled veszélyben nő a dac.
Egy rossz hatos csudát tesz nálunk;
Egy korty: s az ördöggel kiállunk! —
Tamásnak is fejébe mászott
A ser: hét ördögtül se fázott.
De Rózsi meghökkent, megállt,
S nagyon uraltatá magát
Kézzel, sarokkal, míg elé
Mozdulni mert, a fény felé.
Juj, Tomi, most! amit te látsz!
Merő bűbáj s boszorka-tánc;
Nem újdon-új cotillon az,
Minőt Párizs divatba hoz,
Hanem kuferces, kopogós,
Mártogatós, leguggolós,
Ugrós szilaj tánc, — s bőrduda:
Ezt fujják talp alá oda.
Ablak-szugolyban legfölül
Maga vén Sátán bácsi ül
Mint nagy, bozontos, cirmos eb,
Övé a muzsikás szerep;
Szorít is oly nyers hangot ő,
Hogy reng belé boltív s tető.
Körül, mint szekrény, sok koporsó,
Egy-egy halott mindben, s utolsó
Diszköntöse van rajta még;
Fagyos kezökben gyertya ég,

Melynél Tamás, bátor vitéz,
Ur-asztalán szörnyedve néz:
Egy gyilkost, még bitófa-díszben,
Babát, ki nem volt keresztvízen;
Kötélről most metszett zsiványt,
Szájtátva még, ahogy végsőt zihált;
Öt bárdot, a vérrozsda rajta,
Öt hosszu tőrt, rá vér tapadva;
Ott egy gyerekfojtó zsineg,
Kés, mely apát ölt meg, kinek
Torkát szelé saját fia,
Nyelére száradt ősz haja.
Ott három ügyvédnek a nyelve
Sok rongy-hazugsággal bélelve;
Rohadt papszívek feketén
Bűzlöttek minden szegletén;
S több iszonyúság, förtelem,
Hogy elsorolni vétkelem.

Döbbenve míg bámul s fülel
Tamás: kedv, tréfa nő dühvel;
A síp jobban-jobban hasítja,
A táncos nép ugyan szorítja,
Perdül, cikáz, ölel, forog;
Vén asszony izzad, hogy csorog,
Mind falho' vágja ringye-rongyát,
S egy ingbe járják a bolondját.

Hej Tomi! vón' csak szép leány
Ez mind, kövér, úgy tíz s nehány;*
Az ingök nem vastag hetes,
De hószin gyolcs, tizenhetes:
Ezt a »többsincs« nadrágom is,
Mely egykor volt kék bolyhu *plüsh*,
Leadnám combomrul, le, csak
Hogy egyszer rám pillantsanak!

De ennyi görhes vén banya
Csikót is megvadítana,
Ugrálva botján szanaszerte; —
A gyomrod hogy' föl nem keverte!

* T. i. éves. *A. J.*

De Tomi tudta, mit, hogy? ám:
»Volt ott egy furcsa fürge lány«
Kit most avattak bé a karba,
(Utóbb ismerte *Carrick* partja:
Mert sok baromfélét leölt,
Sok jó dereglyét összetört,
Sok kárt tőn árpa-, rozsvetésben;
Élt tőle a táj rettegésben)
Az inge finom lenfonálból,
Melyet visel még lánykorából,
S bár hossza sértőleg hiányos,
De, mert különb nincs, célirányos.

Ah! hitte vón' a tisztes mámi,
Mikor megvette inged, Náni,
Két fonton (ez volt kincse mind),
Hogy még boszorkánytáncba vidd!?

De szárnyad itt, múzsám, ereszd le,
A dal magas, nem bírod ezt te:
Hogy' ugrott Náni, hogy' bomolt,
(Virgonc, erős egy fruska volt,)
Hogy állt Tamás, mintegy büvölve,
Szemével a lányt majd benyelve;
Még Sátán is izeg-mozog,
Szemet mereszt, — fú és szuszog;
Míg — egy szökellet, újra más —
Eszét veszté bolond Tamás
S kiáltja: »Brávó, Kurta-ing!«...
Rögtön setét minden megint,
S alighogy Rózsit fékbe kapja,
Zúdul ki a pokol csapatja.

Mint vadméh zúg ki bősz dühvel
Ha fészkét rabló verte fel;
Mint nyúlra, hopp! vadászcsoport,
Mely orra előtt felugort;
Mint űzi egy vásári had,
Ha »tolvaj! fogd meg!« szó riad:
Fut Rózsi most; — üvölt inába
Boszorkány és vasorru bába.

Juj Tomi! lesz vásár megint:
Pokolba sülsz meg, mint hering;
Otthonn Katid hiába vár:
Bús özvegyasszony Kata már!
Co, Rózsi, mint tőled telik!
Siess eljutni híd-felig,
Ott rázhatd, gúnyra, farkadat,
Folyóvizen boszorka-had
Átkelni nem mer, nem szabad.
De míg a hídra feldübörgött,
Volt neki rázni farka, ördög!
Mert Náni, ki ott jár közel,
Szorítja Rózsit és tüzel,
Tamás ellen tör és lohol; —
Ha tudná, Rózsi mit kohol:
Egyet szökik — gazdája ment —
De szürke farka kárba ment:
Náni tövön belé ragadt;
Szegénynek, egy csutak maradt!

*

No, ez igaz történetet
Ha ki anyától született
Olvassa, és ember fia,
Tanácslom megfontolnia,
Ha kedve inni csosszan épen,
Vagy kurta ing jár az eszében,
Hogy kéjtül a kár nincs tova:
Ím példa rá Tamás lova.

(1868—73. között.)

PIROSKA BETEGSÉGÉBEN.

Azt hittem: öröm vagy, s kezdettem örülni,
Eltakartál egy sírt, hogy szemem ne lássa;
Korán volt reményért hozzád menekülni:
Csak a fájdalomnak vagy te folytatása.

(1871. december 28.)

ŐSZIKÉK

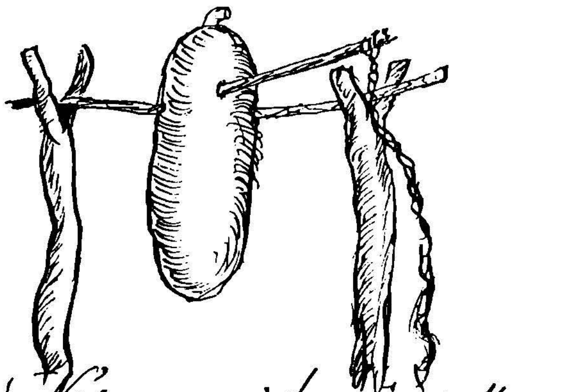

Naturam et furca expellas…

Gyermek koromban felkötének
A színben egy-egy tökharangot,
A mely ugyan nem ada hangot,
De másként ~~hibátlan~~ működék; s végre
Megvolt a súlya, lódulása,
Kötelét hogy jól visszarántsa
S vele a kis harangozót:
Szóval, csinált Commotiót.

„Nó, mondám, majd ha nagy leszek,
Valódi harangot verek
És az egész nap kongatom
Saját kényemre, szabadon!"

Így kongatom most untalan
E verseket — bár hangtalan.

(1877. jul. 9.)

A LEPKE.

Zöld lepke, mint hulló levél,
Melyet tovább legyint a szél,
Nem száll virágot lepni meg,
Csak lenn, az út porán libeg.

Nincs feltünő bársony meze,
Csilló-pora, fény-lemeze;
Virágkorát most éli bár:
Oly színhagyott köntösbe' jár.

Volt napja, volt, négy, tán öt is,
Hogy izlelt ő szerelmet is;
Most a jövőnek hint magot,
Nem fél, hogy a láb rátapod.

Szegény! ha rátoppantanék,
Pusztulna ő s egy nemzedék;
De oly bizalmas ott alant:
Mért bántsam a kis gondtalant? ...

Élj, lepke! éld múló nyarad,
Ha még egy-két napod marad:
Jöhet vihar nagy-hirtelen,
S megfagysz esőn, hideg szelen.

Köszönd, hogy már tekintetem
Földhöz lapúl, nem föl vetem:
Ha bátran még fenn hordanám,
Rád is tiportam volna tán.

Mért nézzek a magasba fel?
E szép világ: egy köd-lepel;
Nem látom az ég madarát,
Csak téged itt s útam porát.

Nem a pacsirtát, aki szánt;
A napnak áldott fénye bánt;
De az anyaföld szintelen
Fakóján megnyugszik szemem.

Sorsom pedig, s egy méla gond
Egemből már a földre vont;
De nem remény-magot vetek:
Azt nézem: hol pihenhetek?

(1877. július 3.)

EPILOGUS.

Az életet már megjártam.
Többnyire csak gyalog jártam,
Gyalog bizon'...
Legfölebb ha omnibuszon.

Láttam sok kevély fogatot,
Fényes tengelyt, cifra bakot:
S egy a lelkem!
Soha meg se' irigyeltem.

Nem törődtem bennülővel,
Hetyke úrral, cifra nővel:
Hogy' áll orra
Az út szélin baktatóra.

Ha egy úri lócsiszárral
Találkoztam s bevert sárral:
Nem pöröltem, —
Félreálltam, letöröltem.

Hiszen az útfélen itt-ott
Egy kis virág nekem nyitott:
Azt leszedve,
Megvolt szívem minden kedve.

Az életet, ím, megjártam;
Nem azt adott, amit vártam:
Néha többet,
Kérve, kellve, kevesebbet.

Ada címet, bár nem kértem,
S több a hír-név, mint az érdem:

Nagyravágyva,
Bételt volna keblem vágya.

Kik hiúnak és kevélynek —
Tudom, boldognak is vélnek:
S boldogságot
Irígy nélkül még ki látott?

Bárha engem titkos métely
Fölemészt: az örök kétely;
S pályám bére
Égető, mint Nessus vére.

Mily temérdek munka várt még!...
Mily kevés, amit beváltek
Félbe'-szerbe',
S hány reményem hagyott cserbe'!...

Az életet már megjártam;
Mit szivembe vágyva zártam,
Azt nem hozta,
Attól makacsul megfoszta.

Egy kis *független* nyugalmat,
Melyben a dal megfoganhat,
Kértem kérve:
S ő halasztá évrül-évre.

Csöndes fészket zöld lomb árnyán,
Hova múzsám el-elvárnám,
Mely sajátom;
Benne én és kis családom.

Munkás, vídám öregséget,
Hol, mit kezdtem, abban véget...
Ennyi volt csak;
S hogy megint ültessek, oltsak.

Most, ha adná is már, késő:
Egy nyugalom vár, a végső:
Mert hogy' szálljon,
Bár kalitja már kinyitva,
Rab madár is, szegett szárnyon?

(1877. július 6.)

AZ ELKÉSETT.

Későn keltél, öreg! hova indulsz már ma?
Nyakadon a vénség tehetetlen járma;
Messze utad célját soha el nem éred:
Jobb, ha maradsz s »lement napodat dicséred.«

»Tudom, sikerűltén sohasem örűlök,
Szándékomnak tán már elején kidűlök:
De hiú tett is jobb áldatlan panasznál:
Űz gondot, unalmat, és a mozgás használ.«

(1877. július 7.)

NATURAM FURCÂ EXPELLAS...

Gyermekkoromban felköték
A színben egy nagy tökharangot,
Amely ugyan nem ada hangot,
De máskép vígan működék;
Megvolt a súlya, lódulása,
Kötelét hogy jól visszarántsa
S vele a kis harangozót; —
Szóval: csinált *kommóciót.*

»No, mondám, majd ha nagy leszek,
Valódi harangot veszek
És azt egész nap kongatom
Saját kényemre, szabadon.«

Így kongatom most untalan
E verseket — bár hangtalan.

(1877. július 9.)

VÁSÁRBAN.

Gyékényes, abroncsos alföldi szekér,
Honnan cipel a sors — s e három egér?
Hoztál-e pirosló új búza-magot?
Mezők üde lelkét: friss széna-szagot?

Odakünn már, úgy-e, megért a kalász?
Rét gyapja lenyirve; foly a takarás;
Boglyák tetejéről egy-egy suta gém
Néz szét aratóknak vídám seregén?

Rég nem látta bizony vídámnak e nyájt,
Minden nyara — új seb — a régire fájt:
De talán most e nagy mezei jószág
Áldást hoz az egyszer: szép Magyarország.

Legyen is, legyen is megáldva e föld
— Isten maga telke — mint rég ezelőtt,
Mikor én is »markot hajtani« kezdtem,
S nem sikerűlt, bárhogy s mint igyekeztem.

Így — vézna, ügyetlen testi dologra —
Adtam fejem a bölcs tudományokra,
Barázda helyébe' szántván sorokat,
Nem kérkedem ezzel, mert azt se sokat.

De, hogy a mezőt, az anyatermészet
Kebelét elhagytam, sajog egy érzet,
Holtig sajog itt benn, — s tüzesebben vér
Láttodra, te búzás alföldi szekér.

(1877. július 9.)

TAMBURÁS ÖREG ÚR.

Az öreg úrnak van egy tamburája,
S mikor az íhlet s unalom megszállja,
Veszi a rozzant, kopogó eszközt
S múlatja magát vele négy fala közt.

Nem figyel arra deli hallgatóság,
Nem olyan szerszám, divata is óság:
Az öreg úr, (fél-süket és fél-vak),
Maga számára és lopva zenél csak.

Ami dalt elnyűtt ez az emberöltő,
S mit összelopott mai zene-költő,
Öreg úrnak egyről sincs tudomása;
Neki új nem kell: amit ő ver, más a'.

Mind régi dalok, csuda hangmenettel:
Váltva kemény, lágy, — s magyar a némettel; —
Hegyes-éles jajja úti betyárnak,
Ki hallja szavát törvényfa-madárnak.

Nyers, vad riadás... mire a leglágyabb
Hangnembe a húr lebukik, lebágyad,
Ott zokog, ott csúsz kígyó-testtel...
Hol végzi, ki tudná? nincs az a mester.

Majd egyszerü dal, édesdeden ömlő
— Tiszta remekké *magába'* szülemlő —
Pendűl, melyen a tánc tétova ringat,
Mint lombot a szél ha ütemre ingat.

Olykor egy-egy ének nyújt neki vígaszt;
A hitujítás kora szűlte még azt:
Benne a tört szív, bűnt-vallva, leverve,
Vagy erős hittel Istenhez emelve.

Mindezt öregúr, nem mintha kihozná
Kopogójából — csak képzeli hozzá;
S ha nem sikerül kivitelben a dal:
A két öreg szerszám *egymásra* utal.

De azért nem tűri rajta meg a port;
Emlékezetes neki minden akkord;
Egy hang: s feledett régi dalra émed —
Szövege cikornyás, dallama német.

Az öreg úr így, dalai közt élve,
Emlékszik időre, helyre, személyre:
Kitől, mikor és hol tanulta, dalolta
Ezt is, amazt is, gyermekkora olta.

Néha egy *új* dalt terem önkint húrja,
S felejti legott, már' ő le nem írja;
Később, ha megint eszébe ütődik:
Álmodta-e, vagy hallotta? — tünődik.

Sokra bizony már alig viszi dolgát
Ő is »minden nap feled egy-egy nótát«;

Nem is a művész babérja hevíti,
Csak gémberedő ujját melegíti.

Gyakorold is, amit valaha tudtál,
Hasznát veheted, ha nyomorba jutnál;
Ha kiűlsz, öregem! vele útfélre,
Hull tán kalapodba egy-egy fillérke.

(1877. július 12.)

»A HAZÁRÓL«

A hazáról egy merész szót
Én is ejték hajdanába',
Mikor annyit is nehéz volt:
Most közömbös lettem s gyáva.

Most!... mikor szabad sajtó van,
És üvölt a pajkos gyermek,
S vénasszony az útc'ajtóban
Nagy-bátran fülébe ordít
A királynak, miniszternek.

(1877. július 12.)

HONNAN ÉS HOVÁ?

Mily rövid az élet!...
Mint hullócsillag futása,
Mely földünk körébe jutva,
Lángra gyúl, és tűz-barázdát
Írva elszalad, gyorsabban,
Mint egyet pillantanál.
Útja honnan jött? hová visz?
Míg *sötét* volt, s ujra *az* lesz,
A világ-ür végtelenjén
Hol bolyongott? és hová fog?...
Ki tudná megmondani!
Míg *tündöklött*, addig élt.

S honnan jössz te, lélek...
Mely csak e föld gőz-körében

Vetve lángot, addig fénylel,
Amig épen áthaladsz;
Bölcsőd és sirod homály.
Akkor lobbanál-e föl csak
Az állatban, s véle múlsz el? ...
Vagy jövél a végtelenből
Ismeretlen, hosszu pályán,
S visszatérsz azon megint? ...
Oh, ha nem volt, és ha nincs
E parányi csillogáson
Innen és túl folytatás:
Mily rövid az élet! —

Megfelelsz te, lélek.
Volt idő, mikor tagadták
A futamló csillagot:
Semmi az, csak földi pára,
Lobban, és fut, és el-ég.
Most a *szellemet* tagadják:
Semmi az, csupán anyag,
Agyvelő, vér és ideg
Összhatása, mely azonnal
Véget ér, ha szétbomol
Agyvelő, vér és ideg.
Az *anyag* a halhatatlan:
Fűben-fában újra éled,
Összetársul, meg elszéled
Mindörökké, szakadatlan;
Hanem e feltámadást
A szellem nem éri meg:
Ez üres hang, nincs sehol,
Puszta réme ferde agynak,
Mílyet századok ránk hagynak —
S csak zavarja a tudást.

Oh ti, akik jobb felemnek
Már e földön mély sírt ástok!
Oly bizonyos hát tudástok,
Hogy helye sincs védelemnek?
Nem mond elen az a szellem,
Mely kutat, hogy támaszt leljen
Megtagadni önmagát?

S nem rettegné, ha meglelte
— Mit tudása így teremte —
Azt az örök éjtszakát? . . .
Ah, jobb volna kissé várni,
Nehogy úgy találjon járni
Az a híres tudomány,
Mint ama gyors fénnyel jára,
Mit csillagnak vélt a golyhó,
Ő azt mondá: csak gyúlt pára:
S ím, ma áll, hogy égi bolygó —
Mi lehet még ezután?

Ami annyi szívbe oltva
Élt világ kezdete olta;
Mit remélt a hindu, párz;
Amért lángolt annyi oltár,
Zengett Szíonon a zsoltár:
Hogy nem addig tart az élet
Míg alant a testbe' jársz;
Hanem egykor újra éled,
S költözzék bár fűbe, fába
Vagy keresztül állaton:
Lesz idő, hogy visszatérhet
Régi nemes alakjába,
Megtisztúlva, szabadon;
Vagy a »boldogok szigetjén«,
Mint hivé a boldog hellén,
Vagy az üdvezűltek helyén,
Mint reméli a keresztyén,
Lesz dicsőebb folytatása:
Én ezt meg nem tagadom. —
Mit hisz a tudós? ő lássa.

Földi pályám' ami nézi:
Annak immár vége lesz,
Vissza senki nem idézi; —
S rövid foglalatja ez:

Mély homályban, éjfél tájban,
Kis fény is ha nagynak tetszik,
Hogy a föld körén bolyongtam:
Egy barázdát én is vontam.
Az emberek ráveték

Pillantásukat egy percig, —
S egy tudós tán megfigyelt
És lapjára, sok száz jelhez
— Ahogy csillagfutást felvesz —
Könnyed, vékony karcolással
Rólam is tőn némi jelt,
Mire reggel *ő sem* ismer;
S összevéti annyi mással
A jövendő nemzedék,
Mely se kérdi tán, se tudja,
Nem is igen lesz rá gondja:
Hogy itt éltem, s a tömegben
Én is lantot pengeték.

(1877. július 14.)

TENGERI-HÁNTÁS.

Ballada.

Ropog a tűz, messze süt a vidékre,
Pirosan száll füstje fel a nagy égre;
Körülállja egynehány fa,
Tovanyúlik rémes árnya;
S körül űli a tanyáknak
Szép legénye, szép leánya.

»Szaporán, hé! nagy a rakás: mozogni!
Nem is illik összebúva susogni.
Ki először *piros* csőt lel,
Lakodalma lesz az ősszel.
— Tegyetek rá! hadd lobogjon!
Te gyerek, gondolj a tűzzel.

»— Dalos Eszti szép leány volt, de árva.
Fiatal még a mezei munkára;
Sanyarú volt beleszokni:
Napon égni, pirosodni,
— Hüvös éj lesz, fogas a szél! —
Derekának hajladozni.

Deli karcsú derekában a salló,
Puha lábán nem teve kárt a talló;
Mint a búza, piros, teljes,
Kerek arca, maga mellyes,
— Teli a hold, most buvik fel —
Az egész lyány ugyan helyes.

Tuba Ferkó juhot őriz a tájon:
Juha mételyt legel a rossz lapályon,
Maga oly bús...mi nem éri?
Furulyája mindég sí-ri,
— Aha! rókát hajt a Bodré —
Dalos Esztert úgy kiséri.

Dalos Eszti — a mezőre kiment ő,
Aratókkal puha fűvön pihent ő;
De ha álom ért reájok,
Odahagyta kis tanyájok'
— Töri a vadkan az »irtást« —
Ne tegyétek, ti leányok!

Szederinda gyolcs ruháját szakasztja,
Tövis, talló piros vérit fakasztja;
Hova jár, mint kósza lélek,
Ha alusznak más cselédek?...
— Soha, mennyi csillag hull ma! —
Ti, leányok, ne tegyétek.

Tuba Ferkó a legelőt megúnta,
Tovahajtott, furulyáját se fútta;
Dalos Eszter nem kiséri,
Maga halvány, dala sí-rí:
— Nagy a harmat, esik egyre —
Csak az isten tudja, mér' rí.

Szomorún jár, tébolyog a mezőben,
Nem is áll jól semmi dolog kezében;
Éje hosszu, napja bágyadt,
Szive sóhajt — csak egy vágyat:
— De *suhogjon* az a munka! —
Te, halál, vess puha ágyat,

Ködös őszre vált az idő azonban,
Törik is már a tengerit Adonyban;
Dalos Eszter csak nem jött ki:

Temetőbe költözött ki;
— *Az* a Lombár nagy harangja! —
Ne gyalázza érte senki.

Tuba Ferkó hazakerűlt sokára,
Dalos Esztit hallja szegényt, hogy jára;
Ki-kimén a temetőbe
Rossz időbe', jó időbe':
— *Kuvikol* már, az ebanyja! —
»Itt nyugosznak, fagyos földbe.«

Maga Ferkó nem nyughatik az ágyon,
Behúnyt szemmel jár-kel a *hold*világon;
Muzsikát hall nagy-fenn, messze,*
Dalos Eszti hangja közte,
— Ne aludj, hé! vele álmodsz —
Azt danolja: »gyere! jöszte!«

Nosza, Ferkó felszalad a boglyára,
Azután a falu hegyes tornyára;
Kapaszkodnék, de nem éri,
Feje szédűl: mi nem éri?...
— Tizenkettőt ver Adonyban:
Elég is volt ma regélni. —«

Lohad a tűz; a legények subába —
Összebúnak a leányok csuhába;
Magasan a levegőben
Repül egy nagy lepedő fenn:
Azon ülve muzsikálnak,
Furulyálnak, eltünőben.

(1877. július 15.)

Mezőn háló emberek sokszor vélnek magasan a légben felettök áthúzódó kisértetes zenét hallani; a (daemoni) zenészek valami nagy, kiterült ponyván repülnek tova. — *A. J.*

AZ ÜNNEPRONTÓK.

Zendül, kondul szent harangszó,
Csengve, búgva messze hangzó:
«Imára! imára!»
Jámbor népe a kis helynek
Halkan lépve gyűlnek, mennek
Imára, imára.

Szép piros a pünkösd reggel,
Mintha tűzzel, Szentlélekkel
Menny-föld tele volna;
E napot fent s lent megűlik,
E nap oly ragyogva nyílik,
Mint hajnali rózsa.

De mi réjja riad? de mi ördögi zaj,
Rekegő szitok és otromba kacaj,
Hogy reszket az egyház tornya?...
Szembe' Isten hajlokával,
Nem tőrödve a szent mával,
Foly tegnapi dőre tivornya.

»Hol egy muzsikás? hegedű, vagy egyéb?
Ha különb nem akad, dudaszó is elég:
Ki fut érte? szaladj Zsuzsi lyányom.«
»A Zsuzska maradjon! hagyj neki békét!
Eszem ezt a pirosítós képét:
A kufercest majd vele járom.«

Hát íme, kapóra, dudás közeleg.
Egy sanda, szikár, csúf szőrös öreg,
Tömlője degeszre fújva;
Füle táján két kis szarva gidának,
— Mintha neki volna szarva magának —
Sípján már billeg az újja.

»Ide, a Jebuzéus pofádat!
Mert megkeserűli a hátad.«
»Uraim, de papolnak ott-benn...«
»Hát baj neked az, pogány hitünek?
Az enyém — ha töröm, ha nem — ez ünnep;
Enyém, ha szidom, *ez* az Isten!«

Ravaszul mosolyog fél szája hegyén
S rákezdi dudáját halkal a vén,
Minden sark billeg a táncra;
Azután vidorabb lesz, majd sebesebb;
A tánc is utána pörébb, hevesebb,
Amint kopog és szaporázza.

De vége szakadni mikor fog, ugyan?...
»Hagyd el — riad egy rá — aki szele van!
Kihasítom kecske-dudádat.«
Hanem a muzsikás mindég fujja,
Mindég szilajabban pörög ujja —
Az egész tivornya kifáradt.

Lankadva leűlne az is, meg ez is,
Hívnák haza őket ebédjekhez is:
Nem, nem lehet; ugrani kell csak.
Szidják a dudást, — verik, öklözik őt —
Verik bizony a nagy üres levegőt; —
Gyors híre szaladt e csudának.

Fut gazda, kié ama renyhe cseléd:
»Jössz...? vagy dobom — itt ez a villa — beléd!...«
Vasvilla kezébe ragadt ám;
Fut lyány, fiu, és anya és feleség:
»Apám, fiam, apjokom! untig elég...«
S kezeit töri, szíve szakadtán.

Már józanon a fiu, az apa, férj
Mennének is — íme, közelget az éj —
Nyújtják kezöket nagy-epedve;
A táncosok arcán vérkönyü hull:
De a láb még egyre bokázza vadul,
Viszi a tánc ördögi kedve.

Éjfélt hogy üt a toronyóra közel,
Kénkő fojtó szaga terjedez el;
S mint szél ha forogva ragad port:
Úgy táncol el, egy bősz harci-zenére,
(Mondják, a pokol tüzes fenekére)
Az egész örjöngő csoport.

(1877. július 21.)

MÁRIA! BŰNEID MEG VANNAK BOCSÁTVA.

Oh, ne sujtsák a szelid nőt
A *morál* kemény szemöldi,
Hogyha női hivatását
Méltatlannak is betölti.

Láttam ily nőt esni porba
Mivel férjét nem hagyhatta;
Elkisérte a nyomorba,
El a bűnbe, gyalázatba.

Védangyalkint állt fölötte
S míg tehette, védelmezte;
Mikor erre gyönge volt már,
Hozzáromlott: úgy lőn veszte.

Mint a hű eb — kész urával
Elbujdosni, számüzött lesz;
Macska ott marad a háznál:
Új gazdát nyal, egeret les.

(1877. július 22.)

MINDVÉGIG.

A lantot, a lantot
Szorítsd kebeledhez
Ha jő a halál;
Ujjod valamíg azt
Pengetheti: vígaszt
Bús elme talál.

Bár a szerelem s bor
Ereidben nem forr:
Ne tedd le azért;
Hát nincs örömed, hát
Nincs bánat, amit rád
Balsors keze mért?...

Hisz szép ez az élet
Fogytig, ha kiméled

Azt ami maradt;
Csak az ősz fordultán,
Leveleid hulltán
Ne kívánj nyarat.

Bár füstbe reményid, —
S egeden felényit
Sincs már fel a nap;
Ami derüs, élvezd,
Boruját meg széleszd:
Légy *te* vidorabb.

S ne hidd, hogy a lantnak
Ereje meglankadt:
Csak hangköre más;
Ezzel ha elégszel,
Még várhat elégszer
Dalban vidulás.

Tárgy künn, s temagadban —
És érzelem, az van,
Míg dobban a szív;
S új eszme ha pezsdűl,
Ne vonakodj restűl
Mikor a lant hív.

Van hallgatód? nincsen?
Te mondd, ahogy isten
Adta mondanod,
Bár puszta kopáron
— Mint tücsöké nyáron —
Vész is ki dalod.

(1877. július 24.)

A RÉGI PANASZ.

»Eh! mi gondod a jövőre?
Eh! a múlttal mi közöd?
Könnyel a múlt sirja dombját
S a reménynek száraz lombját
Hasztalan mit öntözöd?

Századoknak bűne, átka
Mind csak téged terhel-e?
Nem talán még sokkal érzőbb,
Nem talán még sokkal vérzőbb
Honfitársid kebele?...«

Oh, tudom; de bánatomban
Meg nem enyhit társaság;
Mint szülétlen több gyerekre
Osztatlan száll s mindegyikre
Az *egész* nagy árvaság.

Sőt azáltal súlyosb részem,
Hogy míg a *tett* melege
Más sebét enyhőbbé tészi:
Ő, szegény, csak kínját érzi —
A lant méla gyermeke.

Hogy reméltünk! s mint csalódánk!
És *magunkban* mekkorát!...
Hisz csak egy *pontot* kerestünk;
Megtalálva, onnan estünk;
Így bukásunk lelki vád.

Mennyi seprő a pezsgésben,
S mily kevés bor!... Volt elég,
Kit nagy honszerelme vonzott
Megragadni minden koncot,
Nehogy más elkapja még.

Mennyi szájhős! mennyi lárma!
S egyre súlyedt a naszád;
Nem elég csak emlegetni:
Tudni is kell jól szeretni,
Tudni bölcsen, a hazát.

Vagy nekünk már így is, úgy is
Minden módon veszni kell?
Egy világ hogy ránk omoljon?
Kül-erőszak elsodorjon?...
Vagy *itt-benn* rohadni el?

(1877. július 26.)

RANGOS KOLDÚS.

Csak hiába! elmaradt az
A világtól, aki vén:
Tudta nélkül nagy »fejlődés«
Folyt le, s foly e sártekén.
Demokrata lett az úrból,
A koldus meg rangra vágy, —
Hát'szen *úr* ki más legyen, ha
Többé nincs úr, se jobbágy?

Másszor ő is csak szegény volt,
Nyomorult, szánt, megvetett;
Nem is igen »ámbiálták«
Akkor ezt az életet:
Most közőlünk minden tízből
Egy e szép pályán halad;
Sőt, ha így gazdálkodunk, még
Többségben is lesz a had.

Ne gondolj az útca-sarkra,
Oh ne! édes olvasó:
Aki ott áll, az nem koldus,
Az *szegény*, szánnivaló;
Könyörülj meg sántán, bénán
Éhező gyermeknek alj
(»Ezerannyit« ígér a *Könyv* —
Hanem ez uzsora nagy.)

Koldus ő nagysága hozzád
Bekopogtat egy napon,
(És ez *egy* nap sűrün fordul);
Kezdi bókon, hírlapon:
Hogy olvasta rólad ezt, azt...
S míg kártyáját forgatod,
(Mert beküldte: *Chevalier* N. N.)
Hogy' fogadd el? nem tudod.

Mutat ordót, bizonyítványt,
Köz- s magános levelet;
Ha vendég jön, azt kivárja,
Négyszemközt marad veled;
Szemlesütve és zavartan

Ülsz, mint vádlott a padon:
»Ily nagy úron mit segít az
Én csekély szolgálatom?...«

Erre ívet von ki zsebből,
Szép a kalligráfia,
S megmutatja, hogy hová kell
A nevét beírnia,
Ki Deákkal és Tiszával
Óhajt lenni egy lapon;
»Mi jótékony célra?« kérded;
»Nemes a cél, mondhatom:

»Egy dicső ház végső sarja —
(Tudja: Várna, meg Mohács...)
Nem lehet, ha birtok már nincs,
Sem szijjgyártó, sem kovács.
Volt, igaz, még egy tenyérnyi:
De a rozsda és aszály...
No, meg Homburg, s a zsidóság...
Hanem a rang: az *muszáj*.«

Végre látod, az egészből
Hogy mi lóg ki: a »fizess!«
Fanyalogva mondod: »Itt van,
— Nem telik sok — pár *tizes*.«
Te örűlsz, hogy *így* kiszurtad
(Ami nem volt) a szemét:
Ő örűl, hogy a népkonyhán
Meglesz mára az ebéd.

(1877. július 27.)

NÖVÜNK EGYÜTT.

Soknak lettem már, hogy élek,
A szemében szúró tüske:
De van még egy kicsi lélek,
Aki rám hiú és büszke.

Ez, hogy nevem is volt »hurcán«,
Most eszmél csak, most tanulja:
S lesi már, ha megy az utcán,
Rámutat-e mások ujja.

Eddig együtt voltunk gyermek,
Én másod-, ő első ízben:
Épűltek fa-tornyok, termek,
Pacskolódtunk porban, vízben.

De, hogy ő nőtt, *én is* nőttem;
Alig ismerünk egymásra:
Ő kisasszony lett előttem,
Én meg neki óriássa.

No, engedjük kedvét telni,
Ha *okos* lesz, majd elhagyja;—
Legalább még nem szégyelli
Hogy én voltam... a nagyapja.

(1877. július 30.)

ÉJFÉLI PÁRBAJ.

Bende vitéz lakodalmát lakja,
Hetekig tart... ma van első napja:
Szól a zene, tárogató, rézkürt,
Pörög a tánc, mint az orsó;
Bende kiált: »*Ez* utolsó!
Száraz ajkam eper-ajkat
Szedegetni készül.«

Bende vitézt a nyoszolyó-asszony
Elvezeti, hol olyat szakasszon;
Néma, sötét már az egész kastély —
S ím, lovag áll ágyok előtt,
Talpig acél — ismeri őt:
Sápadt arcra kék lángot vet
A felütött rostély.

»Jöttem veled újra víni, Bende!
Én valék a diadalmas, nem te:
Kezdjük elől, csúnya volt a játék;
Haha! páncélt a nyakadba!
Most ne remélj szolga-hadba';
Kezdjük elől! — e leányért
Sok viadal vár még!«

Kél a vitéz: »Nosza kardot, vértet!«
»Hova, édes?« — »Víni, arám, érted!«
S hallik, amint össze-összevágnak,
Odaát a fegyverházban
Harcrobaj is: csengő paizs,
Tompa nyögés, erőlködés,
Dobogása lábnak.

Szép menyasszony szemét le se zárja,
Szörnyűködik, hova lett a párja;
Remegő kéz gyujtja meg a mécsest,
Férje urát fölkeresi,
Hajnalig ott sírva lesi:
»Ez is olyan, mint a *másik*...
Mint valami holttest!«

Bende vitéz lakodalmát lakja,
Vagyon immár a második napja,
Szól a zene — borba fuladt e nap,
Bende úrnak veszett kedve,
Táncol, iszik erőltetve;
Szép menyasszony nekiborzad:
»Ha ma is, mint tennap!...«

Este hamar az urok föld-részeg,
Ágyba vivék a szolga-vitézek;
Szép menyasszony veve menni reszket:
De hogy titkán ki ne adjon
— Hova legyen? hol maradjon? —
Lenyugoszik, s külön ágyban
Hányja a keresztet.

Bende riad... s mint a halál, józan:
Lovag ott áll szembe, az ajtóban.
»Hah! Robogány ...« s nem akarna menni. —

»Szeretőm elcsábitója,
Gyere, víjjunk! üt az óra;
Míg le nem győzsz, tiltva neked
Mellette pihenni.«

Ujra nehéz, szörnyű tusa hallik;
Bende halott, mire meghajnallik,
Nagynehezen, délfele ha ébred,
Mikor immár gyűl a vendég;
Fölkeresik a leventék:
»Hol vagy, uram? mind az egész
Nép vár az ebédre.«

Bende vitéz lakodalmát lakja,
Legszomorúbb a harmadik napja;
Szól a zene, öblöget a rézkürt:
Hanem a tánc csak úgy lézeng,
Vendégnek a java szétment:
»Vérbe' fogant nász sose volt
Isten átka nélkül!«

Nos, az új párt rokoni, — egy püspök
Előveszi, hogy mi esett köztök:
Bende konok, — a menyasszony gyászba,
Teste remeg, mint a harmat,
Csak azt vallja, hogy nem vallhat, —
Ha lefekszik, küldjenek őrt
A fegyveres házba.

Mene oda nagy erős őrizet. —
Bende kacag: »Meglopom a mézet!«
Siet is be kakas-*elő*-szóra:
Mikor ágyasházát nyitja,
Másodikat kukoritja,
Fönn pedig, a kastély tornyán,
Éjfélt ver az óra.

»Bende lovag! ez az utolsó nap,
Lakodalmad félbeszakad holnap;
Víni ma még!... ölj meg *igazában*;
Mert ha nem ölsz, én megöllek,
Lelkedet ám, én mint lélek;

Az a hűtlen hadd sirassa
Bűnét e világban!«

Bende vitéz, szemei szikrázva,
Rohan ismét a fegyveres házba.
Rettenetes, amit lát az őrség:
Urok őrjöng...kivont karddal
Levegőbe szúr és vagdal;
Közülök is hármat leölt
Míg lebirák, győzék.

Földalatti kamarába', láncon,
Bende üvölt, viaskodik, táncol;
Szép menyasszony sem eladó többé!
»*Elsőt* én nem érdemeltem,
A *második* engemet nem:
Püspök atyám, vígy el Urunk
Jegyesei közzé!«

(1877. július 31.)

ÖREG PINCÉR.

Az öreg pincér se gyanítja,
Hogy versbe legyen kanyarítva,
De kivált hogy *pláne* magyarba;
Ha gyanítná, jönne zavarba!

Töri bár húsz éve a *nyelvet*,
S foga megritkult, haja elment!
Nem birta kivenni a vadját,
Megijedne bizony, hogy eladják.

Fizető kellner sose lessz ő,
Nem kenyere a kétszerkettő;
Szolgálni sem ugri-szilaj már,
Megelőzné bátran a lajhár.

Hogy sokra se vitte a pályán,
Megláthatod ócska ruháján,
Galléra törött, s elegendő
Karjára egy hétig egy kendő.

Mint nem fia e mai kornak,
Lőn Ganymédje víznek, bornak,
Kenyeret hoz, vált oda tányért;
Ingyen teszi, nem adományért.

Ha azonban vetsz neki épen
Pár fillért; köszöni szépen —
Nem mint az a sok cifra *dandy* —
S hozzá is adja: »Küss' die Händi!«

Köre hát nem valami széles;
De mi hű szolgád! mi kedélyes!
Jó szót neki s ha belefúl is,
Elkotyog érte... magyarúl is.

S elpörgi, legyen bár négy lap,
Könyv nélkül, hogy mi az étlap;
»Mást *írtak?*«... sose kell megróni:
Meglesz az a sült, makaróni.

Ha senki se hívja, elámolyg
A folyosón, vagy fel- s alá bolyg.
— Hadd futkosson a többi »kölyök«! —
S meglöki minden tálca, könyök.

Elnézi: be dőre világ ez!
Hogy' fut, rohan — enni se hágy ez —
Nyerekedni, vigadni... a csődbe,
Dunába, vagy a temetőbe!...

No öreg, ha lenéz más minden,
Jer elő: szolgálj *te* ki engem,
Bár nem vagy »fashionable« módis:
Gyere, meglesz borravalód is.

Jer, osonjunk félre mi ketten;
Jó *ott* nekem, a szögeletben,
Rajtam sincs semmi legényes:
Hadd űljön elől, aki kényes.

Társaid úgyis annyiba néztek,
Hogy nekem a *fött rost* is beefsteak;
Te legalább nem rágatod a gúzst:
Adsz, ha igértél, becsületes húst.

(1877. augusztus 2.)

A TÖLGYEK ALATT.

(Margitsziget.)

A tölgyek alatt
Szeretek pihenni,
Hova el nem hat
Város zaja semmi.
Zöld lomb közein
»Áttörve« az égbolt
S a rét mezein
Vegyül árny- és fényfolt.

A tölgyek alatt
Oly otthonos itten!
Évem leapadt:
Ime, gyermek lettem,
Mint mikor a tölgy
Sudarát megmásztam,
Hol seregély költ —
S vígan madarásztam.

A tölgyek alatt
Több egykoru társsal
Madárfiakat
Kifeszíténk nyárssal;
Jó tűz lobog ott,
Zizeg a kis bográcsz —
S ha bealkonyodott,
Haza már egy ugrás.

A tölgyek alatt
Örömest valék én,
Bár a madarat
Hagytam utóbb békén;

Gyermeki önző
Korom' ifju ábránd
Veszi ösztönző
Szárnyára, s tovább ránt...

De tölgyek alatt,
Valamerre jártam,
Szűlőhonomat
— Csakis ott — találtam;
S hol tengve, tunyán
Hajt, s nem virul a tölgy:
Volt bár Kanaán,
Nem lett honom a föld. —

A tölgyek alatt
Még most is el-űlök;
Bűv-kép csalogat,
Ábrándba merűlök;
Hajó-kerekek
Zubogását hallom...
»Hajrá, gyerekek:
A vízi malom!«

A tölgyek alatt
Im, meglep az alkony,
Hűsebb fuvalat
Zörög át a parkon;
Felhők szeme rebben:
Haza sietek,
Jobb ott, melegebben,
Ki vén, ki beteg...

A tölgyek alatt
Vágynám lenyugodni,
Ha csontjaimat
Meg kelletik adni;
De, akárhol vár
A pihenő hely rám!
Egyszerüen, bár
Tölgy lenne a fejfám!

(1877. augusztus 5.)

KOZMOPOLITA KÖLTÉSZET.

Nem szégyellem, nem is bánom,
Hogy, ha írnom kelle már,
Magyaros lett írományom
S hazám földén túl se jár;
Hogy nem »két világ« csodája —
Lettem csak népemből *egy*:
Övé (ha van) lantom bája,
Övé rajtam minden jegy.

Ám terjessze a hatalmos
Nyelvét, honját, istenit!
Zúgó ár az, mindent elmos,
Rombol és termékenyit:
De *kis* fajban, amely ép e
Rombolásnak útban áll:
Költő *az* legyen, mi népe, —
Mert kivágyni: kész halál.

Vagy kevés itt a dicsőség,
S a nemzettel sírba lejt?
Kis-szerű az oly elsőség,
Amit a szomszéd se sejt?
Nincs erőnkhöz méltó verseny?
Dalra itthon tárgy elég?
Nem férünk a kontinensen,
Albion is kéne még?...

Légy, ha birsz, te »világ-költő!«
Rázd fel a rest nyugatot:
Nekem áldott az a bölcső,
Mely magyarrá ringatott;
Onnan kezdve, ezer szállal
Köt hazámhoz tartalék:
Puszta *elvont* ideállal
Inkább nem is dallanék.

S hol vevéd gyász tévedésed,
Hogy faját s a nemzeti
Bélyeget, mit az rávésett,
A *nagy* költő megveti?

Hisz forgattam, a javából,
Én is egypárt valaha;
Mind *tükör* volt: egymagából
Tűnt nekem föl nép, s haza.

És ne gondold, hogy kihalnak
Sujtott népek hirtelen,
Amig össze-zeng a dalnok
S a nemzeti érzelem.
Tán veszélyt, vagy annak látszót,
Vélsz a honra tűnni fel:
Hát van lelked, a szent zászlót
Épen akkor hagyni el!?

Oh, ha méltóbb s új kobozzal
A megifjodott hazát
Zönghetném még Homérosszal;
Ne csak mindig panaszát!
De legyek, ha veszni sorsa,
Húnyó nép közt Osszián,
Inkább, hogysem *dalok korcsa*
Közönyös harmóniám!

(1877. augusztus 8.)

MEDDŐ ÓRÁN.

Belenézek a nagy éjtszakába,
Alszik a föld, maga árnyékába';
Itt vagy amott csillagok röppennek:
Gondolatim is úgy jönnek-mennek.

Gondolatom szappanbuboréki
Csillogók, mint odafenn az égi:
De töredék mindkettőnek utja —
Mind szétpattan, mielőtt megfutja.

(1877. augusztus 9.)

VÁNDOR CIPÓ.

Kinek nyúlfarknyi a reménye
S többé se kér se vár sokat:
A multban él, ez ócska lom közt
Tesz-vesz, keresgél, rakogat.
Emlékeimmel olykor én is,
— Mint rongya közt egy vén szipó* —
Elbíbelődöm: ilyen emlék
Ama fentírt vándor cipó.

A tékozló fiú regéjét
Sokan csináltuk ujra már:
Én nem vagyont, kincset pazarlék,
(Apámnak is lett volna bár!)
Hanem jövendőt, biztos állást,
Meg ami erre útnyitó,
Légvárak-, ábránd- s délibábért...
Tanulság: egy vándor cipó.

Hogy aztán a goromba élet
Jeges zuhannyal önte le:
»Megyek — kiáltám — vészes út ez,
Vissza megint bölcsőm fele!«
Ma fizetés-nap; húsz forintra
Jut húsz krajcár »proporció«:
Harminc gyalog mérföldre abból
Kifutja... egy vándor cipó.

Mondám s tevém; — a dél-ebéd már
A nagy országuton lele;
Sebaj! kinek hátán a háza
És kebelén a kenyere.
De majd az estve!... hátha rablók...
Eh! nincs velem sok földi jó:
Egy zsebkendőbe minden elfért:
A gárdrob és vándor cipó.

Egy bot talán jó volna mégis —
Ahol egy tört »lógó«-darab!
Ettől ugyan valódi medve
Nem fél, de képzelt megszalad.

* Anyó, szipa, szipirtyó, szipó. *A. J. jegyzete.*

Most éjtszakára fel, a »bércnek!«
Előttem rónaszéki só
Megy sok szekéren: biztosabb már
A vándor és vándor cipó.

Kérdik: ki és mi? hova mászkál?
Hang csúfos, a nyelv idegen;
Szepeg biz ő, s azt mondja: *dászkál*,
Most haza indult betegen.
Bükkös tetőn éjjel kifognak,
Pór-élc megöklel, mint tinó:
De tűznél, mit kazalba raknak,
Jólesik a vándor cipó.

Hűs hajnalon (még mind üressen
Lógtak ki a járom-szegek)
Bucsút köhintve, megiramlva —
S a késő hajnalig, megyek.
Ott száraz ágból, korcsma végin,
Lombsátor a közös »ivó«:
Ott deszka-pad lapít deszkává,
S párnám csak a vándor cipó.

Hanem a szép táj bűvöl így is,
Oh, ifju könnyedvérüség!
Im ott dülőnkint a hegyoldal
Harmat-szivárvány színben ég;
Lent, sziklavölgyben, fakupával
Csurgó kinál, oly csábító!
Az útas keble megtelik... de
Bezzeg fogy a vándor cipó!

Bérc elmaradt; tölgyes lapályon
Visz útam, napja már negyed;
Tölgy sincs azontul, — visszanézve
Látom csak a kéklő hegyet.
Posványiban, mint lomha sertés,
Fertőzik az ecsedi tó;
Rekkent a hév nap, útas izzad,
Bár könnyü a vándor cipó.

Egy híd megől hajdú behajszol,
Gazdája kérdi: »Útlevél?«

Az nincs bizony, — de iskolából
Van bizonyítvány, még kevély.
Az isten áldja! elbocsátott,
Lévén maga, mint neve, *Jó;*
Igy szabadult a »fogdmeg-eddmeg«
Körmébül vándor és cipó.

Égő homokban, itt a »város«, —
Amott a nagy kollégyiom
Hátall ki, mint szamár a nyájból:
Maradj te, zárt paradicsom!
Hogy szem ne lásson, félre csaptam
Egy útcán (neve is »Csapó«);
Pénz nincs, kerülöm a »kenyér-sort«:
Pedig hol a vándor cipó!?...

Az elfogyott, erőm is elfogy;
Már útban egy egész hetem —
Itt pap lakik, tán könyörül is:
Bezörgetek — nem tűrhetem!
Elborzadék... ha rám rivallna:
»Pusztulj, csavargó, naplopó!«
S lekaptam újjom' a kilincsről
»Adj lelket még, vándor cipó!«

Elérem végre a szülőhont;
Fedd és gunyol rokon, barát,
Csak *egy* nem: az anyai szívnek
Érzem üdítő sugarát.
Ezt nem felejtém soha, ámbár
Lettem suhancból nagyapó;
Ezért méltattalak dalomra
Téged, szerény vándor cipó.

(1879. augusztus 11.)

ŐSZIKÉK.

I.

Olvasó, ha fennakadsz, hogy
Könyvem címe »Őszikék«,
Tudd meg: e néven virágok
Vannak ősszel, és — csibék.

Ha virágok: a deres fű
Hantját szépen színezik;
Ha csibék: ez is megjárja,
Ki olyanra éhezik.

A virágnak nincs illatja,
Ha megcsapta őszi dér;
De csibének húsa, vére —
S a konyhában többet ér.

(1877. augusztus 13.)

II.

Amit én a zugba jegyzék,
Nem hagy bennem mély nyomot,
De enyhültem, hogy kiöntém,
Amikor fájt és nyomott.

Isten látja, az enyéim
Tán nagyon is szeretem,
És ha fáj a vélt mellőzés,
Lopva ide temetem.

Mint Midás király borbélya
Ura fején hogy mit lát:
Óh ne keljen elsusogni
Soha innét lenge nád.

SEMMI TERMÉSZET!

No, kertész úr, ma szép esőnk volt!
Éled fű és virág,
Büszkébben tolja égnek a fa
Megifjult sudarát;
A levegő tisztán borul ránk
Mint egy opál-paizs;
Egy-két nap ittasan hever majd
Az útak pora is.

«Hja! lássa kérem, — az esőnek
Örvendjen a paraszt,
Nem öntöz, — vár buzát az égből
És kap helyette gazt;
Én bízom a kannába, csőbe,
Attól zöldül gyepem;
Eső!... mit ért az én szakomhoz?...
Azt nem szivelhetem.

Ha vártam, elmarad; ha sok volt,
Hétszámra meg nem áll,
S nem mondhatom: no, zárd el a csőt,
Te Janó, te Mihál!
Tőből kimossa gyenge pástom,
Az út iszap, mocsár,
Virágim dúlva, — felkötözni
Egy héti munka vár.

Ha meg viharral, jéggel indult,
(Mi nála rossz szokás)
S fát tördel és ágyat lepaskol:
Van itt káromkodás.
Ezért mondom: hogy az eső oly
»Túlhaladt pont« ma már,
Mint főzni a nyilt konyha, — melyen
Vesződjék a szamár!«

Lám hova jutna a müvészet
Csak egy pár századig:
De közbe ront a vad természet
S belé kontárkodik.

(1877. augusztus 17.)

Szólt a fiú: »Kettő, vagy semmi!«
És kártya perdül, kártya mén;
Bedobta... késő visszavenni:
Ez az utolsó tétemény:
»Egy fiatal élet-remény.«

A kártya nem »fest«, — a fiúnak
Vérgyöngy izzad ki homlokán.
Tét elveszett!... ő vándorútnak
— Most már *remény nélkül*, magán —
Indúl a késő éjtszakán.

Előtte a folyam, az *új hid*,
Még rajta zászlók lengenek:
Ma szentelé föl a komoly hit,
S vidám zenével körmenet:
Nyeré »Szűz-Szent-Margit« nevet.

Halad középig, hova záros
Kapcsát ereszték mesteri;
Éjfélt is a négy parti város
Tornyában sorra elveri; —
Lenn, csillagok száz-ezeri.

S amint az óra, csengve, bongva,
Ki véknyan üt, ki vastagon,
S ő néz a *visszás* csillagokba
Kél egy-egy árnyék a habon:
Ősz, gyermek, ifju, hajadon.

Elébb csak a fej nő ki állig,
S körülforog kiváncsian;
Majd az egész termet kiválik
S ujjonganak mindannyian:
»*Uj híd!* avatni mind! vigan.«

»Jerünk!... ki kezdje? a galamb-pár!«
Fehérben ifju és leány
Ölelkezik s a hídon van már:
»Egymásé a halál után!«
S buknak, — mint egykor igazán.

Taps várja. — »Most a millióson
Van a sor: bátran, öregem!« —
»Ha megszökött minden adósom:
Igy szökni tisztesebb nekem!«
S elsímul a víz tükre lenn.

Hivatlanul is jönnek aztán
A harmadik, a negyedik:
»Én a quaternót elszalasztám!«
»Én a becsületet, — pedig
Viseltem négy évtizedig.«

S kört körre hány a barna hullám,
Amint letűnnek, itt vagy ott.
Jön egy fiú: »Én most tanúlám
Az *elsőt:* pénzem elfogyott:
Nem adtak: ugrom hát nagyot!«

Egy tisztes agg, fehér szakállal,
Lassan a hídra vánszorog:
»Hordozta *ez*, míg birta vállal,
A létet: mégis nyomorog!« —
Fogadd be, nyilt örvény-torok!

Unalmas arc, félig kifestve —
Egy úri nő lomhán kikel:
»Ah, kínos élet: reggel, estve
Öltözni és vetkezni kell!«
Ezt is hullámok nyelik el.

Nagy zajjal egy dúlt férfi váza
Csörtet fel és vigyorgva mond:
»*Enyém* a hadvezéri pálca,
Mely megveré Napoleont!«
A többi sugdos: »a bolond!...«

Szurtos fiú ennek nyakába
Hátul röhögve ott terem
S ketten repűlnek a Dunába:
»Lábszijjra várt a mesterem:
No, várjon, míg megkérlelem!«

»Én dús vagyok« kiált egy másik
»S élvezni többé nem tudom! —«
»Én hű valék a kézfogásig
S elvette Alfréd a hugom'!«
Eltűnnek mind, a járt uton.

»Párbajban ezt én *így* fogadtam:
Menj hát elül, sötét *golyó'!* —«
»Én a szemérmet félrehagytam,
És íme, *az* lőn bosszuló:
Most vőlegényem a folyó. —«

Igy, s már nem egyenkint, — seregben,
Cikázva, némán ugranak,
Mint röpke hal a tengerekben;
Vagy mint csoportos madarak
Föl-fölreppenve, szállanak.

Órjás szemekben hull e zápor,
Lenn táncol órjás buborék;
Félkörben az öngyilkos tábor
Zúg fel s le, mint malomkerék;
A Duna győzi s adja még.

Néz a fiú... nem látja többé,
Elméje bódult, szeme vak;
De, amint sűrübbé, sürübbé
Nő a veszélyes forgatag:
Megérzi sodrát, hogy ragad.

S nincs ellenállás e viharnak, —
Széttörni e varázsgyürüt
Nincsen hatalma földi karnak. —
Mire az óra *egyet* üt:
Üres a híd, — csend mindenütt.

(1877. augusztus 22.)

KORTÁRSAM R. A. HALÁLÁN.

Kidölt immár sok ép, erős,
Ki velem indult és haladt;
Kevés itt fenn az ismerős:
Oh, mennyivel több föld alatt!

Reményem — elzárt völgy-fenék,
Nincs onnan út, kivezető;
Emlékezet üdítne még —
De az meg egy nagy temető.

Ott fekszenek távol, közel;
Egy-egy külön sír jeleli
Futó harcban hol estek el —
Mint a Horácok elleni.*

S én a pályán vagyok ma még,
Leggyöngébb a futók között;
Fenntart egy szálnyi tartalék,
Bár testem és lelkem törött.

Még elkerült ásó, kapa —
S tán engem a sors arra tart,
Hogy visszanézve, mind csupa
Sírhalmot lássak, ravatalt.

Most a tiédet hantolák:
Im, tőlem is rá e göröngy!
Oh! hitte volna egy világ,
Hogy *te* előbb bucsút köszönj?

Egy nap derült volt rád s reám:
Nem várhatál még keveset?...
De sírunk sem lész messze tán,
Ha bölcsőnk oly közel esett.

(1877, augusztus 25.)

* A Curiatiusok. (Célzás a Horatiusok és Curiatiusok viadalára, amint e mondát Livius (I. k.) elbeszéli.) — *A. J.*

HIRLAP-ÁRULÓ.

Mindenki annyit ér, ahogy
Betölti hívatását:
Nézd ezt a vén ujsághordót:
Becsűlöm a szokását.
Hajnalba' már lót-fut szegény,
Öllel van a csomagja,
S mit nem csinál — kit nem kinál,
Mig számonkint eladja.

Nem kérgesült bürokrata
Ő, aki — mintha ebnek —
Úgy dob feléd egy szót, irást,
S fittyet hány a tömegnek.
Ő nyájas, emberségtudó,
Megadja tituládat:
»Méltóságos« — »nagyságos« úr —
Amennyiről beláthat.

S hogy tudja kötni a gonoszt!
Látszik, nem mái gyermek:
»Tessék, uram! győz az orosz —«
Kiált oda egy szerbnek;
»Tessék, uram! nyolc az ezüst,
Napoleon meg tíz ma;«
»Győztünk, uram! *mi*, a török....«
Ha térdig ér a csizma.

»Kisasszony! a FŐVÁROSI...
Van benne hír, novella —«
»Ifj'úr, ni, hogy' áll Gorcsakoff
Tótágast, mint egy vella!...«
Ha nincs vevő, *olvas* maga
Egy harapást s tovább megy,
Hogy, majd ha *lesz*, ajánlattal
Megint győzhesse a begy.

Elkérkedik negyvennyolccal,
S nem hiszi, hogy hihetlen,
Hogy ő akkor *több* hirlapot
Árult el a »szigetben.«

»Igaz, még csak suhanc valék,
De a torkom hatalmos
»Friss MÁRCIUS-ból« száz forint
Egy estve, *itt*, uram! No's?...«

De van mégis, kit ő lenéz,
Gyülöl, nem méltat szóra,
Haragszik rá, mint borbély az
Ön-beretválkozóra:
Ez »piszkos« ember, akire
Ránézni is utálat:
Nem egyenkint vesz hírlapot,
Hanem — évszámra járat.

(1877. augusztus 25.)

NÉPDAL.

Duna vizén lefelé úsz a ladik,
A ladik,
Róla muzsikaszó, guzlicaszó, csimpolyaszó
Hallatik;
Juhaj! viszik a piros almát, barackot,
Juhaj! Kevibe Szent-Endréről menyasszont!

Piros almát eladják a budapesti
Piacon,
Abbul cifrálkodik Kevibe' a piros arcu
Menyasszony:
Juhaj! de derék ruha ez a fejkötő:
Megfér ezalatt akármennyi szeretőt!

Kevi csárda reggel óta tele van,
Teli van:
Ott járja a kolót egy éles késsel, véres késsel
A Jovan:
Juhaj! piros volt, de csak férges alma volt,
Asszony, csinos volt, de azért csak r—a volt.

Duna vizén lefele úsz a ladik.
A ladik,
Róla hejjehujja, szitok-átok, dávoria

Hallatik:
»Juhaj! közel már Alexinác, Knyazevác:
Engem Kevi-Rác, többet ugyan sose látsz!«

(1877. augusztus 28.)

VÉGPONT.

(Punctum finale.)

Sebtében eddig irtam;
Két hóra nem kevés;
Most, ím, erőt vesz rajtam
A régi csüggedés.

Hisz' szép a nagy önérzet,
Kivált ha igaz is,
S merészen győzi röptét
A szárnyas *Pegaz* is.

Az én ágaskodásom
Nem ér egy fakovát:
Csak a cigány vagyok, ki
»Biztatja a *lovát*!«

(1877. szeptember 11.)

MÉG EGY.

Mit is akarsz?... nézz az időre:
Ősz van, s *neked* bús télre jár,
Szemedben köd lett a sugár,
Dér, hó leszállott a tetőre.

Nyílhatnak a fán csalvirágok:
Nem lesz érett gyümölcse már; —
Hallgat minden dalos madár:
Csak — a beszédes liba gágog.

(1877, szeptember 12.)

ÉNEK

A PESTI LIGETRŐL.

Kimentem a ligetbe újra
Hosszacska távollét után,
Hogy lássam: füve, berke, útja
Minő hatással lesz reám.
Annak találtam most is, ami,
(Régóta búvom, s eleget),
Úgy összeillünk párosan mi:
Kopott ember, kopott liget.

Már útja is (kettő viszen ki)
Zilált kedélyhez jól talál:
Az *árnyasabbat* sok nép döngi,
És bűzös mint a döghalál;
A *másik* szép, de hő sugáru,
Oldalt paloták és — romok;
Kevély, nagy boltokban zsibáru,
S dűl Rákosról be a homok.

Ki a korral szeret haladni,
Vasútra váltja fel magát,
S örül, ha van hely *felakadni*
S úgy lógni ott, mint egy kabát.
De én rozzant szekérre űlök
Tized magammal (a baki
Trónt nem igénylem) — és repűlök,
Hogy a velőmet rázza ki.

Ott, a kapun *kivűl*, leszállunk,
Illet szerénység mindenütt, —
Szerencse, ha — míg bétalálunk —
Egy fényes hintó el nem üt.
Benn, összevissza, minden sarkon
Kintorna, koldus, bűn, nyomor;
S hogy örömünk teljék a parkon:
Jó legyen a fül, szív, gyomor!

És mégis, a liget nekem szép,
Valahogy a lelkemhe' szól,
Ha elbolyongok félre, messzébb

A *közép* tolongásitól ;
(Nem az *egy-ingre* vetkezettet
Értvén csupán e név alatt :
Köz nép az is, mely toilettet
Fitogtatván, körben halad.)

Szabadság — és hogy biztos szárazt
Érzek, hat így rám, hogy e kis
Ligetből (bár maga kifáraszt)
Mehetnék a Tiszáig is!...
Keletre, mint a berki szellő,
Mely a lombok közt rést talál...
Keletre, mint az égi felhő,
Mely ott egy kedves sírra száll.

Szabadság — amelynek nevében
Tűröm, ha víg pünkösti nép
A »rendet« elnyomtatja szépen,
S le is *fekszik*, ha fűre *lép* ;
Hogy itt nincs tábla, tilalomfa,
Vagy ördög hajt rá, ha van is ;
Hajrá, fiúk!... ifjú koromba'
Úgy tettem volna magam is.

Laptával ott kemény »bolhákat«
Oszt és kap egy sereg diák ;
Itt »cica-játékot« találgat
És bámul e német világ ;
Azt gondolom : a liba-pázsit,
Már nézem is : hol a ludak?
S a tó körűl a kép vonásit
Bevégzi néhány hattyu-nyak.

Egyszóval, én e ligetecskét
Igy is, ahogy van, szeretem ;
Örömmel töltöm itt az estét,
Egész *majorság* ez nekem,
(Más nincs is a kerek világon.)
Itt látom az év szakaszát,
Mikor hajt rügy, levél az ágon,
Mikor pendítik a kaszát.

Az ég itt nem pár négyszeg ölnyi:
Holnapra könnyű az időt
Nagy-biztosan megjövendölni,
(Emlékszem, egyszer már betölt).
Van nádas itt, van bucka, posvány, —
S talán azért is szeretem,
Hogy amint csínosul, kimosdván:
Húsz éve már, hogy követem.

Mert nem varázs-ütésre épült,
Mint túl ama pompás sziget;
Ott lestem, amint lassan szépült,
A változást mindeniket;
S egy megnyesett, vagy megporondolt
Ösvény, beültetett ugar,
Nekem az mind új-új öröm volt —
De ez nem történt oly hamar.

Most sem marad el, ami késik,
»Szirtet kivölgyel sűrü csepp«,
Már eljutánk az öntözésig,
De sárgaságban vész a gyep;
Jut majd talán ez úti *sárból*
A fűnek is egy korty ital,
Hogy felzsendülhet a kopárból —
Megéri, aki fiatal.

Engem bozótja, gazza nem bánt,
Mert a gyom is természetes;
Nem is szidok tanácsot, kormányt,
Ha útam kissé szemetes;
Tudom, hogy *itt az ősz*, ha lábam
Alatt megzördül az avar,
S nyomot vesztek a sokaságban
(Csak a szó lenne több — magyar!)

Természetet s magányt keresvén
Fel nem söpört falevelen,
El-elvisz egy kalandor ösvény
A »rengetegbe« (képzelem);

Hol fű, fa zöldebb, — annak selyme
Nem törle annyi csizma-port,
Ennek se hántá buta elme
Kérgét le, vagy részeg csoport.

És gondolatim a »vadonban«
Ha jőnek, eljátszom velek,
Ábránd s szivarfüst közt, — azonban
Órámra-mimre ügyelek;
Szemeîm a zöld szigetbe néznek,
Hol a vidám ifjú-öreg
Történetét a magyar *észnek*
Megírta — most már szendereg.

Nyugodjék! ...méltóbb napi munkát
Nem végzett nála senki sem;
Sirjára, — mit most vadonunk ád,
E kis gyopár-szálat teszem.
S tétlen tovább bolyongok ismét,
Egyéb dolgom sincs, igaz a,
Mint várni nyugton a napestét
S elmenni csöndesen — haza.

El is megyek, tán nemsokára,
Hír-név, dicsőség nem maraszt;
Tudom, mit ér fagyos sugára,
Itt is megtanulhattam azt:
Nyerd bár világi életedben
Ég s föld minden koszoruit:
Neved csak az, mit e ligetben
Egy sirkő rád olvas: *Fuit.*

(1877. szeptember 17.)

PLEVNA.

A Haemus ormán s a Dunánál,
Ím, óriások harca foly:
S az én múzsám — kisebb magánál —
A porba' játszik, ott dalol.

Hát hol van a magasztos ének,
Mely a győzőt megilleti:

Hogy két világra zöngenének
Neve méltó dicséreti?

Hol a lant, melynek húrja váltson,
S ne a nagy tetteknél alább?
S a harc zaján is túlkiáltson:
»Csak diadalra!... csak tovább!...«

Ki zsarnok volt s Európa réme,
Most *ezt* nagy rémtől menti meg,
S a népszabadság szent nevébe'
Övé a zászló, mely lebeg.

Mert így jutnak, idő lejártán,
Magok a szerencsétlenek
Szabadsághoz, kik most a sárkány
Szemétől megszédültenek.

Elvész, bizony, varázsa, bűve,
Miképp hatalma megtörött,
S ez a győzelmi zászló műve,
Mely leng a vérmező fölött.

Azért e zászlónak dicsőség!
S *magyar* ajakról kétszeres!...
Ha volna költő — volna Ő még,
Kit vágyunk holtan is keres!

De én lantom bágyadt idegjét
Addig feszítni nem merem,
Habár olykor elhagyja szegjét
S unalmat űzni dalt terem.

S nem szólok népem — a magyarhoz,
Tán meg sem ismerné szavam;
A *szebb* napnak, mit e vihar hoz,
Örűlök csendesen, magam.

Szabad, egy még érző tetemnek,
Sirig szeretni a honát:
S e diadal-nap életemnek
Megaranyozza alkonyát.

(1877. szeptember 21.)

EX TENEBRIS.

Keserűből jön az édes,
Édesből a keserű;
Rekkenő nap nyugta kétes,
Szebb, borúra várt derű.

Ma ködös szem, mord kedéllyel,
Holnap tisztább mindenik:
Meghozhatja — tán egy éjjel,
Hogy majd »új fény jelenik.«

Vagy, ha ez nem, a vakságnak
Kiürítem poharát,
S az »örök világosságnak«
Várom fénylő sugarát.

(1877. szeptember 24.)

VÖRÖS RÉBÉK.

»Vörös Rébék általment a
Keskeny pallón s elrepült —«*
Tollászkodni, már mint varju,
Egy jegenyefára űlt.
Akinek azt mondja: kár!
Nagy baj éri és nagy kár:
Hess, madár!

Ő volt az, ki addig főzte
Pörge Dani bocskorát,
Míg elvette a Sinkóék
Cifra lányát, a Terát.
De most bezzeg bánja már,
Váltig hajtja: kár volt, kár!
Hess, madár!

Pörge Dani most őbenne
Ha elbotlik se köszön,
S ha *ott* kapja, kibuktatja
Orrával a küszöbön.

* E két sor népmondai töredék. — *A. J.*

Pedig titkon oda jár,
Szép asszonynak mondja kár!
Hess, madár!

Cifra asszony színes szóra
Tetteti, hogy mit se hajt:
»Kend meg köztünk ne csináljon
Háborodást, házi bajt,
Nem vagyok én csapodár.«
Rebi néni mondja: kár!
Hess, madár!

Másszor is jön, hoz fehér pénzt,
Piros kendőt s egyebet:
»Nesze, lyányom! e mézes bor
Erősítse a szived:
Szépnek úgy nem tenni kár!«
— »Hadd jöjjön hát a kasznár.«
Hess, madár!

Háborúság, házi patvar
Attól kezdve van elég;
De nem hallik a szomszédba:
Pörge Dani tűri még.
A bölcső is ott van már:
Künn egy varju mondja kár!
Hess, madár!

»Asszony, ördög! vidd apádnak
Haza ezt a gyermeket —
Ne! a varjut (hol a puskám?)
Útra meglövöm neked.«
Varju azt se mondja: kár!
El sem is rebbenti már:
»Hess, madár!«

Híre terjed a helységben:
»Tudjátok, mi az eset?
Pörge Dani egy *varjút* lőtt
S *Rebi néni* leesett!«
Rebi lelke nem vón' kár:
De, mint varju, visszajár.
Hess, madár!

Gyilkost a törvény nyomozza;
Szegény Dani mit tegyen?
Útnak indul, bujdosásnak,
Keskeny pallón átmegyen.
Szembe jött rá a kasznár.
Varju elkiáltja: kár!
Hess, madár!

Keskeny a palló kettőnek:
Nem térhet ki a Dani;
Egy billentés: lent a vízben
Nagyot csobban valami.
Sok eső volt: mély az ár.
Varju látja, mondja: kár!
Hess, madár!

Bujdosónak kín az élte,
Reszket, ha levél zörög:
Felvont sárkányt vesz kezébe,
Hajtja éh: »megállj, görög!«
Varju mind' kiséri: »kár!...
Fennakadsz te, szép betyár!«
»Hess, madár!«

»Most ebédre, hollók, varjak
Seregestül, aki van!
De szemét ne bántsa senki:
Azzal elbánok magam.«
Fekete volt, mint bogár:
Asszony ott sír: »mégis kár!
Hess, madár!« —

Vörös Rébék általment a
Keskeny pallón: most repül;
Egy varjúból a másikba
Száll a lelke, vég ne'kül;
S kinek ő azt mondja: kár!
Nagy baj éri és nagy kár.
Hess, madár!

(1877. szeptember 26.)

INTÉS.

Jó költőktül azt tanultam
S adom intésül neked:
Sose fáradj, sok cifrával
Elborítni éneked!

Szólj *erővel*, és nevezd meg
Ön nevén a gyermeket;
Szólj *gyöngéden*, hol az illik, —
S ne keríts nagy feneket.

Olykor egy-két szó is jobban
Helyre üti a szeget,
Mint az olyan, ki beléhord
Földet, poklot és eget,
S ordit, amíg elreked.

(1877. szeptember 29.)

PÁRVIADAL.

Paulo majora canamus.

Asszonyért nem méltó vívni,
Mert, ha tiszta, nincs is ok;
Ha nem az már, olyanért meg
Egy lövet port szánni sok.
Amit erről álmodám,
Az sem tréfa-dolog ám:
Elmesélem, hogy más ember
Hadd okuljon a csodán.

Meneláosz hősöm neve;
Róla írt volt már Homér,
S amit ő írt, nem is adnám
Ezer ilyen álomér'; —
De az álom, ész ne'kül,
Mindent össze-vissza csűr,
Hogy jelen, mult és jövő közt
Semmi hézag, semmi űr.

Meneláosz nője szép volt,
Ám nevezzük így: *Helén;*
De *Paris* után bolondult,
(Csak a *várost* értem én):
Drága köntös, pipere,
Csalta onnan: »jöjj! gyere!«
Addig csalta, egyszer arra
Fordult férje szekere.

S minthogy ott nem a »jó erkölcs
És isteni félelem«
Uralkodnak: hanem olló,
Csipke, rojt, cafrang, selyem;
És ott mindez eladó:
Minden asszony »mutató«;
Ezer nézi: nő, ruháját,
Magát utca-koptató.

Nő birál, csodál, irígyel,
Tanul, gunyol és nevet,
Férfi angyalt-mit fecseg, de
Gondol aztán egyebet.
S ki ne vágynék a deli
Szép Parisnak tetszeni?
Nőben épen megfordítva
Voln' természet-elleni.

Hát Helén ne tudná, hogy — mint
Köntös farkán por, szemet,
Úgy tapad rá sok rejtett vágy,
Úgy vonszol minden szemet?
»Hadd söpörjön! hisz selyem;
Hadd tapadjon! leverem!«
A királylány így von »arany —
Folyosót«* — azt képzelem.

S már az útca sem elég tág:
Hadd nyiljék meg a *szalon;*
Idehordva szőr-, selyem-rongy,
Üveg, forgács, drága lom.

* A népmesében. — *A. J.*

S minden, amit nézni kell;
Miben ész s kéz remekel,
Hogy divatnő csóka-fészkét
„Fényesnek" tüntesse fel.

Meneláosz e zsibvásárt
Győzi kinccsel — hisz király;
Ő is beáll »műértőnek«:
Rendel, választ és birál;
Lássa meg, ha jő, Paris,
Hogy izlése volt, van is:
Mikor nőjét választotta,
S most egyéb dologban is.

Már kitűzve a hét' napja,
Nap' órája-ideje,
Amikor Parist „fogadja
Monsieur Ménélas s neje."
Pontban (illőt késve) jő
A *madame* és *monsieur*;
(Mert *az* is van: hol Paris jár,
Hogy' maradna el a nő?)

Bók, köszöntés megtörténik
Mindkét részről *comme il faut*,
S megindul a nyelv-ballet tánc,
Lábujjhegyen jár a szó;
A társalgás kellemes,
Fürge, finom, szellemes;
Drága szőnyeg: a fonája
Sem lehet más, mint nemes.

Másszor őket látja «otthon»
Vendégül monsieur s madame; —
És ez így foly, váltva, mindig
(Ha ugyan jól álmodám)
Így foly télen, tavaszon,
Ameddig tart a *saison*;;
Meneláosz mondja végre:
»Közelebb elútazom.«

De »királyok« szándokát is
»Boldog isten birja« láml

Meneláosz homlokában,
Kétfelől, az oldalán,
Támad olyan valami,
— Röstelem is mondani —
Mint bakőznek, ha tavaszra
»Címert« készül hajtani.

»Üt szeget mindjár' fejébe,
Tompán bámul, hogy mi a?
Majd gyanít, sejt, elborítja
Sötét melancholia.
Érzi, hogy nő két kis ág,
De tükörből mit se lát;
Ő nem látja, csak tapintja —
Nem tudom, más? a világ?

Csak tapintja, tapogatja,
Amint homloka fölé
Széles körben felkanyarul,
Mint a lombár ököré.
Dühös érte: »nem türöm!
Monsieur Parist megölöm!
Ezt az izét a fejemről
Az ő testén letöröm!«

Most *tíz évi harc* — — Bocsáss meg,
Homér apánk szelleme!
Azt nekem leénekelni
Másik tíz év kellene:
Hol leszek én akkor ám!...
Hadd fuvom el, szaporán;
Csak jól végződjék az *affaire*.
Mindegy, későn, vagy korán.

Küldené hát bajsegédit,
Ez rövid harc és *modern*,
(Bárha még majom korunkból
Maradt józan elve fenn:
Tegyenek az okosok
Fejjel úgy, mint a — kosok:*

* Lásd a *szerecsen* párbajt leírva s rajzolva valamelyik képeslapban. *A. J.*

Akkor a szűz becsületről
Tisztul minden seb, mocsok.)

Küldené, mondom, segédit,
De bizonyitéka nincs,
(*Van* bizony, de hogy' szerezte,
Földerítve *még* a' nincs.)
Szerencsére jő Paris;
Összenéz a két »hamis«,
Össze is mosolyg: de hátul
Suhog a szíj, csattan is.

Meglevén a »casus belli«
(Ez művelt kor divata,
Méltó az ős »majom-elvhez«)
Szentesítve a csata.
Kupak-tanács egyre tart;
Kérdik: pisztoly-é, vagy kard?
Meneláosz nagyot gondol
És sötéten mondja: — szarv!

Ez bolond!...álomnak is...de
Kérem: »*aegri* somnia«,
Már csak így kell e kalandnak
Valahogy lefolynia;
S ha Paris vagy embere
(Nincs *hasonló* fegyvere)
Kifogást tesz: vívjon karddal;
Mit törődöm én vele!

Kinek szarvat ád az isten,
Vívni ösztönt is nyere;
A komort* is hajtja mindjár'
Tülkölődzés ingere.
Meneláosz vére forr,
S mint Nabuchodonozor
Áll ki, ahogy meg volt szabva
Az idő s hely: hol? mikor?

De Paris *nejét* küldé csak —
(Hisz' Homér is dalolá:

* Így nevezik a fiatal bikát vagy *bikás* ökörtinót. *A. J.*

Hogy' szaladt meg a csatából,
Egyenest az ágy alá;)
Szívességből a madame
Megteszi, de kölcsön ám,
Holmi apró elnézésért,
A multban, és ezután.

Úgy láttam, mint most... azaz jól
Láttam szembehunyva is,
Vörös plaidben s parasollal
Hogy állt ki madame Paris.
A királyt riasztja: *hők!*
Az dühében vágtat, bőg:
S ne vón' ott a *Vendôme*-oszlop:
Megsiratnák, drága nők!

Madame oly ügyes ugrással
Terem az oszlop mögé,
Hogy Meneláosz úr annak
Törzsökén szarvát szegé.
»Becsületem mentve!« mond,
»Enyim a vivó porond!« —
S haza indul és Helént is
Haza viszi — a bolond!

De azért tört szarva könnyen,
Mert alul nő új kis ág;
Mind' tapintja, s hallgatódzik:
Mit szól már most a világ?
A világ — üt gúnykacajt,
Pletykaszót pletykára hajt; —
Szép Helén meg könnyü szívvel
Mondja el a — »kutyabajt«!

(1877. október 4.)

TETEMRE HÍVÁS.

A radványi sötét erdőben
Halva találták Bárczi Benőt.
Hosszu hegyes tőr ifju szivében;
»Ime, bizonyság Isten előtt:
Gyilkos erőszak ölte meg őt!«

Kastélyába vitette föl atyja,
Ott letevék a hűs palotán;

Ki se terítteti, meg se mosatja:
Vérben, ahogy volt, nap nap után
Hever egyszerű ravatalán.

Állata őrzeni négy alabárdost:
»Lélek ez ajtón se be, se ki!...«
»Hátha az anyja, szép huga már most
Jönne siratni?« — »Vissza! neki;
Jaj, ki parancsom, élve, szegi!«

Fojtva, teremről rejti teremre
Halk zokogását asszonyi bú. —
Maga, pecséttel, »hívja tetemre«,
Kit szemre vesz, ölyvként, sanda gyanú:
Legyen a seb vérzése tanú.

A palotát fedi fekete posztó,
Déli verőn sem süt oda nap;
Áll a tetemnél tiszti *pörosztó*,
Gyertya, feszület, kánoni pap:
Sárga viaszfényt nyughelye kap.

»Jöjjenek ellenségi, ha voltak!«
Jő, kit az apja rendre nevez;
Hiába! nem indul sebe a holtnak
Állva fejénél az, vagy emez:
»Gyilkosa hát nem ez... újra nem ez.«

»Hát ki?...« riad fel Bárczi sötéten,
»Boszulatlan nem foly ez ösi vér;
Ide a gyilkost!... bárha pecsétem
Váddal az önnön szívemig ér:
Mindenki gyanús nekem, aki él!«

»Jöjjenek úgy hát ifju baráti!«
Sorra belépdel sok dalia:
Fáj nekik a hőst véribe' látni,
S nem harc mezején elomlania.
Erre se vérzik Bárczi fia.

«Jöjjön az udvar! apraja, nagyja...
Jöjjön elő Bárc, a falu, mind!«
Megkönyezetlen senki se hagyja,
Kedves urára szánva tekint.
Nem fakad a seb könnyre megint.

»Jöjjön az anyja! hajadon húga!«
Künn a leány, már messze, sikolt;
Anyja reárogy, öleli búgva:
Mindre nem érez semmit a holt:
Marad a tört vér — fekete folt.

»Jöjjön utolszor szép szeretője,
Titkos arája, Kund Abigél!«
Jő; — szeme villan s tapad a *tőrre;*
Arca szobor lett, lába gyökér.
— Sebből pirosan buzog a vér.

Könnye se perdül, jajja se hallik,
Csak odakap, hol fészkel az agy:
Iszonyu az, mi oda nyilallik!...
Döbbenet által a szív ere fagy:
»Lyányom, ez ifjú gyilkosa vagy!«

Kétszeri mondást — mint lebűvölten —
Hallgat el, aztán így rebegi:
»Bárczi Benőt én meg nem öltem,
Tanum az Ég, s minden seregi!
Hanem e tőrt *én* adtam neki.

»Bírta szivem' már hű szerelemre, —
Tudhatta, közöttünk nem vala gát:
Unszola mégis *szóval* »igenre«,
Mert ha *nem:* ő kivégzi magát.
Enyelegve adám a tőrt: nosza hát!«

S vadul a sebből a tőrt kiragadja,
Szeme szokatlan lángot lövell,
Kacag és sír, s fennvillogtatja
S vércse-visongással rohan el.
Vetni kezet rá senki se mer.

Odakinn lefut a nyilt utca során,
Táncolni, dalolni se szégyell;
Dala víg: »Egyszer volt egy leány,
Ki csak úgy játszott a legénnyel,
Mint macska szokott az egérrel.«

(1877. október 27.)

ALMANACH 1878-RA.

Itt van tehát: megjött az *Új év*,
Mint biztató előlegem;
Háromszázhatvanöt nap-éjre
Halvány reményszínt* hoz nekem;
Bár majd, ha eljön a *valódi*,
Nem lesz, mint most, ruhája *zöld*:
Inkább hiszem, hogy a küszöbnél
Fejér, halotti leplet ölt.

Légy üdvöz, Év, e zöld burokban!
Elfogadom a jóslatot,
És köszönöm, hogy a jövőre
Kilátásom' tovább nyitod:
Hisz' egy időtül fogva nálam
Látás, kilátás oly rövid!...
Ha meg nem érném: gondolatban
Hadd élvezem át örömid.

Mindjárt az első nap rohammal
Köszönt boldog-boldogtalan;
Oly ünnep ez (no! nem panaszlom),
Midőn szív s tárca nyitva van;
S egy »szellemdús« játék (amelynek
Nem kellett nagy *heuréka)*
A pénz-pazarláshoz időd' is
Ellopja: a *»b. u. é. k.«*

Aztán jön a farsang, — az árvíz
Mátyás körül, mely »tör jeget«;
Szegény kiöntött ürge-népség
Verdesi jajjal az eget;
Mi táncolunk a szenvedőkért,
Bőven fogunk pazarlani:
S ha nem csordúl — százezreinkből
Csöppen nekik *is* valami.

* Az akadémiai Almanach borítéka rendesen halványzöld. — *A. J.*

Aztán jön, amely »gólyafőt mos«,
A híres márciusi hó,
Ha »Gergely megrázza szakállát« —
No meg böjt, exekúció.
E hó egy napját űltem én is
Már két közép embernyomig:
»Simplicius« napján születtem:
»Simplex« maradtam holtomig.

Április minden nedvet kiszáraszt,
Májusba' jőnek a fagyok; —
S ha sáska, féreg, rozsda nem járt,
S a június szépen ragyog
S a július »meg nem szorítja«:
Még a vetés bőven terem;
Örvend az úr, — hát még az asszony!
Lesz csipke több is, meg selyem.

Míg a paraszt izzad, mi gazdák
Fürdőre járunk, hűsleni,
A repce-, gyapju- s más előleg
A csorbát szépen kifeni;
Nem, mint apáink sűltek, — itthon
Töltvén egész *mélő* nyarat,
S nézték a vén béres hogyan vet
S a tót napszámos hogy' arat.

Szeptember — ah! szüret már nem lesz;
Vagy: *lesz* szüret, ha *bor* nem is:
Történeti jogát megőrzi
Híven az iszom-eszem is;
Különbség az, hogy míg apáink
Egy canga birkán »laktanak«:
Nekünk cukor kell, sütve, főzve,
Pezsgő bor, ösztrigák, halak.

Így, *ber*, megint *ber* fogytig-untig
S »brrr!« míg az esztendő lefut;
Miközben egy nap a halottak
Fényűzésére is kijut,
Midőn gyertyával, zöld levéllel
S virággal megvendégelik,
S kitesz halottjáért az élő,
Mutatva dúsan, hogy: »telik!«

Majd a karácsony hozza végűl
Az apró szívek örömét;
De a »bubus« már nagy szakértő,
Bírálva hordja meg szemét,
S ha nem *drágát* hozott az angyal:
Ajak lepittyed és befagy;
Biz', édes Jézuskám, te is már
A luxus terjesztője vagy!

(1877. november 4.)

HAJA, HAJA, HAGYMA-HAJA...

Haja, haja, hagyma-haja,
Sír a leány: mi a baja?
Kicsi a lyány mint egy bögre:
Nagy szerelem teszi tönkre.

»Veszett is vón' hagyma földbe':
Nem könnyezne szemem tőle!
Veszett vón' az úrfi Pesten:
Nem verne így az úristen!«

(1877. november 7.)

DAL FOGYTÁN.

Függ már szögén a hárfa; —
Kapcsos könyvem bezárva
Mint egy koporsó.
Ujjam nehéz a húron,
A verset únva írom:
Ez tán utolsó.

Mi haszna is, mi haszna
Kél egyhangú panaszra
Belőlem a dal?
Még majd szememre lobban:
»Közöld, ha ily bajod van,
Az orvosoddal!...«

(1877. november 19.)

A KÉP-MUTOGATÓ.

Énekes história.

Debreceni sokadalom!
Nézz e képre, halld meg dalom:
Szomorú történet esett,
— Kin sok jámbor szív megesett —
E szomorú időben;
Arrul szerzék ez új verset
Ebben az esztendőben.

Első képem azt mutatja:
Grófkisasszonyt feddi atyja,
Mér fejére súlyos átkot,
Hogyha az iródeákot
Még tovább is szíveli,
Kihez a sáros cipőjét
Sem méltó megtörleni.

Im haragra lobban arca,
Ősi dölyfe, mély kudarca!
A leány, mint szőke harmat,
Reszket, elfoly; — ajka hallgat,
Vagy, ha mond is, ennyit mond:
Válni nem tud, de meghalhat,
Ősz fején úgy nem lesz gond.

Második kép: hogy az atyja
A deákot felhivatja.
Íme, ott áll; büszke, délceg,
Viseletén semmi félszeg;
De szegény — csak köznemes:
Grófkisasszony szép kezére
Már ezért sem érdemes.

Szigorún ezt tudtul adja
Grófkisasszony édesatyja, —
S hogy sem esztendő, se' hónap,
Kitelt éve, mehet holnap,
Messze ám! nagy a világ.
Mélyet bókol, de csak ott áll
Bátran az iródeák.

»Gróf úr! enyim a leánya,
Szíve, lelke, minden vágya;
Minket senki el nem választ:
Kezét kérem és a választ,
Ha »igen« is, ha »nem« is;
Rangja, fénye, java nem kell:
Elveszem egy ingben is.«

Fagy, ütésre, föl nem enged:
Hogy kidobják: szolgát csenget.
Új kép váltja most a régit:
(Nézni kell a vesszőm végit)
A leányt mutatja, hogy
Ezt sikoltva: »egy ingben is!«
Apja lábához lerogy.

A deákkal hajduk bánnak,
Szőke fürtit a leánynak
Apja tekeré kezére,
Mintha nem vón' édes vére,
S dobja a legény után. —
Hír sincs rólok, hang sincs rólok
A kastélyban ezután.

Szalma-viskó s falu vége
Ifju párnak menedéke;
Ottan rejtve volna, s boldog,
Ha tudna, vagy birna *dolgot:*
Hanem a természet kér,
S már sohajjal végzi a dal:
»Kis kunyhóban is megfér«.*

Avagy e kéz finom bőre
Áll-e a mosóteknőre?
Kit arasszal *így* fogunk át:
E derék, bir durva munkát? ...

* »Hiszen két boldog szerelmes
Kis kunyhóban is megfér.«

Így végződik SCHILLER dala *(An der Quelle ...)* SZEMERE PÁL fordításában, mely a század első felében országszerte zengett érzelgő ifjak és leányok ajkán. — *A. J.*

Férje könnyebben veszi:
Savanyú tej neki nem kell,
A fölét ha leeszi. —

Őszi este, kandallónál,
Az öreg gróf ott szunyókál;
Bőg a kémény, künn esik, fú,
Hogy belép egy szolga fiú
S könnyes szemmel oda súg:
»Kapu-rácsnál rongyos nő áll,
Azt mondja, kisasszonyunk.«

»Ha! tépesd le az ebekkel!
Nincs leányom — nem volt — nem kell!«
— Legszomorúbb ez a rajzon,
Ezt ne nézze terhes asszony,
Mert úgy jár, mint amit lát,
Mint a szegény grófkisasszony,
Mikor űzték a kutyák.

Múlik a tél, esztendő is,
Múlat a gróf, feled ő is;
Nappal verseny és vadászat,
Este keres vídám házat,
Hol van élénk társaság;
S időt ölni felkerül ott
Mindenféle furcsaság.

Asztal-írás ötvenhatban
Vala itt-ott még divatban;
Kisded asztal egyik lába
Író-eszközt rejt magába:
A körűl sereglenek,
Azzal írnak másvilági
Láthatatlan szellemek.

Szép ajak mond: »Gróf úr nem mer
Szóba állni a szellemmel.«
Gróf mosolygva asztalhoz nyúl,
Csak érinti: asztal indúl,
Szalad ujja közt az ón,
S a papírra ez van írva
Ismert kézzel: »Én, Verón.«

Arcát éri hűs fuvallat,
Hátranéz s egy »ah!« szót hallat:
Áll mögötte volt leánya,
Már nem élő, csak az árnya,
Sápadt, rongyos, — ím, minő!
Karján, alva-é vagy halva?
Egy idétlen csecsemő.

»Nem emelek súlyos vádat,
Csak elhoztam unokádat;
Teste nyugszik az enyémmel,
Vad erdőben temeték el, —
Nézd, ha élne, szép fiú;
Lelke szunnyad, nem költ még fel,
Nem volt arra ért korú.«

Mint kit rémes álma zaklat,
Gróf néhány szót félbeszaggat;
Kik ezt látják ott körösleg,
Vélik olyan különösnek,
Szóbeszédnek tere tág;
A gróf elment; — nem is látja
Többé semmi társaság.

Megy, s bezárja benső zárját,
Hivja gyakran holt leányát;
Kulcslyukon kik hallgatóznak,
Csak felét hallják a szónak:
Amit a gróf *maga* mond;
Szájról szájra suttogás kél:
»Csitt!... való: a gróf bolond.«

Nem, nem az még: szól, tesz, rendel
Most is mindent értelemmel;
De, ha asztalával írat,
Hogy sebére leljen írat,
És ha lánya megjelen:
Kérdi, kéri, térdenállva:
Engesztelni mit tegyen?

»Nem mondom, hogy »megbocsátok«,
Mert nem tőlem függ ez átok;
Míg szivemben élet égett,

Sem táplált az gyűlölséget,
Megtöré csak fájdalom;
Kérjed Istent: *bűnbocsátni*
Nála *több* az irgalom.«

»Monddsza hát, hol nyugszik tested?
Gróf atyád már rég kerestet;
Felrakattam új kápolnád,
Aranyozzák büszke tornyát:
Ott nyugodjál, gazdagon.«
»Oh — hová kopóid űztek —
Jobb nekem már a vadon!«

Még egy kép jön, az utolsó:
Márványkőbül nagy koporsó;
(Benn egész sort rejt e kripta.)
Címerét most megforditva
Vésték rá a kőlapon:
Ez a sírbolt nem lesz nyitva —
Csak az itéletnapon.

(1877. november 25.)

HAGYATÉK.

»Hát csak írni, mindég írni
A manó se tudja, mit?
Nosza, már a közönség is
Lásson egyszer valamit!«

Nem akarok több izgalmat:
Mert — betegnek — izgalom,
Ha olvassák itt is, ott is,
S bírálgatják új dalom.

Hadd maradjon, mint tizenkét
Év során belém fagyott!
És ne haljak meg, mint koldus,
Aki semmit sem *hagyott*.

(1877. december 11.)

Melyik talál?

Hogy melyik arcképem válasszam rajzai közzül?
Fényképíró úr: a bosszús és kalapost.
Mint maradó vendég ül – s áll a többi nyugodtan
Menni csak egy kelzül újra enni: ez lennék én!
(30/III 80)

Öregkori arckép.

AISTHESIS. (MEGÉRZÉS).

Bort vett magának a tudós;
Van hozzá tudománya,
Van eszköze: felbontja és
Ízenként latra hányja:

Mi benne a szesztartalom,
Mi a cukor, a mézga?
Festőanyag, csersav, víz, lég
Mi fínom zagyvaléka?

S mindez hogyan másul, vegyül? —
Eredmény az: midőn begyül
Hozzá nehány cimbora:
Ihatatlan a bora!

Bor-szedni jár a vén kupec;
Van néki »borpróbája«:
Nem oly tudákos eszköz az,
Csak nyelve, ínye, szája.

S megismeri a zamatost,
Véknyat, »testest«, kövéret;
Ez vén, »magát megette már«,
Ez fiatal, ez érett.

Hordószagút-mit nem visz el; —
S ha önkint nem ereszti fel
Hogy sok legyen, szapora:
Nagyon kapós a bora.

*

A nyelvnek is törvényeit:
Széppé, jóvá mi tészi:
Nyelvész urak jobban »tudják«,
A költő jobban »érzi«.

(1877. december 29.)

FORMAI NYŰG.

Pongyola járású lovadat fékezd meg erősen:
S lépni tanul büszkén, tánchoz emelve nyakát.

(1877. december 31.)

A SZÁJASOK.

Sokan szeretnék a hazát:
De gyűlölik minden *fiát*,
Ha népszerű alkalmakon
Oly nagyot, mint ők, nem kiált.

(1878. február 15.)

EZ AZ ÉLET...

Ez az élet egy tivornya:
Inni kell, ha rád jön sorja,
Az örömbül, búbánatból,
Karcos borbul, kéj-zamatból.

Inni hosszut és körömre,
Kedvet búra, bút örömre;
Sok megissza vad-őszintén:
Egy-kettő vigyázva, mint én.

Kivel egykor én mulattam,
Többnyire már pad alatt van:
Én, ki a mámort kerültem,
Helyt maradék, hol leűltem.

De, ha végignézek romján:
Oly sivár, dúlt e tivornyám!
Mért nem ittam úgy, hogy jó-rég
Én is a pad alatt volnék?...

(1878. március 23.)

»A TÖLGYEK ALATT.«

A tölgyek alatt
Sokat űltem másszor,
De meg is bántam
E hibámat százszor:
Jutott nekem érte
Keserű falat;
Dehogy űlök többé
A tölgyek alatt!

A tölgyek alatt
Verset gabalyíték;
Ment, — homlokomat
Sem verte veríték:
Vesszőt futa, — hétszer
Föl meg le szaladt
Érte szegény kis vers:
»A tölgyek alatt.«

»A tölgyek alatt
Én űlni ne merjek,
Miután lettem
(Magam írom) *gyermek*« —
Nagy ménkü levélben
Jött parancsolat —
»Avagy írjak *prózát*
A tölgyek alatt.«

»A tölgyek alatt
Beteg, ősz poéta
Leűlhet ugyan,
Ha nehéz a séta:
Hanem aki hatvan
Telet ért s nyarat,
Az versbe ne fogjon
A tölgyek alatt.

»A tölgyek alatt
Öreg hernyók másznak,
Melyek *ifjan* mint
Lepkék karikáztak;
Ez a világ *rende*,
(Visszára halad):
Aki hernyó, *másszon*
A tölgyek alatt!

»De tölgyek alól
Pindusra ne másszon,
S ott mint fiatal
Ne is hadonázzon;

Mi vagyunk, babért ki
Ott mostan arat:
Ő fogja be száját
A tölgyek alatt!«

Mert tölgyek alatt
Üte lantján csorbát,
S lánglisztje közé
Elegyíte korpát:
Most, ha mi lisztlángot
Őrölt e garad,
Mind korpa ez egytől:
»A tölgyek alatt.«

»A tölgyek alatt
Babérjain űlve
Még *élhet* ugyan,
Nem irígylem tűle:
Hanem irjon már *más*,
Ki fiatalabb
S nem rímel a *b*-re
Igy: »tölgyek alatt.«

»A tölgyek alatt« —
Küldöm kritizálva:
Minden sora bűn,
Minden szava szálka,
Nincs benne sem érzés
Sem egy gondolat,
Csupa üres léggömb
»A tölgyek alatt.«

»Ki tölgyek alatt,
Noha csúzos karral,
Üstökbe nem áll
Egy nyári viharral,
S ha érzi szelét, már
Gyáván beszalad:
Hogy' is írna az jót
A tölgyek alatt!

»A tölgyek alatt
Felhők szeme rebben« —

Van-e szép, vagy kép,
Vagy értelem ebben?
»Felhők *szeme*« ilyen
Csoda-bogarat
Képzelni... ha cédrus,
Nem tölgyek alatt!...

»Ám, tölgyek alatt
Hiu vén poéta
Megszokta nagyon
Olvasni nevét a
Rossz verssel, amelytől
Már fű-fa szalad...
Úgy ontja örökké
A tölgyek alatt.

»A tölgyek alatt —
Beteg-é, vagy alszik? —
Nem oroszlány — de
Szuszogása hallszik:
Nosza, *rugjuk* főbe,
Bármily fenevad,
Hogy hóltra gebedjen
A tölgyek alatt!«

(1878. május 8.)

NEM KELL DÉR...

Nem kell dér az őszi lombnak,
Mégis egyre sárgul:
Dér nekűl is, fagy nekűl is,
Lesohajt az ágrul.

Nem kell bú az aggott főnek,
Mégis egyre őszül:
Bú nekűl is, gond nekűl is
Nyúgalomra készül.

Hátha dér-fagy, bú-gond érte,
Ősze is már késő:
Hogy pereljen sorsa ellen
A szegény lomb és fő!...

(1878. október 10.)

HARMINC ÉV MULVA.

Álmaimat gyakran látogatod most is,
Rég sír fedez, oh de nem nyughatol ott is,
Ha ugyan jámbor kéz teneked sírt ásott
S nem temetetlen bolyg földi alak-másod.

Volna hitünk mint a római, a hellén,
Már égne az oltár tova-tüntöd helyjén,
Magad, istenűlve, örök istenek tárt
Csarnokiban szívnád az üditő nektárt.

De így is, az évek haladó terhével,
Mely minket elaggít, te gyarapulsz névvel,
Amit adál, abból semmi sincs elveszve:
Firól-fira szállsz te, mint egy közös *eszme.*

Hanem én, ki veled testben együtt éltem,
Elborúlok néha s iszonyodva kérdem:
Vad kozák a láncsát hű szivedbe tolá?
Vagy fejszével ütött agyon buta oláh?

(1879. január 23.)

EGY ARA SÍRKÖVÉRE.

El nem aludt lámpám; csak, mint nem-földi menyasszony
Hoztam el: éjfélkor várni az égi *Jegyest.**
Könnyetek értem hát, szüleim, már omlani szűnjék;
Balzsamot, ím, mennyből hint *Ilonátok* alá.

(1880. január.)

A JÓSÁGOS ÖZVEGYNEK.

Ne hagyjon el engem a múzsa kegyelme,
Ne fogyjon el addig ez a vékony elme,
Míg rólad is egy dalt könyvembe nem írok,
(Szűk hála, de minden, a mit adni bírok).

* Máté evang. XXV. r.

Búbánatos özvegy! — rég özvegye Annak,
Kit Klio följegyzett már halhatatlannak,
Mert »Örök Igazság« volt szava járása.
Az neve, az tette, az példa-adása.

Ki — míg az önérdek, az ösi jog örvén,
Nem hallgat e szóra, s még haboz a törvény —
Tettel bizonyítá, mit hirdete szája;
Hogy szabad a jobbágy, földje és munkája.

Rád *ezt* a pazarlást hagyta dicsőségül,
Ösi birtokát a régi panasz nélkül,
S a kopárt édenné ápolva, mivelve
Megmutatá: mit tesz szorgalom és elme.

És ez az érdem még kamatozott nálad,
Birta örökségét gyenge női vállad,
Áldozni, mikép őt, nemesen, közjóra,
Téged is oly készen lele minden óra.

Egynek nem adatván — anyja levél *soknak*,
Kik hűlt poraidban is áldani fognak;
Senki vigasz nélkül nem forga körűlted,
Ahol egy könny csillant, te azt letörűlted.

Ez vala örömed, — s tűzhelyednél látni,
Kik voltak a férjed elvtársi, baráti;
Hol — mint nemes arca hiu árnyék-képen —
Szelleme is folyvást ott lenge középen.

Ott, mikor fordúlón volt a *Haza* sorsa,
(Bölcse ajakáról nekem is hullt morzsa),
Hogy' kössük a multtal a jövendőt öszve:
Fehér asztalodnál pendült meg az eszme.

De fogy ez asztal már, oszlanak vendégi, —
Csak úrnője maradt a kegyes, a régi;
Bánatos arcára fénysugarat vetnek
Alkonyi felhői szép emlékezetnek.

(1880. jan. 27.)

KÜLÖNBSÉG.

Az ifju évek bajt hoznak s visznek,
Ha rontanak, viszont jóvá tesznek:
Az öreg évek — évei rossznak —
Nem visznek többé, mindig csak hoznak.

(1880. február 2.)

CSALFA SUGÁR.

Kis bokor, ne hajts még,
Tél ez, nem tavasz;
Kis lány, ne sohajts még;
Nem tudod, mi az.

Bokor új hajtását
Letarolja fagy;
Lány kora nyilását
Bú követi, nagy.

Szánnám a bokorkát
Lomb- s virágtalan;
S a lányt, a botorkát,
Hogy már oda van!

(1880. március 16.)

MELYIK TALÁL?

Hogy melyik arcképem választom rajzai közzűl?
Fényképíró úr! a botos és kalapost.
Mint maradó vendég űl s áll a többi nyugodtan,
Menni csak egy készűl: útja van: ez leszek én!

(1880. március 30.)

EN PHILOSOPHE.

Azt hivém, hogy életem,
Filozóf módjára,
Csöndes daccal végzem majd,
Ha jutok fogytára.

Azt hivém: *tört** dal lesz az,
Mely derülten játszik,
Míg rájegyzi jámbor kéz:
»A többi hiányzik.«

Most látom, hogy ami volt,
Eltűnt édes mámor;
»Vanitatum vanitas«
Maga is a *húmor.*

Nem marad Kómosz velem,
Sem a szende múzsák,
Csak a húmor-nélküli
Puszta nyomorúság.

(1880. december 10.)

* Töredék. *A. J.*

JEGYZETEK.

KK.: Kisebb Költemények, a kiadás évszámával.
ÖK.: Összes Költemények, " "
ÖM.: Összes Művek.
BSZ.: Budapesti Szemle.
EPhK.: Egyetemes Philologiai Közlöny.
Ethn.: Ethnographia.
It.: Irodalomtörténet c. folyóirat.
IK.: Irodalomtörténeti Közlemények.
MNy.: Magyar Nyelv.
NyÖ.: Magyar Nyelvőr.

A JELEN KIADÁSRÓL.

Száz éve, hogy Arany János első nagyobb költői művei megjelentek. 1856-ban adta ki *Kisebb Költeményei*nek első gyüjteményét, két kötetben; ez nyolc kiadást ért, nem számítva a puszta utánnyomásokat, válogatott és iskolai kiadásokat, melyek a számot megháromszoroznák. 1867-ben megjelentek *Összes Költeményei*, hat kötetben. Az I–II. kötet tovább vitte a kisebb költemények sorát; a III. *Toldi, Toldi estéje;* IV. *Buda halála, Murány ostroma;* V. *Furcsa hősköltemények: Az elveszett alkotmány, A nagyidai cigányok;* VI. *Elegyes költői darabok.* Ez a gyüjtemény tíz kiadást ért.

Élete vége felé a költő *Összes Művei*-t készítgette kiadásra, az azonban már halála után indult meg, 1883-ban, nyolc kötetben, műfordításait és prózai munkáit is magába foglalva, némi tájékoztató adatokkal, Ráth Mór kiadásában. A költő kikötötte a kiadónál, hogy a szövegek gondozását hozzáértő egyénre bízza. A kiadó Lehr Alberthez fordult, végül mégis Váczy János és Palmer Kálmán gondozták a kiadást, Arany László felügyelete alatt. Az V. és VIII. kötet végén könyvészeti jegyzeteket közölt Markovits Sándor, a versek első megjelenési helyéről, az addigi kiadásokról, a bírálatokról; összeállította a költő életrajzához addig felgyűlt cikkek és levelek jegyzékét. Ez is tíz kiadást ért meg. (Jele alább ÖM.) A gyüjtemény nem volt teljes, hiányzott belőle mindaz, amit a költő maga ki nem adott kötetben, több régebbi verse, számos félbemaradt epikai műve, kisebb prózai dolgozatai. A gyüjteményt folytatta is Arany László, a költő *Hátrahagyott Iratai és Levelezése* közzétételével, négy kötetben, több arcképpel, kézirathasonmással s egyéb képekkel. Az első kötet a *Hátrahagyott Versek*. A második kötetet hátrahagyott kisebb prózai művek tették, bírálatok, nyelvészeti apróságok; a harmadikat és negyediket a levelezés. Az egész tizenkét kötetes gyüjteményről változatlan újabb lenyomatokat adott ki, többször is, Arany műveinek új kiadója, a Franklin Társulat. 1924-ben öt nagyalakú kötetben különválasztva jelentek meg a költő által közzétett és gyüjteményeibe is fölvett költemények, külön azok, amelyeket gyüjteményeiben mellőzött. A szövegeket Voinovich Géza gondozta. Ezt a kiadást vette alapul a Franklin Társulatnak Arany összes verses műveit egy vaskos kötetbe foglaló kiadása (1932), melyet egy év mulva a prózai művek hasonló kiadása követett. A prózai munkák kötete teljesebb tartalommal jelent meg 1949-ben.

Így teljesedett ki Arany költői hagyatéka. Műveinek nagy része megjelent népszerű, olcsó alakban, egy-kettő, átdolgozva, a ponyván is. Jelen kötettel megindúló kiadás Arany műveinek első szövegkritikai teljes kiadása.

Teljes: a versek közt először tesz közzé két egészet, több töredéket és fordítást, a nagyobb költői, műveknek néhány kihagyott részletét, több versszakát. A prózai művek során egy-két eddig mellőzött bírálat mellett egész kötetnyi jelenik meg *Vegyes prózai művek* címen, tanári éveinek iskolai munkáiból, szerkesztői kisebb cikkei- és üzeneteiből, főtitkári hivatali irataiból, beszély-töredékei és fordításai. — Jelentősen bővül a levelezés, midőn Arany baráti körének egymással váltott leveleiből is felveszi a költőre vonatkozó részleteket.

A *beosztás*-ban az alábbi rendszert követi: Az I. kötet azokat a költeményeket foglalja magában, melyeket a költő maga közzétett és gyűjteményeibe is befogadott; ezek közt van helyük azon politikai vonatkozású verseinek, melyeket gyűjteményébe a maguk idején a cenzúra miatt nem vehetett fel; beillik a sorba néhány vers a hátrahagyottak közül, mert kiegészítik a költő életének rajzát s a pálya vonalát. Külön kötetbe vannak gyűjtve a verstöredékek, rögtönzések, sóhajok, tréfák, — a költő napjainak bizalmasabb megszólalásai. Költészetének e morzsái is időrendben kísérik életét; a munkaközben elhullt ezen törmelék a jelen kiadás VI. kötetében mégegyszer visszamutat életének korszakaira. Mellékük csatlakoznak a félbemaradt kisebb epikai művek. (Egy jegyzékben össze vannak állítva gyermek- és fiatalkori próbálkozásai, melyeket csak hírből ismerünk.) A nagyobb költői alkotások szintén időrendben követik egymást. *Az elveszett alkotmány* és a két *Toldi* után (II. kötet) a III. kötetben az 1847—53. közt keletkezett művek, azután *Buda halála*, együtt *Csaba királyfi* töredékeivel (IV.); az V. kötetben *Toldi szerelme*, külön, mert időben messze esik elődeitől, s műformára, hangra, színre, felfogásra különböző; hozzá simulnak a *Dalás idők* régebbi, félbemaradt jegyzetei, a kihagyott részletek, az első tervek följegyzései s az előtanulmányul gyűjtött anyag. A verses műveket a Shakespeare- és Aristophanes-fordítások követik (VII.—X.). A prózai művek első kötete a nagy tanulmányoké; a bevégezetlenek mellett állnak későbbi folytatásaik, és, ahol vannak, a még feldolgozatlan jegyzetek. Így együtt lesznek az egy tárgykörbe tartozó dolgozatok. Ezt követik a bírálatok, azután a kisebb cikkek, nyelvészeti apróságok. Befejezi a gyűjteményt a költő levelezése. A levelek eddig levelező személyenként voltak csoportosítva. Most időrendben, folyamatosan tárják fel a költő élete folyását.

A *szöveg* közli a változásokat, amelyeket a költő a kéziraton s azután a még életében megjelent kiadásokban, sőt kézirat-példányaiban is tett. E javítások Arany műgondja mellett különösen tanulságosak: feltárják az egyes művek jegecülését, általában a művészi alkotás folyamatát. A nagyobb művek kéziratai hozzáférhetők, mert Arany Lászlóné azon városok közkönyvtárainak ajándékozta, hol a költő egy vagy több művét írta. A *Vándor cipó* kézirata Mármaros-sziget könyvtárában van, *Rózsa és Ibolyá*-é a kisújszállási ev. ref. főgimnáziumban, *Az elveszett alkotmány* eredeti kézirata, a Kisfaludy Társaság ereklyéi közt, *Murány ostroma* s a *Szent-Iván-éji álom* fordításának kézirata Nagyszalontán a csonka toronyban, *Katalin*, *A nagyidai cigányok*, *Szent László füve* a nagykőrösi gimnázium könyvtárában, a kisebb költemények 1856-ig terjedő tisztázott kézirata a kolozsvári egyetem könyvtárában, a *Toldi*-trilógiáé az Orsz. Széchenyi Könyvtárban, *Buda halálával* együtt, *Csaba előhangja* a debreceni kollégium könyvtárában, az Aristophanes-fordítások a Budapesti Egyetemi Könyvtárban, a *Régiebb versek tisztázata* meg a *Kapcsos könyv* a Kisfaludy-Társaság ereklyéi közt, a költő levelezésének nagy része a Magy. Tud. Akadémia kézirattárában. Minderről pontosabban az egyes művek jegyzetei adnak számot.

A *jegyzetek* megvilágítják a művek keletkezését, szövegük változásait, kapcsolatukat a költő életével, a korral, az esetleges vonatkozásokat, a tárgy eredetét és útját a költőhöz, történelmi hátterüeknél a forrásokat, a kidolgozás menetét. Utalnak a levelezésből kiszemelhető adatokra, bár röviden, mert a leveleket a kiadás úgyis közli; bővebben csak olyan esetben, ha a levélben a költő a szóbanforgó költeményt magyarázza. Felsorolják a mű számottevő bírálatait, a máig felgyűlt irodalmat, a fordításokat, a zenei és képzőművészeti feldolgozásokat.

A kiadás a M. T. Akadémia mai *helyesírását* követi. Meg kellett azonban óvni a költői nyelv szabadságát, a hangzók rövidsége vagy hosszúsága dolgában a versmérték miatt, általában a ritmus és jóhangzás tekintetében. — A szülőföldjén otthonos hosszú hangzók ellenében a költő rövidségökre ügyelt, nehogy egész sorok lebegése elnyúljon. Helyesírása egyben-másban egyéni: nem írt egybe jelzős szavakat oly sűrűn, mint újabban szokás, takarékosabban bánt a vesszőkkel, mellőzte ott, hol az élő beszéd nem tart szünetet. egyes rövid hasonlításoknál is, *mint* előtt, ha az egy-két szóból áll és egy jelzőnek tekinthető; sokszor tett kettős pontot, amivel a szapora hogy-okat kerülte.

Ezek röviden a jelen kiadás fő elvei.

JEGYZETEK A KISEBB KÖLTEMÉNYEKHEZ.

A kisebb költemények kiadásának tervét Tompa pendítette meg. (Levele 1853. dec. 18.) Arany eleinte nem gondolta, »hogy belőlük egy kötet kitelnék« (lev. 1854. febr. 23.). Első verseinek kéziratait meg sem őrizte volt; mikor Nagykőrösre költözött, a *Pesti Divatlap* és az *Életképek* évfolyamait, melyekben azok napvilágot láttak, Szalontán hagyta sógoránál; később kérte meg, hogy írja ki azokból az ő kisebb verseit: »mégis szeretném összegyüjtve megtartani.« (Levele Ercsey Sándorhoz, 1853. május 20.) Azonban kisebb versei »ezidőtájt megkihetősen felszaporodtak« — írta később az ÖK. Elegyes Darabjainak előszavában, s 1855-ben hozzálátott összegyüjtésükhöz. Köttetett fehér papírból egy ujjnyi vastag könyvet, belső lapjára odaírta: *Régiebb versek tisztázata. I. Alanyi költemények.* (24 költemény), hátrább pedig: *Vegyes tisztázatok, vegyes időrendben* (10 vers). Ez időtől fogva megtartotta versei első fogalmazását; ezek 1854—45-ben Buda ostroma alatt elégtek; a költő változtatásai (a variánsok) már le voltak másolva, ezek a másolatok megmaradtak, így lehetséges közlésük a jelen kiadásban. Mikor a kisebb költemények kiadása megvalósult, maga írta össze azokat a nyomda számára, két kötetben, 352 lapon. Ezt a kéziratot Arany László özvegye az Erdélyi Múzeum könyvtárának ajándékozta. (Raktári száma 337.) Leírás közben sok helyütt javított a szövegeken; ez a másolat szolgált kéziratul 1856. a *Kisebb Költemények* kiadásánál, mely magában foglalja a javításokat. — Későbbi években ismét egy könyvbe tisztázgatta le költeményeit, a kulccsal zárható »kapcsos könyvé«-be, melyet Gyulai Pál adott neki. Ezt Arany Lászlóné ajándékából a Kisfaludy-Társaság ereklyetára őrzi.

Eleinte többet szándékozott javítgatni már megjelent versein (Szilágyi Istvánnak, 1847. nagypéntek), később erről letett (Tompának, 1857. márc. 8.). *Toldi* és *Toldi estéje* kiadása dolgában már összeköttetésben állott Heckenast pesti könyvárussal. Most is őhozzá fordult. Megegyezésük szerint a kiadásról 1500 példány kisebb alakban, 500 példány nagy nyolcadrétben jelent volna meg. (A nyolcadrét kiadást Ercseynek is említette, 1856. jan. 12., de az elmaradt.) Május elején megjelent a gyüjtemény: *Arany János Kisebb Költeményei.* Első kötet, a költő arcképével. 4+240 l.; második kötet 4+252 l., 8 r. Pest. 1856. Kiadja Heckenast Gusztáv. (Ára, mint Erdélyi János bírálatából látni: 2 frt. 36 kr. pp.). Az arckép Barabás Miklós 1856. évbeli rajza után készült. Ezt a kiadást az alábbi jegyzetek így jelölik: KK. 1856. — E kiadás megjelentéig Arany kéziratain és nyomtatott szövegeiben a régi helyesírással élt: a ki, melly, olly; — ettől fogva tér át az újabb helyesírásra. Elhagyta a kötetekből a szabadságharcra vonatkozó verseit, azokat a cenzura nem engedte volna át. El, kinélétből, *A honvéd özvegyé*-t, néhány apróságot, viszont sokat fölvett.

amelyekben a cím vagy a tárgy leplezte a vonatkozást, minők: *A rab gólya, A lantos, E... G...-nak, Ráchel, A dalnok búja* stb. Bevett nagyobb elbeszélő költeményeket: *Szent László füve, Katalin, A Jóka ördöge, Kevehiza, Az első lopás.* — A két kötet ezekkel együtt 90 költeményt foglalt magában. Heckenast előfizetést is hirdetett. Bérczy Károly jegyezte fel bírálatában a »pirító tény«-t, hogy *Toldi* költőjének költeményeire mind össze 364 előfizető gyűlt össze. Nem voltak kelendőbbek Vörösmartynak, a *Szózat* költőjének *Újabb munkái* sem, melyek gyüjteményét maga adta ki 1840-ben; 42-ben Kossuth szólalt fel a *Pesti Hirlap*ban (148. sz.), hogy »alig kelt el 3—4 év alatt a két magyar hazában 200 példány« s kevésbe mult, hogy a nyomtatási költségek miatt a költő foglalás alá nem került. (Vörösmarty Összes Munkái első kötetének jegyzetei élén hivatkozott erre Gyulai Pál. — Érdekes, hogy Losonczy László »500 aláírót gyüjthetett« — írja Arany Tompának, 1852. okt. 1.)

A műbírálat elismeréssel fogadta a gyüjteményt. Erdélyi János már előbb megállapította Arany lyrájáról, hogy »tudatosan alkotó művész«, az »öntudatos népiesség kiváló képviselője«. *(Egy századnegyed a magyar szépirodalomból. — Pesti Napló,* 1855. szept., okt., nov.,— és *Kisebb prózái,* II.) — A *Hölgyfutár* ismerteti a köteteket elsőnek; a *-h -e* betűk nyilván Tóth Endrét takarják (1856. május 28., 29.). Kivált a balladákat emeli ki, »legkevésbbé subject« költőnek mondja. »Költészetünk rímtisztaságára legtöbbet egyengetett«, elismeri, de gáncsolja asszonancait. — Greguss kora »érzelmi képmásának«, »a nemzet arcképfestészének« nevezi. (*Általános észrevételek legújabb irodalmunk körül. — Kelet Népe.* Kiadja Török János, 1856. 94. s köv. 1.). Greguss a kisebb költeményekről egész cikksorozatot írt a *Pesti Napló*ban (1856. május 31—jún. 22.). Hangsúlyozta a művészi szerkezetet, érzelmei »tárgylagosítását«, leíró, festő művészetét. A balladákról szólva (itt regélynek nevezi) szinte vázlatát adja későbbi tanulmányainak, verstani művészetét pedig saját *Verstan*ával igyekszik összeegyeztetni. Arany sokallta »magasztalásait«. (Csengerynek, 1856. jún. 23.)

Greguss cikkei után a *Pesti Napló* nyomban Bérczy Károlytól kezdett közölni nagyobb tanulmányt, öt számon át (1856. júl. 17-től). Bérczy azon kezdi, hogy ilyen klasszikus költőt csak kommentálni kell. Szóvá teszi a népköltő elnevezést, mely onnan ered, hogy az idegen formák közt »megszoktuk azt, ami magyar, a népnél keresni«, de reméli, hogy a nemzet és nép ‚assimilátiója' után »senkinek eszébe sem fog jutni, népiesnek nevezni azt, mi forma, hang, kifejezés, érzelem, észjárás tekintetében... nem egyéb, mint magyar.« — E kérdés körül parázs vita kerekedett. Salamon Ferenc a *Budapesti Hirlap*ban négy számra menő tanulmányt kezdett *Arany János és a népiesség* címen. *(Budapesti Hirlap,* 1856. júl. 10—13; újonnan *Irodalmi Tanulmányai, I. kötet.*) Greguss tüstént vitába szállt vele *(Eszmecsere a népiesség ügyében. Pesti Napló, 1856. júl.* 22). A vita befejeztével Salamon folytatta előző tanulmányát, *A. J. Kisebb Költeményei* közé foglalt elbeszélő költeményeiről. *(Budapesi Hirlap,* 1856. szept. 6—11, okt. 11—19; újonnan *Irodalmi Tanulmányai* I. kötetében.)

Erdélyi János a *Pesti Napló*ban újabb ismertetést kezdett. (Aug. 26—szept. 3., újonnan *Pályák és pálmák* kötetében.) Ez a bírálat a legszigorúbb, de nem ment tévedésektől. Arany nem is állhatta meg, hogy félreértéseit magánlevélben szóvá ne tegye (1856. szept. 4). Ez a levél több költeményének eszméjét és célzásait megvilágítja. (Szemere M. Aranyhoz, nov. 25., Arany Szemere Miklósnak, 1857. nov. 29., Tompának 1857. ápr. 19. és dec. 29.)

A kritika elismerését betetőzte, hogy a gyüjteményt később a M. T. Akadémia kétszáz aranyból álló nagyjutalmára méltatta. Az I. osztály

1861. dec. 19-i üléséről így szól a jegyzőkönyvnek idevágó pontja (Csengery Antal fogalmazta): »Arany János kisebb költeményei költészetünk legújabb korszakában nemcsak mélységre és lyrai alkotásra nézve elismerten első helyt állanak, hanem mint a félreértett népiesnek felkapása által elsekélyedett és teljes formahiányban szétáradó költészetünknek elsülyedéséből kiemelkedésére üdvös irányt mutatnak, midőn a népiesből csak az eszmei tartalmat, a formából csak az aesthetikailag érvényest veszik át s művészileg dolgozzák fel. Emellett költői nyelvünk alakításában Kazinczy és Vörösmarty után a néptől ellesett és nemesített szépséget visszatükröző nyelvezetükkel egy új, saját időszakot teremtettek.« — »Az osztály ezen véleménye egyhangúlag helyeseltetett.«

Ettől fogva a kisebb költemények jobbára az *Összes Költemények* meg az *Összes Művek* közt láttak napvilágot.

Az *Összes Költemények* 1867. aug.-ban jelentek meg (Tompának aug. 6.), hat kötetben: *Arany János Összes Költeményei*, arcképpel, (Simonyi fényképésznél készült) Pest, 1867, Ráth Mór tulajdona. (A jegyzetekben: ÖK.) Ráth 3000 forintot fizetett az első évben, ötszázat a harmadikban; ha 800 előfizető gyűl össze, akkor 4000, 1200-nál 5000 frt-ot. A szerződést Arany fogalmazta, megvolt iratai közt. (A kiadás személyi körülményeiről l. az életrajzot, III. 197—199 l.). Az első kötet a *Kisebb Költemények* tetemesen bővített kiadása: 135 költemény. Közbe van iktatva több régebbi költemény, *Az új görög dalnok*, *Szabad hajdu dala* (később: *Nemzetőr-dal*), *A rodostói temető*, *A rabtelkek*, *Álom-való*, *Válság idején*, *Évnapra*, *Agió-világ*, *Egynémely nagyocska emberre*, *Hecc-hecc! Nyalka huszár*. A K.K. II. kötetének tartalma után még 27 költemény következik. Végső *A walesi bárdok*. A VI. kötet *Elegyes költői darabok* (az előfizetési felhívásban még *Töredékes holmi*) címen nagyobbrészt töredékeket foglal magában, mint: *A betyár*, *A lacikonyha*, *A falu bolondja*, *Furkó Tamás*, *Vojtina levelei*, *Vojtina Ars poetikája* stb. E kötethez a költő külön előszót írt. Itt következik. (Elébe tett négy sort *A dalnok búja* költeményből.)

ELŐSZÓ.

Mellette és körüle vannak
Romjai sok törött sohajnak,
Szárnyaszegett dalok...
Romok közt andalog!

Szokatlan, hogy valamely író, ki még él s talán munkára sem képtelen, ennyi töredékkel lépjen közönség elé, mennyit e kötetben vesz az olvasó. Az ilyenek, ha nem *de funere domini rapta*, méltán nyomhatnák szerzőjökre a könnyelmüség vádját. Azért, mi ritkább szokásim közé tartozik, nem hagyhatom őket néhány sor előszó nélkül.

Az idő, melyben e töredékek nagyobb része kelt, nem vala alkalmas hosszabb költői dolgozatokra. Nem, másutt se, a nyugoti gazdagabb irodalmakban, hol az össze nem pontosulhatott költői erőt szintén apróságokban elforgácsolva látjuk; annál kevésbbé nálunk, az 1849. utáni leveretés időszakában, mely kivált a szerző lelkületére ólomsúllyal borult. Ki egyes dolgozatim évszámára

pillant, látni fogja, hogy 1848-ig, három év alatt (pedig szellemnyügző hivataltól éjente lopott órákban) négy nagyobb dolgozatot fejeztem be, több-kevesebb sükerrel. E korból nincsenek töredékeim; és ha a szomorú katasztrófa közbe nem jő, később is alig hagytam volna valamit befejezetlen. De jött az általános izgalom, jött a csüggedés kora. Mint a patak, melynek útjába szilatömbök hengerültek, egyszerre irányát veszti: egy része tóvá tesped, más része több ágra szakadva keresi a kifolyót, de különböző szerencsével; némely ágacska vékony hegyi csurgó alakjában menekül, más vadvíz gyanánt bukkan elő, más, egy darabig futva, posványá lapul, vagy iszap és fövénytalajban vész el: úgy voltam én. Hajtott a munkaösztön, de nem találtam irányomat. Az a derült nagyobb munka, melyben 1848. előtt hős-idylli képeket kezdtem rajzolni (*Toldi*), elvesztette rám varázsát; más, kedélyemhez s az általános hangulathoz illőbb tárgyat kellett keresnem. Így fogtam a *Bolond Istók* első énekébe, mely mű, fesztelen alakjában, mind subjectív élményeim s érzelmeim, mind a közhangulat humorának kifejezésére alkalmasnak látszott. De a munka nagynak volt kezdve, a modor is nálunk szokatlan; kétely fogott elő, vajon minden rápazarlott erőm és időm után is fogja-e élvezni a magyar közönség. Annyival igazoltabbnak hivém ez aggodalmat, mert a belőle egy vidéki lapban név nélkül megjelent mutatvány (csaknem az egész első ének) mondhatni semmi figyelmet se gerjesztett, s ha egy nagyon competens műbírónak évek mulva tett nyilatkozatát kiveszem, (ki az *ismeretlen* szerzőt váltig magasztalta előttem) bizony, a varjú sem károgott utána. Istókkal egyidejűleg, vagy már előbb, némely kisebb munkákat is körvonaloztam. Ilyen lett volna *Furkó Tamás*, mely a forradalmi bramarbások hőstettein akart nevetni — sírnom kellett, s abba hagytam. Ilyen a *Falu bolondja*, mely azt akarta feltüntetni, beszély alakban, mivé lesz a nép közt egy oly költői természet, mely a mostoha körülményekből soha ki nem fejlődhetve, nyomtalanul vész el. Később ez alapeszmét, nagyobb mérvben, a *Bolond Istók*ba vittem volna át. A *Betyár* című néprománckört tárgya miatt nem véltem kiadhatónak valaha. *Vojtina levelei* egy, a hívatlan dúdolókat elriasztó szatira-ciklus akart lenni. Megszántam szegényeket, hisz *magyarul* döngicséltek! Még egyszer, évek mulva, zaklatott az ösztön, e mo'orban valamit írni, de már nem ostorozva, inkább tanítólag; s kezdém *Vojtina Ars poetikáját*. De kritikai lapszerkesztésem alatt elég alkalmam volt meggyőződni, hogy praeceptorságom nem kell senkinek — jó, hát nem kell. — Az a néhány *stanza*, mely Mátyás bevonúlását ecseteli, bizonyos efféle látványosság által gerjesztve, egy a nagy király udvarában játszó *sajátságos* békeeposz kezdete

lett volna. Csaba tervezései nyomták háttérbe; itt leginkább a stanzák alakja végett áll.

Azonban egy (1853 óta tapasztalt) fizikai változásom mind inkább elcsüggesztett, hogy nagyobb művet valaha befejezhessek. A kisebb költemények ez időtájt meglehetősen felszaporodtak; de minden kisérlet, a nagyobbakat egész kitartással révpartra vonszolni, csak fájdalmas elégedetlenségben végződött. Így lettem én, hajlamom, irányom, munkaösztönöm daczára, subjectív költő, egyes lyrai sóhajokba tördelve szét fájó lelkemet. Midőn e convulsiók után nyugalmam vissza kezde térni: a balladákhoz fordulék. Ezek elsőjét (*Rákócziné*, mely azonban most sem »opportunus«) még 48-ban írtam, csupán népdalunk nyomán indulva, előbb, mint csak egyet is láttam volna az éjszaki balladákból. A forma tetszett, nekem is, másnak is, s elcsüggedve hosszabb lélekzetű munkák befejezhetése felől, egy balladakört terveztem: *A Hunyadiak*. Három-négy ballada lett az eredmény. Nem sorjában akartam megírni, hanem majd egy, majd más kiválóbb mozzanatot ragadni meg, azután úgy kötni össze egy egésszé. De meg kelle győződnöm, hogy százával a ballada nehezen jő, s ha ihlet jőne is, egység bajosan lesz.

Ha még fölemlítem, hogy *Losonczi* 1848-ban, egyenesen a népre hatni akaró iránnyal volt írva, s így inkább krónikás modorban tartva; s hogy Tassót és Ariostót nem vala szándékom egészen lefordítni, csak kísérletet tevék, minő hang s forma lenne alkalmas mindenikhez: be is zárhatom ez apologiát, Goethe módosított szavaival:

Wie ich Zeit und *Muth* verthan!
Zeigt das Büchlein lustig an.

Pest, 1867. márc. 1. *A szerző.*

A gyüjtemény nagy negyedrét kötetben is megjelent, Vörösmarty és Petőfi hasonló kiadásainak módján, arcképpel, aranymetszésű díszkötésben, melynek aranynyomású címlapján a Múzsa koszorús alakja lebeg. *Arany János Összes Költeményei*, a költő arcképével, Pest, 1867. Ráth Mór tulajdona (4—766 l.) Than Mór és Lotz Károly 8 fényképezett rajzaival. A rajzokat Ráth a versek szövegével külön is kiadta: *Arany-album*, Than Mór és Lotz Károly fényképezett rajzai A. J. költeményeihez. Pest, 1868. Az ÖK, kiadásáról Szász Károly írt behatóbb ismertetést (*Budapesti Közlöny*, szerk. Salamon Ferenc, 1867. 27, 29, 77, 79, 95. szám, ápr. 12, 14, jún. 13, 15, júl. 6). A gyüjtemény tíz kiadást ért.

Az ÖK. gyüjteményét a M. T. Akadémia nagyjutalmával tüntette ki. „E gyüjteménynek némely önállón megjelent része nyert ugyan már akadémiai jutalmat, de a nagyobb rész, valamint az egész gyüjtemény, nem. Az osztály az ÖK.-et jutalmazva egyúttal egész pályáját óhajtja koszorúzni a költőnek, ki a magyar epikai költészetnek mind a komoly,

mind a víg nemben nemzetiebb irányt adott, a nép-nemzeti műballadát mintegy megteremtette és aki úgy ezen, valamint más műveiben az eszme és alkotás erejét a nyelv és a nemzeti ritmus ritka bájaival egyesíti...» (*A M.T. Akadémia Értesítője*, szerkeszti a főtitkár (— ezidőben Arany János), 1874. 138. l.)

E kiadások mellett sűrűn jelentek meg válogatott, szemelvényes gyűjtemények, jórészt iskolai használatra. A kisebb költeményeket kiadta bevezetéssel Pongrácz Elemér, 1941. Számos kiadást értek külön a balladák, az iskolai olvasmányok sorában. Ily célra először a ballada elmélet-írója és Arany balladáinak magyarázója adta ki: *A. J. balladái*, magyarázza Greguss Ágost. — *Jeles Irók Iskolai Tára*, Az Orsz. Középtanodai Tanáregylet megbízásából szerkeszti Névy László, 1. szám; másodszor 1880. Később Beöthy Zsolt nép- és műballadákkal bővítette, *Magyar Balladák* címen, 1891; ez 1837-ig 15 kiadást ért. Riedl Frigyes is adott ki válogatott balladákat a *Magyar Könyvtár*ban, 1897. 1948-ban Bókay László adott ki a balladákból egy kötetet, bevezetéssel, Csiky Gyula rajzaival. (Népszava könyvkiadó.)

Életének vége felé a költő sajtó alá rendezgette Összes Művei kiadását. Maradt utána egy rövid *Utasítás Összes Munkáim netaláni új kiadása esetére* (kelt 1881. jan. 4.). Ebben a kisebb költemények közé fölveendőnek mondja a Petőfinek írt *Választ*, *Rákóczinét*, az időközben napvilágra került *Egyesülést*, a kapcsos könyvből a régebbiek közül a *Leányomhoz*, *Piroska betegségében* címűeket, a Tompa sírkövére szánt feliratot, újabb versei közül azokat, amelyek már megjelentek nyomtatásban. A kiadás megindulását a költő nem érte meg. Az I. kötet, *Kisebb Költemények*, 1883-ban jelent meg.

Arany László az ÖM. megjelente után folytatta atyja *Hátrahagyott Iratai és Levelezése* kiadását, 1888, kiadja Ráth Mór, füzetenként, négy kötetben, Arany László becses bevezetéseivel, több képpel. Az első kötet, a *Hátrahagyott Versek* (1888.), epikai töredékek mellett néhány kisebb verset közöl régebbi évekből, az *Őszikék* még kiadatlan darabjait, rögtönzéseket, forgácsokat. A kötetet az Akadémia 1894-ben nagy-jutalmával tüntette ki. »Nem egy költemény mutatja itt is meg régi erejében a költőt, a nyelvművészt, a magyar ritmus mesterét s töredékei is, kivált a Csaba-trilógiából valók, nagy költői becsűek.« (*Akadémiai Értesítő*, 1894, 281. l.)

A *Hátrahagyott Versek* négy kiadást ért; az *Őszikék* külön kettőt, gyémántkiadásban, 1894. és 96.; Péterfy Jenő írt róluk tanulmányt. (*Budapesti Szemle*, 1888., és Munkái, I. 248—58.).

Mindezen kiadásokban a *Kisebb Költemények* három kötetben voltak szétosztva. 1894-ben időrend szerinti sorban adta ki Arany László, két kötetben: *A. J. Kisebb Költeményei, teljes gyüjtemény*, kiadja Ráth Mór, Arany László előszavával. Újra 1895., 1899., 1908. A gyüjtemény néhány időközben előkerült darabbal bővült: *Ha álom az élet... Április 14-én* stb. Ezt a kiadást követte Riedl Frigyes a kisebb költeményeknél a *Magyar Remekírók* gyüjteményében, azzal az eltéréssel, hogy besorozta az időrendbe a rögtönzéseket és töredékeket is, melyeket Arany László külön választott.

1924-ben a *Kisebb Költemények*nek új, teljesebb kiadása jelent meg, bevezetéssel, a szövegek közt életrajzi és magyarázó jegyzetekkel kísérte Voinovich Géza (Franklin Társulat).

A jelen kiadásban a költemények időrendben következnek egymás után, kitéve, ahol lehet, a kelet napját, s az első megjelenés helyét és időpontját. Ha a dátumot a költő maga feljegyezte, dőlt betűkkel adjuk. A jegyzetek közlik a költő változtatásait a kéziraton s a költő életében megjelent kiadáso-

vom át. A költemények forrásának a kéziraton volt megjelölése sokszor bizonyosságot nyujt, ahol a kutatók másfelé tapogatóztak. A tárgytörténet külföldi elágazásait nem követik, csak ami a költő látkörébe eshetett. Ismertetik, szűkszavún, a költeményre vonatkozó irodalmat, de mellőzik az erőszakolt párhuzamokat, melyek ugyanazon szó használatában kölcsönzést, átvételt látnak. (Pl. *V. László* ballada soraiban Kisfaludy Sándor *Somlójának* hatását keresték: »Pók várának magas tornyán — A vaskakas csikorog.« — *Irodalomtörténet*, 1931. 250. l.; — az *Emlények* harmadik sorát kölcsönzésnek nézték, a *Hasznos Mulatságok* 1830-ban Katona József et gyászoló verséből: »Nints ki gyászhalmához ültetne ciprusfákat« *Irodalomtörténet*, 1936. 953. l.).

Ahol a jegyzetekben Arany életrajzára van utalás, a M. T. Akadémia kiadásában megjelent három kötetes életrajz értendő. (Voinovich Géza: *Arany János életrajza*, I-III.)

A *fordítások* egyenként meg vannak jelölve a jegyzetek végén. Itt közöljük a fordítók neveit és azon köteteik címeit, melyek több vers fordítását tartalmazzák; ilyeneknél a jegyzetekben csak a fordító neve van kitéve, ha több kötete van, akkor a kötet címe is, melyben az illető vers fordítása található. A kötetben meg nem jelent fordítás szerzőjét és helyét teljesen közöljük.

Fordítások:

Legkorábbiak s legtöbb a ***német*** fordítás.

Dudumi Demeter: *Klänge aus dem Osten.* — Ung. Dichtungen frei übersetzt von —. Pest, 1855.

Kertbeny C. M.: *Album hundert ungarischer Dichter*, — in eigenen und fremden Übersetzungen, herausgegeben von —. Pest, 1854. (Három kiadást ért.)

Kertbeny: *Versuch einer Meisterübersetzung* nach dem ungarischen, von —. Genf, 1861.

Kertbeny: *Gedichte von Johan Arany.* — 1861.

Korodi, Ludwig: *Gedichte von Johan Arany.* — Kronstadt, 1863.

Steinacker, Gustav: *Ungarische Lyriker.* — Budapest, 1875.

Handmann, Adolf: *Pannoniens Dichterheim.* — Eine Auswahl der schönsten magyarischen Gedichten in deutscher Übersetzung, von Adolf von der Haide. — Stuttgart, 1879.

Handmann, Adolf: *Arany's ausgewählte Gedichte.* — Kassa, 1908.

Sponer, Andor: *Dichtungen von Johan Arany.* — Aus dem ungarischen übertragen, von —. Leipzig, 1880.

Melas, Heinrich: *Französische und ungarische Dichtungen* in metrischer Übersetzung. Wien, 1885.

Bruck, J.: *Balladen von Johan Arany.* — Wien, 1886.

Grail (Torday) Elise: *Blüthen der ungarischen Dichtkunst.* — Budapest, 1890.

Lachmann, Hedwig: *Ungarische Gedichte.* — Berlin, 1891.

Cserhalmi Hecht Irén: *Ungarischer Dichterwald.* — Stuttgart-Leipzig, 1897.

Haeck, D.: *Ungarische Lyrik.* — Halle, év nélkül.

Lechner, Julius: *Neue ungarische Dichter.* — 1896.

Dóczy, Ludwig: *Gedichte von Johan Arany.* — Manusskript. Száz példányban nyomtatva.

Grossmann: *Vörösmarty, Petőfi, Arany.* — 1920.

Gragger-Lüdeke: *Lyrik aus Ungarn.* — Ausgewählt und erläutert von Robert Gragger. — Berlin und Leipzig, 1926.

Leicht, Hans: *Lyrik aus Ungarn.* — 3. kiadás, 1937.

Frau Preinreich-Rupprecht: *Arany János, Petőfi Sándor, Ady Endre.* — Budapest, 1935.

Henning, G. H.: *Ungarische Heimats-, Liebes- und Heldenlieder.* — Deutsch durchaus in Versmaass des Originals. — Wien. Pest, Leipzig, év nélkül.

Szemere László: *Ungarische Dichtungen.* — Budapest, 1935. (22 Arany-vers).

Szemere László: *Ungarische Lyrik.* — Budapest, 1936.

Laban, Anton, javított régebbi fordításokból adott közre egy kötetet.

***Orosz** nyelvűek:*

Vjesztnyik Jevropij (Európa Híradója) 1889. Csjumina N. O. *Sztihotvorjenija* (Költemények) 1892—1897. Szankt-Pjeterburg, 1897.

Novics N.: Magyarszkije Poetij (Magyar költők). Meljenkaja Antolagija. No. 14. Szankt-Pjeterburg. 1897.

Matejka J. Zajaickij — Gábor Andor, Lányi Sarolta. *Vengerszkaja rjevoljucionnaja poezija.* Moszkva, 1925.

Osztroumov L-Zajaickij Sz: *Rjevoljucionnaja poezija zapada* (A Nyugat forradalmi költészete). Moszkva, 1927.

Gatov, A.: Revoljucionnaja poezija zapada XIX. vjeka (A Nyugat XIX. sz.-beli költészete.). Moszkva, 1930.

Franciául:

H. Desbordes-Valmore et Christine de Ujfalvi: *Poèsies Hongroises* — Paris, 1875.

Polignac, Melchior de: *Poètes hongroises.* — Poésies Magyares. — Paris. Ollendorff, 1896. — Préface de M. Francois Coppé.

Ejury Charles, de-: *Poèsies classiques hongroises.* — Traduites en francais par Charles d'Ejury. — Pozsony, 1904—1908.

Poèsies hongroises de Petőfi, Arany, Vörösmarty etc., traduites par Coppé, Amadé Saissy, F. S. Gauthier, M. de Polignac, Jean de Néthy. — Budapest, 1906.

Vértes-Lebourg, Paul: *Echos francais de la lyre hongroise.* — 1921.

Bencze Dezső: *Les grands poètes hongrois du XIX. Siècle.* Párizs, 1937.

Dhas, Georges Philippe: *Trois poètes hongrois.* (Petőfi, Arany, Ady.) Angoulème, 1939.

Dhas, Georges Philippe: *Poêmes hongrois.* — Budapest, 1935.

Jean Hankiss et L. Molnos-Müller: *Anthologie de la poésie hongroise.* Traduction de Eugen Bence, Alexandre Eckhardt, Francois Gachot, Jean Hankiss, Edith Kubek, Paul Rónai, Alex. Térey, Guillaume Vautier. — Edition du Sagittaire, Paris, é. n.

Angolul:

Butler, E. D.: *Hungarian Poems and Fables.* — London, 1877.

Loew, W. N.: *Gems* from Petőfi, and other Hungarian Poets, with a memoir of the former and a review of Hungary's poetical literature. — Published by Paul O. d'Esterházy, New-York, 1881.

Loew, W. N.: *Magyar Songs.* — Selections from modern Hungarian Poets. — New-York, 1887.

Loew, W. N.: *Magyar Poetry.* — Selections from Hungarian Poets. — New-York, 1899. és

Loew, W. N.: *John Arany.* — *Toldi, Toldi's Eve.* — Ballads, selected Lyrics. — New-York, 1914.

Kirckconnel Watson: *The Magyar Muse.* — An Anthology of Hungarian Poetry. (1400—1932) — Winnipeg, 1933.

Vályi Nóra, Stuart M. Dorothy: *Magyar Poems.* — Selected and translated by —. Vámbéry Ármin előszavával. — London, 1911.

Kirckonnel Watson: *The Magyar Muse.* — An Anthologie of Hungarian Poetry; 1400—1932. Winnipeg, 1935.

Emil Reich: *Hungarian Literature.* — *London.* 1898.

Olaszul:

Sirola, Francesco: *Giovanni Arany.* — Ballate. Versione in prosa con prefazione e note di —. Fiume, 1914.

Gigante, Silvino: *Ballate.* — Palermo, 1928.

Márffy, Oscar: *Palpiti del cuore magiaro nella sua letteratura.* — Torino, 1935.

Svédül:

Kraemer, Lotten von—.: *Skogsblommer.* — (Erdei virágok.) 1896. Ismertette Leffler Béla, *Irodalomtörténet,* 1918. 221—22. l.

Ungersk Dikt. — I s'vensk tolking av Cálmán Pándy och Hans-Erik Stenborg. — Stockholm. 1944. (Ungerska Instituted.)

Szlovákul:

Hviezdoszlav (Ország Pál): *Preklady a Mad'arskych Bosnikov,* Turočinsky Sz. Martin. 1942.

Héberül:

A *Dvár Hájom* jeruzsálemi napilapban, 1923. Bacher Vilmos és Feuerstein Avigdor.

Bacher Simon: *Nemzeti énekek.* Pest. 1868.

Bacher Simon: *Hebraeische Dichtungen.* — Wien, 1894.

Esperantó:

Hungara poemaro. — I. Esperantigis. Dro. R. Fiedler, A. de Marich kai pr. ro Adolfo Altenburger. Budapest, 1907.

Finn fordításokról:

Vikár Béla: *Petőfi és Arany finnül. Magyarország.* — 1928. 2. sz. Arany hatása a szláv irodalomban:

Bujnák Pável: Jan Arany v literature slovenskej. — Prag. 1924. Facultas Philosophica Universitatis Carolinae Pragensis, 198. l., francia-nyelvű kivonattal. Ismertette Fenyves Paul, *Ungarische Jahrbücher.* 1925, 441—42. l. — Kivált a balladákat utánozták. Graichmann tárgya vett tőle, Fábry alakot, Belo Klein szlavizálta az átvett motivumokat. Ország (Hviezdoszláv) Pálnál erős hatása látszik lyrai és balladai téren; fordított is Arany műveiből.

Japán:

Imaoka Dsuicsiro: *Magyar Anthologia.* — Tokio, 1941.

Zenét Arany maga szerzett három népdalára *(A hegedű száraz fája, Kondorosi csárda melletti, Igyunk biz' azt...)* s két költeményéhez *(Zách Klára, A tudós macskája).* Kiadta Bartalus István: *Arany János dalai,* Petőfi, Amade és saját költeményeire. Budapest, 1884. — Bartalus *Magyar Orpheusában* is közölt Arany János által lejegyzett dalokat. Azonfelül Arany átadott Bartalusnak népdal-gyüjteménye számára lejegyzett 103 népdalt, 38 társasdalt, 8 kántáló-dallamot és gyermek-réját.

E gyüjteményről Gyulai Agost írt a budai Paedagogium 1912—13. évi *Almanach*jában. Az egészet most készíti kiadásra Kodály Zoltán és Gyulai Ágost.

Arany műveihez írt zenedarabokról l. Papp Viktor: *Arany János és a zene.* A Kisf. Társ. *Évlapjai*, Új folyam, LIX. kötet, 1933—36. — Bartalus István: *A. J. dallamai.* — *Fővárosi Lapok* 1883. 27. sz. — Hódossy Béla: *A. J. dalai.* — *Sárospataki Hirlap*, 1917. 9—10. sz. (Szerinte 17 dalt szerzett.) — Lakatos Vince: *A. J. mint zeneszerző. (Irodalomtörténet*, 40—43. l.) — Jászfalusi: *Arany, mint nótacsináló.* — *Fővárosi Lapok*, 1883. 4. sz. — *Arany mint zeneszerző.* — *Budapesti Hirlap*, 1883. 32. sz. — A kiadott zenedarabokat az egyes költeményeknél említjük; amelyeket csak előadtak, l. Papp Viktornál. A költő zenei érdeklődéséről: *A. J. életrajza*, III. kötet, 328—31. l. —

A *Kisebb Költemények* képzőművészeti kíséretéül az ÖK. 1867. évi díszkiadásához Than Mór és Lotz Károly rajzoltak képeket. Külön is: *Arany Album*, Than Mór és Lotz Károly fényképezett rajzai A. J. költeményeihez, Pest, 1868. — Than *Rachel*, *A családi kör*, *Rozgonyiné* költeményekhez rajzolt egy-egy képet és a csodaszarvas regéjéhez, Lotz *Szent László legendája*, *Mátyás anyja*, *Az egri leány*, *A walesi bárdok* mellé. A sokszorosítás Simonyi fényképész műve. — A balladákat Zichy Mihály illusztrálta 24 füzetben, a szöveget a lap szélén kísérő rajzokkal, a szöveget is maga írta le. Ráth kiadása 1895—98. E kiadványról Pasteiner Gyula a *Budapesti Szemle*ben 1895. 84. kötet; Riedl Frigyes: *Bevezetés* az Arany-Zichy albumhoz. A *Pesti Napló* ajándéka, 1898. — 17 balladát Buday György illusztrált. (Az Erdélyi Szépmíves Céh kiadása, 1933.) — Bóka László ballada-kiadását Csiky Gyula kísérte rajzokkal. — Népszava Könyvkiadó, 1948. — Soltészné Szilárd Kató: *A. J. a magyar képzőművészeteh tükrében.* — *Budapesti Szemle*, 1935. 236. kötet, 49—85 l. — Farkas Zoltán: *A. J. és képzőművészetünk.* — *Nyugat*, 1932. II. 398. l.

Válasz Petőfinek. Kézirata a Nemz. Múz. Széchenyi Könyvtárának Petőfi iratai közt, a M. T. Akadémia letéte. A kézirat felső szélén: *Febr. 11. 1847.* Petőfi versét, Arany alábbi feljegyzésével, első levelének hasonmását közölte az ÖM. Arany levélválasza először ebben a könyvben: *Szendrey Júlia ismeretlen naplója, levelei* stb. — Közzéteszik és feldolgozzák dr. Mikes Lajos és Dernői Kocsis László, Bp. 1930. — A *Válasz* nyomtatva először az *Életképek*ben, 1847., I. félév, 19. sz., május 8., másodszor csak a költő halála után a *Budapesti Hirlap*ban, 1882. 322. sz. mutatványul az ÖM készülő kiadásából; harmadszor ÖM. —

Ez a vers jelent meg Arany nevével elsőnek kisebb költemények közül. Vallomás ez költői irányáról. *Toldi* sikere a Kisfaludy-Társaság költői pályázatán felkeltette Petőfi figyelmét. Elkérte a kéziratot a Társaság titkárától, Erdélyi Jánostól, s amint elolvasta, levelet és verset írt Aranynak, kiben a maga népies irányának követőjét látta. Arany ezzel a verssel és levélben válaszolt. Petőfi versét s a maga válaszát másolatban elküldte barátjának, Szilágyi Istvánnak (47. nagypéntek). Midőn *Toldi* megjelenése küszöbön állott, Petőfi kiadta a maga versét az *Életképek*ben (1847. ápr. 17.), *Toldi* megjelenése után Arany válaszát szintén. Akkorra Vahot Imre már a *Pesti Divatlap*hoz kapcsolta Aranyt, (Szilágyinak 1847. nagypéntek), akl nem tudta, hogy a fiatal írók Vahottal szakítva, az *Életképek* körül csoportosultak. Vahot a *Divatlap* 21. számában, május 16-án, *Igazolás* címen szükségesnek látta kijelenteni, hogy a verset Arany még akkor adta át Petőfinek, mikor nem volt elkötelezve a *Divatlap* kizárólagos munkatársának.

(Vahottal való viszonyáról l. Arany levelét Szilágyihoz, 1847. nagypéntek, — Petőfihez, jún. 25.)

A Kisfaludy-Társaság *Szépirodalmi Szemléje* a folyóiratok közleményeit is bírálni szokta. 1847. jún. 13-án a 20. számban a három divatlapról beszámolva, elismeri Petőfi verséről, hogy »megragadó, teli népölelő hévvel«, de megrója, hogy »ő magán kezdi a költészetnek vagy minek a történetét«. A *Honderű* folyvást gúnyolta Petőfit, most is igyekezett nevetségessé tenni költői levélváltásukat (1847. 20. sz. máj. 18.); travestiát közölt *Óda Ökör-sz*emhez és *Viszonóda Sármányká*-hoz címmel. (Lenyomtatva: *Petőfi napjai a magyar irodalomban*, 1842—1849-ig, összeállította Endrődi Sándor, — 304—305 l.) Július 6-án pedig azt írja az *Irodalmi ÁBC*-rovatban: »Nevezetességül rójuk fel róla (Aranyról), hogy P. úr által megénekeltetett s viszont ő is megénekelte P.-t« (1847. II. félév, 1. sz. 15. l.). Greguss Ágost *Futár* c. füzetében (Szarvas, 1847.) élesen bírálva a *Szózat*ot s Petőfi *Összes Költeményei*nek találomra kikapott 14-ik ívét, szintén így csúfolódott: »Petőfi Sándor verset ír Arany Jánoshoz; mi következik ebből? Arany János visszaír Petőfi Sándornak.«

Arany 1858-ban azt írta Petőfi üdvözlő verse kéziratának szélére: »A *Választ* erre nem vettem föl 1856-ban kisebb költeményeim közé. Ki hitte volna nekem már *ekkor*, hogy kétszeri sikeres pályázat után nem dagadtam ki bőrömből? hogy Petőfi barátságát oly nagyra tartom, mint e Válaszban ki van fejezve. Csúnya álszeméreimnek mondanák, ami akkor, nagy meglepetésemben, valódi érzés volt. Aztán, szó ami szó, a rögtönzött »Válasz« nem is méltó a lelkes költeményhez.« Összes Munkái kiadásának tervében azonban kijelölte helyét.

A varró leányok. Először a *Pesti Divatlap*ban (szerk. Vahot Imre), 1847. I. 20. sz., máj. 16., *Lakodalom jő* cím alatt. Másodszor KK. 1856., *A varró leányok* címmel; azóta így minden kiadásban. — Eltérés *Divatl.*:

2. sor: *gyöngy* népe.

11. sor, PD: előtte...

13. sor, PD.: *jöjjetek* el. —

Ez első balladaszerű költeményében Arany egy népszokást elevenít meg, s erre maga utal a költemény jegyzetében; az alföldi népballadákat veszi mintául. (Petőfinek, 1847. aug. 25. és *Szőke Panni* jegyzete.)

(Roheim Géza: *Magyar néphit és népszokások*. — Balogh József: *Így lakodalmas temetés Arany Jánosnál*, *Ethnographia*, 1928., 39. l.) — A Kisfaludy-Társaság *Magyar Szépirodalmi Szemléje* (szerk. Erdélyi János) azt írta a *Divatlap* ezen számáról (1847. II. félév, 5. sz. aug. 1.): »Arany János költeményei: *Lakodalom jő*, *A méh boszúja*, mindkettő csattanós végűre van kikerekítve. Ezen költeményekből nem lehetne megismerni, vagy csak sejteni sem *Toldi* költőjét. Arany előtt ne lebegjen senki példája. Ő más természet, mint hogy egyes kis dalokban hullongjon költői ereje. Neki a nagya körül kell járni, az alkotó poézis körül.« Arany rendes olvasója volt a *Szemlé*nek. (»Abból csak olvasok valami okosat«. Szilágyi Istvánnak, 1847. jan. 3.) A mintákat ilynemű költeményeihez Erdélyi *Népdalok és Mondák* c. gyüjteményéből vette. Erre Szilágyi István figyelmeztette (1847. márc. 12.). Arany ezt válaszolta: »Majd megveszem és elolvasom Erdélyi értekezését. — Közelebb én is népdal schémákat gyüjtök, e gyüjtemény legtarkább, változatosabb lesz. Jó lesz legalább saját használatomra.« (1847. nagypéntek.) Gyüjteménye nem maradt fenn. Erdélyi I. és II. kötete megvolt könyvei közt, a III. is, mely csak 48-ban jelent meg.

Erdélyi anyagából vonta le Arany a magyar ritmus elméletét; *A magyar nemzeti versidomról* szóló tanulmányában valamennyi népdalpélda innen való. Később Kriza *Vadrózsái* is megvoltak könyvei közöt[t].

Erdélyi gyüjteményének tanulmányozása nyomot hagyott a költő eredeti munkáin. (L. Arany életrajza, I. kötet, 164. l.)

Fordítások: Németre: Kertbeny: *Gedichte;* Korodi; Handmann *Arany's ausgew. Gedichte;* Sponer. Olaszul: Sirola. Szlovákul: Hviezdoszlav.

A méh románca. Először a *Pesti Divatlap*ban, 1847. I. 23. sz. jún. 6. 719. l., *A méh boszúja* címen, négysoros strófákban. K. K. 1856. a cím: *A méh románca;* a hosszú sorokat ekkor tagolta ketté. Egyéb eltérések:

2. sor, PD.: fesleni — KK. 56 és KK. 60: *fejleni*, ÖK.: *fesleni.*
10. sor, PD.: A kis méh *egy* ágon. KK. 56: *Egy* kis méh *az* ágon.
18. sor, PD.: *Bohókás* — KK. Te bohó
24. sor, PD.: *aki* legszebb; KK. — Ami legszebb
30. sor, PD.: kívánok — KK. *könyörgök*
38. sor, PD.: ezt *hagyom* előre — KK. Ezt *fonom*
46—47. sor: *Csókot akar adni a fejére* — KK. *Csókot adni* — *Annak a fejére*
49. sor, PD.: Hiss — KK. Hess -
51. sor, PD.: *Leszakasztva* — KK. Leszakasztám -
54. sor, PD.: *Nekem már* — KK. Már nekem -
65. sor, PD.: *és a lánynak* — KK. S a leánynak -
68. sor, PD.: üté — KK. üti —
70. sor, PD.: *Akkor* haldokolva — KK. S maga —

A harmadik versszak e sorát »nem egyet, *ha'* százat«, megvilágítja a költő *Visszatekintés* című cikksorozatában a IV. fejezetben. »Az irodalmi nyelv ... kerüli a *hanem*-et s helyébe csaknem mindenütt az erősebb színezetű *de*-t teszi. S ezáltal, kétségtelen, a magyar nyelvérzékre... kellemetlen hatást tesz... A cél, mi végett a *de* így bekapott, esztetikai. Egy az, hogy rövidebb a *de* szócska, mint ellenese, más pedig az, hogy a nemcsakban előjövő *nem* a rákövetkező *hanem*-ben ismétlődvén, rossz hangzást szül... mindig érzettem, hol nincs helye a *de* kötszónak s pár esetben inkább a *hanem* rövidített népies alakját (*ha'*) írtam helyébe, pl.: »Lelsz te rózsát, nem egyet, *ha'* százat« — noha úgy sejtem, hogy itt a *de* is megjárná, mert nagy nyomaték áll az utóbbi tagon.«

Fordítások: Németül: Korodi; Handmann: *Arany's ausgew.* Gedichte; Steinacker; Dóczy; Grail É; Sponer. Angolul: Loew: *John Arany, — Songs, — Magyar poetry.* — Szlovákul: Hviezdoszlav; E. Zivny: *Zbozné Zvuky* f-iratban, 1885.

Aranyaimhoz. Kézirata a *Régiebb versek tisztázata* feliratú könyvben, honnan a vers közepe ki van vágva, csak az 1—3 és az utolsó versszak maradt meg. A cím alatt: »Midőn a Kisfaludy-Társaságnál másodízben nyertem pályadíjat.« — (Ezekre az aranyokra vonatkozik a negyedik versszakban a célzás.) Alatta: *1847.* — Megjelent először a *Pesti Divatlap*ban, 1847. 28. sz. júl. 8. — Másodszor K. K. 1856. ezzel a jegyzettel: »*Midőn Toldim pályadíjat nyert.*« — ÖK. — pálya*díjt.* Eltérések a szövegek közt:

3. sor, Kézirat: Lám! — PD.: Lám, — KK. 56: Lám a szerencse —
11. sor, Kézirat: hej, — PD.: S hej, — KK.: 56. Hej —
14. sor, PD.: *az* a gaz nép *tavaly* — KK. 56.: ama gaz nép taval —
16. sor, PD.: *elszéledt*, — K. K. 56.: elillant —

23. sor, PD.: *Se hajtsatok semmit reám* — KK. 56: *Akkor se hajtsatok reám* —
25. sor, 27-ig PD.: *Sőt még ha elküldenélek* — *Se essék az nekiek zokon*: — *Ha az ajtón kivetélek* — KK.: a mai szöveg.
29. sor, PD.: *Ollyankor* — KK. 56. sor: *Sőt akkor* —
35. sor, PD.: *ollyan szegény* — KK. 56.: oly holt szegény —
37. sor, PD.: Talán *biz* — KK. 56.: Talán, mert —
38. sor, PD.: *Holtig szegénységnek* jele — K. K. 56.: Földhözragadt inség jele —
41—44 sor: PD.:

Megfelelnék, de mit érne?
Elhal bennem a felelet. —
Jó atyafi, itt a pénze,
Kérem az adóslevelet.

Kézir. és KK. 56: mai szöveg.

A második vszakban: »Szinünk, nevünk úgyis rokon« — Arca vánéről a költő Ercsey Sándornak, 1856. okt. 3.: »...sápadt legény vagyok én rendesen«. — Németül Spóner.

A szegény jobbágy. Először a *Pesti Divatlap*ban, 1847. II. 34. szám, aug. 19. Másodszor KK. 1856. — Itt először az alcím. — A strófák ötödik sora itt lép először hátrább. Eltérések:

6. sor, PD.: mozdul — KK. 56: mozog —
9. sor, PD.: *saraglyán* — KK. 56: saroglyán —
15. sor, PD.: *menni sebessebben* — KK. 56: lépni sebesebben —
20. sor, PD.: előtűnt — KK. 56: *elétűnt* —
23. sor, PD.: *és* az — KK. 56: mert az —
24. sor, PD.: *Csak bírnák* a jármot, *mindjárt* elragadnák — K. K. 56: Bírnák csak a jármot, mingyár' elragadnák —
30. sor, PD.: hájat, — KK. 56: hájat!
33. sor, PD.: s szomorúan — KK. 56: szomorúan —
34. sor, PD.: KK. 56 és KK. 60, ÖK.: *korcsma* — KK. 1894: kocsma —.
36. sor, PD.: felkene*gették* —, KK. 56: felkenegeték —

A vers magva valóság. Arany 1847. szept. 7-én azt írta Petőfinek: »... az országutat megkövecselték (nekem egy versembe került)...« A levél e kapcsolatát a verssel Waldapfel József vette észre. (*It.* 102. l.) Az alcímmel hlába enyhítette a költő, 47. nov. 11. azt írja Petőfinek, hogy a *Pesti Divatlap* »beszélvén Crabberól, vagy kiről, kit valamely kritikusa jónak látott a gyáripar és nyomor költőjének nevezni, azért, mert természethez hű költő volt, kérdi, ha vajon ilyen nyomor-költészet létezik-e nálunk? Lehet, hogy itt a népköltőkre, főleg talán rám, céloz«. — Hasonló megjegyzést tett e költeményre Erdélyi János is, a KK. bírálatában: »...életkép a multból, félrebillent serpenyőjével az igazság mérlegének. Fölperesi szó az életből mely tulajdonkép nem vitethetik bíró elé, s az alperes válasza mégis mindenkor elfogadható.« (*Pesti Napló*, 1856. aug. 26.—szept. 3. Újabban Erdélyi *Pályák és pálmák* kötetének 408., 409. l.)

Németül Handmann: *Arany's ausgew. Gedichte*; Szlovákul: Hviezdoslav.

Szőke Panni. Először a *Pesti Divatlap*ban, 1847. II. 38. sz., szept. 16. Másodszor KK. 1856; innen lenyomatta a *Nemzeti Képes Naptár*, 1857. Eltérések:

4. sor, PD.: *fel*ment —
12. sor, PD.: a *deák*, — KK. 56: a kasznár —
13. sor, PD.: *fel*megy —
15. sor, PD.: És az apja delhogy bánja! —
25. sor, PD.: *Panni* —
26. sor, PD.: *én* virágom —
28. sor, PD.: *Ébredjen* —
29. sor, PD.: *görbedten* —
31. sor, PD.: Vidd *el*, apja, — KK. 56: Vidd ki, apja —

Önéletrajzi levelében a költő a *Varró leányokkal* együtt említi, mint amelyekkel megkísértette »a balladának... népi, eredeti formáját, ... ellentétben a mi németes, mesterkélt, s érzelgős vagy deklamáló balladáinkkal. Petőfi e részben inkább utánam jött, mint megelőzött, legalább a *Megy a juhász* nem volt az én mintám, de az övéi lehetnek az én kísérleteim.« — Gyulai Pál úgy vette észre, mintha Petőfi *Panyó Panija* egyenesen *Szőke Panni* hatását mutatná. (Egyetemi előadásaiban, kiadta Birghoffer István). — Zichy Mihály a balladák közt ezt is illusztrálta, de nem jelent meg: a kapuja előtt pipálva henyélő parasztot, a kackiás leányt, a pesti mulatóban táncoló párokat (»*Szőke Panni a nemzetközi nőneveldében*« — írta alája), a rongyokban gunnyasztó, elsorvadt Pannit.

Németül: Melas. Olaszul: Sirola. Szlovákul: Hviezdoslav.

A rab gólya. Először a *Pesti Divatlap*ban, 1847. II. 43. sz., okt. 21. Itt minden strófa öt sorból áll; a mostani 4—5. sort a KK. 56. vágta ketté. Eltérések:

11—12. sor, PD.: *Abból* áll a mulatsága — KK.: Abban áll a — Mulatsága —
15. sor, PD.: *erős* fal — KK.: magas fal —
16—17. sor, PD.: Jaj! mi haszna is akarna — KK.: Jaj, mi haszna! — Bár akarna —
18. sor, PD.: látni *által* — KK.: átal —
19. sor, PD.: *fel*nézhetne —
29. sor, PD.: *be*zárva —
48. sor, PD.: *el*kuszálva —
50. sor, PD.: nő ki *szárnyad* —
51. sor, PD.: *zúzos* télig —

A KK. bírálatában Erdélyi János ennyit vetett oda: »...nem tudom belátni, hogyan lett verssé *A rab gólya, A méh románca, Háziuraság, A gyermek és szivárvány.*« *(Pályák és pálmák*, 411. l.) Arany magánlevélben azt írta Erdélyinek: »Nem mint *gólya*: de talán mint a 848 előtti sisiphusi küzdelmek képe — mint allegoria — megjárná.« Az ÖK. 1872-nek a szalontai csonka toronyban levő példánya hátlapjára is odaírta irónnal: »*Allegoria az 1848 előtti szabadelvű küzdelmek sikeretlen voltára, szemben a reactióval.*« (Közölte Szendrey Zsigmond: *Irodalomtörténet*, 1918. 216. l.) — Gragger Róbert ezután is azt bizonygatta, hogy a költemény keletkezésének éve, 1847, nem a censura, a burkolt értelem kora; e költemény nem allegoria, hanem a költő képe. »A rab madár Nagyszalontán élt, maga a költő volt.« *(EPhK.*, 1912., 856. l.) Fölfogása mellett külföldi költemények egész seregét sorakoztatta fel. Főképp pedig Fontane költeményét: *Der Kranich*, melyhez szerzője fel is használta »e tárgynak a világirodalomban legszebb feldolgozását«, Aranyét. (Gragger: *Ungarische Einflüsse auf Theodor Fontane*, — *Ung. Rundschan*, I. 1912. 220. l.) Gragger értelmezésével szemben ketten is szót emeltek: Tolnai Vilmos és Kardos Lajos. *(EPhK.*, 1913. 716. l.: a közlöny szerkesztője is nyomban hivatkozott a költő tulajdon szavaira.)

A két értelmezést megkísérelte összeegyeztetni Szigetvári Iván: a költő nem akarta feltárni a személyi vonatkozásokat Erdélyi előtt. — *It.*, 1913. 318. l.)

Arany csak később, tartós csüggedése idején vonatkoztatta magára a vers két sorát (Gyulaihoz, 1857. febr. végén).

Szalontán azt beszélték, hogy Aranyék egy töröttszárnyú gólyát tartottak udvarukon, a gyermekek ápolgatták (Kolozsvári Aladár: *A. J. élete*, 112. l.). Az Alföld madarát Petőfi és Tompa is megénekelték; a madártudós Herman Ottó Arany rajzát tartja leghűbbnek. (*Arany, Tompa, Petőfi madárvilága.* — Budapest, 1914. — Kaminszky László: *A madarak Tompa, Arany és Petőfi költészetében.* Ungvár, 1905. — Szilády Zoltán: *Arany állatképei.* — *Pásztortűz.* 1932. 288—89. l.).

Oroszul: Mihajlova Olga, *Vejsztnyik* Jevropij, 1889. szept., Novics: Magyarszkije poetii, 1897. Németül Kertbeny: *Gedichte*; Korodi, Szeinacker, Hundmann: *Arany's ausgew. Gedichte.* Franciául: Desbordes- Valmore. Román: Pompilius: *Familia, 1887.* Angolul: Loew: *John Arany; Magyar Songs;* — *Magyar Poetry.* Svédül: Kraemer. Szerbül: E. Zivny. Szlovákul: Hviezdoszlav.

Czakó sirján. Először az *Életképek*ben (szerk. Jókai Mór), 1848., 2. szám, jan 9., *Cz... sírja* címmel. Másodszor KK. 1856., *Czakó sírján.* (Az *Életképek* szövegében sok a sajtóhiba; erről Arany Szilágyinak, 1848. jan. 27.). Eltérések a Kk. szövegétől:

5. sor, Életk.: *Miért* halt meg, hiszen még *sokáig* élhetett —
15. sor, Életk.: Kire *gondolkozás* —
22. sor, ÖM.: *zok* sohajt — egyebütt: sok —
27. sor, Életk.: *mérsékelni* —
29. sor, Életk.: *Sorsod ily átkosnak nem szánta végedet* —
31. sor, Életk.: *Te, ki útját állod* —
32. sor, Életk.: *S nyomorú élethez* —
44. sor, Életk.: olvasztani *arról* —
46. sor, Életk.: *jó* —
48. sor, Életk.: *S be*hinti —

Czakó Zsigmond, a nagy várakozást keltett fiatal drámaíró, 1847. dec. 14.-én a *Pesti Hirlap* szerkesztőségében, Csengery Antal szerkesztő szobájában, többek szemeláttára agyonlőtte magát. Az *Életképek* (dec. 19. sz.) Jókaitól búcsúztatót közölt, Petőfitől költeményt: *Czakó temetésén.* Jókai a kárhoztatók ellen fordult, kiknek szemében »gyávaság az élet csatatéréről elfutni«, szinte ezt idézi Arany a második versszakban. A dec. 26.-i számban Jókai hosszabb emlékezést közölt: »Ne mondjatok az emberre ítéletet, holtak fölött csak Isten mondhatja azt.« Ez a hang rezdül meg Arany költeményében is. (Ezekre Tolnai Vilmos mutatott rá, *It.* 1914. 312. l.) Arany hamar elküldte versét; január 7.-én az utolsó strófának már javított alakját juttatja Petőfihez, hogy azzal cserélje fel a régit. Ez Aranynak első költeménye az *Életképek*ben. — A költeményről l. Szilágyi István. levelét, 1848. jan. 17. és Arany válaszát jan. 27. Szilágyi elégiának nézte, Arany inkább Juvenál-szatirának. — Erdélyi a KK. bírálatában hibáztatta több vers sötét színezetét, kivált e versét, mely »vád az élőkre a halottért«. Igen is sokat sorol e csoportba: *A világ, Fiamnak, A dalnok búja* stb. Arany azt mondja erről (Madách bevezetésénél a Kisfaludy-Társaságba): »Mellőzöm a kérdést, hogy a pesszimista irányú költő megszűnik-e csupán ezáltal költő lenni, hisz úgy pl. Byron nem volna az.«

Németül Korodi.

Télben. Első kézirata nagy negyedrét lapon, tintával; alatta *jan. 21. 1848.* (*A*) kézirat). Leírta a költő a *Régiebb versek tisztázata* közé is (*B*) kézirat). A versszakok mindkét kéziraton hatsorosak; a második és harmadik sor két-két sorra van tagolva. Így jelent meg először az *Életképek*ben, 1848. 9. sz. febr. 27., másodszor KK. 56., a strófák mai alakjában. – Eltérések:

10. sor, *A*) kézir.: *Fürjek búvócskáznak* —jav. és *B*): Búvócskázik a fürj —
24. sor, *A*) és Életk.: s hallgat — *B*) és KK. 56.: Hallgat —
31. sor, *A*) és Életk.: Anyját, aki most a — *Többi közt* vegyült el — *B*) és KK. 56: Nyáj közé vegyült el —
43. sor, *A*) és Életk.: Bokorrul — *B*) és KK. 56: Bokorról —
47. sor, *A*), *B*) Életk.: KK. 56. KK. 60: mindegyikén — ÖK.: mindenikén —
55. sor, *A*) és Életk.: *fergeteg* — *B*) KK.: *förgeteg* —
56. sor, *A*) és Életk.: *Röptében* — KK.: Röptiben —
62. sor, *A*) és Életk.: *csapdos* — *B*) és KK. 56: csapdoz —
66. sor, *A*) és Életk.: takart — *B*) és KK. 56: takar —
71. sor, *A*) és Életk.: bolyongva —*B*) és KK. bolyongni —
74. sor, *A*): lábszárat, — jav: — emberlábat —
80. sor, *A*) és Életk.: Oh, költészet, — *B*) és KK. 56.: Oh költészet! —

Petőfi kéziratban olvasta az *Életképek* szerkesztőségében. Azt írta Aranynak: »...nagyon szép verset küldtél Jókainak, azt a *Télben.*« (1848. jan. 29.) Arany a KK. 56. gyüjteményének élére állította.

Németül: A. v. d. Haide.

Eldorádó. Először a győri *Hazánk*-ban (szerk. Kovács Pál) 1848. 175. sz., febr. 17. Másodszor az ÖM. Elegyes darabjai közt. A *Hazánk*ban közölt szöveg az akkori helyesíráson kívül nem különbözik a későbbitől.

A *Hazánk* 1847-ben indult meg. Azelőtt Győrnek németnyelvű ujságja volt: *Vaterland*. 1846-ban egy bálon Radákovits (a későbbi Vas Gereben) társuk vezetése alatt egész csoport diák nyomult be a táncterembe, potrohos németnek öltözve, kezökben a *Vaterland* egy-egy száma. A tüntetésnek sikere volt, a lap 1846. végével megszűnt. Helyébe a *Hazánk* lépett, a neves elbeszélés-iró, Kovács Pál szerkesztésében. Irodalmi rovata magas színvonalon állott. Petőfi 1847-ben az *Életképek* mellett csak ide dolgozott éves szerződéssel; havonta két verset küldött; itt jelentek meg *Uti levelei*. Ide toborozta barátait is: Tompát, Kerényit, Lisznyait; dolgozott oda Garay, Vajda, Gyulai, Mentovich. 47-ben, Szalontán-időzése után, Petőfi azt írta Kovács Pálnak (jún. 19.): »Arany Jánossal beszéltem... szerezd meg, mert nagy költő, annyit mondhatok.« Aranyt is bíztatta: »A *Hazánk*-ba pedig szabad és kell írnunk, Jókai maga is dolgozik bele.« (jún. 18. Ez azt jelenti, hogy összefér az *Életképek* dolgozótársi viszonyával.) Arany küldött is egy részletet *Toldi estéjé*-ből (Első ének, 1—13. vszak, megjel. 1848. 160. sz. jan. 13., Arany levele jan. 7.)

Eldorádó aranytermő vidék, Utópia, Délafrikába képzelve. A költemény Petőfinek *Okatootaia* c. versére emlékeztet, melyet szerzője a közteherviselés elvének a főrendi táblán való bukása idején írt. (Ferenczi Zoltán: *Petőfi életrajza*, III. 185. l.) Mindkettőben fonákul kell érteni a dícséretet. Elmaradottságunk szomorú bizonyságait, a rossz utakat, a vízszabályozás híját, Arany *Az elveszett alkotmány* IV. énekében is említi. Az ingyen bor a korteskedésre vonatkozik, a földosztás a telepítés tervére. Ez ellen kelt ki Tompa szintén *Pusztán* című költeményében, 1850. Tompa műveinek kiadásában Lévay azt írja, már »méregették is az alföldi homokos

(a nem homokos síkságot, melyekről a külföldi (kivált bécsi) lapok hosszú cikkeket is hoztak, azt gondolván, hogy itt gazdátlanul heverő roppant területek vannak.«

Az Alföld népéhez. Nyomtatva először az *Életképek*ben, 1848. 11. sz., mart. 12. Itt egy vszakkal hosszabb, mely később a gyüjteményekben elmaradt; az így szólt:

Azért hát engemet ne mondjatokok tótnak,
Ha beszélem néha dolgát hegylakóknak:
Adja bár az isten, hogy síkon és hegyen
Magyarország népe tiszta magyar legyen.

(E strófát az *Életképek*ből közölte Tolnai Vilmos, *It.* 1928. 147. l.) Másodszor KK. 56., a címhez fűzött ezen jegyzettel: »*Előhangja egy el nem készült költői beszélynek. Mint töredéket föl sem venném a gyüjteménybe, ha már több, részint magyar, részint német anthologia nem közölte volna.*« Az ÖK. csak a rövid jegyzetet közli a cím alatt. Eltérések az *Életk.* szövegében:

12. sor, Életk.: *hiján* —
24. sor, Életk.: *el* nem harapdálja —
27. sor, Életk.: KK. 56, KK. 60: *széllyel* — ÖK.: szélyel —
28. sor, Életk.: *egy domb akkor* éjjel —
31. sor, KK. 67.: elhagyja a sorok közepén a vesszőket.
37. sor, Életk.: *egyenlőre* szántva —
41. sor, KK. 56., KK. 60.: *kedvellitek*; Életk. és ÖK.: kedvelitek —
43. sor, Életk.: *a véretek* — KK. 56.: *nevetek* —
45. sor, Életk.: Nem volt *e mindig* — KK.: ez *mindig* — ÖK.: mindég —
49. sor, Életk.: *sőt el is* vetette —
52. sor, Életk.: *tudtak* élhen halni —
69. sor, Életk.: *fel*keresték —
72. sor, Életk.: alapját *letették* —
73. sor, Életk.: maradt *meg* —

Az itt említett helyi mondákról bővebben emlékezik *Toldi szerelme*, VI. A 61. sorban említett »testhalom« a *Tájkép* c. költeményben is előfordul; a Gesztre vivő úton van. — E mondák ma is élnek a szalontai nép emlékezetében, l. Szendrey Zsigmond, *It.* 1915. 148—149. l.

Németül Dudumi, Handmann: *Arany's ausgew. Gedichte.*

A tudós macskája. Először az *Életképek*ben, 1848. 121. sz. mart. 19.: ezzel az alcímmel: *Érzékeny románc.* A hatodik sor visszatérő sóhajtása: *S haj na* — itt két szóba van írva. Másodszor KK. 56. Eltérések az *Életképek* szövegétől:

11. sor, Életk. *földön, égen* —
16. sor, Életk.: *Csakhogy* —
34. sor, Életk.: *fel*reggelizte —
35—36 sor, Életk.: *A cicának adni felét — Lőn a szolga tiszte* — KK. 56.: *Uriásan* — ÖK.: Uriasan —
48. sor, Életk.: *Ha lábra nem kapna* —
51. sor, Életk.: *leste, várta* —
56. sor, Életk.: *sarlónak* —
60. sor, Életk.: *estén* —
66—67. sor, Életk. Én evém meg *reggelenként* — *Érte* az ebédet —
68. sor, Életk.: *egerészni* —

72. sor, Életk.: *Nagy lett volna* —
79. sor, Életk.: *Sokszor* —

Ezt a történetet Szilágyi István beszélte el Aranynak, Szeremley Gábor M.-szigeti tanárról és Csemeczky nevű szolgájáról; maga Szilágyi mondta ezt Gyöngyösy Lászlónak, aki négy esztendeig tanárkodott Maros-szigeten, Szilágyi igazgatósága alatt. (L. Gyöngyösy László: *A. J. élete és munkái*, 113. l.) Tompa ijesztgette is vele a költőt, hogy elmondja Szeremleynek (1857. febr. 11. levelének végén.). Szilágyi 1847. nyarán járt Szalontán. (Arany Petőfinek, 1847. aug. 5.) Arany az adomát azon melegében versbe öntötte. — Öregkorában, mikor sokat szórakozott gitárjával, versét megzenésítette, 1882. ápr. — Bartalus István: *A. J. dalai*, 1884.

Fordítások: németül Kertbeny: *Gedichte*. Francia: Desbordes Valmore. Szerbül Brancsics Blagoje: *Letopis Matice Srpska*, 1905. és *Iz magyarskog perivoja*. Szlovákul: Hviezdoszlav.

A Dismal mocsárok tava. Először a *Hölgyfutár*ban (Szerk. Nagy Ignác), 1850., 5. sz. jan. 7., ifj. Arva Imre aláírással. Itt és a KK. 1856. és 1860-ban a cím alatt: »*Ballada, angolból, Moore után.*« — A *Hölgyfutár*ban a jegyzet alatt nincs ott Moore neve; a KK. 1856. a jegyzet után még odateszi: »*Különben dismal angol szó borzasztót jelent.* — Fordító.« — Negyedszer ÖK., ezzel: (Moore után). Alatta (1848). Eltérések:

32. sor, HF.: *Játszék* —
41. sor, HF.: *csolnakosa* —

A költemény Moorenak *Poems relating to America* vers-csoportjából való, címe: *A ballade.* — The Lake of the Dismal Swamp. Written at Norfolk in Virginia. — A cím alatt az Aranynál közölt jegyzet, Moorenál is idézet. Utána még ez: »La Poesie a ses monstres, comme la nature. D'Alembert.« — Moore Tauchnitz-kiadásában az első versszaknál a Dismal névhez ez a jegyzet van fűzve: »The Greet Dismal Swamp is ten or twelve miles distant from Norfolk, and the Lake in the middle of it (about two miles long) is called Drummonds Pond.« — Moore ötsoros strófáit a fordító hat sorra bővíti, a rímek ellhelyezésén is változtat: az eredetiben a-b-a-a b.

Tisza Domokos halála után az ő könyveiből a család elküldte Aranynak Moore díszkiadását: *The Poetical Works of Thomas Moore.* — Complete in one volume, London, 1849. — Aranynak ez második fordítási kísérlete angolból; az első Byron *Don Juan*jából *Az új görög dalnok* éneke.

A költőt Nagy Ignác 1848. dec. 18. levelében meghívta a *Hölgyfutár* dolgozótársai közé. Aranyt akkor már az *Életképek* kötötték magokhoz, utóbb a *Nép barátja*. Mikor a *Hölgyfutár* 50-ben megindult, felküldte Nagynak e költeményt; egyelőre csak fordítást, azt is álnév alatt. (L. *A. J. életrajza*, II. 5. l.)

Nemzetőr-dal. Először az *Életképek*ben, 1848. 18. sz., ápr. 23., ily címmel: *Magyar nemzetőr dala.* — Innen átvette a *Nemzetőr* (szerk. Vahot Imre), 1848. 4. sz., *Szabolcsi önkéntes dal* címmel, névtelenül, továbbá *Az őrsereg indulása* című ponyvafüzet, kiadta Sztankó János, nyomatott Debrecen város nyomdájában, 1848; itt három gyarló vers után a *Talpra magyar!* s végül Aranynak ez a verse következik. — Negyedszer a *Hangok a multból* c. gyüjteményben (szerk. két magyar honfi, Lipcse), 1851, 185. l.), A...J. aláírással. A KK. 56. és KK. 60. nem közli, csak az ÖK. 1867., a negyvennyolcas vonatkozás leplezésével, így: *Szabad hajdu dala. A XVII sz.-ból;* alatta: *(1848)*; az ÖK. 1869. és a negyedrétű kiadásban az itteni cím alatt. Eltérések:

10. sor, Életk.: *ugy sem* — ÖK.: ugy se —
13. sor, Életk.: *Fel*nyergelem —
14. sor, Életk.: *senki sem* —

A vers keletkezését Rozvány feljegyzései nyomán így adja elő Márki Sándor: »1848. júniusában a IX. honvéd zászlóalj önkéntesei Szalontára bevonulván, Arany, amint este hét órakor hazament lakására, pár perc alatt megírta ezt a verset, Fél nyolckor már ott volt a Rozványék boltjában, hol Fónyad (Fónagy) József szalontai honvéd mindjárt dalt szerzett hozzá, ezt Rozvány György lehangjegyezte és este kilenckor már a kilences honvédeket is megtanították az új dalra, melyet csakhamar énekeltek a táborban.« (*A. J. szalontai éveiből. — It.*, 1917. 120—133. l.) A költő beleírta a Bartalus számára saját kezével lejegyzett hangjegyfüzetbe: »Componálta 1848. Fónagy József honvédhadnagy, Szalontán.« — A füzet a budai Paedagógium birtokában, benne a dal, 87. sz. — Szász Károly megerősíti, hogy 48-ban »széltében énekelték.« (*Budapesti Közlöny*, 1867. 27. sz.) A dal szerzése azonban előbb történt, nem júniusban, hiszen áprilisban már megjelent. Arany maga is tett nemzetőri szolgálatot november első napjaitól 18-ig. (L. leveleit Petőfihez nov. 7. és nov. 19. és *Bolond Istók*, II. én. 6. vsz. V. ö. *Arany életrajza*. I. 225—228.) Szalontai társai tisztté akarták választani, de ez elől kitért. Köznemzetőri sorban töltötte ki két hetét. (Ercsey: *A. J. életéből*, 44. l. Ercsey 8—10 hetet mond, Arany maga Petőfinek kettőt.)

Németül Vasfi és Benkő: *Nationallieder der Magyaren*, Braunschweig, 1852.

Fónagy megzenésítését közölte Káldy Gyula: *A szabadságharc dalai és indulói*, 11. sz.

Egyesülés. Megírása idején nem jelent meg, kéziratára Kriza János iratai közt akadt rá Gyulai Pál, 1880-ban. Ő közölte először a *Budapesti Szemlé*ben, 27. kötet, 1881., júl. 128. l., a cím alatt: 1848. Az eredeti kézirat később Benczur Gyuláné birtokában volt, (egy lap két oldalán, aláírva a költő neve). Másodszor az ÖM.-ben. A *Magyar Remekírók* kiadásában az évszám mellett: *március*; ez hibás, mert Erdély Unióját május 29-én mondták ki.

Mikor Petőfi 1846. őszén Koltón időzött Teleki Sándornál, sűrűn folytak ott tanácskozások az Unió felől; egyik ilyen alkalomra rögtönözte *Erdélyben* című költeményét. (L. a Havas-kiadás jegyzetét és Ferenczi *Petőfi életrajzát*, III. 23—24 l.) Erre céloz Arany a vers első soraiban. Az irodalom buzgón lelkesített az Unió mellett. 48. elején Gyulai, Mentovich és Szász Károly együtt adták ki első kötetüket *Nemzeti Színek* címen; jelszava: Szabadság! Unió! A márciusi 12 pontból a 12. követelte Magyarország és Erdély unióját. A magyar országgyűlés 1848-ban a VII. tcikkben mondta ki az egyesülést, a kolozsvári diéta május 29.-én fogadta el. Ez eseményt Petőfi *Két ország ölelkezése* költeményével ünnepelte, Kriza János is versel: *Egyesülés, Egység.* — Érthető, hogy az esemény szóra bírta az Erdély szélén élő Aranyt, kinek szülőföldje sokáig az erdélyi fejedelemséghez tartozott.

A rodostói temető. Kéziratát a költő 1848. májusában (20. körül), mikor a *Nép barátja* dolgában Pesten járt, magával vitte. Júl. 1.-én azt kérdezi tőle Petőfi: »Az a Rákóczi-féle versed itt maradt; elküldjem vagy otthon is megvan?« Megjelent az *Életképek*ben, 1848., II. 3. sz., júl. 16. Másodszor az ÖK.-ben. Az *Életképek* szövegének eltérései:

6. sor, Életk.: *csendet* —
11. sor, Életk.: Ah! *mi*dőn — KK 56: Ah! Midőn

22. sor : fűben fában *megmoccan* az élet —
28. sor : *átkos önkény vas igába hajtott* —
33. sor : *mint egy* örök mécset —
66. sor : neve *hangzék* —
72. sor : *a ki* —
75. sor : *mindig* alább —
78. sor : csak a *kényúr* retteg —
87. sor : *valamelly* lángnyelvet —
88. sor : El-el kapja *félig* —
89. sor : halomra *tolja* —
90. sor : *Épen* mint —
101. sor : *szerepöket* váltva —
111. sor : *Kik* diadalt —
114. sor : *csoda sejtelmével* —
124. sor Életk. és ÖK. : *Előbb föl kell* támadnia? — ÖM. előbb kell föltámadnia? —
127. sor : *Ne fürösszed* —
136. sor : *megrothadva* —
138. sor : *Mért ki nem hajt ! Mért nem zöldell !*
144. sor : Kard, *láncsa* —
146. sor : *Álmában* —
169. sor : *restség* és —
170. sor : *vétkök miá !* —
174. sor : *Erőszakkal hajdan egy kis* —
176. sor : *Önkénytes* —
182. sor : *csontaikra* —
194. sor : *élt!!!* —
210. sor : *A csatát* —
214. sor : örök *időre* —

Tolnai Vilmost Radalovics apátnak a versben előforduló neve nyomra vezette : hol olvasott Arany Rákócziról. Mikes e nevet nem említi, de igen Horváth Mihály : *A magyarok története*, Pápa, 1844, III. 412. 1. — Arany készült is e könyvet megszerezni. (Szilágyi Istvánhoz, 1847. jan. 31. — Tolnai Vilmos : *Arany Rákóczi-költeményeiről*, — *It.* 1935. 205-210. l.) Rákóczi alakjának feltámasztásáról l. Zlinszky Aladár : *It.*, 1935 109-122. — Galamb Sándor : *Rákóczi a magyar költészetben.* — *Napkelet.* 1939. — Császár Elemér : *Rákóczi a magyar költészetben.* — *Rákóczi emléke*, II. 123 l.).

Arany Thaly *Vitézi Énekei*nek anyagához adott egy verset : »Hallgassátok meg magyarim, amit beszélek« kezdetű »Rákóczi kesergőjét«. Szalontáról kapta, szájhagyomány után feljegyezve, megvolt iratai közt, kottáival együtt. Az első hét versszakot közzétette Rozvány : *Nagy-Szalonta mezőváros története*, 1870.

Egy életünk, egy halálunk... A legszebb virág. Mind a kettő *a Nép barátja* néplapban (felelős szerk. Vas Gereben, szerkesztőtárs Arany János), 1848. 5. sz., júl. 2. — *A legszebb virág* 5—6. sora itt : Nem terem az kertbe, *virágágyba* vetve, *A fekete földből* sehol ki nem zöldül. — Mind a kettőt újra lenyomatta egy ponyvafüzet : *A lelkes jászok és kunok elindulása.* Debrecen, 1848., Telegdi Lajosnál. Címét a füzet az első darabtól vette, mely 3000 jász-kun hadbavonulásáról szól a szerbek ellen, krónikás modorban; szerzője Radó Imre, Hajdu-Szoboszlón. Ez után következik Arany két költeménye, *A. J.* aláírással. Utánuk *A legelső szabad tavasz virágzik...* kezdetű ismeretes dal. A füzetet ismertette és Arany két versét közölte

Kerékgyártó Elek, az *Egyetértés* tárcájában, 1883., 254. sz. Az *Egy életünk* kezdetűt közölte Áldor Imre: *A forradalom költészete*, Pest, 1867. II. 1., és Botond: *Szabadság lantja*, Kolozsvár, 1868., 126. l.; mindkettőt lenyomatta V. I. (Visi Imre): *A. J. a forradalom alatt* c. cikkében, a *Nemzet* tárcájában, 1882, nov. 14. A *legszebb virág* címűt közölte a *Fővárosi Lapok*, 1882., 263. sz. — Arany művei közt először az ÖM.-ben.

A *Nép barátja* hetilapot a kormány indította meg a forradalmi érzés terjesztésére; szerkesztőnek Petőfi Aranyt ajánlotta; kaptak rajta. (Petőfi Aranynak, 1848. ápr. 18. és május 5.) Arany nem látta annyira biztosítottnak, hogy Szalontát odahagyva, családja jövőjét rábízta volna. Petőfi csak arra tudta rávenni, hogy ne váljon meg végképen a laptól és jövedelmétől. Szerkesztő Vas Gereben lett. A lap 1848. jún. 4.-én indult meg: »*Nép barátja*. — Kiadja a pesti középponti választmány. — Felelős szerkesztő Vas Gereben, szerkesztő-társ Arany János.« —Előfizetése egy évre 7 frt. 50 krajcár, bankóban. — A szépirodalmi részbe Petőfi, Tompa, (utóbb Babos álnéven), Czuczor, Vajda János, Petőfi István küldtek verseket. Arany itt közölte *Losonczi István* nagyobb költeményét is (1848. 10. sz. aug. 12.). Első versei, mint ez a kettő, még általánosságban a szabadság, a nemzeti függetlenség kivívására lelkesítenek. Valóságos toborzók. (Az *Egy életünk* jeligéje Petőfi *Katonaélet* c. versének refrainje.) A későbbiek egyre hevesebbek, párhuzamosan cikkeivel. Itt is a 2., 3. versszak egybevág azzal, amit a *Nép barátjá*ban (1848. aug. 6.) közölt. *Országcímer és nemzetisztn* c. cikke Magyarország gazdasági kizsákmányolásáról mond. *Mentsük meg a hazát!* c. cikkében is kikél az ellen, hogy a bécsiek úgy nyultak Magyarországba, mint egy pénzesládába (1848. 10. sz. aug. 6.). Cikkei egyre határozottabbak és erélyesebbek, együtt fejlődnek az eseményekkel, része van ebben Petőfi személyes hatásának is. A nemzetiségek felkelésével a *Kinek van igazsága* c. cikke is ilyen szellemben foglalkozik.

A *Nép barátjáról* l.: Váli Béla: *Egy hirlap története 1848-ban.* A *Nemzet* t rcájában, 1883. febr. 7. és 8. — Váli Béla: *Vas Gereben élete és munkái. EPhK.*, 1883., külön is. — Ferenczi József: *A magyar hirlapirodalom története.* Bpest, 1887.

Lóra...l — Mit csinálunk? Mindkettő a *Nép barátjá*ban, 1848. 6. sz., júl. 9. Mind a kettőt közölte Áldor Imre: *A forradalom költészete* (Pest, 1867., 7—8. l.); később V. I. a *Nemzet*ben, 1882., nov. 14. Közölte az elsőt Botond: *Szabadság lantja*, (Kolozsvár, 1868, 43. l.), a másikat Léczfalvi B(odor) L.: *A riadó* (Kolozsvár, 1868, 52. l.). A költő gyüjteményében először ÖM.

A *Lóra...* l kezdősora Erdélyi gyüjteményében, I. 271. sz.; ugyanott a 272. és Arany L.—Gyulai II. 59. l. Az Erdélyi I. 271. első sorát idézte Arany *A magyar nemzeti versidom*ról szóló tanulmánya első szakaszában. — *A mit csinálunk?* készülődését *Kinek van igazsága?* c. prózai cikke is említi (1848. okt. 1.): »...m'n len kovácsműhelyben láncsát kalapálnak«.

Németre Gustav Steinacker: *Ung. Lyriker*, Weimar, 1875. 225. l.

János pap országa. Először az *Életképek*ben, 1848. 11. sz., szept. 10. Keltéről közelebbit mond a költő levele Petőfinek, 1848. aug. 12., »*János pap országát* olvasd el, azért küldöm.« Közölte a *Népszava*, 1906. 145. sz., a *Világ*, 1911. 131. sz. A költő minden gyüjteményéből kihagyta. Művei közt először *A. J. ÖM.* gondozta Voinovich Géza, I., és *A. J. Összes Kisebb Költeményei* Voinovich G. bevezetésével és jegyzetekkel, 1924.

János pap országa közmondásszerű szólás. A *Magyar Közmondások Könyvé*ben (1851. — 3986. sz.) Erdélyi János úgy értelmezi: Képzelt világ. — Több szótárban megkereste Dobótzky Pál (*Magyar Nyelv*, 1912. 37. l.);

Páriz Pápainál India, Czuczor-Fogarasinál: Sehonna, Utópia. (Dobótzky, Putnoky, Tolnai régi irodalmi előfordulásait idézik, *M. Nyelv.* 1912. 264, 466.) Említi Csokonai *(Az özvegy Karnyóné s két szeleburdiak*, III. felv. végén, *Tempefőiben* szintén, III. felv. VI. jel.); Kemény Zsigmond *A rajongók*ban (Gyulai kiadásában 170. l.), Shakespearenál a *Sok hűhó* Bencéje kész elhozni a János pap lábanyomának mértékét (II. felv. 1. jel.). — A szólás másik alakja Erdélyinél (3987. sz.), János pap ítélőszéke', így említi Mikes, 96. levél. Ilyen szólás többnyire valamely elteledett eset foszlánya. Freisingi Ottó krónikás 1144-ben a pápai udvarnál a gabulai (Gabál, Antiochiában) püspöktől egy hatalmas pap-királyról hallott: Presbyter Johannes, aki leverte a médek és perzsák királyát; bibliai névvel ruházták fel és kereszténnyé avatták. (Oppert: *Der Presbyter Johannes in der Sage und Geschichte*, Berlin, 1870.) — Zarncke értekezése: Abhandlungen der Sächs. Ges. der Wissenschaften, 1883.). Wolfram von Eschenbach Parsifal mór féltestvérétől származtatta, aki visszament Keletre. (V. ö. Szász Károly: *A világirodalom nagy époszai*, II. 85.) A XIII. században János papnak egy leveléről járt hír Európában; leírta tartományát, Indiát; így említi Cervantes, *Don Quijote* előszavában); birodalmának folyói drágakővel folynak, földje csodálatos növényeket terem. Ezek régebbi mesékből valók. Minden nép mesevilága ismer ilyen anyagias Paradicsomot; a németeknél Schlaraffenland, franciában Cocagne, Spanyol-olasz Cuccagna. Az elképzelés behatolt az irodalomba is (Rabelais). Nálunk Valkay András írt róla verses krónikát, Báthori Istvánnak ajánlva, Kolozsvár, 1573. A XIV. századból való Oszwald újbányai jegyző verstöredéke (tárgyalta Cinkotzky Jenő: *Német Philol. dolg.*, IX.); Pócs András verse 1791. — Arany költeménye, gúnyját tekintve, *Eldorádó*jával rokon, az egészet hazai színre alkalmazza, az első keresztény térítők korába teszi, de valójában kivált a Kollonits óta folyt elszegényítő és németesítő politikára gondol.

Ez a nagyarányú antiklerikális szatíra magában áll Arany költeményei közt, de néhány prózai nyilatkozata arra vall, hogy ezidőtájt foglalkoztatták hasonló gondolatok. A főpapság birtokféltéséről és népellenes magatartásáról szól *Mentsük meg a hazát!* c. cikkének eleje a *Nép barát*jában (1848. szept. 17.); Szt. István térítéséről, a papok és németek szövetségéről a *Mik voltunk, mivé leszünk* (1848. okt. 8.) cikk eleje. Ez a hang uralkodik erről Sárosi Gyula *Arany trombitá*jában szintén. A honfoglaló magyarságról írja Petőfinek (1847. febr. 28.) »E nemes vér, mintlhogy az *egy igaz úr* előtt szolgailag csúszkálni nem tuda, szolgává kényszeríttetett: ellenben jöttek idegen földről, támadtak a haza megnyügzött idegen népe közül *szolgák*, s azok lőnek urakká.«

Valkay forrásait felderítette Binder Jenő (*EPhK.*, 1886. 532. l.). Az egész tárgykört kimerítően feltárta Turóci-Trostler József: *János pap országa, Tündérvölgy és kulináris Paradicsom.* — (*Magyarságtudomány*, II. évf. 3—4. sz. Különlenyomat: *Szellem és irodalom*, V.Bpest, 1943.)

Rákócziné. Megjelent az *Életképek*ben (szerk. Jókai Mór) 1848. II. félév, 8., sz., aug. 20. Másodszor: *A szabadság zengő hárfája.* A magyar fiatalságnak Arany Jánes, Debrecenben, Telegdi Lajosnál, 1849. Az *Ellenőr*ben lenyomatta Csernátony Lajos, 1870. I. 19. sz., jan. 25., emlékezet után tollba mondva. A költő számára Ercsey Sándor másolta le az *Életképek*ből, erre a költő ráírta: »*Általam kiadatlan összes költeményeim közt*« .1853. körül beírta a *Régiebb versek tisztázata* közé: *Ballada. — 1848.* A KK. 56. és 60. nem közli, az ÖK. 1867. sem. Pedig önéletrajzában sikerültnek tartja, de az *Elegyes darabok* előszava hozzáteszi: »*most sem opportunus.*« — Később *Utasítás összes munkáim netaláni új kiadása esetére* feliratú jegyzékében

vette a kisebb költemények közé, a *Nemzetőr-dal* után; az ÖK. csonka toronybeli példányába pedig odaírta: »*A rodostói temető után beiktatni Rákóczinét*« (*IK.*, 1923. 91. l.).

A későbbi tisztázat egy-két helyen módosít az *Életképek* szövegén. Életk. 21. sor: csilapitsd; 25. sor: útnak *indul*, kézir.: ered; 77. sor: *oroszlánom* — a kéziratot kijav.: oroszlányom.

A költemény alapja Horváth Mihály: *A magyarok története*, III. 383. l. »...a király Rákóczi nejét Ujvárnál (Érsekújvár) táborozó férjének látogatására bocsátotta. Meglátogatta őt ugyanazon időben József meghagyásából gróf Wratislaw is, hogy vele a békéről személyesen értekezzék — neje Bécsből, hol fogva volt, hozzá bocsáttatott, hogy őt békére bírja, de háborút javaslott...« (L. Tolnai Vilmos: *Arany Rákóczi-költeményeiről. It.* 1935. 209. l.).

A hatodik versszakban: »úgy ha jöttél« Greguss szerint azt jelenti: »ökve. Lehr Albert a *MNy*-ben (1877. 67. l. *Igazítások* címen) úgy értelmezi: »Isten hozott, ha nem úgy küldtek«, »ha magadtól jössz«. A költő ezt a magyarázatot m'g mesterkéltebbnek találta, és csodálkozott, hogy ebből »oly *vexatus* hely kerekedett a commentátorok kezében«, addig »homályosnak ezt a helyet nem találta senki«. Meg is írta ezt a *Nyelvőr* szerkesztőjének, de a levelet nem küldte el, csak Hátrahagyott Iratai közt jelent meg, *II. köt., Apróságok a Nyelvőr számára.*

Olaszul: Sirola.

A rablelkek. Először az *Életképek*ben, 1848. II. 9. sz., aug. 27.— Másodszor az ÖK. közt. Eltérések az Életk. szövegétől: Börtönünk*nek* ablakit — 5. sor lángözön*hez* — 8. sor: *Kellemes* homály- 32. sor: *Mindig* jó idő —

A költő nem riadt vissza a forradalomtól. 1847. május 27. így írt Petőfinek a népről: »...azon politikai *nulla*, azon még fejetlen *zero*, melyekhez nem több, csak egy vonás: 1 (mi például kardvonás is lehet) kivántatik, hogy politikai milliókká emeltessék.« A *Nép barátjá*ba írt utolsó cikkében is (»*Mentsük meg a hazát!* — szept. 17.) kimondta: »...a nemzet nem írtózik a szent harctól, melynek neve forradalom.«

Németül: Sponer.

Él-e még az Isten? Először a *Nép barátjá*ban, 1848. 20. sz., okt. 15. Átvette Áldor Imre: *A forradalom költészete*, (Pest, 1867. 8. l.) és Léczfalvi B(odor)L.: *A riadó* (Kolozsvár, 1868.), közölte a *Nemzet* is, 1882. nov. 14.— A költő összegyüjtött munkái közé az ÖM. vette föl.

E vers keserűségét a költőnek 48. okt. 1. megjelent: *Kinek van igazsága?* c. cikke érteti meg, mindkettőt a megelőző események: Batthyányi és Deák sikeretlen küldetése az uralkodóhoz, a száztagú küldöttség, mely üres szavakkal tért haza, a Jellasichot megdícsérő kézirat, melyre Jellasich betörése következett. Arany 1848. nov. 5. cikkében is megszólal ez a felkiáltás: »Igazságos Isten, ne késsél sokáig!« (*Fellázadtunk-e mi magyarok?*)

Az örökség. Először a *Nép barátjá*ban, 1848. 22. sz., okt. 29.— Benne van Áldor és Léczfalvy említett gyüjteményeiben. Közölte a *Nemzet* is, 1882. nov. 14. A költő művei közt először az ÖM.

A költemény érzése, tartalma párhuzamos a költőnek a *Nép barátjá*ban *Mik voltunk? mivé leszünk?* címen közölt cikkével (1848. okt. 8.), mely végigfutva a magyar nemzet történetén, azzal végződik, amivel ez a vers: »Ha most elhagyjuk magunkat, az Isten is elhagy bennünket«. A versnél egy héttel utóbb megjelent fejtegetése: *Fellázadtunk-e mi magyarok?* azt mondja: »... a nemzet nem írtózik a szent harctól, melynek neve — forradalom.« Ez a vers és ez a cikk az utolsó, melyek Aranytól a *Nép barátjá*ban

megjelentek. Régóta elégületlen volt a lap szerkesztésével, megírta ezt Petőfinek (1848. aug. 12.), Vas Gerebennek is (1848, jun. 30.), de, bár többször megfordult Pesten, (aug., szept., dec.); távol vidéken lakván, nem volt módja a lapot állandan irányítani; sokszor saját cikkei is megkésve érkeztek. Arany az 1849. évi 9. sz.-tól fogva (márc. 16.) levétette nevét a lapról. Mikor Vas Gereben lapja az év közepére megszünt, Szemere Aranynyal és Gondol Dániellel új néplapot készült indítani, június — júliusban, de az a megindulásig sem jutott el. (Czóbel Ernő: *A. J. tervezett néplapja, a Népszabadság.— I.t.* 1917; *A. J. életrajza*, I. 244—48.)

Álom — való. Először az *Életképek*ben, 1848. II. 24. sz., dec. 10. — Másodszor ÖK. Az utólagos javítások egy részét közölte Váczy János: *Arany J., Tompa és Vörösmarty műveinek új kiadása.* — *EPhK.* 1886. 668. l. — Váczy János segítségére volt Arany Lászlónak az ÖM. sajtó alá rendezésénél, azért kaphatta tőle emlékül a költemény kéziratát. Az általa is közölt variánsokat (V. J.) betűk jelölik.

1. sor. Életk.: Fekszem kínos ágyon; minden — ÖK.: ágyon. Minden —
15. sor, Életk.: fatörzs*hez*, — ÖK.: fatörzshöz —
22. sor, Életk.: *a fű meg sem hajlik* — Ök.: még a fű se hajlik —
23. sor, Életk.: Lepke*módra* — Ök.: módon —
25. sor, Életk.: étherré *lesz* — ÖK.: vált (V. J.) —
34. sor, Életk.: köd*felhőben* — ÖK.: felhőbe' —
36. sor, Életk.: *fellegeknek hamva* — ÖK.: *szürke felleg hamva* —. (V. J.) ÖM.: felleg szürke hamva —
43. sor, Életk.: *szál fű* — ÖK.: fűszál (V. J.)
44. sor, Életk.: *éjszaka* — ÖK.: éjtszaka —
49. sor, Életk.: *édes-andalogva* —. ÖK.: csendes-andalodva — (V. J.)
54. sor, Életk.: kelnék *előle.* — ÖK. az útból — (V. J.)
55. sor, Életk.: *Fejér.* — ÖK.: Fehér —
57. sor, Életk.: *teljes* hold. — ÖK.: telyes —
70. sor, Életk.: Nincs *alunni vágyam*, holott — ÖK.: Nincs *vágyam* alunni, pedig — ÖM.: Nincs erőm alunni — (V. J.)
73. sor, Életk.: *egy szú az* — ÖK.: szú őröl — (V. J.)
102. sor, Életk.: *öldökli a zsarnok* — ÖK. *ölik ádáz kardok* — ÖK. 72.: öli ádáz zsarnok —
124. sor, Életk.: *az irtó* fegyver — ÖK.: fajirtó —
126. sor, Életk.: *S* százszoros — ÖK.: Százszoros —
128. sor, Életk.: *mezetlen* inség — ÖK.: mezetlen inség —
129. sor, Életk.: A mezőkön — ÖK. A vadonba —
131. sor, Életk. Ott a *megszegett* hit, ott a *gőgös* ármány — ÖK.: Ott a hitszegő hit, ott a dölyfös ármány — (V. J.)
140. sor, Életk.: szebb *életre* — ÖK. álomra —
150. sor, Életk: *Készítni* Szigetvárt — ÖK. Áldozni (V. J.)
155. sor, Életk.: és ily ifju a vén — ÖK. *s hol ily* ifju —
156. sor, Életk.: *nem lehet halott* — ÖK. nem, élve-halott! —

A költő aggodalmait a szabadságharc őszi szakasza és a decemberi harctéri helyzet érteti meg. Az utolsóelőtti versszak képe a bibliából való, Bírák Könyve, XIV. 5—8. Arany e képet *Mese, mese, mit találtam* kezdetű emlékversében is alkalmazta. A 141. sorban: *a kétségbeesés az én reménységem* — talán egy olvasmányból ered. Az *Erdélyi Hiradó* Toldalékjában 1832-ben Szemerjai Szász Károly összefoglalta az 1831. esztendő történetét. Ez a könyv megvolt Aranynak, Ercsey János sógorától

kapta. A lengyel szabadságharcról szóló részben sok megjegyzést tett, sokat aláhúzott; így a 17. lapon ezt: »Két kútfeje van az *elszánt bátorságnak*. Ügyik a felvett cél elérhetésének reménysége, másik *a kétségbeesés*.« Ez a gondolat ezidőben mélyen hathatott Aranyra. (Lukinich Imre: *A. J. és az 1831-i lengyel szabadságharc.* — *It.* —1949. 118. l.)

Erdély. Először az *Arad* c. lapban (szerk. Bangó Pető), 1848. dec. 16. Onnan közölte Kara Győző: *Arany János összes műveiből kimaradt egyik versérő.* — *IK.*, 1892. 158—160. lap. Innen a *Fővárosi Lapok*, 1892. 211. sz. Arany László felvette a KK. 1894. gyüjteményébe, a szöveg alatt Aradot is kitette.

Az *Arad* újságot Bangó Pető alapította 1848. jul. 1.-én, az év végével megszűnt. Bangó széptani író volt. Átvehette lapjába az *Életképek*ből Petőfinek egy-két költeményét, Tompa is küldött neki verseket (erről *IK.* 1892. 430. l.), Sárosi Gyula szintén, aki akkor Aradon élt, mint váltótörvényszéki bíró. 1848. nov. elejétől 18.-áig Arany ott teljesített nemzetőrszolgálatot. Nov. 19. írta Petőfinek: »Aradon Bangóval ismerkedtem meg.« Verse a novemberi napokra vonatkozik, mikor Czecz alezredes Erdélyből Csucsáig visszavonult (nov. 15.), Kolozsvár feladatott (nov. 17.), Deésnél csatát vesztettünk s Erdély a magyarságra nézve elveszett, míg azután dec. 1. Bem vette kézbe az erdélyi részen a fővezérletet. A költő, mintha végképp elfeledte volna versét, egy jegyzékébe sem vette fel. Bangó tartotta a barátságot. 1850-ben a debreceni *Csokonai Lapok* szept. 25. számában verset írt Aranyhoz:

Szólj, merre vagy, mondd, hol keresselek,
Hová sodortak a szilaj szelek? !

A *Csokonai Lapok*ban éppen akkor folyt névtelenül Arany *Bolond Istók*jának első éneke; Bangó nem vette észre.

A költemény első soraiban Kara György Horváth Mihály ezen sorainak hatására ismer: »Magok azon urak, kik minden polgári s katonai hatalmat magokhoz ragadtak, másoknak semmi befolyást nem engedtek — ők juttatták tönkre Erdélyt, ők játszották azt — habár akaratlanul is — az ellenség kezére. (*Magyarország függetlenségi harcának története*, 2. kiadás, 130. l.) A II. rész 20. sorában a vergődő sas a németet, az oroszlán az erdélyi fejedelemséget jelenti.

Válság idején. Kézirata kettő is volt: egyik Bródy Lajos birtokában, negyedrét íven, a másik a költő iratai közt, ez Buda ostroma alatt, 1944. megsemmisült. A cím mindkettőn: *Magány;* az utóbbi alatt: *Január elején.* A két kézirat betűről-betűre egyezett. A címet azért változtatta meg, mert egy későbbi, de előbb kiadott versének címe is: *Magányban.* Eltérések a kéziratok és az ÖK. szövege közt:

11. sor, Kézir.: *száll alá*, ÖK.: most tűn le, — 28. sor, Kézir.: a holtak harangja, — ÖK.: holtak bús harangja —

1848. dec. vége felé, »ép a legválságosb időben« (írta Arany Petőfi 1847. jan. 7. kelt levelére) a költő fent járt Pesten, hogy számadását Vas Gerebennel tisztába hozza. A trónváltozás, a legalább esküje által kötött V. Ferdinánd lemondása, aggodalmat keltett, a hadiszerencse elpártolt a magyaroktól: Schlick elfoglalta Kassát, Perczel csatát veszt Moornál, Windischgraetz a főváros ellen nyomul. A költő elszorult szívvel ment haza Szalontára. (Levele Petőfihez, 1849. jan. 2., és 12. az ‚iszonyú bizonytalanságról'). A vershez a költő az ÖK. kézi példányába odaírta: »Az 1849. év első napjaiban, midőn a távol vidék semmit sem hallott a Nagyszombatnál megvert magyar sereg, az országgyűlés stb. további sorsáról, hirlap nem

jött, magántudósítás sem, mert Pest futott Debrecen felé.« (Közölte Szendrey Zsigmond, *I. t.*, 1918. 217. l.)

Április 14.-én. A *Respublicá*ban (szerk. Erdélyi János), 1849. 4. sz., jún , 21. — Ujra lenyomatta Hentaller Lajos a *Magyor Salon*ban, 1890. máj., 209. l.; ezután a *Világ*, 1913. 86. sz.-ban közölte Czóbel Ernő. Arany László felvette a KK. 1894. kiadásába. — A *Respublica* Szemere Bertalan köztársasági eszméinek szószólója volt. 1849. ápr. 14. a függetlenségi nyilatkozat és a trónfosztás napja. Összes Költeményeinek a szalontai csonka toronyban őrzött példányába Arany a *Válság idején* c. költeménye mellett megjegyezte: »*NB. jelent volt meg egy költeményem a Függetlenség című, Erdélyi János szerkesztette hirlapban, 1849.*« (Közölte Szendrey Zsigmond, *It.* 1918. 217. l.) A *Függetlenség* az emlékezet tévedése *Respublica* helyett. —

Arany maga is elvetette a kockát. Szalonta községe nem bírta fizetni tisztviselőit. »Szalontán semmi, de semmi kilátás többé a *mindennapi kenyérre*... jelentettem magamat hivatalért...« (Petőfinek, május 23.). Szemere Bertalan fogalmazónak nevezte ki a belügyminisztériumba, május 19.-én. Május 25.-én már Debrecenbe érkezik. Tolnai Vilmos azt gondolja: »az állítmányok súlyos jelenideje a költemény egyidejűségét hirdeti.« (*It.* 1928. 145. l.) Pogány József: *A. J. politikai nézetei.* 1909. — Pogány József: *A. J. a forradalmár.* — *Világ*, 1911. 131. sz.

Haj, ne hátra, haj előre... Először egy ponyvafüzetben: *A szabadság zengő hárfája.* A magyar fiatalságnak Arany János. Debreczenben, Telegdi Lajosnál. 1849. — Másodszor ifj. Ábrányi Kornél közölte: *A. J. kiadatlan költeményei*, — *Pesti Napló.* 1883. szept. 8—16. Harmadszor az ÖM.

Arany 1848. ápr. 22. azt írta Petőfinek a néplap tervére: »Kedvenc eszmém költői hatást gyakorolni a népre.« *Toldit* és *Toldi estéjét* is úgy szerette volna kinyomatni, hogy a kettőt egy huszasért árulni lehessen. (Petőfinek, 1848. aug. 12.) Több verse jelent meg már a ponyván, tudta nélkül. Mindjárt felkereste a ponyvafüzetek kiadóját, Telegdi Lajos könyvárust, aki már neki is lenyomatta két versét, híre-tudta nélkül. (L. *Egy életünk...* jegyzetét.) Hamarosan meg is jelent két füzet, azután a költő Buda visszafoglalásának hírére az egész minisztériummal együtt Pestre indult, június 1.-én. Az első füzet tartalma ez a vers és *Rózsa Sándor*; egy példányt hazaküldött feleségének; ráírta: Ára két pengő krajcár. A füzet címlapján egy szűrös gazdaember olvas és magyaráz hallgatóinak.

Rózsa Sándor. Az előbbivel egy füzetben. Ifj. Ábrányi Kornél ezt is ismertette a *P. Napló*ban, de csak egyes versszakokat közölt. Harmadszor az ÖM.-ben.

Rózsa Sándor, a híres alföldi betyár, 1848-ban lovas szabad-csapatot szervezett, ezért amnesztiát kapott. Az erről szóló értesítést Jókai vitte el neki. (Jelentése megvan az Orsz. Széchenyi Könyvtárban, hasonmása az 1848. c. képes albumban) szerk. Jókai Mór, Bródy Sándor, Rákosi Viktor, 1898). A csapat Asbóth Lajos seregei mellett harcolt a szerbek ellen. Többször kitüntek, de a rendes katonaság meg a környék népe panaszkodott a »zsivány csapat«-ra.

A verset Vadnai Károly fiatal honvéd korában megtanulta. A 70-es évek végén egyszer elkezdte szavalni a költő előtt, tréfálva, hogy kinyomatja a *Fővárosi Lapok*ban. 1883. febr.-ban csakugyan közölve voltak ott az első strófák, emlékezetből.

A betyár-témának ez a motívuma (hogy ha a társadalom bűnbe sodródott üldözöttjei a szabadságharc szolgálatába állnak, hősökké változ-

mak) később több versben tükröződik. (L. Aranynak *Önkénytes sereg* c. cikkét a *Nép barátjá*-ban).

Beállottam... Először e ponyvafüzetben: *A szabadság zengő hárfája.* 2. füzet. A vers után *Rákócziné* következik, az után *Rásüt az esthajnal...* Közölte ifj. Ábrányi Kornél a *Pesti Napló*ban, 1883. szept. 16. Harmadszor az ÖM.

Rásüt az esthajnal... Először: *A szabadság zengő hárfája*, 2. füzet. Átvette a *Szegedi Hirlap* (kiadótulajdonos Tóth Mihály főbíró, felelős szerkesztő Havi és Szabó N.) 1849. júl. 9., ilyen címmel: Mutatvány a ponyvairodalomnak Arany Jánostól készített legújabb termékeiből. — Közölte ifj. Ábrányi Kornél is a *Pesti Napló*ban, 1883. szept. 16. A *Szegedi Hirlap* közleményére Ábrányi közlése után másnap mutatott rá a *Nemzet.* Átvette a *Bolond Istók* c. élclap, 1883. 37. sz. A császári ármádiából a magyar seregekhez hazaszökő katona alakját l. Petőfinél *(Lenkei-százada)* és Jókainál *(Csataképek* és *A kőszivű ember fiai.)*

Én vagyok az anyám átka... Először ifj. Ábrányi Kornél közölte: *A. J. kiadatlan költeményei, Pesti Napló*, 1883. szept. 16. Innen átvette a *Bolond Istók* c. élclap, 1883. 37. sz. Azután az ÖM.

Mikor a kormány visszatért Pestre, Arany elszakadt népies verseinek debreceni kiadójától. Füzeteit azonban folytatni kívánta. Terjesztésük dolgában Szemere Bertalan belügyminiszterhez folyamodott. Petőfi példáját követte ebben, aki Debrecenben 1848. dec. 8.-án megküldötte *Csatadalát* a képviselőháznak, hivatkozva a francia tábornokra, aki a Conventtől segédsereget kért, vagy egy kiadást a Marseillaiseből. Ha az övét »elég buzdítónak találják, nyomassák ki... s küldjék szét országszerte a magyar táborba.« (Havas kiadása, VI. kötet, 74. l.) 1849. jún.-ban Petőfi Szemere Bertalanhoz fordult, hogy *A honvéd* költeményéből rendeljen meg ötvenezer példányt, egy bankó garasával. (Havasnál, VI. 234. l.) A kormány meg is vett huszonötezret. Petőfi Arany kiadójának, Telegdinek is küldött Debrecenbe ötezret, hogy árulja. (U. o. 236. l.) Arany eziránt szintén folyamodott Szemeréhez. »Tisztelt Miniszter Úr! Nem, mintha mások kecsegtető példáján nyerészkedési vágyból indulnék, de, mert megmaradásunk egyik fő feltételének s a népköltészet leghálásb feladatának tartom a népre és hadseregre lehető legnagyobb kiterjedésben hatni, bátorkodom egy igénytelen ajánlatot tenni miniszter úrnak. — Én még Debrecenben megkezdettem a vásári nagyközönség számára verseket félívenként, az idemellékelt alakban kiadni. — Ilyesek terjesztését továbbra is folytatni szándokom, s a már részint azóta megjelentekből, részint a közelebb világot látandókból egy párt szinte bemutatok. — Ára egy fél ívnek két pengő krajcárra van szabva. Ha tisztelt miniszter úr ezeket a nép lelkesedésben tartására célszerűeknek találandja, semmi kétség, hogy terjesztésöket egyrészben álladalmi költségen is elé fogja mozdítani.

Ki tisztelettel maradtam Miniszter Úrnak, Budapest, jún. 16. 1849. alázatos szolgája Arany János m. k.

Cím: Miniszterelnök Szemere Bertalan úrhoz, mint belügyminiszterhez intézett ajánlkozási irat Arany Jánostól.«

Mellékelve volt a beadványhoz *A szabadság zengő hárfája* 1. és 2. füzete, két vers pedig kéziratban: *Én vagyok az anyám átka...* meg *Van-e olyan...* Közölte az iratot Arany László, atyja önéletrajzát kísérő jegyzetei során, az ÖM.-ben.

A folyamodás válasz nélkül maradt. Mellékleteivel együtt a miniszterelnökség mozgó irattárába került; ezt Horváth Lajos, akkor belügyi

fogalmazó, vette magához és őrizte meg. Önála látta s másolta le a verseket ifj. Ábrányi Kornél. A penyvafüzetekben már megjelenteket is kiadatlanok gyanánt közölte; azok már valóban feledésbe merültek. Igazán csak kettő nem látott addig napvilágot, azok, melyeket a költő kéziratban terjesztett be: ez és a következő.

Ez a vers ízről-ízre a népi felfogás tükre. (L. az 1924 évi kiadás jegyzetet.)

Van-e olyan... A költő az előbbivel együtt ezt is benyujtotta Szemeréhez kéziratban. (L. az előbbi jegyzetet.) Kiadta ifj. Ábrányi Kornél a *Pesti Napló*ban, 1883. szept. 16. — A hatodik versszak után kilenc sort kipontozott. Az ÖM. kiadásában hat egész versszak maradt ki (25—48. sorok), ezeket Arany László a KK. 1894. kiadásában a kihagyott strófák soraiból összevont egy versszakkal hidalta át. Így közölte a verset Riedl, a *Magyar Remekírók*-ban. A kézirat Horváth Lajostól a Szemeréhez benyujtott irat mellékleteivel együtt a Borsod-Miskolci Múzeum levéltárába jutott. A beadványt újabban kiadta a miskolci Múzeum igazgatója, Lessik Andor, a *Miskolci Napló* 1921. évi 148. számában, megemlítve a kéziratban levő verseket is. Végül Waldapfel Eszter közölte a teljes költeményt, az *It.* (szerk. Waldapfel József) 1949. évi első számában, a 150—152. lapokon. Itt az ő közlése nyomán adjuk. Ezen költeményeit a költő nem vette fel KK. gyüjteményébe 56-ban, a cenzura miatt, később sem. A legjobbak kézirata nem is volt meg nála.

A 66. sorban »ezer forint nyomorultnak« — l. a *Koldus-ének* jegyzetet.

Nyalka huszár. A költő hagyatékában két kézirata volt. Egyik egy négyrét hajtott nagy ív első oldalán; címe itt: *Nyalka huszár, hová oly vágtatva* (kijavítva: *honnan*). Az ívnek többi három oldalán *A betyár*. A másik kézirat nyolcadrét lapon; az első oldalon fölötte Moore *Nyereség* (később *Nyerészkedés*) c. négy sora; a lap hátán *A Tudománynak háza vagyon* kezdetű, később *Artatlan dac* c. költemény, javítgatva; ez alatt még egy vers: *Görgey Arthur leányának*. (Emlékkönyvbe). — Ezen a lapon a vers címe: *Nyalka huszár*, alatta (*1849-ből*).

Az első kéziraton nehány kisebb javítás volt.

3. sor: *ugy sel* jav. uccse —
6. sor: *Látja bizony* — jav.: Markolatig —
8. sor mindkét kézir. Füzetek: *Tegye, kérem, vissza* — ÖK. Tegye vissza, kérem —
8. sor: *Őrnagy* uram — jav.: Hadnagy —
9. sor: *na* de — jav. no de —
12. sor: *Kifizetem* — jav.: Lefizetem —
13. sor: *Őrnagy* — jav.: hadnagy —

Van egy kézirata a Széchenyi Könyvtárban (*Kéziratos források*, 1789—1867. c. jegyzékben, 143. sz.). Ezen a párbeszédek idézőjelek közé vannak foglalva.

4. sor: forintot, százat —
7. sor: Tegye *kérem, vissza* —
9. sor: *na* de, annyi mint a —
14. sor: Egy szó mint száz —
16. sor: még egy száz... —
17. sor: Mi tagadás?

Nyomtatásban először: *Magyar Írók Füzetei* (szerk. Szilágyi Sándor. Pest, 1850. Geibel Ármin bizománya). — 240 l., név helyett A. betűvel. E füzetek *Magyar Emléklapok 1848. és 49-ből* címmel indultak meg, 1850.

márc. elején, júniusig hat füzet látott napvilágot, Heckenastnál, akkor új folyamba lépett volna, de lefoglalták. Akkor vette fel a *Magyar Irók Füzetei* címet. A 4. számot ismét lefoglalták, szept. 30.-tól új néven élt tovább: *Pesti Röpívek*. Magyar írók füzetei a szépirodalom, társasélet és divat köréből; dec. 8.-tól fogva *Pesti Ívek*. Akkor végképen betiltották. Az élelmes Szilágyi a *Magyar Írók Füzeteit* is megmentette; a *Pesti Röpívek* 1850. 8. száma (nov. 24.) hirdeti, hogy »egy kötetbe fűzve *Magyar Írók Albuma* cím alatt díszes borítékban kemény kötésben árultatik. — Ára 2 frt. p. p.«

A kalandos vállalatról l. Szinnyei Ferenc: *A Magyar Emléklapok*. — *It.* 1912. 113—116. l.) — A *M. Írók Füzetei*ben jelent meg Aranytól az *Emléklapra, Katalin*, mindenik A. aláírással. Ez időben Tompa P. betű alá rejtőzött, Szász Károly Vándor, Lévay Bátor Miklós név alá, Sajóban mindenki ismerte Jókait. Később az *Album* kitette a címlapon Arany nevét.

A verset átvette a *Kecskeméti Naptár*, 1853. A költő csak az ÖK. 1867. kiadásában közölte.

Korhű rajz: Görgey 1848. nov. 15. azt írja Kossuthnak: »...táborkaromban levő néhány jeles tisztnek se lova, se pénze hozzá.« (Görgey István.: *1848—49-ből.*) A vers forrását kimutatta Tolnai Vilmos (*EPhK.*, 1911. 150—51. l.) *Honvéd és huszár élet anekdotokban.* Karádfitól, Pest, 1850. — Karádfi: Szilágyi Sándor álneve. A könyv 33. lapján »egy hadijelenet« ízről-ízre összevág a verssel. Megtoldva azzal: »Az alkudozó tiszt megveregetvén a szép jellemű huszárnak vállát, könnytelt szemekkel távoza tőle s az eseményt a fővezérnek följelentvén, huszárunk néhány napra tiszt lett s egy hasonló szép lovat kapott ő is ajándékba.« — Az esetet több gyüjtemény átvette, jobbára Arany verséből. Így Tolnai szerint *Adomák és jellemvonások a magyar huszáréletből*, összegyüjté egy kiszolgált huszár (1858. 11. l. Huszárpajtásság). Tóth Béla is fölvette az Anekdótakincsbe (III. kötet, 138. l.). Karádfi könyve februárban jelent meg, Arany aug. 19. panaszkodik Szilágyinak a sajtóhibákra. Azon idők tiszteletdíjaira rávilágít Arany levele Szilágyihoz (1850. márc. 20.): »Irodalmunk jelen állapotában s míg névtelenül írok, úgy hiszem, verseim darabjától nem kívánhatok több díjt négy p. forintnál. — Ha e díjazást az irodalom meg nem bírja, úgy örömestebb írok minden díj nélkül.« — »A *Nyalka huszár* menjen tiszteletből a t .példány fejébe.« (Május 7.)

A betyár. Kézirata megvolt a költő hagyatékában, az előbbivel egy íven. A dallam mindenütt későbbi írással. Az első szak 1—4. vszaka először *A magyar nép könyvé*ben (szerk. Csengery Antal és Kemény Zsigmond), 1856. 9. l., *Pusztai dal* címmel. Másodszor KK. 1856. A töredék egészében először a *Koszorú*ban (szerk. Arany János) 1865. 579. l., csillag alatt e megjegyzéssel: »Első szakai egy románc-körnek, mely (gondolom, mivel alapeszméjét az idők túlszárnyalták) félben maradt.« — Másodszor ÖK. 1867. az *Elegyes darabok* közt, az előszó szerint: »Tárgya miatt nem véltem kiadhatónak valaha.« Eltérések a kéziraton az ÖK. szövegétől:

I.

2. sor: *A nagy* ménes —
4. sor: *Iszog* — jav. Bort iszik —
9. sor: *Hej*, —
15. sor: *El van az szeretve régen* —
16. sor: *kend* —
18. sor: *Csak kötődnék, csak nevetne* —
19. sor: De a *legény* —

23. sor : *felel* Pista —
31. sor : Néha *egy-egy nótát* kurjant —
36. sor : *Tartsad* azt a —
40. sor : *Egy-fiú* — ÖK. : egy fiú (kiemelés nélkül.) —
49. sor : *Avval* köszön s indul —
52. sor : Mig *bemegy* az éjtszakába —
53. sor : Sok *betyárság* —
A párbeszédek a kéziraton idézőjelben.

II.

Dallama előbb így volt jelezve : Virágokból lesz a koszorú,
Porcsalmai Palkó szomorú.

8. sor : Mond a *csikós* —
11. sor : Uram, *isten*! *elnéztél sokat* — jav. : Isten! lásd meg dolgomat —
13. sor : *Nézd el ezt az egyet* — jav. : *Még ez egyet* — ÖK. : Ezt az egyet —
14. sor : *Úgy segéljen*! *nem lopok soha* — jav. : *Többet aztán* nem lopok soha —
15. sor ezt se teszem *ugyan* magamért —

III.

Előbb a dallam : Nincsen olyan derék fattyú, mint Miska. —
1. sor : *Maros mentén* —
3. sor : *'Djon* az Isten! —
7. sor : Még huszár? *ez* nagy kivánság —
11. sor : *nevekedtem* —
13. sor : én *szereztem* —
20. sor : *Igyunk pajtás, huszár pajtás, belőle!* —

IV.

A kéziraton a dallam : Majd elmegyünk, rózsám,
Komáromba, Komáromba.

4. sor : azt a nevet, *azt a nevet* —
5. sor : *Haza ment ő mindig* —
15. sor : Káromkodó sem, csak — Hébe-korba —
23. sor : Akkor volt *ő ember* —

I. A kondorosi csárdában — Szarvas mellett — Arany is megfordult, arra vette útját 1857-ben, Kőrösről Szalontára menet (Benkó Imre : *A. J. tanársága*, 105. l.).

40. sor : »Egy-fiú vagy, nem kívánnak« — A családok egyetlen fiát nem vitték el katonának, hogy a család férfi-kéz nélkül ne maradjon. Népdalban is azzal biztatja anyját a legény :

»Zsandárkapitány is csak azt mondja,
Egyes fiú nem lehet katona.«

(Arany L.—Gyulai : *Népköltési Gyüjt.*, II. 86. sz. 236. l.)

II. 3. sor : Szalontai közmondás : Válogat, mint juhász a pergőbe. — Pergő : kis kolomp. (Szendrey Zs. : *MNy.* 1917. 260. l.)

IV. 12. sor : »Káplár-pálca« — Petőfinél is :

Ne félj, ha poros nadrágod,
Kiporozza a káplárod. *(Katona-élet.)*

17. sor : »El merte mondani« kifejezésről Lehr Albert *MNy.* 1912. 117. l.

Fordítások: Handmann: *Pannoniens Dichterheim;* Hack; Lechner. Megzenésítette a költő maga, 1874. Bartalus: *A. J. dalai*, 1884. — Festetich Leó: *Népdalok* I. 1857. — Lombay Elemér: *Magyar Dalalbum*, I. 128. l.

Az Alföldön akkoriban sok betyár-ének termett. Kettőt Arany is feljegyzett és közölt a *Remény*ben (Szépirodalmi és művészeti folyóirat, kiadja és szerkeszti Vahot Imre, 1851. I. 334—336. l.) — *Fábián Pista nótája* címen, a következő jegyzettel: »Íme, egy pár *akasztófa-virág*. Népi költészetünk koszorúja nagyrészben ily virágokból van fűzve, s habár ez, mit itt közlünk, nem tartozik is a jelesbek közé, annyit mindenesetre megérdemel, hogy a népdalok gyüjteményébe valamikor fölvétessék; annál inkább, mert ez nem, mint rendesen szokott lenni, a kivégzettek *requiemje*, mások általi búcsúztatója, hanem maga Fábián, a 24 éves szép ifjú szerzeménye, ki az elsőt bujdosásában írta, a másodikat fogságában, midőn a rögtönítélő törvényszék már meghozá fölötte az ítéletet, mondotta egy város-cseléd tolla alá, mint ezt közlő bizonyosan tudja. —« A verseket 1853-ban lenyomatta a *Kecskeméti Naptár*, Arany János neve alatt. Arany László és Gyulai Pál kiadták a *Magyar Népköltési Gyüjtemény* új folyamában, II. 476. l., a jegyzettel együtt. U. o. a 63. l.-on Fábián Pistáról egy harmadik nótát is közölnek, melyből kitetszik, hogy Fábián Szalontára való volt. Fábiánról Kálmány Lajos is közöl két verset: *Koszorúk az Alföld vad virágaiból*, II. 70—71. l., az elsőbe bele van foglalva az utóbb említett versből négy sor; a másikból kivehető, hogy a katonasor elől bujdostában vált zsivánnyá. Bartalus egynek dallamát is közli, *Magyar Népdalok*. I. 34. l.

Ha álom ez élet... Kézirata a *Lacikonyhá*éval egy lapon volt, szélén ez a megjegyzés: *(1849/50. táján, a haza buktával.)* — Először Arany László közölte, KK. 1894. II. 340. l. a Töredékek közt. Másodszor Riedl, a *Magyar Remekírók* kiadásában, időrendi sorban. Javítások a kéziraton:

3. sor: *gyötrő, buta* álomlátás — jav.: rémes, gyötrő —
6. sor: *küzdésben* kimerült — jav.: kimerült, kifáradt —
8. sor után: *Sem élet, sem álom, rosszabb a halálnál* — (kitörölve) —
11. sor: *vonaglás mutatja* (kitörölve) —
12. sor: *S bár remény nincs többé* —

Az utolsó két sor írónnal van hozzáírva.

A lantos. Első kézirata megvolt a hagyatékban, alatta: *Ősszel, 1849.*— Egy másik kézirata Pap Károly debreceni egyetemi tanár birtokában; a kelet ugyanúgy. Ezen kézirat jele alább P. Mindkettőn az első versszak előtt: 1. áll, az utolsó öt strófa előtt: 2. — Nyomtatva először *Csokonai Lapok*, Szépirodalom és társasélet közlönye. (Tulajdonos-szerkesztők Oláh Károly és Orbán Pető, Debrecen.) 1850. 1. sz. júl. 3., A. jegy alatt; dátum és tagolás mint a kéziratokon. Másodszor KK. 1856. Eltérések:

36. sor, Kézir.: *Forrás helyett* — a lap szélén: S örömükben —
44. sor, Kézir.: A *sió* — Cs. L. KK. 56.: A Sió —
56. sor, Kézir.: Délibábját — KK.: délibábját —
61. sor, Kézir. és P.: Szenvedélyek — Cs. L. KK. 56.: szenvedélyek
81. sor, Kézir. és P.: *Nyomában* — Cs. L. KK. 56.: Nyomába —
91. sor; Kézir., P., Cs. L. őszi hideg szél — KK. 56. beteg szél —

A költő ezt jegyezte kézi példányába: »*Nem szorosan Petőfire vonatkozik, csak eszményileg festi a magyar költő sorsát.*« (Szendrey Zsigmond, *It.* 1918. 215—17. l.) Mégis Petőfire mutat az új Orpheus rajza, a hitves és a gyermek. Aranynak első megszólalása ez Világos után.

Karácsony éjtszakán. Kézirata megvolt a költő hagyatékában: *Karácson éjszakán;* alatta: *Dec. 25. 1849.* — Először a *Hölgyfutár*ban

(Közlöny az irodalom, társasélet, művészet és divat köréből. Tulajdonos-szerkesztő Nagy Ignác. Megjelenik ünnep- s vasárnapot kivévén minden nap délután, divatképek s egyéb műmellékletekkel. Szerkesztőségi szállás hatvani utcai Horváth-ház, első udvar, 3-ik emelet). Egy-egy szám rendesen négy oldalból állt. Híreket is közölt. Munkatársai voltak Arányon kívül Tompa, Zalár, Lévay, Gyulai, Szász, Tóth K., Mentovich, Lauka, Losonczi. A sorok a *Hölgyfutár*ban ketté vannak tördelve. Másodszor KK. 56.: *éjtszakán*, ÖK. 67.: *éjszakán*. — Eltérés a 7. sorban: Kézir., H. F., Akár csillag *légyen*, biztos *égi* lámpa — KK. 56. ...legyen — éji lámpa.

Névnapi gondolatok. Kézirata megvolt, külön lapon, alatta: *December, 1849.*; megvan a *Régiebb versek tisztázata* közt is. — Először a *Hölgyfutár*ban, (szerk. Nagy Ignác) 1850. 29. sz., febr. 5., A. jegy alatt. Másodszor KK. 56. Eltérések:

1. sor, Kézir.: *hosszú* — ÖK.: hosszu —
27. sor, Kézir.: *messziségbe* —KK. 56.: messzeségbe —
29. sor, Kézir.: örö*minnep* — HF., KK.: ünnep —
38. sor, Kézir., HF. KK. 56. KK. 60. ki *jöttél* — ÖK.: jövél —

Nevenapja Karácsony másodnapja után következett. Barátait a nagy vihar szétzilálta. Vörösmarty, Bajza, Vachott Sándor Szegedről vagy Aradról menekülve nála húzódtak meg három-négy napig; Jókai Borsodban bujdosott. A hű Szilágyi István csak 1850. januárjában kereste fel egy-két lapidáris sorral. Arany jan. 19. válaszolt »...jól esett tapasztalni, hogy még van ember, ki rólam emlékezik.« — *A lantos* általánosabb utalása után itt már világosan Petőfit idézi fel a 10. vszak.

Fordítások: Handmann: *Arany's ausgew. Ged.*; Loew *John Arany.* — *Magyar Songs.*

Emléklapra. Kézirata megvolt külön lapon (jele alább: I.), másodszor a *Régiebb versek tisztázata* közt (II.), alatta mindkét helyen: *1850.* — Először a *Magyar Emléklapokban* (szerk. Szilágyi Sándor), 1850. új folyam, 1. füzet, 55. l., A. jegy alatt. Másodszor a *Magyar Írók Füzeteiben*, 1850. 1. füz. 45. l., utóbb a *Magyar Írók Albumá*ban is, ezzel a jegyzettel: »*Egy emlékkönyvi fehér lapra, mit szerző még júliusban, 1849, magához vett.*« Negyedszer KK. 1856. (Akkor divatban voltak a könyvalakú tokba foglalt egyes lapokból álló emlékkönyvek, ilyen lapot küldött Petőfi Adorján Boldizsárnak, 1848. jan. 6. levelével.) Eltérések:

2. sor, Kézir. és KK. 56.: *közzül* — KK. 1860.: közzől —
12. sor, II. Kézir.: lakát hol *tartja* — M. Írók és KK. 56.: hol vette —
18. sor, II. Kézir.: zárjelben —
37. sor, II. Kézir.: M. Írók: dúlta-e *föl* — KK. 56.: fel —
41. sor, II. Kézir.: M. Írók: se' — I. Kézir. KK.: sem —
50. sor, Kézir.: *Hol ciprusát a gyász hír lengeti!* — II. Kézir., M. Írók: Hol ciprust lenget a gyászhír neki? — KK. 56. Hol ciprust ültet —
59. sor, I. Kézir.: *Ki nyitja meg hajlékát* — jav.: Ki mer hajlékot nyitni —
60. sor, I. Kézir.: A *fáradottnak* — jav.: csüggedettnek —
68. sor, II. Kézir.: emléke*im*nek — KK. 56. emlékeinek —

Petőfi özvegyének szól. Verseinek kézi példányába be van írva: »*Petőfiné ekkor Kolozsváron volt, hol férje eltűnte után sokáig tartózkodott. Oda küldtem neki a tőle régebben átvett albumlapon a költeményt.*« — Ez januárban lehetett, februárban Petőfiné már elhagyta Erdélyt.

6. vszak: »Nevét se hallom...« l. levelét Szilágyi Sándorhoz, 1850. okt. 21.: »Mondja meg Kegyed Szásznak, nagyon jól esett, hogy akadt

valaki, rajtam kívül, ki szegény P.-ről megemlékezett.« Ez Szásznak *Románc* u. költeményére vonatkozott, mely az *Emléklapok*ban jelent meg.

8. vszak: »vagy bujdosik...«Ilyen híresztelés sokáig fel-felbukkant. Erdélyi János 1850. ápr. 10. azt írta Szemere Miklósnak: »Még mindig beszélik, hogy Petőfi S. él. Többek közt Kazinczy Gábor is.« *It. Közl.* 1905. 240. l. Kertbeny 1850-ben ujságolta Aranynak, hogy Petőfi maga adta át egy kötet versét Emichnek. Tompa 51-ben, Jókai 52-ben még bizonyosra vették, hogy él. Ál-Petőfik bukkantak fel, mint Jókai *Uj földesur*ában. (L. a KK. jegyzetes kiadását.) Az osztrák katonai hatóság, Haynau is keresztette a bujdosó Petőfit. Kempen altábornagy 1853-ban jelentést tett Albrecht főherceg katonai kormányzónak efféle híresztelésről. (Mikes Lajos és Dernői Kocsis László: *Szendrey Júlia*, 63—64. és 128—129. l.)

A költeményre Petőfiné meghatott választ írt. (Közölve u. o. 102—104. l.)

Petőfi emléke sohase hagyta el Aranyt. Költeményeinek tőle kapott 1847. évi nagy kiadásába beleirta Victor Hugó strófáit Byronról és rágalmazóiról, meg az Odyssea kesergő sorát (I. 242.). Őrá tér a *Névnapi gondolatok*ban; emléklapot küld özvegyének; benne siratja lelke ifjúságát *(Letészem a lantot)*, visszatértét reméli, mikor Egressy hazajő; őrá érti, mikor Moore egy strófáját — *A dalnok elhullt* — lefordítja. Szellemét érzi maga körül munkaközben *(Emlények)*; ő Tyrtaeus *A dalnok bújá*ban, az ő lantját kívánná nagy harcok idején *(Plevna)*, szinte mitologiai alakká emeli *(Harminc év mulva)*.

Fordítások: német: Handmann: *Arany's ausgew. Gedichte*; Linder Ernő, *Ung. Revue*, 1880.

Furkó Tamás. Kézirata megvolt a költő papírjai közt, alatta ceruzával az évszám: *1850.* — Nyomtatva először az ÖK. *Elegyes darabjai* közt. 1867. Eltérések:

6. sor, Kézir.: Az, *amit* márcziusnak *nevezett* — jav.: melyet — keresztelt —
7. sor, Kézir.: Fagy, hó, eső, *verőfény, (zimankó), mennydörgés* — jav.: derült ég, vihar — s mind egy napon!
9. sor, Kézir.: hatalma *trónusán* — jav.: nimbusán —
12. sor, Kézir.: *köztünk szélyel üte* — jav.: *véletlen ránk* üte — jav.: amúgy közénk üte —
13. sor, Kézir.: E volt *ütés (egyszerre) ez egyszer!* — jav.: *Ez* volt ütés magáért! Ök.: E volt ütés —
17. sor, Kézir.: *ötvenhárom* robot — ÖK.: ötvenkilenc —
18. sor, Kézir.: *széttördelve* — ÖK.: szélyel törve —
20. sor, Kézir.: *garasért* — ÖK.: garasér' —
23. sor, Kézir.: *hajh!* — ÖK.: haj! —
24. sor, Kézir.: *Amellyen évek óta* — ÖK.: Melyen diurnizálva —
27. sor, Kézir.: *nemes* levele — ÖK.: ősi levele —
29. sor, Kézir.: *mi sincsen ... de van még egy... igen* — ÖK.: mi sincs már, de van még egy, igen —
31. sor, Kézir.: sok *kormány* — jav.: és trónus —
32. sor, Kézir.: *marad sértetl* — jav.: áll rendületlenül —
34. sor, Kézir.: s belé majd — jav.: fú, hogy majd —
37. sor, Kézir.: *szegény jó emberem* — jav.: hajdan kortes vezér —
38. sor, Kézir.: *S feltüze egy kokárdát* — jav.: S olly nagy kokárdát tűz fel —
43. sor, Kézir.: *no mire az* — jav.: talán mig ez kitölt —
50. sor, Kézir.: *marasztá* — jav.: marasztja —

52. sor, Kézir.: *harcos* előd — ÖK.: vitéz —
A 14. vszak után a kéziratot: II. — áthúzva.
54. sor, Kézir.: *megcsudálták* — ÖK.: megcsodálák —
55. sor, Kézir.: századossá — ÖK.: századosnak —
65. sor: rospont = forspont (német Vorspann) előfogat. L.: *Az elveszett alkotmány* II. 308. sorát és jegyzetét. —
68. sor, Kézir.: *(ismeretlen) messze* külföld — ÖK.: messzi —
70. sor, Kézir.: *Kiállitá* vitézül *a négy szál* silbakot — ÖK.: kiállita — tizenkét silbakot —
52. sor, Kézir.: tovább *sem* — ÖK.: se' —

Keletkezését az *Elegyes darabok* előszava így magyarázza: »*Az idő... nem vala alkalmas hosszabb költői dolgozatokra... némely kisebb munkákat... körvonaloztam. Ilyen lett volna Furkó Tamás, mely a forradalmi bramarbasok hőstettein akart nevetni — sírnom kellett, s abbahagytam.*« — Hasonló vádak szólalnak meg komoly hangon a *Koldus-ének*-ben, a keserű gúny végül *A nagyidai cigányok*ká nőtte ki magát.

Évek, ti még jövendő évek. Kézirata megvolt, külön lapon, alatta: *Febr. 15. 1850. Éveimhez* címmel; a *Régiebb versek tisztázata* közt is. Először a *Hölgyfutár*ban, 1850. 46. sz., febr. 25., A. jegy alatt. Másodszor KK. 1856. A jelige Byron *Chilloni fogoly* c. költeményéből való. Eltérések:

1. sor, Kézir.: *Évek!* — KK. Évek, —
8. sor, Kézir.: kiszárad és nem él — KK.: és — nem él —
11. sor, Kézir.: szép *reménynyel* — KK.: örömmel —
15. sor, Kézir.: *érem-é* azt — KK.: érem én azt —
20. sor, Kézir.: *bé*rekeszt — Hf., KK.: berekeszt —
33. sor, Kézir.: *Ah, vén vagyok!* — KK.: Ah! vén vagyok: —
44. sor, Kézir.: *könnyező* — KK.: könyező —
56. sor, Kézir.: *fölvelt* s — ledob! — KK. hurcol s ledob —

Az 1849. évi leveretés Arany ‚lelkületére ólomsúllyal borult' — írta az *Elegyes darabok* előszavában. Több versében néz vissza a remények korára, 1848-ra, a jobb korba vetett hitének szétfoszlására s ezzel állítja szembe az ötvenes évek elnyomását, csüggedését, keserű lemondását *(Letészem a lantot; Fiamnak)*; tárgyiasabbnak tetsző költeményeit is ez az ellentétes érzés színezi *(Ősszel; A dalnok búja)*. Súlyos családi gondok is nehezültek reá (6. vszak). Állás és födél nélkül maradt, termését a villám felgyujtotta *(Bolond Istók*ban, I. ének, 33. vszak); a Pestre költözés készületei közt ingóságai nagyrészét eladta, azok árát feleségének hozományával Kossuth-bankókban maga égette el. Egyideig rettegnie kellett elfogatástól is; több héten át felöltözve virrasztottak éjtszaka (Ercsey, 54. l.; *Arany J. életrajza*, I. 251. l.).

Németül: Sponer: *Dichtungen*; Handmann: *Arany's ausgew. Gedichte.* Angolul: Loew: *John Arany.* Szlovákul: Hviezdoszlav.

Koldus-ének. Megvolt kézirata. Nyomtatva először: *Honvédek könyve.* Történelmi adattár az 1848-i és 1849-i magyar hadjáratból. Kiadja és szerkeszti Vahot Imre. Szerkesztő-társ Gánóczy Flóris, volt honvéd-tiszt s a Pestmegyei honvédsegélyező bizottmány jegyzője. Pest, 1861. Emich Gusztáv, 3 kötet. — E költemény a II. kötet 129. lapján van, *Koldus honvéd* címmel. Alatta a költő neve. — 1861. megjelent külön lapon: *Koldus-ének* (Névtelentől), Debrecen, nyomatott a város könyvnyomdájában. A Debreceni Közlöny kiadóhivatalában kapható (Ára 3 kr. o. é.). — E jogtalan utánnyomás ellen a költő szót is emelt a *Szépirodalmi Figyelő*ben, I. évf., 415. és 494. l. — A KK. 1856. és KK. 1860. nem közli, csak az ÖK. 1867., ez is változtatással. Eltérések:

2. sor, Honv. K.: ne *izenjetek* — ÖK.: üzenjetek —
4. sor, Kézir., HK. *Nincs annyi kezem*, hogy magamat is — **Kézir.** javítás: Annyi kezem sincsen —
5. sor, Honv. K.: honvéd — ÖK.: harcfi —

Az 1872-i kiadásnak a szalontai csonka toronyban őrzött példányába beleírta: »*Szegény harcfi helyett honvéd kell, úgy volt írva eredetileg.*«

20. sor, Honv. K.: nem *esmér* — ÖK.: ösmér —
22. sor, Honv. K.: *Önző*, szenvedélyes, *áruló* vezérek — Kézir. jav.: *ábrándos vezérek* — ÖK.: büszke, szenvedélyes, versengő vezérek —
37. sor, Honv. K.: *idebenn* — ÖK.: idebent —

Az utolsó versszak panasza nem üres szó. 1848. dec. 22.-én Kossuth a Honvédelmi Bizottmány nevében a harc nyomorékjainak holtig való tartást vagy fejenként ezer forintot, vagy tíz hold földet ígért. (Kerékgyártó Árpád: *Hazánk Évlapjai*, 655. l.).

Mikor Arany a kéziratot felküldte Szilágyi Sándornak az *Emléklapok* számára, Szilágyi felolvasta munkatársainak az »Arany ökör« vendéglőben. »A könny kicsordult szemeinkből, jól emlékezem a mély csendre, mely a felolvasást követte. — Bármennyit mertem is, bátorságom nem terjedt addig, hogy e vers kiadását megkísértsem.« Elvitte s megmutatta a biztosnak; ez, egyes soroknak kitörlését kívánta, melyek nélkül az egésznek értelme elveszett volna. Szilágyi lefordította németre s beadta a parancsnoksághoz; kiadását ott sem tanácsolták. (Szilágyi S.: *Rajzok a forradalom utáni időkből*, 1876., *Az Emléklapok betiltása* c. fejezetben.) Tíz esztendő multán Szilágyi átadta a költeményt Vahotnak. (A verssel kapcsolatos mende-mondáról l. életrajz, II. 16.)

Franciául: d'Ejury. Németül: Grossmann. Angolul: Loew: *John Arany. Songs, — Magyar poetry.* Tótul: V. Ertl: Velky obrazkovy kalendar na rok 1901. Budapest, Rózsa kiadása. Tótul: Zivny, vlast a Svet, 1887. 43. sz. Zenéje: Horváth Fábián, *Apolló*, II. 1873. — Ügyek Langer Viktor *Apollo*, II. 1874.

Évnapra. Két kézirata volt. Egyik külön lapon: *Egy évnapra.* — *Töredék.* — *1850-ből.* Másik: *Egy évnapon.* (*Töredék*), *A lantos*sal egy lapon, Pap Károly egy. tanár birtokában. Egy harmadik sajátkezű másolata a Széchenyi Könyvtárban (Kéziratos források, 1789—1867. jegyzékben, 144. sz.) Címe itt: *Egy évnapra.* (*1850-ből.*) Alatta: *Nagykőrös, márc. 15.-én, 1860.* A három kézirat pontosan egyezik. — Kiadva először az ÖK. közt. Eltérések:

2. sor, Sz.: Ünnep —
5. sor, Kézir., Sz.: *Titkon ha megsohajtja egy* kebel — ÖK. 1872.: Titkon sohajtja meg a hű kebel —
7. sor, Kézir., Sz.: *nyommasztó* — ÖK. 72.: nyomasztó —

Az ÖK. csonka toronybeli példányába beleírta a költő: »*Március 15-ére, midőn még egymás hallgató közönyét gyanús szemmel néztük s nem értettük volt ki belőle, hogy (kevés kivétellel) mindnyájan jó hazafiak maradtunk.*« (Közölte Szendrey Zsigmond, *Ir.* 1918. 217. l.)

Ez a vers — mint az *Évek, ti még jövendő évek*.. szintén — nem pusztán egyéni szenvedéseiből fakadt. Reményeinek, egy jobb korba vetett hitének szétfoszlásával állítja szembe az ötvenes évek nyomott hangulatát.

Letészem a lantot. Kézirata a *Régiebb versek tisztázata* közt, kelte: *Márta. 19. 1850.* Nyomtatva először: *Magyar Emléklapok 1848. és 49-ből.* — Írják: A....., Berecz K., Bátor M. (Lévay), Bernáth G., Cs. A., Csomaközi,

Dózsa D., Felsőbányai, Imrefi, Karádfi, Kelemér (Tompa), Kopasz I., K...y L. (Kuthy), Gyulay P., M. K., —t. —a., Mentovich F., Obernyik, Orion, Payer, Petőfi S., Ráthkay M., Sajó (Jókai), Szilágyi S., Sz. K. (Szász), Temes, Tibor, Tóth E., Tóth K., T..., (Tompa), Zalár. Szerkeszti Szilágyi Sándor, I. köt., Pest, 1850. — Landerer és Heckenast sajátja. — Aranytól csak ez az egy költemény van benne. — Másodszor KK. 1856. A kéziraton

12. sor: *Mikor* — KK.: Midőn —
17. sor: Nem így magánosan daloltam — KK.: Nem így, magánosan,
28. sor: a nemzet és hazát — KK.: a nemzetet, hazát —
34. sor: *hírnevet* — KK.: hirt, nevet —
41. sor K.: Most, árva —
43. sor: temetőből — KK. temetőbül —

Arany Tompának e költemény kezdő sorait idézi 1854. nov. 22. Erdélyinek ezt írja: »*Átok gyanánt fekszik rajtam — mint sokunkon — a közelebbi néhány év. Ez szegte szárnyamat*« (1856. szept. 4.). Az első versszak panasza: »Nem az vagyok, ki voltam egykor« — vissza-visszatér leveleiben. (Szilágyi Sándornak, 1854. márc. 19., Tompának, 1854. okt. 18., Szemere Miklósnak, 1857. nov. 29.)

3. versszak: a »baráti szem« Petőfié volt.

A »Láng gyúlt a lángról« képről egész kis irodalom támadt. Tolnai Vilmos szerint a költő diákkori emlékeiből merítette; Cicero után idézi Enniusból. (De officiis, I. 16. — *MNy.*, 1908. 269. l.) Loisch János *(Klasszikus nyomok Buda halálában* u. o. 367. l.) Tasso és Ariosto hatására gondol és Dantéra; Tassóból (l. 18.) Arany maga fordította: »De szándokát az égi akarat — Lobbantja, mint gyúl lángban a zsarat.« Tolnai kiemelte, hogy e képben nem a tűz terjedése a lényeg, hanem, hogy a láng nem fogy, ha másik láng gyul róla. Így van Enniusnál; ezt mondja Arany is: »Atyafi osztályban láng nem fogy a lánggal« *(Buda halála, I.)*. — »Mint láng ha gyúl a lángról, nem tészen abba kárt.« (*Csaba kir.*, II. dolg. I. 7.) E képre Tolnai ráakadt Pázmánynál is: »...meg nem szaggattatik a szövétnek, mikor más szövétneket meggyújt.« (Predicacziok, 1636. — Karacson napian, Első Predicaczio, 98. l.) — (Tolnai: *MNy.* 1910., 130. l.) — Fokos Dávid Mózesig viszi fel a képet; IV. 11. rész, 16—17. — *(MNy.* 1910., 130., 175—76. l.)

Németül: Dudumi, Handmann: *Arany's ausgew. Gedichte;* Szemere; Nicolaus Balogh: *Die Karpathen*, 1911. Franciául: Polignac. Angolul: Loew: *John Arany.* — Watson Kirkconnel. Szlovák; Hviezdoszlav. Zenéje Mosonyi Mihálytól; *Zenészeti Lapok*, 1863., továbbá Gál Ferenc (Klöckner, 8.). Énekhangra zongorakísérettel Kasics Ozmán. *(Dalok*, Budapest, 1903.)

Fiamnak. Kézirata a *Régiebb versek tisztázata* közt; alatta: 1850. Megjelent a *Hölgyfutár*ban, 1850. 83. sz., ápr. 11., A. aláírással. A költő számára Ercsey Sándor kiírta a nála hagyott *Hölgyfutár*ból, s ezen a költő egy helyen javított. Másodszor KK. 1856. Eltérések a szövegek közt:

1. sor, HF.: este van megint — Ercsey másolat: megin —
11. sor, HF.: *homálytalan* nevet — Ercsey másolat: *szennytelen* — KK. 56.: legföllebb mocsoktalan —

Az utolsó sorban a kéziraton aláhúzva: *Imádhoztál* —.

A 6. vszakban idézett mondás Pál leveléből való a zsidókhoz, XI. 13.

A vallásos megnyugvás példaképéül szokás idézni; inkább annak sóvárgása szól belőle; éles kifakadás a társadalmi rendszer ellentmondásai ellen.

A költő fia, László, 1844. március 21.-én született. Neki írta Petőfi első szalontai látogatásakor (1847. jún. 1—10.) gyermekversét *Arany Lacinak. Úti levelei*ben is említi a két gyermeket (VII), hexameterekben írt tréfás levelében szintén. (Szathmár, 1847. aug. 6.) 47. aug. 25. Arany azt írja Petőfinek: »Laci hozzá írt versedet könyv nélkül tudja (könyvből nem is tudhatná)... Julcsa könyvből olvasta, Laci hallgatta, úgy tanulták be.«

Németül Handmann: *Arany's ausgew. Gedichte;* Sponer, Korody; Szemere; Dóczy; Melas: *Siebenbürg. Deutscher Tageblatt.* Franz. Kemény: *Meinem Sohne,* nach dem ungarischen übersetzt von — Budapest, 1937. Franciául: Polignac; Hankiss; Bencze. Angolul Loew: *John Arany, Magyar Poetry.* Oroszul: Novics N. 1897. Madgyarszkije poetije. Watson Kirckonnel: *The magyar Muse.* — Nora de Vályi. Svédül: Kraemer. Olaszul Márffy Oszkár: *Versi di Paolo Buzzi* 1936. *Palpiti* del cuore magiare. Szlovákul: Hviezdoszlav; D-k, — Nasa zastava velki, obrazkovi, presovskii kalendar na rok, 1909. Eperjes.

Juliska elbujdosása. Kézirata megvolt a költő iratai közt. Nyomtatásban a *Hátrahagyott Versek* kötetében. A költő leánya, Juliska, 1841. aug. 9.-én született. Apja 1845. aug. 1. azt írta Szilágyi Istvánnak: »Julcsa már négy éves s több mint egy év óta szavalja Czuczor »Falusi kis leányát Pesten«, Uhland »Beteg leányát«... ép értelem és eleven képzelgés sajátjai.« Petőfi is említi *Úti levelei*ben (VII), s 1847. aug. 6-i hexameteres levelében. Hasonló esetet, minőt e verstöredék, mond el Arany magáról Tompának (levele 1858. május 11.); ezért ragadhatta meg e családi érzékenység ismétlődése. — Arany ritkán ejt szót költeményeiben családjáról. A fiú mellett (*Fiamnak*) ez a leány képe. Feleségének szól az *Oh ne nézz rám oly sötéten* kezdetű vers, egész családjáról az *Itthon.* Leányához szól később a *Juliskához,* elvesztésekor a *Leányomhoz* című s ennek egész gyászkísérete.

Háziuraság. Kézirata negyedrét lap két oldalán volt, tintával, évszám nélkül (I. Kézir.). Megvan a *Régiebb versek tisztázata* közt is, *1850* évszámmal (II. Kézir.). Közölte a *Hölgyfutár,* 1850. második félév, 15. sz., júl. 17., A..ny aláírással. — Másodszor KK. 1856. A kéziratok eltérései a KK. szövegétől:

5. sor, I. és II. Kézir.: Bizúgy, barátim! —
13. sor, I. és II.: *Hogyan tudnátok!* —
20. sor, Kézir., HF.: Szerény, csöndes tanyám'; —
28. sor, I. és II. Kézir.: Míg *jó* urát —
43. sor, I. és II. Kézir.: *jójetek* —
46. sor, I. és HF.: *nyugonnotok* — II. és KK.: *nyugodnotok* —
55. sor, Kézir.: *könnytől* — KK.: könytől —
61. sor, I. Kézir. és HF.: *hajnalonkint* — II. Kézir.: *hajnalonta* — KK. hajnalonként —
65. sor, II.: *fészkit* —
68. sor, I. Kézir.: *rakta meg* — II. *rakja* meg — ÖK.: *rakta* —
72. sor, II. Kézir.: *ujjolag* — KK.: újolag —
73. sor, II.: Megérem-*é* — KK.: Megérem-e —
76. sor, II. Kézir.: *Ez* a pajkos — KK.: Az a —

Az ÖK. 1872-nek a szalontai csonkatoronyban levő kézi példányába azt írta mellé a költő: »*Egy bírálóm megbotránkozott rajta, hogy miért dicsekszem ezzel. Volt pedig az egy kétszobás rozzant paraszt ház, melyben a forradalom után meghúztam magam.*« (Debreczeni Ferenc: *A. J. széljegyzeteiből.*

It. 1923. 91. l.) A jegyzői lakást 1849. végén el kellett hagyniok, bérben laktak; a háziúr a versben említett Bodrit nem tűrte meg az udvaron, mert felenné az eleséget az aprójószág elől; az utcára hordták neki az ételt. 1850-ben vették a kis házat a Nagy-utcán, régi jegyzői lakásának tőszomszédságában.

A házhoz kis kert tartozott, az udvaron terepély eperfa állott, ezt említi a *Családi kör*. Itt kereste fel a költőt Gyulai Pál, 1851-ben, Erdélyből menet, s e házat írta le *Erdélyi úti benyomások* címen a *Pesti Napló*ban. (Kiadva újabban az *Olcsó Könyvtár*ban.) V. ö. *Írószobám.*

A vers két-két sora egy-egy kettészakított nibelungi-sor, erre Szigetvári Iván hívta fel a figyelmet. *(Álarcos versek, EPhK.* 1925., 157. l.) Ennyire kereste a költő a változatosságot a versszakok külső képében is. Szigetvári számos példát hoz fel más költőknél is ilyen burkolt versalakokra.

Németül: Sponer.

Reményem. Megvolt kéziratban (I.), másodszor a *Régiebb versek tisztázata* közt, *1850.* évszámmal, a versszakok számozása nélkül. A két kézirat közt nincs eltérés. Először a *Hölgyfutárban*, 1850. II. félév, 21. sz. júl. 24., *A . . ny* aláírással. — Másodszor KK. 1856., ÖK. szintén. Eltérések:

1. sor végén Kézir.: kettőspont — KK. ÖK.: reményem, —
16. sor, Kézir. és HF. *oáz* — kézir. szélén: virány —
17. sor, Kézir., HF.: a kéziraton nincs aláhúzva a két szó, csak a KK.-ban —
21. sor, Kézir.: El hát! — HF., KK., ÖK.: El hát, —
29. sor, Kézir.: *El, el!* — KK., ÖK.: El, el —
31—32. sor, I., II. Kézir. és HF.: *Míg te kétség szirthez csapva* — I. Kézir. jav.: *Míg egy szirtbe, míg egy habba* — *Véletlen jöend halálom* — II. Kézir. jav.: jövend —

A 31. és 32. sor mai szövege először a KK.-ban.

A költeményt Szemere Pál részletesen fejtegette, több magyar költő verseivel együtt. (Eötvös J.: *Bucsú.* Vörösmarty: *A kisleány baja*, Petőfi: *Az erdei lak.*) Elmélkedését 1860. ápr. 2. megküldte a költőnek. A másoló Halász Dezső szerint »a napokban készült«. *Remény* cím alatt egybefoglalta Petőfi és Csokonai költeményeit és tulajdon szonettjét. A nagy »tanműben« 333 költeményt magyarázott, köztük Aranynak 9—10 versét. Válaszában Arany megvilágította versének keletkezését s tanulságos vonásokat tárt fel általában a költői fogantatás titkaiból. (L. a levelezés közt, a levél fogalmazását s elküldött rövidebb alakját.)

Szlovákul: Hviezdoszlav.

A hajótörött. Kéziratán nem volt keltezés. A versek tisztázatai közé nincsen beírva. Először az ÖK. 1872-ben jelent meg; kézi példányában a költő odaírta: »*A losonci nagy égésre a Phoenix számára.*« (Szendrey Zsigmond, *It.* 1918. 216. l.) Ide mégis más verset küldött, (az *Ó torony* című), ez félbemaradt. Az ÖK. egésznek közölte. A kéziraton:

2. sor: Gondoltak — a lap szélén: *Sejtének* —
8. sor: *Hogy ott temesse el a föld* —
14. sor: *a* hajó —
22. sor: *a* világi jó —
32. sor: *A végső* zérust —
33—34. sor: *Gyakran egész váratlanul (Keserves könnyeket facsar)* — jav.: *Szemünkbe vérkönyűt facsar* —

A kézirat hátlapján áthúzva még ezen sorok:

Borútlan támadott
A nap s derülten húnya el,
Sík tengeren s egen
Nem volt viharra semmi jel.
De jött az éj —

Ez a kép tér vissza 1852-ben az *Enyhülés* utolsó versszakában Franciául: d'Éjury.

A honvéd özvegye. Kéziratán megvolt a dátum: *Aug.* 1850. Nyomtatva először a *Pesti Napló*nak Arany halálakor megjelent gyászkeretes számában, 1882. oct. 25. Másodszor a Hátrahagyott Versek közt.

A kéziraton:

9. sor: *fekütt —*

150. sor: *eljőjek —*

Petőfiné egy évre Petőfi halála után, 1850. júl. 21., férjhez ment Horváth Árpád egyetemi tanárhoz. Ez a hír megrendítette Aranyt; ő ez év alatt négy költeményben emlékezett meg eltűnt barátjáról: *A lantos* még épen ebben a július hónapban jelent meg. Felindulásában megírta e verset s mindjárt fel is küldte Szilágyi Sándornak. Utóbb meggondolta magát s visszavette. »Hogy a beküldött dolgozattal sérteni még most nem akarok, arra *fő* okom nem az, amit kegyed gondol. Biographiát akarok írni s adatokra lévén szükségem, nem akarom az azok megszerzéséhez *legjobb* utat elzárni magam előtt. Ezt azon impressio alatt, mikor a verset írtam s beküldtem, feledém vala...« A biográfiába bele sem fogott, de a verset kihagyta összegyüjtött munkái közül. Ítélete később enyhült Petőfiné iránt. (Gyulaihoz, 1858. ápr. 11.)

A *Pesti Napló* a költeményt bevezető sorokban azt írta, hogy kéziratban országszerte elterjedt. »Több helyen szavalták is, sőt, ha jól emlékezünk, valaki a 60-as években, midőn Arany a *Koszorút* szerkesztette, közlés végett neki is beküldte, mint egy ismeretlen költő szép művét. Mire a szerkesztői üzenetben az a válasz érkezett, hogy szerzője talán mégsem egészen ismeretlen.«

21—24. sorok Petőfi *Egy gondolat bánt engemet* című költeményét idézik. A 29. sor a *Szeptember végé*nre emlékezik. (Kolozsvári Aladár: *Magyarázatok »A honvéd özvegyéhez«. — Mezőturi Hirlap*, 1902. 15. sz.

Zenéje: Császár Mihálytól.

Egynémely nagyocska emberre. Kelte a kéziraton: *Augustus, 850.* — Először az ÖK. közölte. Az 5—8. sor a kéziraton:

Ilyenkor a nagyok sora
Beh hirtelen meggyérül!
Igen kevés, ki szenvedést
Választana erényül.

Az ÖK.-ban a mai szöveg:

28. sor, Kézir. *A kényelem —*

29. sor, Kézir.: *honszerelm —*

Az ÖK. 1872-nek a csonka-toronyban őrzött példányába a költő beleírta: »*A kevés példa után azt hittük, több is lesz.*« (Debreczeni Ferenc, *IK.* 1923. 91. l.)

Németül: Sponer.

Irószobám. Kézirata megvolt külön lapon (I.) és a *Régiebb versek tisztázata* közt (II.), alatta: *1850.* Ezen a kéziraton a visszatérő sor hátrább

volt kezdve. Megjelent a *Hölgyfutár*ban, 1850. II. félév, 71. sz., szept. 25. Másodszor KK. 1856. Példányába a költő beleírta: »*Lásd Háziuraság*«. (Debreczeni Ferenc, *IK.* 1923. 91. l.) Az első kéziraton a visszatérő sor mindenütt: *Trilaárom haj*!, a II.-ban a mai alak, az utolsó strófa végén tillaárom ha-ha-haj, tillaárom haj!. Eltérések a kéziratokon a nyomtatott szövegtől:

12. sor, II. Kézir.: *Ha kiszabta, megvarrta* —
13. sor, I. Kézir., ÖK.: Jól *eresztett* a kapta — II. Kézir.: Jól *fizetett* —
26. sor, I. Kézir.: *Összeütöm*, — II. Kézir.: Ha dolgoztam —
29. sor, II. Kézir.: *aszonták* — jav.: azt mondták —
34. sor, I. Kézir. és HF.: *Ha béke van* — II. Kézir.: *Békességben* — jav.: Békeidőn —

A *Háziuraság*ban megénekelt kis ház szobája. A házat a Piros Kakas-nak csúfolt Debreczeni János csizmadiától vette, kinek fia sokat zavarta a költőt klarinétjával *Toldi* írása közben. (Ercsey: *A. J. életéből*, 57. l.) A vers elterjedt népi ritmust és réját követ: Erdélyi J.,: I. 154. sz., Arany L. — Gyulai: *Népköit. gyüjt.* II. 221. l.): Uj városon mi történt, trillárom happ! — Bartalus: *Magyar népdalok*, I. 108. l. Arany J. feljegyzése után közöl egy, az 1831.-i nagy cholera idején keletkezett dalt, melynek minden szaka így kezdődik: Trallalárom, trallalárom, háromszor ismételve, a negyedik sor kurtább: trallalárom haj!

Németül Sponer; Handmann: *Arany's ausgew. Gedichte*; Korodi. Zene: Lovassy Sándor: *Honi Lant*, 1857.

A falu bolondja. Kézirata negyedrét íven volt. Címe ott: *Kósza Bandi*. Kiadva először ÖK. 1867., év nélkül. Eltérések a kézirat és a nyomtatott szöveg közt:

7. sor, Kézir.: *vakondak* —
10. sor, Kézir.: *Ugy várja a sült galambot*, készen —
12. sor, Kézir.: *feltátaná* száját — jav.: nyitná —
18. sor, Kézir.: *metszegetett* —
39. sor, Kézir.: *Gyönyörködék* —
43. sor, Kézir.: esze *sem* — jav.: se' — ÖK.: sem —
45. sor, Kézir.: *Néha pedig* —
48. sor, Kézir.: *ásnak* — jav.: ástak —
51. sor, Kézir.: *Mire* a tűz? —
53. sor, Kézir.: *tanulta* — ceruzával jav.: tanulja —
54. sor: *fujta*, — jav.: fujja — ÖK: fúja —
57. sor, Kézir.: Tartja *Bandi őket* —
60. sor, Kézir.: egy fiu *sem értett* —

A kéziraton még ezek a sorok következtek:

Mese, mese, mind csak meglehetne,
Ha a liba oly igen nem veszne,
Minden este nyolc, kilenc a hija,
Viszi azt sas, kánya, varju, héja.
Igy Bandinak (kitele az éve,
S a világot a nyakába véve,)
se hava, se hete,
Hogy kitelt az éves becsülete,
Addig járt(-kelt), hogy rátalála végre
Csizmadia-féle mesterségre,

Az Ariosto-fordítás hátlapján szintén fentmaradt három sor, ezek

A falu bolondja.

Kósza Bandi (mert nem András)
Nem olyan ember ő, mint más
Van is, nincs is gazdasága — —

E töredék szerzése koráról és alapeszméjéről az Elegyes darabok előszava azt mondja: Bolond »Istókkal egyidejűleg némely kisebb munkákat is körvonaloztam... Ilyen a *Falu bolondja*, mely azt akarta beszély alakban feltüntetni, mivé lesz a nép közt egy oly költői természet, mely a mostoha körülményekből soha ki nem fejlődhetve, nyomtalanul vész el. Később ez alapeszmét, nagyobb mérvben, a *Bolond Istók*ba vittem volna át.« Harmadjára fordult e tárgyhoz *Bóka Bandi*ban; ez is töredék. Részletei megegyeznek a jelen költeménnyel. — A ‚poëta natus' prózai dolgozataiban is foglalkoztatja. *Irányok* c. cikkének III. szakában azt mondja: »Nagy elhittség kellene hozzá, azt gondolni, hogy valamely egész nemzetben, egy összes népben időről-időre nincs több ‚született' költő, azaz ki magában hordja a poétai képesség csíráját, csupán az-a tíz-tizenkét legény, ki előfizetési ívekkel zaklatja a közönséget. Az a fiatal pásztor, ki oly keservesen ríkatja tilinkóját, az a paraszt legény, ki egyszer életében jajdult fel négy sor panaszos dalra, az a híres mesemondó, vagy babonás képzelgő, vagy a minden alkalomra élcet pattantó »ex professo« vőfély stb. lehet, ép oly született költőnek bizonyul, ha alkalom és mód nem hiányzik a benne rejlő alaptehetségnek minél több példa látása s utánzási ösztön által leendő kifejtésére.« *Az észszerű utánzásról a költészetben* c. elmélkedés újból visszatér erre a tárgyra, s még e vers címszavát is említi. Néhány sora szoros kapcsolatban van e költeménnyel, egyes szavai azonosak a versbeliekkel. »Egyik nagy költőnk arcképére hallám e megjegyzést: úgy néz ki, mint a falu bolondja — s valóban, fosztassék meg e költő az elemi oktatás minden jótékonyságától, hagyassék magára egy rideg faluban, hol az anyagi lét fenntartása vesz igénybe minden erőkifejtést, — nem tudom, ha az élelmesb, gyakorlatiabb, ügyesebb földiek szemében egyéb lesz-e.« (L. erről Kardos Lajos: *Budapesti Szemle*, 1916. 169. kötet.)

Magáról is azt írja Tompának: »...az ily Schlag-beli ember, mint te és jómagam, versírás nélkül is poëta maradt volna.« (1858. május 11.)

A lacikonyha. Kézirata megvolt egy nagy ív egy oldalán, két hasábban, alatta: *Genre-kép*. Nyomtatva először ÖK. 1867., alatta: *1850*. A kéziraton:

1. sor: El innét, *hóka, finnyás* — jav. finnyás orru —
4. sor: szabadba —
5. sor: *El innét, mondom, akik illyenek* — jav.: El e puhult nép, nincs közöm veletek —
7. sor: Csillámlik *a hó* — jav.: a fagy —
8. sor: Vacog a *zsidó* —
12. sor: *Két izben* —
13. sor: Most a lyány arca s a *(kalmárok) (árusok)* mézbábos —
14. sor: mint *különben* —
19. sor: *mily jó* —
24. sor: *fazék* kandaló — jav.: bögre- kandaló —
27. sor: A *posztó* kalmár — jav.: Kalmár, szatócs nép —
28. sor: nem leli *helyét* — jav.: eszét —
32. sor: Sehogy*sem akarnak hiányosodni* —
33. sor: *Csak úgy — szélyel — Ők: Sokan* —
37. sor: *a históriás* —

39. sor : Kárán *okul most* —
40. sor : *Szemközt a széllel* —
45—46. sor, kézir. : Ej haj! *dövö-dövö, cini-cini,*
Amott van ám a jó idő, ni, ni!
50. sor : *Megérzik a jó szagot* —
61. sor : *A harmadik — iváshoz áldomást* —
62. sor : *Ugy látszik*, itt —
68. sor : *Párolog* a bor —
71—72. sor : *Ott Julis asszony, villával kezében,*
A forró zsirba szál hurkát tesz épen —
73 .sor : *Nehezen görnyed le vasfazekáig* —
76. sor után két kitörölt sor :

Mézes mosolygással, mézes beszéddel
Vendégi közt csuprokban osztja széjjel. —

78. sor : *S kiméri apró fénymázas csuporba* —
83. sor : előtt kitörölt sor : *Benn egy öreg csősz a fő-fő személy* —
83. sor : *Átellenesleg* —
88. sor : Cifrázza *szörnyen, szintugy* dűl —
92. sor : *Alant a hangok mélyén* —
95. sor : Szironnyal *varrt nehéz* bundáikat —
100. sor : *S többé sohsem lesz meleg azután* —
103. sor : *Bársonyba szegett* —
106. sor : *Nyilt homlokukat nem széles* karamja —
109. sor : min *egyszerü*, vékony —
110. sor : *Zsinór szalad le, feszül a derékon* —
113. sor : *Térdig leér* az ing bőséges ujja —
114. sor : Bősége *duzzad* —
115. sor : *Vállán redőit szépen tüzdelék* —
123. sor : sebesben *meghabzik* —

A 91. sorban a »tapogató« halász-eszközt a *Nyelvőr* (1880. 144. l.), így magyarázza : »Fenék nélküli kerek sövény, kötésig érő vízben használják, hol a fenékre nyomva (szita is megteszi a szolgálatot, ha a szövést kiveszik belőle) a benne rekedt halakat felül kiszedik.«

Egressy Gábornak. Kézirata megvolt a hagyatékban (I.), a cím alatt : *Midőn törökországi bujdosásából visszatért.* Megvan a *Régiebb versek tisztázata* közt is : *E..... Gábornak*, 1850., a jegyzet nélkül (II.). Nyomtatva a *Hölgyfutár*ban, 1851. I. 30. sz. febr. 6., teljes névvel, (mert a szerkesztő kihirdette : »Álnév alatt ismert íróktól költeményeket, beszélyeket nem közölhetünk.« (Az I.Kézir. és a HF. Egressit ír.) — Azután KK. 56. Eltérések a kéziraton :

5. sor : Nosza, rontsd szét, lelkem, — a kiadásokban : szét lelkem —
8. sor : Álom, — álom —
9. sor : Éretted — utánad —
10. sor : Régiebb v., Hf., KK. 56, Hogy sirattuk kölcsön — ÖK. : sirattuk, kölcsön, —
11. sor : Bánatos szivvel mi *és a haza* —
15. sor : betüi, —
19. sor : *fel*vehetted —
20. sor : *gunyhók* —
21. sor, Kézir., Régiebb. : *felleg*... —
22. sor : Mi őrzötte szived?
26. sor : *Miért nem lehetett csordultig betelve* —
27. sor : *S* mi —

28. sor, Kézir., Régiebb.: *itt is* fogsz maradni —
45. sor: harmat; —
48. sor: mélyen hallgat! —
54. sor: eljő, s dalland? —
71. sor: *se* csügged — Ők: *se'*

A vershez a HF. jegyzetet tett: »Most, midőn az egész időszaki sajtó egyhangúlag fejezi ki a közönség óhajtását, Egressy Gábort mielőbb ismét színpadunkon láthatni, időszerűnek láttuk közleni e szép költeményt, mely már néhány hónap előtt küldetett be.« Akkor azonban, 1850. szept. 23., Nagy Ignácz azt írta Aranynak: »Gabi üdvözli önt, nem tartja tanácsosnak, hogy a vers most közöltessék. Nagyon sajnálom, mert gyönyörű, furorét csinált volna. Nem adhatnók *Egy barátomnak* cím alatt?« Ehhez a vers nagyon is áttetsző volt. Jellemző a korra, hogy az óvatos Nagy Ignác a levél borítékját nem Aranynak címezte, hanem »T. Ercsey Julianna asszonynak.« Tompa keserűn írta Aranynak: »...az a nyomorult színházi igazgatóság nem bír annyi eréllyel vagy jóakarattal, hogy (Egressy) föllépteté sét kieszközölje.« (1850. András napján, és 51. febr. 10.) Egressyvel a költő Petőfi révén ismerkedett meg. Macbethjétől Petőfi úgy el volt ragadtatva (1844. aug. 7.), hogy másnap elvitte neki hozzá írt költeményét. Az ő jutalomjátékán lépett utóljára színpadra Petőfi *A szökött katonában* (1844. okt. 12.), 45-ben az ő jutalomjátékára írta *Zöld Marci*-ját. (Ferenczi Zoltán: *Petőfi életrájza*, II. kötet, 30. és 40 lap.) Később egy házban is laktak. Természetes, hogy Arany így megismerkedett vele. Arany 1849-ben Pesten látta a színpadon, *A párisi rongyszedőben*; ‚felségesen játszott'—írta feleségének (jún. 16). (Felix Pyat darabja, *A párisi rongyszedő*, ford. Egressy Béni.) Petőfi és Arany mellett egyik aláírója volt az 1849. jún. 30-i népgyűlés összehívásának. (*Petőfi napjai*, 535. l.) Kardot is fogott, Petőfit ő tüzelte, hogy a csatatérre menjen. Világos után kibujdosott Törökországba (1849. aug. 23.), 1850. aug. 23. tért haza. Bujdosásáról könyvet írt: *Egressy Gábor törökországi naplója*, 1849—50. — Pest, 1851. — Arany húsz előfizetőt gyüjtött a könyvre (levele Egressyhez, 1851. júl. 27.), neki is megvolt. A szellemidézés-asztalírás divatjának idején megküldte Petőfinek egy, ezen az úton Aranyhoz írt levelét. (Arany válasza Egressynek, 1854. márc. 19.). — Áprilisban Pesten járva fel is kereste Egressyt (Tompának, 1854. ápr. 22.), de ismeretségük lassan kihűlt. 1860-ban Kőrösön látta játszani; Bánk és Hamlet oly kevéssé elégítették ki, mint húsz esztendővel azelőtt Vörösmartyt. (Arany Csengerynek, 1860. ápr. 23.) A művészet, az irodalom hivatásáról szóló sorok a kor közfelfogását fejezik ki. (Tompa: *A madár fiaihoz*; Vajda: *A virrasztók*; Toldy F.: az *Uj Magyar Múzeum*ban, 1850.: »az irodalom ezidő szerint főtényezője megmaradásunknak«)

Gondolatok a béke-kongresszus felől. Megvolt kéziráta, alatta: *Sept. 1850.* Először a *Pesti Röpívek*ben (szerk. Szilágyi Sándor) 1851. 2. sz., okt. 13., A.... aláírással. Másodszor KK. 1856. Eltérések:

56. sor, Kézir.: Ki fogja már szemét be! — PR. és KK.: Szemét be? —
57. sor, Kézir.: az *agg* emlékezet —PR és KK.: a késő —
81. sor, Kézir.: Avvagy — egyebütt: Avagy —
83. sor, Kézir., PR.: hányja *föl* — KK.: fel —
105. sor, Kézir., PR.: *egészbe* — Kézir. jav.: egészben — KK.: egészbe'
118. sor, Kézir., PR.: *egymástul messze* — KK.: egymástól — KK. 60.: messzi —
138. sor, Kézir., PR.: *Isten az, aki* rendel — a PR. példánya szélén és KK. 56.: Bölcs Isten az, ki rendel. —

E költeményre azok a béke-kongresszusok adtak alkalmat, melyek Amerikában, utóbb Angliában is,a quäker-felekezetből kiindulva egyletekbe tömörítették a béke barátait, szövetségbe az egyleteket. A szövetség Elihu Burlitt elnökletével 1847-ben tartotta első összejövetelét, 48-ban Brüsselben, 49-ben Párisban, 50 augusztusában Majna-Frankfurtban, Cobdennek, Kossuth barátjának vezetése alatt.

Részben e költemény gondolatai újulnak fel akadémiai főtitkári jelentésében, 1871-ben (máj. 20.) a német-francia háború idején. »Mindabban, ami történt, az emberiség évezredes haladásának egyszerre tagadását véltük látni; a tudomány férfiát kétely zsibbaszthatá: vajjon, amit az ismeret-vágy, messze multban elenyésző századok óta... összehordott, nem fogja ismét elsöpörni dúló vihar... Csuda lett volna-e, ... ha Cllo eldobja tollát, midőn a népvándorlások iszonyait ismétlődni tapasztalja, ha a jogtudós botránkozva veszi észre az ököljog visszatértét... ha végre a mennyiség- és természettudományok minden óriási haladása kiválóan arra fordíttatik, hogy a rombolás eszközeit tegye ellenállhatatlanokká.« (A *M. T. Akadémia Évkönyvei*, XIII. kötet, VII. darabja.)

Toldi szerelme címlapjára, Nagy Lajos meddő olasz hadjáratának rajzához ezt a jelmondatot írta: Quid damnosa iuvat sine causa bella cieri? Tutius est regnis perpete PACE frui. — Ilosvai jeligéje. Hogy az ember minden körülmények között ember legyen, ezt az erkölcsi eszményt állítja tanítványa elé a költő, *Domokos-napra* írt költeményében. Jelen költemény gondolatmenetét behatóan elemezte Riedl Frigyes: *Arany lelki élete*, *BSz.* 1917. 96. kötet — Ember Gyula: *A. J. társadalom-szemlélete.* — *Irodt. dolgozatok* Császár Elemér 60. születésnapjára, 1934. — B. R.: *A. J. és a háború. Huszadik század*, 1917.

Németül: Handmann: *Arany's ausgew. Gedichte*; Sponer; Baráth Ármin, *Nord und Süd*, 1917. — Franciául: d'Ejury.

Hej! iharfa... Kézirata egy kis papírszeleten volt. Először a *Hölgyfutár*ban jelent meg, 1850. II. félév, 76. sz. okt. 1., a mostani címen, a költő nevével. Másodszor KK. 56., *Népdalok* címen, együtt *A betyár* c. töredék első négy strófájával. Eltérések:

4. sor, Kézir. és HF.: *ly*ány — KK. 56.: lány —
9. sor, Kézir. és HF.: Karácso*ny*ban — KK. 56.: Karácsonban —

L. Arany levelét Simonffy Kálmánhoz, 1856. ápr. 18., azon Simonffy megjegyzését: »*Hej! iharfa, juharfa* című népdalát zenére tettem, melynek dallama nemcsak neki tetszett meg végtelenül, de mint futó tűz elterjedt az egész országban is csakhamar. Sőt a nép, midőn már Arany versét jó ideig hangoztatta, maga is csinált hozzá szöveget: Kis menyecske, tyuhajlu, mondja meg hát, mi baja? — Nincs nekem semmi bajom, mert szeret a galambom.«

Megzenésítették: Simonffy Kálmán: *Magyar dalbokréta*, II. füzet, 1854. – *Dalvirágok*, 1863. — Festetich Leó: *Népdalok*, II. 1857. — Hegyi Béla: *Alkonyatkor* c. füzetben, év nélkül. — L. Papp Viktor: *A. J. és a zene.* — A Kisfaludy Társ. Évlapjai. 1933—36., 210. lap.

Hecc, hecc! Kézirata egy papírszeletre odavetve; először a *Hölgyfutár*ban, 1850. II. félév, 81. sz., okt. 7.: *Egy kis mulatság* címmel, a következő verssel együtt, *Forgácsok* közös cím alatt, A. betű aláírással. A KK. 56. és a KK. 60. mellőzte, csak az ÖK. vette föl. Eltérések:

4. sor, Kézir.: *öklelőzni* — jav.: még öklelni —
5. sor, Kézir. és HF.: *Sövény* — ÖK.: Gyepü —

Kézi példányába beleírta: »*A Haynau világra.*« It. 1918. 216. l.)

A hecz szó — Arany így írta — megvan Gvadányinál: »...láthassam — Vadak viadalját, s magam mulathassam Hetz-nek hívják...« (X.) Arany prózában is ír:, a heczbe szorított komondorról', Tompának 1863. dec. 13.

Ágio-világ. Az előbbivel együtt a *Hölgyfutár*ban. Címe ott: *Szerénység*. Utolsó sora a kéziraton: »(Nincs is talán) adj bankjegyet!« — kijavítva a mai szövegre. Másodszor ÖK.

Eh!... Kéziratán megvolt a kelet: *Október, 1850.* — Először a *Pesti Röpívek*ben (szerk. Szilágyi Sándor) 1851. 5. sz., nov. 3., Arany aláírással. Másodszor KK. 1856.

17. sor, Kézir., PR., KK. 56. és 60.: Egyenesen *tűzre dobni* — ÖK.: dobni tűzre —

A cenzúra fennakadt a második versszakon, melyhez ez a jegyzet volt kapcsolva: »Midőn fagyra hirtelen eső, arra ismét hirtelen fagy lesz, azt mondják, a túzok szárnya megnevevül s nem tud repülni. Nevezik az időjárás e kivételes állapotját ónos esőnek.« — A kivételes állapotra való célzás miatt a számot újra kellett nyomni, e versszak és a jegyzet híjával. A lefoglalt szám néhány példányát mégis széthordta a posta. Tolnai Vilmos mind a kétféle példányt megtalálta az Orsz. Széchenyi Könyvtárban. Vidékre is eljutott a kifogásolt példány; a címet váltott *Pesti Ivek* tizedik számának borítékján egy A. jegyű levelező azt írja Gyuláról, hogy a társasélet pang; »hiába, azt mondja Arany, ónos idő van.« — (Tolnai Vilmos: *A. J. Eh!...költeményéhez, It.* 1918. 172. l.) A költőnél a teljes példány volt meg, a jegyzetet áthúzta, a KK. is mellőzte.

Ősszel. A kéziraton megvolt a dátum: *Oct. 1850.* (I.) Megvan a *Régiebb versek tisztázata* közt is (II.). Nyomtatva először a *Pesti Röpívek*ben, 1850. 8. sz. nov. 24., A...y aláírással. Másodszor KK. 1856. — Eltérések:

7. sor és mindenütt kézir.: Osszián —
27. sor, II. Kézir.: *kis* csoport — KK.: víg —
44. sor, II. Kézir.: se — ÖK.: se' —
57. sor: *mulattass*, (csak a KK.-ban van kiemelve.) —
70. sor, I. Kézir.: *mely* méla — KK.: ki méla —
80. sor, II. Kézir.: felgyujts — jav.: *föl* — a kiadásokban: fel —

Ebben a versben Arany nem csak önnön hangulatát fejezi ki, hanem a korét is. Petőfinek már 47. febr. 28. azt írta: hogy népeposz írásához Etele idejében »Homér kellett volna, most Ossián, ki a fajulni kezdő ivadékot az elődök erényeire visszaemlékeztetné.« A *Kozmopolita költészet* végsoraiban is Osslánnak érzi magát. Az Iliast már 1846-ban olvasta (Szilágyi Istvánnak, febr. 22.); 47-ben az Odysseát is (1847. nagypéntek, Szilágyi válasza ápr. 9.)

Batsányi és Ráday Gedeon töredékes, Kazinczynak teljes, de németből, prózában készült fordítása után Fábián Gábor egész Ossziánt adta magyarul, szintén Ahlwardt német szövege nyomán, de szorosabb hűséggel, verses formában. (*Osián énekei.* Az eredeti gael mértékben fordította Fábián Gábor. Budán, 1833., három kötet.) Fábián fordítására Szilágyi István figyelmeztette a költőt (1847. ápr. 9.): »Elviszem, ismernie kell... Fábián Gábor Ossiánját.« El is vihette, mert a szünidő egy részét Szalontán töltötte. Az angol szöveget is kínálja és emlegeti Herder párhuzamát. Blair 1763-ban Osszián kiadásában a költemények hitelességének szószólója volt. Fábián is ősi költeményeknek tartotta. Arany szintén azt írta (Dózsa D. *Zandirham*-jának bírálatában): Ossziánnak minden bűbája elvesz, mihelyt föltesszük, hogy az Macpherson koholmánya... A mű ugyanaz, de mily különböző a hatás.« — Homért és Ossziánt Petőfi

is egymás mellé állította egy költeményben ; fordított is Ossziánból. Arany homéri képeiben Csengeri János Achilles pajzsának jeleneteire ismert, de maga is több énekből idéz párhuzamos helyeket (*EPhK.*, 1887. 555—62. l.), pedig Arany egész Homerost ismerte és belőle az egész görög életet. — Waldapfel János Goethe *Werther*-jének naplójában (okt. 12.) talált Arany 8. versszakával rokon vonásokat ; szinte az egészet Werther idézett levele, ‚költői resumejének' vette (*EPhK.*, 1898. 714—18. l.). — Arany a tájképbe hazai vonásokat vegyít, pacsirtát, délibábot, kihalt tusát, a harc fiát ; ezzel érezteti, hogy rólunk van szó. A végső szakban az ossziáni Selmai-dalok visszhangzanak : Miért zeng mégis Osszián? — Ezt ismétli magáról *A dalnok búja*ban. — Bérczy a KK.-t ismertetve egész tárcacikkben elemzi a jelen költeményt, összekapcsolja a *Letészem a lantot* és *A dalnok búja* költeményekkel. (Tompa Arany verséről 1850. András napján, és 1851. Szt. György napján). Arany maga is e versére gondolt futólag, Tompához, 58. nov. 28. írt levele kezdő soraiban.

A költeményt Tisza Domokos lefordította angolra.

L. még : Elek Oszkár : *Homér és Osszián. Egy párhuzam története. IK.* 1937. 366—77. l. — Maller Sándor : *Osszián Magyarországon.* — Debreceni angol dolgozatok. 2. sz. 1940. Heinrich G. Fábián bevezetésében.

Németül : M. R. (Ráth Mór), *Ostdeutsche Post*, 1851., Kertbeny : *Album*; Kertbeny : *Gedichte* ; Sponer ; Haek; Handmann ; Henning : *Ung. Heimatslieder.* Szemere : *Ung. Lyrik.* Balogh Miklós : *Die Karpathen*, 1909. Langfelder Dezső : *Pressburger Zeitung*, 1907. 274. sz. Lindner Ernő : *Ung. Revue*, 1881. — Franciául : Polignac. — Szlovákul: Hviezdoszlav. Svédül : Kraemer. — Japánul : Imaoka Dsuicsiro.

Vojtina levelei öccséhez. A kéziraton az első levél címe így volt : *Vojtina Gáspár levelei Andris öccséhez. Mottó : »...fungar vice — baculi«* — Megjelent a *Pesti Röpívek*ben, 1850. 6. sz., nov. 10., a teljes címmel és a mottóval ; közli : A.... J.— A *Röpívek*ben saját példányán a költő a Gáspár és Andris nevet és a mottót áthúzta ; ceruzával több javítást tett.

A második levél ugyanott, 1850. 10. sz., dec. 8., közli A...y J.... —. Az eredeti címmel és mottóval, ez alatt : *Variátió Kinek nem inge, ne vegye magára.* — Ugyanebben a füzetben jelent meg Arany tanulmánya : *Valami az asszonáncról.* — Másodszor a két levél együtt az ÖK. közt. Az *Elegyes Darabok* előszava azt mondja : »*Vojtina levelei egy, a hivatlan dúdolókat elriasztó szatira-ciklus akart lenni. Megszántam szegényeket, hisz magyarul döngicséltek.*« Másodszor mindkettő az ÖK. *Elegyes Darab'ai* sorában. Eltérések :

I. 5. sor, Kézir., ÖK. : *Tudniillik* — ÖM. : Tudnillik —
8. sor, Kézir. és PR. : A *hallhatatlanság* felé nevetnek —
13. sor, Kézir. és PR. : *muszkajárás* —
18. sor, Kézir. és PR. : Kétszer *végeztél* — jav. : PR. : futál meg —
35. sor, Kézir. : *Hans Sachs, a nagy német* — jav : Mikép ama német —
43. sor, Kézir. : Petőfi *és* — jav. : vagy —
48. sor, Kézir. : Mingyárt *is irál* — PR. : megírál —
97. sor, Kézir., PR., ÖK. : *futár* — kézir. jav. : *Futár* —
146. sor, Kézir. : Azonban *ez szabály, s te mint* zseni — PR., ÖK. : itt szabály van : s te, zseni, —
164. sor, Kézir., PR. : s ha *rájó* — Ök : jő rá —
169. sor, Kézir. : rímet *szabom* — jav. : *teszem* — jav. : csapom —
173. sor, Kézir., PR. : *dőzs* — ÖK. : csősz —
177. sor, Kézir. : *csalatkozik* — PR. : hamarkodik —
180. sor, Kézir. : De *szól a posta-kürt* — PR. : De kürtöl a posta —

1. sor, Kézir.: mi a *csuda!* — PR.: mi a guta! —
4—5. sor, Kézir.: kitörölve: *Madárkelep, süvítő mentegomb!*
Fel hagymabördő, fel hasadt fazék,
28. sor, Kézir.: *ez szokott szólás legyen!* — jav.: a szerény hang ez legyen —
35. sor, Kézir.: Kit *elbájolt a bájos csutora* — jav.: Kit *elbájolgat a szomszéd* bora, — jav.: *a zsidó bora* —
41. sor, csak Kézir.: *sugár* üstökét — jav.: kajla —
42—43. sor, Kézir.: *A csillagoknak fölkelő napot*
És gyúrt ezekre — jav.: a mai szövegre —
44—45. sor, Kézir.: *Minő hab és bagoly közt létezik,*
Vagy mint ezek közt: érzelem — subick.
jav.: *Minő lehet hab és bagoly között,*
Vagy mint ezek közt; érzelem, küszöb.
PR.: Minő *bagoly* s *hab* szó között lehetne,
Vagy mint ezek közt: *csillag* és *gereblye;*
59. sor, Kézir.: *E buzgalomnak* — PR.: Látván e sürgést —
65. sor, Kézir.: Nem *raknak* — PR.: Nem tesznek —
75. sor, Kézir.: *mi több*, remek — PR.: azaz —
77. sor, Kézir.: *Egy sánta lábat, négy-öt nyelvhibát* —
jav.: Ezernyi geniális —
102. sor, Kézir., PR.: *assonancera* — ÖK.: asszonánczra —
105. sor, Találsz is *eleget ami... nem az* —
PR. és ÖK.: Találsz is könnyen, ami hogy nem az —
124. sor, Kézir.: De a poéta *fönnségérzetén* — PR.: kincsek közt szegény
137. sor, Kézir.: *Érezd a szépet* — PR.: Érezni kell csak —

A *Hölgyfutárral* és Szilágyi Sándor folyóirataival megindult ugyan az irodalmi élet, de a régi költők hallgattak, tartózkodtak a cenzurától. A *Hölgyfutár*, mint irodalmi napilap, rászorult a dilettánsokra. Ezek most, Petőfi példájával visszaélve, egy új fajta úri népiességben tetszelegtek. Gyulai kezdte meg a harcot a fűzfapoéták ellen, a *Röpívek*ben, 1850. okt. 20. »Jeleseink nagy része visszavonulva él, a középszerűség csiripol, erőszakoskodik, dudva kezdi lepni az eddig csinos kertet s minden lépten szilaj állatok lábnyoma látszik.« Arany még nem olvasta Gyulai cikkét, mikor 21-én már küldi Vojtina első levelét. »Iszonyú sok lerúdalni való állat kezdi rágni a bogáncs-kórót a Parnassus körül, — Botot nekik!« (Levele Szilágyi Sándorhoz, okt. 21.) Tompa is azt írta Aranynak: »Mezitlábos kamaszok hancuznak... a jól mívelt téreken.« (Idézi Váczy János, *Tompa életrajza*, 94. lap.) A dec. 1. számban a szerkesztő bevallja, hogy egy napon négy levelet kapott e dologban; átadta a cikk írójának, aki azokból egyet-mást bele is szőtt újabb cikkébe. Tompa idézett szavait Arany is felhasználja a II. levélben. Később Kemény Zsigmond is kifakadt: »...a verses költészet gyártatik... ujoncok által, a műgond és csin kigúnyolásával.« (*Élet és irodalom*, 1852., 3.)

Arany egy ilyen verselőt szólaltat meg Vojtina tanácsában, ez álarcban egyrészt gúnyolja a fűzfapoétákat, másrészt a verstan elemeiről leckézteti. Közben oldalvágásokat osztogat. Erdélyi János azt írta tanulmányában a *Népdalok és Mondák* II. kötetében: »...más a tudósok nyelve, más a népé, s így amazok betű után mérik a rímet, ez pedig hallása szerint.« (474. l.) A *Szépirodalmi Szemlé*ben megrótta (1847. jan. 27.) Tompát, hogy rím dolgában a nép a mintájuk, »mely nem ismeri a nyelvet írásból, hanem csak hallomás után, mi írónak már nem szabad.« (A *Pályák és pálmák* kötetében is.) Őt gúnyolja az első levél 176. s köv. sora: »Mert szemnek írunk, a fül második — Érzés.« Pulszky Ferenc meg azt hibáztatta Petőfiben,

hogy pongyola a rím, sok helyütt csak assonancz által van pótolva. (*Szépirod. Szmle*, 1847. I. 18., újabban lenyomatva *Petőfi napjai* 275. l.) Ezért teszi szóvá Arany az asszonánczot az első levélben, a második levéllel egy számban pedig tanulmányt kezd: *Valami az assonanczról*; ez a *Röpívek* betiltása miatt félben maradt, teljesen csak 1854-ben közölte az *Uj Magyar Múzeum*. (Az Erdélyi-Pulszky vonatkozásra Tolnai Vilmos mutatott rá, más hely Tóth Kálmánra, más a rím-kovács Kovácsra emlékezteti. — *Vojtina leveleinek keletkezése*, — *Budapesti Szemle*, 1920. 183. kötet, 55—74. l.)

Arany értekezést is kezdett ezekről a kérdésekről a Vojtina-levelek idején, a Perényi-töredék hátlapján. Ennyi: »*A magyar verselés*. Nem hiszem, hogy volna költészet az egész világirodalomban, mely a mienkkel, úgy, amint ez most áll, mérkőzhetnék... a vers-alak pongyolaságára nézve. Annyi nálunk a lángész, ki a szabályok nyügét nem türheti, hogy ide s tova csak abban fog különbözni a vers a prózától, — — —«

Az első levélben említett Maróthy tanár volt Debrecenben, a számvetés mesterségéről« írt könyve sokáig közhasználatban forgott. — Burns Róbert — Petőfi említéséről l. Arany levelét Tompához, 1858. szept. 29.

35. sor: A »német csizmadia« Hans Sachs, a XVI. sz. »mesterköltészetének« legkiválóbb alakja, Luther híve; főkép a tréfás legendákban, kómikus elbeszélésekben jeleskedett.

A 155. sorhoz: Kadenciának hívták latin szóval a rímet. A 97. sorban említett *futár* a kéziratban *Futár*. Ezzel a címmel Bajza indított lapot, de csak egyetlen szám látott napvilágot, 1849. júl. 1. (Szücsi József: *Bajza József*, 427. l.) *Futár* címen adott ki Greguss egy füzetet 1847-ben, Szarvason; ebben ízekre tépi Petőfi költeményeit, Aranyt üdvözlő versét és a *Választ* is kigúnyolta; ez is megvillanhatott a költő előtt... Leghihetőbb, hogy a Hölgy*futár*ra gondolt. — Az első levélről Tompa Aranynak 1850. András napján.

Gyulai mutatta ki (*Röpívek*, 1849. okt. 20.), hogy egyik fiatal költő jobb versei merő reminiscentiák, ezt ismételi a második levél, a 64. és köv. sorokban.

A levelek gúnyját az tetőzi be, hogy visszás tanácsait a költő Vojtina Mátyás szájába adja. Ez Bernát Gáspár hóbortos tót szolgája volt, a csapszékekben kódorgott, együgyű verseit hadarva. »Ama kis írói körhöz is eljárt, mely a Váci utcában Parragh vendéglőjében esténként találkozni szokott. Itt mutattuk mi be őt, mint Pest egyik nevezetességét, Aranynak és Tompának« — írja Szilágyi Sándor. (*Rajzok a forradalom utáni időkből*, 1876. — 109. l.) Egy buzdító csatadalából két sorra emlékezett Gyulai Pál: »Egy kis halál nem tesz semmit, — Őseinknek szintúgy volt.« Vojtinát Jókai is említette. (*Hol leszünk két év mulva. Életképek*, 1848. I. 681. l. Erre Bernát G. felelt, említi Tolnai cikke.) A Vojtina-levelek olvastára Bernát Gazsi nevetve kiáltott fel: Adta tót diákja, elérte, amire én hiába törekedném: fennmarad a neve a magyar irodalomban. (Vadnai Károly: *Gazsi*. — *Irodalmi Emlékek*, 388. l.)

A levelekre Tompa válasz-verset írt, Vojtina Andris, szabadon költő »vad-zseni« képében:

> Mit is beszélsz te derűre-borúra?
> Ritmus, mérték, numerus, rím, caesura?
> — — S az assonance! Hát az miféle állat?

Verse a *Röpívek* betiltása miatt nem jelent meg. Szilágyi Sándor iratai közt akadt rá Váczy János. (Ismertette a *Magyar Szalon*ban, 1890. okt., 32. l. L. továbbá Váczy: *Tompa életrajza*, 95. l.) és Tompa levelét Aranyhoz, 1851. jan. és febr. 10.

Arany máskor is hozzászólt irodalmi kérdésekhez versben, többnyire gúnyosan. *(Poétai recept, A sárkány, Írjak? ne írjak?)*, komolyan *Vojtina Ars Poetikájában.*

A Vojtina név hagyományos lett irodalmi tárgyú tankölteményekben. 1916-ban Dóczy Lajos két közleményt írt a *Nyelvőr*ben, irodalmi nyelvünk népieskedő tulságairól s az 1917. évfolyamban egy verset, *Epilóg Vojtinához*, tárgy szerint ez inkább a *Poétai recept* tárgykörébe vág. — Kosztolányi Dezső is ezt a nevet öltötte magára: *Vojtina új levele egy fiatal költőhöz. (Pesti Hirlap*, 1935. 36. sz.)

Téli vers. Kéziratán ez volt a dátum: *November, 1850.* Először: *Remény.* Szépirodalmi és művészeti folyóirat. Kiadja és szerkeszti Vahot Imre. Pest, 1851. I., a márc. 15.-i számban, teljes névvel. Másodszor KK. 1856. A kéziraton alá volt húzva a 16. sorban: *Nagyon* — a 18. sorban: a *négy* végivel. A vers éle a finomkodó Bajza-epigonok ellen irányul, ide vág a végső szakasz nyelvtani játéka is. —

Az ó torony. Először itt: *Losonci Phönix*, történeti és szépirodalmi emlékkönyv. Az 1849.-i háborúban feldúlt és elpusztított Losonc város némi fölsegélyezésére kiadja és szerkeszti Vahot Imre, (Pest, 1852. III. k. 158. l.). Másodszor KK. 1856. A szövegek egyezők.

A szalontai csonka toronynak története van, mind nemzeti, mind irodalmi tekintetben. A török által elpusztított vidékre Bocskai telepített hajdúkat, ők a »háromszáz vitézek«. Zálogba vették Toldi Györgytől Szalontát (Rozvány György: *Nagy-Szalonta mezőváros történelme*, — Gyulán, 1870.) A tornyot a hagyomány a Toldiak vára donjonjának (nagy tornyának) tartotta. II. Rákóczi György idejében a hajdúk maguk égették fel a török elől Szalonta bástyáit. A torony hírét ujabban az irodalom tartja fenn. Petőfi 1847. jún. 1—10. Szalontán időzve, megénekelte, le is rajzolta. Képzelete felépítette a romot, nála a szabadság bástyája. Arany 1850-ben a pusztuló romban hazája képét látja. — Arany László befedette a tornyot s oda küldte atyja bútorait, emléktárgyait, könyvtárának egy részét, *Murány ostroma* kéziratát és a *Szent-Iván éji álom* fordítását. *(A nagyszalontai Arany-Emlékegyesület története*, írta Debreczeni István.) A torony ma Arany-emlékmúzeum. — A szalontai nép közt tovább él a babona, hogy a torony körül boszorkányok táncot járnak. (Szendrey: *It.* 1915. 150. l. U. az: *Szalontai babonák A. műveiben. — Ethn.* 1917. 138. s köv. l.) Pekár Károly: *Arany verse az Ó toronyról. — Uránia*, 1906.

Németül: Handmann: *Arany's ausgew. Gedichte.*

Szilveszter-éjen. Először a *Hölgyfutár*ban, 1851. I. félév, 11. sz., teljes névvel. A lap 1850. dec. 20. számában a hírek közt előre tudatta: »Arany Jánostól igen érdekes munka van nálunk, mely jövő év elején világot látand.« Másodszor KK. 1856. A bujdosók emlegetése, a szabadon mozgó lábak és főkép a pohár csörgése mindenki előtt világossá tette a vonatkozást, mert, mint Szilágyi S. írta, a pohár cseng, csak a lánc csörög *(A forradalom után.* — Beöthy *Képes Irodalomtörténetében)*, még többet mond a hirtelen elhallgatás. Egy-egy kép megöröködik Aranynál. Amit a harmadik versszak mond, azt írja 1858. ápr. 25. Mentovichnak: »Rongy élet biz ez, de hordjuk, míg lehet, mert nincs különb.«

Németül: Dux Adolf: *Pannonia*, Redig. von K. Gross, Pest, 1860. 19. lap. — Handmann: *Arany's ausgew. Gedichte.* — Sponer.

Év kezdetén. Először a *Hölgyfutár*ban, 1851. 13. sz., jan. 17., *Arianus* álnév alatt. Másodszor KK. 1856. A *Hölgyfutár*ban 43—46. sorok:

Akár en-bálványom körül
Kerengjek, mint malom-kerék,
Virágot éhes méh keres,
Midőn henyél a jólakott —

HF. 78. sor: Sajnálja *a* — KK.: is —

A Vojtina-levelekkel rokon vers, megtoldva a közönség szatirikus rajzával. — »Poeseos praeceptor«: a poetikai osztály tanára.

Családi kör. A kézirat hasonmását közölte a *Magyar Figyelő* (szerk. Herczeg Ferenc), 1913. 22. sz., nov. 16.; végén a kelet: *ápr. 10. 1851.* Három oldalra terjed, az utolsónak alján ez a fel-jegyzés: Kaptam Gyulai Páltól, 1875. május 18.-án. — Csiky Kálmán. — Csiky Kálmán egyetemi tanár, Tacitus fordítója, veje volt Gönczy Pálnak, Arany barátjának. Gönczy leányának sírkövére a költő írt epigrammát: *Egy ara sírkövére.* A kézirat első öt versszakát közölte a *Vasárnapi Ujság* is. 1913. 23. sz., jún. 8. — Nyomtatásban először a *Losonci Phönix*ben, 1851. II. kötet, 221—222 l. Másodszor KK. 1856., a II. kötet élén. Javítások a kéziraton:

2. sor: *bólintgat* —L. és KK.: bólingat —
4. sor: *Leesik koppanva* és azután *hallgat* —
jav.: Nagyot koppan akkor, azután elhallgat —
7. sor: *Csapongó* denevér az *ereszt sodorja* —
jav.: Csapong a ... sodorván —
9—10. sor, kitörölve: *Fehérlik a tehén lenn az udvar alján,*
Épen most fejé a gazdasszony vagy a lyány —
11. sor: *(nagyon) (szelíd)* igen jámbor —
13. sor: *A cica is ballag* — jav.: Ballag egy cica is —
14. sor: *Óvatosan* — jav.: Óvakodva —
16. sor: *a pitvarban* — jav.: *konyhá-* — L.: *pitvarban,* — KK. pitvarba —
17. sor: *ki van nyitva végre* — jav.: a tüzelő fénye —
18. sor: *Tűzhelyéről a láng kisül* — jav.: Oly hivogatólag süt ki —
19. sor: *(Künn) Küszöb* előtt — jav.: *Ajtó — bozontos* kutya —
jav.: kiszolgált —
20. sor: *Lábát a küszöbre, állát arra nyujtja* —
jav.: Küszöbre a lábát, erre állát nyujtja —
28. sor: *Csak ki kell vasalni* — jav.: Csak vasalás hija —
29. sor: *Tűz körül a többi* — jav.: Körül az apróság —
30. sor: *Megszáradt hajából ért* babot szemelget —
jav.: Zörgő héjú borsót vagy —
31. sor: időnkint — KK.: időnként —
32. sor: *Kivilágítja az* — jav.: Az világítja meg —
35. sor: *A legnagyobb olvas* — jav.: Olvas a nagyobbik —
40. sor: *Efélét* — jav.: Effélét —
41. sor: Pendül a kapa *künn* — jav.: most — — A kéziraton *gazda* nincs aláhúzva — L.: ritkítva —
43. sor: *Fitet* — KK.: Kutat —
46. sor: K.: Jaj, — L.: Jaj! *Az ám, valami...* nyúl —
jav.: vagy ha *(az)* nem, hát... kis nyúl —
56. sor: Nyájas *szókkal (a nő) nője* — jav.: nyájas szavu nője —
62. sor: *gyer hát te is* — jav.: *gyer közelebb* —
63. sor: *mikor együtt esznek* — jav.: ha mindnyájan —

64. sor: *Combot, szárnyat oszt az apró kedveseknek* — jav.: Egy-egy szárnyat, combot *(ad)* nyujt a kicsinyeknek —
68. sor: *szenved egyik vagy másik* kilincsen — jav.: úgyis sok bezárt —
69. sor: *Belép a jövevény* — jav. *Visszajő az mindjárt* — jav.: Visszajő a lyányka —
71. sor: *Áldja meg az isten* — jav.: Isten áldja meg —
73. sor: *Fogadja az ember* — jav. Köszöni a gazda —
80. sor: *a magyar embernek* — jav.: magyar embereknek —
83. sor: *(Megered a koldus)* — jav.: Nem nehéz helyen áll a koldus beszéde —
85—88. sor az első fogalmazásban:

Beszél a (szabadság) dicsőség véres napjairul,
S keble áttüzesül és arca felpirúl,
Beszél azokról is — szemeî könyben úsznak —
Kikkel más hazába bujdosott... koldusnak —

89—90. sor: *Elbeszéli vágyát hona szent földére,*
Hosszu terhes útját, amig haza ére.

A kézirat 85—90. sorai a *Losonci Phönix*ben és azóta minden kiadásban ezekre vannak fölcserélve:

85—90.: *Az idősb fiú is leteszi a könyvet,*
Figyelmes arcával elébb-elébb görnyed;
És mihelyt a koldús megáll a beszédben:
„Meséljen még egyet" — rimánkodik szépen.

„Nem mese az gyermek," — így feddi az apja,
Rátekint a vándor és tovább folytatja:

Ez új szövegben módosítások:
85. sor: Az idősb fiú *meg* — jav.: is —
89. sor Nem mese az *fiam* — jav. gyermek —
90. sor Rátekint a *koldus* — jav.: *vándor* — *meg* tovább — jav.: és tovább —
92. sor Mind, az egész — L.: Mind az egész —
95. sor: *(Mert nem bátyja) Három* éve *kérdi már azt, akit* kérdez — L.: Három éve múlik, hogy *az után kérdez* — KK.: hogy *utána* kérdez —
96. sor: *(Még egyig elvárja)* — Még egy esztendőt vár —
101. sor: K. *(é)*s rá nagyokat —
104. sor: *Átveszi egy tücsök* — jav.: *Egy tücsök átveszi* — jav.: Átveszi egy —

Mikor Vahot a kéziratot megkapta, ijedten írt a költőnek, hogy a 11. és 12. versszak nem csak magát a verset, hanem egész vállalatát veszélyeztetné. »A béna harcfi beköszöntése még megjárná, hanem azon négy sor, mely így kezdődik: »Beszél a dicsőség véres napjairul« — semmi esetre nem láthat napvilágot ...a »kikkel más hazába bujdosott« kifejezés sem közölhető... általán véve a forradalmi dicsőség és nyomorúságról még csak említést sem lehet tenni.« A költő engedett a szerkesztő kívánságának, s oly művészettel módosított a szövegen, hogy későbbi kiadásokban a második szöveget tartotta meg. Itt mégis az elsőt közöljük, mert ez fejezi ki a költő és a kor hangulatát. — A közölt hasonmás világossá teszi a változtatást (85—90. sor). A cenzuráról és büntetésekről még későbbi években is Arany *Koszorú*-ja szintén ad hírt. 1863. okt. 25.-i szám: »A katonai törvényszék Vajda Jánost, mint a *Magyar Sajtó* volt szerkesztőjét, Heckenast Gusztávot, mint az említett lap kiadóját, egy heti fogságra és ezer forint

bírságra ítélte, egy még májusban elkövetett sajtóvétségért.« Júl. 5.-én ismét, hogy az *Ország* c. lapban megjelent költemény miatt Greguss, mint szerkesztő, hat heti fogházra ítéltetett, a kiadó Pompéry pedig négy heti fogságra és 250 ft. biztosítékának elvesztésére. Ez az ítélet később felére szállíttatott le.

A költő maga említette fiának, hogy a költemény Burns *The Cotter's saturday night* c. költeményének hatása alatt szülemlett; »gondolkozóban is volt, nem volna-e kötelessége ezt meg is említeni s csak azért nem tette, hogy a béna magyar harcos által akkor kelteni óhajtott hatást ne rontsa.« (Arany László, a *Hátrahagyott versek* bevezetésében.) Burns versét Lévay József is lefordította, Szász Károly szabad átdolgozásban szintén. (*Angol és francia költőkből*, 1855.) Arany könyvei közt Burns Tauchnitz-kiadásban volt meg. A tartalomjegyzékben megjelölte a neki tetszőbb költeményeket, melyeket később le is fordított. (*Kóbor Tamás; Az ördög elvitte a finácnot*,— másokból töredékeket: *Függ lomha köd, Egy hó csókot...*)

Nagy-Kőrösön a református gimnázium udvarán mutattak egy eperfát, mely Arany szomszédos lakának udvarán állott s a vers ezt örökítette meg. Tolnai viszont a csonka torony említésére hivatkozott a rajzban. (*Hol írta Arany a Családi kört? — It.* 1912. 61.) Benkó Imre (*A. J. tanársága Nagy-Kőrösön*, 76. l.) és Huszár György szerint (*It.* 1912. 119. l.) Arany csak 1855 tavaszától fogva lakott az iskola mellett. A kézirat dátuma eldöntötte a kérdést.

A hatodik versszak »madár-látta« kenyeréről l. Arany: *Toldi*, X. 8., és Lehr: *Arany-magyarázatok. — MNy.*, 1912. 405. l.

Németül: Handmann: *Arany's ausgew. Gedichte;* Kertbeny: *Album* hundert ung. Dichter, és *Gedichte* von J. A., — Melas; Preinreich-Rupprecht. — Franciául: Polignac: *Poésie Hongroise.* — Bence; Hankiss: Desbordes Valmore. — Angolul: Loew: *John Arany; Magyar poetry.* — Olaszul: Franco Mattei: *Ungheria e gli Ungheresi*, 1913. — Szlovákul: Hviezdoszlav; Krajan: Velkij obrazkovi kalendar na rok 1917. Besztercebánya; Milko: Nasa zastava velki obrazkovi presovski kalendar na rok 1912. Eperjes. — Szerb nyelven: Brancsics Blagoje, *Letopis Matice Srpske*, 1916. 238. sz.

Kertben. Először a *Hölgyfutár*ban, 1851. I. félév, 93. sz., ápr. 23., teljes névvel, másodszor KK. 1856.

A *Háziuraságban* megénekelt kis ház kertje.

Németül: Handmann: *Arany's ausgew. Gedichte.* — Franciául: d'Ejury, Polignac, (u. a.: *Poesie Hongroise.)*

A költő hazája. Először a *Remény*ben (kiadja és szerkeszti Vahot Imre), 1851. I. május 1., a szám élén, teljes névvel. Másodszor KK. 1856., eltérés nélkül. Eltérés a kiadások közt:

35. sor: KK. 1860, ajkról — ajkra — ÖK., ÖM.: ajkrul —

Szász Károly költeményeinek bírálatában azt írja Arany (*Szépirodalmi Figyelő* 1861.): »A költő hazája nem mindig a politikai haza, lehet egy tartomány, vidék, sőt falu is; az a meleg fészek, honnan kiröppent, hova édes emlékei vonják vissza, hol érzelemvilága melegebb, otthonosabb.« Innen, a szülőföld emlékei közül indul e költemény, úgy emelkedik feljebb a hazához, a költészet nemzeti hivatásához. A végső szakban Homér és Osszian ellentéte újul fel, mint az *Ősszel*-ben, megnevezetlenül Petőfire és Aranyra vonatkozva. — V. ö.: *Kozmopolita költészet.*

Németül: Handmann: *Arany's ausgew. Gedichte;* Sponer. — Szlovákul: Hviezdoszlav.

Hajnali kürt. Kéziratán megvolt a dátum: *Máj. 1851.* Nyomtatva először KK. 1856. Eltérések a kézirattól:

5. sor, Kézir. Imetten-*é*?, álmomban-*é*? — KK. Imetten-e? álomban-e? —
16. sor, Kézir., KK., ÖK.: *Harmoniában* — ÖM.: Harmoniába —
17. sor, Kézir.: *Majd* — jav.: Ez élesen —
19. sor, Kézir.: *Más* — jav. Az tompa —

Arany Világos után, belügyminisztériumi állásának megszüntével, kenyér nélkül maradt. A volt főbíró, Kenyeres, szolgabíróságot vállalt s maga mellé vette régi munkatársát, írnokfélének. E méltatlan helyzetből a költőt régi diáktársa, Kovács János nevelőnek hívta a Tisza-családhoz, Gesztre. Ő már évek óta tanítója volt az ekkor tizenhárom éves Domokosnak természetrajzból. — Arany a klasszikai és a magyar költészetből adott neki leckéket, 1851. május derekától október közepéig, akkor Nagy-Kőrösre ment tanárnak. Négy költeményt írt Geszten: nyilván ott látott ilyen vadász-társaságot, minőt ez a vers leír.

A geszti életről l. Kovács János leveleit, Arany László jegyzeteit a költő önéletrajzához, és Arany életrajzát, II. 65—69. l.

Németül: Handmann: *Arany's ausgew. Gedichte;* Sponer. — Szlovákul: Hviezdoszlav.

A gyermek és szivárvány. Kéziratán ez volt a kelet: *Júl. 1851.* A kézirat 1915-ben beküldetett a sebesült honvédek javára Székesfehérvárott tartott sorsolásra. — Közölve először a *Remény*-ben (szerk. Jókai Mór és Vahot Imre), 1851., II. félév, 4. füzet; teljes névvel. Másodszor KK. *1856.* Eltérések:

22. sor, Kézir.: Ám *belőlről* — R.: belölrül — KK.: belülről —
30. sor, Kézir. Ülj le *mellénk* — jav.: közzénk —
63. sor, Kézir. *Ám* hiszen — R. és KK.: De hiszen —
76. sor, Kézir. *Ki-ki csapja* — R. és KK.: Le-le kapja —
120. sor, Kézir.: Mint az *éretlen* — R. és KK.: meg nem ért —

A költő ez allegória értelmét így fejtette ki: »... *vannak az ifjúi kebelnek vágyai — fellegvárak — csalképek, melyektől később oly nehezen válik meg, miután a való kiábrándítja.*« (Levele Erdélyi Jánoshoz, 1856. szept.)

Az ábrándos gyermekben a költő geszti tanítványát sejthetni. Solymossy hazafias allegoriának nézte, abban a korban, mikor a közvéleményt képzelgések, titkos fegyverkezések hírei izgatták. »Nehogy a kiábrándulás még keserűbb legyen, Arany mérsékletre, okosságra, türelemre inti a nemzetet.« — (*A. J. népiessége. — Ethn.*, 1917. 721. l.) Véleményének Arany idézett szavai ellentmondanak.)

Néphit, hogy a szivárvány vizet szí fel a fellegekbe, közmondás: Iszik, mint a szivárvány (Erdélyi). Magyar regék hídnak is mondják. (Ipolyi *Magyar mythologiája*, 275—76. l. — Beke Ödön.: *A. J. néprajzi forrásaihoz — Ethn. = Népélet.* 1934. U. ő ismertette Fábián József könyvét: *Természeti tudomány a köznépnek*, Veszprém, 1803; ez azt írja: a szivárvány vége tóba ér le, onnan vizet szí. *Ethn.*, 934.)

Németül: Handmann: *Arany's ausgew. Gedichte;* Korodi; Cserhalmi; Grail. — Angolul: Loew: *Gems*; *Magyar Poetry.* — Szlovák: Hviezdoszlav.— Héberül: Bacher. — Szerbül: Brancsics Blagoje: Iz magyarskog perivoja. — Orendi Hommenau Viktor: *Die Karpathen*, VII. 1910—11.

A dajka sírja. Először a *Remény*ben (szerk. Jókai Mór és Vahot Imre), 1851. II. félév, 1. füzet, július; teljes névvel. Másodszor KK. 1856. A szövegek közt nincs eltérés.

Szabó István geszti ref. lelkész értesítése szerint valóban van ott a református temetőben, a Tisza-család kriptájának domb alatt, egy ilyen sír, melyben a család egy régi alkalmazottja nyugszik.

Domokos-napra. Címe a kéziraton előbb ez volt: *Emléksorok, Tanítványom nevenapján. — Aug. 4. 1851.* — Nyomtatásban először KK. 1856. Eltérések a kézirattól:

6. sor, Kézir.: *édes* és *hizelgő* aláhúzva —
11. sor, Kézir.: *émelygőbb* —
13. sor, Kézir.: *oh azok ... lehetnek* — KK.-ban a pontozás elmaradt –
30. sor, Kézir.: *időt éred* — (kell) — KK.: érted, — ÖK.: érted –
44. sor, Kézir.: *szerény* lant —

A 6. versszakot a kéziraton bekerítette, a KK.-ból hiányzik, csak az ÖK. közölte. A 3. sornál a »hiános család« mellé odaírta: »A nagyobb fiúk, László, Kálmán, Lajos, utazni voltak külföldön.« (Az ÖK. csonka torony-beli példányából közölte Debreczeni Ferenc, *IK.* 1923. 91. l.)

A vers tanítványának szól. Augusztus 4. Domokos napja. Eszményeket tűz ki s feléjök törekedésre buzdít. Tanár és tanítvány ragaszkodtak egymáshoz. Domokos Arany távozása után tovább elküldözte neki verseit, a költő megjegyzéseket tett rájuk, egyre magasabb szempontból. A 16. sorban talán a *Hitel* elébe tűzött Byron-idézet visszhangzik: »The strong resiste, the weak despair.« Tanítványa Kőrösön is meglátogatta. Domokos korai sírjára Arany nekrologgal tett koszorút; Tompának azt írta: »...ha nem egy jeles író, költő, de mindenesetre irodalomkedvelő főúr veszett el benne.« (1856. jún. 25.) Ennyit várt tőle a költemény utolsó strófája is. Arany egy kis kötetben kiadta *Tisza D.* verseit, az anya költségén, a Garay-árvák javára.) Jókai: *Vas. Ujság*, 1856. jun., Salamon: *Dramat. dolg.* I. 303. Baross Gyula: *A. J. és Tisza Domokos. — Uránia*, 1911., 274—81. l.

Ráchel. Kéziratán nem volt évszám, csak az ÖK. tette ki: *1851.* Először közölte a *Nők könyve*, Almanach, MDCCCLIII.-ra. Kiadja Szilágyi Sándor, Pest, 1853., a 221—225. lapon, teljes névvel. A kötet címlapjának belső oldalán: A jövedelem a nagyenyedi szerencsétlenek némi segélyezésére fordíttatik. — Aranytól egy másik költeményt is közölt: *Mint egy alélt vándor* címűt. *Ráchelt* a KK. 56. és KK. 60. a *Domokos-napra* után teszi. Eltérések

9. sor, Kézir. *Ül ágya szélin.* — NK.: szélén — ÖK.: szélin —
12. sor, Kézir.: *Téj-arcaikon* — KK.: Tejarcaikon —
23. sor, Kézir., NK.: *kétségb' esett* — KK.: kétségbeesett — ÖK.: kétségb' esett —
31. sor, Kézir., NK.: *Rámában* — KK.: *Rámába* —
47. sor, Kézir., KK.: *Mint a* — ÖK.: Minő —
55. sor, Kézir.: *szédült* — NK., KK.: fáradt —

Ráchel siralma. 20. sor, a kéziraton előbb: *Mely kiált az égre, noha mélyen* hallgat —

22. sor, Kézir.: előbb: *Szólalj meg, te nyilt seb, kiálts fel az égre* (az egész strófa kitörölve, újra írva a mai szöveg.) —

Az ötödik vers-szak szintén újra van írva, a kitörölt fogalmazásban a

27—30. sor: *Fel nem támadnának:*
Az erecskét, melytől a szív gépe jára,
Vissza nem pótolná özöne, dagálya
Egy véröceánnak.

41. sor, Kézir.: *Mert hisz az enyéim ők, a szép kisdedek* — jav.: Mert enyéim e szép, ártatlan kisdedek —
45. és 48. sor: a kéziraton előbb: *A kegyetlen szolga* — *Könyörültél volna* —

61. sor, Kézir.: *Im, virágzás előtt egy tavasz* (áthúzva) — jav.:
Ime a szép tavasz kiesett az évből —
64—6. sor, Kézir.: Serdül Bethlehemnek, *jelnő ifju népe,*
Egy se lesz, akinek születési éve
Volna e kettőben. (kitörölve) —

67—8. sor, a kéziraton előbb így:

Csalódom, e két év hogy lehetne meddő?
Megnyílik szememnek a rejtett jövendő. —

Az ÖK. csonka-toronybeli kézi példányának hátlapján a költő megjegyezte: »*A szent írási helyben ama régi Ráchelre, a Jákób nejére van vonatkozás, de én úgy vettem, mintha a leölt csecsemők kettejének anyja volna.*« (Közölte Szendrey Zsigmond, *It.* 1918. 217.) E két vers Arany legmerészebb alkotásai közé tartozik: átlátszó allegoriában a gyilkosságok ellen kél ki. Az önkényuralom korának költészete többször fordult bibliai szimbolumokhoz. A 66. sorban nyomatékossá tett *két* szó a Világos óta eltelt két esztendőre vonatkozik. Ezt a tárgyat Tompa is feldolgozta, *Heródes* címen; alapeszméje saját feljegyzése szerint: »...Az eszmét, szabadságot, haladást, világosságot még bölcsejében megölni, megfojtani akaró zsarnok képe«, »a született kis Jézus az ébredő szabadság képe.« Tompa költeménye 1863-ban jelent meg, dec. 24., Ballagi *Házi Kincstár* c. folyóiratában.

A 61. sor szóképére: »A tavasz kiesett az évből«, a költő később meglepetve bukkant rá Herodotosnál (De bello Persico. Lib. VII. Cap. 113.) Odaírta: »*Azt hittem, eredeti ez, s íme, Herodotosnál évezredek előtt már meg van írva! Pedig ezt sohasem olvastam előbb.*« (Debreczeni Ferenc: *A. J. széljegyzeteiből, IK.* 1923. 92. l.) Ariostónál is bukkant ilyen véletlen találkozásokra. (L. *Visszatekintés.*)

A költeményt 1863-ban elszavalták a soproni Magyar Társaság önképzőkörben. Lehr Albert, még tanuló, kifogásolta, hogy a szavaló ezt ...»Feledém, hogy szolga« — megvetéssel hangsúlyozta, ezáltal a király felelőssége csökkenne. Az osztály, a vezető tanár is, Domanovszky Endre, (Petőfi barátja), hibáztatta Lehr felfogását. Lehr megkérdezte levélben a költőt magát. A *Koszorú* szerkesztői üzenetében ez volt a válasz: »L. Albert úrnak, Sopron. — *Önnek van igaza. Hogyne? A szolga iránti megvetés porba rántaná azt a helyet.*« (1863. II. félév, 48. l., július 12.)

Angolul: Loew: *John Arany, Magyar Poetry.* — Románul: Ungeria, 1892. — Szerbül: Zivny: *Vlast a Svet* folyóirat, 1886. — Rachel siralma: Vályi; Zene: Kapi Gyula (Rózsavölgyi, Melodr. 5.).

A dalnok búja. Először a *Nagyenyedi Album*ban (szerk. Szilágyi Sándor), Pest, 1851., 272—76. l.; teljes névvel. — Másodszor KK. 1856., azután 1860. és ÖK. — Az *Album* Nagyenyed szerencsétlenségén kívánt segíteni. 1849. jan. 1.-én a császári hadak elhagyták a várost, erre 8.-án éjjel gyülevész nép megtámadta és roppant kegyetlenkedés közt fölégette. Ezt írja le a könyv elején Szilágyi Ferenc, Szilágyi Sándor atyja; e közlemény miatt a kötetet a cenzura egy ideig »zár alatt tartotta«. (Szilágyi S.: *Rajzok a forradalom utáni időkből*, 125. l.) L. még Kemény Gábor: *Nagyenyednek és vidékének veszedelme* 1848 és 49-ben, Pest, 1863. — Eltérés:
82. sor, NE., KK. 56., 60.: *myrtus* — ÖK.: mirtusz —
A Széchenyi Könyvtárban (Kéziratos források, 1789—1867, 145. sz.) levő példányon a cím alatt: *Őskori ballada.* Eltérések ezen:

101. sor: *említni sírján* — (nyilván tollhiba: *emelni h.*)
109. sor és 111.: *gyenge* és *erős* — aláhúzva —

Arany még 1847-ben lefordította Byron *Don Juan*-ja III. énekéből az *Uj görög dalnok* énekét és elküldte Szilágyi Istvánnak. Ennek visszfénye látszik e költeményen. De itt a görög színezet álarcát föllebbenti a »tört sóhajok, szárnyaszegett dalok« említése, kiérzik a magyar szabadságharc bukása, a magyar költők csüggedése. Ott lappang a versben Homér és Osszián párhuzama is.

Németül: Sponer; u. ő. Grail kötetében is. — Franciául: Saissy Amadé: *Tristesse du poëte.* — *EPhK.*, 1878. 92. l. — A beszélő személyek, La muse, Le poëte, ki vannak téve a strófák elé. — U. az a *Poesie Hongroise* kötetében. (A költeményt Musset *Nuit de Mai* versével hasonlítgatta Ujváry Lajos.: *Arany és Musset.* — *Debreceni Szemle*, 1935. szept. 323. l.) — Angolul: Loew *Gems; John Arany, Magyar Songs, Magyar Poetry.* — Tótul: Hviezdoszlav.

Moore verseiből. (Irish melodies-kötetéből.) Mind a három csak a *Hátrahagyott versek* közt jelent meg. A leigázott ír nép keserűségét megszólaltató Moore közel állt költőinkhez. Az elsőt Vörösmarty is lefordította 1847-ben, distichonokban, szabadon, s erről jegyzetet csatolt hozzá. 48-ban Petőfi is lefordította. Vörösmartynál elégia, Petőfinél a szabadság himnusza, Aranynak az 50-es években ugyanazt jelentette, mint írójának.

A második az eredetinek csak két első strófáját adja, irónnal, a lap szélén. Alatta: *Régi kísérlet.* Petőfi ezt is lefordította, az egészet.

A dalnok elhullt... Moore: *The Minstrel-boy* költeményének 2. versszaka; erre Versényi György mutatott rá. *IK.*, 1896. 363. l. Lefordításával Arany Petőfi emlékének áldozott.

Érzékeny búcsú. Kézirata megvolt. — Először a *Hölgyfutár*ban, 1852. I. félév, 15. sz., január 20. Másodszor KK. 1856. Eltérések:

3. sor, Kézir., HF., KK. 56. és 60.: *egy* ujját — ÖK.: az ujját —
21. sor, Kézir.: nem tenné *ezt* — HF., KK.: azt —
22. sor, Kézir., KK. 56.: *ó* kabát — ÖK. oh —
24. sor, Kézir.: nem *táplálom* — jav.: nem hizlalom —

Béranger egyik chansonában szintén régi kabátjától készült megválni: *Mon habit.* (Lefordította Szász Károly: *Angol és francia költőkből.* — Pest, 1855. Kiadta Tomori Anasztáz, Szásznak kőrösi tanártársa. A kötet ajánlása: »Arany Jánosnak, tisztelet és szeretet emlékjeléül.« (Midőn 1867-ben Arany a neki szánt érdemrendet el akarta magától hárítani, Eötvös Józsefnek írt levelében (1867. jún. 11.) Bérangernek két verséből is idéz, — egyik a *Mon habit.* Versében Béranger fiatal kora jobb napjairól emlékezik, Aranyét az elmúlás elégikus érzése hatja át.

A kezdő sor Tompa ismert dalára emlékeztet: Télen-nyáron pusztán az én lakásom; ez a kabátra fordítva humoros színt nyer. Tompa 1852. nov. 1. tréfálkozik levelében: »...engem tetemesen megloptál«, s »fogat fogért«, ő is ellop egy sort Arany egyik leveléből (52. okt. 1.), melyben Kerényi és Bozzai haláláról szólva, azt mondja: mért nem halunk már meg mindnyájan! — »Ezzel quittek leszünk.« E sóhajt Tompa Petőfit és Kerényit gyászoló, *Barátim emlékezete* c. költeményébe vette át:

Elmultak, eltüntek életök javában,
Miért is nem haltunk már meg mind a hárman?

Németül: Handmann: *Arany's ausgew. Gedichte;* Kórodi; Sponer. Szlovákul: *Vlast a svet* f.irat, 1887. 8. sz.

Oh! ne nézz rám... Kézirata az *Itthon*-nal egy lapon és a *Régiebb versek tisztázata* közt. Alatta: *1852.* Először a *Hölgyfutár*ban, 1852. 18. sz., jan. 23. Másodszor KK. 1856. A szövegek közt nincs eltérés.

1851. őszén a nagykőrösi egyháztanács meghívta Aranyt főgimnáziumába tanárnak. November elején át is költöztek. De a tanárok helyzete sokáig bizonytalan volt, megélhetésük gondjait fokozta a drágaság. 1854. okt. 18. azt írja Tompának: »Mikor... kifáradtan családja körébe tér s enyhületre, vigaszra volna szüksége: s akkor sóhajokkal, az el nem élhetés miatti örökös aggodalmakkal kell találkoznia, melyek, bár némák, de annál gyötrőbbek!«... »E néma bú, epedés, rejtett könnyek az én gyilkosaim.« (U. o. kiadatlan részlet.) E hangulatnak tükre e vers.

Németül: Langfelder Dezső, *Pressburger Zeitung*, 1891. 291. sz. — Franciául: Polignac: *Poesies hongroises.* — Angolul: Loew: *John Arany, — Magyar Songs. — Magyar Poetry.* — Szlovákul: Hviezdoszlav.

Enyhülés. Kézirata a *Régiebb versek tisztázata* közt, alatta: *1852.* Először közölte: *Értesítő*, Irodalmi-, művészeti-, ipar- és kereskedelmi lap. (szerk. Szilágyi Virgil.) 1852. 2. sz., febr. 5. Másodszor: KK 1856. Eltérések:

9. sor, Kézir. és É. *Tennap* — KK.: Tegnap —
22. sor, Kézir.: Pihenő *tanyája* — jav.: *órája* — jav.: tanyája —

E gondolattal írja Tompának vigasztalásul, 1858. nov. 28., hogy idővel »a *keserű* emlékezet *édessé* válik«.

Németül Handmann: *Arany's ausgew. Gedichte;* Korodi; Szemere: *Ung. Lyrik.* — Angolul: Vályi; Watson-Kirkconnel. — Szlovákul: Hviezdoszlav.

Zene: Révfy Géza, Kolozsvár, 1932.

A világ Kéziratán három javítás volt:

1. sor: *rozzant* — jav.: kopott —
8. sor, Kézir.: *mingyár* — KK.: mindjár' —
20. sor, Kézir. éjtszakázol — ÖK.: éjszakázol —

Az ötödik vers-szak előbb így szólt, de a költő kitörölte:

A világ egy rozzant ház, hol
Télben megfagysz, nyárban ázol,
Csárda ez, hol, bár utálod,
S félsz zsiványtól, meg kell hálnod.

Megjelent a *Hölgyfutár*ban 1852. 32. sz., febr. 10. Másodszor: KK. 1856.

Németül: Handmann: *Arany's ausgew. Gedichte;* Melas.— Héberül: Bacher.

Itthonn. Kézirata egy lapon volt az *Oh! ne nézz rám...* kezdetű verssel, le van írva a *Régiebb versek tisztázata* közt is. Alatta: *1852.* Először a *Hölgyfutár*ban, 1852. 36. sz., febr. 14. Másodszor: KK. 1856. A geszti hónapok alatt távol kellett lennie családjától; most újra körükben van.

Többet Arany nem küldött verset Nagy Ignácznak. Augusztus 1.-én jelent meg Toldy Ferenc elítélő bírálata az *Uj Magyar Múzeum*ban *A nagyidai cigányok*ról. A *Hölgyfutár* október 6.-i számában lenyomatta ezt a bírálatot, két másik munkatársáról, Tompáról és Lévairól szóló kicsinylő bírálattal együtt. Tompa már tavasszal unszolta barátját, hogy szakítsanak a *Hölgyfutárral.* (1852. ápr. 12.) Arany is, megcsömörlött' a laptól. (Ercseynek 1852. május 31.) Mikor az év végén neveiket a munkatársak közt olvasta, Arany azt írta Tompának: »...alig lehet reménye, hogy mi többé valamit adjunk lapjába.« (1852. dec. 1.)

Németül: Handmann: *Arany's ausgew. Gedichte*; Korodi. — Angolul: Butler. — Szlovákul: J. Graichmann: *Vlastenacka Pohladina* 1886.; Hviezdoslav. — Olaszul: Silvino Gigante, Márffy: *Palpiti del cuore magiare*, 1936.

Dante. Kézirata a *Régiebb versek tisztázata* közt, alatta: *1852.* — Nyomtatásban *Budapesti Viszhang*, az élet és irodalom köréből, 1852. I. félév, 5. sz., június 5. A lap 1852. május 9.-én indult meg; kiadója Kozma Vazul, utóbb Lukács L., 1853-tól fogva szerkeszti és kiadja Szilágyi Virgil. Arany 1852. május 31. azt írta Ercseynek: »...a jobb írók hallgatva a *Budapesti Viszhang*hoz állanak.« A XI. füzet borítékján az előfizetési felhívás Aranyt a kizárólagos munkatársak közt említi, később a kizárólagosság elhagyásával. 1853-ban a lap hetenként kétszer jelent meg. Másodszor KK. 1856. Eltérések:

17. sor, Kézir.: *mérónja* — KK., ÖK.: mér-ónja —
18. sor, Kézir.: *fennakad* — KK., ÖK.: fönnakad —
21. sor, Kézir.: *Nem ismert* — ÖK.: Nemismert —
24. sor, Kézir.: Az *ur lelke* — ÖK.: az Ur lelke (aláhúzva) —
30. sor, Kézir.: *Míg ily látnok szellem* — jav.: Míg egy földi álom.

Az olasz nyelvet Arany 1838-ban kezdte tanulni (Ercsey, 25. lap.). Dantét Streckfuss német fordításából ismerte meg, mely Tassóval és Ariostóval együtt adta, két nagy negyedrét kötetben. A Dante-fordítás címlapja: Dante Alighieris Göttliche Komödie, übersetzt und erläutert von Karl Streckfuss. Dritte Ausgabe, letzter Hand. — Halle, 1840. E fordításból idézi a harmadik ének elejét Tompának (1852. dec. 1.), ugyanott olaszul egy közismert sorát, ugyanazt Gyulainak, 1854. jan. 21.; ebből látni, hogy 52-ben már az olasz szöveget is szemmel tartotta. — Dante első magyar fordítója, Császár Ferenc, csak 52 őszén fogott bele a *Divina Commedia* fordításába. Ekkor még egy számottevő tanulmány sem segítette elő nálunk Dante megértését. Imre Sándor értekezése: *Az olasz irodalom hatása a magyarra*, csak 1873-ban jelent meg a *BSz.*-ben. — A *Pokol*-t a költő a német fordításban olvasta végig, mutatják sűrű ceruzajelei. Kivált hasonlatokat és reális vonatkozásokat húz alá, pl. az I. énekben. a 22—24. sort:

> Und so wie athemlos, nach Angst und Schmachten,
> Schiffbrüchige, noch von der Fluth durchnasst,
> Vom Strande starr der Wogen Grimm betrachten.

30. sor, (hegyre felmenet):
Fest immer auf dem tiefen Fusse stehend —
63. sor, Der durch zu langes Schweigen heiser schien —
(v. ö. *Bolond Istók*, II. ének, l.)
III. ének, 112—117. sor,
IV. ének, 15. sor:
So sprach Virgil, um drauf erblasst zu schweigen —
V. ének, 40—43. sor:
So wie zur Winterszeit mit irrem Flug
Ein dichtgedrängter breiter Tross von Staaren,
So sah ich hier im Sturm der Sünder Zug
Hierhin und dort, hinauf, hinunter fahren.
VI. ének, 20—21. sor:
Und sie verschafften sich durch öftres Drehen
Auf *einer Seite* mindstens trockne Haut.

VI. ének, 35. sor, 46—49. sor,
VII. ének,13—15. sor. 117—119. sor:
Auch unterm Wasser müssen Viele seyn,
Und wenn ein Seufzer ihnen sich entrungen,
Dann steigen Blasen auf von ihrer Noth, —
VIII. ének, 66. sor:
Und macht', um vor zu schau'n die Augen gross —
IX. ének, 3—4. sor, 61—63. sor, 67—71. sor,
X. ének, 45. sor, 67—72. sor,
XII. ének, 22—25. sor,
XIII. ének, 40—43. sor,
XVII. ének, 115—117. sor:
Dass wir uns langsam, langsam niederschwangen
Im Bogenflug, bemerkt ich nur beim Wehen
Der Luft von unten her an Stirn und Wangen —
XXXI. ének, 91. sor:
Dampfend, wie im Frost die nasse Hand —
XXXIV. ének, 67. sor:
Dort Cassius, kräftig, wohlbeleibt und rund —
A. odaírja: *Shakespeare.*

1856. aug. 30. azt írja Tompának: »Olvasom Dantét, meg Ariostót, olaszul«, — okt. 4.: »most először eredeti nyelven«, (itt Tassót is említi). Eredetiben Dante kétszer volt meg könyvei közt: Il Parnasso Italiano, ovvero i quatro poeti celeberrimi Italiani. Edizione giusta gli ottimi testi antichi con note istoriche e critiche ornate di quatro ritratti secondo Rafaello Morgen. Lipsia, 1826. E kiadásban az *Orlando Furioso* és a *Gerusalemme Liberata* tele van jegyzetekkel. Dante szövege mellett ebben nem találni jeleket. Másik Dantéja Brunone Bianchi kiadása, Firenze, 1854. — 1865-ben, Dante születésének hatszázados fordulóján, Olaszország pályázatot írt ki Dantét magasztaló költeményekre, melyeket albumba gyüjtöttek. A magyar Akadémia Arany költeményét nyomatta ki, külön lapon, azt küldte a Dante-Albumba. Rádl Ödön, a Petőfi társaság tagja, később megnézte az albumot Firenzében, a Santa Croce templom sekrestyéjében; benne találta Arany költeményét, mellette olasz fordítását, a bírálók sajnálkozásával, amiért a verset nem az előírt latin, olasz, francia vagy spanyol nyelven nyujtották be, mert ennyi mélységgel, ily klasszikusan és tömören, egy pályamű sem jellemezte Dantét. (Rádl Ö.: *Ünnepi beszéd* a n.-szalontai csonka torony felavatásán, 1899. aug. 27. — Kaposi József: *Dante Magyarországon.* 131. l.)

A Dante-ünnepről Arany folyóirata, a *Koszorú*, egy német lap nyomán nagyobb cikkben emlékezett meg (14. sz., a szerkesztő maga írta), utóbb tanulmányt is közölt Pulszky Ágosttól (20—23. sz.). Költeményét Arany ekkor le is fordította angolra, de Arany László nem találta atyja iratai közt.

Dante olvasásával egyidőtájt írta terzinákban a *Kis Pokol* c. gunyoros költeményét; *A nemzeti versidomról* szóló értekezésében (VII. fej.) lefordított hat sort Dantéból példának. 1873-ban *Bolond Istókban* (II. én. 1. versszak) Dantét idézi.

Dante egyik fordítója, Angyal János, Dante ördög-neveire ismer *A nagyidai cigányok* neveiben; egymás mellé állításuk azonban nem meggyőző. A fejét hóna alatt vivő Puk Mihály Bertram del Bornióra emlékezteti, az *Inferno* 28. énekében. (Kaposi: 102—103.)

Radó Antal: *Arany és az olasz irodalom., IK.*, 1942. 23—30. — Kőszegi László: *Dante és Arany.* (A stiltömörítők), *BSz.*, 1921. 538—539. sz.

— Turóczi-Trostler J.: Arany révületéről., *It.*, 1942., 190—194. l. Németül: Kertbeny: *Album; Versuch; Gedichte* von J. Arany; ujra *Jahrbuch* d. deutschen Dante-Gesellschaft, Leipzig, 1867, I. 144. l. Handmann: *Arany's ausgew. Gedichte;* Sponer; Cserhalmi. — Angolul Watson Kirkconnel. — Olaszul: Gaetano Ghivizzani: *Versi*, Pistoia, 1867. 218—220. l. — Prózában *Poesie di mille autori* intorno a Dante Alighieri. Raccolte et ordinate cronologicamente con note storiche, bibliographice de Carlo del Balzo, Roma, 1889—1908. A IV. kötetben, a 576—579. l.-on Arany költeménye, egymás mellett a magyar és olasz szöveg. — Kaposi egy névtelen fordítót is említ a *Rivista Contemporanea* 1888. évi 4. füzetében. — Franciául: Fr. Gachet, Paul Rónai: *Anthologie de la Poésie Hongroise*, 1936. — *Nouvelle Revue de Hongrie*, 1933. — Svédül Cálmán Pándy och Hans Erik Sternberg: *Ungersk Dikt.* 1944. — Szlovákul: Hviezdoszlav.

Temetőben. Egy kis zsebkönyv első lapján, ceruzával. Kelte *1852. jún.* — Még egy strófa volt megkezdve:

Oh, mennyi gondos kéz pihen
Maga is a lomb enyhiben,
Mit ő plántála másnak.

Nyomtatva először ÖK.

Szilágyi Istvánnak írja: »Itt minden mulatságunk a temető. Ennek árnyas fái s a sírok közé megyünk tavaszi friss léget — a mező édes lelkét színi. — Talán e körülmény is okozza, hogy kedélyem ritkán derült.« (1857. dec. 3.) A temetőt a »professorátus egyetlen majorjának« nevezi (Ságorának, 1856. ápr. 26.) Délutánonként, lecke után indult sétára, nagy puha kalapban, kampós botja karjára akasztva, zsebében pipája, de csak a városon kívül gyujtott rá. Néha elkíséri egyik-másik tanártársa; többnyire egyedül megy, elgondolkodva; fölrezzen, ha egy-egy diákja köszön. (Benkó: *A. J. tanársága N.-Kőrösön*, 44. l.) Egyik ilyen sétán írhatta jegyzőkönyvébe e verset. A temetőről Szász Károly is verset írt. *(A kőrösi temetőben.* — *Budapesti Viszhang*, 1852. II. félév, 5. sz.) Egy év mulva Szász oda temette feleségét, a költő Idunát. Sírversét Arany írta, kötete elé is négy sort.

Vágtat a ló... Először a *Budapesti Viszhang*ban (szerk. Szilágyi Virgil), 1852. jún. 20. A cím után zárjelben: *(Emlékezés a »Nagyidai cigányokra«)*, Másodszor KK. 1856., ugyanígy; a KK. 1860. ezt írja helyébe: *Jövendölés.* — Az ÖK. kézi példányában odajegyezte: *A Nagyidai cigányok felületes bírálataira.«* (Debreczeni Ferenc is: *A. J. széljegyzeteiből.* — *IK.* 1923.) *A nagyidai cigányok*at a könyv megjelenésekor nem értették meg. Toldy Ferenc és több folyóirat eltévelyedésnek nézte »pórszerű gondolatát.« Csak a *Viszhang* méltányolta, a verssel egy számban ismertetést közölt Szilágyi Sándortól, Mefiszto néven. Arany költői öntudatának (Erdélyihez, 1856. írt levele mellett) szinte egyedülálló példája. Tanulságos, mennyire hajlik Arany a szimbolikus kifejezésre, kivált, ha önmagáról szól. A vers a Pegazus-jelkép reális változata. (Hasonló magatartásból termett Adynál: *Dalok tüzes szekerén).* Ez időben kezd Arany a hun-eposz tervével foglalkozni; talán erre céloz a vers mellé írt megjegyzés: *Jövendölés.* Németül: Handmann: *Arany's ausgew. Gedichte.*

Mint egy alélt vándor... Kézirata a *Régiebb versek tisztázata* közt. Címe itt: *Az elcsüggedett.* Alatta: *1852.* Nyomtatva először a *Nők könyvé*ben (szerk. Szilágyi Sándor), 1853. (66—67. l.), *Arany J.* aláírással. — Másodszor KK. 1856. Eltérések:

4. sor, Kézir.: Hadd *nézek* a multra —
6. sor, Kézir. *Mögöttem, előttem* — Nők, KK.: Mögöttem s előttem
14. sor, Kézir.: Ugy *éreztem* — Nők, KK. érzettem —
19. sor, Kézir.: *utas* — KK. útas —
23. sor, Kézir.: *békés* — KK. békés — ÖK.: békes —
24. sor, Kézir.: *önkint* — ÖK.: önként —
42. sor, Kézir.: *Bárha* — ÖK. Habár —

Ezidőben (dec. 1.) Tompának apátiáról, letargiáról panaszkodik. — Arany önszemléletének, életéről alkotott nézetének számos mozzanata és képe szólal meg ebben a versben (v. ö. az *Epilogus* jegyzetét). Később még inkább nyügnek érzi a tanárságot; keserűsége még erősebben szólal meg *Ez az élet...* kezdetű versében.

Németül: Sponer.

Visszatekintés. Kézirata a *Régiebb versek tisztázata* közt, *1852.* évszámmal. Megjelent a *Budapesti Viszhang*ban, 1852. II. félév, 16. sz., okt. 17. Másodszor KK. 1856. Eltérések:

15. sor, Kézir. és Viszh.: *kertjébe* — KK.:kertébe —
24. sor, Kézir.: *S kerülém, ha* — KK.: S kerülém ha —
32. sor, Kézir.: *bé*hömpölygeti — Viszh. és KK.: be —
34. sor, Kézir.: *ifju-álmaim* — Viszh. és KK.: ifju álmaim! —
35. sor, Kézir., Viszh. és KK.: szét*oszol*tak — ÖK.: szét*foszol*tak —

Az előbbivel rokon emlékezés és önjellemzés liraibb alakban; a részletekben nagyrészt ugyanazon képek merülnek fel. A 4. versszak hasonlatára később meglepetve ismert rá Ariostónál, XXIII. ének, 105. versszak; odaírta a lap szélére: »*Mint a vadnak, mely hálóit...*« — Ez a hasonlat visszatér nála a *Zrinyi és Tasso* tanulmány III. szakában: »A drámai hős... csak magát hálózza be vergődései által.« — Hasonló véletlen találkozásra bukkant Ariosto XXIII., 113. vers-szakában. »*Ez is I Mint ha szűk edényből stb. Toldi est.*« (*Toldi szerelmé*ben van, XII. 94.)

Az elhagyott lak. Kézirata egy negyedrét ív féloldalán, melynek hátlapján egyes sorok voltak odavetve a *Lejtőn* c. költeményből. — Először a *Budapesti Viszhang*ban, 1852. II. félév, 18. sz., okt. 31. — Másodszor KK. 1856. A 14. sorban a kéziraton előbb: *Alatta beomlott* a gödör — jav.: Omladozó-félben. —

A kéziraton egy vers-szakkal folytatódott:

De ha titkos, néma éjfelen
Fölveszi a hold bús fátyolát,
Összefonott kézzel megjelen,
Fölmerül a kútból egy család.

Alkalmasint valamely (helyi) monda feldolgozásának indult, de csak a leírásnál maradt; ebbe némi személyes benyomás is belejátszott. 1852. nyarán a költő két hónapot Szalontán és Geszten töltött családjával. Hazatérve N.-Kőrösre, azt írja Tompának: »Az eddig kopár udvar, mit nem tartottam képesnek egy árva fűszál megtermésére, övig érő dudva vegetatióval üdvözölt...« (1852. okt. 1. — Tisza Domokosnak is, okt. 6.)

Németül: Sponer; *Handmann: Arany's ausgew. Gedichte;* Dóczy. — Angolul: Buttler E. D.: *Hungarian Poems and fables,* London, 1877.

A pusztai fűz. Kézirata egy lapon volt az *Oh! ne nézz rám...* és *Itthon* c. költeményekkel. — Előbb így kezdődött:

Ki ültetett engem puszták közepébe,
Martalékul gyötrő szomjuságnak, szélnek,
Gyökerem kiaszva, lombjaim letépve,
Hogy ne virulhassak, hanem mégis éljek?

Egyedül, egyedül szomorú magányban,
Vagyok őre puszta, rég elhagyott gátnak,

Egyedül, egyedül e kopasz térségen,
Vagyok őrizője elhagyatott gátnak,
Ezen járt el egy út, híd volt rajta régen,
Nem tudom, rá hídat hogy miért csináltak.
Most kikerül az út, szóba sem áll velem,
Csak behinti porral harmatos levelem.

Volna ugyan módom látni elég népet,
Kik vásárra mennek avagy onnat jőnek;

Volna ugyan módom látni elég népet
Néha, midőn mennek karcagi vásárra,
De ki venne észre, sanyarú fa, téged,
Nem kell nekik a te ritka lombod árnya.

Külön lapon ujra kezdte, alatta: *Allegoria.* — Megjelent a *Hölgyfutár*ban (szerk. Berecz Károly), 1854. 236. szám, okt. 31. — Másodszor KK. 1856. Javítások:

13. sor, Kézir.: Mosolylyal — jav.: Mosolygva —
16. sor, Kézir.: *S feléje* — jav.: *S én felé* — Kézir.: »a *gyöngéd* — jav.: szelid szellőben —
17. sor, Kézir.: Délbe'*kimélt* és én — jav.: *Délben* megkimélt s én— HF. és KK.: Délbe' —
20. sor, Kézir.: iratos — ÖK.: íratos —
30. sor, Kézir.: *Abba* gyüjté — jav.: *Össze* — jav.: S oda —
36. sor, Kézir.: *Ne lássa őt kívül énrajtam...* — jav.: Hogy senki ne lássa, féltve beárnyaltam —
56. sor, Kézir.: *és nyugvó* helyet — jav.: pihenő helyet —
60. sor, Kézir.: *Szeretném, ha fogna rajtam, — de soká fog!* — jav.: a mai szövegre —

Jó idő óta első verse ez a *Hölgyfutár*ban. Nagy Ignác halálával (1854. márc. 19.) a lap a 64. számmal megszakadt. Ápr. 6. indult meg újra a 65. számmal, Berecz Károly szerkesztésében. Rögtön tiszteletpéldányt indított Aranynak, ősszel azonban megszüntette, mert a költő semmit sem küldött. A félévi lap fejében küldte aztán Berecznek ezt a verset, a *Reg és est*tel együtt (Tompához, 1855. jan. 16.).

A tájrajz, kivált a töredékben, világosan helyszíni. A kidolgozásban ebből csak egy vonás maradt meg, a 49—50. sorban. Midőn Arany kisebb költeményei jegyzetes kiadása e töredék utolsó szakaszait közölte, Dénes Szilárd hitelesíteni igyekezett a képet: öreg emberek még emlékeztek a fára, Kisujszállás határában, a Karajános-gát tövében, melyet *Az elveszett alkotmány* is említ. A fűz a költő ottlaktában 6—8 éves lehetett. *(It.* 1928. 297. l.) — A költő e korbeli leveleiben sok a panasz az idegen környezetre. A kidolgozás nyilván szándékkal mosta el a pontos helyi vonásokat, ezért az allegoria megjelölés is. — (Váczy János a nemzetre értette: »a régi és mostani állapot közti éles ellentét leírása.« *A. J. lirai költeményeiről.* —

A *Erdélyi Muzeum Egylet* bölcs. és nyelv. szakosztályának kiadványai, 1891. 302. l., és *Tompa lyrai a'legoriáiról.* A *Kisfaludy Társ. Évlapjai,* Uj Folyam, XXII. 116. l.)

Angolul: Loew: *John Arany; Magyar Poetry.*

Ősz végén. Kézirata megvolt egy negyedíven, *Őszi napon* címmel. Végsora előbb: *Napod visszatértét* — jav.: Tavaszod megtértét. — Először ÖK., 1852. évszámmal.

Angolul: Loew: *Magyar Poetry.*

Poétai recept. Először a *Szépirodalmi Lapok*ban (Felelős szerk. Pákh Albert, szerk.-társ Gyulai Pál), 1853. febr. 15. a *Csipkebokor* rovatban, a *De gustibus* után, *Vizi sulymok,* II. *(Töredék.), Sol* aláírással. (Dölt betük nélkül.) — Másodszor KK. 1856. A világosi bukás után a magyar költészet népi-forradalmi hagyománya válságba jutott; burkoltan, főkép Arany és Tompa költeményeiben élt tovább. Egyébként az irodalomban egy politikai tartalmától megfosztott, ál-népies irány kezdett lábra kapni, mely tulzással vadászta az eredetit, sallanggal a népiest. A zsivajba élesen szólt bele Kazinczy Gábor nyilt levele a *Szépirodalmi Szemlében* (1853. febr. 3.): »A hazaszeretet nem azt jelenti, hogy szerelmesek legyünk mindenbe, mit e föld megterem.« A szerkesztő maga is kárhoztatta a csárdák, pipák örökös emlegetését. Kazinczy Gábor leveléből Arany a népies költészet kárhoztatását olvasta ki s a szerkesztőnek írt levélben (febr. 6.) védelmére kelt a népköltészet termékenyítő erejének (»Amely népnek nem volt, nincsen gazdag népköltészete, annak nem lesz önálló nemzeti költészete, hanem mások hulladékain fog élődni, mint Róma a Hellászén«), s azzal végezte, hogy Pákh halassza el nála levő »mezitlábos« verseinek kiadását. Pákh nyomban válaszolt neki (febr. 7.), febr. 9-én hosszabban tisztázta magát. Febr. 20-án meg is jelent a lapban Aranynak két kis verse, ez és a *De gustibus,* gúnyba foglalva, amit levelében komolyan kifogásolt. A lap megszüntekor, az utolsó számban (1853. jún. 30.) a szerkesztők önérzettel vallották, hogy nem tömjéneztek »a nép-nemzeti elem cafrangjain, külsőségein rágódó költészetnek«. — Másrészt Arany attól tartott, hogy visszahatásképp a cifra üresség, az almanach-lyra szenvelgése jöhet divatba (Tompának, 1853. jún. 28.). Verse mindkét irány ellen fordult. Egész irodalmi harc fejlődött ki *(Divatcsarnok,* 1853. 25. sz., *Hölgyfutár,* 131. sz.). Megszólalt a komoly kritika. Erdélyi kikelt azok ellen, akiknél »van dolga aranynak, gyöngynek, gyémántnak«, amit kelmeiségnek nevezett. *(A népköltészet körül. — Szépirodalmi Lapok,* 1853. 42. sz. máj. 26. és: *A magyar lyra a forradalom után. — Tanulmányok,* 64—65. l.) Gyulai szintén ostorozta a népiesnél népiesebb divatot. (*Petőfi és lyrai költészetünk,* 1854. — továbbá *Szépirodalmi Szemlé*-je, ujabban mindkettő a *Kritikai Dolgozatok* kötetében.) Az általok megbírált versekben sok hasznló képtelenséget olvashatni, minőket Arany a 2. és 3. versszakokban dőlt betükkel idéz. (L. Alszeghy Zsolt: *Petőfi és az ötvenes évek magyar lirája.* — A Kisfaludy Társaság Évlapjai, Uj folyam, 48. kötet.) E vers mintájára, »Ad notam: Poetai recept«, Gyulai Pál 1893-ban *Irói receptet* írt, gúnyolva a magyarkodás ujabb kinövéseit, idegen szavak affektált használatát, a fonetikus helyesírást, a zsírosbetyáros magyarságot. Ezeket főkép Rákosi Jenő erőszakolta; felelt is Gyulainak, versben, a *Budapesti Hirlap*ban, okt. 8., *Költnöki vény* címen; *A Hét*ben, szintén versben, Orthologus. A három verset a *Nyelvőr* ujonnan lenyomatta 1914. 10. sz. 431—436. l. A keresett népiesség kórsága ellen később Dóczy Lajos írt két közleményt a *Nyelvőr*ben, 1916., verset a *Nemzet* tárcájában, *Epilóg Vojtinához* címen. Hét szakát a *Nyelvőr* újra lenyomatta 1917-ben.

Magyar Misi. Először: *Magyar Thália.* Játékszini almanach 1853 re. Alapítá és szerkeszti Vahot Imre, I. évi folyam. Pest, Müller Gyula bizo mánya. 213—14. l.; teljes névvel. — Másodszor KK. 1856. — Eltérések:

16. sor, MTh.: *Iczik* — KK.: Iczig —
18. sor, MTh. és KK.: az utcán *menőre is rákiszöngeti* — ÖK.: elmenőre is köszöngeti —
37. sor, KK. 60.: *a munka halad* — KK.: munka úgy halad —
38. sor, KK. 60.: *fobban* szeret — csonka toronybeli példányban jav.: jobb szeret ám — ÖM. a mai szöveg —
43—44. sor, MTh. *Hadnagy uram, igy kiállt fel, kérem alássan,* Vágjuk le mind *hamarjába' magyar miskásan.* — KK. 56.: a mai szöveg —

Magyar Misi tréfás kicsinylő elnevezés, mint németben a Bruder Michl. Erdélyi J. *Közmondások könyvében* (1851.): Magyar Miska módjára, Magyar Miskásan (5360. sz.); a névben szerinte lusta erő fogalma rejlik, van bolond vagy bohó Mizsi is«. Arany a magyar természet parlagi, hetyke vonásait gyüjti össze s a hevenyében való erőkifejtést. A parlagi nemes tipusa ösmert a kor irodalmában; Arany a kulturától való idegenkedést emeli ki. E téma változatai: *De gustibus; Arcadia-féle.* Az a jellemző, hogy egy jó szóért odaadja a lovát, a régi vers változata:

Természete a magyarnak,
Hogy jussait nem hagyja,
De ha vele bánni tudnak,
Az ingét is odadja.

(Erdélyi: *Népdalok és mondák*, III. kötet, 146. l. 255. sz. — v. ö *Toldi* utolsó versszakának harmadik sorával.)

Dübögő nevű csárda (a tánc vagy a verekedés dübörgéséről) volt az Alföldön, a Szalontához közeli Sarkadon nemrégiben szünt meg egy (Szendrey Zs.: *Adatok Arany életéhez és költészetéhez.* — *It.* 1915. márc—ápr füzet, 151. l.) — Verséről a költő Tompának: 1852. dec. 2.

A 13 syllabás sor a régi *Házasok énekét* követi; a használatból kikopott, Arany *A nemzeti versidomról* szóló értekezésében csak a régi irodalomból hoz rá példát.

Magyar Miskáról szól a *De gustibus* vers is.

Oroszul: Nóvics N. — Németül: Kertbeny: *Album*; Handmann *Arany's ausgew. Gedichte*; Haek; Sponer. — Angolul: Patterson *The Magyars*, London, 1869. I. 169. l., prózában.

A hamis tanu. Először a *Budapesti Viszhang*ban, 1852. II. félév, dec. 12. Másodszor KK. 1856. A cím után mindkét helyen: *Népmonda.* A KK. 1860. e jelzést csak a tartalomjegyzékben közli, az ÖK. ott sem. Eltérések:

5. sor, KK. 56.: *az a darab föld.* — (dőlt betűkkel van) —
21. sor, ÖK.: *elszalasztja* — ÖM.: elszalajtja —
55. sor, BV., KK. 56. és KK. 60.: *körösi* halászok — ÖK.: körözsi

Közvetlen forrását Riedl fedezte fel, Szabó Károlynak kőröstarcsai helynevekről szóló értekezése egyik jegyzetében, az *Uj Magyar Muzeum* 1850—51. évi folyamában, a 375. lapon. (Szabó K. kőröstarcsai születésű volt). A jegyzet igy szól: »E regét következőleg hallottam. Régen, talán már száz esztendeje is lehet, a kőrösladányiak a tartsai határ egy részét magokénak tulajdonították... Az öreg Márkus volt a ladányiak tanúja, ki is, miután a csizmájába a talpa alá előre ladányi földet tett,... a hely színén... az élő Istenre esküdött, hogy azon föld, melyen ő áll, kőrösladányi

föld, s ... ha igazat nem mond, testét a föld ne vegye be, hanem azon örvény nyelje el, melynek közelében áll s lelke nyugalmat ne találjon. Az eskü alapján a bíróság a ladányiaknak ítélte a földet. Nemsokára meghalt Márkus.... midőn a koporsót a sírba eresztenék s a sírásók a földet rá kezdték volna hányni, ... a koporsó a földből felvetődött, a holttest a koporsóból kizuhanva, egyenesen azon örvénynek tartott, s annak fenekére szállott. Azóta is, kivált holdvilágos éjenként, gyakorta látják őt a halászok az örvényből felmerülni, kikhez... e kötődő kérdést szokta intézni: oldjak-e vagy kössek? s ha a tapasztalatlan halászlegény azt találja felelni: oldjon, az egész hálót úgy megbontja, hogy egyetlen szálla változik; kössön, a hálót olyan csomóba gombolyítja, hogy soha többé ember ki nem bontja.Ezért nevezik ezt az örvényt Márkus örvényének.« Riedl rámutat, hogy Arany nyelvileg is követi forrását, s az utolsó előtti versszaknak mozgása is párhuzamos azéval. *(Arany egyik költeményéről.* — *Emlékkönyv* Kármán Mór 25 éves tanári munkásságának ünnepére, 160—161. l.) A ladányi mondát Ipolyi is említi *(Magyar mythologia,* 211. l.).

A hamis eskü és bünhödése ősrégi mondatárgy. (Binder Jenő, *Ephk,* 1900.—17—20. l.)

Magyar változat Révész Imrénél az istenítéletekről szóló értekezésében *(Uj Magyar Muzeum,* 1858. 439. l.) a Balmazujváros határában álló, kárhozat halom'ról. Ujabban Roheim Géza 50 külföldi változat mellett négy magyart vett számba (Ethnogr., 1916. 212—221. l.). Hivatkozik Kálmány Lajosnak *A magyar halászok vizi ellenségei* c. értekezésében *(Ethn.,* 1815. 103. l.) a »holt ember«-re, aki a hálókat összegabalyítja. Névszerint említi Márkus örvényét. Utal Erdélyi *Közmondások könyvé*ben az 1892. számúra: »Cigány módra esküszik«. (Szabolcs megyében egy cigány a csizmájába tett földre esküdött.) Győrffy István *(Ethn.,* 1917. 210. l.) három megtörtént eset mellett negyediknek Karácsonyi Jánosnak *Békés vármegye történetéből* (II. 210. l.) Juhos Istvánét hozza fel, aki épen a ladányi vén Márkus esküjét fordította vissza a tarcsaiak javára. — Az »ódó-kötő« szellemeket Ecsedi Istvánnak *Népies halászat* (1934.) könyvéből magyarázza Mészöly Gedeon *(Föld és nép,* 1944. jan.—jún): a hálót kibontják vagy lekötik a víz fenekére. — A monda második fele a bűnhödés. A gyergyói székelyek hiedelmében a hamisan esküdők holtuk után égő ujjakkal bolyonganak vétkök helyén, 'gyertyás embereknek' hívják őket. (Győrffy, Kálmány.)

Németül: Handmann: *Arany's ausgew. Gedichte;* Gragger-Lüdeke.

Zenét szerzett hozzá Hetényi Albert (Klöckner-féle melodrámák, 5. 1907.).

Hiú sovárgás. Kézirata a *Régiebb versek tisztázata* közt; alatta: *1852.* — Először a *Budapesti Viszhang*ban (szerk. és kiadja Szilágyi Virgil), 1853. 11. sz. febr. 16., Arany aláírással. — Másodszor KK. 1856. Eltérések:

12. sor, Kézir.: *Zöldelő* vetések halmain levegnék — KK.: Zöldellő
21. sor, Kézir.: sirja *szélitől* — KK.: szélétől —
25. sor, Kézir.: az *éj is* — BV., KK.: az éjjel —
33. sor, Kézir.: *pellikánja* — KK.: pelikánja —

A 12. sor több kiadásban: *lebegnék.* Levegni régi szó, Zrinyinél a gálya »vitorlája leveg« (XI. 57. vszak.). Berzsenyinél *(Az estve):*

Minő mennyei csendesség — Lelke leveg körültünk.

Németül: Balogh Nikolaus, *Die Karpathen,* 1911. — Angolul: Loew: *John Arany.*

Rozgonyiné. Először a *Szépirodalmi Lapok*ban, 1853. 2. sz., jan. 5. (szerk. Pákh Albert, szerk. társ Gyulai Pál, kiadó tulajdonos Emich Gusztáv.

Hetenként kétszer jelent meg.) Arany azt írta Ercseynek: »... nem rossz lapok volnának, nehezen élnek meg« (1853. márc. 2.). Az első év végén csakugyan megszüntek. Arany mind a két szerkesztővel barátságban volt. Már az első számra elküldte ezt a versét, de elkésve érkezett. Az első szám *Nyilt levelezésében* ezt olvashatni: »A. J. urnak. — K.-n: Mindenkor ily fényes sikert sürgetéseinknek s célunk elérése bizonyos. Első számunk már szerkesztve volt. Bővebben más uton.« Erről tréfálkozik levelében Tompa, jan. 5. után: az ő *Távolból* c. költeménye jelent meg az első számban. Arany balladáját Pákh kéziratból felolvasta több író előtt, ritmusa mindenkit elragadott, »többen valóságos csárdást hallottak a hangokban.« (Aranynak, 1853. jan. 5.) Másodszor KK. 1856. A két szöveg egyezik. A közvetlen forrást Zlinszky *(A. J. ballada-forrásai. — IK.* 1900— 271—5.) Szalay történetében jelölte meg (1851. II. köt. 370—71. l.). Szalay azt írja: »Zsigmond Nándorfehérvárt megerősítette s miután szemben *Galambóccal László*vára felépült, 1428. tavasszal a török ellen készült ... Április végén *szárazon és vizen* megtámadtatott. A *Moravá*ból ... érkezett *török hajók* ... felgyujtattak, s itt *Rozgonyi hitvese, Cecilia, a Szent-Györgyi grófok családjából... gályájáról, melyet maga vezérlett,* több török hajót felgyujtott... s férjének oldala mellett nevezetes részt vett az erősség ostromában. — Május végén Murad roppant sereggel... közeledett. A meglepett király nem merészelvén Murád *százezerre menő sergével* megmérkőzni, alkudozásra lépett... A magyar erőnek egy része már a tulsó parton volt, midőn Murád népe... Zsigmondra és a tartalék seregre vetették magokat. A király Rozgonyinak köszönte életét, aki őt magával egy csónakba ragadta... míg Lászlóvára oltalmába vette.« Rozgonyinét jobban kiemeli Virág Benedek *Magyar Századai*ban, de a Moravát és a százezernyi sereget nem említi. A király a hős asszonynak adott adománylevelet. (Fejér: *Cod. Dipl.*, X. 7.. 628, 773.; idéz belőle Horváth Mihály, egészben közli a milleniumi *Magyar Nemzet Története.)* Hogy a török ekkor hallott volna először ágyuszót, azt Zlinszky Fesslerben keresi *(Gesch. d. Ungern,* IV. 375.), de csak annyit talál, hogy a hős amazon »sandte aus ihren Bombarden... und Ballestern Tod... in die Burg.« E balladáról a költő Pákhnak azt írta (1853. febr. 6.): —»...előképe annak skót balladákban van meg... de a skót élet helyén magyar életet mertem vázolni, utánozva egyedül a ballada *menetelét,* ezt is csupán azért, mert... egy-két igazán a néptől eredt balladáink menetével bámulatosan megegyez.« Riedl párhuzamos pontokat talált e ballada és *Sir Patrick Spens* között, melyet a költő ez időtájt fordított le. Arany maga mondta Szász Károlynak, hogy »a gálya s vészteli hajózás gondolatát e skót ballada költötte fel benne.« *(Arany balladáiról. — Pesti Hirlap,* 1884. 49—50. sz., febr. 19—20.) Arany könyvei közt Herrig ballada-gyüjteménye volt meg. (l. *Sir Patrick Spens* jegyzetét). Tanártársának, a Shakespeare-fordító Ács Zsigmondnak megvolt Ideler és Nolte kötete: *Handbuch der englischen Sprache und Literatur.* Poetischer Teil. Berlin, bey C. G. Neuck. 1811. — Elek Oszkár Aranynak úgyszólván valamennyi balladájához angol mintát próbál keresni, a *Rozgonyiné*hoz Percy gyüjteményéből (II. 181—185.) Ambree Margitban, akit kedvesének halála hősi bosszúra indít; ez inkább *Az egri leány* felé mutatna. Hogy a harcos amazon nevét felkapja a hír, nem egyéb közhelynél. (Elek O.: *Skót és angol hatás A. J. balladáiban. — It.,* 1912.)

Az »egérutat venni« kifejezésről azt írta a költő a *Nyelvőr* szerkesztőjének (de levelét nem küldte el) »...a *vesz* igének vásárlani értelmet adok. Ez igaz, de épen így származnak a szójátékok, melyeket hogy költőnek ne legyen szabad csinálni, most hallom először. Hát a nép maga nem csinál? épen a vesz igével? Ötön *vette.* Azaz nem vásárolta, csak *elvette*

az öt ujjával.« *(Apróságok a Nyelvőr számára.)* — Igy magyarázta Lehr is, Gregusst bírálva; hozzátette: »Kitevén a menekülés árát is, a gyalázatot.« *(MNy.* 1877. 68. l., és *MNy.* 1906. 267., u. o. 418. l.) —

A költeményt Gyulai Pál azon melegében fejtegette a *Szépirod. Lapok*ban (16. sz.) 1000 jegy alatt, a *Szikszói Enyhlapok*at ismertetvén. Arany maga is kiemelte e típust: »Női vitézség, nőiséggel indokolva.« (A Zrinyi-tanulmányt folytató feljegyzéseiben, III. *Az époszi szerkezet. Cselekvés. Jellemek.*)

A költeményt jegyzetekkel kísérte Komáromy Lajos, *Nemzeti Nőnevelés.* 1880. jan. 66—76. l. — Reviczky Gyula: *A. J. Rozgonyinéja.* — 1878-ban írta, de csak 89-ben jelent meg, a *Magyar Szemle* 36. számában; ujabban Reviczky *Összegyüjtött Művei* közt, sajtó alá rendezte Paku Imre, 1944. Athenaeum.

Németül: Handmann: *Arany's ausgew. Gedichte;* Bruck; Sponer; Lám Frigyes: *Deutscher Volkskalender,* 1938. és különlenyomatban; Gragger-Lüdeke; Preinreich-Rupprecht; — Olaszul: Sirola. — Szlovák: Hviezdoszlav. — Szerbül: Brancsics Blagoje; Letopis Matice Srpska, 1907. 245. sz. Kollartznak két tusrajza volt az Ernst-muzeumban, amiről Rozgonyiné megmenti a királyt. L. Soltészné Szilárd Kató: *A. J. a magyar képzőművészet tükrében.* — *Budapesti Szemle,* 1935. 236. kötet, 49—85. l.-ig.

Év utolján. Kézirata a *Régiebb versek tisztázata* közt, 1852. — Először a *Budapesti Viszhangban,* (szerk. Szilágyi Virgil), 1853. 1. sz., jan., *Arany* aláírással. Másodszor KK. 1856. Eltérések:

6. sor, Kézir.: *bőjtjeiddel* — BV. és KK.: bőjteiddel —
7. sor, Kézir.: azzal *se* — BV. és KK.: sem —

A harmadik vers-szak után a *Viszhang*ban még ez a strófa következett, mely sem a *Régiebb versek tisztázatá*ban, sem a későbbi kiadásokban nincs meg:

Utas ember valék, te pedig egy éjjel:
Végig aluttalak, mert nem láttam széjjel.
Hisz mit is bámuljon kifelé a tájra,
Kinek egy sugár sem világol utjára!

Alkalmi vers. Két kézirata volt. Egyik csak a hetedik versszakig terjedt, ez Forster Lajos birtokában, Temesvárott (I.); a másik teljes. (II. — alatta: *1853. jan. 1.*) Kiadta először: *Délibáb* (szerk. Festetich Leo), 1853. első szám, jan. 2. Másodszor a *Vasárnapi Ujság*ban (szerk. Pákh Albert), 1856. 1. sz. Címe itt: *Adjon Isten ami nincs,ez uj esztendőben.* Harmadszor KK. 1856. Eltérések:

5. sor, I. és II. kézir.: Mit van mit *kivánnom illy Drága jó* időben? — Db. KK.: a mai szöveg.
11. sor, I. és II. kézir.: Az *üszőt* — Db. és KK.: A tinót —
13. sor, I. és II. kézir.: *Ossza* pedig — jav.: Mérje —
14. sor, I. és II. kézir.: *És kimérje* — jav.: Font kijárja bőven —
29. sor, I. és II. kézir.: Orvos, *bakó* a díját — Db. Vas. Ujs., KK.: orvos, *borbély,* — KK. 60.: Orvos, bakó a díját — ÖK. díját
34. sor, I. és II. kézir.: *Szaporodjék* — jav.: *Sokasodjék* — jav.: Sokasuljon —

49. sor, II. kézir.: *Ezután is a biró* — Db. és KK.: 56. A biró is, mint eddig, —
59. sor, II. kézir. és Db.: s más vonás — KK. 56.: levonás —
67. sor, II. kézir.: Legyen mit — Db., V. U. és KK.: legyen is mit —

Arkádia-féle. Kézirata *Arkádia* címmel a *De gustibus*-szal egy lapon. A vers-szakok megszámozva; végén: *Jan. 1. 1853.* Először a *Szépirodalmi Lapokban* (szerk. Pákh Albert és Gyulai Pál), 1853., 8. szám, jan. 27., *Arkádiafélé* címen. — Másodszor KK. 1856. Harmadszor KK. 1860. Eltérések
1. sor, Kézir.: *pszt!* — jav.: szt! —
9—10. sor, Kézir.: Hagyott volna *örökséget Édesapám kényeként* — Sz. L.: a mai szöveg —
19. sor, Kézir.: Bennem a *(magyar) szegény hazának* — jav.: tens vármegyének —
27. sor, Kézir., Sz. L.: *Kebelemben* — KK. 56.: Kebelemen —
38. sor, Kézir., Sz. L., KK. 56. és 60.: *És* kimegy — ÖK.: S meg' kimegy —

A Magyar Misi téma itt erősebben ki van élezve a Bach-korszak nemessége ellen. A 8. sor ‚épkézláb' kifejezése célzás a szabadságharc rokkantjaira.

Erdélyi János a *Kisebb Költemények* bírálatában *(Pesti Napló*, 1850. 383—391., sz.; ujra: *Pályák és pálmák*, 416—417.), kifogásolta, hogy a költő névelőt, kötőszót a sor végén elszakít, nem említve az ilyet: »po-Litika«. A költő magánlevélben felvilágosította (1856. szept. 4.): »Ez játék, melyet kevesen vesznek észre, de hogy kegyed észre nem vette, csodálom. Arról van szó, hogy a magyar ember politizál — úgy, amint most politizálhat... Könnyű észrevenni, miféle *madár*, miféle *tollfosztás* (a leghálátlanabb dolog) van szóban. Most következik, hogy kimondjam a szót, de nem merem, nem tanácsos, mégis valahogy ki akarom nyögni s így fordítom: De amiről szólni sem po--Litika. —« A nagy többség ezt úgy érti, hogy nem sült a vers, azért szakasztottam meg a szót: holott én magát az állapotot festem az előadás által. Csekélység, elismerem, de azt hittem, hogy némelyek mégis megértenek, s hol művészileg gondoltam alkotni, nem ütnek körmömre, mint tanulatlan fickónak.«

Van a versben néhány személyi, életrajzi vonatkozás. Az ÖK. 1872. hátlapjára (a csonka toronyban levő) kézi példányába megjegyezte: »*Tévesen magyarázzák a második vers-szakot, mintha szegény atyám elpörölte volna örököltt vagyonát. Amit örököltt, azt jóformán mind reám hagyta és nénémre, most is megvan.* »*Ág is húzza a szegényt*« *s ami utána következik, csak általánosságban mondottam.*« (A bejegyzést közölte Szendrey Zs., *It.*, 1918. 217. l.) — Nemességöket nem ugyan atyja, hanem elődei hosszú időn át keresték. (Arany L. jegyzete a költő önéletrajzához és a költő levele Rozványhoz, 1880. máj. 25.) — Az irodalmi izlés tévelygése egy időre elkedvetlenítette. (L. a *Poétai recept* jegyzetét). Nem véletlen, hogy a vers kézirata egy lapra került a *De gustibus* soraival. Ezidőtájt több kisebb versén rezdül végig ez a gunyoros hang. 1853. jun. 28. azt írta Tompának: »Miért is kellett nekem ... e pályára lépnem. — ha én *Toldit* nem írtam legyen: nem volnék most vagabundus.« Ez majdnem annyit tesz, mint a »kapa-kasza-kerülő«.

A kezdő sort: »Et ego in Arcadia...« Bartolomeo Schedoni XVI. századi modenai festő írta címül egy képére, mely két pásztorfiút ábrázolt, amint egy koponyát néznek. Schiller ismert *Resignation* költeménye ezt idézi: »Auch ich war in Arkadien geboren«. Erre mutat vissza Berzsenyi

Életphilosophiá-ja : „»Én is örömre születtem — Arkádia berkében«. — Erre gondolt Kazinczy, mikor Csokonai sírjára azt a felírást ajánlotta : »Arcadiában éltem én is«; — a név félreértéséből kerekedett az »arcadiai pör«.

De gustibus. Az előbbivel egy lapra volt odavetve. Címe előbb : *Magyar Miska.* — Kelte : *Jan. 2. 1853.* — Nyomtatásban először a *Szépirodalmi Lapok*ban, 1853. I. félév, 15. sz., febr. 20., a *Csipkebokor* rovatban, *Vizi sulymok*, I., a *Poétai recepi*tel együtt, *Sol* aláírással. — Másodszor ÖK. 1867. Eltérések :

5. sor, Kézir. : Egyszer *mégis, történetből,* — SzL. : Egyszer ugyan, *történetből,* — ÖK. : Egyszer mégis (ha nem lopott), —
9. sor, Kézir. : *János* deák! — Sz. L. : *Gerő* — ÖK. : János —
11. sor, Sz. L. : Felel neki *Gerő deák* — ÖK. : a kérdezett —
13. sor, Sz. L. : Eh, de miért — kézir., ÖK. : Értem, de mért —
15. sor, Kézir., Sz. L. : Én úr vagyok, *tudja maga* — Kézir., ÖK. : nem böjtölök —
16. sor, Kézir., Sz. L. : *Kolbásszal* — ÖK. : Sódorral —

A cím alatt a latin közmondás rövidítése : De gustibus non est disputandum — Izlés dolgában hiábavaló a vitatkozás. Eredeti címe szerint a Magyar Misi téma változata, a műveletlenség erősebb hangsúlyozásával. A téma ezen változatába nagykőrösi tapasztalatok is belejátszhattak; mikor kisebb költeményeit össze akarta írni, egész Kőrösön nem talált egy *Divatlap*ot, *Életképe*ket (Ercseynek, 1853. IV. 20.) ; írótársainak előfizetőket gyüjtve hasonló tapasztalatra jutott (Tompának, 1853. VI. 28.). — A »János deák« megszólítás szinte személyes bosszankodást sejtet, azért cserélte ki Gerő névre.

Török Bálint. A kéziraton megvolt a kelet : *Jan. 21. 1823.* —i A cím alatt : *Históriás ének.* — Először közölte a *Délibáb*, Nemzeti Színházi Lap. (Felelős szerkesztő és kiadó tolnai gróf Festetich Leó. Főmunkatárs Jókai Mór.) 1853. 5. sz., jan. 30. — A cím alatt itt is : *Históriás ének.* — A febr. 20-i szám Szász Károlynak *Aquileia* c. balladáját közölte. Ezt a félévi tartalomjegyzék Énekes Históriának mondta, *»mindkettőnk gúnyára«* írta Arany Tompának, 1853. júl. 11. Másodszor KK. 1856. Eltérések :

23. sor, Kézir. : Db. : *ünget* — KK. 56 : ümget —
49. sor, Kézir. : Jó lova *alatta* — jav. : magasra —
54. sor, Kézir., Db. : *zászlóját* — KK. : zászlaját —
84. sor, Kézir. : *Le ne menjen* — jav. : Ne menj Bálint —
88. sor, Kézir., Db. : *Szívébe* — Kk. : Szivében —
121. sor, Kézir. : *Hosszu nekem az a szó egy hétig* — jav. : Hej az a szó hosszu már egy hétig —
131. sor, Kézir. : Minden *lépten kifut* — jav. : reggel kimegy —
140. sor, Kézir. Db : — *Megéreli* — KK. : Megérleli. —.

A jeligéül vett sorok rámutatnak a ballada forrására. Tinódi 1541-ben verses krónikát írt *Buda veszéséről és Terek Bálint fogságáról.* Ebben mondja el elfogatását, családjának elárvulását (121—192. sor). 1542-ben új verset írt *Prini Péternek, Majláth Istvánnak és Terek Bálintnak fogságokról,* ebből való a jelige ; Törökről a 81 —135. sorok szólnak. Fráter György megítélését Tinódinak *Erdeli historiájá*ból merítette a költő. A részletekre nézve Toncs Gusztáv Verancsics feljegyzéseiben kereste forrását, a Monumenta Hungariae Historica szövegében, de ez csak később jelent meg. *(A. J. Török Bálint költeményének forrásai.* A szabadkai főgimn. 1887. évi Értesítőjében és u. ő. : *Török Bálint Aranynál és Tinódinál.* — *Szabadkai Hirlap,* 1886.) Verancsicsnak korábbi kiadására hivatkozott Zlinszky :

Eredeti két magyar Kronica ... miként jutott Buda a töröknek rabságába, melyet közrebocsát Podhraczky József, Pesten, 1833. A kötet Bornemisza Tamás *Emlékezetét* és V. krónikájának Buda elestéről szóló részét tartalmazza. Zlinszky tanulmánya (*IK.*, 1900. 146. l.) V. szövegét a ballada menete szerint csoportosította. Megvan itt a budai bíró, tyzenkeett magaual', az eskü, a kis kapu megnyitása (4. versszak.), terec Balynt, az Barat zemi Giergy Piaczan kyaltatak ... hogy arulo legien az walaky sem nymetnek, sem Terecnek meg adna Budat (8. szak); ‚alnoksagal' alkudoznak a némettel, közben a töröknek ‚irik vala leveleket, (6. szak.); ‚az cheh megfutamvan sok ezeren az Dunaba weszynek' (11. és 15. vszak.), Rogandorf' nagy Buában... megbetegedyk ... decessit' (16. vszak.), ‚terek Balynt is igen ... mutogattya vala magat' (17. vszak.). Ezt Tinódi szintén kiemeli, *Buda veszéséről*, 136—144. sor. Az is megvan V.-nál, hogy fiát a királyné Török Bálintra bízza: ‚Barat nem tudgia, michoda legien az magzati szerelem' (22—23. vszak). A «szombati kapu» később Bécsi kapu. A Héttorony nevét a költő Budai Ésaiás *Magyar Ország historiájá*ból vehette (II. 37. l.), mely megvolt könyvei közt. — A, Hátra van még a fekete kávé' mondást Erdélyi *Magyar Közmondások Könyve* Thököly esetéből származtatja, kit 1685-ben a várudvar basa ezzel marasztott, mert — Szirmai Antal szemtanusága szerint «ugy volt már kicsinálva, hogy kávéivás után Thököly azonnal fogassék el ... s kötözve rabul vitetett Drinápolyba.» — Greguss a *Magyar Balladák* iskolai kiadásában Oláh Geczi nótájának két sorára utalt: «Majd sok török test lesz eves, — Nem kell nekik kávé leves«. — Ilyen szólást Takáts Sándor 1601-ből idéz (*Magyar hadinép. — Budapesti Hirlap*, 1903. szept. 12.), Lehr pedig Kőváry László könyvéből: *A magyar családi és közéleti viszonyok és szokások a nemzeti fejedelmek korából*. Pest, 1861. Ezt a könyvet a kiadó megküldte a *Figyelő*nek; Arany a 68. lapon azt olvasta: a feketekávé »rossz hírben állt, mióta ... Majláth István vajdát a basa megebédeltette s mikor Fogaras várába vissza szándékozott volna menni, azzal marasztá, hogy hátra van még a fekete leves« (*MNy.*, 1906. 228. l.). Török Bálint elfogatása ezen példára a balladába úgy van beszőve, mintha a szólás itt teremne. Tóth Béla *Szájról szájra* könyvében már ezen eseményhez fűzi. A 43—44. sorban Gyulai a háromszázados magyar politikát látta kifejezve. (Emlékbesz.) — Másik korszerü célzásra mutatott rá Beöthy: »Nem a külföldi börtönök rabjaiért remegő honfiszív dobog-e *Török Bálint*ban?« *Romemlékek*, II. 143. l. — A ballada egyes sorainak felcsillanására ismert Riedl Thaly Kálmán eredeti verseiben s az általa kiadott kuruc balladákban. (*It.* 1913.) A ballada 11—12 sorának az *Esztergom megvételéről* szóló kuruc vers 13. szakával egyezésére Tolnai V. is rámutatott (*EPhK.*, 1913. 411. l.).

A 67. sorbeli «megigenli» = megsokallja igét Arany prózában is használja. (*Irodalmi hitvallásunk*. Az irói díj «még nálunk nem oly roppant, hogy valaki megigenelhetné.»)
Olaszul: *Sirola*.

Sir Patrick Spens. Először a *Szépirodalmi Lapok*ban, 1853., I. félév, 21. sz., márc. 13. Már februárban felküldte, l. Tisza Domokos levelét, febr. 22. Másodszor KK. 1856., harmadszor KK. 1860. Eltérések:

7. sor: Sz. L.: Párja *sincs* — KK. 56.: nincs —
16. sor: Sz. L.: KK. 56.: *Hozod a* vízen el — KK. 60.: Szállítni —
28. sor: Sz. L.: *Hoznom* a vízen el — KK. 60.: Szállítnom —
32. sor: Sz. L., KK. 56.: Egy *pénteki* napon — KK. 60.: *szerdai* — (Az angol szövegben Wendesday).
53. sor: Sz. L.: Alig egy mérföldet *mennek* — KK. 56.: halad —

61. sor : Sz. L., KK. 56. : Hogy *sisakom* — KK. 60. : Hogy a kormányt — (Az angol szövegben :)

O where will I get a good sailor
To take my helm in hand.

(Helm sisakot is, kormánylapátot is jelent a szótárakban.)

65. sor : Sz. L., KK. 56. : sisakot — KK. 60. : kormányt—

78. sor : Sz. L., KK. 56. : A *gyolcsot* — KK. 60. : A vásznat —

A balladának Binder Jenő Francis James Childe *The English and Scottish Popular Ballads* (Boston, 1882.) gyűjteményében 18 változatát találta. Patrick Spens nevét a történelem nem ismeri. (Binder Jenő : *Párhuzamok Aranyhoz, EPhK.*, 1900., 790. l.). A balladának Percy rövidebb alakját közölte, Walter Scott *(Minstrelsy of the Scottish Border*, 1803.), a 16—20. strófákkal bővítve, egy barátja elmondása nyomán. Arany nem Scott után fordított, mint Binder és Elek Oszkár hitték, hanem ebből a könyvből, mely megvolt neki : *The british classical Authors.* Select specimens of the national Literature of England from G. Chaucer to the present time. With biographical and critical sketches. Poetry and prose. By L. Herrig Ph. D. Brunswick, 1852. Ebben Anciens English popular Ballads : The Chevy-chase ; The Battle of Otterburn ; Of the death of king EdwardI.; The klot-browne Mayd; The legend of king Arthur. Anciens Scottish popular Ballads : Sir Patrick Spens ; The Jews Daughter ; Edward, Edward ; The Gaberlunzie-man ; Lament ; O gin my love.

V. László. Kézirata Gyulai Pálnál volt, aki azt özv. Pataky Lászlóné madari Kreybig Róza asszonynak ajándékozta. — Megjelent a *Budapesti Viszhang*ban, 1853., 25. sz., mart. 27., *Arany* aláírással. Csillag alatt jegyzet : *Turóczi IV. 62. fejezet.* — Másodszor : KK. 1856. Eltérések :

12. sor, Kézir. : Nyilása *tűz-patak*. — KK : *tűz*, patak —
21. sor, Kézir. : *Ám* — jav.: *De* csörren — Viszh. és KK.: *Megcsörren* —
22. sor, Kézir. : *Lerogy* — KK. : Lehull —
24. sor, Kézir. : *fölhő* — jav. : felhő —
32. sor, Kézir. : *a* kis csapat — jav. — egy kis csapat —
33. sor, Kézir. : *Oly lábujjhegyen* lép — jav. : Vh. : Olyan rettegve lép—
41—42. sor, Kézir. : Vh. : *kimerül, — elül* — KK. 56. : kimerült, — elült —
46. sor, Kézir. : *El innen, mig szabad*! — jav. : El! míg lehet s szabad —
52. sor, Kézir. : *Bujdosó elbuvik* — KK. : A bujdosó buvik.
68. sor, Kézir. : *Fogd*, a kehely — KK. Itt a kehely —
70. sor, Kézir. : *mint* a sir — KK. : mikép a sir —

Turóczi krónikája Schwandtner kiadásában volt meg Arany könyvei közt. (Tyrnaviae, 1846.) Második kötetét 1846. szept. 25. küldte el neki Szilágyi István. Mind a két kötetet Pestről Kovács János, Kézaival s a Budai Krónikával együtt. (Levele 1853. jan. 25., 27.) A Szilágyitól küldött második kötetet, mikor neki az egész megvolt, Arany a kőrösi iskola könyvtárának adta. Arany könyveiről s a kőrösi iskola könyvtárából kivett könyveiről Tolnai V. *It.*, 1913., 403. l. — Huszár György u. o. 549. l. — Turóczi fejezete : De sorte Caeterorum Captivorum et de Obitu Regis Ladislai — «Comes . . . Matthias . . . custodia servabatur . . . nocte illa . . . nimbi impetu Budense castrum concutiente : omnes captivi eiusdem castri excelsos habiti intra muros comite Matthias et Paulo Modrar tantum regia in captivitate remanentibus : ad aquas calidas inferiores pendentibus castri de moenibus se demittentes liberi abierunt. Dum autem regi Ladislao suorum captivorum innotuit liberatio . . . admodum triste tulit pertimuitque. Nam praefati Sebastianus de Rozgon et Ladislaus de Kanysa,

valebant in armis ... Rex ergo ... quapropter ... Wiennensem se tran tulit ad civitatem, comitem quoque Matthiam sine aliquo vinculo et Paol Modrar multis ferramentis compenditum ... secum abduxit ... tandem in Bohemiam transiit et comitem Matthiam Wiennensi in castro reliquit. Dum autem Pragensi in civitate ... subita ... aegritudine ... agressus vitam ... solvit ... quibusdam placuit ordinante Georgio de Podiebrad alias eiusdem regni gubernatore lethiferum per venenum an vocatione divina occubuerit.» — Zlinszky Aladár nem látta a *Viszhang* jegyzetét, azért Arany ballada-forrásairól írt tanulmányában (*I. K.*, 1900.) Fesslert tekinti forrásának (IV. kötet, 867. s köv. l.). Arany Fesslerből is kölcsönzött egyes vonásokat a király halálához.» ... verfügte sich bei später Nacht in sein Schlafgemach, verlangte nach ... Bier ... klagte er über Schmerz in Eingeweiden. Sein Kämmerling, Böhme von Herkunft, liess ihn schlafen ... erwachte nach einer Stunde mit heftigem Schmerzen und bat den Kämmerling um Hülfe. Gefühllos verwies ihn dieser wieder zum Schlafe.» — Reggelre a király meghalt; azon a napon, «an welchem er zu Temesvár Hunyadi's Söhnen Verzeihung geschworen hatte.» Ezt Turóczi is kiemeli: «eadem die anni subsequentis.» Mindezt Zlinszky is idézi, sokkal bővebben. Szalay is említi, hogy őseink Isten bosszúálló ujját látták rögtöni kimúlásában. Mások ezt méregnek tulajdonították, melyet Podjebrád, vagy a dühösebb kelyhesek közül valamelyik nyujtott a királynak. (III. kötet, 180—181. l. — Megjel. 1851.) Erre céloz a kehely említése. A végső Turóczival egyezik: «Sepultus ibidem Pragae», a kipillantás szintén, mert a következő fejezet címe: De electione Domini Comitis Matthiae in regem. – Megvalósítja itt azt az elméletet, hogy a ballada ‚nem a *tényeket*, hanem a tények *hatását* az érzelem világra fejezi ki', s hogy .. ‚a népballadák hallgatóinak, .. nem kell *történet*, csak egy-egy emlékeztető szó, hogy követhesse az érzelmek fordulatait.' — A szerkezetet is megvilágította: «Nem olcsó hatás-vadászat az ilyen, mikor t. i. az *egymás mellett történő* s mintegy *versenyt futó eseményekről* lerántjuk a leplet, hogy a néző tisztán lássa s remény s kétely közt hánykodjék, melyik lesz a győztes». (Szász Károly költeményeinek bírálatában, 1861.)

Németül: Kertbeny: *Gedichte;* Handmann: *Pannoniens Dichter heim*, és *Arany's ausgew. Gedichte;* Sponer; Bruck; Leicht; Dóczy Preinreich-Rupprecht; Szemere.

Angolul: Loew: *John Arany, Magyar Songs, Magyar Poetry;* Vályi. — Olaszul: Sirola. — Szlovák: Hviezdoszlav. — Szerbül: Brancsics Blagoje, Letopis Matice Srpska. 1907.

Zene: Révfy Géza, Melodr. Bpest, 1904.

Régi jó időből. A *Szépirodalmi Lapok*ban 1853. 33. sz., ápr. 24., a *Csipkebokor* rovatban jelent meg, név nélkül, alatta körben egy pont. Ez a rovat kisebb, tréfás verseket közölt; Aranytól is itt látott napvilágot a *De gustibus* és a *Poetai recept*, Sol aláírással, ami egyet jelent a mondott jellel. Kéziratát a költő nem őrizte meg, de egy íven, melyen verseit összeírta, ennek címe is ott volt, azzal: *Nem kiadni való.* Minthogy egy gyűjteményébe se vette fel, feledésbe merült. 1913-ban Fabó Bertalan lenyomatta a *Budapesti Hirlap*ban, okt. 5., egy másik verssel együtt, melyet szintén Aranyénak tartott, címe: *Töredék egy népies víg eposzból*, ugyanott jelent meg, 20. sz., márc. 31., Fabó állítása szerint ugyanezen jellel. Tévedés, mert ez utóbbi vers alatt semmi jel sincsen. A verset Fabó a *Családi kör* ‚első skiccének' nézte, csakhogy az már két évvel előbb, 51-ben megjelent. Nem is vall

e töredékben Aranyra semmi. Szerzőségét joggal vonta kétségbe Kardos Lajos (*It.*, 1913. 551. l.). A medve s a málnaszedés emléke mármarosi színész-útjából tér vissza *(Bolond Istók*, II. 92.); a motivumot most politikai célzásokkal tölti meg a Bach-korszakra; idevág a hosszú tél, a szurony, a puska említése, mert csendőrséggel árasztották el az országot, meg cseh és osztrák tisztviselőkkel. (Erről szól később Aranynak *A poloska* c. makámája, meg Madách szatírája, *A civilizátor)*. A csicsergés az irodalomban lábrakapott üresség re vág, mi ellen a Vojtina-levelek, a *Poétai recept* és több más verse szólnak.

A hegedű. Kéziratán a cím ez volt: *Legenda-féle*; később *Péter és a hegedű*; így nevezte a költő verseinek egy jegyzékében is, utána vetve: *Vig legenda.* A kézirat végén: *Apr. 17. 1853.* — Először közölte *Müller Gyula Nagy Naptára* 1854-re. Szerkesztette Friebeisz István, — 82—83. l. Címe itt: *Allegoria.* — Másodszor KK. 1856.: *A hegedű. — Allegoria.* — KK. 60, az alcím nélkül. Negyedszer ÖK., a cím alatt: *Vig legenda.* — A költői iratai közt megvolt Friebeisznak ez a levele: «Pest, május 31. 853. — Édes Jancsim! Költeményed hogy mindenütt tetszik, mondanom sem kell, — közlöttem az illető helyen is, hol azt mondták, mikép semmi kifogás nem leendhet ellene, ha *Allegoria* címet nyerend s a tulsó lapokon aláhúzott sorokat kihagyod belőle, mi nézetem szerint megtörténhetik. Kérlek tehát, tedd ezt, s hozd összefüggésbe az egészet s így változtatván a tulsó sorokat, add rögtön postára. — Azonnali küldeményedet várja igaz barátod Friebeisz.« — A kifogásolt helyek így hangzottak:

5—9. sor: *Minek talán itt-ott ma is*
Látszik, ha nem sok nyoma is,
Hol új szántás, vagy régi gaz
Fel nem töré, fel nem veré,
Mai nap is meglátszik az.

44— s köv: *Talán az is szivén feküttt,*
És kiszleté, hogy mint olyan
Belső személynek, mindenütt
Járója meg szólója van.
Elég az hozzá, hogy bement.

91. sor így módosult:

Hogy abból sokfelé jutott.

Kisebb eltérések:

25. sor, Kézir.: látszottak — KK. 56.: látszanak —
30. sor, Kézir.: gondoltak — ÖK.: gondolnak —
35. sor, Kézir. és Napt.: *Hallani zajt, hangos kacajt* — KK. 56: két sorban —
42. sor, Kézir.: *Befelé húzza* valami — jav.: És mintha vonná —
44. sor, Kézir.: Gondolja — jav. Gondolva (ez a sor a Naptárban kimaradt.)
66. sor, Kézir.: Péter *szegény* — Napt.: Péter pedig —

Arany forrása egy népmesékből és népkönyvekből Európaszerte ismert tárgy, mely őhozzá valószínűleg magyar népi forrásból jutott. Számos népmesénkben Krisztus együtt vándorol Péterrel; Péter gyarló, sőt komikus ember, mindig póruljár, ő a tanítás példája. Alakjának ilyen felfogása évszázados népi hagyomány. Ez a célzatosság Arany eredeti szövegéből is elővillan, ott, ahol Krisztus nyomairól ejt szót. A költemény tárgy-törté-

netének gazdag irodalma van. Külföldi párhuzamokon kívül (*IK.*: 1899., 1900., *Ethn.* 1916.), hazai változatai (*Ethn.*, 1909. és 1917.) közül alföldi alakot közöl Kálmány Lajos (*Szeged népe*, I. 141. l.). Ebben a megtréfált Péter bosszút forral s arra kéri az urat, teremtsen a verekedő ácsok bosszújára sok görcsöt a fába, még pedig vasból. (Ilyen változatban dolgozta fel Czuczor, 1842-ben, Arany ezt mellőzte.) Szendrey Zsigmond tanusága szerint a mese ma széltében ismerős Szalontán (*It.* 1915. 150. l.), lehet, hogy már Arany költeményéből, naptárak útján. Szendrey le is írt két változatot, Heller Bernát közölte (*Ethn.* 1916. 296. l.). Egyikben az ácsok motivuma szerepel s Péter kiváncsiságáért bünhődik, másikban debreceni fuvarosok mulatnak, mint Aranynál. (Szendrey egy harmadik változatot is közölt, *Ethn.* 1918. 295. l.) Szerinte a monda Szalontán széltében ismeretes. (Irod. tört., 1915. — 150. l.)

Solymossy Sándor, nem tudva, hogy az *Allegoria* címet a szükség diktálta, valóban annak nézte, bár nem látta tisztán, hova céloz; a vásárosokat a közönségre magyarázta, a hegedüst a költőre, az egészet *A nagyidai cigányok* bírálataira. (*Arany népiessége. Ethn.*, 1917.) Érdekes, hogy a németeknél is ösmert mese Aranyon át került vissza a német költészetbe. Az ő földolgozását vette alapul, Kertbeny figyelmeztetésére, Julius Hammer *St. Peter mit der Geige* c. költeményéhez. (Die Wanderungen Jesu mit Petrus ciklusában; Memel, 1864. 69. l. Magyarra lefordította: Herrmann Antal. *Néptanitók lapja*, 1909. 7. sz. Erre Gragger mutatott rá (Ethn., 1916. 130. l., itt egy belga és egy holland változatot is közöl.)

Németül: Handmann: *Arany's ausgew. Gedichte;* Sponer; Gragger—Lüdeke.

Lám Frigyes, *Sonntagsblatt*, 1934. nov. 18. Rumén ford. A. Pituc, *Ungaria.* 1893.

A sárkány. Először a *Szépirodalmi Lapok*ban, 1853. I. félév. 37. sz., május 8. Arany a folyóiratnak könyvei közt volt példányába a cím alá ezt írta: *(Ideál vagy csupasz természet?).* A balatoni levélhez pedig: «*Valamelyik szépirodalmi lap igen dagályos s igen üres leveleket közlött a Balaton mellől*». Másodszor KK. 56.; a cím alatt: *Széptani mese.* — Harmadszor ugyanígy, KK. 60. Negyedszer ÖK., az alcím nélkül. Eltérés: 147. sor SzL. KK. 56 és KK. 60: Ellenbe' — ÖK.: Ellenben —. Arany újabb állásfoglalása ez a kor irodalmi harcaiban. A népieskedés túlsága miatt visszahatástól tartott, mely «visszasohajt Döbrentei sonettóira; Császár Ferenchez folyamodik, hogy ‚tisztult izlésével' mentse meg a magyar költészetet a barbároktól.» (Tompának, 1853. jún. 28.) Ez ellen szól *A sárkány.* A szélben ficánkoló papírsárkánnyal *Vojtina Ars Poetikája* a súlyokkal terhelt léggömböt állítja szembe, melyet hajósa mérsékelni képes. A tanítást elértették; Lévay azt írta a költőnek: «*Sárkányod*nak nagyon megörültem; kár, hogy nem körmöl és harap mérgesebben és nyiltabban» (1853. máj. 19.). 41. sor: Herrnhuterek — vallási szekta volt, mely az üldözés elől menekülve Herrnhut városkát alapította, 1772-ben, s oda húzódott. Szigorú fegyelem alatt, az Evangélium példája szerint éltek. A képtelenség abban van, hogy a cikk e szektát Árpád korába teszi.

Vágy. Kézirata a *Régiebb versek tisztázata* közt, *1853.* Először: *Divatcsarnok.* Tudományos, szépirodalmi, művészeti és divatközlöny. Szerkesztő: Császár Ferenc. Kiadja Müller Emil, a 12. számban, május 12. A *Divatcsarnok* hetenként kétszer jelent meg, első száma 1853. márt. 17. Arany nem tartozott állandó munkatársai közé, őt baráti kapcsolat a *Szépirodalmi Lapok*hoz vonta. Ez jobb lap is volt. Egy-egy verset azonban a *Divatcsarnok*nak is küldött. A 11. sz. (május 8.) az *Iró- és művészélet* rovatban

hirdeti: »Örömmel jelentjük szép olvasóinknak, mikép íróink díszes koszorújába már most Arany J. nevét is fűzhetjük. E kitünő s igy méltán hazaszerte kedvelt költőnk két szép versezettel lepett meg bennünket, melyek egyikét legközelebbi számunk hozandja. Bírjuk egyszersmind igéretét, hogy müveivel gyakrabban fognak találkozni olvasóink.« A lap a műkedvelők próbálkozásainak is helyet adott s hireket közölt a nagyvilági életből, ezért talált egy rétegben pártolásra. Arany 1853. május 23. azt írta Tompának: »... a lap minden nyeglesége mellett, már is *salon-lap*, előfizetője van jó számmal: szükség tehát, hogy az irodalom azon körökben ne csak holmi nagyreményű porontyok által legyen képviselve.» Később Tompa is dolgozott e folyóiratba. Eltérések a kéziraton.

4. sor, Kézir.: volna — KK. 56. és 60.: *vóna* — ÖK.: volna —
5. sor, változatos szinnel ... KK.: színnel —
6. sor, sohse'
11. sor, birtok: — KK. 56.: birtok, — KK. 60: birtok...
23. sor, régen: — jav.: régen, —

A költő állandóan visszavágyott Szalontára, kedves fás kertjébe, a községen kívül. (7—800 ölnyi volt. — Ercseynek, 1855. febr. 3.) Állandó gondja volt ez a kert, Körösön sajnálkozott egy-egy kiszáradt fán, újak ültetését sürgette (Ercseynek, 1853. aug 16., aug. 26.). A fás kertet a régi kis ház telkével együtt a szalontai kisdedóvóra hagyta.

A végső két sor kevéssel megelégedése Seneca bölcs mondásának mása: Quid quid vult, habere non potest, hoc potest, nolle quod non habet, (Senkisem bírhat mindent, amit akarna, csak azt teheti, hogy ne kívánja, mit nem bírhat.) Tolnai Vilmos Csokonainak *A tengeri háború* c. versére gondolt (*It.* 1912. 61. l.), melyben egy halász igy vigasztalja a hajótört kalmárt: Az ember kevéssel megéri — Mihelyt kívánságát szükségéhez méri.

Franciául: Polignac.

A vigasztaló. Kézirata a *Régiebb versek tisztázata* közt, *1853.* évszámmal. Először közölte a *Divatcsarnok*, 1853. 20., sz., jún. 9. — Másodszor KK. 1856. Eltérések: 8. sor kézir., DCs.: O költészet — KK. 56.: Oh — 39—40. sor: kézir.:

Ha tán mégis kivilágit,
Arra legkevésbbé számit — jav.;
Mely belátszik messze távol; — jav.;
Mely sugárit hintse távol —.

A 31—32. sor a költészet katharsis-szerű hatására céloz.

Németül: Handmann: *Arany's ausgew. Gedichte*; Cserhalmi; zemere: *Ung. Lyr.*

Franciául: Polignac; U. ö. Poesies Hongroises.

Angolul: Loew: *Magyar Poetry.*

Tájkép. Kéziratán nem volt évszám; a cím: *Győri Jakab.* — *Monda.* — A kéziraton még a következő strófák:

Első Rákóczi György nem ülhete békén
Kincses Kis Erdélynek fejedelmi székén,
Mert ősz Betlen István, régen gyüjtött váddal,
A török vezérhez futott vala átal.

S megindult Budáról a hatalmas Husszán,
Rákóczira Betlent fejedelmül hozván,
Gyula végvárához hada gyorsan szálla
Szegény romlott Erdély feje-fájdalmára.

Hát a régi pörnye ismét lángra keljen?
Pártoskodva törjön honfi honfi ellen?
Fusson a barátság, kegyelet, jámborság?
Ismét vérrel ázzék a nyavalyás ország?

A föld, melyet munkált egy Bocskai, Betlen,
Puszta légyen ismét, vadon és kietlen? — — —

A többi letépve, ezek áthúzva, ezzel a jegyzéssel: «*A Győri Jakab mondája a Toldi Szerelmébe van áttéve, hová eredetileg is szánva volt.*» (VI. én. a 23. vszak után.) A költő a névtelen népi hősök érdemét emeli ki. A csonka *Tájkép* megjelent az ÖK. 1867. *Elegyes darabjai* közt. Később a mondával együtt kiadta Gyulai Pál, ezzel indítva meg a *Budapesti Szemle* új folyamát, 1873. jan.

Eltérések a szövegek közt:

1. sor, Kéziraton nincs jegyzet —
4. sor, Kézir.: Végig *láthat* — jav.: nézhet —
13. sor, Kézir.: *Hová* — ÖK. és BSz.: Hova —
22. sor, Kézir.: *Dombtetőn* ÖK. és BSz.: S dombtetőn —
24. sor, Kézir.: Oda*fenn*, — ÖK. és BSz.: Odafent —
40. sor, Kézir.: Ki *feledve* — ÖK. és BSz.: felejtve —

Szent László. Kéziratán megvolt a kelet: *Sept. 19. 1853.* Feljegyezve rajta: *Jókainak, sept, 20. 1853.*

Megjelent a *Délibábban* (Felelős szerk. és kiadó gróf Festetich Leó, főmunkatárs Jókai Mór), 1853. II. félév, 14. sz., okt. 2., a lap élén. Másodszor KK. 1856. Itt van a cím alatt először: *Legenda.* Eltérések:

3. sor, Kézir.: Küldj parancsot, *villámgyorsat.* — Db. Adj — KK.: Küldj parancsot, mint a villám —
14. sor, Kézir.: Db.: Lovuk acél *lába* — KK.: körme —
36. sor, Kézir.: és Db.: *Ércből* — KK. Ércbül —
55. sor, Kézir.: Db.: Csudálatos! de csudákat — KK.: Csodálatos — de csodákat.
67. sor, Kézir.: *fölujjong* — jav.: fölharsog —
68. sor, Kézir.: Db.: *Segélj* Isten — KK.: «Uram Isten» —
69. sor, Kézir.: *Ví a székely, mint oroszlán* — jav.: Mint oroszlán, ví a székely —
71—72. sor, Kézir.: Db: *Az erő, ha összenyomják,*
Nőttön-nő a kisded körbe — KK.: a mai szöveg.
73. sor, Kézir., Db.: *Hivja* népét — KK.: Gyüjti —
81. sor, Kézir., Db.: Sokat *elér bősz* futtában — KK.: Sokat elüt gyors futtában —
83. sor, Kézir., KK. 56.: ki *sem* mozdul — KK. 60.: ki nem mozdul —
91. sor, Kézir., Db.: *Annyi zászló, annyi préda* — Kk: a mai szöveg
99. sor, Kézir.. Db.: Keresztvizre *állt* — KK. 56.: áll —
109. sor, Kézir., Db.: *hős* jelent meg — KK. 56.: *ő* jelent meg.
114. sor, Kézir., *Oly rettentő, oly* felséges! — jav.: Arca rettentő, felséges —

119—120. sor, Kézir., Db.:

Oh jaj annak, aki annak
Boldogtalan földi tárgyal

KK. 56.: a mai szöveg.

123. sor, Kézir.: *fényalakja* — jav. és Db.: *kegyalakja* — KK. 56.: szűz alakja —

125. sor, Kézir.: Koronája, *mint a napfény* — jav.: napsugárból —

130. sor., Kézir., Db.: Noha *kétely* — KK. 56.: kétség —

133—136. sor, Kézir.: és Db.:

Hogy három nap a szent hullát
Ő mind hiában kereste,
Negyediken átizzadva
Találtatott László teste.

KK. 56.: mai szöveg, a 4. sorban ezzel az eltéréssel: *annak* teste.

A kéziraton és a *Délibáb*ban az utolsó sorhoz jegyzet: *Forrás a dubnici krónika.* Később Greguss a *Koszorú*ban (III. évfolyam, I. félév, 409. l.) tanulmányt írt a végveszély idején visszatérő nemzeti hősökről, s e költeményt is említette; Arany jegyzetben odaírta: *Hagyományos. A dubnici krónika beszéli. Szerk.* — Így ültetik Herdernél holtan lovára Cid-et; Lászlóra ez a monda Csabáról szállott át.

Binder Jenő a dubnici krónikának olyan szövegére hivatkozik *(Párhuzamok Aranyhoz, EPhK,,* 1900., 786—89.), mely nem fordulhatott meg Arany kezén. Tolnai Vilmos jött rá, hogy a Dubnici Krónikát a költő csak a Budai Krónika jegyzeteiből ismerte. *(IK.* 1902. 257.) A Budai Krónikának Podhraczky-féle kiadását (Chronikon Budense, — Budae, 1838.) Kovács János vette meg és küldte el Körösre, 1853. január havában. A költő akkor a *Daliás idők* tervét szövögette: a IV. énektől kezdve kezdenek feltünedezni hivatkozások a Dubnici Krónikára. A Budai Krónika 277. lapja bőven idézi ez eseményt, a Dubnici Krónikából. A költő bele is foglalta a *Daliás idők* első dolgozatába, a VI. énekbe (37. vsz.), Toldira ruházva. Toldi ott terem a hadban a tatárok ellen (1345.), óriás ereje csodával határos, a székelyek Szt. Lászlónak képzelik; a legenda itt mintegy józan magból kelne ki, de igen is józan világításban, kivált, mikor Toldi Laczfinak közbenjárását kéri a királynál. 1833-ban a költő félretette a *Daliás idők*et s ezzel a legenda felszabadult, a költő visszaadta Szt. Lászlónak, de beszőtte *Toldi estéje* átdolgozásába, hogy Nagy Lajos korából ne hiányozzék a korabeli legenda. Most a legenda csodás vonásait húzza alá a költő a latin szövegben. «... duravitque bellum tribus continuis diebus. Dicitur quoque, quod quamdiu bellum inter Christianos et ipsos Tartaros duravit, caput Sancti Regis Ladislai in Ecclesia Waradinensi non inveniebatur. Mira certe res! Cum igitur subcustos eiusdem ecclesiae causa requirendi ipsum caput, sacristiam ingressus fuisset, reperit ipsum caput in suo loco iacere ita insudatum, ac si vivus de maximo labore vel calore aestus aliunde reversus fuisset. — Ad probationem vero praedicti miraculi, quidam ex praedictis Tartaris captivis, valde decrepitus aiebat: quod non ipsi Siculi et Hungari percussissent eos, sed ille Ladislaos, quem ipsi in adiutorium suum semper vocant, ... antecedebat eos quidam magnus miles, sedens super arduum equum, habensque in capite eius coronam auream, et in manu sua velabrum suum, qui omnes nos cum validissimis ictibus et percussionibus consummebat. Super caput enim ... in aëre, quaedam speciosissima Domina mirabili fulgure apparuit, in cuius

capite corona aurea ... videbatur.» A költő mindezt átveszi, tesz is hozzá: Lászlónak nem csupán feje tűnik el a templomból, hanem egész teste; lova is megéled, (quem Zug nominabat, Budai Krónika, 139. l. = Szög); a paripa szökellései arra emlékeztetnek, amit Lisznyai paloc regéjében (1851.) olvasott, hogy «Buda várából egy szuszvau — Mátra tövébe ugratott (Így adhat olykor valamit a kicsi a nagynak.) László festésében a Peer Codex szavai csengenek: «Válladtul fogva mendenéknél magasb. — Lám mindent te ejtesz, ki teveled küzdik». — Szűz Máriának választott vitéze), innen fejе fölött a jelenés; innen való a sárarany korona, mely talál a király hermájára. Ez éneket a Peer-Codexből közölte Toldy Ferenc, *A magyar nemzeti irodalom történeté*-ben, 1851., a Példatárban. Ott olvashatni László szobráról: Képed feltötték az magas kőszálra, — Fényilik, mint nap, salyog, mint arany. — Toldy hozzá is teszi: «magyszerű lovagszobra, mely érczben és aranyozva ... Váradon pompázott». ... Toldynak ebből a könyvéből tanított Arany Nagy-Körösön.

A második versszakban a «kölestermő Kunság»-nál Tolnai szerint (*MNy.* 1908. 131. l.) a költő Oláh Miklós könyvére emlékezett: *Hungária* ... sive de Originibus Gentis, 1536., kiadta Adparatusában Bél Mátyás, 1735., utóbb Kollár, Bécs, 1763., ez utóbbi kiadásra a *Daliás idők* IV éneke hivatkozik. In campis cumaniis — írja Oláh (18. fejez.) ... usum habent cumani cuiusdam liquoris, e milio et aqua, suo more expressi, quem Bozam vocant.» — A Bozát *Buda halála* is ösmeri (V. én. 35.), megjegyezve hozzá: «Kölesből erjesztett sör-féle folyadék.»

A költeményhez, *Szent László fűvé*hez és Tompa *Szent László kiválya*ról c. költeményéhez szómagyarázatokat fűzött Komáromy Lajos (*Nemzeti Nőnevelés*, 1883. 69—76. l.).

Németül: Handmann: *Arany's ausgew. Gedichte;* Steinacker; Lindner Ernst, *Ung. Revue*, 1885.

Csendes dalok. Az I. a *Délibáb*ban, 1853. II. félév, 20. sz., nov. 13., *Szegény ember dala* címmel. — II. A *Szépirodalmi Lapok*ban, 1853. II. félév, 18. sz., martius 3., *Csendes borozó* címmel, *Arany* aláírással. Másodszor és harmadszor mindkettő KK. 1856. és 60., *Népdalok* címen; negyedszer ÖK.: *Csendes dalok*.

A mindegyikben előforduló «szenved *azt*, igyunk biz azt» ‚minden pronomeni vonatkozás nélkül, csupán a mondat erősbítésére (emphasion) használtatnak.' (Arany, *Tücsök és bogár a magyar nyelv köréből* apróságai közt, 6. sz.)

Angolul: Loew.

Japánul: Imaoka Dsuicsiro.

A másodikra zenét szerzett maga a költő, 1875. jan. 29. — *Arany János dalai*, Pest, 1884 Férfikarra Mosonyi Mihály, 1863. és Wusching Konrád, *Apolló*, 1890. Az elsőt Bartalus zenésítette meg; *Bordal*, 1863., kiadta *Magyar Népdalok*, II. (1895. 199. sz), Papp Viktor egy harmadik feldolgozását is említi: Limbay Elemér: *Magyar Dalalbum*, II. kötet. 247. sz. — Papp Viktor: *A. J. és a zene.* — Kisfaludy Társ .Évl. 59. kötet.

Az egri leány. A kéziraton a cím alatt ott volt: *Ballada.* Először a *Délibáb*ban, 1853. II. félév, 22. sz., nov. 27., a lap élén, a *Ballada* megjelölés nélkül. Másodszor KK. 56. Eltérések:

11. sor: Kézir.: *Meg sem innák ezt* — jav.: Lőre volna ez —

II. rész, 5. sor Kézir., Db., KK. 56. és KK. 60.: *leányzó*, ÖK.: leányzó!

7. sor: Kézir.: Db.: KK. 56. és 60.: Fázom *én* — ÖK.: Fázom *itt*

19—20. sor: Kézir.: Fázol ugye? reszketsz *nagyon* — Odaki a *csipős fagyon* — jav.: Reszketsz igen — Odaki a nagy hidegen.
III. rész, 4. sor, Kézir: *de nem új* barátja — jav: régi jó barátja
7. sor, Kézir: *bilikom* csendűl — Db: kehely összecsendűl —
13. sor, Kézir: hol az én *jó* nyergem — KK. 56.: az én nyergem —
16. sor, Kézir: *talár* lovamnak — jav: Besenyő —
22. sor, Kézir.: *nedves* a padló — Db.: iszamós —
IV. rész. 3. sor. Kézir.: ne menj ki *rózsám* — Db.: Lászlóm —
10. sor, Kézir.: Db.: KK. 56. 60.: *kiömlött* — ÖK.: kiömölt —
11. sor, Kézir.: *Szétfeccsen* — Db.: *Szétföccsent* —
13. sor, Kézir: *S* mint a sebes tűz *láng* — jav.: És mint a sebes tűz —
17. sor, Kézir.: *Láttál-e valaha* — jav.: S ki látta valaha —
21. sor, Kézir.: *Hullott a sok pribék* — jav.: *Hullt a pribék, hullott* — jav.: Sok pribék esett el —
24—25. sor: Kézir.: *Virágos lepelnek, véres szemfedőnek Leroskad fehéren* — jav.: a mai szöveg.
V. rész. 23. sor: Kézir.: Db.: *és lezárva* — KK. 56.: mélyre zárva —

A *Délibáb*ban a végsorhoz csillag alatt: *Forrás Phil. Callimachus.* — Callimachus krónikáját Schwandtner II. kötetében olvasta, 88—91. old. (L. *V. László* jegyzetét). Az előzményeket Szalay érinti: Ulászló, mikor eléggé biztosnak érezte magát az országban, hazaküldte lengyel híveit. Azok Egerben Rozgonyi János püspök palotájában szálltak meg. Ott az Erzsébet-párti Giskrának, a bányavárosok főkapitányának hadnagya, Telefus, rajtok ütött. Callimachus folytatja: «... cum ingenti praeda ... retro abiit. Hungari vero ac Poloni ..., quum simul armati convenissent, nec difficile videretur hostem assequi et abactam praedam recuperare — insequuntur. — Telefus vivus ... in potestatem venit, ductusque est Agriam. — Ex media sorte populi, forma et juventa florens Agriensis, suae conditionis atque aetatis juvenculam, perdite amabat, mutuoque felici sorte amabatur. Consueverat vero ... se ad eam noctu recipere ... Quum itaque direptio civitatis, apud amores suos ipsum deprehendisset... mulierum quoque ejulatio, proripere se voluit, sed retinente amica et ne recta properaret admonente ... per fenestram ... se demisit. Egredientem armati gladiis vulneribusque excipiant — non tamen statim concidit ... sed acriter se defendens duos prius obtruncavit. Ibi mulier ... uni ex militibus, qui examine corpus circumstabant, gladium extorsit, furioseque insultans ... plerosque vulneravit ... Tandem comprehensa ... gladius, quem ultura amantem arripuerat, pectus suum transfodit et ut super cadaver vita sibi carius occumberet, in partem, in qua jacebat, se praecipitem dedit ...

Greguss Arany János balladáit tárgyaló kötetében azt írja, hogy Telef és társai bosszúból támadtak az Egerben mulató lengyel urakra, mert ezek fékezték meg a cseh rablókat. Csakhogy Telef emberei nem cseh rablók voltak, hanem Giskra katonái, Erzsébet királyné pártján. Nem is voltak még szétverve, csak ez után dulta fel Rozgonyi püspök a bányavárosokat. A költő összevonta az eseményeket. Ugyanezen eseményt feldolgozta egy XVII. sz.-beli névtelen magyar költő. (Ismertette Hegedűs István *Egyet. Phil. Közl.*, 1909. 328—334. *l.*).

E balladáról sok szó esett, a költő maga is megszólalt. Arra méltán mutatott rá Greguss, Arany kisebb költeményeinek bírálatában (*Pesti Napló*, 1856. május—június), hogy e ballada ‚szabadabb szerkezetű a szokottnál' a költői beszélyhez közelebb álló u. n. regényes ballada, mely nem csupán jelenetekre, hanem felvonásokra oszlik, mindenik egy-egy balladás

kép magában, külön tárggyal és külön versidommal, mégis egy egésszé kerekedve. (E megkülönböztetést *A balladáról* s utóbb Arany balladáiról írott könyveiben nem tartotta fenn.) Találóbban elemezte a balladát Szász Károly: «A tulajdonképeni ballada csak a IV. szakaszban van, de három románc—a három epikai jelenet—készíti elő s egy ötödik fejezi be.» *(Arany balladáiról. — Pesti Hirlap*, 1884. 49—50. sz.) Erdélyi János is fennakadt azon, hogy a II. szakban ‚fölöslege van az előadásnak', az 5. strófa. *(Pályák és pálmák*, 436. l.) A költő azt írta Erdélyinek: «... fájna ... azt az egy kis szakot kilökni, mely naivitással szól előbb a madárról, aztán megy által a kedvesre. A biztosság, boldogság érzelmét fejezi ki e szak, hogy még kötődnek is — ellentétül azzal, ami következik» (1856. szept. 4.). — Greguss jól érezte, hogy a szerelmi találkozó a madár (a néphit szerint a szerelem hirnöke) jelképe alá rejtőzik. A ritmus változása is szokatlan, ritka kivált a harmadik részé. A költőt, mosolygásra indította' hogy ezt Greguss, sapphomértékre akarta húzni.' «Való', hogy van némi hasonlat, — írta Csengerynek (1856. jún. 23.) — de én előttem — a lengyel táncot írván le: pl. Magyar és lengyel deli táncra lendűl — amaz ismeretes lengyel dallam lebegett: Búsul a lengyel hona állapotján. — Azt tudom, hogy a mondott lengyel dallam szerint végig énekelhető.»

Néhány szó is magyarázat tárgya volt. Az első szak első strófájában az, ordas új bort« Greguss« savóízű gyönge bornak» tartotta; Lehr úgy tudja ‚ordas' fakót jelent. (*MNy.* 1877., 115. l.) A negyedik szak sorát Lehr úgy értelmezte, hogy a halállal a leány a gyalázattól menekült meg. (*MNy.* 1910. 166—170. l.) Ez erőszakolt magyarázat ellen felszólalt Vértesi Jenő, (u. o. májusi füzet); Lehr felelt, de a körmönfont magyarázatra nincs szükség a költemény megértéséhez. — U. o. a 19. sor *maró* szavát Lehr a költő csinálmányának nézte (*MNy.* 1917. 177., 245. l.) — Arany e szót Aristophanes-fordításában is használja *(Madarak*, 300—302. sor), s a Glossarium azt mondja: Héjjaféle madár; pedig a Glossarium összeállítója, Ponori Thewrewk Emil, megkérdezhette magától a költőtől. (Erre rögtön rámutatott Trencsény Károly, *MNy.* 1917. 245. l.). Greguss úgy magyarázza: kánya-féle madár *(A. J. balladái.)*. Visky Károly Herman Ottónak *A magyar pásztorok szókincse* c. művében (653—662. l-ig) a madárnév lajstromban megtalálta: maró-falco peregrinus. Hermannak *A madarak hasznáról és káráról* c. könyvében vándor-sólymot jelent. (Visky: NyÖ, 1917. 265. és 296. l.)

Németül: *Arany's ausgew. Gedichte;* Sponer; Leicht.

Olaszul: Sirola; Canini Marco Antonio: *Il libro del amore*, I., Venezia, 1885.

Lotz Károly illusztrálta az *Arany-album* ban.

Agnes asszony. Először a *Divatcsarnok*ban (szerk. Császár Ferenc), 1853. 76. sz., dec. 22,, a szám élén. (A refrain mindenütt ki van írva egészen, rövidítve először KK. 56.) — Másodszor *Nemzeti Képes Naptár*, 1857. — Közölte a *Magyar balladák* könyve is, 1860. Eltérések:

24. sor, Dcs.: KK. 56. és 60.: *rémtől* — ÖK.: rémtűl —
38. sor, Dcs.: torvény*szék* előtt — KK.: törvény előtt —
69. sor, Dcs.: Az világos csak, hogy *ötet* — KK. 56.: őt —
(A szerkesztők ezen önkényes toldásait, hogy e két csonkának tetsző sort maguk kényére kijavították, Arany keményen megrótta, *A balladák könyvé*nek bírálatában.
71. sor, Dcs.: Nosza, sírni kezd, zokogni, — KK. 56. és 60: Noszu sirni, kezd zokogni —
111. sor, KK. 56.: éjjelente — ÖK.: éjjelenkint —

Gyulai Pál mondta Zlinszky Aladárnak, hogy a költő Geszten látott egy csöndes őrült parasztasszonyt, akinek mániája volt, hogy reggeltől estig mosott a patakban. (Zlinszky: *Arany balladaforrásai.* —, *IK.*, 1900. 281. l.) Szemléletből fejlett tehát a vers, mint Petőfi *Sári nénije* az öreg asszony láttán, ki a nagy tűz után Arany udvarán vonta meg magát. (Arany jegyzete Petőfinek 1847. márc. 31-iki levelén.) A költő hallomásból egészítette ki eseménnyé, mint Szász Károly írja: «... hitelesen tudjuk, hogy ezt egy magyar parasztasszony esetéből hallotta.» *(Arany balladáiról.* — *Pesti Hirlap*, 1884. 49—50. sz.) Erdélyi János úgy találta, hogy az 5, 6. 7. strófák a haladást megakasztják. *(Pályák és pálmák*, 434. l.) A költő rámutatott, hogy azok épen ‚a megőrülés processusát festik'. (Erdélyinek, 1856. szept. 4., Tompának 1854. okt. 18.) A téboly festését Greguss Shakespeare őrültjeivel állította párhuzamba. *(Shakespeare pályája*, 1880. 278—279, 289. l.). Jellemző a megőrüléstől való félelem. Lear: Irgalmas ég, ne hagyj megtébolyodnom! — Lady Macbeth is: Így tépelődni nem kell, mert az ember könnyen megőrül. Ágnes rendbehozza ruháját, nehogy zavarodottnak lássék. Zlinszkynek Ágnesről Lady Macbeth véres keze jutott eszébe: Itt mégis van egy folt. — Jancsó Benedek a bűnösök ügyetlenségét emelte ki a palástolásban, a börtönben a csend és sötét megfélemlítő erejét. *(A. J. lelki betegeiről.* — Abafi *Figyelője*, 1884. XVI. kötet, 325—340. l.) — Voltak, akik az igazságszolgáltatás szempontjából mérlegelték a bűnt, mintegy a bírák közé ülve. Szalóky Ede szerelmi mámorával menti Ágnest. *(Ágnes asszonyról.-Fővárosi Lapok*, 1882. 28. sz.), viszont Thewrewk Árpád elítéli, mint szeretője felbújtóját. *(Ágnes asszony, A. J.-tól.* Értekezés, Bpest, 1882. Kókainál.) — Angyal Pál curiosumképpen sorra vizsgálta Arany büntetteseit, büntetőjogi szempontból. *(BSz.*, 1932. 224. kötet, 55—78. l.); büntetésük inkább a lélekismeret világába tartozik ugyan, sokszor a büntetőtörvénnyel is találkozik. Pl. «Ágnes bűncselekménye a BTK. 278. §-ába ütköző gyilkosságra való felbujtás, a tettes büntetése halál.» Arany balladáiból 1948. kiadott kötet előszavában Bóka László ismertet egy négy strófából álló verset, melyet egy néprajzi gyűjtőcsoportnak 1919-ben Öreg Fekete Jánosné énekelt el N.-Szalontán. Az asszony, mossa, mossa a lepedőt, azt mondja, csak rucavér keverte be, a tömlőcben is azt hajtja: Ki kell mosni az ünnepre. — Arany balladájának hatása alatt fogamzott Tóth Endrének egy balladája (Arany levele Tóth-hoz, 1864. febr. 19.); Tóth kiadott versei közt nincs meg.

Reviczky Gyula kisebb tanulmányt írt e balladáról. *(Összegyűjtött művei*, sajtó alá rendezte Paku Imre.).

Németül: Kertbeny: *Gedichte;* Handmann: *Arany's ausgew. Gedichte;* Bruck; Szemere: *Ung. Lyrik;* Grossmann; Lachmann; Cserhalmi; Sponer; Dóczy. Bruck Jakab) Balladen von Arany, Wien, 1886. — Ez után forditotta latinra Guilelmus Lehman, a Scriptor latinusban, EPhK. XXXVIII. 316,1.

Franciául: Polignac és Dhas; Desbordes-Valmore; Bencze; — Eug. Bencze: *Yggdrasill*, 1937, 72—71. l.

Olaszul: Sirola; Silvino Gigante: *Ballate*, 1922.

Angolul: Loew: *Gems, John Arany, Magyar Songs, Magyar Poetry;*

Szlovákul: Hviezdoszlav; Pechany Adolf: Wlastenecky obrazkovy kalendar na rok 1910. Pozsony. — U. a.: Naklodelstovo l'udovej spisby zabavny kalendar na rok 1913. Budapest.

Szerbül: Brancsics Blagoje, — B. Tesnoskalsky: Novij domovij kalendar na rok 1887. Budapest.

Zene: Révfy G.

Székely Bertalan három műlapot rajzolt a balladához. A művésznek

vissza kellett mennie a történet elejére : az első képen Ágnes a véres lepedőt vonja le az ágyról, bűntársa a holttestet vonszolja el. A másodikon : Ágnes éjjel mossa lepedőjét a patakban, a harmadikon megvénhedten. (A Magyar Képzőművészeti Társulat albumlapja, 1865., színes kőnyomat.) — Zichy Mihály kisebb rajzokkal kísérte végig a ballada menetét.

Mátyás anyja. Először a *Magyar Nép Könyvé*ben, (szerk. Csengery Antal és Kemény Zsigmond, kiadó Számwald Gyula, Emich Gusztáv bizománya.) 67. sor NK. S ahol 1854. I. 39—41. — Másodszor KK. 1850. Eltérések :

90. sor : NK. : *A levél-vivőnek* — KK. : A levélvivőnek —

A végsor az NK-ban nincs kiemelve ; jegyzet van hozzá : *»A mese alapja feltalálható Bonfinnál, Dec. III. Lib. 12.«*

Bonfini e helyen Szilágyi Mihály sereggyűjtéséről ír és így folytatja : «Non deerant pecuniae, bellorum nervi, quae ab Elisabetha, sorore prudentissima, quotidiae suppediebantur. Haec enim ... ut alterum, qui supererat, filium aut ab inimicorum insidiis liberaret ... aut ad regni fastigium extolleret, insanas tunc pecunias erogavit — Quum vivente Matthia Viennae, in artis magicae disputationem incidissemus, Matthiam memini dixisse in captivitate sua matrem de se ita fuisse sollicitam, ut cursorem invenerit, qui sex horarum spatio ex Ungaria Pragam ad filium proficisceretur, totidempue rediret, literasque et responsa referret. Cacodaemonum ministerio per aera vectum fuisse credebant.» — Innen merítette a költő az aranyat- ezüstöt, a kiváltás szándékát, a csodálatos hírvivőt. Idézett könyve végén Bonfini elmondja az ismert történetet Zsigmond királyról, hogy gyermeke anyjának egy gyűrűt adott, azt egy holló a gyermektől elrabolta. Ezt a mesét Heltai átvette *Magyar Krónikájába* (XI. rész. I. d. 334. l.). Teleki József megcáfolta *(Hunyadiak kora*, I. 29—30. l.), Zlinszky a hollót illetően erre a mesére utal. *(Arany balladaforrásai. — IK.*, 1900. 140. l.). A költő a hollót a Hunyadiak címeréről eleveníti meg. A hírvivő madár ismerős a népköltészetben. «Előtte a *Népkönyvben* közlött versedtől egészen el volt ragadtatva» — írta a költőnek Gyulai (1854. jún. 8.).

A költő ez időtájt nagy levertségről panaszkodott leveleiben Tompának. Éppen erről a költeményről írja, 54. okt. 18-án : — «... bár azóta is próbáltam vagy kétszer pegazusom szárnyait s nem egészen süker nélkül, *(Ágnes asszony* is már ez epocha szüleménye, valamint *Mátyás anyja*, részben az *Első lopás* s még vagy kettő) korántsem lendül az úgy, mint előbb. Félek is magamat exaltálni, mert a kimerültség, mely reá következik, borzasztó.»

Németül : Kertbeny : *Gedichte ;* Handmann : *Arany's ausgew. Gedichte ;* Dóczy ; Preinreich-Rupprecht ; Henry Leo Beck (anagramma Kolbenheyer nevéből), *Ung. Revue*, 1883.

Olaszul : Sirola és *Corvina* f. irat, 1929. évf.

Angolul : Loew : *Magyar poetry.*

Szlovákul : Hviezdoszlav ; Margócsy József : *Tót nyelvre áttett, hazafias magyar költemények*, Losonc. 1902. II. füzet 1914. — m. j. : *Vlastenecky obrazkovi kalendar na rok*, 1910. Pozsony. Tesnoskelsky, *Dunaj*, f. irat, 1879.

Szerbül : Brancsics Blagoje, 1907.

Héberre : Bacher Simon : *Hebraeische Dichtungen*, 1894.

Zene : Bartalus István és Gyertyánffy István : *Nő-karénekek gyűjteménye*, 1888. 101. sz. — Énekre és zongorára Mosonyi Mihály, Bpest, 1864. — Lányi Ernő női-karra, zongora kísérettel. — Férfi-karra Delly Szabó Géza, Kolozsvár, 1932. Ilustr. Lotz, az *Arany-albumban.*

A fülemile. Először a *Magyar Nép Könyvé*ben (szerk. Csengery Antal és Kemény Zsigmond. Kiadó Számwald Gyula. Emich Gusztáv bizománya.) 1854. 310—14. l. A cím alatt, zárjelben: *Igaz mese.* — Másodszor KK. 56. Harmadszor ÖK. Eltérések:

11. sor, NK.: Könnyü *ott nekik* — KK.: nekik ott —
13. sor, NK.: *De biz* — KK.: Hanem —
22—23. sor, NK.: Ha kapargál, a szegény Pál — KK.: két sorban.
53—54. sor, NK.: Az örömet, mely *pici* — Szivecskéjét *megteli* — KK.: mely *teli* — Szivecskéjét tüzeli — ÖK.: mely teli — Szivecskéjét elteli —
59. sor, NK.: (Semmi kétség-): ÖM.: — Semmi kétség —
81—82. sor, NK.: egy sorban.
104. sor, KK.: hiányzik.
105. sor, NK.: Így s *így* — ÖK.: Igy s úgy —
107—8. sor, NK.: egy sorban.
116. sor, NK.: Bal *felül* — ÖK.: felől —
120. sor, NK.: fülemile-*per*ben — ÖK.: fülemile pörben —
132. sor, NK.: *Rámutatván a két félre* — *S ráütvén a két zsebére* —
137. sor, NK.: Se *ide* nem — se *oda* nem — KK.: Se *ide nem, de oda sem* — KK.: Se ide nem, se oda nem —
154. sor, NK.: Hogy *békével* — KK. 56.: szép szóval —
161. sor, NK.: Egymást *épen nem* — KK. 56.: koránsem —

Benkó Imre: *Arany János tanársága Nagykőrösön* c. könyvében a Függelékben említi, hogy egyik-másik tanítványnak néha sikerült a költő papírkosarából egy-egy papírdarabkát megszerezni; ilyenről közli (184. l.) az utolsó szak elejét ebben a fogalmazásban:

Mire dőlt az apelláta,
Megmondhatná, aki látta.
Én csak azt tudom, hogy már ma
Össze egy szomszéd se zördül,
Rokonok közt nincsen lárma,
A magyar nép fél a pörtül.

Ez időtájt Arany több verset írt egyenesen paraszt olvasók számára. *(A bajusz, Az első lopás.)*

A tárgy ősi vándor-anekdota. Eredetét Naszr-Eddin Hodzsa tréfái közt találni. (Pozder Károly: *EPhK.*, 1883. 1078. l.) Simonyi Zs. kimutatta, hogy Naszr-Eddin Köhler-féle fordítása csak 1857-ben jelent meg, tehát nem volt Arany forrása. Turóczi-Trostler József az adomának 13 régi és négy újabb feldolgozását sorolja elő. *(A fülemile tárgytörténetéhez.* — *IK.*, 1914. 418—440. l., utóbb hozzájuk csatolta Timoféda spanyol költő drámáját (1657.). *(EPhK.* 1916. 143. l. Pótlás *Ethn.* 1890.). Hegedűs István két magyar feldolgozásra hívta fel a figyelmet. *(Egy adoma vándorútja.* — *Budapesti Szemle*, 1891. 68. kötet, 461—470. l.) Egyik: *Kinek szól a fülemile?* — Szerzője Hegedűs Sámuel nagyenyedi tanár. *(Poétai próbák*, 1837. II. 44. l.) Török földre teszi. «Smyrnában vagy Moreában — A töröknek birtokában» — egy török s egy zsidó kapnak össze a határfa madárfüttyén. «Kerten által, mint a kutyák — Egymást jól összerángatják», végre kádira mennek. Vesztegetés, ítélet ugyanúgy. Szinte vázlata Arany költeményének. Erre Versényi György is rámutatott. (*Magyar Polgár.* Kolozsvár, 1902. 50. sz.) — A másik magyar feldolgozás Sárosi Gyuláé: *Az egyszeri szolgabíró* (kötetben 1859). Kakuk szólal meg, gazembernek kiáltja azt, aki hallja, ezért mindegyik hallgató a másikra fogja: neki szól.

A *Nép Könyve* szerkesztői megmutatták a verset Eötvösnek. «Neki is nagyon tetszett, — írja Gyulai Aranynak (1854. szept. 6.), csak egy megjegyzése van reá ... hogy a Népkönyv közönsége azt fogja mondani a végére: mért dícséred az új törvénykezést. Költeményed ugyan nem

ide üt ki, de a leplezettebb humort kevesen értik. Egyébiránt hagyd úgy, ha inkább szereted.» — Arany azt válaszolta: «... én azt hiszem, hogy arra azt mondja a paraszt: ‚igen biz a fene!' s átérzi az iróniát; — egyszerűen elhagyni a zársorokat, azt hiszem, nem eshetnék az egész csonkulása nélkül.» (Gyulainak, 1854. szept. 25.) — Változatlanul jelent meg.

Németül: Kertbeny: *Gedichte*; Handmann: *Arany's ausgew. Gedichte*; Szemere: *Ung. Lyrik*; Dóczy; Leicht.

Franciául: E. Bencze; Dhas;

Román: Pituc, A.: *Ungaria*, 1897.

Szerbül: Blagoje Brancsics, 1907.

Reg és est. Kézirata a *Régiebb versek tisztázata* során 1854. évszámmal, *Reg és este* címmel. Nyomtatva *Hölgyfutár* (Szerk. Berecz Károly), 1854. 243. sz., nov. 9., *Reggel, este* címmel. Másodszor KK. 1856., *Reg és est.* Eltérés: 15. sor. Kézir.: HF.: visszas*üthet* — Kézir. jav. — visszanézhet — KK: visszanéz a —

Németül: Steinacker; Sponer. — Angolul: Loew. — Szlovákul: Hviezdoszlav.

A bajusz. Kéziratának csak egy része volt meg, a 14. sor végéig; a cím után: *Vig beszély.* Nyomtatva először a *Protestáns Képes Naptár*ban (szerk. Ballagi Mór), 1855. 32. l., névtelenül. Másodszor KK. 1856. Eltérések:

3—6. sor, Kézir.: nem volt így darabolva. —
7. sor, Kézir.: a helységben — KK: helységében —
9. sor, Kézir.: Kopasz-száju — KK: Kopaszszáju —
17. Napt.: *Azon felül* — nem dőlt betük —
18. Napt.: *néki* —
23—24. sor, Kézir.: előbb így: mint például — a káromkodás. —
34. sor, Kézir., Napt.: *nagy örömmel* — KK.: *mennyi kéjjel* —
44. sor, Napt.: kék *nadrágja* — KK: kéknadrága —
53. sor, Kézir.: *milyen átok* — KK.: mily nagy átok —
56. sor, Napt.: *sorba* szedtek —
74—76. sor, Kézir.: előbb:

Széles mezőn, vagy más helyen,
Ami neki szőrt neveljen,
Nincs, miképp a halál ellen. —

86. sor, Kézir.: *(Mind megannyi kész zsiványok)* — Napt.: Tudvalevő KK.: Tudvalevő nagy —
90—95. sor a Naptárban nincs meg.
105. sor, Kézir., Napt.: zegzugot — KK.: zegzugat —
110. sor, Napt.: szem-fül — KK.: szem.fül —
111. sor, Kézir.: *És ha* aztán — jav.: S mikor aztán —
117. sor, Kézir.: *csinját*-binját — jav.: csinja-binját —
123—24. sor, Kézir.: Mert az a *jövendölésért* — *Megfizet ám, még* bolondul. KK.: a mai szöveg —
123—124. sor a Naptárban hiányzik.
133—134. sor, Kézir., Napt.: Vagy ha tett is, — elszellentett (Napt. egy sorban) — KK.: iktatta be a mai 133-at. —
144. sor, Napt.: Szőrmentébe — *ő* KK.: Szörmentibe —
146. sor, Napt. KK: *Kivált mostan* — ÖL.: most, hogy —
156. sor, Napt.: szalma-ágyon —
164. sor, Napt.: *Beköszönt* — KK.: Bekőszön —
200. sor, Napt.: ringy-rongy — KK.: ringyrongy
253. sor, Napt.: mihelyt *szabadra* lépe, — KK.: — abból kilépett.
255. sor, Napt.: *ki*sodorja — KK.: fel

A 133. sorhoz jegyzet a lap alján: *A cigányok rendesen úgy ámitják el az együgyű embert, hogy elásatnak vele egy pénzdarabot, melyhez titkon többet tesznek, mintha az csalná magához társait. A balgatag megörül a sikernek, s rá hagyja magát veni, hogy nagyobb összeget — (sokszor) nehány száz forintot — ásson el, de azt sohasem látja többé, mert a cigányok odább állnak vele.«* — Áthuzva.

Ez adoma tárgyát Pollák Miksa a Rábaközben hallotta, a név s a cigány mondóka ugyanaz: Bajsza lesz maj' Szücs Györgynek. (*EPhK.*, 1896. 837. l.) — Dézsi Lajos *a »Nagyenyedi siró Heraklitus és hol mosolygó hol kacagó Demokritus«* című, akkor még kéziratos gyüjteményből közölte. (*IK.*, 1901. 253. l.) A gyüjteményt azóta kiadta György Lajos, az *Erdélyi Ritkaságok* sorozatában (II. kötet, 144. l.). A rászedett itt Deésre való, névtelen; egyetlen cigányasszony bujtatja egy üres kád alá s szedi le ezüst gombjait a levetett mentéről. Szintén Erdélyből közölte párját Lukinich Imre, Gállfi Ferenc *Jeles történetek régiségének és ujságinak megjedzése...* feliratú kéziratból, Udvarhelyi Bucsi Ferencről. A mondóka ugyanaz: Bajussza lesz Ferencnek, ne irigyeld szegénynek. (*EPhK.* 1903. 359. l.) Berze Nagy János Hevesben hallotta az adomát, horvát változatát is ismeri (*Ethn.*, 1916. 317. l.). Eredetét Naszr-Eddin, Hodzsára kívánja visszavezetni, ki rutságából varázslattal akart megszépülni. Solymossy Sándor 13 változatot sorol elő, azzal a magyarázattal, hogy Keleten a kopasz fej, csupasz száj bárgyuságot jelent (*Ethn.*, 1918. 133—142. l.). Végre Szendrey Zsigmond egy szalontai öregasszony elmondása után írta le; ott helyi monda, ma is emlegetik Kopasz-száju Szücs Györgyöt; leszármazói is ilyenek. (*It.*, 1915. 150. l. és Magyar Népköltési Gyüjtemény, XIII.; *Ethn.* 1916. 295. l.).

Németül: Gragger-Lüdeke. — Tótul: Milko Vilmos: *Nasa zastava.* Kalend. Eperjes, 1911.

Egy kis hypochondria. *A hegedű* kéziratának hátlapjára volt odavetve. Címe: *Hypocondria. (Szavalja egy quondam költő.)* Nyomtatásban először KK. 1856., a mai címmel, alcím nélkül, 1854. évszámmal. — A kéziraton a harmadik versszak előbb igy volt:

Nézd a napot, midőn lemén,
S arcán vidor az estbibor —
De infámis egy kerti bor!
Az ember oly józan megén.

Ebben az időben a költő fej- és fülzúgásról panaszkodik, nyugtalan álmok gyötrik. (Tompának, 1853. nov. 22.) »Megengedem, hogy bajom hypocondria, de ha az, akkor e nyavalya koránsem oly nevetséges, mint állítják.« (Tompának, 1854. okt. 18., Szemere Miklósnak, 1857. nov. 29.) Orvosa bort rendel (Tompának, 1854. okt. 18.), de »a bor jobban eltompít, ... komorrá, nehézzé tesz.« (Tompának, 1853. dec. 4.).

Oroszul: Nóvics: — Németül: Sponer.

Az ihlet perce. A kéziraton ez volt a címe: *Élet és költelem, képzelem.* Alatta: *Az eszményi.* I. — Ezek áthúzva, helyükben: *Pályalombok.* — Aláírás: *Szende Rafael.* — 2. alatt másfél sor töredék:

Nem vádol a mult, a jövő nem aggaszt.
Multam — —

Először a *Hölgyfutár*ban, azután ÖK. 1867., évszám nélkül, az 56. évi versek közt. A kéziraton két négy- és két háromsoros versszakra volt tagolva.

az ÖK.-ban egy nyolcsoros és egy hatsoros szak. 1855. jan. 16. leírva elküldte Tompának (‚a minap írtam'). Eltérések:

1. sor, Kézir.: idvez — jav. és levél: boldog álminál —
2. sor, Kézir.: alakká lesz — a levélben: alakban leng —
12. sor, Kézir.: *Illanva*, mint árny, *eltűn* az imádott, —
HF.: *Perc mulva — tűn el* — Kézir. jav. és egyebütt: Egyszerre... tűn el —
13. sor, Kézir.: *Miképp* — levélben: Miként — ÖK: És mint —
14. sor, Kézir., levél: *Egy* perc tiéd — ÖK.: Perc a tiéd —

Egyetlen szonettje Aranynak. Kazinczy kedvelt műfaja érezteti rajta hatását, szavakban, egész kifejezésekben is. (Tolnai V.: *A. J. szonettje.* — *Budapesti Szemle*, 1927. 207. köt. 601. sz.) Arany többször panaszkodik, hogy »gondolatja szárnyaszegetten hull a földre«. (Tompának, 1854. okt. 18., *Bolond Istók*, I. 124.)

Hatvani. Kézirata a *Régiebb versek tisztázata* közt. A cím alatt: *Monda.* — Végén: *april. 1855.* Nyomtatásban a *Prot. Képes Naptár*ban (szerk. Ballagi Mór), 1856. 106. l., *Hatvani monda* cím alatt. — Másodszor KK. 1856. Eltérések: 2. sor, Napt: D..... —
14. sor, Kézir.; Napt., KK.: Az A.B.C.-nél tudja jobban — ÖK. A csiziónál —.
16. sor, Kézir: Nap s hold fogyatkozást —
KK.: Nap- s holdfogyatkozást —
46. sor, Kézir., KK.: majd megmondám, ki — ÖK.: megmondám ki
54. sor, Napt.: *Halkkal* (sajtóhiba) —
61—68. sor, Napt.: nincs dőlt betű.
67. sor, Kézir.: *összeo*lvad — jav.: egybe — KK.: egybeolvad —
78. sor, Kézir.: *csuda*lábat — Napt.: csuda-lábat —
ÖK.: csodalábat —
88. sor, Kézir.: ördög volna... — KK.: ördög volna!
96. sor, Kézir.: *Istendicsőségül* — Napt.: Isten-dicsőségül —
KK., ÖK.: Isten dicsőségül —

Hatvani István (1718—86.) Debrecen híres fizika-tanára, volt nálunk első, ki a fizikát és kémiát kísérletekkel tanította; ezért ördöngős hírben állott. A róla keringő csudálatos esetek közül tizenhármat feljegyzett Kazinczy Sámuel, 1816-ban debreceni diák, később hajdúböszörményi orvos. A füzet kéziratban terjedt. Lenyomatta a *Magyar Ritkaságok* közt Tóth Béla (89—107. l.). Ez adomák tartósan éltek Debrecenben. Még 1885-ben is jelent meg egy könyv: *Adomák Hatvani István életében.* A nép számára összeírta Erdélyi István. Ezeket a históriákat Arany bizonyára hallotta diákkorában. Az V. történetben egy diák elmondja Hatvaninak, hogy előtte való éjjel az apperitor a professor praelectióját hirdette éjfélre, a tanár meg is jelent; Hatvani azt mondja rá: a rossz léleknek kellett lenni, mert ő beteg. S ime, megint hirdeti az apperitor. »A deákok, várakozással teljes levén, az auditoriumban összegyültek. Jön csakhamar a pseudo-Hatvani, épen azon fekete kaputban, amelyben eddig látták. A deákok az auditoriumnak már azelőtt hamuval behintett padimentumán kecske-nyomokat láttak. Mindjárt rákezdték: »Erős várunk nekünk az Isten.« A kakodaimon az ablakon kirepült.« — A IX. históriában a bűvész a tánczoló nők ijedelmére vizet áraszt a teremben (13. vsz.), a X. históriában az ebédlő falain mindenféle gyümölcs terem, és amint a nők értök nyulnak, férjek orrát, fejét fogják kezökben) (5. vsz.); — ez Faust tréfája az Auerbach pincében, épp így az asztallábból ömlő bor. Jókai ‚magyar Faustnak' nevezte Hatvanit (*A magyar Faust.* — Népmonda Hatvani István debreceni

professzorról. — 1871.) A Faust-monda átháramlását módszeresen mutatta ki Heinrich Gusztáv: *Der. ung. Faust. (Ung. Revue,* 1886.) Hatvani fizikai eszközei ma is megvannak a debreceni főiskolában. (Pap Károly: *A magyar Faust életrajzához. IK.*, 1916. 452.—467 l. — Hankó Vilmos: *Régi magyar tudósok és feltalálók. Magyar Könyvtár.* Hatvani önéletrajzát kiadta Milesz Béla, *Vasárnapi Ujság*, 1872. 19—20. sz.).

A 71. sorban említett abrakadabrát ismertette Tolnai Vilmos *(MNy.* 1917. 246—47. l.). Rontást, szemverést elűző varázsige, páronként fogyó betükkel, lefelé szűkülő háromszögbe irva. (L. Petz: Ókori lexikon.)

Debrecen képe sokszor berajzolódik Arany műveibe. A kollégium, a cetus életét festi *Bolond Istók* II. énekében (63. vsz.), a homlokzat másodemeleti bagoly-termét (ez a későbbi zene-terem a Darabos-utca felőli sarkon). Fölkereste Csokonai sírját *(Az elveszett alkotmány* I. 486—89. sor). Járt a Nagyerdőn, említi a Nánásy-házat, hol szinpadra lépett *(Bolond Istók*, I. ének, 60. vsz.). Erre vitte útja fiatalkori hazatérése idején (L. *Vándor-cipó)*. 1848. dec. elején Petőfiéket látogatja meg itt, feleségestől, május végén a forradalmi kormány hivatalnokaként lakik a városban, itt adja ki néhány versét a ponyván. *A hegedű*ben Debrecenbe igyekvő fuvarosokat rajzol. *A képmutogató* kikiáltója debreceni sokadalomhoz szól. (Kardos Albert: *Debrecen A. J. költészetében. — Debreceni Független Ujság Naptára*, 1911. — Dercze Lajos *A. J. és Debrecen.* — A debreceni kegyesrendi gymn. Értesítője, 1932—33. évre.)

A 94. sorban említett Asmodi (zend szó) gonosz szellem.

Németül: Kertbeny: *Gedichte;* Handmann: *Arany's ausgew. Gedichte;* Sponer.

A tetétleni halmon. Kézirata a *Régiebb versek tisztázata* közt; végén: *April. 1855.* Először közölte a *Pesti Napló* (szerk. Kemény Zsigmond), 1855. II. félév, 1. szám, június 22., a tárca rovatában, a címet koszorúba foglalva. Másodszor KK. 56. Eltérések:

8. sor, Kézir.: *csibét* — aláhúzva. —
10. sor, Kézir. és PN.: *nemzeti* nagy emlék — KK.: százados —
36. sor, Kézir., PN.: *az út* — KK.: a föld —
37. sor, Kézir. és PN.: *a* kürt *napnyugot* felé — KK.: egy kürt napnyugat —
45. sor, Kézir. és PN.: a kaszás, ha — KK.: kaszás ha —
51. sor, Kézir.: színe telt — KK.: színe-telt —

Az utolsó sorhoz a kéziraton és a *Napló*ban jegyzet: »*Lásd: Béla kir. névt. XXXVIII. Fejezet.*«

1855. tavaszán a költő tanártársaival együtt kirándult Báthory Gábor kőrösi első lelkész, helyettes püspök vejének, Tanárky Gedeonnak, a későbbi államtitkárnak, tetétleni pusztájára. A pusztán, közel a lakóházhoz, tömpe kis halom van; Ballagi Aladár a kőrösi helynevek közt említi a Tetétlen hegyet, mert »tetején lecsapott boglyához hasonlóan csonkán, tetőzetlen áll. A mellette levő másik halommal együtt nagy és kis Pengyom-nak is neveztetik« *(NyÖ.*, 1873. 47. l.). Hét-nyolc kilométer távolból oda látszanak Abony és Törtel tornyai. A dombot említi a Névtelen Jegyző (Anonymus latin szövege Schwandtner II. kötetében — Tymaviae, MDCCLXV — volt meg a költő könyvei közt. Beleírta, hogy *Jan. 26. 1853.* vásárolta). Anonymusban ezeket találta: Szalán vezér és nemesei követséget küldtek Árpádhoz, hogy földjüket hagyja el. Árpád keményen vissza üzent: hogy ők takarodjanak a bolgárok földjére, honnan az ő őse, Athyla halála után kiszállottak. »Dux autem Arpad et sui nobiles egressi de fluvio Zogea (Zagyva) cum omni exercitu castra metati sunt, juxta montem *Tetevetlen*

usque ad *Thysciam* (Tisza) deinde venientes... usque ad *sabulum Olpae* pervenerunt.« Anonymus a XXIX. fejezetben tovább azt írja: A két sereg egymás közelében tölte az éjtszakát. »...ante auroram utraque pars se ad bellum praeparavit«; másnapra készültek az ütközetre, ezért ír a költő *holnapot*. Anonymus azt is említi: »Statimque Lelu filius Tosu tuba cecinit.« Arany képzelete a történelmi tájon megeleveníti Anonymus elbeszélését. Ez időben a hun eposz ujabb tervét forgatta fejében; Attila táborát ez ismerős vidékre telepítette. Tolnai Vilmos a fokról-fokra beleélést nyomon kísérte az igeidőkben: előbb multban beszél, aztán jelenre tér, a csatát holnapra várja. Előbb csak emlékezik, azután a kép megelevenül, Árpádra gondol, már látja is, a kürtöt is hallja, — erre ébred vissza merengő szemlélő letre. — Erdélyi János hibáztatta a visszatérést a mindennaphoz. Ugy találta, hogy a költemény »igen ki van vive... Az uj idő nyakára nőtt az ó-nak, a realismus az idealismusnak. Egy jó móddal történt komoly abbahagyás, csak a szomszéd Abony vagy Törtel pásztorainak kürtjével, határtalannal emelte volna poétai becsét, hatását.« *(Pályák és pálmák.* 436. l.)

Az öntudatos költő megvédelmezte a befejezést. »...nem volna hatalom — írta Erdélyinek, 1856. szept. 4. — mely rábirjon, hogy a végét elvágjam s epigrammatice fejezzem be mintegy. Az én lelkem csak igy találja egésznek —, megáldani a földet, hol azok jártak'.«

Tolnai a hangulat felidézésében több vonást rokonnak talált *Csaba Előhang*jával, ez alatt szintén 1855 az évszám. *(It.* 1915. 1—9. l.) Ő mutatott rá, hogy a dombot *Zalán futása* is többször említi, megnevezetlenül. A halomra a millenium évében kőoszlopot állítottak, alépítményébe e vers soraiból összeállított emléklapot falaztak. *(Vasárnapi Ujság*, 1896. 38. sz., Tolnai hivatkozott rá.)

Anonymusában Arany a lapok szélére sok leleménnyel odairogatta a latin nevek magyarját. Sokat beszélhettek erről Szabó Károllyal, aki Anonymust lefordította(Pest, 1860.), s ezen ajánlással adta barátjának: »Arany Jánosnak, barátilag, NKőrös, jan. 26. 1860.«

Németül: Kertbeny: *Gedichte*; Nordheim Julius: *Ung. Gedichte*, 1873.

Szibinyáni Jank. Kézirata a *Vegyes tisztázatok* kötetében, kelte: *April. 1855.* — Megjelent a *Pesti Napló*ban (szerk. Kemény Zsigmond), 1855. 8. sz., júl. 1., a tárcában címe koszorúba foglaltan. — Másodszor KK. 1856. Eltérések:

11. sorhoz Kézir. jegyzet: *A tournier régi magyar neve.* — A PN.-ban: *A harcjáték régi magyar neve.*
27. sor, Kézir.: ugrik *fel* — KK.: föl —
68. sor, Kézir., PN: Ebben *már most* — KK.: most már —
70. sor, Kézir.: hiába — — PN. és KK.: hiába... —
71. sor, Kézir. KK.: Jank, Szibinyáni —
ÖK.: Jank Szibinyáni —
83. sor, Kézir.: *Guzlicájok* — aláhuzva —

E hős-románc a Hunyadi-balladakörbe volt szánva. Tárgya Teleki Józsefnek *Hunyadiak kora Magyarországon* c. művéből van merítve (I. 59. l.). — »Az idők Hunyadi ifjusága történetének előadásában megint különböznek. Chalkokondylasz szerint katonai pályáját Rácországban kezdette, a fejedelmi udvarban. Itt egy nagy vadászat alkalmával a fejedelem óhajtására egy rendkivül nagy farkast űzőbe vevén, azt vizen-szárazon fáradhatatlanul mindaddig űzte, mig végre elejtvén, bőrével neki kedveskedheték.« Erre a forrásra már rámutatott Négyesy László *(Szerkesztéstan*-ában, 154. l.) és Zlinszky: *Arany ballada-forrásai. It.* 1900.) Farkasok űzése szokott vadászat volt a délvidéken. (Takács Sándor,

B. Sz. 1912. 425. sz. — Az epizódról Chalkondylasznál l. Moravcsik Gyula: *A Szibinyáni Jank mondához, — Ethn.* 1922.) Teleki feltevése szerint később Oláhországba került, onnan vihette udvarába Zsigmond. Lázár és Zsigmond nevei megvannak Telekinél (I. 11. l.), a Szibinyáni névre Tolnai Vilmos (*It.*, 1916. 288. l.) Székács Józsefnek *Szerb népdalok és hősregék* könyvében (Pest, 1836.) talált rá (69, 308., 327. l.), mely a Vuk Karadzsics-féle gyüjtemény javát közli magyar fordításban; a 183. lapon: »Szebenvári János, azaz Hunyadi János«. (Székács könyve javítva megjelent az *Olcsó Könyvtár*ban.) A *Reguly-album*ban Wenzel Gusztáv értekezése mellett *(Eszmetöredékek a magyar nemzeti hősmonda történettudományi méltatására)* Karadzsics után egy szerb mondát közöl, mely Zsigmond királynak Bonfini által említett kalandja mintájára (l. *Mátyás anyja* jegyzetében) Jánkot István vajda budai követjárása gyümölcsének mondja, egy előkelő magyar lánytól. (A szerb mondában István Lázárnak fia.) A mondát egy népi énekkel tovább vitte Szegedi Rezső: a fiut csufolták, hogy nincsen apja, mire anyja odaadta neki a fejedelem gyürüjét, a fiu megörvend származásának és elmegy atyjához Szerbiába. (Ebben a mondában nincsen szó farkasvadászatról.) Egy másik népi énekben Lázár sarja feleségül veszi Szeben szép leányát, »a leánynak fiából híres hős válik, Magyar János, szebenvári vajda«. (Szegedi *Ki vult Janko Szibinyáni. — Ethn.* 1917. 28.. kötet,) Wenzel is írja: »Mind a mai napig dicsőitik Sibiniani azaz Szebeni János (mint nálunk neveztetik) vitézségét.« *(Reguly-album*, 79. l. — L. ezekről Forster Gyula tanulmányát is, B. Sz. 1915. 470—471. k.) A Szibinyáni névről Melich Jánosnak van egy tanulmánya kéziratban; a szerint: Szibinyán-i *i*-képzős magyar alak; a név annyit jelent: erdélyi — Erdélyi. — Jank, Jánk, Jankó — a Jánosnak *k*, ill. *kó* képzős magyar alakja. — Székács azt írja a guzlicáról: hegedüforma, de nyaka rövidebb, egyetlen húrja van, vonója ‚egybevett lószőrből áll.'

A harmadik versszakban a *dics* szokatlan rövidítés. Itt dicsekvést jelent, Madách ‚dicsfény'glória-értelemben vette s Arany elfogadta. »Ez a dics így magában kissé szokatlan a glória helyett ... azonban látom, hogy erősebb volna, ha megszoknák.« (Morvay Győző: *Magyarázó tanulmány Az ember tragédiájához*, 176. l.)

Szlovákul: Spevák, Slov. Noviny, 1898. 1. sz. — Németül: Handmann: *Arany's ausgew. Gedichte;* Sponer; Bruck. — Olaszul: Sirola.

Hunyadi csillaga. Kézirata egy régi érettségi vizsgálat jegyzőkönyvének hátlapján. (A jegyzőkönyv 1853. évi, mert alján ez olvasható: Praesentibus ... Anastasio Theodorovics, — aki csak az 53. évi vizsgán vett részt.) A cím előbb *Ihletés* volt, efölött ceruzával a mai cím. A kézirat alján: *1855.* Nyomtatásban először ÖK. 1867, az *Elegyes költői darabok* közt, ezzel a jegyzettel: »*Előhang akart lenni a Hunyadi ballada-körhöz.*« Eltérések:

3. sor, Kézir. *mennynek* — jav.: mennyek —
9. sor, Kézir.: koronként, — ÖK.: koronkint —
13. sor, Kézir.: *Hanem* — jav.: Ámde ujra még *teljesben*, — ÖK.: telyesben —
16. sor, Kézir.: *(S)* mint — KK.: Mint —
17. sor, Kézir.: *Földönjáró* — aláhúzva —
21. sor, Kézir.: S *álmodozva* — S álmodozván —

A ballada-kör terve sokáig igézte a költőt, 1855—57. közt. Szalay történelmében több helyet megjelölt ballada-tárgyul. Iratai közt volt egy boríték-lap, ezzel a felírással: *A Hunyadiak Balladákban. Irta* (ceruzával: *és szépen letisztázta) Arany János.* — Ezután kék plajbásszal: *A letisztázott két balladát (Mátyás anyja és Szibinyáni)* 1878. *felküldöttem a Concordia*

valami kiállítására Bécsbe, hová kéziratot kértek tőlem is.« (A Concordia írók és hirlapírók egylete volt.) Az *Elegyes darabok* előszavában azt írja: *»Nem sorjában akartam megírni, hanem majd egy, majd más kiválóbb mozzanatot ragadni meg, azután úgy kötni össze egy egésszé. De meg kelle győződnöm, hogy százával a ballada nehezen jő, s ha ihlet jőne is, egység bajosan lesz.« »Három-négy ballada lett az eredmény.«* Ezeket Riedl egymás mellé sorolta a Magyar Remekírók kiadásában.

A Hunyadiak történetében a költő nem csupán ballada-tárgyakat látott. Az elnyomatás éveiben a történetírók — Szalay László, Horváth Mihály — a mult nagyságát mutatták fel a csüggedő nemzetnek, biztatásul, hogy viharos történelmünk válságait átélte. Az egész nemzet a mult emlékeiben élt. Arany is a történetírók példáját követte, ezen szándékát világosan kimondja a 36. és 37. sor.

Stanzák »Mátyás dalünnepe« eposzi kisérletből. Két kézirata volt. Mindegyik 12 strófa. Az elsőn több a törlés, a II. tisztázat. Az I.-nél a cím: *Mátyás hét napja.* A II. címe: *Mátyás szünnapjai*, később: *dalünnepe*; a költő munkáinak egyik jegyzékén: *diadalünnepe.* Évszám egyiken sincs. — Nyomtatásban először az ÖK. *Elegyes költői darabjai* közt, 1855. évszámmal. Eltérések:

1. vsz. 3. sor, I. kézir.: *Vizsegrádon* — II.: *Visegrádott* — ÖK.: Vizsegrádra —
   4. sor, I. kézir.: *Dicsőség fejében* — II.: *Díj-dicsőség szomjjal* — I. jav., ÖK.: Díjért, dicsőségért —
2. vsz. 2. sor, I. kézir.: *énekét* — II.: *hurjait* — ÖK: énekét —
   6. sor, I. kézir.: *S felszökik* — II. és ÖK.: S *felszökken* —
   7. sor, I. kézir.: *De megint le* — jav.: De meg' alácsügged —
3. vsz. 2. sor, I. kézir.: De *engemet éget* — jav.: engem eléget —
   6. sor, I. kézir.: *Csupán míg ez egy dalt végig* — II.: *Csupán mig ez* egy dalt *szépen* — ÖK.: Csak mig ezt az egy dalt —
   8. sor, I. kézir.: *Hadd jöjjön a harmat*, mely sirom *megesse* — jav.: Édes lesz ...megeste —
4. vsz.7—8. sor, I. kézir.: *S a tenger lakosság szemfényét elvette A kincs, amely* (olvashatatlan) *őt környékezte* — jav.: a mai szöveg —
5. vsz. 2. sor, I. kézir.: *A fegyverek fényét, zászlók koszorúit* — II.: Fegyveren, zászlókon a harc koszorúit —
   6. sor, I. kézir.: *Szüzi szép leányzók hosszan nyúló rendje* — II.: Bécsi szüzek hosszú, ünnepélyes rendje —
6. vsz. 1—2. sor, I. kézir.: *Nem messze a király, egyszerü köntösben, Hanem még először ott menének közben* — II.: a mai szöveg —
7. vsz. 8. sor, I. kézir.: *S a Hunyadi-holló* — jav.: S Hunyadi hollója —
8. vsz. 1. sor, I. kézir.: Ott *megyen* — jav.: Lebeg —
9. vsz. 2. sor, I. kézir.: *kerecsen* — jav.: a turul —
   5. sor, I. kézir.: *régen* kard-él — ÖK.: ösi kard-él —
   7— 8. sor, I. kézir. kézir.: *Kunország kutyája, Moldova marhája. Havasel hollója, (keresztet hord szája)* — jav.: a mai szöveg —
10. vsz. 7. sor, I. kézir.: De a fényes lélek, *amely homlokán ül, Kiragyog e földi hitvány pompa közzül* — jav.: a mai szöveg —

11. vsz. 3. sor, I. kézir.: *kedves lova* — II., ÖK.: *harci méne* —
12. vsz. 2. sor, I. kézir.: *mint hold naptól* — jav.: mint szerény hold —
3. sor, I. kézir.: *a Corvin* — II.: Corvinus —ÖK.: Korvinusz
8. sor, I. kézir.: atyja *székén* — ÖK.: székin —

A költő *Elegyes darabjai*nak bevezetésében azt írja: »Az a nehány *stanza*, mely Mátyás bevonulását ecseteli, bizonyos efféle látványosság által gerjesztve, egy a nagy király udvarában játszó sajátságos béke-eposz kezdete lett volna. Csaba tervezései nyomták háttérbe; itt leginkább a stanzák alakja végett áll.« — Riedl úgy véli: »Alkalmat erre a leírásra Ferenc József császárnak, ki akkor először utazta be Magyarországot, ünnepélyes fogadtatása adott.« Jegyzetben hozzáteszi: »A költemény 55-ben készült. Arany ez évben pünkösdkor látta a bevonulást.« (*A. J.* 3., kiadás, 101. l.) Arany ekkor valóban megfordult Pesten (Tompához, 1855. júl. 8., és Tisza Domokosnak, u. az napon), de Ferenc József azon évben nem járt Pesten. Először 1852-ben utazta be hazánkat, akkor N.-Kőrösön is megfordult. (Arany levele Tisza Domokoshoz, jún. 19., és T. D. levele jún. 29.) Ez nem járt nagy látványossággal. Azután pedig csak 1857. jött az országba. (Bellaágh Aladár: *I. Ferenc József Magyarországon*, — *BSZ.* 1917. 69. kötet.) Ép ily kevéssé világos a mű terve. Az első versszak dalnokversenyre készít elő. Galeotto írja: Mátyás király asztalánál »étkezés közben mindig vita folyik ...vagy költeményt énekelnek. Mert sokan vannak énekesek és lantosok, kik hazai nyelven, lant kíséretében a hősökről énekelnek ... legtöbbnyire a török ellen való harcokról« (XVII. fej.). (Erről bővebben Szilády Áron: *Költészetünk Mátyás idejében.* — A *M. T. Akad. Évkönyve.* XVI. 1. darab, 37—56. l. — Békési Emil: *Magy. irók Hunyadi M. korából.* — *Kath. Szemle*, 1912.) — Arany váltig fájlalja, hogy Hunyadi neve ‚elhangzott népi költeményeinkben... csak hirét halljuk a daloknak, melyek ... Mátyás asztalánál zenghettek.« (*A magy. nemzeti versidomról.*) Talán ezeket kívánta, utánzöngeni'. Lehetne arra gondolni, hogy a Hunyadi ballada-kör keretéül szánta, de *Bolond Istók* II. éneke (13. vsz. 1873-ban), nagy eposzi tervei közt említi. A negyedik vszakban a bevonulás, Mátyás leírása szintén Galeottora mutat: »Valahányszor úton voltunk, a király fedett fővel és eltakart arccal lovagolt, mert ez ennek a nemzetnek a szokása ... hogy a szemük bogara is alig látszik.« (XIV. fej., v. ö. 10. vsz.: »felburkolva állig«). A stanzák ezen formája Arany alkotása, a pár-rimes Sándor versnek akart változatosabb alakot adni, visszatérő rimmel s ezzel egy magyar ritmusu eposzi versidomot alkotni. (*A magy. nemzeti versidomról* szóló értekezés végén.) Máshol nem élt e formával. Szász Károly ebben írta *Álmos*-époszát (1870.). Radó Antal ebben fordította Ariosto *Örjöngő Lóránt*jának önállóbban kiemelkedő részeit (1893.), mert e forma jól megfelel az olasz stanza szerkezetének: hat soron át emelkedés, a két végsor összefoglalás.

A vén gulyás. Kézirata a *Vegyes tisztázatok* könyvében; a cím alatt: *(Genre)*; a vers végén: *(Május, 1855.)* — Először a *Vasárnapi Ujság*ban (szerk. Pákh Albert), 1855. 51. sz., dec. 23. Másodszor KK. 1856., a *Genre* megjelölés nélkül.

Eltérések: (A V. U. szövege látszik régebbinek, a kézirat későbbi leírásnak, helyenként javításokkal.)

23. sor, V. U.: fúja!' — mióta! —
kézirat: fúja (vessző nélkül) — mióta; (A KK. visszatért a V. U. írásjeleihez) —
25. sor, V. U.: »Hej Nagy-Kőrös — Kézir.: »Hej! —

26. sorhoz a KK. példányában hozzáírta: »*Eredetileg így van a népdal Gubodi ott a nótáros.*« —
28. sor, V. U., Kézir.: Mint »a *huncfut* komiszáros« — a KK. példányában melléírta: gonosz — későbbi kiadásokban így.
31. és 34. sor: *egymás, ellenfél* a kéziraton nincs aláhúzva, a kiadásokban igen —
36. sor, V. U., Kézirat: *az* öreg nóta — KK: egy —
37. sor, V. U.: igy *mesélget* — Kézirat, KK. így beszélget —
48. sor, V. U.: ónos — Kézirat, KK.: ónas —
50. sor, V. U.: nyugo*ttan* — Kézirat, KK.: nyugodtan —
53. sor, Kézirat: *nem* hibázott — V. U., KK.: *sem* —
54. sor, Kézirat: *Ennyit nem* — V. U., KK.: *Sem — ennyit* — minden nütt aláhúzva —
59. sor, KK.: hiányzik-e — ÖK.: hiányzik-é —
62. sor, V. U.-ban zárjelben, —
64. sor, V. U.: Hej — egyebütt: Hej!

A n.-körösi környezetben alkotott népi genre-képek sorába való. Benkó Imre: *Arany János tanársága N.-Körösön* c. könyvében (77. l.) írja, hogy a költő egyszer Szilágyi Sándorral és Deák Józseffel kirándult Farkas Elek inárcsi pusztájára. »Ez alkalommal ösmerte meg az öreg Csonka Márton gulyást, ki több volt száz évesnél, s ki már Farkas Elek nagyapjánál szolgált.« Benkó e kirándulást 1855. nyarára teszi, de a vén gulyás akkor már nem élt. L. *A vén gulyás temetése* jegyzetét.

A 26. sor jegyzetéhez: Benkó Imre *(Nemes családok Nagykörösön 1848. előtt.*— 1908.) szerint Gubody János 1790—98 közt volt N.-körös jegyzője. (Hivatkozott rá Gulyás József, *IK.* 1924. 138. l.) A költő és családja jó barátságban élt Gubodiékkal.

Arany nagy-körösi szobrának talapzatán a vén gulyás ül, kutyájával. — A szobor Strobl Alajos alkotása.

Handmann: *Arany's ausgew. Gedichte.*

A vén gulyás temetése. Kézirata a *Vegyes tisztázatok* közt. A könyvben utolsó négy sora az *Emlények* I. hátlapjára esett, ez ki van vágva a könyvből. A kivágott lap az Ernst-muzeumba került, onnan az Akadémia kéziratárába, rajta a vers utolsó négy sora is, végén: *Május, 1855.* Közölve a *Vasárnapi Ujság*ban, 1856. 3. sz., jan. 20. A cím alatt: *(Genre).* Másodszor e megjelölés nélkül KK. 1856. Eltérések:

1. sor, Kézir.: *Márton* bácsit — jav.: Marci —
11. sor, Kézir.: mindegy: — V. U., KK. mindegy; —
15. sor, Kézir., V. U.: Csendesen nyujtózik — KK.: Csöndesen *nyujtózik* — ÖK.: nyujtózik —
19. sor, Kézir.: *két* pap (aláhúzva) —
20. sor, V. U., KK.: No, hisz — Kézir.: No, hisz' —

A *Vasárnapi Ujság*ban 1855. 8. sz., febr. 25. ez a hír jelent meg: »*Rendkívüli temetés.* A tetétleni pusztán Csonka Márton nevű százesztendős gulyás halt meg Elek F. úr szolgálatában, a kinek nagyapjánál is gyakorolta már ezt a mesterséget és olyan szertartással temették el, melynek híre aligha be nem futja a világot... A temetés vasárnapra esvén, ... nagy népsokaság gyülekezett össze... Egy *szekér feketével volt bevonva*, arra tették a százesztendős gulyás koporsóját, s *48 ökröt fogtak a szekér elé*, minden ökörnek fekete fátyol lebegett a szarván... A szekér előtt ment az egész *gulya*, melyet az öreg őrzött, a szekér után a tenger nép, legutól pedig *az egész ménes.*« Mindezt Benkó könyve megerősíti. — A V. U. közleményére

Orion hívta fel a figyelmet a *Pesti Hirlap*ban, 1879., 167. sz. jún. 19., *A. J. egyik titka* című cikkében.

Németül: Kertbeny: *Gedichte.*

Emlények. Az I. szakasz tisztázata ki van vágva a *Vegyes tisztázatok* könyvéből. A lap másik oldalán volt *A vén gulyás temetése* vers utolsó négy sora (l. annak jegyzetét). A II. alatt: 1851-ből. — A III. alján: *1855. jún.* — A három együtt a *Gyulai Árvizkönyv*ben (szerkeszti és kiadja Szathmáry Károly, Gyulán, 1856. 228—230. l.); másodszor KK. 1856. Arany László KK. kiadása 1904. *Emlékezés Petőfire* címmel közölte; utána Riedl ugyanigy a *Magyar Remekirók*ban. Eltérések:

I. 4. sor, KK. 56.: van-*e* — ÖK.: van-é —
I. 25. sor, Árvizk.: *Hoznak-e életet?* — KK.: Nem hoznak életet —
III. 12. sor, Kézir., KK. 56., ÖK., higadt —
13. sor, Kézir., Árvizk.: *behúnyja nagy* szemét — KK.: behúnyta már
14. sor, Kézir., Árvizk.: *lebegni* — KK.: lobogni —
21. sor, Kézir.: *ez, ez itt övé!* — KK.: itt, ez itt övé! —
22. sor, Kézir.: a szín *erős*, (alá van húzva) —

A hir suttogásáról l. az *Emléklapra* jegyzetét. Még az Egressy Gábornak írt versben is felsejdül Petőfi visszavárásának reménye. 1852. május 11-én már lemondón ír erről a költő Erdeynek.

Antigone Ödipus király leánya; tilalom ellenére eltemette holt fivérét, ezért őt is halálra ítélték.

III. Arany levele Egressyhez, 1854. márc. 19.: »Én számtalanszor álmodom Petőfiről.«

Németül: Kertbeny: *Gedichte.* Sponer.

Népnevelés. Kézirata a *Vegyes tisztázatok* közt; végén: *Június, 1855.* Először ÖK. 1867. Eltérések:

1. sor, Kézir.: Jolsva — ÖK.: J..... —
3. sor, Kézir.: Kiről *még bár* — ÖK.: bár még —
10. sor, Kézir.: *ösztön* (aláhúzva) —
15. sor, Kézir.: (probatum) — ÖK.: — probatum! —
20. sor, Kézir.: *szőlő* — ÖK.: szőllő —
24. sor, Kézir.: *összeizélnek* — (aláhúzva —)
27. sor, Kézir.: oly nagy korábban! — ÖK.: (oly nagy korábban!)
28. sor, Kézir.: megfordul — ÖK.: megfordúl —
30. sor, Kézir.: Csuffá *tevén* (jav.: teszi) — ÖK.: csuffá tevé —
31. sor, Kézir.: ő ha rest is — ÖK.: (ő ha rest is) —
33. sor, Kézir.: *Örüljetek* — ÖK.: Örüljetek —
36. sor, Kézir.: *Azér'* papoljuk *azt* előre? (»papoljuk« aláhúzva) — ÖK.: Azért papoljuk mi —
39. sor, Kézir.: *koránse'* — ÖK.: korántse'! —
42. sor, Kézir.: *Jolsva, Rudna* — ÖK.: J..., R... —

Az ÖK. 1872. kézipéldányában: »*Jolsva, Rudna neveket ki kell irni.*« (Szendrey, *It.* 1918., 216. l.)

Az időprófétát a költő Tompához írt egyik levelében is említi (1853. ápr. 27.). Tolnai Vilmos mindkét személyt kinyomozta. (*It.*, 1914. 315—17. l.) Az időjós Ferjentsik Sámuel jolsvai evang. lelkész volt; jenai diák korában Goethe is biztatta az időjárás tanulmányozására. A napot, szelet figyelte, szobája tele volt pókokkal, leveli békákkal. Jóslásait a *Vasárnapi Ujság*ban látta Tolnai (1854. 146. l.), de közölték a *Szépirodalmi Lapok* is (1853. 506, 650. l.). 1855. júl. 28. halt meg. Nekrologja: Nyári

Gyula: *Pár vonás boldogult F., az elhirhedt időjós életéből. (Divatcsarnok,* 1855. 54. sz., úgyszintén: *Prot. Jahrbücher für Oesterreich)* 1855. 512. l. — Madva Ferenc füvekkel gyógyított. Nagy Ignác *Rudnói çsoda* néven írt róla *(Életképek,* 1844. II. 81.). Arányi Lajos pesti orvostanár *(Rudnó és lelkésze,* 1846.) hijával találta az orvosi képzettségnek. Madách is járt nála (lev. Szontaghnak, 1843. X. 31.). Tóth Béla a *Magyar Ritkaságok* könyvének *Kuruzslók* fejezetében Kossuth leveléből idézi, hogy Wesselényinek ajánlotta Rudnót. — Madva is pap volt, katholikus, azért a 36. sorban: »papoljuk«. 1850. áthelyezték Turócba, Szucsavába, ott halt meg, 1852. május 20

Árva fiu. Kézirata a *Vegyes tisztázatok* közt; kelte: *Octob. 1855.* Először a *Hölgyfutár*ban (sz rk. Berecz Károly), 1855. 280. sz., dec. 7. — Másodszor KK. 1856. Eltérések:

6. sor, Kézir.: Megállj, poronty... — KK.: Megállj poronty... —
31. sor, Kézir., KK.: r ... — Hf. gonosz *asszony* —
36. sor, Kézir.: *csöndes* — KK: csendes —
37. sor, Kézir.: neki ott, — KK.: ott én velem —

Greguss összefoglalta *Ágnes asszony*-nyal, *Két falusi ballada* cím alatt; később a költő több ilyet írt. A hazajáró lélek a népi babona alakja, az anyák gyermekeikhez jönnek vissza (Pap Gyula: *Palóc népkölt.,* 6. l. Erdélyinél: I. 397.; Krizánál: 170; Arany L.—Gyulai: I. 185.; e tipus költői feldolgozása Gyulai *Éji látogatása),* — szerelmesek szerelmesökért. A visio átterjedését a tudomány igazolja, másodlagos megbetegedésnek tartja. — (Moravcsik Gyula: *Elmekór- és gyógytan,* 1913. 67. l.) Erdélyi megrótta a 41. sorban a »Ne bánjon igy« hibás igeragozását *(Pályák és pálmák,* 385. l.), mire Arany azt válaszolta: »A *bán* és *bánik* közti különbséget jól tudom, de önként áldoztam fel a széphangzatnak. Ne bánjon így ... e helyett: *ne bánjék így.* Az a költemény, melyben ez előfordul, egy dallam után van írva, — melyben *ne bánjék így* eltűrhetlen lett volna.«

Arany János Lehr előtt azt a megjegyzést tette: »*A nép a kikapó menyecskét ifiasszonynak szokta mondani.*« *(MNy.,* 1917. 143. l.)

Olaszul: Sirola. — Németül: Lachmann; Handmann: *Arany's ausgew. Gedichte;* Dóczy. — Szlovákul: Hviezdoszlav; és Vlast a Svet f.-irat, 1886. 21. sz.

Zács Klára. Egyik kézirata egy negyed-íven volt, másik — szintén az 50-es évekre való írással — külön lapon, *Toldi szerelme* tisztázatába illesztve. Címe mindkettőn: *Zách Klára nótája.* — Az előbbi kéziraton arab számokkal öt szakra osztva: 1.: 1—5. vszak, 2.: 6—9., 3.: 10—14., 4.: 15—19., 5.: 20—22., az utolsó szakot csillag választotta el.

Kiadva először *A Magyar Nép Könyvé*ben (szerk. Csengery Antal és Kemény Zsigmond), 1855. II. köt. 5—6. füzet, 253—56. l. nov. — itt nincs szakokra osztva. Másodszor KK. 1856. (Zács); negyedszer a *Daliás idők* második dolgozatának III. énekéből, mutatványul a *Koszorú*ban, 1863. 400—401. l., a szakok számozása nélkül, amit a szakok végén gondolatjel pótol. Ötödször ÖK. 1867. — A *Koszorú*ban némi eltérésekkel látott napvilágot a *KK.* szövegéhez képest. Ebből Lehr azt gondolta, hogy a *Koszorú*-beli eltérések javítások, pedig világos, hogy a költő a simítások előtt másolta le a költeményt, így illesztette a *Daliás idők*be s így közölte a *Koszorú*ban, ugyanezt a másolatot tette bele később *Toldi szerelme* tisztázatába (XII. én.), csakhogy ekkor a régi kéziratra átvitte a *KK.* javításait. (Lehr: *Arany-magyarázatok,* XXXV. Javítások. *MNy.* 1912.) Lehr szemében kérdés, miért húzta alá az első kéziraton *Kázmér* nevét, a másodikon *Feliciánét,* mindkettőn a *nagy palotát* s ezeket: *Életed a lányért, Gyerme-*

kemért gyermek! — Az előbbiekkel a történelmi adatokat emelte ki, az utóbbiakkal a bosszúállás népies-naiv részletezését. Eltérések:

1. sor, NK.: végén vessző van; Lehrt ez a népdalok csonka mondataira emlékeztette. Sajtóhiba lehet, a kéziratokon és a kiadásokban hiányzik. —
5. sor, Koszoru: Királyasszony néném — egyebütt: Királyasszony, néném —
8. sor, NK. és egyebütt: Haj, — Koszoru: Hajh, —
17. sor, NK: Sietős az *útam* — Kézir., Koszoru, Toldi sz.: utam —
19. sor, Kézir., NK., Koszoru: *fekügy* le — KK. 56., 60.: fekűgy —
22. sor, Kézir., KK. 56.: a templomba, — ÖK. 67. és 72.: *megyen templomba* — Greguss e sajtóhibát szépségnek magyarázta: »...csonka félsor, mintha rossz gondolatai megakasztanák a királyné lépteit, mintha most, így, nem is kellene templomba mennie.« (*A. J. balladái*, 1877.) Lehr ezt rögtön hibáztatta (*MNy.*, 1877. 155. l.).
24. sor, Kézir.: Mind követik, nyomba — egyebütt: Mind követik nyomba —
26. sor, Kézir.: Könyörögne, nem tud, — egyebütt: Könyörögne, — nem tud —
29. sor, Kéziratok: Eredj, fiam Klára — egyebütt: Eredj fiam, Klára
31—32. sor, Greguss így nyomatta le: Megtalálod a térdeplőn, — Ha nem, a diványon, — »Erre mondta Arany nekem — írta Lehr (*MNy. 1877.*) —, hogy Greguss 'nagyon keresi itt a logicát.'« (Így közölte Toldy is, *A magy. költ. kézikönyvé*ben, 1857.)
40. sor, kézir. végén :! — nyomtatásban nincs.
41. sor, Kézir., Koszoru: Vissza se *ment* — egyebütt: Vissza se megy (Lehr szerint ez jobban fejezi ki, hogy se most, se azután.) —
42. sor, Kézir., Koszoru: *Szüz leányok* — egyebütt: Deli szüzek —
49. sor, Kézir., Koszoru: *Haj*, — jav.: Hajh — egyebütt: Hej! —
52. sor, Kézir., Koszoru: Mondd *el* — egyebütt: Mondd meg —
53. sor, Két kézir., Koszoru: Jaj atyám! nem, nem... — egyebütt: Jaj, atyám! nem — nem —
79. sor, Két kézir., Koszoru: *Én királynőm!* — egyebütt: királyi nőm, —
80. sor, I. kézir.: *dijjába!* — egyebütt: dijába: —
81. sor, Koszoru: *ujjamér* — egyebütt: ujjamért —
87. sor, Koszoru és Toldi sz.: Kettőér — hullásáér — egyebütt: kettőért, hullásáért —
91. sor, Kézir., NK., KK. 56., ÖK. 67: Csapástól — Koszoru, Toldi sz.: Csapástul —

Forrásaul Zlinsky (*A. ballada-forrásai.* — *IK.* 1900. X.) Szalay László *Magyarország történetét* jelölte meg (II. 156—57. l.). Szalay részletesen beszéli el az eseményeket, megnevezi Cselényit, egy-két kifejezése is felmerül a költeményben: rózsának mondja Klárát, Arany is az udvari lányokat; Erzsébet négy ujjával ‚megváltja életét'. Szalay munkája meg volt a költő könyvei közt. A lapok szélén jelek is voltak kezétől: a 158. lapon e részletnél: »Magyarország nagyai — írja Dlugoss — hiszik és vallják, hogy azon naptól fogva, melyen e gonosztett nálok elkövettetett, a jó szerencse búcsut mondott nékik s országuknak, és végtelen gyász borult reájok.« Ennek előérzetét fejezi ki a végső szakban a XIV. század hegedőse. — Az olvasófüzért Zlinszky Istvánffy följegyzésében Horváth Mihály történetének második kiadásában találta meg, de ez 1860. jelent meg. Az egész ese-

ményt a költő a Chronikon Budense Podhraczky-féle kiadásában (1838.) olvasta, De ferocitate Feliciani fejezetben, hol szintén aláhúzott egyet-mást, igy a 244. l.-on a Muglen-re hivatkozó jegyzetből ezt: ‚mit der Kunigin willen' ugyanitt van idézve Istvánffy: »Verum communis et per manus tradita fama fert et a citharaedis ad lyram canitur, Reginam ipsam mira arte procurasse, concubitum Clarae filiae Feliciani, Casimiro fratri suo, quae Reginae erat a cubiculis, cum illa Adventus tempore, quasi suas sphaerulas oratorias in cubiculi oblita esset, Claramque pro eis ex templo remisisset, ubi Casimirus Reginae frater eam opressisset. Et cum Calendis Januarii Clara patri id cum fletibus et lachrymis significasset, ita illum injuria ista affectum ad vindictam sumendam inductum et afferatum.« A szövegben: Regine dextra manus quatvor digitos ... amputavit.« Csak itt van megemlítve ‚»paedagogus, puerorum Nicolaus filius Gyule de Kevesich.« A krónika a szörnyű büntetéseket is felsorolja; a költő a lap alján a vérségi fokozatokat megnevezi magyarul. Szalayt s a krónikát a *Daliás idők* kedvéért forgatta. Az Anjou-kor rajzában nem mellőzhette ezt az eseményt, de egy régi énekkel szőtte be a *Daliás idők*be, utóbb *Toldi szerelmé*-be (XII. én.), a kobzos költött származása pedig belekapcsolta az époszba.

A ballada egyes egyszerü sorai átmentek a nép ajkára (vagy legalább egyeznek népi versekkel.). Gyulai Pál rámutatott a 15. vsz. visszhangjára a Bogár Imrét sirató zsivány-balladában: »Harangoznak délre, — Féltizenkettőre, Most kisérik Bogár Imrét — A vesztőhelyére.« (Arany L.—Gyulai *Népkölt. Gyüjt.* I. 222. és 572. l.) A *Sági biró lánya* régi népballadának (Erdélyinél, II. 153. l.) 1905-ben feljegyzett változata (*Ethn.* 1905. 300. l.) hasonlóképen cseng. Ezt a népi ritmus segíti elő. V.ö. Tolnai *A kuruc balladák hitelességéről*, *EPhK.* 1914. 667. l. Kardos Albert lett figyelmes egyes ötszótagú sorok verstani érdekességére, melyeknél az első szótag értelmi súlyával és hangtani erejével kettőt pótol. *(Tallózás Zách K. körül. MNy.* 1918. 117. l.) — E történeti balladából az egykoru olvasóhoz — akár Petőfi király-balladáiból — az önkény rajza s a végstrófa felsőhajtása közelebbről szólott.

Németül: Kertbeny: *Gedichte*; Handmann: *Arany's ausgew. Gedichte*; Sponer; Dóczy; Leicht; Farkas Max: *Ung. Revue*, 1882. Lám: *Oedenburger Zeitung*, 1937. dec. 25. — Olaszul: Sirola. — Angolul: Loew: *Gems, Magyar Songs, Magyar Poetry.* — Franciául: Desbordes-Valmore; Bencze; Saissy Amadé: *(EPhK.* 1878., 96. l.). — Szlovákul: Hviezdoslav.

Megzenésítette; a költő maga, 1876. jan. 12., kiadta Bartalus: *Arany János dalai*, 1884. — Az előszóban Bartalus azt írja: a dallamot a költő Bogár Imre balladájából kölcsönözte; ez tévedés, Bogár Imrét 1862. végezték ki, Pesten. (Gyulai jegyzete.) Zenésítették továbbá Farkas Ödön; Franck Gábor énekhangra, zongorára, u. ő. operává, Zichy Géza vegyes karra. Rózsavölgyi 1873., Köveskuthy J. Op. 53. Bpest 1923. Melodr. Lányi E. 1907.

Képzőművészet: Orlay-Petrich Soma megfestette a bosszuló Záchot a király asztalánál, 1855; Madarász Viktor Klára és atyja jelenetét (1861. Párisban aranyérmet nyert.); László Fülöp az atyja elé leboruló Klárát, ez kiadva műlapon; Greguss Imre is megfestette (1886.). Soltészné Szilárd Kató: *A. J. a magy. képzőművészet tükrében*, *BSz.* 1935. 236. köt.

Bor vitéz Kézirata a *Vegyes tisztázatok* közt, dátum: *November, 1855.* Először a *Délibáb*ban (szerk. Friebeisz István), 1855. II. félév, 25. sz., dec. 2. Másodszor KK. 1856. — Eltérések:

5. sor, Kézir.: bércen, völgyön — KK.ÖK.: bércen völgyön —
19. sor, Kézir.: férjhez adlak! — KK. adlak: —
34. sor, Kézir.: nászkiséret; — KK.: nászkiséret, —

A 13. sorban az ÖK. kézi példányában ez a jegyzet: »*Pipiskét kell érteni, mely a tél hirnöke, s amint halad az országúton, az elbujdosó leányt jelképezi.*« (Szendrey, *It.* 1918. 217. l.)

A halálon túl tartó szerelem számos népballadának alapeszméje. (Greguss: *A balladáról*, 63. l., — *A. J. balladái;* Elek Oszkár, *It.* 1912. 463. l.) Több magyar változata van. Kádár Katának utána hal Gyula Márton, az altorjai legény is kedvesének (Kriza: *Vadrózsák*, 181. l.). Holtak visszajönnek élő mátkájokért; ilyen régi népballadából alakította Bürger *Lenore*-ját. (1772., ford. ifj. Ábrányi Kornél, *Pesti Napló*, 1873. jan. 9.) Hasonló egy bánsági német ballada *(Ethn.*, 1892. 35. l.), Fincicky *Magyar-orosz népdalok* c. kötetében egy legény visszajő megesküdni s magával viszi a lányt a sírba. A *halá' vőlegény* palóc mesében a leány maga idézi fel varázslattal holt kedvesét, aki aztán lovára kapja s a temetőbe vágtat vele, ahonnan a leány elszalad. Ezt Nógrádi Pap Gyula közölte, *Palóc népköltemények* kötetében (1865. 94—101. l.). Ismertetésében Arany *Koszoru*-ja (1865. 19—20. sz.) kiemelte a rémes lovaglás balladaszerüségét. Az ismertetést nyilván Arany László írta, ki *Magyar népmeséinkről* szóló tanulmányában az egészet ‚rémballada-váz'nak mondja.

Föltevését megerősítette egy csurgói változat, melyet az ismertetés olvastára Baksay Sándor küldött be a *Koszorú*nak és mely hosszabb verses részt tartalmaz. *(Koszorú*, 22. sz., a verses rész Arany L.—Gyulai gyüjt., I. 207. l. — E csonka balladát igyekezett helyreállítani Zempléni Árpád, egy bolgár népmese nyomán, zavaros jelvi elemekkel, vámpir-vonásokkal felcifrázva. — *A halál vőlegény.* — *A Kisfaludy Társ. Évlapjai.* Uj Folyam, XLVI.) Az éjféli menyegző népi elképzeléséről bőven ír Ipolyi *Mythologiája* (363. l.). Ez a tárgya Kisfaludy Sándor *Éjféli menyegző* c. fiatalkori rémballadájának. Bor nevét *Bánk bán*ban együtt emlegetik az Árpádokkal. A versalak idegen; már Greguss megállapította, hogy maláji forma. Chamisso élt vele három költeményében *(Malajische Volkslieder*, 1822.). A *Totenklage* két sora szerinte halványan tükröződik is a magyarban: Eule schreiet in den Klippen — Grausig sich die Schatten senken; — ezek közkeletű vonások. Minden strófáról a páros sorok átszövődnek a következő strófa páratlan soraivá, így az egész lassú, elmosódó; ködösen folyik össze valóság és képzelődés. (Szigetvári Iván: *A. J. pantumja.* — *It.* 1930. 1. sz.) A 7. és 8. sort Greguss félremagyarázta, Lehr világította meg, hogy azokat Bor vitéz maga mondja, olyanformán, mint Vörösmarty *Salamon*jában ezt: »Salamonnak nincs hol maradása.« — *(MNy.* 1877. 154. l.) Lehr a költővel való beszélgetésre hivatkozott, Arany mondotta: ‚Hányszor mondom én is Piroskának, ezt nem szereti nagyapa'. — *(Emlékezések Arany Jánosra.* — *MNy.* 1917. 143. l.)

A tárgykörről Benkő László: *A »halott vőlegény« története.* — Marosvásárhely. 1935. — U. ő: *Adalékok a halott vőlegény ballada-típus történetéhez. (Ethn.* 1936. 26—34. l.) Elek Oszkár: *Skót és angol hatás A. J. balladáiban, It.* 1912., 464. l. U. ö. *It.* 1930., 10. l. Lauka Gusztáv hasonló tárgyú verseiről. Helle Ferenc: *A magyar-német művelődési kapcsolatok története.*

Németül: Kertbeny: *Gedichte;* Handmann: *Arany's ausgew. Gedichte;* Bruck; Sponer; Dóczy; Meltzl Hugó: *Ritter Bor.* Novae Agathyrsorum (Beszterce) 1904. mindössze 9 példányban. Lám Frigyes: *Nord und Süd*, 1918. U. a. *Neues Sonntagsblatt*, 1937. I. 10. sz. Gragger-Lüdeke. —

Angolul: Loew: *Gems, Magyar Songs, Magyar Poetry.* — Franciául: Polignac. — Olaszul: Sirola. —

Zene: Szimfonikus költ. Szegheő Sándor, 1910. Énekhangra, zongorára Köveskuthy J.

Néma bú. Kézirata a *Vegyes tisztázatok* utolsó darabja. Címe előbb *Csendes bú* volt; *Márc. 1856.* (I. kézirat). Be van írva a kapcsos könyvbe is. — Gyulai látta a kéziratot Aranynál, Salamon Ferenc útján elkérte Vachott Sándorné albuma számára: *Remény*, zsebkönyv az 1858. évre, szerk. Vachott Sándorné. Salamon levele 1857. keltezetlen). Arany oda nem ezt, hanem a *Balzsamcseppet* küldte. A *Néma bú* először a költő *Szépirodalmi Figyelő*jében látott napvilágot, 1861. I. évf. 28. sz., május 10., *Régi keserv, uj gyász* cím alatt. — Azután ÖK., mai címével. Eltérések

9. sor: I. Kézir.: *titkon*, árván — jav.: búsan —

12. sor: II. Kézir.: Lomblevél — jav.: Lombok néha — Egy-egy társát veszti sárgán — I. jav. és kapcsos könyv: *Társok a mint hull le sárgán* — ÖK. a mai szöveg.

Ez években több író halála hatotta meg mélyen a költőt. 1852-ben Kerényit, Bozzait sóhajtja meg (Tompának, okt. 1.), 53-ban Garay kötözött el. Régi barátja volt; már 44-ben üdvözölte Petőfi levelében (jún. 27.); 49-ben, midőn a belügyminiszteriummal Pestre jött, abban a házban fogadott lakást, hol Garay lakott s melegen írt róla feleségének. Midőn Garay megtört, megvakult, Arany gyűjtést kezdett javára Szalontán (l. *Vegyes művek)*, maga tíz forinttal nyitotta meg (mindössze 39 frt gyűlt össze), később, Garay halála után, a közrészvét tízezer forintot juttatott árváinak *(Divatcsarnok*, 1854. jún. 5.). Tisza Domokos felületes ítéletét a költő méltánylattal igazította helyre (53. nov. 17.). Egressy Gábornak azt írta: «Szegény boldog barátom sorsát sehogysem bírom cifra declamatio tárgyává tenni» (1854. márc. 19.). — Így érez Vörösmarty halálakor szintén. Vele Pesten is, Debrecenben is találkozott; Petőfit megkérte, hogy hu *Toldi estéjét* felküldi, mutassa meg Vörösmartynak (1847. aug. 25.); fel is olvasta neki. Vörösmarty Debrecenből menekülve néhány napig őnála talált menedéket (Ercsey: *A. J. életéből*, 49. l.). Halálakor mégis azt írja Tompának: «Várom, hol szólal meg egy méltó lant a nagy halott felett... Én magam nem tudok írni. Sokkal jobban tisztelem Vörösmartyt, hogysem középszerű tirádákkal s jeremiádokkal szentségtelenítsem sírját» (1855. dec. 23. — Ercseynek is 56. jan. 12.). Ezek a meg nem írt költemények törtek ki e sóhajban. Akkor adta ki, amikor Teleki László halála megdöbbentette az országot. A *Sz. Figyelő*nek ugyanazon számában gyászkeretben két sor jelenti Teleki halálát: «Teleki László meghalt. Teleki László nem hal meg soha.« Két héttel azelőtt Palóczy halálát gyászolta meg a *Figyelő*, egy epigrammban.

Franciául: Polignac: *Poésies hongroises.*

Mirza Shaffyból. Az I. és III. kézirata megvolt külön lapon is (I), a három együtt egy másikon (II): *Mirza Shaffy perzsa költőből.* Először a *Hölgyfutár*ban (szerk. Tóth Kálmán), 1856., 130. sz., június 7. — Másodszor ÖK., a cím alatt: *(Bodenstedt).*

Eltérések:

I. 3. sor, I. Kézir.: Hogy bírja *el sok* bájadat! II. Kézir.: ennyi bájadat — ÖK: bájodat —

4. sor, I. Kézir.: e *két kis kezet*, — jav.: apró kezedet, *Hf*: kicsiny kezedet — ÖK: apró. —

6. sor, I. Kézir.: *nehéz sebet* — jav.: ádáz, — II. Kézir: szörnyű —
9. sor, I. Kézir: Hogy *egy csókot az* megtagad! — jav.: hogy *egy pár* csókot — II. Kézir.: hogy *egy kis* csókot —
12. sor, I. Kézir.: Hogy *nem hiszi* — jav.: kétli még —
13. sor, I. Kézir.: *Oh, hát* — jav.: Nézz rám! —
14. sor, I. Kézir.: Hőbben, *mint szívem*, oh *kedves* leány — II. Kézir.: szívemnél érted, oh leány —
17. sor, II. Kézir.: Szebben szerelmet, oh *kedves* leány — II. Kézir.: nálam, oh leány —
18. sor, I. Kézir.: *Hozzád* egy emberajk se *dall!* — II. kézir.: Neked egy emberajk se vall!
II,9. sor, I. Kézir.: *Mi haszna* szín *és* illatár — jav.: Mit nékem a szín, illatár —
11. sor, I. Kézir.: *hitvány* — jav.: silány —
II,16. sor: I. Kézir.: mézhangu — jav.: széphangu —
17. sor, I. Kézir.: ti *legszebb* színek — jav.: bájos —
III. a külön lapon így volt:

Hol a költő a végtelenbe vész el,
Könyvét kezdőből tedd le hirtelen:
Mi meg sem érthető ép emberésszel,
Utoljára sincs abban értelem.

E verseket Jolowicz keleti anthologiájából fordította, mely megvolt könyvei közt: *Polyglotte der orientalischen Poesie.* — In metrischen Übersetzungen deutscher Dichter mit Einleitungen und Anmerkungen von dr. Jolowicz, ord. Mitglied der deutschen Morgenlaendischen Gesellschaft. — Leipzig, Otto Wigand, 1853. — Mirza Shaffy itt a perzsa költők között van, ezzel: «Lebt in Tiflis.» Csak ezt a három verset közli tőle. A *Hölgyfutár*ban Arany is perzsa költőnek írta. Később jött rá, hogy szerzőjük Bodenstedt; akkor nevét ceruzával ráírta a kéziratra, s az ÖK. kitette a cím alá. Jolowicz könyvéből fordította *Az utolsó főpap*ot is.

Irjak? ne írjak? Három külön lapon volt odavetve, egybehajtva, kívül: *Három szatirácska.* Nyomtatva először a három együtt az itteni címmel, az ÖK Elegyes darabjai közt, 1856. évszámmal. — Az elsőnek címe a kéziraton előbb: *Próza-versek;* áthúzva; irónnal: *Páros? páratlan?* Eltérések:

8. sor, Kézir.: Ki mer, *az* nyer, *s* talál *aki* keres. — ÖK.: Ki mer, nyer, és talál az, ki keres —.
14. sor, Kézir.: Cégér *van ott* — ÖK: fityeg —
26. sor után: Kézir., kitörölve: *Azért kivánja és követeli* —
33. sor, Kézir.: *Az, mint a sas, felhőbe rejtezik* — jav. Azé, mint a sas, *oly erős, merész* —. ÖK: Azé, «miként sas», röptiben merész —,
34. sor, Kézir.: *s a nap fényébe néz,* — jav.: s bátran a napba néz —
39. sor, Kézir.: (ezt *kimondja* ő) — ÖK.: s ezt ő mondja, ő — Még folytatása indult, ezzel: *Mindez csekélység ...* — A második darab címe a kéziraton: *Gyalog versek.*

II. 20. sor, Kézir.: *szennyet* — ÖK: piszkot —
28. sor: Kézir.: *Ontá le vállain lengő arany haját* — jav.: Vagy szőke Rajna-szűz, ontá arany haját — A továbbiból egy szó volt a kéziraton: *Majd* —
A III. címe a kéziraton: *Öklöncök és bohócok.*

4. sor: Kézir.: *Az ily pór* had közé — jav.: Ily had közé bizony —
6. sor: Mit ér a szép szó, hol *rúd* kellene! — jav. bot — ÖK: (Mit ér a szó, hol ostor kellene!)
12. sor: Kézir.: a *szépíralom*! — ÖK: az irodalom!
14. sor: Kézir.: hajhászt — ÖK.: alkuszt —
28. sor: *mégis* különbség — jav.: van ám —

Ez után is következett volna folytatás, egy szó van belőle: *Ti* —

Tárgyban, hangban a *Vojtina levelei*, a *Poétai recept*, *A sárkány* folytatása. Hiába volt a jobbak felszólalása. Tompa azt írta Lévaynak «Az irodalom felemelkedése felőli reményt én régen aludni küldtem.» (1852., nov. 20.)

A II. szak az irodalom üzletszerűségének káros hatására vonatkozik. Lucri odor = a nyereség szaga. A «tirol leány» azon időkben házi szövésű vásznakkal házalt hazánkban. A Múzsa mint görög, francia, német leány költészetünk XIX. sz. eleji szétágazására vonatkozik. Xenidion (= az idegen leányka, idegen Múzsa) Kazinczynak Berzsenyihez írt költői levelé-ből való.

A III. a reform-kor kritikusainak nevében tiltakozás a kritikának személyeskedéssé fajulása ellen.

1853. mart. 2. Arany Ercseynek: «A *Délibáb* követni látszik Jókai elvét: tüskét, bogarat, akármit, csak sok legyen! mert irodalmunknak extensiv terjedésre van szüksége ... senki sem oly gyenge, hogy az irodalom nélkülözhetné. Tehát aki írni akar, arra az irodalomnak okvetlen szüksége is van.» A II.-ben a könyvek leszállított áron hirdetése korlátl. Tompa keserűen írta Aranynak (1850. András napján), hogy verseinek első kötetét «a tragerek és *Martius*-áruló fiuk hordozták ... az utcán és kávéházakban s iszonyúan kötögették 20 krért.» A hang elfajulásáról az irodalmi kritikában l. Arany levelét Tompához, 1853. júl. 11. A III. szak. 11. sorában *két* halom — bár minden kiadásban így van, sajtóhiba hét halom helyett (Róma hét halma illenék össze a kilenc múzsával.).

Szondi két apródja. Kézirata a kapcsos könyvben; alatta: *Jun. 1856.* Először a *Pesti Napló* tárcájában, 1856. jún. 29.; elől koszorúban Arany neve, alatta a cím, ez alatt: *Ballada.* — Másodszor a *Magyar költők könyve* 2. kiadásában; harmadszor a *Család könyvé*ben, Greguss Ágost magyarázó jegyzeteivel (később *Tanulmányai*, II); negyedszer ÖK. 1867.

Eltérések:

5. sor, kapcs. k.: ífiu — ÖK: ifiu —
8. sor, kapcs. k.: innepet — ÖK: ünnepet —
8. sor, kapcs. k.: huri-nyakra — ÖK: huri nyakra —
14. sor, kapcs. k.: gyaûr — egyebütt: gyaur —
27. sor, kapcs. k.: Jézussa — PN, ÖK.: Jézusa —
29. sor, kapcs. k.: *sörbet* — egyebütt: serbet — ÖK: sörbet —
37. sor, kapcs. k.: ÖK: *nyugvóra* — más kiadások: nyugovóra —
50. sor, kapcs. k.: bársonyba, puhába, — egyebütt: bársonyba puhába —
61. sor, kapcs. k.: ÖK: *Rusztem* és *én* nincs kiemelve —
69. sor: PN: *Eh, lesz-e ma vége?* — kapcs. k., ÖK: Eh, vége mikor lesz? —
75. sor: kapcs. k.: *övé* — aláhúzva, ÖK: anélkül.

A *Pesti Napló*ban *Ali, gyaur* dőlt betűkkel. Rusztem szintén, s ehhez csillag alatt jegyzet: «*A perzsa és török regék legünnepeltebb hőse.*» Forrása Tinódi egykorú éneke: *Budai Ali basa historiája* (1554), 15—26. versszak. Egyes részleteket Tolnai Istvánffynál (XVIII. könyv) keresett meg: Márton oroszfalvi pap nevét, Szondy térd-sebét, sírhelyét (in monte e regione arcis sita ... adhibita hasta et vexilla). — *EPHK.*, 1903. 190—191. l.) Mindezt

könnyebben megtalálta a költő Budai Ferenc *Polgári lexikonában* (III. 362.) mely Tinódi versei mellett Istvánffy rövidített fordítását is közli. (Budai említi a várral, által ellenbe levő hegyet'). Ez adatokat röviden Szalay is közli (IV; 289—90. l. megj. 1854.; szövege mellett a költő jele. A két apród neve előtünt Ali basának 1556. dec. 30. Krusity Jánoshoz, Bakabánya kapitányához írott leveléből, melyben kész Sulejmán bég egy szolgáját kiváltani, akár a Szondi két apródjáért is. «It en nalam ket gyermek vagyon, deak, kyket Zondy Gyorgitwl vettem el, egyiknek neve libardy és az masiknak Sebestyén.» (Közölte Borovszky Samu: *Fővárosi Lapok*, 1891. 98. sz. — *I. K.* 1893. 98. l.) Tinódy ódon nyelve érzik Aranynál egy-egy szóhasználatban (álgyu, marha-vagyon); Czuczor sora is: «A kis fiukért *öli csak gond.*» Ezekre rámutatott Zlinszky Aladár, a két rokon tárgyú balladára is. (Czuczor, Erdélyi. *IK.* 1900.). Arany régies alakban fogott hozzá, kétszer is *(Szondi, A két apród)*; harmadjára ott veszi fel, ahol Erdélyi abbahagyta és egy pontból tárul fel nála minden. Ezért Greguss csak ‚regeképnek' nézte; később jött rá, hogy voltaképp két ballada van összeszőve (mint *V. László*-ban), egy mult s egy most folyó; mint Szász Károly kiemelte, «két egyenlőn erős balladatárgy, egyik túlnyomón epikus, a másik lyrikus, drámain összefonva.» *(Pesti Hirlap*, 1884. 49. 50. sz.) Zlinszky rámutatott a keleti szavak- és fogalmakra (kaftán, bülbül, huri, sörbet, gyaur, pálma, kenőcs, a naplemente török képzelet szerint). *(Szondi két apródja az iskolában. — Zombori áll. főgymn. Ért.* 1890—91.) Rusztemről Firdusziban olvasott a kötő, 1854. (Lev. Gyulaihoz ez év jan. 21., Szilágyi Istvánhoz, márc. 9.); tőle való a «dalok gyöngysorba fűzése». — Tolnai Csokonainak *Az ázsiai poesisről* szóló tanulmányára gondolt, hol «Ferdusiból» idézi: «pennámnak gyémánt hegyével gyöngyöket füztem.» *(Arany «Szondi két apródjának» egy kifejezése. — EPhK.* 1899. 383—384. l.). Utalt Fábián Gábor Hafiz-fordítására is (1824): ‚Elmondtad énekid'... ‚Gyöngyöt fűzél sinórra.' *(It.* 1916. 107—108.) Jolowitz könyvében Arany több keleti költőt olvasott, onnan vette a makáma mintáját. A balladában korszerű vonatkozást éreztek többen. Esztegár László szembeállította vele Czuczor balladáját mely — a szabadságharc előtt — a nemzeti büszkeségnek adott tápot *(Gyöngyök gyöngye; Fővárosi Lapok*, 1891. 98. sz., ápr. 10.), Greguss 1857-ben az eszme és az anyagi élvek ellentétét látta benne, Riedl a költészet győzelmét az erőszakon. Beöthy az erőszakkal meg nem ölhető eszme erejét. *(A. J. n.-körösi szobra előtt. — Romemlékek.* II.) Mint Török Bálint balladája, ez sem pusztán történelmi, hanem a jelennek szóló hazafias költemény. Szondi halála a honvéd hősiségét idézte fel, a két ifjú dalnok hűsége, éneke, a költők hivatására célzott, akár a *Walesi bárdok*. Gyulai szemében a honvéd hősisége elevenedett föl Szondi halálában *(Emlbesz.)*. Solymossy Sándornál: «A Bach-korszak idején . . . letiltják a költőket, hogy ne énekeljenek a szabadságharcról s megjelent rá *Szondi két apródja.*» *(A. J. népiessége. Ethn.* 1917.) Szondi halálának helyén kápolnát emeltek, 1885., ekkor díszművet is adtak ki: *Szondi album.* — Szerkesztve és kiadva: Pongrácz Lajos által. Ipolyság, 1886. — Ebben Gyürki Ödöntől: *Szondi a magyar költészetben.* —). A balladának két töredéke maradt, l. a *Töredékek* közt: *Szondi* és *A két apród.*

Németre: Handmann *Arany's ausgew. Gedichte*; Sponer; Dóczy; Gragger—Lüdeke.

Olasz: Sirola.

Szerbül Brancsics Blagoje, *Letopis Matice Srpska*, 1907., 245. sz

Szlovákul: Hviezdoslav; *Opravdovy Krestan* f.irat 1896., 20. sz

Zene: Szimfon. költ. Farkas Ödön (1905). Révfy Géza, gyermekkar zongorával.

Képzőművészet: Strobl Alajosnak egy gipsz szobra van a két apródról a Szépművészeti Múzeumban.

Népdalok. Az I. és II. először a *Vasárnapi Ujság*ban (szerk. Pákh Albert), 1857., 1. sz., jan. 4.; másodszor az ÖK *Elegyes darabjai* közt.

Eltérések:

Az első dal a *Vas. Ujság*ban egy vers-szakkal hosszabb:

A hegedű száraz fája kesereg,
Azt gondolnák, hogy a könnye is pereg.
Magyar ember úgy megtáncol, úgy vigad,
Azt gondolnák, hogy a szive megszakad.

Az ÖK-ban ez a szak elmaradt, ebből alakult a harmadik dal.

A második dal.

7. sor, VU.: Ott se *valék*. — ÖK: voltam —

11. sor, VU.: *a szegedi* tanácsnál — ÖK: vásárhelyi —

Ercsey Sándornak azt írja (1857. márc. 12.) «Az a pár népdal a *V. Ujság*ban alkalomra, vagyis Egressy Samu zenéjéhez szövegül készült. Mondva-csinált dolog. A Vörösmarty érc-szobrát kaptam érte ajándékul.» (Egressy ‚földesur e tájon' u.ahhoz, 1856. dec. 10.) Egressy adta át a kéziratokat Jókainak s Arany beleegyezett közlésükbe (Jókai lev. 1856. dec. 25., a válasz dec. 29.) A dalokat Füredy énekelte (Egressi lev. 57. febr. 21.), később Tamási, ő a második dal refrainjét az utolsó szakban fütyülni szokta.

A III. *Dal* címmel az ÖK-ban, alatta: 1851.; az ÖM. ugyanúgy közli. Be van írva a kapcsos könyvbe, címe ott: *Népdal*, alatta: *Nov.* 1856.

Angolra a II. Loew: *Magyar Poetry*.

Franciára: «Sírva jön a magyar nóta» kezdetűt Polignac.

A III-at németre Sponer.

1. Az elsőt megzenésítette Egressy Samu: *Népdalok*; Pest, 1874.

2. A 2.-kat (Elesett a Rigó . . .) Simonffy Kálmán: *Népdalok* 2. Rózsavölgyi).

3. A III.-at (Sírva jön a . . .) a költő maga. Bartalus; *A. J. dalai*. — Egressy Samu is. *Népdalok*. Pest, 1874.

Pázmán lovag. Kézirata a kapcsos könyvben, a cím után: (*Egy trufa*); a végén: *Dec. 1856.* Először: Sárosi Gyula: *Az én albumom*, Pest, 1857. a 92. lapon, a cím alatt itt is: *Egy trufa*. — Sárosi e kötetet a maga javára adta ki, irótársai barátságból küldték bele dolgozataikat. Arany azt írja Tompának 1857. febr. 5.: «Utolsó dolgozatom egy víg modorú ballada. Sárosinak küldtem, tekintve állapotját . . . nekem azt ízeni, hogy megkapta a verset, köszöni, Losonczinak pedig, hogy megkapta az övét is, köszöni, igen szép, igen el volt ragadtatva. Szinte örül az ember, hogy elfogadja tőle a verset. Másodszor ÖK. — Először egy lapon:

Vára öblös termében
Pázmán lovag egyre dörmög,
Acsarkodó rossz kedvében
Azt miveli, mint az ördög:
Jár alá s fel, ázmos patkó
Alatt visszadörg a padló.
Rázúg a nagy csűr visszhangja,
Lelke félrevert harangja.

Falon lógó füstös képek
Csak úgy nézik, hogy mi lelte,
Férfiak, jelhércselédek
Bámészkodván szerte-szerte.

Egyéb eltérések:

I. 35. sor: kapcs. k.: *alutt . . . roszul* — Alb.: Nem aludt jól? rosszul ébredt?
38. sor, kapcs. K.: *estve* — Alb.: este —
41. sor, kapcs. k.: meg *se* — Alb.: meg se' —
43. sor, kapcs. k.: *mindgyárt* — egyebütt: mindjárt. —
44. sor, kapcs. k.: (Sarka felől) — egyebütt nincs zárjelben
47. sor, kapcs. k.: *megsír* — Alb.: meg-sír —
53. sor, kapcs. k.: De az fogja, visszadobja — egyebütt: De az, fogja, vissza dobja

II. 26. sor, kapcs. k. Alb.: vigyë el az ö-*degh* — ÖK.: ördög! —
27. sor, kapcs. k. és Alb.: erdeimben — ÖK.: erdeimen —
32. sor, kapcs. k. és Alb.: *lefeküttek* — ÖK.: lefeküdtek
43. sor, kapcs. k.: *visszaoson* — ÖK.: visszaosont —
53. sor, kapcs. k.: Gyilkolom *az* . . . ÖK.: Gyilkolom is.

Az ÖK. 1872. kézi példányába a költő beleírta: »*A király I. Károly, a tárgy lényegében történeti.*« (*It.* 1918. 217. l.) A *Daliás idők* kedvéért sorra kiirta a Nagy Lajos korában élt családokat, Budai Ferenc *Polgári Lexiconából*; itt olvasta Pázmány Istvánról, hogy «egyszer első Károly királlyal állott ki bajvívásra és a viadal közben a király neki, akaratja ellen, dárdájával három fogát találta kiütni,« miért neki három falut adott Biharban (III. 57. l.). Tolnai Szalay Lászlónál is megtalálta az esetet, (itt Pázmán), s a három falu nevét is. (II. 172. l. jegyzet — Tolnai, *EPhK.* 1903. 473—75. l. (Az admány.levél Cod. Dipl. VIII. 201. l.) A szerelmi kalandot Horváth János Kis Károlynak *A szép juhásznő* c. elbeszéléséből származtatja, mely az *Aurora* 1828. évi kötetében jelent meg. (Horváth János: *Pázmán lovag*, — *Budapesti Szemle*, 1909. 137. kötet, 133. l.) — Kis Károly katona volt, részt vett a napoleoni háborúkban, a szabadságharcban ő szervezte a nemzeti őrsereget, tőle ered a honvéd név. Meghalt 1866. A beszélyben Mátyás király a ‚sertés-zug'-ban (Sau-Winkel, Auwinkel) a juhász felesége körül legyeskedik, az asszony mindent elmond férjének, s a királynéhoz mennek panaszra, aki aztán egyszer meglepi őket. Ez inkább csak a ‚király-idill' ötletét adta. A tréfás szerepcsere az udvari bolonddal az olvasó gondolatát inkább Mátyás királyra fordítja, aki örömest állt ki bajvívásra. (Császár Mihály: *A magyar művelődés a XV. szban* A szerepcserére Budai Gábor szerint talán Shakespeare *V. Henrik*jéből nyert ösztönzést — *(Napkelet*, 1926. 4. sz.), ez azonban közhely. Elek Oszkár Kisfaludy Károlynak *A hűség próbája* (1827.) színművére gondolt; Rikkancs Kisfaludy *Zách nemzetség* c. szomorújátékában I. Károly király udvari bolondja. *(Nyőr.* 1939., 25. l.)

A második részben a 16. sorban a kilenc szoba számában célzás lappang. *Toldi estéje* ismertetésében Tóth Kálmán *(a Hölgyfutár*ban) kifogásolta, hogy az apródok a király előszobájában dévánkodnak. E kifogást — egy naiv eposzban — Gyulai értelmetlennek mondta. *(Szépirodalmi szemléjében, Budapesti Hirlap*, 1855., újabban: *Kritikai dolgozatok*, 125. l.). Erre vág itt vissza a költő; épp így a *Daliás idők* első dolgozatában Eszter palotájában, 11 szobával (VI. én. 26—38. l.). A 35. sorban Pázmán elharapott szava: «Beste kurafi . . . zetésért» Hamlet kifakadására emlékeztet: «Nincs oly gazember széles Dániában» . . . mint a király, mondaná, de félrecsapja a szót. E fogással a költő e balladában kétszer is élt, éppen ezért a 26. sorból kitörölte. A balladáról szóló két nagyobb művében Greguss ezt a balladát mellőzte, az iskolai kiadásban is, mert elmélete nem ismert víg balladát. Pedig e műfajt az előadás drámaisága teszi, akár komoly, akár víg nemben. Az angol—skót balladák közt is derült az *Esthmer király-*

ról szóló, *A dióbarna lány*, *Lord Thomas és szép Ellinor*, *A barát*, *A kisbíró lánya*. (Az utóbbi hármat Lévay lefordította, *Ujabb költ.* 1897.), *Henrik és a molnár* is, melyet Elek Oszkár éppen e balladával kapcsolatban említ. A mi népballadáink közt vidám *Pálbeli szép Antal*, Molnár Anna hét változata sem tragikus, csak a nyolcadik, a csanádmegyei.

A tárgyat vígjátékká dolgozta fel Rudnyánszky Gyula: *Pázmán lovag*. Részletei: *Magyar Szemle*, 1879. 38. sz. Ponyvára vitte Tatár Péter: *A bőkezű király*, — Bpest, 1887. — Németül: Sponer: Cserhalmi; Dóczy; Gragger—DLüdeke.

Olaszul: Sirola.

Zene: Strauss J. operát írt a költemény után.

Both bajnok özvegye. Először a *Koszorú*ban (szerk. Arany János), 1864. I. félév, 7. szám, febr. 14; a végsorhoz ez a jegyzet: «*Első darabja lett volna egy Hunyadi ballada-körnek, melyből azonban csak Szibinyáni Jank, V László és Mátyás anyja készült el. Az eszmét valaki felfoghatja s szerencsésebben kiviheti. Az özvegy Hunyadi János édesanyja, s a hős származására nézve az a versio van követve, melyet gróf Teleki leghitelesebbnek állapít meg.*» Másodszor az ÖK. közt, a mostani, rövidebb jegyzettel, alatta: *1856.* — A két szöveg közt nincs eltérés.

Teleki nagy munkája, *Hunyadiak kora Magyarországon*, a krónikákkal ellentétben, melyek Hunyadit a Scaliger vagy a Corvin családból, legalább is Zsigmond királytól származtatják, oklevelek alapján azt írja: «... nem vette eredetét valamely előkelő, fényes családból. — ... anyja első férjének halála után egy ismeretlen nemzetségű Csolnokosi Jariszló nevű emberhez ment férjhez, ki már Hunyadi Jánostól nyerte adománylevelét Csolnokos helysége» iránt ... Ebből azonban azt következtetni, hogy egészen alacsony születésű lett volna, mégsem lehet. — ... a holló cimerrel már elei éltek, Hunyadot birták és már apja udvari lovag volt» (I. 26. l.). —

A 35. lapon: »Bonfin ...atyját Budnak nevezi. Ez az íróknál ... Voik Buthi vagy Vuk Buti ... nevezet alatt is fordul elő.» 43. l.: «Egyedül Heltai említi Buthi feleségének nemzetségi, Cortesius pedig keresztnevét. Ebben kénytelenek vagyunk megnyugodni, s őt ezekhez képest Morzsinay Erzsébetnek nevezni.» — 50. l.: «... A kormányzó ... a Hunyadi nevet ... atyja után örökösödés által nyerte ... Zsigmond 1409. H. J. atyját és osztályos rokonait megajándékozza Hunyad helységével ... már ősei is birtokában voltak ezen jószágnak.» — 57. l.: «... A kormányzó Erdélyben született, még pedig Hunyad városában.» — 63. l.: «.. Hasonnevű fivérén kívül voltak több nővérei is.» Teleki három lányról és két fiúról tud.

Arany ballada-forrásairól írt tanulmányában (*It.* 1900.) Zlinszky is ezen helyeket idézi, bővebben. Az igaztalan osztály, az özvegy kiüzetése jószágából, a kor szellemében van s olyan vonások, melyekkel Arany a közelmult birtok-elkobzásaira is emlékeztet.

Néhány más kiszemelt ballada-tárgyát is sejteni lehet. Szalaynál megjelölte Hunyadi jellemzését (III. 152. l.), a nándorfehérvári győzelem leírását, mely után a hálaadást *Kapisztrán* töredékében kezdte rajzolni. Hunyadi László kivégzésénél aláhúzta, hogy aranyos ruhában viszik a vérpadra, «abban talán, mellyel őt a király Temesvárott megajándékozta» (164. l.). Jelek fogják közre Szalay-ban Mátyás szabadulását és királlyá választását (III. 174—180.), a moldvai harcot, hol a nyílesőben Mátyás megsebesült (II. 232—39. l.). Turóczban is aláhúzta (IV. rész, LXIV. fej.) Hunyadi László siratását, Mátyás rabságát Podiebrádnál, szabadulását, úgyszintén a Vitéz és Cezinge hűtlenségéről szóló részt (LXVII.). A 27. sorról Greguss azt jegyezte meg, hogy ‚veszi' a vámot az alliterátió ked-

véért volna ‚szedi helyett. A költő Lehr Alberttel beszélgetve, ezt a tréfás mondást hozta fel cáfolatul: Tarka lótól nem veszek vámot' (t. i. hanem a gazdájától.) *MNy.* (1917. 103. l.)

Olaszul: Sirola.

A walesi bárdok. Kézirata negyedrét hajtott fél-íven, a cím alatt: *Ballada. (Ó-angol modorban.)* — A kézirat Dóczy Lajosé volt, aki Arany költeményeiből egész kötetnyit fordított németre. — Először a *Koszorú*ban jelent meg (1863., II. félév, 18. sz., nov., 1.), a cím alatt *(Ó-angol ballada.)* Az utolsó sorhoz fűzött jegyzet a kéziratban nincsen, a *Koszorú* közli. — Másodszor az ÖK. közt, a jegyzettel, de a cím alatt meghatározás nélkül.

Eltérések:

10. sor: Kézir.: csöndes-e — Koszorú, ÖK.: boldog-e
18. sor: Kézir. a Sir-hez: «Angolosan az aj hang az i-vel rimlik, Szájr Sir; a *sir*: uram-ször, szer; a sire (felség) — Szájr.»
37. sor: előtt egy félbemaradt sor, áthúzva: *Hej-Welsz urak* —
41. sor, Kézir.: halat, mi — Koszorú, ÖK.: halat, s mi —
62. sor: Kézir.: *A harc irtóztató* — jav.: — A nap vértóba száll —
69. sortól kezdve a kézirás kissé eltérő, mintha nem egyfolytában ment volna.
79. sor, Kézir.: király *s* elérte — Koszorú, ÖK.: király. S —
81. sor, Kézir.: De *bátran* és — Koszorú, ÖK.: De *vakmerőn* —
98. sor, Kézir.: *Az országban* — jav.: Ország-szerin —
99—100 sor: Kézir.: *Montgomery kastélyban így — Ez volt a lakoma* — jav.: Montgomeryben így esett
A híres lakoma.
102. sor: Kézir.: *Léptet* — jav.: Vágtat —
109. sor: Kézir.: *mint zúg* — jav.: Ha, ha! mi zúg —
113. sor: Kézir: *se künt, se bent* — jav.: légy szárnya bent —
120. sor: Kézir.: Az *átkos lakoma* — jav.: A walesi lakoma.

Ez az egyetlen idegen tárgyú Arany balladái közt; érzelmében, vonatkozásában ez is magyar. Arany László tette ki először az évszámot, a KK. 1894. kiadásában, s e jegyzetet: «1863-ban a *Koszorú*ban jelent meg először, de 1857-ben keletkezett, mikor egy ünnepélyes alkalommal Aranyt, Tompát, más költőket is fényes díj ígéretével hiába igyekeztek üdvözlő óda írására megnyerni. V. ö. Aranynak Tompához, 1857. június 26-án írt levelét.» Ez alkalom I. Ferenc József Budára jövetele volt, 1857. májusában. A kormány-hatóság üdvözlő verssel kívánta fogadni a hivatalos lapban. Elsőnek Aranyt szólították fel, «aranyakat ígérve sokat, sokat — írja Tompának (id. lev.), — de én legjobb akarat mellett sem tehetném meg, beteges állapotom miatt.« (L. aug. 4. levelét is.) Lisznyai írta meg a verset, névtelenül; a hivatalos lap arany betűkkel nyomatta ki. Arany aug. 4-i levelében «bárányfelhőre» céloz: Lisznyai versében volt, hogy Buda felett úgy repül a nép áldása, mint a szeretet bárányfelhőjel. Szilágyi Sándor azt írta erről: «Lisznyait életmódja arra kényszeríté, hogy elfogadjon oly megbizatást is, melynél fogva egy ünnepi verséért annyi honoráriumot kapott, mennyit Arany harminc lyrai verséért, vagy tíz balladáért. Persze, folyt a pezsgő pár napig. Hogy mekkora sebet ütött ez szívünkön, a mai nemzedék meg sem értené.» (*Nemzet*, 1883. dec. 30. Tárca.) Arany balladájának alapeszméje: hogy a költő nem sülyed a hatalom bérenc dicsőítőjévé. A tárgyat Pulszky Ferenc említette először irodalmunkban, *Úti vázlatok 1836-ból* a *Budapesti Árvízkönyv*ben, 1839. I. kötet. «Bár I. Edward ötszáz költőt egyszerre levágatott, hogy a nemzetet a régi időkre emlékeztetve forrásba ne hozzák, még most is minden pitvarban a hárfa áll.» (Elek Oszkár mutatott rá,

It. 1918., 176. l.) Walesben a bárdok egész rendet alkottak. A költő könyvei közt megvolt Dickens: *A Child's History of England*, (Tauchnitz, Leipzig, 1853.), 194—195. lapján megjelölte ez esemény elmondását. Ezt Tolnai is tudta, de nem találta benne az évszámot, Montgomery nevét s a máglyát. *(Széljegyzetek, EPhK.* 1902., *It.* 345—347. l., és *It.* 1913. 34—35. l.) Az 1277. évszámot kézikönyvtárának egyik kötetéből vette: *Allgemeine Weltgeschichte* für das deutsche Volk, von Fridrich Steger, (Leipzig, 1848. három kötet, az első kötetben az 534. l.) I. Edward és a bárdok történetét Blair Hugó is elmondja Ossziánról írott tanulmányában, Percy a *Reliques of ancient English Poetry* bevezetésében szintén. (Ezekre Fest Sándor mutatott rá. *EPhK.* 1918. 452. l.) Blair könyvét Arany sűrűn forgatta, a kőrösi iskola könyvtárából 1853-ban is, 56-ban is kivette. *(It.* 1913. 549—552. l.) Elek Oszkár kikereste Ideler és Nolte *Handbuch*jából (l. a *Rozgonyiné* jegyzetét) Thomas Gray (1716—1771) *The Bard, a pindaric ode* költeményét, mely jegyzettel erősíti, hogy I. Edward, befejezvén Wales meghódítását, a hatalmába esett bárdokat kivégeztette; egy agg bárd elátkozza. *(It.* 1912. 515. l.) Ugyanebben az antológiában Thomas Warton (1728—90.) *Artur király sírja* költeményében II. Henrik Irország ellen nyomul, Montgomery várában vendégelik meg. Walesi bárdok énekelnek előtte. A tárgykörbe Elek belekapcsolta Victor Hugónak *Les derniers bards* költeményét is. *(EPhK.* 1917. 701. l.) Milford öböl nevénél Elek Shakespearere gondolt *(Cymbeline; III. Richard*, IV. 4.); Tolnai azonban igen messze esőnek találta Montgomerytől. *(It.* 1913. 35.)

Az «ég földszint az ég» alföldi képe, a levágott ezrek, «halomba, mint kereszt», s hogy «sírva tallóz aki él»: mind a magyar táj és élet képei. *(A. J. népiessége, Ethn.* 1917.)

A *Szigeti album*ban, mely Aranytól *Az uj görög dalnok* fordítását közölte, e tárgyról magyar költemény jelent meg, Tóth Endréé; *Az ötszáz gael dalnok*, 1860. Alapeszméje:

> Mig szelleme lendül a dalban a népnek,
> Erősb az igánál, mit rája vetének.

Cselekménye pedig:

> S trónjában a dalra király Eduárd — —
> Szólt s intett vad arccal — —
> Fél ezren — — a vérpadra felérnek.

Midőn Tóth Endre versei kötetben napvilágot láttak *(Harangvirágok*, 1862.), ismertetésében Szász Károly a *Szépirodalmi Figyelő*ben (1862. júl. 10.) ezt írta: «Igen szép s mindamellett érezzük (sőt tudni is véljük), hogy más költőnél tárgyilagosabb kivitelben jobban megtalálta volna kellő alakját... Balladai felfogással ..megragadóbb lehetne.« Szász tehát Aranynak nagykörösi éveiben kéziratban ismerte a balladát. Ezután egyszer meglátogatta Aranyt, már Pesten. «Nála levén, kérdém tőle, olvasta-e Tóth Endre költeményét, s emlékszik-e még rá, hogy ő is kezdett... Kőrösön erről a tárgyról egy egészen más hangú s menetű balladát? Hát kihúzza a fiókját, kiveszi belőle a befejezett kész költeményt. Nekem is, mondá, a Tóth költeménye eszembe juttatta a magam félben maradt versét, elővettem s befejeztem, de miután már más megírta, érdemes-e kiadni ezt?» (Nekrológ, *Vasárnapi Ujság*, 1882. 694. l.) Világos ebből, hogy költeményébe a költő 1857-ben Kőrösön fogott bele, a gondolat akkor volt időszerű, kiadni azon időben nem lehetett; félbehagyta, félretette. 1861-ben az országgyűlés erőszakos feloszlatása miatt felújult keserű hangulata, midőn Coronini táborszernagy küldetett Budára parancsnoknak., Tóth Ede költeménye, Szász emlékeztetése felélesztették benne a tárgyat; ekkor írhatta meg

a befejezést. Szász látogatása 1862 végén, 1863 elején történhetett. A balladát mások is ismerték kéziratban. Solymossy Sándor azt írta, hogy Tomori Anasztáz többeknek mutatta kéziratban, az ő atyjának is. (*A. J. népiessége. Ethn.* 1917.) Most a költő ki is adta, ó-angol ballada álarca alá rejtve. (*A Világirodalmi Lexikon*ban Kund Ernő Percy gyűjteményéről azt írja, hogy e ballada abból való fordítás.)

Németül: Handmann: *Arany's ausgew. Gedichte*; Grossmann; Bruck; Leicht; Sponer; Cserhalmi; Szemere: *Ung. Lyrik*; Dóczy; Gragger—Lüdeke; Farkas, Max.: *Ung. Revue*, 1882. Maurer Károly: *Verbas und Umgebung*, 1909. 40. sz. Lám Frigyes: *Nord und Süd*, 1917.

Angolul: Loew: *Magyar Poetry, John Arany;* Kirckconnell Watson: *The Magyar Muse.*

Oroszul: Matejka Zajaickij, Osztroumov Zajaickij; Gatov.

Olaszul: Sirola.

Szerbre: Zmaj-Jovanović János; «közkézen forgott és az alkotmányos harcok idején igen kedvelt volt.» (Hadrovits László: *Magyar és délszláv kapcsolatok*, 68. l.)

Eszperanto: Hungara poemaro. I. Esperantigis dro R. Friedler, A. Friedrich, kaj pr. ro Adolfo Altenburger, (La Velsai bardoj.)

Zene: Langer Viktor: Szimfonikus költemény; Révfy Géza: Melodráma, (Rózsavölgyi kiad.); Köveskuthy Jenő: Énekhangra, zongorára (A. J. balladái, VII.); Szeghő Sándor: nagy zenekarra.

Köszöntő dal. Kézirata a kapcsos könyvben: *Köszöntő — (Toast) Erzsébet operához.* Alatta: *Márcz. 1857. — Gr. Ráday színigazgató kívánatára. — Gyüjteménybe nem való.* Nyomtatásban először ÖK. 1867; a cím alatt: *II. Endre korában.* Másodszor a *Hátrahagyott versek* közt; »*Pohárköszöntő. — Egy operaszöveghez, mely II. Endre korában játszik.*«

Eltérések:

5. sor, Kapcsos K.: Vini — ÖK: — vivni —

11. sor, ÖK: Éljen *urunk*, hős királyunk, s leánya — HV: Éljen, *éljen*, hős királyunk leánya. —

Alkalmi betétnek készült egy (alkalmi) dalműbe, melyet a Nemzeti Színház az uralkodó-pár magyarországi látogatásakor adott elő. (Egressy Samu levele, 1857. II. 21.) 1857. május 6. volt a díszelőadás. A dalmű, vonatkozással Erzsébet királyné nevére, II. Endre leányáról, a későbbi magyarországi Szent Erzsébetről szólott; szerepét Hollósy Kornelia énekelte. Címe: *Erzsébet.* Eredeti opera három felvonásban, írta Czanyuga József, zenéjét Erkel Ferenc és Doppler testvérek. (Erkel a II. felvonás zenéjét szerzette.) A szövegkönyv megjelent Pesten, Herz Jánosnál. E füzetben a köszöntő nincs lenyomatva. A II. felvonás végén lehetett beszőve, mikor az átvonuló keresztes vitézek lakomát ülnek a királyi udvarban. A *Vasárnapi Ujság* kiemeli (1857. máj. 10.) a köszöntő dal hatását.

Németül: Sponer.

A bujdosó. Először ÖK. 1867., innen átvette a *Fővárosi Lapok* (szerk. Tóth Kálmán), 1867. I. 23. sz., jan. 27.

Egressy Sámuel zenéjére és kértére (14 syllabás dalszöveget kért, 1857. ápr. 23.) énekszövegül Hollósy Kornélia számára, — ezért az érzelmek és a szöveg lágysága.

(Egressy levele, 1857. IV. 23.)

Németül: Sponer.

Hóllósy Korneliának. Megvan a kapcsos könyvben, *H. K. emlékkönyvébe* címmel, a név aztán iróonnal kiegészítve; alatta: *Máj. 1857. —* A szövegben: *Alpok, Apennin.*

Először a *Hölgyfutár*ban, (szerk. Tóth Kálmán), 1861., 3. sz., jan. 5. A nagy énekművésznő számára írta a költő *A bujdosó* dalát. A művésznő emlékkönyvébe több költő írt verset; Eötvös, Tompa, Szász K. Vajda J., Tóth K., Sárosi, Szigligeti, Egressy Gábor, Lévay, Greguss. — L.: Vadnay Károly: *Egy művésznőnk szalonja. Budapesti Szemle.* 1881. 28. kötet.

Balzsamcsepp. Kézirata a kapcsos könyvben: *(Jún. 1857.)*. Itt a strófák 2. és 5. sora hátrább kezdődik. — Nyomtatásban először: *Remény.* — Zsebkönyv az 1858. évre. Szerkeszti Vachott Sándorné. Pest, 1858. — Itt vannak először összegyűjtve Eötvös József költeményei; kivűle Vörösmarty, Fáy, Szemere Pál, Jókai, Gyulai, Lévay, Szász K., Erdélyi János, Tóth Kálmán, Tóth Endre adtak bele munkáikból. — Másodszor az ÖK közt.

Eltérések:

4. sor, Kézirat: aki voltál? — ÖK: voltál, —
14. sor, Kézirat: Minden *(érin)* illetésre —
23. sor, Kézirat: S *temetőben* — jav.: S temetőn bár —

Erről a lelkiállapotról (2. verssz.) írja a költő: «... én is tudom, kai az: — — magától az örömtől futni, mert az is fáj, mint betegnek a kacagás». (Tompának, 1858. febr. 9.)

Németül: Sponer.

Beranger halálakor. Először a *Szépirodalmi Figyelő*ben. (Felelős szerkesztő és laptulajdonos Arany János, 1861., I. évf., 16. sz., febr. 20. 252. l.) — A 11. sorában a *végsor* szó csillag alatt meg van magyarázva: *Refrain.* Ezt Béranger sűrűn használja: tőle tanulta Petőfi. — Másodszor az ÖK. közt. (Béranger 1857. júl. 16. halt meg.)

Bérangert, a szegények és elnyomottak költőjét, a népszerű chanson művészi kialakítóját, Petőfi különösen kedvelte. Néhány dalát mindjárt megjelenésekor lefordította, versei kötetét ő ajándékozta Aranynak. Ez a kötet irodalmi ereklye, vándorlását a bejegyzések mutatják: «Arany Jánosnak — Petőfi Sándor, — Tompának — Arany, — Lévay Józsefnek — Tompa Mihály, — Szász Károlynak — Lévay József, 8.,III. 1883. — A Kisfaludy Társaságnak megőrzés végett, Budapest, 1891. febr. 4. — Szász Károly.« Azóta a Kisfaludy-Társaság ereklye-tára őrzi. — Aranynak később Szilágyi Sándor ajándékozott egy teljesebb kiadást: *Chanson de Jean Pierre de Béranger.* — Leipzig, Brockhaus, 1852. — Beleírva: *Szilágyi Sándor baráti szívességéből Aranyé.*

Le roi d' Yvetot versének fordításába Arany belefogott; Szász és Illésy György fordításait megbírálta a *Szépirodalmi Figyelő*ben 1861., 13. sz., jan. 30. L. az *Érzékeny búcsú* jegyzetét; Arany levelét Eötvös Józsefhez, 1867. jun. 11.

Kasza György: *A J. és a francia irodalom.* A pécsi tud. egyet, francia intézetének dolgozata, 29. sz., 1941.

Az utolsó főpap. Kéziratonban így volt: *A főpap. Agadai (héber) költemény. — Október, 1857.* — Először a *Hölgyfutár*ban (szerk. Tóth Kálmán) 1858., 65., sz., márcz. 20., *A főpap. — Héber költemény.* — Másodszor ÖK: *Az utolsó főpap. Frankl után.*

Eltérések:

6. sor, Kézir.: Hf.: *leölve mind* — ÖK: mind leölve —
8-9. sor, Kézir: *Az éjfél csendét nem zavarja — Csupán csak egy boltiv, ha — karja* Hf: *Irtózatos csend van,* kivéve — ÖK: Mély csend remeg körül, kivéve Ha a merész bolt egy-egy íve —
23. sor, Kézir.: Hf.: *Elsápad a romváz* — ÖK: A váz-rom elsápad körül —

27. sor, *Nehéz* — jav.: Hideg —
30. sor, Kézir.: *A menny sötétlő tájira* — jav. Az ég sötét *(borúira)* foszlányira —
36. sor, Kézir: *el*töré — Hf: *szét*töré — ÖK: megtöré —
49. sor, Kézir: Hf.: Ereszkedik *alá*, s az árva — ÖK Ereszkedik le, és az árva —
53. sor, Kézir: Hf.: *Midőn* pirult — ÖK: Hajnal pirult —

A fordítás Jolowitz *Polyglotte* anthologiájából készült, ott az agadai költemények, bibliai legendák sorában van közölve, *Der Hohepriester* címmel, alatta (mint a kötet más helyein a fordítóké) L. A. Franke név (így!) — Jolowitz itt épp úgy félrevezette Aranyt, mint Mirza Shaffyval. 1861-ben egy új német verses könyv került kezébe Aranynak: *Helden und Liederbuch.* Aug. Frankl. Wien u. Prag, 1861. A kötetben ott találta a költeményt, *Der letzte Hohepriester* címen, mint Frankl eredeti művét. A kötetet ismertette a *Szépirodalmi Figyelő*ben (1861., 22—23. sz.), megjegyezvén, hogy e költemény ‚Frankl szövegében a Jolowitzétól némileg eltér'. «Már Jolowitznál olvasva, annyira modernnek találtuk az eszmejárást benne, miszerint gyanuba vettük, hogy csak ‚pia fallacia' útján került az *agadai* költemények közé. Lehet azonban, hogy csirája csakugyan valamely talmudi monda.» A költemény forrását a Talmudban valóban kimutatta Weisz Márton *(Egyenlőség,* 1917. 9. sz.). Arany méltányolta a cseh származású osztrák költő (1810—1894) tehetségét, ki Bécsben Lenau, Beck Károly, Grün Anasztáz és Pyrker körében forgott. Az elsők költötték fel érdeklődését a magyarság, Pyrker a legendák iránt. Az előbbi körbe tartozik *Ein Magyarenkönig* költeménye Salamon királyról, az utóbbiba *Der Primator,* az erőszakkal megkeresztelt prágai rabbiról, (Frankl őséről), akire bűnének jóvátételéül tulajdon apja rágyujtja a házat. Franklnak ezt a kötetét Arany megszerezte. Frankl csak élete végén tudta meg, hogy jelen költeményét Arany lefordította, kötetének ismertetéséről ekkor sem volt tudomása. *(Pester Lloyd,* 1910. febr. 28., tárca.) Franklt a német kritika nem egyöntetűen értékeli, leginkább még Schlosser *(Allg. deutsche Biographie,* 48., 706. l. — Irói jellemrajzát megírta Eugen Wolbe: *Ludwig August Frankl, der Dichter und Menschenfreund. Frankfurt, A. M.* 1910.)

A 16. sorban: Az Urim és Thummim Mózes II. könyvében, XXVIII. 30., ahol Mózes a főpap öltözetét rendeli el. Tartozéka egy mellvértszerű ékköves darab, Efód, a derékon; a közepén ónyx-tábla, körülte 12 kisebb kő, azokon a 12 törzs neve. Ha a főpap a jövendőt akarta tudni, vagy tanácsért fordult Istenhez, a kis kockák színeváltozásából olvasta ki. A két héber szó e kövek fényét és igazmondását jelenti.

A 35. sorban: Cherubim — a cherub többes száma, főangyalok, emberi testük van, és négy arcuk: ember, oroszlán, bika, sas; ezekből alakultak később az evangélisták attributumai.

A költeményhez Zichy vázlatot rajzolt, de a fordítás nem jelent meg az illusztrált balladák közt.

A lejtőn. Első sorai *Az elhagyott lak* kéziratának hátlapján, így:

Halottak ünnepe.
1852.

Kél az este, — hollószárnya
Megrezzenti ablakom,
Ereszkedik lelkem árnya
S elborong a multakon.

(Felsötétlik minden emlék,
Puszta oltár, elhagyott rom,
Ami hajdan, ami nem rég) —
Minden oly csendes körülem.

Egy másik lapon az egész vers.

Megjelent először az *Alföldiek Segélyalbumá*ban, (szerkesztők Reviczky Szevér és Zilahy Károly). MDCCCLXIII. A tiszta jövedelem a szükség által sújtott alföldi nép gyámolítására lőn fordítva. — Deák arcképével. 1864. Pest. Pfeiffer bizománya. — Innen lenyomatta a *Nefelejts* (szerk. Bulyovszky Gyula), 1863—64. 1864. jun. 11. — Harmadszor az ÖK. közt, 1857. évszámmal.

Eltérések:

6. sor: Kézirat: *Derűs tájra* visszanéz: — jav. *Elhagyott* — jav.: *Áthaladt* vidékre néz —
7. sor: Kézirat: Oly *sötét* volt, *mig átkelt ő* — jav.: — oly zöldellő, ÖK: Oly komor volt,
8. sor: Kézirat: Oly *vidám* — jav.: *derüs* — jav.: derült —
11. sor: Kézirat: *hanti* — (a lapszélén megjegyzés: *keresett*)
14. sor: Kézirat: telve *lőn* (a lap szélén megjegyzés: *vala kell*)
23. sor: Kézirat: *Mégyek, mint ki* — nyomt: Mint ki éjjel —
24. sor: Kézirat: lépést *félve* — nyomt.: óva tesz. —

1856. május 7. azt írja Szász Károlynak «1857. tavaszán, ha azt érem, L betü fog figurálni éveim számában. Ez pedig már nem az önbizalom kora, kivált, ha az ember beteges; úgy vagyok, mint ki ösmeretlen mély vizbe lábol, minden lépést óva teszek.» Ez a kép újul fel a költemény végén.

Kempelen Riza sirkövére. Kézirata egy kis papírszeleten volt; ráírva: *Kérték.* — Kempelen Győző jászberényi gimnáziumi tanár kérte 1858. jan. 23. levelével, feleségе sírjára. Nyomtatásban először ÖK. 1867. A neki küldött kéziratot Kemplen Farkas 1893-ban a Kisfaludy Társaságnak ajándékozta, Arany János levelével együtt; ez így szól:

Tisztelt honfitárs! Hosszú hallgatásomat ne magyarázza kegyed részvétlenségre. Őszinte fájdalommal osztozám én is kegyednek és az irodalomnak nagy veszteségén: de nem válaszolhaték, mert igérni s nem igérni helyzetemben egyaránt bajos.

Bármennyire ohajték a kedves elhunyt emlékének néhány *hozzá méltó* sorban áldozni, ez óhajtásom alicha teljesült. Idezárva küldök valamit, noha az, megvallom, engem távolról sem elégít ki. De nem akarom kegyedet tovább — s talán hiába — várakoztatni. Használja kegyed vagy dobja el, sans gêne, épen nem fogom megbántva érezni magam.

Az irgalom atyja nyujtson vigaszt kegyednek e nehéz csapás után! Fogadja részvétem őszinte kifejezését s baráti jobbomat!

Nagy-Kőrös, martius 12, 1858.

igaz tisztelője
Arany János.

Kívül: *Tek. Kempelen Győző gymnas. tanár urnak, Jászberény.*

Kempelenné Tóth Kálmán testvérnénje volt. 1829. született, Baján; 1851. ment feleségül Kempelenhez; 58. jan. 1. halt meg. 1855-ben négy kötet beszélyt adott ki, Szegeden. 1858. ujabb két kötetet s egy regényt, *Kibékülés* címűt. Kempelen Győző (1829—1865.) később a *Szegedi Hirlap* megindítója s szerkesztője lett. 1860. decz. 28, fölkérte Aranyt, fogalmazza meg a feliratot a márványlapra, mellyel Szeged Dugonics szülő- és lakóházát kívánta megjelölni. A levél hátán a költő fel is írta a tábla méreteit, de a

mozgalom abbamaradt. A házat 1876. jelölték meg, rövid prózai feliratú táblával. (l. Prónay Antal: *Dugonics András életrajza*, Szeged, 1903. 227. l.) — 1963. a költő egy verset adott Kempelen *Népszinházi Évkönyvé*be, a *Reményinek* című.

Ballada az elűzött és visszatért grófról. A két első versszak első fordítását eldobta, papírkosarából halászta ki egyik diákja. Közölte Benkó Imre: *A. J. tanársága Nagykőrösön*, a Függelékben. (B.)

Teljes kézirata (II) kétrét hajtott negyedíven, Vargha Gyula tulajdonában.: *Ballada. — Goethe után.* — ceruzával: *Goethéből fordítva.* Végén a kelet: *April. 1. 1858.* (II.)

Először a *Budapesti Szemlé*ben (szerk. és kiadja Csengery Antal), 1858. II. köt. 425. l. Címe itt: *Ballada Goethe után.* — A költő ápr. 6. küldte fel Csengerynek, egymás mellé írva a magyar és német szöveget. „Nem dicsekvésből, mintha igen jó volna ... de hogy kitessék, mennyire birtam megküzdeni a nehézséggel.« Később keltezetlen pár sorral még némi igazítást küldött utána, hogy mit, nem tudni. Csengery a költő kívánsága szerint párhuzamosan közölte az eredetit és a fordítást, jegyzettel is kísérte. »Azt hiszem, kedves dolgot teszek a *Budapesti Szemle* tisztelt olvasói előtt, midőn Goethe gyönyörű balladáját ilyen fordításban közlöm. Szembeállítám az eredetit a fordítással, hadd lássa az olvasó, minő sikerrel küzd meg a magyar nyelv a némettel, a magyar költő Németország legnagyobb költője nyelvével. Szükséges az ily műfordításokra olykor-olykor példát, ösztönt adni, már csak azért is, mert — mint egy tisztelt barátom írja — bizony-bizony nagyon is eredetiek kezdünk lenni. Szerk. — Az utóbbi szavak Aranynak április 6-i leveléből valók. Másodszor ÖK.: *Ballada az elűzött és visszatért grófról. (Goethe.)* — Eltérések a szövegek közt:

3. sor, *B)* *Csukjuk be* — II.: Zárjuk be —
6. sor, *B)* *oh,* többször is — II.: oh de —
7. sor, *B)* *Míg jól tudom azt* — II.: Mig bétanulom —
8. sor, *B)* *Régóta vigyázunk* dalnok után — II.: a mai szöveg —
9. sor, *B)* *Gyerek azt* — II.: *Gyerekek hallják nagy örömmel* — jav.: a mai szöveg —
10. sor.: *Rémületes* — II.: Irtózatos —
11. sor, *B): Hagyá oda termeit* — II.: a mai szöveg —
15. sor, *B):* Mit *rejthet* — Mit burkol *ölébe* —
17. sor, *B):* kéziraton hiányzik. —
18. sor, *B): Gyerekek halljak nagy örömmel* —
21. sor, Kézir.: daláért — jav.: daláér —
23. sor, Kézir.: *övéig* aláért — jav.: alább meg alább ér —
28. sor, Kézir.: *Igy év halad* — jav.: Év elhalad —
31. sor, Kézir.: Néz apja *reája... s előtte a menny!* — jav.: reá *s óh néznie menny!* — jav.: Néz apja reá, kire néznie menny! —
34. sor, Kézir.: *Fájától* — jav.: Fájáról —
35. sor, Kézir.: drága vagyon (a lap szélén: *ritka)* —
62. sor, Kézir.: Fut, *nyájason* — BSz.: nyájasan —
73. sor, Kézir. és BSz.: *diadalmosan* — ÖK.: diadalmasan —
86. sor, Kézir.: *enyém* — jav.: enyim —
88. sor, Kézir.: Itt rája — jav.: Itt rá a pecsét —
89. sor, Kézir.: *Törvényszerű fejedelem hazatér* — jav. Már jogszerű fejdelem űli a trónt —
90. sor, Kézir.: *Hívnek kegye visszaad ősi vagyont* — jav.: Ő vissza hívének ad ősi vagyont —

92. sor, Kézir.: *Én feltörőm* — jav.: Feltörhetem —
93. sor, Kézir.: *édesen ősz ipa* — jav.: igy szeliden —
95. sor, Kézir.: *Jöjj végre magadhoz? elűztük a bajt* — jav.: Mind jóra üt ez ki, feledjük a bajt —

E balladához Zichy Mihály több vázlatot rajzolt; a balladák illusztrált kiadása azonban mellőzte a fordításokat.

Tanári jubileumra. A kéziratra a költő ráírta ceruzával: *Vandrák jubileumára.* Először az ÖK. 1867. közölte, 1858. évszámmal, a név nélkül Eltérések:

8. sor, Kézir.: *sodrott Isten átka* — ÖK.: Isten átka sodrott —
14. sor, Kézir.: a *(hálás) (nevelt)* felnőtt fiak —
17. sor, Kézir.: *(ő tőlük) (ily módon) (e szóban)* jav.; igy tőlük nyered —
20. sor, Kézir.: *a hála és elismerés* — jav. *a késő hála* ujra sarjadt —

Vandrák András (1807—1884) a magyar irodalom tanára volt az eperjesi jogakadémián. Számos tankönyvet irt; 1847-ben levelező tagjai közé választotta a M. T. Akadémia. 1858-ban tanári működésének negyedszázados jubileumát ünnepelte. Erre irta költeményét Arany. (Vécsey Tamás: *Emlékbeszéd V. A. akad. l. tag felett. Akad. Emlékbeszédek*, III. köt. 8. sz.) Minő szálak kötötték a költőt Vandrákhoz, nem tudni. Igy érthető, hogy Gyulai Ágost Warga János n.-kőrösi igazgatóban kereste, akinek a vers szól. Warga 1833. óta tanárkodott a gymnasiumban, tehát 58-ban 25 év óta, Arany ott élte alatt igazgató, érdemes ember, az Akadémia 1867-ben Marcibányi-díjjal tüntette ki. (Gyulai Ágost: *Quem dii odere... Kihez irta A. J. Tanári jubileumra c. költeményét. Paedagogiai Értesítő*, 1917. 4. sz.) A kéziratra irt név megoldja e puhatolódzást. Szépen emeli ki Gyulai Á., hogy az első szak a pálya nehézségeit rajzolja, a második magasztos hivatását; ezáltal subiectiv nyilatkozás a költő kőrösi éveiről. Az első sorban idézett latin mondás teljes alakja: Quem dii odere, paedagogum fecere. = Akire az istenek haragudtak, pedagogussá tették.

Reményinek. Először a *Népszinházi Évkönyv*ben (szerk. Bolnai-Kempelen Győző) 1863. 40., l. — Másodszor az ÖK. közt.

Reményi fiatal korában Görgey vezérkarát kísérte. A fővezér szívesen hallgatta hegedűjátékát. Világos után Angliába ment. Világjáró művészek abban az időben jó szolgálatot tettek a magyarságnak: emlékeztették rá a külföldet; Liszt Ferencet Vörösmarty lelkesen üdvözölte. Reményi az ötvenes években körutat tett Magyarországon, nagy összeget gyüjtött Petőfi szobrára, a szobor tervére is ő tűzött ki pályadíjat. 59. májusában Nagy-Kőrösön is hangversenyt adott. A helyi emlékezet alapján Benkó azt írja, hogy Arany is meghallgatta. Farkas Elek ebédjén is résztvett, május 18-án. »Az ebéd jó hosszúra nyult s a délután folyamán Arany eltünt, este felé a *Reményihez* c. költeménnyel lepte meg a társaságot. Este Arany búcsu nélkül akart eltávozni; Reményi észrevette, felkapta hegedűjét, az udvarra szaladt és elkezdett gyönyörűen hegedülni ... Arany ... visszatért s átölelte és megcsókolta Reményit, aki aztán ott az udvaron a szabad ég alatt holdfénynél játszotta el Beethoven Holdvilág-szonátáját.« (*A. J. tanársága Nagy-Kőrösön.* 127. 8. l.) A valóságban egyszerűbben történt. Szász Károly 1859. május 24-én azt írta Aranynak: »...kérve kérlek: ha Reményinek írt versed meg nem jelenik valahol, küldd meg azt nekem.« Arany igy válaszolt, május 27.: »Reményinek én egy rossz verset írtam, nem is érdemes elküldenem. Lakomán voltunk s kezembe nyomta albumát. Nem szabadulhattam tőle. Estve adta át és hajnalban indult. Igy majdnem rögtönöznöm kellett. Ki azonban nem jöhet.« (A helyi emlékezet másban is téved, mert a Holdvilág-szonáta zongora-darab.) Reményi 1865-ben ujra

felkereste Aranyt, Pesten, és érdekes emlékkel ajándékozta meg: Hugo Victor daguerreotyp-arcképével, egy fal előtt állva, galléros köpönyegben, sapkával. Az üveglap alá foglalt kis kép hátlapjára ez volt írva: »Victor Hugo — Souvenir de la Sibérie de l'exil — donné a Reményi — Marin Terrace, 18.9-bre 1859.« — Reményi hozzá írta: »Én pedig megigértem Victor Hugónak, ha valaha visszatérek hazámba, ugy ezt a becses képet Arany Jánosnak fogom adni, — igéretemet ime beváltom. 1865. Febr. 3-án. Reményi Ede.«

Az új görög dalnok. Először a *Szigeti Album*ban (szerk. Szilágyi István és P. Szathmáry Károly), Pest, 1860. 321. l. — Másodszor ÖK. 1867.

E költeményt Arany még 1845-ben fordította le. 1842, vagy 43-ban Szilágyi István egy angol nyelvtant hagyott nála, kuriózum gyanánt. (Önéletrajz.) A költő belemerült tanulmányába. 1844-re már lefordította Shakespeare *Nyáréji álmát*, nyelvgyakorlati próbafordításul (Szilágyinak, 1844.). 45. aug. 1. azt írta Szilágyinak, hogy angolul most már szinte oly szabadon olvas, mint németül. Bizonyságul megküldi neki e fordítást, akkori, első alakjában, 1845. dec. 4. »Engem e vers megkapott — írja —. Meglehet, ha fordításban, olyanban kivált, mint ez, olvasom: szintúgy érzéketlen maradok mellette, mint alkalmasint ön most; de angolul olvasva, s ott, ahol felhozatik, nem hiszem, hogy önt is meg nem ragadná.« A költő meg is feledkezett a fordításról, kéziratát Szilágyi őrizte meg. 1859. nyarán Mármaros-Szigeten tűzvész pusztított; mint ottani tanár, albumot készült kiadni a református templom és iskola ujjáépítése javára. Verset kért Aranytól is, vagy legalább e nála levő fordítás átengedését. Arany nem találta meg kéziratai közt, pedig szerette volna átnézni (Lev. 1859. okt. 25.). Szilágyi elküldte neki a régi kéziratot s a költő átsimította (Lev. 1859. dec. 6.). »Veheted észre, hogy nem keveset változtattam. Ezt néhol az értelem kívánta, mint a második versszakban, melyet olim nem értettem jól, az, Islands of the Blest' nem tudtam, micsoda. De most jó Byronom van, jegyzetekkel. Pár jegyzetet én is szükségesnek tartok... Most is elég messze marad az eredetitől, de lehetetlen az eredeti versalakot és *hangot* megtartva, jobban fordítni, legalább nekem. Azt hiszem, igy is maradt benne szépség.« Ezt a »jó Byront« az elhunyt Tisza Domokos könyveiből küldte neki a család. (Kovács János levele 9/7. 1856.) A fordítás 1. és 2. jegyzetét e kiadás nyomán közli Arany, de a másodikat maga toldta meg a zárjelbe foglalt részlettel. Byron kötetébe ezt igy jegyezte be ceruzával: »According Herodot, the *Μακαγων νησοlS* was a town called *οασιS* in Lybia, some days trawelling from Thebae, in Aegyptus. (Herod. Book. III. Chapter 26.)« Suli és Parga nevéhez a kiadásban nincs jegyzet. A két város népe híres hazaszeretetéről. Egymásután uralták Bizancot, Velencét, a franciákat, de midőn Tepedelenli Ali basa hódította meg (1819.), Parga lakói elvándoroltak, még apáik csontjait is felásták a temetőkből és magukkal vitték, hogy ne török földön porladjanak. (Deli-Thallóczy Lajos: *Tudákos levelek*, 126. l.) Az *ÖM.* és a *Magyar Remekírók* az átdolgozott szöveget közlik, 1848-beli költemények során, pedig az első kidolgozás 1845-ből való, a javított 1859-ből. Az első közölve van az 1845. dec. 4-i levél mellett.

A görög rapszód énekét Ábrányi Emil is lefordította, teljes *Don Juan*jában.

Byronhoz Aranyt azonfelül hogy subiectiv hangjával új életet vitt az epikai költészetbe, a görög szabadságharcban való részvétele is vonzotta. Regényes meséi, szabadon folyó jambusai voltak példái *Katalin* meg *Édua* írása idején. »Később, talán Kőrösön, megkezdte *Sardanapal*-ja fordítását is, de ebben egy fél felvonásig sem haladt.« (Arany László bevezetése a Hátrahagyott Versek előtt.)

Juliskához. Első kézirata egy zseb-jegyzőkönyvben, ceruzával; megvolt rendesen leírva is. A cím mellett ceruzával: »*Juliska leányom. — Első fakadó, de megcsalt érzése rágódott ifju lelkén.*« — Kiadva először ÖK. 1867. így: *J..... hoz.*— Kézi példányában odaírta: »*Ki lehet irni: Juliskához*« — Az első kéziraton:

7. sor, Öltsön a *virány* — Második kézir.: a mező —
12 sor, *Idő előtt* — Második kézir.: Most születve —
16. sor, *koszoruit* — Második kézir.: koszorúját —

Kézi példányába odaírta a költő: *Nem olvasta soha.* — A költő leánya nagyon érzékeny lelkű volt. (L. *Juliska elbujdosása.)* »E gyermeknek igen nagy szenvedélye van minden iránt, ami *nem prózai*, — írta atyja Tompának (1853. dec. 4.) — s ez nekem nem kevés gondot ad, mert egyfelől azt sem akarnám, hogy műveletlen maradjon, másfelől félek, hogy ábrándozó lesz.« A Pesten látott szinház nagy hatást tett reá (u. o.). Otthon leánypajtásaival szinházat játszott, magok alakították szindarabbá Jókainak *Az örmény és családja* c. elbeszélését, el is játszották Jókainak, mikor lelátogatott Kőrösre. (Jókai: *Egy nap Arany Jánosnál. — Emlékeim.)* 1856-ban műkedvelő előadáson a *Csalódások*ban (Kisfaludy K.) Luca kisasszonyt játszotta. (Atyja Tompának, 1856. jún. 25.) Ez Tompát gondolkodóba ejti (1856. júl. 4.). Arany megnyugtatja: »Többször nem hagytuk fellépni s ő könnyen belényugodott.« Két barátnőjével terítőt hímez az Urasztalára. (Tompának, 1856., a szünnapok elsőjén.) Régi népi cserépkorsókat gyüjt s egy pár mesét öccse gyüjteményébe. Többször időz Pesten, Csengeryéknél. (L. Csengery leveleit, Aranyét Tompához, 1857. ápr. 19., Ercseyhez, nov. 23., Tompához, 1860. márc. 30.) 59-ben sokáig maguknál tartóztatták, mert egy erdélyi fiatal tanár karácsonykor Pestre készült, hogy Juliskával találkozhasson. (Csengery Antal: *Hátrahagyott iratai és feljegyzései*, 469. l.); ez időtájt írt Arany Ercseynek ‚komoly szülei gondokról' (1859. aug. 15.). Juliska később, Pesten laktukban is sokat járt Csengeryékhez (levele Ercsey könyvében, 147. l.). Nagyon örvend, mikor Gyulaiék Pestre költöznek. (Levele Lengyel Dánielnéhez, 1862. jún. 9. Széchy Károly közleményében: *Arany Juliskáról. — BSZ.*, 1890. 61. köt. 185. sz., 257. l.) Egy időben arról is szó volt, hogy a három család együvé költözzék a Szendrey-házba (u. o. 255. l.). Juliska azonban nem sokáig maradt pesti lakos; 1863. nyarán férjhez ment Szél Kálmán szalontai ref. lelkészhez.

Németül: Sponer.

Széchenyi emlékezete. Széchenyi 1860. ápr. 8-án, húsvét napján, kioltotta életét. 10-én az Akadémia ülésén elhatározták, hogy gyászünnepet tartanak. Emlékbeszéd írására Eötvös Józsefet kérték fel. »Hogy a nagy férfiu nevét dicsőítő költemény is készíttessék ... az igazgatótanács 100 arany tiszteletdíjt ajánlott a költőnek, akit az Akadémia bizalma evégett felszólít« írta a *BSZ* (IX. k. 235. l.). Tudva van a lapokból, hogy az Akadémia osztatlan bizalma Arany Jánost hívta föl. »Csengery előre értesíti a határozatról (ápr. 18.) A költő azt írja válaszában (ápr. 23.) »Megkísértem, vedd őszinte igéretemet, de nem tudom, hogy megbírom-e. Annyival kétesb a süker, hogy e nagy nemzeti gyász nagyobb, mintsém szóval ki volna mondható, s igy méltólag meg sem énekelhető; aztán az én múzsácskám — egészséges korában is — visszariadt volna ily magas tárgytól. —« Azt ajánlja, szólítsanak fel többeket az Akadémia tagjai közül s a legjobb verset olvassák fel. A hivatalos felkérésre is így felel Toldy Ferencnek: »Én, ki évek óta — és bizony nem önkényes — hallgatásban *sínylek*, most rjak, és irjak egy Széchenyiről, amilyet *róla*, amilyet *tőlem* várnak: valóban

ez elnyom, s ha akarnék is, minden sornál, melyet papirra teszek, előttem áll, semmivel sem hagy megelégednem, zaklat, üldöz, visszariaszt.» (1860. május 26.) »A szünidőt várom, mert ihletés nélkül és szakadozva nem megy az« (Csengerynek, júl. 9.). Ez időben nagyon levert. A tanárságot nyügnek érzi. Élete fordulat előtt áll: a Pestre költözés és lapalapítás szándékán töpreng. »Megkisértem oly nyugodt lenni, hogy a Széchenyi-verset összeüthessem« — írja Csengerynek (aug. 10.). Az óda műfaji nehézségeit is látja: »Frázist csinálni nem tudok — vezércikk-félét nem akarnék: inspiráció kellene, de az megjön-e, nagy kérdés.« (Toldynak, 1860. máj. 26.) A nagyság és gyász általános képei hamarabb feltünedeznek, egy-egy gondolatot, egyes sorokat, sőt egész strófát feljegyez zsebkönyvébe séta közben ceruzával. Ime a gondolatok:

»Még reng, hullámzik a kebel ama villámcsapás után, midőn a szó átnyilallott a hazán, megrendült a föld. Midőn a Hír, mely a szót kimondta, megdöbbent magától, önvisszhangjától stb. Midőn a nagy szó felverte a hazát: Széch. nincs, az első megdöbbenéskor ijedve kérdezők: vagyunk-e hát mi? — Mert ha élni nem csak állati vagy növényi tengés, hanem valami nemesebb ennél: ő általa lettünk, ő általa vagyunk.

Mert élni hogyha nem fajulva tengés,
De vérben, érben oly üdébb kevergés —

Itt érdemei fölsorolása, főhelyen az Akadémia. Azután félreértetése, kétségbeesése. Cassandra. Jóslata: »A magyar lesz — macbethi jóslat — hogy legyen.« Aztán emelő buzdítások. — Főeszme: a magyar faj biztosítása 1. Akadémia, szellemi haladás; 2. Alkotmány átidomítás; 3. Anyagi jólét előmozdítása. Társuati szellem. Pest magyar város, középpont.

A »kisded makk« szépen növésnek indult, vihar tépte meg lombját, stb. de elgázolva még nincs, — még új hajtásra képes.

Példád lelkesítsen, vagy hiszen lelkesülni könnyű, az a vérnek pillanatnyi hevülése — példád tanítson, a hazaszeretetet nem csak lelkesüléssül, de kötelességül tartani, annak szentelni egész életünket, minden csepp vérünket, szivünk minden dobbanását.

Látszó hidegsége a védő hólepel volt, hogy meg ne fagyjanak a gyenge csirák, melyeket szivének szeretete oly melegen ápolt.

»Értünk hevült, miattunk megszakadt sziv.«

El kelle buknunk, hogy megismerjük őt. Ez is egy tanulság. Ha már megismertük, kövessük.

Emléket mit állítsunk neked, hogy hozzád méltók legyünk? A mi emlékeink elporlanak, de neved ragyogása, a hatás, melyet nemzetedre től — örök.

Sőt, ha a nemzet elveszne, sem vész el, mert amely nemzetnek oly fia volt, mint te, az örökéletű.

Szentebb a föld, honunk alapja,
Mióta, nagy szív, benne nyúgoszol,
Szentebb a mult
Mióta hozzá tartozol.

Nem halnak meg a nagy férfiak, hanem elvesztvén, ami bennök földi, anyagi volt, eszmévé változnak át, melyért nemzedékek élni és halni készek. Te is csak a családnak haltál meg, a nemzetnek élsz, élsz tisztább, szellemibb, örök életet.

Egy nemzet gyásza nemcsak leverő, mint egyesek gyásza, hanem emelő is.

A nemzet, mely gyászolni tudja jeleseit, remény- és önérzettel teljes még. — — —«

A feljegyzések után mindjárt következik az 1. strófa, hézagosan, a 13. és 14. készen. Nehezebb feladat Szechenyi sokoldalu terveit, vezéreszméit, alkotásait költői alakba foglalni, ódai magasságba emelni.

Áttanulja könyveit, tőle kölcsönöz képeket, kifejezéseket. Oly pontos, mintha történelmi értekezést írna, de közben lélektani távlatokat nyit. Szept. 7-én írja Csengerynek: »...négy-öt versszakkal be lenne végezve.« Szept. 29. a vers készen van.» Alkalmi poéma lett biz az — mondja Tompának — és nagyon meglátszik rajta a morális kényszerítés, melynek nyomása alatt világrajött. Hanem legalább megtettem, amit rám parancsoltak.«

A részleteket felvilágosító jegyzetekkel kísérte Riedl Frigyes, iskolai *Poetikájában*, és Márki Sándor, versszakonként, a kolozsvári egyetemnek 1910-ben tartott Széchenyi-ünnepi felolvasásán.»*Acta Universitatis* litterarum Regiae Hungaricae Francisco-Josephinae, Kolozsvariensis. Anni: MCMIX. 36—50. l.) A főbb megjegyezni valók strófánként:

2. vsz.: Széchenyi 1860. ápr. 8-án lett öngyilkos.
4. vsz.: Pölzenge távol a menny — Olaszország felől (Márki).
5. vsz.: »Ildom« — »Boszankodva tapasztalta, hogy a német Klugheit-ot nem lehet jól kifejezni magyarul, talán azért, mert nemzetünkben nincs meg e tulajdonság. Fogarasi a régi nyelvből az ildom szót ajánlotta e fogalomra, Szemere Pál új szót alkotott, az eszélyt. Széchenyi az elsőt fogadta el s mindvégig egyik legkedvesebb szava maradt.« (Gyulai Pál: *Széchenyi István mint iró.*)
6. vsz.: Széchenyinél: »... a megbántott Egek azon átka, hogy érteni egymást nem tudtuk...« *Világ.* XVII. (Tolnai Vilmos: *Adatok Széchenyi és Arany viszonyához.* — *EPhK.* 1931. 29. l.)
8. vsz.: A *Hitel* (1830) utolsó mondata: »Sokan azt gondolják: Magyarország — volt, én azt szeretem hinni: lesz!« Macbethi jóslat (Shakespeare tragédiája szerint): mikor a jóslattal befolyásolni akarunk valakit, vagy a sorsot, hogy teljesedjék.
9. vsz.: Az Akadémia megalapítása.

A 12. szakban Mózesre, Józsuára, az idősebb Brutusra, Demosthenesre, az ifjabb Brutusra, Aristidesre és Themistoklesre gondol.

13. vsz.: A *Hitel* utolsó bekezdésében: »Nem nézek én, megvallom, annyit hátra, mint sok hazámfia, hanem inkább előre; nincs annyi gondom tudni, ‚valaha mik voltunk', de inkább átnézni, ‚idővel mik lehetünk' s mik leendünk.«
14. vsz.: Skala István ugy látja, a hármas pyramidot a költő Dessewffy Józsefnek *A Hitel taglalata* művéből vette, az első fejezet elejéről: »...néha oly hegyes csúcsot állít emeletének tetejébe, mintha egyiptomi gulyát (pyramis) építene.« — Tolnai Vilmos ráakadt, hogy Dessewffy e szavát Széchenyi többször idézi a *Világ*-ban, 41. 67., 123. l. L. U. o. a XXXIX. l.-on: »... a számum viharja« és »a nyugati szél dühe.«
15. vsz.: A jegyzetben idézett mondat Széchenyinek *Lovakrul* c. 1828. megjelent könyvéből való.
16. vsz.: 1848. szept. 4-én Kemény Zsigmond találkozott Széchenyivel, aki lázas ingerültséggel beszélt; ekkor mondta ismert jóslatát: »Népfaj a népfajt fogja mészárolni... száguldó csapatok dúlnak szét mindent, amit építénk.« (Kemény Zsigmond: *Széchenyi István.)* — Cassandrát Széchenyi maga említi: »Habár Cassandra sorsa várna is rám« (*Világ*, V.,), Ikarost szintén: »Ikaroskint

erején túl emelkedni bizakodik, idő előtt leli magát egy ürben.« (Tolnai V.)

19. vsz.: Széchenyi kért engedélyt lóversenyek tartására, 1832. jan. 31. — *Lovakrul* c. könyvében ő buzdította a huszárok nemzetét a lótenyésztés jobb módjaira. — Az »eszmeváltó kör«, a Nemzeti Casinó, ő alapította 1827. jún. 10. — 1846. júl. 15. nyílt meg az országban az első vasut, Pest és Vác közt. (Márki dátumai).

20. vsz.: Széchenyi kezdte a Tisza-szabályozást és a Vaskapuét, 1833. Az ő alkotása a Lánchíd.

Okt. 13-án volt az Akadémia ünnepélye. A *Pesti Napló* tudósítása azt írta (okt. 14.): »Arany szavait mint Eötvösét, szünni nem akaró éljenzés követé s a költő felé... mindenfelől tódulának öregek és ifjak, — ez utóbbiak közt a két Széchenyi — hogy meghatott szivök köszönetét egy-egy kézszorításban nyilatkoztassák, a távolabb levők karjokat nyujták, kalapjokat, kucsmájokat lengeték feléje.« — A költeményt külön lapon kinyomatták: *Széchenyi emlékezete*, Arany Jánostól. Olvastatott az Akadémia Széchenyi-ünnepélyén, okt. XIII-án. MDCCCLX. Emich Gusztáv akadémiai nyomdász betüivel. — Ezt az ünnepélyen osztogatták. — A költő is egy ilyen példányból olvasta fel, aztán ott hagyta a felolvasó asztalon. Kiss Károly r. tag eltette s a Muzeum könyvtárának ajándékozta — Másodszor közölte a *Budapesti Szemle* (szerk. Csengery Antal), 1860. X. 491. l., Eötvös emlékbeszédével együtt. — Harmadszor a M. T. Akadémia Évkönyveiben, X. 115. l. — Negyedszer Emich Gusztáv *Magyar- és Erdélyországi Nagy Képes Naptára*, 1861. évre (szerk. Vahot Imre). Ötödször az ÖK. közt.

Németül: Sturm Albert, *Literarische Berichte aus Ungarn*, 1880. — Szemere László, *Budap. Tagblatt*, 1910. 83. sz.

Az örök zsidó. Először Arany folyóiratában, a *Szépirodalmi Figyelő*-ben, 1860. I. évf. 4. sz. nov. 28. — Másodszor az ÖK. közt. A szövegek közt nincs eltérés. E költemény alapja a bibliához kapcsolt monda, Pontius Pilatus Cartophilus nevű ajtónállójáról, aki a keresztet vivő Krisztust, mikor háza előtt megállott pihenni, siettetve meglökte; Krisztus ránézett: Én már megyek, hanem te megvársz, míg visszatérek. Az ember akkor harminc éves volt; azóta minden száz évben mély álomba merül és abból megint harminc évesnek ébred. Egy leydeni népkönyvben Hamburgban a püspök prédikációja alatt egy mezitlábas, rongyos ember tért be a templomba; azt mondta, varga volt Jeruzsálemben, bántalmazta a Golgothára hurcolt Krisztust, Krisztus azzal büntette: Nem lesz nyugtod ítéletnapig. Ahasvérusnak nevezte magát. Mindent pontosan tudott arról a korról, Timur Lenk és Nero koráról is, ismerte a föld minden táját. Találtak is a bibliában ilyen helyet: »Vagynak némelyek — akik a halált meg nem kóstolják addig, amig nem látandják az embernek Fiát menni az ő országába.« (Máté, XVI. 28. — János ev. Judásra vonatkozón XXI. 20—22. — Heinrich G.: *A bolygó zsidó mondája*. — BSz., 1881, 27. köt. — L. Katona Lajos cikkét is a Pallas Nagy Lexikonában.) A rejtélyes alak sokszor föléledt a költészetben. Goethe eposzt forgatott róla fejében, az örök ember a történelem fordulóin jelent volna meg, szinte Madách elgondolását megelőzve. — Hasonlón kapcsolta össze Andersen H. *Ahasvérus* eposzával (1841.) Madách Ádámját Waldapfel Imre. (*Ádám és Ahasvérus*. Bpest, 1947.) Hamerling Nero idejébe támasztotta fel *Ahasver in Rom*, 1865.), a mondából vette szenzációs regénye tárgyát Sue: *Le Juif errant*, 1844., bevezetését Petőfi fordítani kezdte. Vörösmarty bizarr módon nyult a bizarr tárgyhoz: drámai töredéke az örök zsidó és a halál párbeszéde, két terv szerint is, 1850. Töredéke Arany költeménye idején még kiadatlan volt, az örök

zsidó elnevezést tehát nem tőle vette. Mások szükebb körben jelképesen fogták fel. Kiss József a hazátlan zsidó nép panaszát adja *Uj Ahasvér*je szájába, Lenau az örök boldogtalanságét; ehhez hajlik Béranger is. (Ford. Lévay József, *Költeményei*, I. 1852. — Megvolt Arany könyvei közt, beleírva: »Arany Jánosnak, barátsága jeléül a szerző.«) Arany egyéni, lírai tartalmat önt bele, sorsában tulajdon sorsát példázza: Kőrösről folyvást haza kívánkozott Szalontára, most Kőrösről is tovább űzi a sors Pestre, bizonytalan jövőbe. Négyesy László Helmeczynek *A vándor idegen* c. verséből gyanított valami motivumot Arany verséhez vezetőnek. (*A Kisfaludy Társ. Évlapjai*, XXXIX. kötet, 1904—1905. 194. l.) Helmeczy verse az *Auorá*ban egyszerre jelent meg Kiss Károlynak *A szép juhászné* c. elbeszélésével, melyben Horváth János *Pázmán lovag* egy-két motivumát kereste. (Az »örök zsidó« elnevezést a *MNy.*-ben (1929., 392. l.) N. kifogásolta, a bolygó zsidót tartva helyénvalónak. Tolnai Vilmos felelt rá (u. o. 1930. 65. l.), hogy a német Der ewige Jude elnevezést használ, a francia ezt: Le Juif errant. N. válaszolt u. o.

Irodalom: Gálos Rezső: *A bolygó zsidó mondájának ujabb irodalma.* — *Kath. Szemle*, 1907. 692—706. l. — Gálos Rezső: *A bolygó zsidó mondája és Madách.* — *Philol. Dolg.-ok a magyar-német érintkezésekről.* Szerk. Gragger Róbert, Budapest, 1912.

Németül: Sponer.

Rendületlenül. — Kies ősz. — Magányban. Mind a három a *Szépirodalmi Figyelő*ben jelent meg; az első 1860., I. évf. 8. sz., dec. 26. A második 1861. I. 22. sz., ápril. 3., 1860. évszámmal. Másodszor ÖK., a cím alatt oct. 20., a vers végén: *1860.* Másodszor az ÖK. közt. — A *Magányban* u. o., I. 27. sz., 1861. május 9. — Másodszor az ÖK. közt. A három közül csak a *Magányban* kézirata volt meg; alatta *(Ápril. 1861.)* A kézirattól a nyomtatott szöveg több helyen eltér:

22. sor, Holott örvényzik *élet és halál* — jav.: a lét, a halál —
23. sor: *rövid* jelenbe — jav.: *kétes, gyarló*, hitvány —
30—31. sor: *Ne győzelem-fény süsse fegyverünk?*
Gyász vonja bé, hogy a küzdés hiába? — jav.: a mai szöveg —
35. sor: *S hogy* annyi — jav.: *És* annyi —
40. sor: *Bizzál jövődbe s légy hű* — jav.: Légy hű s bizzál jövődbe —
53. sor: *a fősodorban* — mellette: *folyamközépen, a főfolyamban, áradatban* — ÖK.: a fősodorban —
54—55. sor: *Emel, segit, vonz e nagy áradat:*
Veszhet közülünk hab- s szélvészrohamban —
kihúzva, helyében a mai szöveg —
56. sor: *Vitorlánk száll* — jav.: Vásznunk dagad —

Ez a három költemény összetartozik. 1860. őszén Arany Pestre költözött. Itt Kemény, Csengery, Gyulai körében közvetlen tanúja, együttérzője volt a közélet hullámzásának. »Én mindennapos vagyok a *Naplónál*, Keménynél« — írta Tompának (1860. dec. 16.). Vasárnaponként ‚rendes heti vendég' Bezerédj István özvegyének asztalánál. (Tompának, 1861. febr. 23.). Ez összejövetelek központja Deák volt. (Erről szól *A jóságos özvegynek* c. költemény.) Deák régóta kívánta Aranyt megismerni (Tomori Aranyhoz, 1856. febr. 8., Deák levele 58. márc. 22.). Izgalmas hónapok, évek következtek. Ausztria olaszországi veresége, kizáratása a német egységből, itthon az elnyomás enyhülésével, a kibékülés közelségével kecsegtetett. De megjelent az októberi diploma, mely a birodalom országait elválaszthatatlan kapcsolatba akarta hozni. Az ál-alkotmány sokakat elkáprázta tott;

úgy látták, hogy a jég megtört. Kemény Zsigmond a *Pesti Napló*ban a 48-i törvények in integrum restitutióját követelte. Ekkor írta Arany *Rendületlenül* c. költeményét, mely mintegy Vörösmarty *Szózat*át újítja meg. A közvélemény el is fordult a diplomától. A *Kies ősz* c. költemény alá a költő ki írta a diploma dátumát: oct. 20. E természeti allegoria az ország hangulatát az ősz képeivel fejezi ki, csalvirágokat emleget, de néhány hónap mulva remények évének üdvözli 1861-et, bár retteg újabb csalódástól (*1861.* c. költ.). A válságba új fordulatot hozott a februári pátens (Febr. 26.). A bécsi kormány az erőszak útjára lépett, az összbirodalomra kiterjesztett új alkotmány tervével elmérgesítette a helyzetet. Deák is »meg volt győződve, hogy csak forradalmi tér marad fönn a nemzetnek« (Kónyinál, II. 359. l.). Az országgyűlést mégis összehívták, Deák dolgozni kezdett föliratán. E hónapok remegését, ‚a kockarázás kínjait' örökíti meg a *Magányban.*

Arany hazafias költészete egy évtizeden át csak burkolt célzásokban nyilatkozhatott. Ezekben a versekben erőteljesen fejezi ki a nemzet hangulatát. 1861-ben szülővárosa megint föl akarta léptetni követnek, de Tisza Kálmán, Teleki László mellett, halála után utóbb az ellenzék vezére, fölkereste, hogy egy barátja érdekében visszalépésre bírja. »El sem fogadtam — válaszolta a költő — igy nincs is miről lemondanom.« (Ercsey könyvében, 150. l.) »Nagy öncsalás kellene arra nézve, hogy magamat a követi pálya betöltésére képesnek gondoljam« — írta Rozvány Györgynek, 1861. márc. 3. — Az újabb fordulatok elcsüggesztették. A feliratra adott válasz, az országgyűlés feloszlatása (1861. aug. 22.) hosszú időre elvágta a tárgyalás fonalát, csak 65-ben vette fel újra Deák húsvéti cikke. A *Koszorú* 1865. évi első számában a Vegyes rovatban azt írta Arany: »Ismét itt van Sylvester estéje s erre ismét új év következik. — Örüljünk-e néki?

Uj esztendő, vigságszerző,
Most kezd ujulni,
Ujulással víg örömöt
Most kezd hirdetni —

mondá a régi dal. Vajon fog-e ez az uj év víg örömöt hirdetni? vagy csak folytatása lesz két elődjének, melyekben bizonyára nem sok örömre méltó volt? Magyar példabeszéd szerint a rossz háromig meg nem áll: de ezt talán nem kell alkalmaznunk az esztendőkre. Nem ismerjük a jövőt s ismeretlenekről csak jót szabad feltennünk: bízzunk tehát ez új évben is, hogy reményeinket nem fogja meghiúsítani. Sok rossz évet, tíz évet, száz évet átélt már e nemzet, melyekkel egy sorba bizonyára nem lehet tenni a legközelebb elmult kettőt. Nem vigadtunk, még sírva sem, de a kétségbeeséstől s hitünk elvesztésétől is nagyon távol valánk. Nem zengte senki, de mindenki szívében ott rezgett a lélekemelő dallam: «megfogyva bár, . . .!»

A költőt a megvalósulás sem elégítette ki. El akart zárkózni a koronázáskor ‚ neki szánt kitüntetés elől s csak azért fogadta el, mert nem eshetett volna ‚nagy demonstracionális látszat nélkül (mitől mindig irtóztam)' (feljegyzése az Eötvös Józsefhez írt levél mellett). Messziről elhárította a kormány által az országgyűlés útján megajánlani szándékolt évdíjat. (Levele Csengeryhez, 1870. aug. 2., Pauler Tivadarhoz, 1871. jún. 16.) Éppúgy elítélte másfelől a hazaszerte szájas hazafiaskodást, mint sok csípős kis verséből kitetszik. Aggodalommal nézte az ország helyzetét és a jövőt. *(A régi panasz, Pleona* c. költemények.) Helyzetéről és hangulatáról l. Keresztury Dezső tanulmányát: *A hallgató Arany. Irodalomtörténet,* 1950:

Németül: *Magányban*; Dóczy.
Zene: *Rendületlenül*, (férfikarra) Révfy Géza. — Apollo, 1904. 72. sz.

Palóczy halálakor. Először a *Pesti Napló* 1861. ápr. 28-i számában, a lap élén, a költő nevével. Másodszor a *Szépirodalmi Figyelőben*, I. évf., 26. sz., 1861. május 1. Harmadszor az ÖK közt.

Palóczy László 1832-ben Borsod-megye követe volt az országgyűlésen. A vegyes házasság kérdésében a protestánsok vezére; megyéjében az egyházi javakat iskolák céljára kívánta fordíttatni. A debreceni országgyülésen korelnök volt. 1861-ben Miskolc városát képviselte.

Vojtina Ars Poetikája. Két kézirata volt. Az I. címe: *Vojtina könyve a költészetről. (1861.)*, egy nagy íven, a sorok ötével megszámozva. A II. tisztázat, kéziratul a *Szépirodalmi Figyelő* szedője számára, rárva piros plajbásszal: *No. I. Cicero.* A cím ezen: *Eszmény és való.* (*Mutatvány Vojtina Ars poeticájából.)* Az alcím mellé a szedőnek: *petit.* — Ez a kézirat a 229. sorral végződik. — Megjelent a *Szépirodalmi Figyelő*ben, 1861. II. félév 1. sz.,1. lap, nov. 6. — Másodszor az ÖK. Elegyes Darabjai közt. — Eltérések a szövegek közt:

A 4. sor jegyzete csak az I. kézir.-on és az ÖK-ban van meg.
11. sor, I., II., Figy.: ennyi zöld, s — ÖK: zöld! s —
16. sor, I., II. Figy.: *e zürből ha valami* — ÖK: ha e zürből valami válna —
19. sor, Bort... (a pontok csak az ÖK-ban) —
20. sor, I., II., Figy.: S a szerelem? — ÖK: S a szerelem... —
32. sor, I., II., Figy.: *nyomda-festék* — ÖK: nyomdafesték —
38. sor, I., ÖK: Midőn a hont orditva szeretik? — Figy: Midőn— — * *»Itt és alább egy kis invectiva van, a költőietlen hazafi-frázisok ellen. Hangosabb időben volt írva, most — elhagyom, derültebb napokra.«*
41. sor, I.: Volt a *hazának egy-egy* énekem — II. és Figy.: *hazáról* énekem — II. és Figy.: *hazáról* egy-két — ÖK: hazának —
48. sor, I., ÖK: ismét *megengeszteli* — II., Figy.: *béhegeszteli* —
50. sor, II. és Figy.: Ének se kell, csupán hangos kiáltás — (innen a köv. hat sor kimaradt.)
56. sor, I., II., Figy.: *varga-inas*, — ÖK: cipész-inas —
62. sor, I., II., Figy.: a sor végén :* *Dante.* —
71. sor, I., II., Figy.: sánta eb — (aláhúzva és dőlt betűkkel) —
92. sor, I., II., Figy.: *hazudvá-isteni*! — ÖK: hazudva isteni —
95. sor, I., II., Figy.: az átleni* — **Ismeretes adoma, a malacrivást producáló átheneiről s a parasztról, ki igazi malaccal lépett föl.*
114. sor, I., II., Figy.: szarun — (aláhúzva, ill. dült betűkkel), ÖK: anélkül —
115. sor, I.: elalún* — **Régi, forma: elaluvék; mint lőn, vőn, stb. Hogy itt nem komolyan használtatik, szükségtelen mondani.* — II. és Figy. csak ennyi: *Elaluvék, régies forma, tréfából használva.* — Az ÖK. jegyzet nélkül.
116. sor, I., II., Figy.: Mit nekem *a való* — ÖK: De mit nekem valód —
117. sor, I.: Bánk törpe *lész* — II. és Figy.: *lessz* — ÖK: lesz —
130. sor, I., II., Figy: egyszeregy (aláhúzva), ÖK: anélkül —
140. sor, I., II., Figy.: *hordj'* az ágbogas fejet — ÖK: hordja az ágbogas fejét —
148. sor: I.: höss* — **Höss, hess, hiss: egyértelmű értelmetlen tájszó, mellyel a madarat felröppentik.* —
149. sor: I.: *De ám koloncot* (kitörölve) —

151. sor: I., II., Figy.: a *hígban* (aláhúzva) — ÖK: a nélkül
157. sor: I., II., Figy.: *izmos* köldökét — ÖK: tartó —
161. sor: I., II., Figy.: *eltűnik a hajó* — ÖK: eltűn a léghajó —
171. sor: I., II., Figy.: nagy *vadat* — ÖK: zsákmányt —
172. sor: I., II., Figy.: *És im* előtted ... — ÖK: És im!
175. sor: I.: *bölcsen* — ÖK: csinján —
180. sor: I., II., Figy.: *merő* igaz — ÖK: concret —
181. sor: I.: *Nálad* valóság — egyebütt: Neked —
198. sor: I.: *Felhő-* s *hegyektől* — II., Figy.: *Felhő* s hegy által — ÖK: Felleg —
203. sorhoz jegyzetet csak az ÖK. tesz. —
204. sor: I., II., Figy.: *Fenn* — ÖK: Fönt —
206. sor: I., II., Figy.: *annyi* sürü háznak — ÖK: ápró —
208. sor: I., II., Figy.: zölden-tiszta — ÖK: zölden tiszta —
221. sor: I., II.: *Lessz* — Figy.: ÖK: Lesz —
245. sor: I., II., Figy.: Azt *hadd* — ÖK: hát —
253. sor: I., II.: *De annak nem kell Vojtina, se más* (kihúzva) —

Arany állandóan figyelemmel kísérte az irodalom életét, egy-egy felkapó léha vagy káros irány kihívta rosszalását, iránycikkben, bírálatban, sőt versben is, mint a *Poetai recept*, *A sárkány*, s főképp *Vojtina levelei* mutatják. Ez utóbbiak fesztelen, tréfás formája tetszett magának is. «Még egyszer, évek mulva, zaklatott az ösztön, e modorban valamit irni; de már nem ostorozva, inkább tanítólag: s kezdém *Vojtina Ars poeticáját.*» (Az Elegyes Költői Darabok előszavában.) Kisebb tanköltemények betetőzése ez, s mert a költészet lényegére tér, töredék voltában is egész. Többször kimondta művészi elvét: «minden igazi költészet eszményít» *(Irodalmi hitvallásunk; Bulcsu* bírálata és *Hebbelé)*, «mert eszmét fejez ki» — teszi hozzá (Fejes István költeményeinél.) De nem a ‚conventionell' eszményiséget érti alatta *(Irod. hitv.)*. A népies nemzeti irány magában véve is a realizmus útján jár, de «a valónak utánzása nem meríti ki a költészet fogalmát» *(Bulcsu-bírálat.)*. Erről a latin mondást már 1847-ben idézte Petőfinek (dec. 13.), a költészet «fő és egyetlen elve» gyanánt. E költeményből felolvasott a Kisfaludy-Társaságban (1861. május 31.), a *Vasárnapi Ujság* mutatványt is közölt belőle (jún. 9.). Tompának Kazinczy Gábor nagyon dícsérte a felolvasást (Tompa lev. szept. 25.). Arany is írt róla Tompának (aug. 25.): «Kezdtem volt egy humoristico-didacticus müvet, quasi ars poeticát, — s hamarjában el is vittem néhány száz sorig, de a zaklatott külső és belső viszonyok közt abba kellett hagynom. Azonban előveszem, mihelyt lélekzethez jutok, mert szeretem a tárgyat.» Sajnos, nem folytatta. «Kritikai lapszerkesztésem alatt elég alkalmam volt meggyőződni, hogy praeceptorságom nem kell senkinek — jó, hát nem kell.» (Az ÖK. Elegyes darabjai előszavában.)

A 62. sorban Dantét idézte: I. 63.: »Pere lungo silenzio parea fioco.«

A 65. sor idézete: Quintilianus *De institutione oratoria —:* Mendacem memorem esse oportet.

A 73—74. sorok morál-perorál ríme Kazinczynak *A szép s a jó* költeményére csendül vissza, ott kétszer is előfordul. CIK., 1934. 402. l.)

201. sor: az új korona: a citadella.

Daniel Viktor: *Az eszményítésről és A. J. Vojtina Ars poeticájáról.* — A sepsiszentgyörgyi Mikó-Collegium Értesítője, 1911.

Emlékül. Címe a kéziraton ez volt: *Izidorának. (Kívánatra, emlékkönyvbe.)* Alatta: *Szept. 24. 1864.* — Nyomtatásban először az ÖK. közt, az itt közölt címmel és megjegyzéssel. — A kéziraton a 7. sor így volt: *S értékét — ha megcsalódnál —.*

Izidora név alatt Bethlen Miklósné Petrichevich Horváth Ida adta ki verseit, jótékony célra. A füzetet megküldte Aranynak egy levéllel (1864. 26. VII.), melyben azt írja: rég kívánt volna megismerkedni, s legalább arra kéri: «... az ide mellékelt emléklap albumom fő dísze leend, ha Ön neve ragyog rajta, — ne tagadja meg e laptól ama fényes vonásokat, s tőlem azon mindenek felett becses emléket, mely egyaránt megörvendeztetné Izidorát úgy, mint — Bethlen Miklósnét.» (A levél Arany levelei közt a M. Tud. Akadémia kézirattárában.) Erre a levélre válasz ez a vers, egyszersmind a kért autogramm. — Alapgondolatának némi előzménye van a költő levelezésében. Mikor arcképét Szalonta tanácstermében elhelyezték s őt hazahívták hivatalba, Tompa lebeszélte. «Ahol ideális létezésünk, nimbusunk, arcképünk van, ne menjünk magunk is oda. Ne vigyük el a hust és csontot, a rossz kedélyt» (1856. okt. 8.). Szemere Miklós is írta Aranynak: «Tompa Miska engemet formaliter eltiltott egyik levelében, hogy írjak hozzád, mielőtt személyesen megismerkednénk. ‚Másnak találjuk —ugymond — ezt s amazt, mint amilyennek képzeltük, s ez kellemetlen'» (1855. júl. 26.). Arany azt feleli: «Magam is tapasztaltam effélét, de az csak néhány percig, vagy legfölebb addig tart nálam, mig az új arc képzetembe nyomúl — külsőségbeli syn- vagy antipathiáknak kevéssé vagyok rabja» (1855. aug. 7.).

Ártatlan dac. Első kézirata a *Nyalka huszár* c. vers hátlapján, cím nélkül, alatta: *Dec. 11. 1865.* Megvan a kapcsos könyvben is, ugyanezen kelettel. Eltérések a két kézirat közt:

5. sor, K.: *Szépen* a malmot — Kkv.: Hát hisz —
6. sor, K.: *Csak az egy* — Kkv.: *Hanem* a — jav.: De szegény —
8. sor, K.: *kapitán* — Kkv.: kapitány (ironnal: *Dessewffy*) —
13. sor, K. és Kkv.: *benne* a kárt — jav.: ebben —
20. sor, K.: *S nékem e disz* — Kkv.: Disze nekem —
22. sor, K.: *reménydús* — jav.: és Kkv.: rajongó —
26. sor, K.: *Jőjetek* — jav. és Kkv.: Jertek el —

Kiadva először a *Budapesti Szemlé*ben (szerk. Gyulai Pál), 1885. 41. köt. — Másodszor a HV. közt.

A *Szemlé*ben Gyulai a következő jegyzettel kísérte: «A mult év végén a *Magyar Salon* és utána a napi-lapok nagy része, Lónyay Menyhért iratgyüjteményéből Arany Jánosnak egy 1867-ben kelt levelét tette közzé, melyben őszintén elpanaszolja, mennyire rosszul esett neki, két évvel azelőtt, mikor az Akadémia fölépült, hogy abban az előde, Szalay László számára készült titkári lakást tőle megvonták. — Az esetre mi is élénken emlékezünk. Mikor Szalay halála után 1865 januárban az Akadémia részéről Aranyt a titkárság elvállalására felszólították, ő természetesen azon feltevésben vállalkozott ez állásra, hogy ugyanazon illetményekkel fogja azt elfoglalhatni, melyek előde részére meg voltak állapítva. Ezek közé tartozott az akkor épen épülőfélben álló palotában a titkári hivatalos szobák mellett s azokkal egyfolytában készített lakás, amit Szalay már magáénak tekintett és ehhez képest egészen a saját igényei szerint osztatott be. Ugyanazon napon azonban, melyen az Akadémia Aranyt megválasztotta, az igazgatótanács azt határozta, hogy a Szalaynak szánt lakást ki kell adni bérbe, a titkárnak pedig vagy egy szerényebb lakást a bérházban, vagy ennek megfelelő szállásbért ajánlani föl. Aranyt ez az eljárás nagyon bántotta. Ha szót emelt volna érte, talán lehetett volna is változtatni a dolgon, de ő nem szólt, nem panaszkodott, megmaradt üllei-úti lakásán, melyhez az uj palota háromszor annyira esett, mint az Akadémia előbbi szállása, a Trattner—Károlyi házban, és sértett önérzetét keble mélyére zárva,

vigasztalta magát azon reménnyel, hogy úgysem sokáig viseli ő az Akadémia díszes hivatalát, hanem leköltözik Nagy-Szalontára, leánya szomszédságába, ahol már egy eladó házhelyre alkudozott is és vágyakozó kedvvel rajzolgatta építendő házacskája tervét. Ily benyomások között írta e költeményt az Akadémia palotájának megnyitása napján (1865. dec. 11.). Szerény ábrándjait azonban a végzet kegyetlenül megsemmisítette. Harmadnap (dec. 13-dikán) sürgönyt kapott, hogy leánya súlyosan beteg, sietett hozzá, még életben találta ugyan, de néhány nap mulva karjai között halt meg, s az ő elvesztésével a Szalontára költözés terve is végképen meghiúsult. stb. — Később a költemény kéziratához Arany a következő — megint igen jellemző — jegyzetet csatolta:

Fekete hálátlanság volna el nem ismernem s nyiltan nem hirdetnem a M. T. Akadémiától érdemen felül nyert jótéteményeket s többféle kitüntetést, másrészről *buta kajánság* nem örvendenem tudományos előmenetelünk oly ünnepén, mint a nemzet áldozatkészségéből diszesen felépült házának megnyitása volt. A föntebbi humorkás elmejáték csupán amaz egyéni fájdalmas benyomás szüleménye, hogy a határozottan *titkári lakásnak* épült lakrészt az én megválasztatásom *után* idegennek adták bérbe, nekem pusztán lakbér és bérlak közt engedtetvén szégyenítő választás. Azonban ez állapot nem tartott sokáig: 1867-ben B. Eötvös, akkori elnök, maga szólított fel a tiszti lakás elfoglalására, melynek nagyobb részét, csekély évi bérért, használtam 1870-ig, midőn az igazgató-tanács kegyessége a bért is megszűntette; lemondásom után pedig (1879) az Akadémia a lakást holtig ingyen átengedte. A. J.»... L. lev. Lónyaihoz, 67. márc. 22.

Az ÖM. utasításába azt írta: »*Maradjon még kiadatlan. Ez a generáció rossz néven vehetné ezt a kis humort.*«

Leányomhoz. Először a *Divat* közölte (szerk. Wohl Stephania) 1871. 1. sz. — Másodszor az ÖM.

Mióta Juliska Szalontára ment férjhez, ez új ösztönt adott a szülék hazavágyódásának (1866. febr. 18. Tompának). Vett is egy kis földet, eladta a régi házat (Tompának, 1864. nov. 21.), ujat készült építtetni a paplak mellett; tervét, beosztását újra meg újra lerajzolta. 1865. júl. 24-én a fiatal párnak gyermeke született, Piroska. Novemberben a fiatal anya meghült; betegsége komolynak látszott, eleinte titkolták a szülék előtt, a költő csak dec. 13-án tudta meg; két nappal előbb avatták fel az Akadémia új palotáját, akkor tette Arany első titkári jelentését, 13-án öntötte ki fájdalmát e versben, az utolsó három sor hijján. A 18-i összesülés hivatalához kötötte, csak 19-én mehetett Szalontára. Ekkor írta a vershez az utolsó sorokat, rettegése kifejezését, így

Dec. 19.
Röpülök; látlak-é megint?
Vagy a pohárt
Fenékig kell üritenem?

A költeményt Juliska halála után leírta vejének: *Kálmánnak, a legszomorúbb emlékül, Dec. 28-ára, 1865.* Ezt a kéziratot Szél Kálmán a csonka torony ereklyéi közé helyezte el. Be van írva a kapcsos könyvbe is, mindkét dátummal s a halál pillanatának feljegyzésével. Az első kéziratra is ráírta. «*Meghalt dec. 28-án, 1 óra 36 perckor éjfél után*»; — utána későbbi írással: *Juliska született 1841. aug. 9. — Én születtem 1817 március 1—8.— Juliska él 24 évet, 4 hót, 19 napot. — Én az ő haláláig éltem: 48 évet, 9 hót, 18—28 napot. — Az övé csaknem fele! — Miért nem én??? —*

Juliska sirkövére. A *Leányomhoz* c. költemény hátlapján. Az I. után oda van írva: „*Juliska sírkövén ez áll.*" A II. kétszer van leírva egymásután. Első alakjában utolsó két sora így szólt:

A mi sebünk az idő majd elfásítja vagy a sír:
Gyönge Piroskáddal, haj! vele nő fel a bú.

A második szövegben a végsornak még két változata van:

Óh de, ha búra megél, hol keres édes anyát! — és:
Búra növő kicsinyed hol keres édes anyát!

Ez a gondolat szólal meg már abban a levélben, melyben Tompának megírja a gyászhírt (dec. 29.): «Kis árváját egészségben, de minő sorsnak hagyta itt!» Ő maga e két felírás közül az utóbbit tartotta melegebbnek. «Olyan családias», mondta Ercseynek (1866. jan. 26.); mégis «egy meggondolandó körülmény van. Isten ne adja, de nincs kivül a lehetőség határán, hogy azt a feliratot nem lehetne oda tennünk. Mi egy kisded élete? s kétháromhó alatt nem történhetik-e meg olyasmi, hogy e felirat nem lesz alkalmas többé? Te ezt, finomul valahogy, érintsd Kálmánnak, hogy az elsőt választaná.» — Az I.-ről azt írta Tompának (1866. febr. 18.): »Köszönöm én ezt az *én kedves angyalomnak*; köszönöm, hogy midőn lelkünk letört, ő felemelte.« A sirfeliratról Tompa 1866. febr. 23. — Utolsó levelében a végső sorral vesz végbúcsút Aranytól. Arany apai fájdalma enyhületet keres a még lehető gondoskodásban. 1866. febr. 18. ezt írja Tompának: «Tegnap indítottam el az első *épület követ* — Gerenday'ól!» (Sirkőraktár.) «Egy pyramidál gránit darabot, mely egyszersmind évek óta sovárgó ábrándjaim *zárkövét* képezi! Ahová eddig legörömestebb pillantott lelki szemem...: most, azon vidék felé, e kő zárja el a kilátást.» A két sírvers be van írva a kapcsos könyvbe, az I.-nek 5. sora ott *nem-földi* útakon — 6. sor: Egy *lőn*... Először mind a kettőt Ercsey Sándor közölte: *Arany János életéből*, 1883. Másodszor az ÖM-ben. Midőn a régi temetőt a város terjeszkedése megbolygatta, Juliska koporsóját Arany Lászlóné és az Ercsey család gondossága átvitette az új temetőbe.

Juliska életrajzát megírta Szécsi Károly: *Arany Juliskáról.* — *BSz.*, 1890. 61. köt. — Népszerűbben Vozáry Erzsébet: A magy. prot. irod. Társ. népies kiadványi közé tartozó *Koszorú* c. vállalat 144. füzetében, 1917.

Tompa sírkövére. Mind a kettő egy papírlapon volt, utánuk III. alatt a *Hát jól van így, amice Tompa* — kezdetű ‚ironikus sóhaj' — mint Arany László nevezte. Az I. szövege végleges. A II-ben egyes szavak még eltérnek a végleges szövegtől:

1. sor, *ecsetelte* halálod —
2. sor, *idül* a tavasz —
3. sor, *rejtett* szomorú kép —
5. sor, Lágyan öleld *hű dalnokodat* s ti szeretti, Virágok, *Szende reget ti viszont zengjetek álmaihoz* —

Az 5. sor így is van felvésve a sírkőre. (Kéky Lajos: *Tompa Mihály.* — *Költők és írók*, 171. l.) A II. a lap alján még egyszer irónnal javított alakban, fölötte: Tompa Mihály, szül. 1817. szept. 29 Meghalt 1868. jul. 30. — Nyomtatva az I. először a HV. közt, a II az ÖM. kötetében.

Tompát, mint velük egy úton járó költőt, már Petőfinek írt válaszversében köszöntötte Arany. Barátságuk Tompa haláláig tartott. Vele állott Arany legsűrűbb levelezésben; többi barátaival pesti évei alatt személyesen találkozhatott. Tompával nem sokszor látták egymást szemtől-

szemben. Arany pesti évei alatt Tompa még egyszer fölment Pestre, orvoshoz, náluk szállott meg pár napra. Ekkor látták egymást utoljára. Halálos ágyán Tompa meghatott levélben búcsúzott el barátjától, sirjára özvegye Aranytól kért föliratot. «Kérésem s óhajtásom, ami felejthetetlenünké is volt, hogy sirjára kedves komám irjon néhány sorocska emlék-iratot.» (Tompáné kiadatlan leveleiből.)

Az ördög elvitte a fináncot. Kézirata a *Kóbor Tamás* fordításának lapjain. Itt a 13. sor előbb így volt: *Van párna-tánc, (kopogó) van polka, lánc,* — jav: Van csárda-tánc, kuferces, lánc, — Először a HV. közt. — Az eredetiben a második vsz. csak az első négy sorból áll, a HV. ott is kitette a visszatérő négy sort.

Kóbor Tamás. Kézirata több kis papírlapon volt, ceruzával. A fordítás előbb csak a 152. sor végéig haladt. Gyulai Pál sürgetésére folytatta; átdolgozta a régi töredéket, s közölte a *Budapesti Szemlé*ben, 1873. II. köt. 389—95. l. — Másodszor az ÖM.-ben. Címe a kéziraton előbb *Kósza Tamás*, azután *Kóbor Tomi*. A *BSz.* végleges szövegétől az első kézirat a következőkben tér el:

1. sor: Ha ritkul a vásári tér — jav.: Ha *megritkul az árutér* —
3. sor: *Egy kortyra ily késő napon* — BSz.: Kocsmába hosszú-napon —
6. sor: *s disznó mód* örűlünk —
6. sor: Mocsárt, *kátyút* —
13. sor: *ez lám betelt* —
23. sor: *sütet* —
27. sor: *Egyházba menve* —
31—32. sor: *Vagy hogy lidérc s manó megett* — *Alloway ó-templom megett* — jav.: *Vagy elkap a manó s lidérc,* — *Ha majd az ó-templomhoz* érsz —
35—36. sor: *Hány hosszu bölcs tanítás* kárba vesz, *Mit férj a nótől mind kutyába vesz* —
42. sor: *(Csiszlik Andor) (Varga Andor) (Iplik Jancsi)* Csiszlik Jancsi —
45. sor: *Elisznak olykor* hetekig —
48. sor: *izél* — jav.: *játszik* — jav.: enyelg —
64—65. sor: vagy *(hulló)* tünde csillag, *leszaladt* Mig rámutatnál, *azalatt*! —
66. sor: szivárvány *színe* —
73. sor: *Minőn soh'sem járt még halandó* —
74—75. sor: *Fútt a szél, majd a lelkét fútta ki, Zúgtak a zápor ömlő pataki*
78—79. sor: *Ily éjszakán — gyermek belátja — Az ördög táncol és barátja* — jav.: *gyermek is ért — Annyit — gonosz lélek kisért* —
81. sor: nincs, *kanca-szülte* —
86. sor: óva *sandit* —
87. sor: *Nehogy* elkapják —
88—89. sor: *Mert Alloway templom közelget. Hol a kuvik üvölt s a lelkek* — jav.: Mert Alloway tájához ért, Hol a bagoly s szellem kisért —
92—93. sor: *Föl a nyiren, a szirteken, — Hol Karcsi, a csaplár-legény, Nyakát kitörte részegen* —
94—96. sor: *A cserje közt. a búza mellett, Hol a megölt kisdedre leltek* —
97. sor: *a bokroson* —
98. sor: *Marci* anyja —
103—106. sor: *(Midőn sohajtó fák sürűjén Az ó-templom lángban kitűnvén)*

Midőn sohajtó fákon át
A régi templom lángban állt,
Minden nyilása fényt sugárzott,
És benne tánc, öröm lakmároz —

122. sor: Mártogatós, *(és ropogós)* — jav.: leguggolós —
126. sor: Maga *a sánta ördög* — jav.: vén sátán bácsi —
129—30. sor: *A bőr-duda*, a réz-fedő
Visít, hogy reng fal és tető — jav.: *Szorít is oly sípfültyöt ő* —
131. sortól kezdve:

Körül, mint szekrény, sok koporsó,
Bennök halott, még az utolsó
Disz-öltözetben — szörnyüség! —
S fagyott kezükben gyertya ég,
Melynél Tamás, bátor vitéz,
Ur-asztalán szörnyedve néz:
Egy gyilkosnak bitón aszott
Hullját, egy kétaraszos
Kereszteletlen buba-testet,
Egy a kötélről most lemetszett
To'vajt, ki száját tátja még,
Mint mikor elhagyá a lég.
Öt gyilkot és öt vérbemártott,
Vértől rozsdás szekerce-bárdot;
Egy tévd-kötőt, melyen baba
Fulladt meg, egy kést, mely apa
Torkát, fiu-kézben, szelé,
Az ősz haj ott tapadt nyelén.
Sok rongy hazugsággal bélelve,
Pap-szívek rondán feketén
Büzlöttek minden szegletén;
S több iszonyú és fertelem,
Hogy elbeszélni vétkelem. —

159—160. sor: Mind fallio' *csapja* ringye-rongyát
Úgy rakja, *félrecsapva* kontyát —
163. sor: nem *szurtos* —
175. sor: *Az éjjel vették föl* — jav.: Kit most soroztak — BSz: avatták be —
183. sor: Bár hossza *(bántólag) (szemsértőn)* sértőleg —
187—8. sor: *(összes kincse ez) Hogy még boszorkány-táncnak dísze lesz* — jav.: Két fonton *(ez volt minden kincse) Hogy még boszorkatánc röpitse* —
195. sor: *mozogni kezd.* — *Bámul, zihál*, szemet mereszt —
198. sor: *szegény* Tamás —
211. sor: *Hej Tomi, Tomi! lesz ma vásár,*
212. sor: *Pokolba sülsz meg jó parázsnál* —
213—4. sor: *Az anyjuk otthon várhat, ah! Bús özvegyasszony már Kata* —
215—18. sor: *Fuss Rózsi, amint tudsz! no még!*
Érd el csak a híd közepét,
Ott rázhadd gúnyos farkadat,
Nekik folyón át nem szabad —
225—28. sor: *Nem tudva, Rózsi mit kohol,*
Nagyot szökik, — gazdája épen, —
De farka Náni gyors kezében, — — jav.: *Farkába*
úgy töven ragadt —
233. sor: *Jó lesz nagyon vigyázznia* —

E fordítás Arany hosszú költői elnémulása idejéből való. Szórakozásul régi kedves angol költőit vette elő, Shakespearet, Mooret, Burnst. Burnst

már *Vojtina első levelében* említette; az ő hatása alatt született a *Családi kör*. «Burns most az újabb olvasáskor sem veszitett nála egykori hatásából semmit — írja Arany László; — sokáig foglalkozott vele; örömest bajlódott skót dialektusa nehézségeinek leküzdésével s néhány költeményének fordítgatását is megpróbálta; e fordítások közül *Kóbor Tamás*t néhány évvel később (1873) Gyulai sürgetésére befejezte.» (A HV. előszavában.) E költemény szereplője Douglas Graham, bérlő Shanterben, innen a költemény címe. A bérlő szerette a sört, vásár napján rendesen bement Ayr községbe, cimborájával, John David csizmadiával. Egyszer zivataros éjjel lovagolt haza. A Doone hidja táján a szél lefujta kalapját, melyben a vásáron árult pénzét tartotta. Zsémbes, babonás feleségének úgy adta elő a dolgot, mintha boszorkányok lestek volna rá. Az esetnek híre ment; Burns, aki finánc volt, csempészektől hallotta. Versét állítólag megírta egy nap alatt. Maga főművének tartotta. Ismerte az egész tájékot; az allowayi temetőt, több bérlő-társával közösen, atyja kerittette be, ott van a költő mauzoleuma, benne arcmása, Kóbor Tamás és Csiszlik Jankó szobra között. — Így mondja ezeket Burns költeményeihez írott jegyzetében Lévay József, aki egész kötetet fordított tőle. (*Burnst Róbert költeményei*, ford. Lévay József, kiadja a Kisfaludy-Társ. 1892.)

Piroska betegségében. Kézirata a kapcsos könyvben, *1871. dec. 28.* — Először Palmer Kálmán közölte a *Fővárosi Lapok*ban: — *A költő és unokája.* — 1886. 293. sz., onnan átvette több lap, így a *Pesti Napló*, 155. sz. — Palmer az ÖM. sajtó alá rendezésében segédkezett, innen ismerte a még kiadatlan verset. — Másodszor a HV.-ben.

A költő unokája 1865. júl. 24-én született. Nevet, lánya s veje kérésére a nagyapa adott neki. «Ha valaha csak egy oly nő-jellemet rajzoltam volna, mint a szegény Shakespeare költött egyénáyat: a poétai hiuság most arra ösztönözne, hogy valamelyik elmeszülményem nevét hozzam ajánlatba. De mi van nekem efféléből szóra érdemes? Rákhel csak nem lesz? ... De ha már kész volna az a munkám, amelyről nem tudom, kész lesz-e valaha: (ily szempontból) ajánlanám a Piroska nevet; régi is, új is, szépen és jól is hangzanék, akár trohaeus versben: Szél Pi-roska.» Így vette nevét a leányka ‚a költő álmaiból' mondja Arany László *(Piroska és édesanyja emlékéül* c. emlékezésében, a levél u. o.). Piroska alig féléves korában elvesztette anyját. 1867 nyarán a nagyszülők meglátogatták unokájukat Szalontán; a feltámadó emlékek hatása alatt ott írta a költő *Toldi szerelmébe* a VI. ének elejét, «... az *ottani* Piroskáról a *mi* Piroskánkra térve át» — írja Tompának (1867. aug. 6.). Mint leánya sírkövére írta a distichonokban, unokájában kárpótlást keresett leányáért. 1867. szept 14. írta Tompának: «... Gyermek voltam három egész hétig: dacára a s o norú kőnek, melyet az első nap meglátogattam. — Igazán, az a fájdalom enyhülne, ha minél többet ... foglalkozhatnám azzal a gyermekkel.» László fiának is azt írta: «Piroskával játszogatom egész nap, mint afféle öregapó. Édes anyád minden idejét is az övele babrálás foglalja el» (1867. aug. 30.). A nagyanya egy ideig ott is maradt unokájánál. Szeretnék mindjárt magukhoz venni. «Valóban óhajtom, hogy a gyermek lenne itt vagy ott. De mindkettőnek sok az akadálya.» (Erceynek, 1867. szept. 25.) «... ide mégsem hozhatjuk azt a *szabad* madarat, e pestises kalitkába (Tompának, 1867. szept. 14.). A Szalontára költözés terve egyre halványul; ...úgysem lehetetlen, hogy Piroskát, ha isten még éltet néhány évig, mi vegyük gondviselés alá.» (Erceynek, 1868, febr. 25.) 1868-ban csakugyan magukhoz vették a kétéves Piroskát. (Arany Tompához, 1968. júl. 5. és Arany L. idézett emlékezése.) A nagyapának szemefénye a kislány. Karlsbadi fürdőzéseiből neki is küld

egy-egy levelet, picike papiron, külön borítékban. Az elsőt már 1870 nyarán. (Kiadta Arany L., I. m. I. köt.) Jó viseletre, jó tanulásra inti a kislányt. A kislány válaszolgat, magyarul, németül, a nagyapa kijavítgatja a helyesírási hibákat s visszaküldi a leveleket. Piroska *Toldi*n tanult meg olvasni öt éves korában. A karlsbadi levelekben később is a nevelés módjairól ír feleségének a költő (1875. júl. 9., 1876. aug. 5.). Arany költészetében róla szól a *Növünk együtt* és a *Csalja sugár* c. vers. Őrá száll gondolata egy temetésen, hol a kis árva mosolyog az uj gyászruhára *(A sors humora.)*. 1878. júl. 11-én Aranyné az írja Gubodi Marinak Szalontára: «Piroska a tél folytán kétszer volt nagybeteg; először torokgyúladása volt, másodszor bárányhimlős, de igen nagy lázzal volt összekötve.» *(A. J. családja levelezéséből. Nyugat*, 1932. okt. 16. sz.) A nagyapa halála után nagyanyjánál maradt, míg az is meg nem halt (1855. febr.). Azután Arany Lászlóék vették magukhoz. 1886. tavaszán meghűlt, júl. 4-én meghalt. Mint anyja, haldokolva ő is szavalt, Arany és Gyulai verseiből. Nagyatyját látta; «mintha hívásra felelne, élénken kezdett szólni: Megyek, megyek, édes nagyapa ... szebb ott kint a temetőben, mint Pesten». Csendesebb hangon hozzátette: «Ott kinn vár nagyapa, — milyen különös, megfogta a kezemet és leültetett egy kőre.» (Arany L.: *Piroska és édesanyja emlékéül.)* Szász Károly költői búcsúztatóval temette. Az egész irodalom meggyászolta; az életében, halálában hozzáírt verseket Arany László kinyomatta az *Emlékezés*ben, Szász, Rudnyánszky Gyula, Bartók Lajos, Pósa Lajos, Lévay József költeményeit, mint egy verskoszorút.

Őszikék.

1876. júniusában Arany lemondott főtitkári hivataláról. Lemondó levelében azt írta: «Erőm hanyatlása mindinkább s napról napra meggyőz arról, hogy a Tekintetes Akadémia iránt csak azáltal teljesíthetem legjobban kötelességemet, ha a főtitkári hivatalról valahára lemondok.» Azt kérte, hogy őszre már utódja tölthesse be helyét. Az Akadémia rávette, hogy hivatalában ‚továbbra megmaradjon'. 1877-ben megismételte lemondását. Egy évre helyettesről gondoskodtak. 1878-ban ezt meghosszabbították. Így töltött 1877-ben egy nyugodt, szabad nyarat a Margitszigeten. A rég sóvárgott, ‚független nyugalomban' új életre kelt költészete. E nyarat, áldott évnek' nevezte Lévay. *(Arany lírája. — Akad. Ért.* 1893.) «Akkor nyáron — írja Arany László — a Margit-szigeten két hó alatt több költeménye készült, mint — az 1861 — 63 éveket kivéve — huszonöt év óta összesen.» (A HV. bevezetésében.) Meggyöngült szemével nem olvashatta kedves görög költőit, a nagy terveihez szükséges krónikákat is nehezen. »Szemem annyira rossz, hogy régibb töredékeimen, melyeket újra meg ujra olvasnom, a vezérfonalat, tervet, részleteket ujabb-ujabb tanulmányok által összekötnöm, kiegészítnem kellene, — nem dolgozhatom» (levele Gyulaihoz, 1877. okt. 22.). De a sziget néptelenebb utain járkálva, egy-egy árnyas padon irónnal papírra vetette, ami gondolat, emlék, benyomás meglepte. «Ehhez nem kellett sok nézés; kezemben irón és papír, s olykor egy-két sornak papirra tétele, amint a gondolat a formába ömlik. Tetszett ez a játék; könnyen és szabadon dolgoztam, mert közönségre való tekintet nélkül felvettem, sorra megénekeltem beteges élményeimet, panaszaimat, öregkorom apró emlékezéseit.» Kedélyének, képzeletének ez önkénytelen játékait otthon begyűjtötte a kapcsos könyvbe. Ezt a kulccsal zárható, barna bőrkötésű könyvet Nádasdy Tamás ajándékozta Mentorának, Gyulai Pálnak, Gyulai viszont Aranynak. Bele is írta: Arany Jánosnak, aug. 20. 856. Gyulai Pál. — «Legyen a tied, János, neked szebb irásod van, szebb költe-

ményeket is irsz» — mondotta, s szavai felújultak emlékezetében, midőn a könyvet Arany László özvegyének ajándékából a Kisfaludy Társaság ereklyéi közé helyezte. Arany még azon évben beleírta néhány versét, később is egyet-kettőt, *(Szondi két apródja; Néma bú; A hegedű száraz fája : Pázmán lovag; Köszöntő vers; H. K. emlékkönyvébe; Balzsamcsepp; Ártatlan dac; Leányomhoz*; két sírvers; *Piroska betegségében)*, de valójában csak 1877-ben vette elő, attól fogva ebbe írta újabb költeményeit, előbb csak *Uj folyam* felirat alatt, mi mellé később ezt tette címül: *Őszikék*. Ezeket itt egyfolytában közöljük, az utolsó: *En philosophe*. — Már jó sorozat volt együtt, mikor egy párat felolvasott feleségének, az ő kértére fioknak, később Gyulainak és Szásznak. A nyilvánosság elé nem szánt ezekből semmit. (Mutatja a jeligének szánt egyik vers-forgács is: *Amit én e zugba jegyzék . . .*) «Talán gondoltam olyanformát — írta Gyulainak, 1877. okt. 22., — hogy ha egy kötetkére való gyűl össze, kézirat gyanánt, saját költségemen, kiadom vagy száz példányban s barátaim, rokonaim közt emlékül osztom el.» Gyulai ezt tréfásan valami ‚nagyúri dilettánsra' való tervnek mondotta s ezzel bevágta utját. (Arany László bevezetése a HV. előtt. Ő valósította meg később e családi gyémántkiadást. — Az *Őszikékről* külön tanulmányt írt Péterfy Jenő. *Összegyűjtött Munkái*, I. kötet.)

A lepke. Első kézirata ceruzával, áthúzva. Elsőnek van beírva a kapcsos könyv *Uj Folyam*ába. Kelte mind a két helyen: *1877. júl. 3.* — (Az ÖK. 1894. kiadásában sajtóhiba a júl. 13.) — Nyomtatva először a *Magyar Bazár* Melléklapjában (szerk. Wohl Janka és Stephania) 1877. 1. sz. — Onnan átvette a *Pesti Napló*, 1878. jan. 1., és a *Vasárnapi Ujság*, 2. sz. — Az első kézirat a következőkben különbözik a kapcsos könyvétől:

12. sor: *A földbe uj tojást rak ott* —
14. sor: Pusztulna *egy uj* nemzedék —
22. sor: *föl sem vetem* —
33. sor: *Jövőm* pedig —
34. sor: *Már engem is* —

Ettől az első költeménytől fogva a költőt lépten-nyomon kíséri a halál gondolata.

Franciául: Polignac. Németül Dóczy.

Epilógus. A kapcsos könyvben. Alatta: *1877. júl. 6.* Egy tisztába írt példányát Fraknói Vilmos 1887-ben Zichy Gézának ajándékozta. — Nyomtatva először a *Budapesti Szemlé*ben (szerk. Gyulai Pál), 1878. 18. köt., 396. l. — Másodszor ÖM. — Harmadszor KK. 1894., némi csekély eltérésekkel, melyeket nyilván a költő maga tett.

10. sor: *finnyás* nővel — BSz.: cifra —
26. sor: *hír-név-* — BSz.: hirnév —
34. sor: Fölemészt — jav.: *Megemészt* — Szemle: *Megemészt* — későbbi kiadásokban: Fölemészt —
38. sor: Mily *kevés az, mit* — későbbi kiadásokban: Mily kevés, amit —
44. sor: *Reményétől* is —
48. sor: Kkv.: évről évre — ÖK.: évrül-évre —
52 sor: Kkv.: Benne én, és —
58. sor: *Egy* nyugalom — (az *Egy* aláhúzva) —
60. sor: már kinyitva — melléje írva: *végre* nyitva —

Babits Mihály fejtegette a *Nyugat* Arany-számában, 1917. márc. Kiemeli Babits a visszatérő képeket: a tüske közül szedett virágot s a rab madarat. — Sőt az emlékezés csupa régi képeket kelt föl. Az útfélen szakított kis virág ott van már a Petőfinek írt *Válasz*ban, mint szerény örömeinek

képe; címet, hirnevet oly kevésbe vesz, mint a *Csillaghulláskor*-versellxen; itt Nessus vérét említi, az *Artatlan dac*ban Dejaneira palástját; félbe maradt munkái máskor is nyugtalanították (Csaba *Előhangja: Bolond Istók*, II. 17.); a csöndes fészek az *Itthon*ra mutat vissza s a *Vágy*ra, a késő teljesülés *A rab gólya* képét idézi fel, most önmagára alkalmazva. Arany egész egyéniségét és költészetét e versből világítja meg Szeremley Barna *A. J. jelleme, Epilogusa tükrében.* — *Uránia*, (szerk. Klupathy Jenő és Szász Károly) V. évf. 1909. (Az első versszakok képe nem karlsbadi vagy Margit-szigeti benyomás, mint Babits írja; a szigeten akkor még nem robogtak kocsik. Az Andrássy-út és a pesti liget képe ez, mint az *Ének a pesti ligetről.)*

Hiába őrizte verseit elzárva a kapcsos könyvben, ha már Gyulai tudott róluk, meg is ostromolta a *Budapesti Szemle* érdekében. Ez volt egyike az első költeményeknek, melyek a kapcsos könyvből megjelentek. Megjelenésének előre híre ment. A *Vasárnapi Ujság* 1878. okt. 13. azt írta: «Arany Jánosról a *Fővárosi Lapok*ban a következő sorokat olvassuk: *Epilogus* c. költemény fog megjelenni a *Budapesti Szemle* legközelebbi kötetében, Arany Jánostól. Azzal a megjegyzéssel adta át Gyulai Pálnak, hogy ez az utolsó, amit életében kiad. Pedig, mint tudjuk, van még egy csomó kiadatlan költeménye, köztük vagy három ballada... Ezeket a nagy költő már hagyományoknak szánta. Ekkép azt kell kívánnunk, hogy minél később ismerje meg a közönség. De vajha jó egészség, jó kedv, jobb közviszonyok összeesküdnének, hogy a költőt szószegővé tegyék s ne utolsó költeménye legyen az *Epilogus*.» — A Vas. Ujs. okt. 29. sz.-ban a *Szemle* után közölte a költeményt.

Németül: Szemere: *Ung. Lyrik.*

Az elkésett. Az első kézirata *A lepke* hátlapján; benne van a kapcsos könyvben is; kelte mindkét helyen: *1877. júl. 7.* — Először a HV. közt.

Naturam furca expellas... Az első kézirat hasonmásban, rajzzal az ÖM. IX., kötetében, az eredeti kézirat a sokszorosításnál elveszett. — Be van írva a kapcsos könyvbe: *1877. júl. 9.* Nyomtatva először a HV.-ben, a KK. 1894-ből kimaradt így Riedl kiadásából is.

A cím a latin közmondás eleje: Naturam furca expellas, tamen usque recurret. Idézet, Horatius, Epist. lib. I. X. 24. sor. — »Hivatali ‚szabadságom' kezdetével... arra a gondolatra jöttem, hogy unalmas időm rövidítése, egyszersmind a helyzetemből folyó leverő gondok enyhítése végett ötleteimet jól-rosszul versbe foglaljam s így magamnak egy kis szellemi commotiót szerezzek.» (Gyulainak, 1877. okt. 22.)

Vásárban. Első kézirata egy keskeny papírszalagon volt; tisztázata a kapcsos könyvben, alatta: *1877. júl. 9.*; e lap hasonmása: Kéky Lajos: *A százéves Kisfaludy Társaság*, 507. l. — Nyomtatva először a *Vasárnapi Ujság*-ban, (szerk. Nagy Miklós, 1878. 9. sz., márc. 3. — A költeményre a lap külön kis cikkben hívta fel a figyelmet. «Az irodalom barátait alig örvendeztethetné meg jobban valami, mint az, hogy Arany János nagy költőnk, ki az évek oly hosszú során keresztül pihenteté lantját, újra megkezdi irodalmi munkásságát. — — — Szívességéből mi is abba a szerencsés helyzetbe jutottunk, hogy egy szép elégiai hangú költeményét közölhetjük...» — Ez években a lapok rendesen ilyen kísérettel közlik költeményeit. A »mező üde lelke» régi kedves kifejezése a költőnek, l. levelet Szilágyi Istvánhoz, 1857. dec. 3.

Tamburás öreg úr. Első kézirata ceruzával egy papírszalagon; be van írva a kapcsos könyvbe. Az évszám mindkettőn: *1877. júl. 12.* — Nyomtatásban először a HV. kötetében. Eltérések:

9. sor: Kézir: zene költő — Kkv.: zene-költő —
12. sor: Kézir: más *a* — Kkv. más a' —
28. sor: után a Kkv.-ben volt még egy vsz., erősen kitörölve; ennyit lehet belőle kivenni:

Majd bús hazafi panassza,
Hogy az idegent poklokra szalassza —
Hogy semmi jutalma igaz érzelemnek,
Hogy azoké a... akik tányért lesnek.

36. sor: Kézir: Szövege *bár cifra*, s — jav. és Kkv.: cikornyás —
41 sor.: Kézir: Kkv.: önkint *ujja*, — Kkv. jav.: hurja —
42. sor: Kézir. és Kkv.: *minthogy* le nem írja — Kkv. jav.: már ő —

Aranynak meglepő jártassága volt a zenében. «A zsoltárokat... emlékezetemet meghaladó idő előtt, hallásból már elsajátítottam.» — mondja önéletrajzában. A szalontai iskola énekkara eljárt temetésekre, énekelni (Ercsey: *A. J. életéből.* 4—5. l.). Maga beszélte Bartalusnak, mint próbált Kisújszállási tanítóskodása alatt Török Pál rektor zongorájának billentyűin kitapogatni egy-egy ismerős dallamot. A debreceni kollégium kántusa híres volt. Ő szívesen énekelgetett szép bariton hangján. Később Szalontán a zsoltárokat senki sem énekelte szebben. Nem egyszer mondta: «Beh édesen kiénekeltem magam, olyan étvágyam lesz, mint egy kántornak.» (Gyöngyösy L.: *A. J. életrajza*, 114. l.) Egy-egy dalt is eldúdolgatott, kedves nótája ez a dal volt: «A vasvári verebek — Sok malomba járnak...» Hallása, zenei érzéke segítette ritmus-érzékét a nemzeti versidom elvonásában. Értekezése tele van hangjegy-példákkal. Lírai verseiről, sőt balladái fogamzásáról is maga mondja: azok «dallamát hordtam már, mielőtt kifejlett eszmém lett volna — úgy, hogy a dallamból fejlődött mintegy a gondolat» (Szemere Pálnak, 1860.). Így magyarázza a népdalok születését is. Mint a *Koszorú* szerkesztője, megjegyzést tesz a lap zene-bírálójának. Bartalusnak, Wagner pesti hangversenyéről írt beszámolójára (1863. II. félév.). Ebből vita is támadt a *Zenészeti Lapok*kal (L. Haraszti Emil: *Wagner Richard Magyarországon.* 207. l., Lichtenberger Wagner-könyvének II. részében.) — 1870. az Országos Dalosegylet dalszöveg-pályázatán a bírálók egyike volt, a jelentést is ő írta. (Ábrányi Kornél: *A magyar zene a XIX. sz-ban.* — Bpest. 1900. — 601. l.) A hetvenes évek elején egyszer nevenapján felemlítette, hogy diák-korában tudott s talán még tudna is gitározni. Salamon szerzett neki egyet; később fia, Bartalus segítségével, egy jobbat. (A Salamonét Arany László özvegye a Kisf. Társ. ereklyetárába tette le. 1944-ben, az ostrom alatt, eltűnt.) Bartalus azt írja, hogy akármelyik népdalunkat rögtön el tudta játszani bármely hangnemben. (*A. J. dalai* bevezetésében.) Sok régen hallott népdalt lejegyzett diribdarab papírokra, melyeket ő maga vonalozott meg, kék plajbásszal. Bartalus megajándékozta *Magyar Orpheus*-ának (1869) egy példányával, ráírva: *A. J.-nak, baráti tisztelettel — Bartalus István.* — Arany sok megjegyzést tett e kötetben. Mikor Bartalus népdallamaink gyűjtésébe fogott, a költő százhárom népdal szövegét s dallamát írta le számára, 38 társasdalét, 8 kántáló dallamot és gyermek-réját. A *Magyar Népdalok Egyetemes Gyűjteményé*nek VII. kötetében 46 népdal alatt találni: Arany János *után.* Ez a kézirat Bartalus hagyatékából a budai tanító-képző könyvtárába került.

Maga is költött néhány dallamot. Ezeket a költő halála után kiadta Bartalus, bevezetéssel: *A. J. dalai.* Petőfi, Amadé és saját költeményeire.

Énekre és önálló zongorára feldolgozta Bartalus István. A képeket rajzolta Gyulai László. A tiszta jövedelem az Arany-szobor javára fordíttatik. Bpest, Révai Testvérek, 1884. A kiadottakon felül maradt Bartalusnál még 9. 1882-ben a párisi Magyar Egyesületben (dec. 21.) Bertha Sándor bemutatta Arany zeneszerzeményét *Zács Klára* balladájához. (*Nemzet*, 1882. dec. 27. — U.ezen számban Nagy József elmondja egy látogatását Aranynál, aki gitározott is neki.)

Arany életrajza, III., 328—331. l. Főkép pedig Papp Viktor *A. J. és a zene.* — a Kisfaludy Társ. *Évl.*, Új folyam, LIX. — 1933—36. — Németül Dóczy.

«A hazáról.» Az előbbivel egy lapon, azután a kapcsos könyvben. Kelte: *1877. júl. 12.* — Nyomtatásban a HV.-ben. — Az első kéziraton a 6—7. sor előbb így volt:

És üvölt az utca-gyermek
S vénasszony-had az ajtóban —

irónnal a mai szövegre javítva. — L. *Az 1869-i választásokról* c. rögtönzés jegyzetét. — Román ford.: Axente Banciu, *Tara barsai*, 1931.

Honnan és hová? Első kézirata egy papirszalagon volt, ceruzával. A cím alatt: — *Töredékből*; jeligéül: *Exegi monumentum.* — Másodszor a kapcsos könyvben. Itt a megjegyzések kitörölve. Kelte mindenütt *1877. júl. 14.* — Nyomtatásban csak a Hv. közölte. — Az első kéziraton a 4—5. sor előbb:

Lángra gyul s *ha tűz* barázdát
Irt meg, elszalad —

A 106. sor, I. Kézir.: *Hogy mint éltem s szenvedék.* A Kkv.-ben mindkét helyen a mai szöveg —; a lap szélén irónnal: *itt éltem* —

Irodalmunkban két nagyobb költemény szól ez örök kérdésről; egyik Csokonainál a *Lélek halhatatlanságáról* c. megrendelt halotti bucsuztató, vallástörténeti fejtegetés; másik Madáchnál *A halál költészete*, családi gyász keltette szemlélődés. A költemény végső szaka egyezik azzal, amit Tompának 1858. júl. 3-án írt: »..oly szépen elfelednek egy pár év alatt, hogy verseimet sem olvassák... még öt-hat év s az uj nemzedék nevemről is alig ismerend« — Ily eltérőn gondolkoztak a halhatatlanságról Petőfi és Arany.

Tengeri-hántás. Első kézirata (I.) mindössze az első 9 vsz.-ra terjedt. Címe: *A tengeri-fosztók.* — A kézírás az ötvenes évekre vall. Ezt a kéziratot Arany László id. Szinnyei Józsefnek ajándékozta, ő később fiának, Szinnyei Ferencnek adta. — Második kézirata (II.) kétrét hajtott negyedíven; az első 9 vsz. — a kézírás és a papir után ítélve — itt is az ötvenes évekre mutat, a többi irónnal, öregedő kézzel folytatva; ezen a cím: *Tengeri-hántás.* A kapcsos könyvbe ehhez jegyzetképen: *Kukorica-fosztás.* Alatta: *1877. júl. 14.*, a Kkv.-ben: *1877. júl. 15.* Először közölte az *Árvízkönyv Szeged javára*, kiadta a Kisf.-Társ. Irták a Társaság tagjai, szerk. Szász Károly, Budapest, 1880. — Másodszor ÖM. — Eltérések:

5. sor, I. és II.: *a szomszédság* — II. jav. és Kkv.: a tanyáknak —
7. sor, Nem is *illő* — jav.: illik —
8. sor, I.: *pirosat* lel — II. Kkv.: *piros csőt* —
10. sor, I.: Lakodalma(z) — kihúzva, — jav.: Lakodalma lesz az ősszel —
15. sor ,I.: *ahoz szokni* — II.: *beleszokni* —
17. sor, I.: fogas a szél — II.: *hideg* — Kkv.: fogas —
20. sor, I.: Puha *bőrén* — II.: lábán —
22. sor, I.: maga *melljes* — jav.: mellyes —

23. sor, I.: *Jön a hold is fel az égre* — II. Teli a hold, *buvik is már* — jav.: most buvik fel —
24. sor, *Árvízkv.* : hellyes —
25. sor, I.: *Tuba* Ferkó juhot *őrze* — II.: *Csaba* Ferkó — jav.: Tuba — őriz —
27. sor, I.: *olly* (egyik l irónnal áthúzva) —
29. sor, I.: *Aha! rókát hajt a Bodré!* — II.: *Csahol a Borz, valamit hajt* — utána: *Borz: kutya neve.* — Kkv.: Aha!, rókát hajt a Bodré! —
30. sor, II.: *Esztit* — jav.: Esztert —
31. sor, I.: *a* mezőre — II.: *ha* mezőre — jav.: a mezőre —
32. sor, I.: puha *(hant)* füvön — Kkv.: fűvön —
33. sor, I. és II.: *Mikor* álom — Kkv.: De ha —
35. sor, I. és II.: »irtást« — jegyzet: »*Irtvány föld, mely kukoricdval vettetik be s a közel erdők miatt ki van téve a vaddisznók pusztítdsának.* — Az Árvízkv.-ben és a Kkv.-ben jegyzet nélkül. —
37. sor, I.: gyolcs — II. és Kkv.: gyólcs —
40. sor, I.: Ha alusznak *(a)* más cselédek —
41. sor, II.: Soha *ennyi csillaghullást* — I. és Kkv.: Soha, mennyi csillag hull ma —
42. sor, I., II., Árvízkv.: *Ti leányok* — Kkv.: Ti, leányok, —
43. sor, I. és II.: *Csaba* Ferkó — I. jav. és Kkv.: Tuba —
45. sor: *Eszter* — jav.: *Eszti* — Kkv.: Eszter —
46. sor, I. és II.: sír-rí — Kkv.: sí-rí —
49. sor, I. és II.: *Szomoruan* — tébolyog — I. jav. és Kkv.: Szomorún jár —
51. sor, II.: *Beteg éjjel, — nappal bágyadt,* — jav.: I. Éje hosszu, napja bágyadt —
53. sor, II.: *(De)* Hadd suhogjon, aláhúzva, aztán ez törölve, de a szó idézőjelben — II.: Haj, az a *haj* hadd suhogjon — Kkv. De *suhogjon* az a munka! —
56. sor, II.: *Daru fecske* (kitörölve). Adony-hoz jegyzet: »*Egyik íly nevü helyre sincs különös célzás.*« — Az Árvízkv.-ben így: »*Minden helyi vonatkozás nélkül.*«
59. sor, II.: *Ez* a Lombár nagy kolompja — jav.: harangja — Kkv.: *Az* —
61. sor, II.: *visszak*erült sokára — Kkv.: haza —
65. sor, II.: *Vigye őrdög azt a baglyot!* — jav.: *No, megint ott kuvikol már* — Kkv.: Kuvikol már, az ebanyja! —
66. sor, Árvízkv.: »*Itt* nyugosznak — (aláhúzva) — Zichy Mihály szövegében: Itt nyugosz*nak* —
67. sor, II.: *Tuba* Ferkó *nem* — Árvízkv.: Maga Ferkó *sem* — Kkv.: nem — ÖM.: nem —
68. sor, II.: *Aludva is* — jav.: *Almában* — Árvízkv., Kkv.: Behunyt szemmel —
69. sor, Árvízkv.: nagyfel — Kkv.: nagy-fenn —
71. sor, II. és Árvízkv.: Ne aludj, *te,* — Kkv.: hé! —
76. sor, II.: *Nagy szédülés utoléri* — jav.: Feje szédül: mi nem éri —
77. sor, II.: *Úti már otthon az éjfélt* — jav.: Tizenkettőt ver Adonyban
80. sor, II.: *A leányok elfeküsznek csuhában* — jav.: Összebúnak a leányok — Kkv.: (irónnal) *lefeküsznek* — Jegyzet: »Csuha: a tengeri lehántott haja.« —
81. sor, II.: Odafent — jav.: Magasan —
84. sor, II.: *átkelőben* — Kkv.: eltünőben —

E ballada tárgyát a költő régóta hordta magában, talán még régebben, mint az ötvenes évekbeli töredék mutatja. Riedl Frigyes Aranyról szóló könyvének már első kiadásában (1887. 227. l.) a költőnek fiatalkori prózai elbeszélésére vezette vissza: *Egy egyszerű beszélyke.* — *Életképek, 1846.* Mráz Elek (A rozsnyói ág. hitv. főgimn. *Értesítője,* 1893—94. évről) és Kardos Albert *(Eph K.,* 1895., 853—55. l.) nem találnak elég alapot párhuzamra. A külvilág folytonos bekapcsolódására Riedl Turgenyev egyik elbeszélését szinte Arany mintájának nézte. (Riedl: *Arany és Turgenyev.* — *It.* 1918. 1—5. l. Az elbeszélés: *Bjezsin rétje, Egy vadász iratai* c. kötetben, oroszul 1852-ben jelent meg, magyarul csak 1885-ben, Csopey László fordításában, az Olcsó Könyvtárban.) A légben úszó zenészek káprázata előfordul *Az elveszett alkotmány*ban is, az V. ének elején. Ez a babona ma is él Szalontán. (L. Szendrey Zsigmond, *It.* 1915. 150. l.)

Amint a kapcsos könyvnek híre ment, szerkesztők és irodalmi társaságok ostromolni kezdték a költőt. Midőn 1878. febr. a *Telemre hívás*-t a Kisfaludy Társaságban felolvasták, a társaság tagjai felkeresték a költőt. Épen nála volt a Petőfi-Társaság küldöttsége, a tiszteleti tagság oklevelét átadni, köztük Váradi Antal, egy tervezett Szigligeti-Album szerkesztője, ebbe kért kéziratot a költőtől. Mint a *Pesti Napló* írja, (1878. febr. 11.), Arany íróasztalából egy hosszabb költeményt vett ki s néhány apróbb javítást téve rajta, átnyujtotta Váradinak. A költemény címe: Tengeri hántás... A virtuozitás netovábbja. E látvány úgy hatott a küldöttség tagjaira, mintha hirtelen egy rejtett bánya kincseire bukkant volna.«

Németül: Szekula Gyula, *Pester Lloyd* 1907. 220. sz.; Gragger-Lüdeke. — Olaszul: Sirola. — Svédül: Cálmán Pándy: *Ungersk Dikt,* 1944.

Zene: Lányi Ernő.

Az ünneprontók. Első kézirata félbehajtott negyedíven volt, az első három vsz. tintával, az ötvenes évekre való írással, a többi ceruzával, a cím alatt: *Legenda.* Végén: *1877. júl. 21.* Dátuma a kapcsos könyvben ugyanez. Nyomtatva először a HV. közt. Eltérések:

1. sor, Kézir.: Csendűlt —
2. sor, Kézir.: *Zengve*-búgva — Kkv.: Csengve, —
10. sor, Kézir.: *menny s föld* megülik — jav.: irónnal: *fenn* s *lenn* — Kkv.: fent s lent —
13. sor, Kézir.: *De mi bősz riadás* — jav.: De mi réjja riad —
12. sor, Kézir.: *Zsuzsi nem mén, hagyj most neki békét* — Kkv.: A Zsuzska maradjon, hagyj neki békét —
26. sor, Kézir.: *nyulga* — jav.: sanda —
37. sor, Kézir.: *rút* szája — jav.: fél szája —
40—41. sor, Kézir.:
Azután sebesebb lesz, meg sebesebb,
A nóta, a tánc is, utána hevesb —
jav.: a mai szövegre —
56. sor, Kézir.: *ütöm* — jav.: dobom — Kkv.-ben a lap szélén elmosódott javítás nyoma; — a sorban: e *vas*villát — ÖM: itt ez a villa —
63. sor, Kézir.: *Kezöket nyujtják is epedve* — jav.: Nyujtják kezöket nagy-epedve —

Duhaj ünneprontók bünhödése széltében elterjedt legenda-tárgy. Az egyház az első századokban megtűrte a táncot a templom közelében, mint ma is a búcsúsoknál, de mikor elfajult, dekrétumokkal üldözte, a vallásos nép képzelete pedig mondákban festette ki büntetését. Az ünnepet hol munkával szegik meg, ilyen népi változatot ismertetett Tolnai Vilmos

Felsőbánya vidékéről (*Ethn.* 1903. 159. l. ilyen Tompánál: *Az ünneprontók)*, hol kártya vagy egyéb játékkal. (Versényi György: *A körmöci bányavárról.* — *Ethn.* 1890. 335—345. l.) Számos külföldi változatát ismertetik Katona Lajos *(EphK.*, 1899.) és Binder Jenő *(Párhuzamok Aranyhoz.* II. *Ephk.*, 1900. 17—25. l. — Balogh József: *Budapesti Szemle*, 1924. 197 kötet, u. a.: *Az ünneprontók.* — *Népélet*, 1925. 62. l. Binderhez pótlékot közölt Katona Lajos (*EPhK.*, 1900. 421—422. l.) Katona a csodának magyarnyelvű följegyzését is közölte, Taxonyi János jezsuita munkájából: Az emberek erköltseinek és az Isten igazságának tüköre. (Győr, 1740. II. 1743., többször is, Pozsonyban és Pesten.) Taxonyiból papjaink sűrűn idézgettek példákat. (Katona Lajos *Ethn.* 1900. 297. s köv. l. A latin szöveg: *Ethn.* 1901. 87—89. l.) — A mondának Katona Lajos magyarnyelvű verses alakját is ismertette, a *Cesky Lid* (Cseh nép) c. néprajzi folyóiratban (1900. 385—390. l.), mert ez eset színhelye a csehországi Virim. A szerkesztő, Zibrt, viszont egy ujabbkori trencsénmegyei változatra mutatott rá. Katona a magyar verset közölte a Nemzeti Muzeum ponyvairodalmi gyüjteményéből (*Ethn.* 1900.). A nyomtatvány négy levélből áll. Címe: *Egy rettenetes, iszonyu és hallatlan lett dolog, valamelly zabolátlan tántzolókról*, kiket az Uristen ebben az az 1753. esztendőben Virim csehországi városban meg-büntetett, másoknak megintésére és példájára elő-adatott. Nyomtattatott 1764. esztendőben. Címlapján nincs kép. Harminchárom vsz.-ból áll. Tartalma a főbb pontokban — szószerint idézve — ez:

5. Történt Virimben nagy dolog —
8. Tíz Leányok, hat Legények, ezt mondották ők szegények, még befognak harangozni, addig menjünk mulatozni —
9. Mindjárt a kortsmára mentek — — pálinkát ittak, ugráltak —
10. Kortsmáros őket intette —
16. Musikásokért küldöttek, hogy vigan vonnák nékiek —
19. Szüléik a kortsomára értük mentek nemsokára — — (A pap arra ment a szentséggel, beteghez. Mások letérdepeltek, ők csak táncoltak tovább.)
22. A szegény öreg szüléik sirással igy szóllnak nékik: Mind örökké tántzoljatok, Óh, ti átkozott magzatok —
23. Négy leányok Istent féltek, szüléikkel hazamentek.
24. Musikusok tántzot vonnak, ők még mostan is tántzolnak —
25. A vér lábokból foly tántztól, véres a föld ő sarkoktól —
27. Szakadoznak a ruhájok, börtől üres kezek, talpok —
31. Rut tántzokért érdemlették, eztet büntetésül vették —

E ponyvahistóriának egy másik példánya (évszám nélkül, — címlapján kép: három táncoló pár, egy hegedűs, egy klarinétos) megfordult Majláth Béla kezén, mikor a ponyvairodalom termékeit kutatta. Szilágyi István mutatta neki azzal, hogy elküldte Arany Jánosnak, aki vissza is juttatta. Majláth lemásolta a szöveget és megmutatta Zlinszkynek, aki abban e ballada forrására ismert. Le is nyomatta, mai helyesírással *(Arany ballada-forrásai.* — *IK.* 1900. 283—285. l.) Arany elhagyja a beteghez menő papot, magát az ördögöt teszi meg muzsikusnak (a külföldi változatok egynémelyikében is így van). E ponton Balogh József a költő Burns-fordításaira gondolt *(Az ördög elvitte a fináncot:* Jött az ördög muzsikaszóval; *Kóbor Tamás*-ban: Sátán bácsi, övé a muzsikás szerep.) Uj nála a duda is; Balogh céloz rá, hogy ennek széléből árad a forgatag. — — Néhány külföldi változatban kővé-válás a büntetés, a Tolnai-félében is, meg Tompánál az *Ünneprontók*ban. Arany tartott a természetes következésre, hogy a bűn önnön túlsága által bünhődik. Tompa kötetében *A légkő* regéje végére, hol az anyjok emlékéről megfeledkező lányokat meteor sujtja, odaírta: »*A bűnből nem következik épen ez a büntetés.*«

A fő esemény s több vonása népmesékben is előfordul; halálig táncoltatás — a szerelmes legény bosszujából — Erdélyinél (III. 153. l.), való esetre hivatkozva; Papp Gyulánál *(Palóc népköltemények*, 10—15. l.); Arany László—Gyulai Pál gyüjteményében (I. 53. és 54. sz.); Kálmánynál egyikben maga az ördög hívja táncra a lányt *(Szeged népe*, II. 1. sz.); másik — hiányos — alak *Koszorúk*, II. 64., 65. l. az előbbit Szász Károly fel is dolgozta s erről Arany megemlékezett bírálatában. Az ördög alakja egyezik a népi képzelettel. (Szarv: Ipolyi 49. l.; kénkőpára-: Zrinyinél I. 20.

A 31. sorban *jebuzéus* szitkozódó gúnynév. A Jebuzéusok Jeruzsálem pogány őslakói voltak. Arany is pogány értelemben veszi. (Pollák Miksa: *Arany János és a biblia*, 187—188. l.)

Riedl megjegyezte, hogy e ballada a csoportos őrültség egy fajtáját állítja elénk, aminők a középkorban járványosan pusztítottak *(Arany János*, harmadik kiadás, 162.l.). *Shakespeare és a magyar irodalom* c. tanulmányában hozzáteszi, hogy ilyen tömeges őrültségre Shakespearenél nincsen példa.

Fordítások: Németül Lindner Ernő: *Ung. Revue*, 1881; *Ldm Frigyes: Nord und Süd*, 1818., és *Neues Sonntagblatt*, 1937.; Gragger-Lüdeke. — Olaszul: Sirola.

Szimfónikus zenét írt hozzá Buttykay Ákos, előadta a Budapesti Filharmonikus Társaság. Erről *Uj Idők*, 1905. 5. sz.

Mária! bűneid meg vannak bocsátva. Beírva a kapcsos könyvbe: *1877. júl. 22.* Volt egy másik kézirata is, azon *Szivmorál* a címe, hasonmása a HV. kötetében. Itt a középső két vsz. egybe van írva, a 11. sorban alá van húzva a *gyönge* szó, a Kkv.-ben a 12. sorban ez: *Hozzá romlott.* — Az utolsó sorok olvashatatlan régi sorok fölött. Nyomtatva először a HV.közt.

Mindvégig. A kapcsos könyvben, *1877. júl. 24.* A 21. sor fölött irónnal: *(sem mulat, időz, kerül.)*. — Először a *Budapesti Szemle* közölte, 1877. 49. köt., 121. sz. (Az *Intés* c.-vel együtt.) Másodszor a HV. — E vers kezdő sorait idézi Tóth Endrének: »...ideírom buzdításul egyik kéziratban levő ‚savanyú' versem kezdő sorait« ...s a harmadik sorhoz: »Ha jő a halál« — odaírja: »ez csak nekem szól.« (1879. dec. 9.).

Franciául: Polignac.

A **régi panasz.** Első kéziratán az első három vsz. tintával volt, a többi irónnal. Kelte itt és a kapcsos könyvben egyformán: *1877. júl. 26.* — Nyomtatásban először a HV. közt. Az első kéziraton a 3. vsz. előbb így volt:

Haj! tudom, de bánatomon
Nem (könnyít) enyhít a társaság
Mert anyától kik megfosztva,
Több gyerek közt nincs megosztva —
Mindre jut egy árvaság.

A lap szélén: *Több gyerekre nem megosztva—*
Fejenként jut árvaság.

(Ez után irónnal a kiforrott mai szöveg.)

A 4. vsz. 3. sorához a kézirati lapon: »*Enyhős vizet mond a nép*«. Az utolsó vsz. a kéziratlapon így volt:

Még talán jobb, már ha vesznünk
Áll a végzet könyvében —
Hogy a világ ránk omoljon,
Külerőszak elsodorjon:
Mint rohadnunk idebenn.

A Kkv.-ben is ez lehetett először beírva; alatta irónnal, kitörölve, a mai szöveg; a régebbi versszak fölé külön papíron ráragasztva a mai szöveg, a 4—5. sor mellett még kivehető a régi szöveg javítása:

Mint hogy élve, s levőfélbe,
Elrohadjunk —

Ez Arany ezen korbeli politikai nézeteinek foglalata, ilyen verselnek törzse. Előbb csak apró, epigrammaszerű versekben szólalt meg gúnyja, keserűsége. *(Mondacsok.)*. Ebben a versben öntötte ki erősebben fájdalmát a remények meghiusulásán, vádját a multak bűneire (1—2. vsz.), elkeseredését az 1867. után hatalomra jutott osztályok mohó önzése, ‚koncéhsége (6. vsz.) miatt, lenézését a lármás szájhősök ellen (7. vsz.), aggodalmát a ‚belső rothadás' láttán (8. vsz.). Látja a felhőket a láthatáron is, a határaink közelében folyó orosz-török háborút. (L. a *Plevna* költ. jegyzetét.)

Rangos koldus. A kapcsos könyvben; kelte: *1877. júl. 27.* — Kiadva először a HV.-ben.

A kéziraton a 23. sor mellett, a lap szélén:

Ezer % vár az égből.

A negyedik vsz. után még ez következett, áthúzva:

»Tessék!... Egy szivar?...« »Miláresz?,
Mert olcsóbbat nem szivok,
Azt is csak, mióta esnek
A külföldi papirok.«
»Itt talán a pamlagon jobb...«
Elfogadja, s hogy beszél!
(Pepi báró, Aladár grófj —
Tőle jöttem) — mint a szél.

Az 5. vsz. 1—4. sora előbb az 5—8. sor volt, az 5—8. volt a strófa első fele; irónjel cserélte fel őket.

41. sor: *Végre* ívet — jav.: Erre ívet —

A 7. versszak után volt még egy kitörölt strófa:

»Noblesse oblige«, kell fehér ing,
És ha jön a holt saison,
Egy kis fürdő, mert szokásim
Én már fel nem áldozom.
Rangbelimtől úgy se' kérek:
A lateiner hogyha vét
Pár ötöst, a társaságban
Megemlítem a nevét.
59—60.: *»Itt van,« mondod fanyalogva,*
»Pár ötös helyt egy tizes«.
63—64.: Ő örül, hogy *mégsem* épen
Fuccsba ment a sok beszéd.

A lap szélén: — *a népkonyhán Meglesz már ma az ebéd.*

Egy nagyvárosi újabbkori tipus rajza. Erről az elszaporodott tipusról írta Csiky Gergely a *Proletárok* c. szinművét, 1880. Ez elnevezés akkor mást jelentett, mint ma: a maga osztályából kicsúszott ekzisztenciát. Franciára a darabot *Declassés* címen fordították. (Galamb Sándor: *A magyar dráma története*, II. 7. l.) Efajta úrí kéregetőkről volt szó Arany

*Koszorú*jában (1863. II. félév, júl. 26.). Hugo Victor életrajzát ismertetve, melyet részben Hugo maga mondott tollba, részben felesége írt *(Victor Hugo raconté par un témoin de sa vie)* közölt a lap egy részletet Chateaubriand örökös adakozása és pénzzavaráról. »Szobájában mindig volt a kandalló párkányán néhány kupac ötfrankos, majd minden percben bejött a szolga, hozván kolduló leveleket igazi, vagy álemigránsoktól, vendéeiektől, Lajos-lovagoktól, stb. Ilyenkor odanyult a pénz-csomókhoz... — George Sand önéletírásában emlegeti a koldus-hadat, mely híres írókat meg szokott rohanni... Egy ily előkelő s büszke gyüjtő-asszonyság egyszer oly módon rohanta meg Hugó Victort, hogy kénytelen volt ily választ adni neki:

Voici vos vingt francs, comtesse,
Quoique' on puisse, en verité,
Manquer à la charité,
Qui manque à la politesse. —"

Már ez a cikk segített megnyitni Arany szemét e járvány iránt. Ez ismertetés alatt az Y Aranyra vall. (Igy veszi Trencsény Károly is: *A. J. lappangó írásai. — IK.*, 1930. 259. l.) — E jellemképet tárgyi és nyelvi magyarázatokkal kísérte R. Vozáry Gyula, a munkácsi áll. főgimn. 1902—03. évi *Értesítő*jében.

Növünk együtt. A kapcsos könyvben ezzel a felírással: *Cím nélkül. — 1877. júl. 30.* — Nyomtatásban először a HV. kötetében. — A költő többször is leírta némelyik költeményét; kellett lenni egy olyan kéziratnak, melyről Arany László a mai címet vette. A Kkv.-ben a 3. sorban: *Egy van még, egy* — ceruzával kijavítva: De van még egy — A költő unokájáról, Szél Piroskáról szól, aki akkor 12 éves kislány. Benne a költő mintegy elhalt leányát látta megifjodva. Ercsey a tanuja, hogy a vígkedélyű gyermek gyakran felvidítá az őt hőn szerető nagyapát, s midőn néha egyes csinyjeiért a hozzá szigorúbb, de különben szintoly nagy szeretettel viseltetett nagymama vagy a rokonok rendre utasították, vagy megpirongatták, mindig a nagyapa vette, szelid komolysággal, pártfogás alá, mondván:, ne bántsátok a szegény árvát'. *(A. J. életéből*, 183—4. l.).

Éjféli párbaj. E költeménynek — Arany szavával — ‚egész fogantása' feltárul. Első terve egy rövid feljegyzés volt, prózában: »*Párbaj. Két jó barát. Az elsőnek (kedvesét) hitvesét elszereti a másik. Megvínak. (Az első) A férj elesik. A második összekel a nővel. A menyegzői ágy előtt megjelen a törvényes férj. Párbajra hívja. Kimegy, — vínak, — vínak mindég. A második meg van őrülve.*« — (Utána kék plajbásszal: *Kidolgoztam.)*

Ugyanezen lapon irónnal még ennyi:

Bende vitéz lakodalmát lakja,
Ma van épen a vigalom napja,
Szól a zene, tárogató harsan,
Pereg a tánc, — ifju, leány — gyorsan.

Ugyanez még egyszer Pósa vitéz névvel, az Ariosto-fordítás hátán, irónnal. — Azután egy 1857-ből való színlap hátán ezek a sorok:

A párbaj.

Bende vitéz lakodalmát lakja,
Ma van épen a vigalom napja.
Szól a zene, tárogató ujjong,
(Oszlik, foszlik a keserü búgond.)
Messze riad a fekete búgond.

Bende vitéz éjjeli magányban
Pihen is már tiszta selyem ágyban,
Hattyu-kebel dobogását (pihegését) hallja,
Hattyu-kebel puha feje-alja.

Volt az egésznek is egy kézirata, keskeny papirlapon, ceruzával, *Éjféli párbaj* címmel, a cím alatt: *Ballada;* kitörölve; helyében: *Kisértetes história.* A kapcsos könyvben a cím alatt irónnal: *Ballada, vagy legalább afféle kisértetes história. — 1877. júl. 31.* — Oda van írva még: »Egy tiszta példányát margitszigeti szobámból — ellopta valami ismeretlen tisztelőm.«

Felolvasta Szász Károly a Kisfaludy-Társ. közülésén, 1880. febr. 8.-án, »általános feszültség közben«, mint a *Pesti Napló* írta (febr. 9.); az egész költeményt is közli. — Megjelent a Kisfaludy-Társ. *Évlapjai*ban is, Uj Folyam, XV. 1879—80. — Harmadjára ÖM. I. kötet. Eltérések:

1. sor, Kézir.: *Csorna* vitéz — jav.: Bende —
5. sor, Kézir.: »*Ma* utolsó! — jav.: Ez —
6—7. sor, Kézir.: *(édes)eper ajkat — (Szakitani)* — jav.: Szedegetni készül —
11. sor, Kézir., Kkv.: S ím, lovag — Évlapok: S im lovag —
13. sor, Kézir.: *fényt ereget* — Kkv.: *fényt er...* jav.: kék lángot vet
15. sor, Kkv.: *ujra* (aláhúzva) — Évl.: nincs dőlt betűkkel —
18. sor, Kézir.: *Nosza,* páncélt *(végy)* ölts *magadra* — jav.: Haha páncélt a nyakadba! —
19. sor, Kézir.: *Most* (aláhúzva) *ne számits szolgahadra* — jav.: Most ne remélj szolgahadba' — Évl.: a *most* nincs kiemelve —
22. sor, Kézir., Kkv.: *Kardot elő,* — Kkv. jav.: Nosza kardot —
23. sor, Kkv.: *érted!* Évl.: *értted* — HV.: érted —
26. sor, Kézir.: *Harci robaj, kard pönögés* — jav.: *szablya-döfés* — jav.: Harcrobaj is, csengő paizs —
32. sor, Kézir.: *Bende* vitézt — jav.: Férje urát —
33. sor, Kézir.: *Reggelig* — jav.: Hajnalig —
38. sor, Kézir.: *folyik a tánc, a bor*: — jav. borba fuladt e nap —
41—42. sor, Kézir.: *Szép ara meg elképedve — Tünelődik: »boldog Isten«* — Évl.: a mai szöveg —
43. sor, Kézir.: *Estefele Bende halott-részeg* — jav.: Este hamar az urok földrészeg —
46. sor, Kézir.: *De a titkán ki hogy adjon?* — Kkv.: De hogy titkán ki ne adjon —
59. sor, Kézir.: *csak délfele ébred* — Kkv., Évl.: Délfele ha ébred —
62—63. sor, Kézir.: *Gyere gazda, téged várunk — Éhen az ebédre* — Kkv.: a mai szöveg —
73. sor, Kézir.: *Szép menyasszony ott ül feketébe* — jav.: Bende konok, a menyasszony gyászba —
79. sor, Kézir. Bende *kiált* — jav.: kacag —
80. sor, Kézir.: *Ágyba siet* — Kkv.: Siet is be —
81. sor, Kézir.: *Mire ajkát csucsoritja* — jav.: Mikor ágyasházát nyitja —
87. sor, Kézir.: *(Gyere, vijjunk!) (Vini velem!)* Vini ma még —
91. sor, Kézir.: *Bűneit magában* — Kkv., Évl.: Bűnét e világban! —
101. sor, Kézir.: *nem megy haza többé* — sem eladó többé —
104. sor, Kézir.: *végy fel* — Kkv.: vígy el —
105. sor, Kézir.: *Hajadoni* — Kkv., Évl.: Jegyesei —

E ballada csíráját Elek Oszkár egy skót népballadában kereste. Hasonló rém-balladáknak nálunk is volt divatjuk: ilyen Vörösmartynál *Az özvegy*, Madáchnál a *Wampir*.

Németül: Dóczy; Bruck; Gragger-Lüdeke; Szekula Gyula: *Pester Lloyd*, 1907. 220. sz., Lindner Ernő: *Literarische Berichte aus Ung.*, 1880. — Angolul: Loew: *Gems, Magyar Songs, Magyar Poetry, John Arany.*

Zene: Zichy Géza. L.: *A cél.* 1911. dec. 20. — Köveskuthy, op. 58.

Öreg pincér. A kapcsos könyvben. Alatta: *1877. aug. 2.* — Utolsó két vszaka az 1877. évi orosz-török háború térképének hátán, mely a *Hon* mellékletéül jelent meg. Itt a 46. sorban: *szegeletben*; a 48. sorban: *Hadd üljön előbb*; a 49. sorban: *annyiba vesznek* —. (Közölte Debreczeni Ferenc, *IK.* 1923. 89. l.) A Kkv.-beli eltérések:

19. sor, Vált oda — (Zárójelbe téve; mellette *kanalat*, aztán e módosítás kitörölve.) —

23—24. sor: *Nem mint azok a csunya dandyk,*
S hozzáteszi: Küsse die Händ ich —

Az utolsó előtti vsz. a Kkv.-ben a lap szélén keresztbe írva. A költő a szigeten a Nagyszállodában lakott, ebédelni a nagyvendéglőbe járt; a terraszon a sarokban, a fal tövében, volt rendes asztala, szélvédett helyen.

A tölgyek alatt. Első kézirata egy levélpapír féloldalán, ceruzával, második a kapcsos könyvben: *1877. aug. 5.* Először közölte a *Budapesti Szemle* (szerk. Gyulai Pál), 1878. jan., 16. köt. — Onnan több lap átvette; — azután az ÖM. I. kötetében. — Eltérések az első kéziraton:

6. sor, Kézir.: *Áthéklik* — *(Tördelve)* »Áttörve« az égbolt —
8. sor, Kézir.: *Vegyes* — Kkv.: Vegyül —
14. sor, Kézir.: *Derekát* — jav.: Sudarát —
20. sor, Kézir.: *Fesziténk ki* — Kkv.: Kifesziténk —
24. sor, Kézir.: *Hazdig* — Kkv. Haza már —
34. sor, Kézir.: *Ahol éltem*, jártam — Kkv.: Valamerre —
42. sor, Kézir.: *Estenden* — jav.: *Mély csendben* — Kkv.: Még most is —
47. sor, Kézir.: *Óda most*, gyerekek — jav.: Hajrá —
53. sor, Kézir.: Felhők *tüze lobban* — jav.: szeme rebben —
58. sor, Kézir.: *Óhajtok aludni* — jav.: *Vágyném* lenyugodni — Kkv.: Vágynám —
62. sor, Kézir.: *A pihenő hely* — jav.: *A temető* — Kkv.: A pihenő hely —

Séta közben a költő örömest üldögélt a lakásához közel eső tölgyberekben, a romok közelében, félre a jártabb utaktól. Ma e ligetben a költő mellszobra áll, Strobl Alajos műve. — Ez volt az első költemény, mely a kapcsos könyvből, Gyulai sürgetésére, napvilágot látott. »Gyere és... válasszunk együtt a januári számra egy darabot« — írta neki a költő, mikor a szigetről hazatért és kapcsos könyvét egyelőre félre tette (1877. okt. 22.). Alig jelent meg a vers a *Szemle* januári számában egy ismeretlen »műitész« kivágta valamelyik napilapból; mint valami iskolai gyakorlatban, kék plajbásszal aláhuzgálta, amit hibának tartott, (csaknem minden költői szépséget) s egy gáncsoló verses levéllel elküldte a költőnek. Arany azon melegében kiöntötte felháborodását. A vers szemére vetette »Korpát vegyítettél össze a lánglisztteI.« Ehhez odaírta a levél aljára:

Meglehet, úgy is van, De hisz, a patvarba!
Annyi lángliszt közé egy gyüszűnyi korpa!
Nem az a baj, hanem, ha oly rég nem tettem,
Most a korpa közé minek elegyedtem.

A 6. vsz. e sorához pedig: »Hagyjunk fel a Pindusz meredek ormával« ezt vetette oda

Tudtam én előre, hogy evvel így járok,
Hogy utamat állják pinduszi betyárok;
Elismerik: h a j d a n hogy voltam valami!
De m a nem engednek helyet szorítani.

Az egész gúnyvers végére pedig:

Ez nem jó-akarat, vagy hozzá-nem-tudás,
Beteg oroszlánynak volt szánva e rugás,
Ki, bár nem oroszlány, csak másforma beteg:
Bír mondani annyit: »én ilyet megvetek«.

Ez alá még odaírta: »*Pályám kezdetén is ebben a formában kaptam verset. Az név-aláírással volt (Petőfi Sándor): ez névtelen. Elteszem emlékül. Budapest, 1878. január* 2.-án, *Arany János.*« — A levél és a vers szerzője Riedl szerint (*Arany János* könyvének Függelékében) Sárváry Antal volt, kinek nevét csak erről ismeri az irodalom története. Riedl tudomását tartja fenn Soós Margitnak Tolnai Vilmos vezetése alatt készült dolgozata: *A. J. irodalmi ellenzéke*, — Pécs. 1933. a Pécsi Egyetem magyar intézetében készült dolgozat. *It.* 1933. 214. l. Később Arany egy pompás gúnyversben (»*Tölgyek alatt.*«) sorról-sorra visszavágott a lekéztetésre. — Volt a költő megszólalásának más visszhangja is, mely örömmel üdvözölte. Pap Kálmán: *Arany Jánosnak, midőn hosszas hallgatása után ‚A tölgyek alatt' c. költeményét közrebocsátotta*, — (*Tábortüzek.* kötet, 1880. — Igmándy Miklós: *Arany* — (*Költemények*, Debrecen, 1883.) — Tölgyeit több vers emlegeti. Buday László: *Arany János tölgyei.* — (*Versek*, 1894.) — Bartók Lajos; *Mit suttognak a Margit-szigeti tölgyek?* (*Arany temetésekor.* — (*Újabb költ.*, 1883.) Radó Antal: *Tasso tölgye.* — (*Római ritmusok*, 1906.) — Erdélyi Zoltán, Hargitai Tihamér, Kiss József verseiben feltünt célzásokat is említi Baross Gyula: *Egy költemény verses visszhangja.* — *BSZ.*, 1922. 191. köt.

Kozmopolita költészet. Első kézirata egy papírszeleten volt, másik oldalán a *Vándor cipó* első fogalmazása. Címe itt: *Csak itthon.* — Ez áthúzva. Fölötte: »*Világköltészet*«. — A kapcsos könyvben: *Kosmopolita költészet.* Mindkét kéziraton: *1877. aug. 8.* — Kiadva először a *Fővárosi Lapok*ban (szerk. Vadnai Károly), 1878. 148. sz. — Másodszor az ÖM. első kötetében. — Eltérések:

11. sor, Kézir.: *hord vagy elmos* — jav.: mindent elmos —
13. sor, Kkv.: *kis* fajban — nincs aláhúzva —
16. sor, Kézir.: *Többre* vágyni — jav.: Mert kivágyni —
19. sor, Kkv.: szélről, irónnal: *Törpe-érdem* —
23. sor, Kézir.: *Szűk nekünk* — jav.: Nem férünk —
39. sor, Kézir.: *S mint tükörből* — jav.: Mind tükör volt —
40. sor, Kézir.: *Tünt fel nemzet és* haza — Kkv.: Tünt nekem föl nép s haza —
42. sor, Kézir.: *Népek, fajok* — jav.: Sujtott népek —
46. sor, Kézir.: Vélsz *egén borulni el* — Kkv.: *egén már tűnni fel* — jav.: Vélsz a honra —
51. sor, Kézir.: *Dicsőitném* Homérosszal — Kkv.: Zenghetném még —

53—56. sor, Kézir.: *De legyek, ha felzúg vésze,*
Hunyó nép közt Ossián,
(Mint mind a világ zenésze)
Inkább, mint a más zenésze,
Kosmopolita cigány. —

Az 54. sor szélén a Kkv.: szélén. irónnal: Bármily törpe —
Az 55. sor mellett tintával: »*Az eredeti konceptus: ...hogysem fajtám korcsa*
Kosmopolita cigány.«

Megismétlése *A költő hazája* c. régebbi (1851.) költeménynek, a költészet nemzeti hivatásáról. Irodalmunkban a regényes elem kapott lábra. Az új-romantikus drámák — Shakespeare regényes szinműveinek példájára— mesebeli országokban, időtlen időkben csodálatos történeteket költöttek, fantasztikus nevű és lelkületű személyekkel. Rákosi Jenő *Aesopus*a (1866.) és *A szerelem iskolája* (1874.) voltak az úttörők, meg Dóczy *Csók*ja (1879.). A kritikában Gyulai Pál keményen kikelt e divat ellen, melynek azt is szemére vetette: »a hóbortosság bizonyos kultusza arra készti a költőt, hogy lehetetlen erényeket és bűnöket rajzoljon.« Ezért ítélte el Vajda Jánosnak *Alfréd regénye* (1877.) c. művét, Bulla *Tündérövét*, Koroda Pál költői elbeszéléseit. *(Újabb költői beszélyek.* — *BSZ.*, 1877.) Az irányt, Arany szavával, ‚kozmopolita szellemnek' nevezte, Szigligeti fölött tartott emlékbeszédében, 1878. — *A tölgyek alatt* megjelenése után több szerkesztő kopogtatott Aranynál, köztük Vadnai Károly, előbb levélben, utóbb személyesen (l. vezércikkét a *Fővárosi Lapok*ban, 1882. okt. 24.). A költő végül azzal búcsúzott látogatójától: »Akad tán, ami, ha nem jó is, de hasznos lehet, feltéve, hogy meghallgatják.« Hetek multán e költeményt küldte Vadnainak. Levelében megírta, hogy a vers már megvolt, mikor Vadnai meglátogatta, »de nem adtam oda, mert akkori ‚diadalaim' közepett nem akartam oly hangot hallatni, melyet az érdekeltek kihívónak, támadónak vehettek volna. — Azt hiszem, a költészet nemzetiessége mellett kötelesség s legillőbb felszólalni nekem, ki még ez irány utolsó mohikánjakép a földön járok.« (Az egész levelet s Vadnai válaszát l. a Levelezésben. — Továbbá Dr. P. J.: *A. J. pár év előtti szózata a magyar költőkhöz.* — *Egyetértés*, 1882. 294. sz.) — Arany e föllépését Gyulai Pál az ősz Toldi bajviadalához hasonlította az ország címeréért. (Emlékbeszédében.) Az 5. sorban »két világ csodája« arra vonatkozik, hogy a *Revue Des Deux Mondes* 1860. évi szeptemberi száma Saint-René Taillandier tollából ismertetést közölt *Toldi*ról s *Murány ostromá*ról, mindkettőt semmibe véve. (Tóth Béla: *Arany párisi censora.* — *Széphalom*, 1929. Kasza György: *A. J. és a francia irodalom.* Pécs, 1941.)

Meddő órán. Kézirata a kapcsos könyvben; alatta: *1877. aug. 9.* — Nyomtatva a HV. közt. A kéziraton a 7. sor mellett: *mind a kettő* — a kapcsos könyvben: mindkettőnek —

Vándor cipó. Első gondolata a *Kozmopolita költészet* kéziratának hátán volt, így:

Kinek nyulfarknyi a reménye,
Az csak emlékeiben él,
Azok közt elkeresgél,
Mint vénasszony ringy-rongya közt,
Egy ilyen emlék
Multamban a vándor-cipó.

Mindjárt bele is fogott kidolgozásába, ceruzával, s a 8. vsz. végéig haladt. Volt teljes kézirata is, hosszában hajtott félíven. Be van írva a kapcsos könyvbe, alatta: *1877. aug. 11.* — Eltérések:

1—8. sor, I. kézir.:

Kinek nyulfarknyi a reménye,
(Se vár, se kér uj dolgokat)
S nem vár, nem is kiván sokat,
Multjába tér legszivesebben,
Tesz-vesz, keresgél, rakogat.
Emlékeim közt forgok én is,
Mint rongya közt egy vén anyó (szipó?)
Elbibelődöm, ilyen emlék
Multamban a vándor-cipó.

II. Kézir. és Kkv. a mai szöveg. A Kkv.-ban a szipó mellett iróniával: *szipa, szipirtyó, szipó.* —

10. és 12. sor: *Én is megéltem valaha,*
Apámnak sem volt az soha.

Kkv.: a mai szöveg.

17. sor: I., II., Kézir.: *józan valóság* — Kkv.: goromba élet

19—20. sor: I., II. Kézir.: «Megyek,« kiáltám, «*fölhevült még* — *Otthon anyám hív kebele*» —

Kkv.: a mai szöveg.

31. sor, I., II. Kézir.: Egy *tarka* zsebkendőben *elfér* — Kkv.: Egy zsebkendőben minden elfért —

45. sor, I. Kézir.: *Éjjelre bükk-erdőn kifognak* — II. Kézir.: Bükkös tetőn *kifognak éjjel* — Kkv.: éjjel kifognak —

47. sor, I., II. Kézir.: De *a* tűznél, mit *egyre* raknak — Kkv.: De tűznél, mit kazalba raknak —

57. sor, I. Kézir.: De a *vidék szépsége bájol* — II. Kézir.: Hanem a táj *szépsége bűvöl*, — jav.: Hanem a szép táj bűvöl így is —

64. sor, I., II. Kézir.: *(Nagyon) Szörnyen* — Kkv.: Bezzeg —

74. és 76. sor: II. Kézir.:

Gazdája kérdi; mit keres.
Azt nem tudom, de iskolából
Van bizonyitványom, jeles.

Kkv.: a mai szöveg.

96. sor, II. Kézir.: «*Erősits még* — jav. és Kkv.: Adj lelket még —

103. sor, II. Kézir.: *Ezért méltatlak ennyi szóra* — Kkv.: méltattalak dalomra —

22. sor, Proporció: a színész-életben régebben használatos szó és eljárás. Hogyha a bevétel kevés volt s nem fedezte a tagok kikötött fizetését, akkor a meglevő kisebb összeget a szerződéses fizetések arányában osztották szét a színészek közt.

43. sor: *dászkál*: Bihar megyében forgó román szó, tanítót jelent.

A költő fiatalkorának epizódja ez. 1836-ban, 19 éves korában, ébredő művészi ösztöneinek határozatlan zsibongásában, odahagyta a debreceni kollégiumot, színésznek állott, mint Petőfi. A társulat hamarosan feloszlott, ő néhány társával együtt próbált szerencsét, majd Mármaros-Szigetről haza indult. Mindezt maga elmondja önéletrajzában és *Bolond Istók* II. énekében (67., 69., 93., 94., 108., 109. vsz.). Nem titkolta életének e szakaszát, sem az életének adatai felől tudakozódó Toldy Ferenc, sem barátai előtt;

írt róla Szilágyi Istvánnak, mikor ez Mármaros-Szigetre ment tanárnak. (1845. dec. 4.). Midőn egyik volt pályatársa, Szákfy, megfordult Kőrösön, emlékeztette az együtt töltött napokra (Tompának, 1859. jún. 4.). A verset nyelvi és tárgyi magyarázatokkal kísérte Vozáry Gyula, a Munkácsi Áll. Főgimn. 1902. évi *Értesítő*jében.

Őszikék. I. A *Kortársam. R. A. halálára* c. költemény hátlapján, irónnal. — Be van írva a kapcsos könyvbe is, mellette: *»Ez uj gyüjtemény szándéklott címe.«* — 10. sor, Kézir.: *meglepte* —, jav.: — megcsapta — 11. sor, Kézir.: *A* csibének — Kkv.: De csibének —

II.

A néma háború c. töredék hátlapján, ceruzával. A kapcsos könyvben nincs. — A mondát a phrygiai király füleiről Aristophanes említette először, *Plutos*, 287. sor. Midasnak szamárfülei voltak, borbélya meglátta, nem merte elmondani senkinek, de legalább egy nádasnak elsusogta. (A mondáról *EPhK.*, 1926. 285—86. l. Ovidius Midas-mondájával kapcsolja össze a *Jávorfa* meséjét Solymossy Sándor, *Népélet, Ethnogr.* — 1925. 105—129. l.)

Először mindkettő a jelen kiadásban.

Semmi természet! Kézirata a kapcsos könyvben, alatta: *1877. aug. 17.* — Nyomtatásban először a HV. közt.

A kéziraton a 6. sorban *opál*, — a lap szélén, irónnal; *kristály*. a 34. sorban: *pár* századig, — ceruzával: fél —

A költő a nyarat 1877-től kezdve a Margit-szigeten töltötte. Szállása az akkor csak két emeletes nagy szállodában volt, a Pestre néző oldalon, a második emeleten. Ablakaik előtt magas fák védték a költő szemét a Duna csillogásától; ablakaira is zöld vászonfüggönyt tétetett az igazgatóság figyelmessége. Arany László írja: A kapcsos könyvet hóna alá fogva, «elindult vele a sziget néptelenebb útain s háborítatlanul mélázgatott, írva, ha jött az ihlet perce, vagy gyönyörködve a szorgalmas kertész munkálkodásában, kivel szívesen el-elbeszélgetett.» (A HV. bevezetésében.)

Híd-avatás. Az első, ceruzás fogalmazásban címe így volt: *A híd avatása (Városi ballada)*. — A kapcsos könyvben: *Híd-avatás*, alatta irónnal az alcím; a kelet: *1877. aug. 22.* — Volt egy harmadik kéziratn is, ennek 13—16. vsz.-ait hasonmásban közölte az *Őszikék* külön kiadása és a KK. 1894. Nyomtatásban először a *Budapesti Szemlé*ben, 1878. 17. kötet, 374. l. Másodszor az ÖM.-ben. Eltérések:

2. sor: Kézir.: kártya *oszlik* — jav.: *fordul* — jav. — perdül —
3. sor: Kézir.: *Betette* — jav.: Bedobta —
10. sor: Kézir.: Indul a *(tenger) néma* — jav.: késő —
15. sor: Kézir.: Nyeré *a Szűz Margit* nevet — Kkv.: Nyeré Szűz Szent Margit nevet —
16. sor: Kézir.: *Megáll középen* — jav.: Halad középig —
17. sor: Kézir.: Kapcsát *helyezték* — Kkv.: ereszték —
18. sor: Kézir.: «Éjfélt a *nagy vízparti* város — Kkv. jav.: Éjfélt a a négy parti város —
20. sor: Kézir.: Kkv.: száz-ezeri — Szemle: százezeri —
21. sor: Kézir.: Kkv.: csengve, bongva — Szemle: csengve-bongva —
23. sor: Kézir.: *Míg ő lenéz* a csillagokba — Kkv.: S ő néz a *visszás* csillagokba —

26—29. sor: Kézir.:

Előbb csak ázott hajjal a fő
Tekint széjjel kiváncsian,
Majd a váz-test is rendre feljő
S ujjonganak mindannyian.

(kitörölve, utána a mai szöveg.)

27. sor: Kézir.: S körül*tekint* — jav.: S körülforog —
30. sor: Kkv.: *Uj hid*, nincs aláhúzva, csak ÖM.
35. sor: Kézir.: B. Sz.: S buknak — mint egykor — Kkv.: S buknak, mint —
41. sor: Kézir.: *Hivatlan* is *már* jőnek — B. Sz.: Hivatlanul is jőnek — Kkv.: jönnek —
45. sor: Kézir.: Viseltem *(öt) (nyolc)* négy évtizedig —
50. sor: Kézir.: ugrom *egy* — Kkv.: hát —
53. sor: Kézir.: *Emelte* — jav.: *Hurcolta* — Kkv.: Hordozta —
54. sor: Kézir.: *Az életet s ím* — jav.: A létet s mégis —
55. sor: Kézir.: *Most szótlanul a habba rogy* — jav.: — *Most várja* nyilt örvénytorok — Kkv.: Fogadd be —
57. sor: Kézir.: nő *alakja kel* — jav.: lomhán kikel —
58. sor: Kézir.: *Mily kín az* élet — jav.: Ah, kínos élet —
63. sor: Kézir.: *az a királyi* pálca — jav.: *az a vezéri* — jav.: a hadvezéri —
65. sor: Kézir.: A többi *súg; vez* a bolond — jav.: sugdos: a bolond —
68. sor: Kézir.: S *együtt* — jav.: S ketten —
69. sor: Kézir.: *Lábszijjal* — jav.: Lábszijjra —
71. sor: Kézir.: *a* másik — Kkv.: egy másik —
75. sor: Kézir.: Eltünnek a *(sötét) törött* uton — jav.: mind a járt uton —
77. sor: Kézir.: *Enyém lett a gyászos* golyó — jav.: *Most menj elől*, sötét golyó — Kkv.: Menj hát elül —
78—80. sor: Kézir.: Én szivemet s mi az alatt van, Hozám ide, itt neki jó, Elrejti őket a folyó. — jav.: B. Sz.: És ime, az lőn bosszuló — Kézir. jav.: Itt gyermekágyam: a folyó — A hasonmásban: Vár gyermekágyam: a folyó — Kkv.: a maj.
83. sor: Kézir.: *(tág)*kék tengerekben — Kkv.: a tengerekben —
85. sor: Kézir.: és Kkv.: *Röppennek és le*szállanak — Kkv. jav.: Föl-fölreppenve, szállanak —
90. sor: Kézir.: *Az ifju ott áll, nézi még* — jav.: A Duna győzi s adja még —
92. sor: Kézir.: kábult — Kkv.: bódult —

Csoportos ballada, akár az *Ünneprontók*. Minden vsz. egy-egy jelenet, mégis közös igézet foglalja egybe valamennyit. Lázár Béla a költőt nagy realista irókkal és nagy gondolkozókkal állította egy sorba. *(Fővárosi Lapok*, 1889. szept. 24.) — *Az ember tragédiájá*nak vásári jelenetére gondolt Lengyel Miklós, amint a szereplők közös sírjukba szállnak; maga is elismeri, hogy átvételről nem beszélhetünk. *(EPhK.* 1906. 315—16. l.) — Szigetvári Iván Mistral *Mireio* époszában (1859.) találta hasonlónak az V. ének azon részletét, midőn a provencei babona szerint Medárd éjjelén az öngyilkosok felmerülnek a Rhone sírjából. (U. o. 1906. 787. l.) — Az egykorú hirlapok tanusága szerint a 70-es évek derekán szinte járvány volt az öngyilkosság. A Margit-hidat 1876. ápr. 30-án avatták fel. Egy évvel utóbb a költő a Margit-szigeten töltötte a nyarat. A híd képe idézte fel előtte a nagyváros életúntjait.

76—77. sor, A párbajozást a mult század vége felé szigoruan büntették ekkor alakult ki leplezett formája: a felek a vak sorsra bízták a döntést, önelhatározásukból piros és fehér golyók közül húztak; amelyiknek a fekete esett, öngyilkos lett, mintha a másiknak golyója ölte volna meg; minthogy párbaj nem történt, ellenfele ment maradt büntetéstől. Az eljárást amerikai párbajnak nevezték.

Németül: Dóczy; Preinreich-Rupprecht; Gragger-Lüdeke.
Olaszul: Sirola.
Angolul: Loew: *John Arany;* Kirckconnell Watson: *The Magyar Muse.*
Franciául: Montarier, Boudry, 1948.: *Les Cahiers de la Saison*, «Terre hongroise».

Kortársam, R. A. halálán. Első kézirata hosszant kétrét hajtott ívpapíron, mindjárt utána letisztázva; harmadjára a kapcsos könyvben. Kelte az utóbbi két helyen: *1877. aug. 25.* — Az R. A. betűket a költő csak a Kkv.-ben írta a címbe, utólag. — Nyomtatásban először ÖM. I. köt. — A KK. 1894. gyűjteményében Arany László a név betűit elhagyta. Követte ebben Riedl a *Magyar Remekirók* kiadásában. — R. A. = Rozvány András, a költő fiatalkori barátja. L. az *Egykori tanítványom emlékkönyvébe* c. vers jegyzetét. — Eltérések:
9—12. sor: I., II. Kézir.:

Ott fekszenek távol, közel; —
Ki hol rogyott le, annyi út
Választja sirban őket el:
Mint a három Horácz-fiút. —

A Kkv.-ben e vsz. ujabb szövege külön papírdarabkán van a régi szöveg fölé beragasztva s hozzá a jegyzet.
13. sor előtt I. kézir.: két kitörölt sor:

Én még az úton ballagok,
Én, a futók gyöngébbike —

15—16. sor, I. Kézir.: *Ki hitte volna, látva rég,* — Hogy testem s lelkem *ily törött* — II. Kézir. és Kkv.: a mai szöveg.
17—18. sor, I. Kézir.:

De engemet ásó-kapa
Kerül, a sors tán arra tart —

II. Kézir., Kkv.: a nyomtatott szöveg.
23. sor: I. Kézir.: *Egy hét szülöttei valánk* (kitörölve) —
24. sor: II. Kézir.: Hogy te elébb *búcsút* köszönj — jav.: *végsőt* — jav.: bucsút —
25—28. sor, I. Kézir.:

Eltérve bár, veled futám
Az életet, s ha keresik,
Sirhalmunk sem lesz messze tán,
Amint bölcsőnk közel esik. Kkv.: a mai szöveg.

25. sor: II. Kézir.: *Az* nap — jav.: *Egy* nap —
Oroszra ford. Novics.

Hirlap-áruló. Első kézirata irónnal volt, másik a kapcsos könyvben. Mindkettő alatt: *1877. aug. 25.* — Először a HV. közölte. — Eltérések:

11. sor, Kézir.: egy *kurta* szót — Kkv.: egy szót, irást —
32. sor, Kézir.: Megint — jav.: *Untig* — Kkv.: Megint — a szélen irónnal: *Győzhesse a rakott begy* —
36. sor, Kkv.: a szigetben szóhoz: *Margit —
40. sor, Kkv.: *itt* (aláhúzva) —
45—48. sor, a Kézir.-on előbb így:

Ez piszkos ember, akire
Már ő keresztet vetett:
Nem számonként vesz hirlapot,
Hanem — előfizetett —

Utána mindjárt a Kézir.-on a végleges szöveg.

A lap tartalmából kiabált hirek az akkor folyt orosz-török háborúra vonatkoznak. A *Márczius* Pálffy Albert lapja volt, *Martius Tizenötödike*, 1848. nagy napja után negyed napra indult meg, «Nem kell táblabíró politika!» jeligével. Ez volt az első hirlap, melyet a fővárosban az utcán árultak. (Vadnai Károly: *Irodalmi emlékek*, 80. l.)

Népdal. Kézirata a kapcsos könyvben, alatta: *1877. aug. 28.* Nyomtatva a HV. közt. — A KK. 1894. *Duna vizén* ... címmel közölte. — A Kkv.-ben a 18. sor alatt ez a változat: *de a szive csalfa volt*, — irónnal áthúzva.

Szemlátomást Margit-szigeti benyomásból sarjadt. Népdal-formában ballada. Kolo: a délszlávok nemzeti tánca.

Végpont. Irónnal írt első kéziratán címe ez volt: *Pont.* A másodikon: *Végpont.* A kapcsos könyvben alatta van az alcím; kelte mindenütt: *1877. szept. 11.* — Nyomtatásban a HV. közt. — Eltérések:
3, sor: I. és II. Kézir.: Most *már* — Kkv.: Most, im —
7, sor: I. és II. Kézir.: Merészen *birja szárnyát* — Kkv.: győzi röptét —
8, sor: I., II. Kézir.: Az *ifju* Pegaz — Kkv.: A szárnyas Pegaz —

A költő újraéledt munkakedve ezekben a hónapokban csodálatosan termékeny volt. Mikor aug. 28.—szept. 11-ig nem telnek a lapok: ez a rövid pihenés lehangolja. Szept. 11. ezt a verset írja a könyvbe, másnap a következőt.

Még egy. A kapcsos könyvben: *1877. szept. 12.* — Nyomtatásban a HV. közölte. Utolsó sora előbb így volt: *Csak bő szavu lúd aki gágog.*

Ének a pesti ligetről. Először hosszant kétrét hajtott íven, irónnal; azután a kapcsos könyvben; *1877. szept. 17.* — Nyomtatva a *B. Sz.*-ben, 1878. május, 17. kötet, 152. l. — Eltérések:
15. sor: Kézir.: *Fényes*, nagy — Kkv.: Kevély —
19 sor: Kézir.: S ugy lógni, mint *szegen* kabát — Kkv.: S úgy lógni ott, mint egy kabát —
25. sor: Kézir.: *Elérve az Édent, leszállunk,*
Szerényen a kapun kivül,
jav.: *Ottan, mi csőcselék, leszállunk*
Szerényen a kapu előtt,
kitörölve, helyében a mai szöveg.
37—8. sor: Nem az egy-ingre *vetkezettek*
Csoportját értem ezalatt:
Kkv. jav.: *vetkezettet*
Értvén csupán e név alatt
48. sor: Kézir.: Mely *a távolban földre száll* — Kkv.: *ott lányom sirjára* száll — jav.: ott egy kedves sirra száll —
63—64. sor: Kézir.: *S im Acheron sötét tavából* — *Feltűnik néhány hattyu-nyak.* — Kkv.: a mai szöveg.

71. sor: Kézir.: *bimbó* — Kkv.: levél —
90. sor: Kézir.: *Követ* kivölgyel — Kkv.: Szirtet —
92. sor: Kézir.: *Bár* — Kkv.: De —
104. sor: Kézir.: *Csak lenne már több szó* — magyar. — Kkv.: Csak a szó lenne több — magyar —
117. sor: Kézir.: és Kkv.: Szemeim —
123. sor: Kézir. és Kkv.: *«vadonunk»* — a B. Sz. s azóta idézőjel nélkül.

A költőnek, míg a Három pipa utcában s utóbb az Üllői-úton lakott, gyakori sétahelye volt a Városliget. Több ismerőse Deák Ferenc szokott karosszéke körül gyülekezett. Itt látta Péterfy Jenő, «minden pose nélkül, kalappal fején, vastag bottal kezében, üregébe húzódó érzelmes szemét a földre irányozva.» Később, mikor az Akadémia palotájában lakott, délutánonként a Dunaparton járkált, de a ligethez nem lett hűtlen. 1874. szept. 19. azt írta külföldön utazó fiának: «... naponként kijárhatok a város ligetjébe»; szept. 24. ismét: «Járom a ligetet, mely szép zöld és finom, mint tavasszal, miután a sarjut lekaszálták és felgyüjtötték». Az Akadémia palotájától két út vitt a ligetbe: egyik a szűk Király utcán át, másik az Andrássy-út épülő palotái közt. A «baki trón» célzás Deákra, aki szintén omnibuszon járt s rendesen a kocsis mellé ült. A «kedves sír» Juliska leányának sírja Szalontán. A «szirtet ki völgyel» a latin közmondás: Gutta cavat lapidem non vi sed saepe cadendo. — A zöld sziget a Pávaszigetet a tóban; ott lakott nyaranta Toldy Ferenc. A tónak ezt a részét azóta feltöltötték. Az itt említett gyopár nem a havasi gyopár, hanem Bihar és a Hortobágy szerény virága (gnaphalum arenarium), melyből ‚mert fonnyadás nélkül szárad, az Alföldön halotti koszorút kötnek, fejfára, sírkeresztre' (Tolnai Vilmos, *Napkelet*, 1923. 3. sz. 249—50. l.) A végstrófához a költő ezt írta a kapcsos könyvben: «Karacs Teréztől hallottam, hogy a sírkő alatt valami Horváth nevű ügyvéd vagy olyasféle tehetős pesti polgár nyugszik, ki vagyonát a liget e részével, mely az ő kertje volt, a városnak hagyván, végrendeletében csak azt kötötte ki, hogy őt oda temessék s állítsanak követ a föntebbi egyszerű felirattal.» Karacs Teréz tanította a költő unokáját, Piroskát, onnan volt az ismeretség. Sokat leírt emlékezéseiben a régi Pestről; e sírról a *Fővárosi Lapok* 1874. évi 272. sz.-ban. Szinnyei József a *Budapesti Hirlap* 1885. június 14-i sz.-nak tárcájában részletesen elbeszéli, hogy Horváth Jakab, herceg Grassalkovich Antalnak fiskálisa, híres volt egyszerű életéről és szabad gondolkodásáról. Mint agglegény halt meg, 1806. decemberében, tízezer forintot hagyott többnyire evangélikus célokra. „700 forintot rendelt temetőhelyének megváltására, azzal a kikötéssel, hogy a sírja kertben legyen és a sírkőre csak ezt a szót véssék]: *Fuit.* Pest városa saját kertjében, a városerdőben adott helyet temetőboltjának, hová 1806. dec. 14. temették el. Ugyancsak a város tétette fölébe a ma is álló vörös márvány sírkövet a kívánt fölirattal". (Tóth Béla. *Szájrul-szájra*, 128. l.)

Plevna. Első kézirata ceruzával, egy papírszeleten, második a kapcsos könyvben, mindkét helyütt: *1877. szept. 21.* — Nyomtatásban a HV. kötetében. — Eltérések:
11. sor, Kézir.: *át*kiáltson — Kkv.: túl —
29. sor, Kézir.: *De*
Lecsügged a lantról kezem — kitörölve. —
32. sor, után Kézir.:
Apró öröm s bú zeng le róla,
Míg kint üvölt vad förgeteg — áthúzva.

Az orosz-török háborúra vonatkozik, midőn Plevnát Ozmán pasa tartósan védte a cári sereg ellen. Magyarországon a hangulat a török felé hajlott, mert még eleven emlékezetben volt, hogy az 1848—49-i szabadságharcnak az osztrák császár által behívott cári sereg vetett véget. A jeles szerb költő, Jovanovics János, 1877. nov. 12. levéllel kereste fel Aranyt. Már több kisebb költeményét lefordította. 1858-ban *Toldit* is, 1870-ben *Toldi estéjét*: ezekért tagjává is választotta a Kisfaludy-Társaság. 1877-ben elkészült *Murány ostromával* s ebben a levélben a költő engedélyét kérte a fordítás kiadásához. Levelében fájdalmasan teszi szóvá, hogy a szabadságszeretetéről híres magyar nép közömbösen nézi a szerbek küzdelmét, mikor az oroszok oldalán szabadságukért, a török iga alól szabadulásukért harcolnak. — Arany megadta az engedélyt a fordítás közzétételére s végül maga is az 1849-iki cári beavatkozás emlékének hatása alatt azt írta: «Levele végszakára ... engedje meg, hogy ne válaszoljak tüzetesen ... Ön, mint magyarországi ember, bizonyosan ismerni fogja nemcsak az itteni hangulatot, de azt is, mi e hangulat alapja. A keleti keresztyén népek szabadságküzdelmét a magyar nemzet épen oly rokonszenvvel kísérné, mint a lengyelekét mindenkor, ha orosz terjeszkedést nem látna benne, mely első sorban hazánkat fenyegeti végromlással. Adja isten, hogy Ön fajrokonai most kivivandott ‚függetlenségükért' idővel ne kényszerüljenek még hatalmasb zsarnokság ellen küzdeni.« — Ekkor már két hónapja ott volt fiókjában a vers, melyet nem szánt kiadásra; nem is adta ki. Néhány nap mulva Plevna elesett.

Ex tenebris. A *Plevna* hátlapjára írta, ceruzával. Címe először: *Ex tenebris*, azután: *A sötétségből*; végre visszatért az elsőre; így van a kapcsos könyvben; a dátum mind a két helyen: *1877. szept. 24.* — Nyomtatásban először a HV. közölte. — Eltérések:

3. sor, Kézir.: *Tikkasztó* — jav.: Rekkenő —
5. sor, Kézir.: *tört* kedéllyel — jav.: mord —
10. sor, Kézir.: *Tűrve* iszom — jav.: Kiürítem —

Midőn a költő 1877-ben pihenőjén új erőt és kedvet érzett munkára, szemeinek fokozódó romlása hangolta le. Baja nem volt veleszületett szemgyöngeség, hanem úgynevezett foglalkozási rövidlátás. (Grósz Emil: *A szem szerkezete és működése.* — *Budapesti Szemle*, 1899. 98. kötet, 55. l.) Fiatalkori mohó olvasását okolta; távolabb összefolyt előtte minden. (*Bolond Istók*, II. 24., 42., 43., 46. vsz.) Tompának 1863. dec. 13. még ‚elpusztulhatatlan jó miops szeméről' beszél. A 70-es évek elején még könnyen olvasta a vékony görög betűket s az angol *Athenaeum* és *Academy* apró, sűrű sorait. (Arany László a HV. Bevezetésében.) Olykor érezte szemeinek gyengülését (Ercseynek ,193.l.), 1877-ben erős rosszabbodás állott be. «Én pihent szemmel látok 4—5 percig valamit, azután semmit» — írta maga, 1877. jan. 25. (*Kiadatlan részek Ercseyhez írt leveleiből.* Közli Szendrey Zsigmond, It. 1917. 465. l.) «A szem elnyütt.» (Ercseynek, 1878. elején, Tóth Endrének szintén, 1879. dec. 9.) Lévaynak új kötetét megköszönve: «Nem tudom, mikor olvashatom el *személyesen*» (1881. febr. 21.). «Utolsó napjáig rövid időre a legkisebb nyomtatást is elolvashatta, — írja Grósz Emil, aki mint régi ismerős bihari család fia, egyetemi hallgató kora óta járt Aranyék házához. (*A. J. szembaja.* 1900. 102. kötet, 436—442. l.) Arany szemét Hirschler Ignác szemorvos is megvizsgálta, de a kórkép leírása nem maradt fönn. Grósz a *Bolond Istók*ban leírt kórjelekből megállapította a diagnózist. «Minden jel amellett szól, hogy Arany rövidlátó szemeiben ... sorvadásos foltok keletkeztek ... Ezek terjedését érhártyavérzések is elősegítették ... A. J. tüdőtágulásban szenvedett s évtizedeken át nehéz légzéssel küzködött.

Ilyen testi állapot alkalmi okul szolgálhatott, hogy rövidlátó szemeiben érrepedések keletkezzenek. E baj többnyire gyógyíthatatlan, viszont . . . nem szokta a látást tökéletesen megsemmisíteni. Arany nem is mulasztott semmit, midőn kizárólag szemeinek kímélésére szorítkozott s a természetre bízta.» Zöld szemellenzőt viselt, mely, mondta, a fenyveseket pótolta. (Csapodi u. o. 103. köt. 315., l. Farkas Kálmán: *A. J. betegségéről. Nemzet*, 1882., dec. 19.)

Vörös Rébék. Első fogalmazása (I), irónnal, három számla hátán volt feljegyezve. A második (II) tintával, a harmadik a kapcsos könyvben, *1877. szept. 26.* Az elsőn a cím alatt: *Babona*, a másodikon: *Boszorkány-történet.* Mindkét helyen az első sorhoz: *A népmonda csak ennyit tud a tisztes boszorkányról*; a Kkv.-ben: *A helyi népmonda csak ennyit tartott fenn a tisztes boszorkányról, a többit én toldottam hozzá.«* A vers végén: *1877. szept 26.* — Először a *Vasárnapi Ujság* közölte (szerk. Nagy Miklós), 1878. jún. 13., csupa nagy betűkkel. A jegyzet itt bővebb: »*A helyi népmonda csak ennyit tartott fenn a tisztes boszorkányról, hogy t. i. általment a keskeny pallón, ott varjuvá vált s elrepült. A többit én toldtam hozzá.*— *Szerző*». — Nagy Miklós három aranyat küldött tiszteletdíj fejében, a költő nem fogadta el. Utóbb Nagy M. néhány üveg tokaji borral kedveskedett. (Levele márc. 6. és jún. 21. Arany levelezése közt, az Akadémia levéltárában.) Azután az ÖM-ben. Eltérések:

9. sor, I. Kézir.: Pörge *Jani* —
11. sor, Vas. ujs.: *lyányát* — Kkv.: lányát —
22. sor, I. Kézir.: *a szép* szóra — jav.: színes szóra —
23. sor, I. Kézir.: Tetteti — jav.: *Eleinte* — Kkv.: Tetteti —
31. sor, Kkv. lányom, — ÖM: lyányom! —
40. sor, I. Kézir.: *A gyerek is megvan* — jav.: A bölcső is ott van már —
41. sor, I. Kézir.: *Rebi mindig mondja* — jav.: *Künn egy varju* mondja
43. sor, I. Kézir.: *Asszony, asszony*, — jav.: Asszony, ördög! —
47, 48, 49. sor, I. Kézir.: *Varju félig mondja: kár! (Szól a puska halva már)* Kkv.:— *El se hessen, pukkan bár* — Kkv.: *Zupp, madár* — jav.: a mai szöveg.
55. sor: I. Kézir.: *De a lelke* — jav.: De mint varju —
66. sor, szerint Kkv: lenn — Vas. Ujs.: lent —
74. sor: I. Kézir.: és Vas. Ujs.: *Hó megállj, te vén görög* — II. Kézir. és Kkv.: Hajtja éh: «megállj görög! —
76. sor, I. Kézir.: *Fára jutsz* te — jav.: Fennakadsz te —

E ballada magva népi mondatöredék, a költő egészíti ki valószerű történettel. Ezen korbeli balladáiba sűrűn sző népi babonás elemeket (ezekről l. Szendrey Zsigmond: *Szalontai babonák Arany műveiben. Ethn.* 1917. 138. l.) A varju otthonos a népmesékben. (L. Kálmány Lajos tanulmányát: *Hagyományok*, II. kötet, 196. l.: *Néphagyományaink hollója.* A halál madara, azzá avatja fekete tolla, hangja. Baljóslatú megjelenését krónika is említi; Bonfininál Hollós: Mátyás halála előtt Budáról Székesfehérvárra gyűltek a királyok sírjához. A varju többször ember alakot cserél. Merényi *Dunamelléki népmeséi* (1865) közt *A tizenkét fekete varju* átváltozott gyermekekről szól. Hasonlatos Grimmnél: *Die sieben Raben* és némi részben *Die zwölf Brüder.* Papp Gyula: *Palóc népköltemények* kötetében (1865.)a *Jártár-varju.* Szintén Merényinek eredeti népmeséi közt a *Szárdiniai király fia* című̈ben Kuvik nevű boszorkány, mikor kivégzik, varjumadár alakban «teste maradványára szállott s mindég azt kiabálta felette: Kár . . . kár . . . kár! Azért kiabálnak a varjak még most is így.» Merényinek ezen kötetéről Arany bírálatot írt és megjegyezte: «Népi szellemben történik . . ., midőn a mesebeli metamorphosist valóhoz köti: azóta kiált így a varju: Kár!» — A nép emberi értelműnek érti a káro-

gást. (L. az Ocskay-balladát.) A varjak a vesztőhely körül kóválygognak. Arany *Az egri leány* c. balladában mondja a rablóról: «Nem akadnál most az ágon — Varju, holló ételéül.» (V.) *Keveházá*ban a hadak fölött már ott szállonganak a prédaleső ölyvek. A Bibliában, a Példabeszédek könyvében a szüléket megcsufolóknak büntetésök: Szemüket kivájják a völgyek hollói. — Sűrűn emlegetik a lakolás e módját a betyárénekek. Az Ocskayének azon sorát: «De nem kár hazáját, vérit eladónak — Szemeit kivájni fekete hollónak.» — Riedl Barna Péternek Thalynál is közölt (II. 393.) s szerinte a XIX. sz. elejéről való nótájából kölcsönvettnek tartja; ezt már előbb kiadta Erdélyi (I. 380.), csonkán. (Riedl Frigyes: *A kuruc balladák hitelességéről.* — *It.*, 913. — Tolnai Vilmos szintén: *A kuruc balladák hitelességéről* — *EPhK.*, 1914. 662. l.) Aranynál magánál is *Toldi estéjé*ben (I.) a gonosz Toldi Györgyről: Messze völgy hollója két szemét kivájta.

«Főzi a bocskorát» babonáról Ponori Thewrewk azt írja: Ha valakit hitestársa elhagyott, főzze meg a kapcáját, tüstént visszatér hozzá. (*Ethn.* I. 1890. 204. l. — Lehr: *MNy.* 1906. 34. l. — Olaszul: Sirola.

Intés. Az *Ex tenebris* c. vers után, azzal egy lapon, irónnal; a kapcsos könyvben is. Kelte mindkét helyen: *1877. szept. 29.* — Közölve először a hagyatékból, B. Sz., 1887. 49. köt. 121. sz., másodszor a HV. kötetében.

Dióhéjba foglalt tanköltemény Arany főelvét fejezi ki: «mondani *épen* azt, *egészen* azt, ami kell, nem többet, nem kevesebbet. Szólani eréllyel, bájjal, hatalmasan, zengzetesen.» (Remete József: *Aeneis*ének bírálatában.)

Párviadal. Kézirata a kapcsos könyvben: *1877. okt. 4.* Közölve először: *It.* 1951. 1. szám. Másodszor a jelen kiadásban. A költő nem adta ki, Arany László sem vette föl a HV. közé. Alapja valami pesti pletyka volt, egy közismert család fiának párbajáról.

Tetemre hívás. Első fogalmazása irónnal egy hosszant kétrét hajtott íven (I); a második tisztázat, tintával; a harmadik a kapcsos könyvben; a dátum mind a hármon: *1877. oct. 27.* — Van egy negyedik kézirat is, ebből olvasta fel Szász Károly a Kisfaludy-Társaság közgyülésén, 1878. febr. 10-én; ez a kelet nélküli példány utóbb Lehr Alberté lett, aki azt az Akadémia levéltárának hagyta. E példányon az ív felső sarkában irónnal:

Utinam promisse liceret, Non dare! Confiteor, solum hoc . . . negarem.

Nyomtatásban először közölte a *B. Sz.* (1878. március, 394. l. 16. köt.), megjelent a Kisfaludy-Társaság *Évlapjai*ban is (Uj folyam, XIII. 1877—78., 22. l.) Az I. II. kéziraton s a megjelenés két helyén ez a jegyzet a címhez csillag alatt: »*A középkori istenítélet egy neme, midőn a gyilkosság gyanujában levőket a meggyilkolt holtteste fölé állították, hogy az ujra megeredő vér bűnös voltokat bizonyítsa. Istenítéleteknél hazánkban egyházi részről a káptalanok ügyeltek föl; világi részről a pristaldus nevü tisztviselő járt el. Ezért van jelen költeményben egy kanonok s az itt (minden további igény nélkül e név helyes voltára) pörösztónak mondott pristald. Ha a ballada, céljához képest, a tetemre hivás törvényes szokásain netalán túlment: költeményben ezt megbocsáthatónak vélte — a szerző.*«

Eltérések a kéziratok és a nyomtatott szövegek közt:

7. sor, I. Kézirat: *nagy* palotán — jav.: hűs —
8. sor, I. Kézirat: ki se *tertí* — jav.: teritteti —
10. sor, I. Kézirat: *Hever elnagyolt durva* padán, II. és kapcs.: egyszerü *deszka padán*, — Lehr, Kkv. ravatalán —
16. sor, I. Kézirat: Búgva teremről (rejti) (hordja) nyögi — Lehr: Fojtva teremről, rejti teremre — Kapcs.: Fojtva, teremről

19. sor, I. Kézirat: és II. Kézirat: *Valakit terhel puszta* gyanu, — jav.: Kit szemre vesz *éhes*, sanda gyanu — Lehr: Kkv.: szemre vesz, ölyvként —
23. sor, I. Kézirat: *perosztó* — II.: pörosztó — a kapcsos k. csillaggal: «*A régi pristaldot értem alatta. Különben a szláv szó magyar hangzása valószínüleg a Birizdo (pristav) családnévben maradt fenn*».
25. sor, I. Kézirat: Sárga viaszfényt a *szoba* kap — jav.: nyughelye. —
26. sor, Évl.: Jőjenek — Kkv.: Jöjjenek —
28. sor, Évl.: Hijába! — Kkv.: Hiába! —
31. sor, I. Kézir.: riad fel *az apa* — jav.: Bárczi —
32. sor, I. Kézir.: nem foly a *Bárczi* vér — II. az ősi —
36. sor, I. Kézir.: «Jöjjenek *ifju társi*, baráti!» — jav.: Jöjjenek úgy hát ifju baráti! —
39. sor, I. Kézir.: S nem *diadal közt hullania* — II.: S nem harcz mezején elomlania —
42. sor, I. Kézir.: Jöjjön *egész* Bárcz — II: elő —
45. sor, I. Kézir.: *Még sem tud a vér folyni megint*, — II.: — Nem fakad a seb könyre megint, — Kkv.: könnyre —
50. sor, I. Kézir.: Marad *aludt vér sében a folt* — jav.: a tört vér fekete folt —
52. sor: I. Kézir.: A lány neve először *Kund*, azután *Könd* — II.: *Csád* Abigél — jav.: Kund —
53. sor: Kkv.: *törre* — aláhúzva —
54. sor: I. Kézir.: Arcza szobor *lesz* — II., Kkv: lett —
59. sor: I. Kézir.: Döbbenet *áll be*, a szív ere fagy — II.: *s a köz csoda nagy*, — jav.: Döbbenet által a szív ere fagy —
60. sor: I. II. Kkv.: *Lyányom*, — BSz, Évl.: Lányom —
61. sor: I. Kézir.: *Válasza nincs, áll, mintha kövülten* — *jav.*: *Tépi kezével, mintha büvölten* — II.: Kétszeri mondást, *mintha büvölten* — jav.: mint lebüvölten —
67. sor: I. Kézir.: *Tudta, hogy köztünk* II.: Tudhatta, *szegény, hogy* — jav.: Tudhatta, közöttünk nem vala —
68. sor: I. Kézir.: *Mért unszola* szóval *hangos* igenre, II. Kézir.: Unszola mégis szóval «igen»-re (Kkv. is: *szóval* aláhúzva.)
69. sor: I. Kézir.: *Mért mondta: ha nem*, kivégzi magát — jav.: *Azt mondta: különben* — II. Kézir.: Mert ha *nem:* ő kivégzi magát —
70. sor: 5., I. Kézir.: Enyelgve *adék* tőrt, *hogy* — II. Kézir.: *Én játszva* adám a tőrt — Kkv.: Enyelegve — BSz., Évl.: enyelgve) —
73. sor: 15., Lehr, BSz., Évl.: fenvillogtatja — Kkv.: fenn; —
80. sor: 16., I. és II. Kézir., Kkv.: Mint macska szokott az egérrel! — II. jav.: *Mint cica, mint cica* —

Az I. kézirat végén: *Valeat, quantum valere potest.*

Régi babona volt, hogy a gyilkos közeledtére a meggyilkolt vére újra megindul s ezzel rávall a gyilkosra. Temesvári Pelbárt és Laskai Osvát prédikációiban Katona Lajos azt a babonát találta, hogy a gyilkos közeledtére a rátapadt vér indítja meg újra a meggyilkolt vérét. (Pelbartus, Quadrag. II. 44. — Katona, *Ethn.*, 1898. 472. l. és 1900. 277—79. l.) E próba az istenítélet egy nemévé fejlődött, eljárását pontosan szabályozták; kivált elterjedt a németeknél. Így tudja ki a *Nibelung-énekben* Krimhild Sigfried gyilkosát. (XVII. Kaland.)

Elek Oszkár (*It.* 1912. 458. l.) Walter Scott *Minstrelsy*-jében akadt rá az *Earl Richard* balladára, kit hűtlensége miatt kedvese meggyilkol, aztán a vér elárulja a tettest. Scott egész kis értekezést ír a német Rahrrecht-ről; a gyanusítottnak egyik kezét a sebre, másikat a holtnak szájára kellett tartani. — *The fair Maid of Perth* regényében a leány azt hívé, hogy kedvesét ölték meg, zilált ruhában, felbontott hajjal rohan ki az utcára (XIX., XX., XXI. fej.). Arany nem ösmerte Scott gyűjteményét, de munkáiból ismerhetett valamit, mert Páklnak 1853. febr. 6-án említi nevét. W. Scott regényére Fest Sándor hívta fel a figyelmet, arra is, hogy az Arany által sokat olvasott Byron *The two Foscari* szomorújátékában is megjelenik az istenítélet e neme (IV. felv. I. jel.). — (Fest Sándor: *Tárgytörténeti adatok A walesi bárdok és Tetemre hivához.* — *EPhK.* 1918.)

Találkozott Arany e motivummal Shakespearenél, *III. Richard*-ban «. . . holt Henrik sebei — Megnyitva jegzett szájok, ujra vérzenek.» (I. felv. 2. szín. *III. Richard*-ot a költő már 1845. dec. 4-én említi Szilágyi Istvánnak.) Aranyt megragadta e babona költői ereje. Felhasználta *Csaba királyfi* első tervvázlatában (1855—56.): «Midőn Krimhild Etelét siratni lejött volt, sebei vérzettek.» — E szokás hazánkban is életben volt; ismertette Kállay Ferenc tudós-társasági tag — *A pogány magyarok vallása* c. könyvében (Pest, 1861.), «tetemre való felhivás és halál-ujitás» néven (124. l.). Ebből a költő nem tudhatott meg többet a szokás fennállásánál, hiába mondja forrásának ezt a művet Végh Mátyás: *A „Tetemrehivása s pár szó az istenitéletekről. (Brassó* c. hirlap, 1888. dec. 15.) — Az igazi forrásra Zlinszky Aladár mutatott rá, Balássy Ferencnek az *Uj Magyar Muzeum* 1858. évi folyamában közölt *Székely tanulmányok* c. művében, a III. cikkben: *Tetemre hivás vagy halálujitás.* (189—199. l.) Balássy kimutatja, hogy e szokás nemcsak Kálmán király idejéig maradt fenn, mint Jókai állította *(A magyar nemzet története*, Pest, 1851. 56. l., az istenítélet e módját le is irta a *Varchoniták*-ban), hanem még az 1653-i gyulafehérvári gyűlés is foglalkozott vele, sőt egy udvarhelyszéki végzés 1740. Balássy az egész eljárást előadja. «. . . ha valaki meggyilkoltatott és gyilkosa nem tudatott, . . . a meggyilkolt ember rokonainak kövessélésére azon helynek vagy falunak lakosai, — ahol. . . a meggyilkolt . . . holtteste találtatott, tartozik a holttetemnél megjelenni, s a gyilkost, ha tudták, megnevezni, ha pedig azt nem tudták, kezeiket a meggyilkolt ember fejére tenni s úgy megesküdni: hogy sem magokat e bűntényben . . . vétkeseknek . . . nem tartják, sem azt, hogy ki legyen a gyilkos, nem tudják. S aki ez alkalommal esküdni vonakodott, vagy akinek keze alatt, amig esküdött, a holttestből a vér megindult, . . . az . . . vétkesnek nyilvánittatott s halálra sentenciáztatott, . . . s az ott a hely színén végrehajtatott és ekképen a gyilkosság visszatoroltatván, a *halál mintegy* megujittatott.» Balássy cikke azon folyóiratban s azon évfolyamában látott napvilágot, honnan Arany *A hamis tanu* tárgyát merítette. — Balássy közleményéhez hozzászólt Révész Imre, *Ordaliák vagy istenítélet* címen (u. o., 425—457). A tetemrehívást «a holt-test vagy gyászpad próbájának» nevezi (ide mutat a ballada I. és II. kéziratán a «durva pad», «deszka-pad» kitétel). Zlinszky Révészre is hivatkozott *(Arany ballada-forrásai. — I. K.* 1900. 262—263. l. Révésznek Balássy válaszolt.) Tanulmányozta az istenítéleteket Szilágyi Sándor is, a költő barátja és tanártársa Nagykőrösön. *Adatok a tűzpróba történetéhez Magyarhonban* c. közleménye *(Uj M. Muzeum*, 1855. I. 438—440. l.; a nyomán támadt polemiát Arany is megemlítette levelében Tompához, 1856. márc. 20.); ennek utóhangja: *Egy szó az, ordaliákról az igazság érdekében.* —Sz.—S. (Szilágyi S.), *Budapesti Hirlap* 1856. 47. sz.)

E forrásokban azonban nincs szó a káptalanról, pristaldusról. Ezeket a költő Ipolyi *Magyar mythologiájá*ból vette; erre Tolnai mutatott rá. (M. Ny., 1911. 451—52. l.) Ipolyi a *Papok*-ról szóló fejezetben magyarázza «régi birói hivatalunkat: a Pristaldust vagy Praestaldust», *regius commissarius, mandatarius* értelemmel; Ipolyi a praetor, priester, esperes szavakkal való rokonságát kockáztatja. Az ordaliáknál — mondja — »a káptalanok a főfelügyeletet vitték.» — A szláv szót Hunfalvy Pál poroszló — poroszlónak értelmezte. *(Nyelvtudományi Közlemények*, 1876. 77—81. l. Bartal Antal is magyarázta, *Akad. Értesítő*, 1898. 144. l.) — Lehr Albert rámutatott, hogy a szó előfordul Horváth Ádám *Hunniás*ában kétszer is, mint *per-osztó, perünknek igaz elosztója*; él vele Csokonai, Péczely (Arany debreceni tanára), van a régi irodalomban *osztó per* is; mindkét kifejezés él a nép ajkán, habár kiveszőben. Arany nem akarta poroszlónak hívni, mert az Haschert jelentene. (Arany-magyarázatok, M. Ny., 1910. 321. 390—95. l.)

A tetemre-hivás előzményeül elmondott szerelmi mesében Riedl a költő *Hermina* című fiatalkori elbeszélésének *(Életképek*, 1846.) felújítására akart ismerni. Gyöngyös László a régi beszélyt is messzebb akarta vezetni. Ő Bersekné Rozvány Erzsébettől azt hallotta: a költőnek Bersek beszélte volna egyik ezredtársáról, hogy megkérdezte kedvesét, hinne-e szerelmében, ha két ujját lecsapja; tréfás biztatásra meg is cselekedte. A költő azt mondta volna rá: «Játszott a legénnyel, mint macska az egérrel.» *(EPhK.*, 1904. 268. l.) László Béla Vörösmarty *Hábador*-jának pár sorában kereste a ballada csíráját. *(EPhK.*, 1908. 112—116. l.) Nem több ennél az sem, amit Elek Oszkár hozott fel *Allen Borbála* skót ballada rokonsága mellett. *(It.*, 1912. 458. l.)

A részletek magyarázói is sokszor tévedtek, kivált abban, hogy mikor ki beszél. Greguss a *Jöjjenek!* — *Jöjjön!* rendelkezéseket — helyesen — a pörosztó szájába adja, de a 4—5. sorokat, a 12—15. sor parancsait az atyáéba. Az ő nyomán járt fordításában Dóczy Lajos, a miért —r—t jegyű bírálója (Lehr Albert) erősen meg is rótta *(BSz.* 1895. 83. köt., 279—89 .l.); Lehr Albert Gregussnak egyéb tévedéseit is helyreigazította. *(M. Ny.*, 1906., 119—120. l.) Erre nézve a költő maga világosít fel legjobban. A balladáról egész füzetet tevő tanulmányt írt Moller Ede *(A. J. «Tetemre hivása.»* Fejtegeti Moller Ede. — *Magyar Könyvesház*, 53. sz. 1878.) Hoffmann Frigyes mindjárt keményen megbírálta. *(EPhK.*, 1879. 379. s köv. l.) A füzet kezébe került a költőnek, a lapok szélén sok bosszús megjegyzést tett a szőrszálhasogató magyarázatokra. Itt következnek a füzet kifogásolt sorai, utánuk dőlt betűkkel a költő megjegyzései.

14. l.: a magába vonulás nincs inyére az embereknek . . . kevélységgel vádolják . . Arany: *félek, hogy én is így járok a szerző urral.*

13. l. . . míg ajkunk a szeretlek-et el nem suttogta, a másik fél bizalmatlankodik. — *Regényben. Az életben nem mindig szükséges.*

15. l.: A holtomiglan tied nem akart Abigél ajkáról leválni . . . — *hát melyik leány szemérme engedne personatus nyilatkozatot, mint egy pedáns professoré?*

15—16. l.: Édes szavakkal . . . a szédületes ür széléig csalogatni s azután ugyanőt gunykacajjal belökni. — *huh!*

16. l.: Abigél . . . tétovázás nélkül adta oda a tőrt. — *A gonosz, pedig tudta, hogy meg fogja ölni magát!*

17. l.: Kihült testének láttára atyja csakis így kiálthatott fel: «Ime bizonyság — stb. — *Nem úgy, hogy: »Oh ti kegyetlen egek! mit látnak szemeim!«*

17. l.: Az atya egyéb gondolatra nem is jöhetett, mint hogy fiát ... megölték — *No, a törl nem is láthatta.*

21. l.: (a 3. vszakra.) Az anya és nővér halottnézése alkalmat szolgáltathatna mások betolakodásának ... köztudomásra hozná a seb helyét. — *Hisz a nélkül is látták elegen; a falu nem elég?*

25. l.: Az apai kebel szörnyű bánata ily szózatban tör ki: »Jöjjenek ellenségi, ha voltak!« — *Nem is az apa mondja. A pristald szájába vagy a kanonokéba illik e nyugodt hang.*

26. l.: A gyermeke iránt való szeretete azt a gondolatot költi, hogy fiának nem lehettek ellenségei... S nem is engedi, hogy a hírt ellenségek maguk jelentkezzenek, ő szólítja elő... »Jő, kit az apja rendre nevez« — *Hogy nevezhetné, ha az imént azt sem tudta, vannak-e a világon?*

26. l.: »Hát ki?...« riad fel Bárczi. — *Igen, most szólal meg Bárczi először.*

26. l.: ...ellenségei után nem a közönyös népet, hanem fia barátait rendeli maga elé... — *No, mert azok közül valamelyik könnyebben válhatott ellenségévé, mint a közönyös nép.*

27. l.: (8. vsz.) *Ezt is a hivatalos személyzet mondja.*

27. l.: (9. vsz.) *Ez már Bárczi hangja.*

28. l.: (11. vsz.) »Jöjjön utolszor...« *Ez is szelídebb hang, ezt sem Bárczi mondja.*

28. l.: Nem a gúnyolás hangján nevezi szépnek, jóság, sajnálkozás rebeg szavaiból... bocsánatkérés, hogy mint gyanusat kell... ide vonszolniok. — *Ez mind ferdeség.*

30. l.: — a rettentő bosszura fenekedő apa ... erőtlen szavakba töredezik a zabolátlan ... harag és **váratlan engedékenység** e megrázó ellentéte. — *Nagy hiba volna így.*

31. l.: Abigél sátáni tréfából lesz gyilkos **tette szörnyű látásán őrül meg.** — *tréfája szörnyű hatásán.*

32. l.: A szerelmétől igazán áthatott teremtés jajveszékelve borulna oda a holttestre... — *vén asszony meg végig siratná.*

32. l.: Vallomása... **már az őrültségnek szózata,** amit... **egykedvüen** kimond, mint mentségét. — *tán nem.*

34. l.: A ledérség **hányavetiségével** beszéli el csapodárságát, — *No persze! tán közben legyezőjével is játszik.*

34. l.: Azon nőkhöz merném hasonlítani, akik többfelé szeretik osztogatni kegyöket... s azután **furcsálják viseletök okolását.** — *Nem is őrül az meg soha!*

35. l.: ...az apa indulatának heve fokozatosan csökken s szinte a részvétig leszáll, amit a költő **nem elég kifejezően, nem elég észrevehetően rajzolt.** — *Nem tudta, hogy önnek írja.*

35—36. l.: ...nélkülözzük Abigél ... lelki kuszáltságában azt a következetesen előálló lelki mozzanatot, mely tébolyának **váratlan,** de **mégis támadó jelleget kölcsönöz** — *tehát lassú hozzákészület kellett volna?*

Hasonló útbaigazítást nyujt a költőnek egy levele, melyet Erdélyi Mikes Róza asszonyhoz intézett, aki a költeményt valamely jótékony ünnepélyen kívánta elszavaltatni, s fölvilágosításokért kereste fel a költőt. A levelet a Nemzeti Múzeum levéltárából Császár Ernő közölte (*IK.*, 1914. 99. l.) — A levél így szól:

Igen tisztelt honleány!

Becses soraira kénytelen vagyok röviden válaszolni, mert szemeim betegek.

Állat régiesen épen azt teszi mint *állit* (mint *fogat, befogat)* s nem sajtó-hiba. A régies tárgyat *régies nyelv* emelni szokta.

»Vissza! neki.« Annyi mintha azt mondaná: »ha anyja, nővére jönne is, kiáltsatok rá, parancsoljátok neki: »Vissza!«. De balladában s indulatos ember szájába, nem lehet ilyen hosszu magyarázatot adni.

A *döbbenet* pedig akkor áll be, mikor »sebből pirosan buzog a vér«, ezt a jelenlevők tudják, mit jelent, nem szükség bevárniok, mig a biró (a pristald) kimondja: »Lányom, gyilkos vagy«. — A leány is tudja már, azért kap a fejéhez, mert egyszerre világos lesz előtte a tőr-história. Hanem mindezt nem lehet, nem is szükség, balladában oly körülményesen elbeszélni, mint például regényben.

Egyébiránt szavalásra könnyebben s első hallásra megérthető költeményt ajánlanék.

Tisztelettel

Buda-Pest 1878. márcz. 17.-én.

alázatos szolgája
Arany János

A költeményt a Kisfaludy-Társaság 1878. évi közülésén, febr. 10.-én felolvasta Szász Károly, a tárgysor 4. pontjaként. *(Évlapok*, XII. 30.) A felolvasásnak nagy hatása volt, »tiz percnyi szünetet kellett tartani, hogy a közönség izgatottsága lecsillapodjék« — irja másnap a *Pesti Napló*. Azután a tudomány- és a műegyetem ifjúságának küldöttsége ezüst koszoruval fejezte ki részvételét a nemzet a feletti örömében, hogy a nagy költő ismét megszólaltatta lantját. *(Pesti Napló.)* A költő azt mondta: e koszoru inkább illetné Petőfit, s ő azt nem maga, a hanem a magyar költészet nevében fogadja el.

A ballada végső jelenetéről nagy méretű képet festett Gyárfás Jenő; ki volt állítva a tárlaton, 1881-ben; ma a Szépművészeti Múzeumban van. Illusztrációkat rajzolt hozzá Zichy Mihály.

Fordítások: Német: Handmann: *Arany's ausgewählte Gedichte;* Haek kötetében Neugebauer László fordítása; Cserhalmi; Dóczy Lajos, *Bahrgericht* címmel, először a *Pester Journal*ban. 1895., a fordítást élesen megbírálta —r—t (Lehr Albert a *Budapesti Szemle*ben 1896, 83. kötet, 279—289. l.); a fordítás másodszor: *Jung Ungarn*, Monatschrift, Herausgeber Joseph Vészi, Berlin, 1910. 2. sz.; Preinreich-Rupprecht; Gragger-Lüdeke; Lában Anton: *Ungarn in seiner Dichtung*, Wien, 1923. két fordítást közöl Dóczytól: An meinem Sohn és Bahrgericht; ez utóbbin Laban egyetmást javított Lehr kifogásai alapján. Szemere: *Ungarische Lyrik;* Roth Alfred: *Die Karpathen*, 1911. Glücksmann Heinrich: *Ungarische Revue*, 1889. — Angolul; Loew: *Gems; Magyar Songs; Magyar Petry; John Arany.* — Franciául: Polignac: *Poésies hongroises.* Saissy; Dhas. — Olaszul: Sirola; Silvino Gigante: *Ballate*, 1922. — Szlovákul: Hviezdoslav. — Szerbül: Blagoje Brancsis, 1907.— Románul: Teodor Murasanu; *Pagini Literare*, 1939.

A balladából dalművet irt Versényi György, (1 felv. 2.kép), zenéjét szerzette Farkas Ödön. Először adták a budapesti operában 1900. okt. 5.-én; megjelent Bpest, 1900. — Zene: Révfy Géza (Rózsavölgyi, Melodráma; énekhangra, zongorára, Köveskuti J. (Op. 55.); — Nemes Elemér (Kolozsvár 1932.). 1915-ben filmre alkalmazta Janovich Jenő; a felvétel szinhelye Vajda Hunyad és környéke volt; bemutatta a pesti Apollo-szinház, okt. 30.-án. L. Vértesy Jenő: *A «Tetemre hivás« filmen. EPhK.*, 1916. 5. sz.

Almanach, 1878-ra. Első kézirata hosszában kétrét hajtott íven; a kapcsos könyvben is. Alatta: *1877. nov. 4.* — Először a HV.-ben. — Eltérések:

4. sor jegyzete a Kkv.-ben.

23. sor, I. Kézir. *pénz* és *időd* (aláhúzva) —
46—47. sor, I. Kézir. előbb: *Örvendhet a gazdája néki,* —
Meg a pénzügyminiszterem.

A költő mindig kezeügyében tartotta íróasztalán az Akadémia *Almanach*ját, melynek zöld színe nem sértette szemét, ha egyetmást jegyezgetett zöld borítékjára. Az előtte fekvő naptár adta az ötletet e humoros vershez.

Haja, haja, hagyma-haja. Első kézirata ceruzával, második a kapcsos könyvben: *1877. nov. 7.* Nyomtatásban a HV.-ben. Az 5. sor a kéziraton: *Veszett vón a hagyma* — a Kkv.-ben: Veszett is vón —
Zenéje Kodály Zoltántól.

Dal fogytán. A kapcsos könyvben; alatta: *1877. nov. 19.* — Nyomtatva a HV. közt. Mikor kapcsos könyvét a költő feltárta Gyulai előtt s ez mindjárt kért a költeményekből *Szemléje* számára, Arany azt írta neki (okt. 22.): »Az a *szűkkörű* nyilvánosság is ...(kívüled még Laci olvasgatta) kétkedővé tett legjobbnak hitt darabjaim értéke iránt. Nem bízom többé magamban, ítéletemben, s ezzel megszűnik a lehetség, hogy... csak egy ujabb költeményt is írhassak (amint hogy egész októberben egyet sem írtam).« Ezt a terméketlen hangulatot fejezi ki a költemény.

A képmutogató. Első kézirata két, hosszában kétrét hajtott íven volt, irónnal (I.), második kéziratát (II.) özv. Arany Lászlóné a temesvári Arany János Társaságnak ajándékozta; 1904. óta a Városi Múzeumban van. — Harmadjára a kapcsos könyvben. — Mind a hármon: *1877. nov. 25.* — Nyomtatva a HV. kötetében. A kéziratok eltérései:

10. sor, I. Kézir.: Mér *fejéhez* — II. Kézir.: fejére —
19. sor, I. és II. Kézir.: *annyit* — Kkv.: ennyit —
43. sor, I. és II. Kézir.: *fel* nem — Kkv.: föl —
44. sor, I. és II. Kézir.: Hogy kidobják, — Kkv.: Hogy kidobják:
55. sor, I. Kézir.: *szó* sincs — II. Kézir. és Kkv.: hang sincs —
63. sor jegyzete csak a Kkv.-ben van meg.
64. sor, I. Kézir.: *Avvagy* — jav.: Avagy —
67. sor, I. Kézir.: előbb: *Hogy bír e devék nagy munkát?*
69. sor, II. Kézir.: *néki* — I. Kézir. és Kkv.: neki —
71—74. sor, I. Kézir.: *Ül az ősz gróf* — jav.: *Csak egyedül* — jav.: Az öreg gróf —
Hogy belép *egy tisztes hajdú* — (tintával fölötte a mai szöveg) —
75. sor, I. Kézir.: *S könybe lábadt szemmel sug* — jav.: S *könyes* — Kkv.: S könnyes szemmel oda —
81. sor, I. és II. Kézir.: terhes — Kkv. szélén, irónnal: áldott —
85. sor, I. Kézir.: majd az év is — jav.: esztendő is —
89. sor, I. Kézir.: *Hol derült a* társaság — jav.: Hol van élénk —
93. sor, I. Kézir.: *Volt még néhol nagy* divatban — II. Kézir. és Kkv. Vala itt-ott még divatban —
107. sor, I. Kézir.: *Arra* — jav.: Hátra —
120. sor, I. Kézir.: előbb: *Mint ki felnyög rémálomból,*
Gróf csak tördelt szókat mormol —
131. sor, I. Kézir.: *ajka* — jav.: maga —
133. sor, I. Kézir.: *ne szólj* — jav.: való —
136. sor, I. és II. Kézir.: *szellemével* írat — jav.: asztalával —
138. sor, I. Kézir.: *Lánya tüstént* — jav.: És a lánya —

140. sor, után : I Kézir., előbb : *És rakat nagy kőkápolnát —*
Íme látjuk fényes tornyát —

146—47. sor, I. Kézir.-on előbb : *Kérd az Istent, kérem én is,*
Nála van az irgalom.

152. sor, I. Kézir. *(Im, a képen mutatom)* — jav.: Ott nyugodjál, gazdagon —

157. sor, I. Kézir. : Benn sok ilyet — jav. egész sort —

Amint Arany öregkori lírája nyíltabb és közvetlenebb, balladái közt is sok a vissza emlékezés *(Tengeri hántás, Ünnepronlók)*, közvetlen benyomás. *(Népdal, Hídavatás)*, így a *Képmutogatóban*. A »debreceni sokadalom« megszólításában is fiatalkori emlék lappang. Ez a kezdetleges panoráma nemzetközi szórakoztató volt, az olasz Cantambanco, a német Bänkelsänger voltak első példái. Tolnai a *Hölgyfutár* 1853. évi jan. 16. sz.-ban erre a hírre akadt : »A Zuglóban néhány nap előtt ponyvára festett képek előtt egy érdemes művész pár igen szomorú nótát énekelt el.« Tolnai a mult század 80-as éveiben maga is látott ilyen képmutogatást. A bódé falára akasztott vásznon egymás fölött két sorban négy-négy kép valami történetet ábrázolt, a komédiás pálcával mutogatott a képekre, miközben a történetet ponyvaversekben elmondta, mindjárt árulta is nyomtatásban. (L. az első versszak végét, — Tolnai: *Arany Képmutogatójának személyes vonatkozásai — It.*, 1916. 167—179. l.) A nyolc kép : (I. 2—3. vsz., II. 4—6. vsz., III. 7—8. vsz., IV. 9—10. vsz., V. 11—12. vsz., VI. 13—18. vsz., VII. 19—22. vsz., VIII. 23. vsz.). A költemény belső tartalma szintén élmény és emlék : az asztaltáncoltatás. 1853-ban már divat volt a table mowing, háromlábú asztalka, melynek egyik lábába irón volt illesztve s delejes hatásra szavakat, mondatokat írt le az elfogult képzelődőknek. Nálunk is egész irodalom támadt a műveltek és félműveltek e babonája körül. *(Budapesti Hirlap*, 1853. ápr. 13—28., a *Szépirodalmi Lapok*, »asztal-forradalomról« írt. 1853. ápr. 21., május 1.). Az Angol-kisasszonyok pesti nevelőintézete Jedlik Ányostól kért magyarázatot *(Pesti Napló*, 1853. ápr. 12.). Viszont egy akadémiai bizottság Jedlik Ányos és Frommhold Károly orvos jelenlétében szellemek nélkül is megmagyarázta. (Akad. Értesítő, 1893. május 7.)

Tolnai egész sorozatot állít össze a lapok híradásaiból ; nem említi, hogy Brassai kikelt e járvány ellen *(Divatcsarnok*, 1853. ápr. 24.), más is (u. o. ápr. 28.). A *Pesti Napló* ápr. 24.-én Szász Károly levelét közli, melyben a nagy-kőrösi leánynevelőintézet sikerült kísérleteit írja le. Ágai Adolf, akkoriban n.-kőrösi diák, beszéli, hogy e kísérletekben Arany Juliska is részt vett, a költő végig nézte azokat. *(Arany Jánosról — Por és hamu* c. kötetében, 73. l.) — 1853. ápr. 27. Arany ír róla Tompának ; Ercseynek is (1853. máj. 27.) : »Táncoltatjátok-e már az asztalokat?... Fő force benne az, hogy a bűvésznek egy pontra kell nézni az asztal közepén, akkor 2—3 perc alatt a leglustább asztal, tányér, stb. is megindul, mely columbusi felfedezést nekem köszöni a tudós világ...« Az előbbi levél keltének napján meg is jelent erről egy kis közleménye a *Budapesti Hirlap*ban. (L. a vegyes iratok között.) A költő barátai közül Egressy Gábor volt spiritiszta ; Petőfi egyik ilyen üzenetét el is küldte Aranynak. (Arany válasza 1854. márc. 19.)

Mikor Arany ápr. 18.-án megfordult Pesten, meglátogatta Egressyt ; együtt idézték Petőfit. Erről Tompának (ápr. 22. ; Tompa, 1853. máj. 17., 1854. május 1.)

Nagy-Kőrös közelében, Abonyban, élt egy lelkes spiritiszta: Szapáry Ferenc, »a magnetikus gróf«. A negyvenes években híres volt Párisban

csodálatos gyógyításairól; az 50-es években két könyvet írt az asztalmozgásról. *(Das Tischrücken* als Erscheinung des Psychomagnetismus. Paris, 1853. — *Das Tischrücken.* Fortsetzung, Geistige Agapen, Paris, 1854.) — Szapáryról Reiner Bertalan: *Magyar kultúrképek,* 78. l., Tóth Béla: *Magyar ritkaságok,* 262—267. l., Ágai Adolf: *Egy magyar Hansen, Uj hántok* c. kötetében. — Ez utóbbi könyvet Elek Oszkár is említi. Egyenest Szapáryra ösmer a ballada öreg grófjában. *(It.,* 1916. 291—3. l. — Szapáry 1875-ben halt meg.) A játékot a ballada »furcsaságnak« nevezi, mely 50-ben már csak ‚itt-ott volt divatban', mint a pontos költő írja.

Németül: Gragger-Lüdeke; Lám Frigyes: *Emlékkönyv,* Dr. Bódy Vince győri történetírónak, 1936. — Olaszul: Sirola.

Hagyaték. Első kézirata a *Dal fogytán* c. verssel egy lapon. — Második a kapcsos könyvben, alatta: *1877. dec.* 1. — Nyomtatva a HV. kötetében. Eltérések:

2. sor, Kézir.: manó *sem* — jav.: se —
6. sor, Kézir.: Mert *az nékem* — jav.: — betegnek —
10. sor, Kézir.: Év *(alatt), (folytán)* során —
11. sor, Kézir.: S hogy ne haljak — jav.: És ne —

Gyulai sürgetéseire Arany azt írta neki: »Nem bánom, ha holtom után nyilvánosság elé jutnak, de *most* azokkal föllépni eszem ágában sem volt« (okt. 22.). Ezt mondja a vers is. A kapcsos könyv legnagyobb része valóban csak mint költői hagyaték látott napvilágot.

Aisthesis (Megérzés). Először egy papírdarabkán, azután a kapcsos könyvben: *1877. dec. 29.* Nyomtatva a HV. közt. Eltérések:

8. sor, Kézir.: *Aránya* — jav.: Mi finom —
9. sor, Kézir. és Kkv.: *másul* — irónnal: társul —
13. sor, Kézir.: *szét a* kupec — jav.: a vén kupec —
15. sor, Kézir.: *műszer* — Kkv.: eszköz —
18. sor, Kézir.: »*Testest*«, *vékonyt,* — jav.: Véknyat, »testest«, kövéret —

Arany szigorú őre volt a nyelv épségének, egyszersmind védelmezte a költői nyelv szabadságát, bátrabb fordulatait, merészségét, újításait, szabadabb szárnyalását, ezért sokszor szembe szállt a nyelvészekkel. Mátyás Flórián nyelvtörténeti szótáráról megjegyzi, hogy »az írótömeg — miként a *nem nyelvtani* írókat Mátyás úr nem minden lenézés nélkül összefoglalja \... hiába tenne kísérletet, hogy irályában a nyelvészi tekintélyek adta szabályokat kövesse... mert ezek annyira különböznek egymástól sokszor, mint ég és föld.« — Midőn a *Nyelvőr*ben Szarvas Gábor korholva azt írta, hogy »az irodalom egy része ...az ‚izlésnek' kényelmes pajzsa alól szórja elég sürü nyilait a nyelvjavítás ellen« — Arany a lap szélére odaírta: »Van valami benne. Országutat akarnak, a költő olykor az ösvényen jár. Pl. ha én azt írnám: hozzáteszi magát, Szarvas rám kiáltaná, hogy ez Schedel csinálta rossz kifejezés. Az a baj, hogy az én nyelvérzékemben több van meg, mint a Szarvasében« (*Nyőr,* 1875. 354. l.). Később Szarvasnak *A nyelvőr és a szépirodalom* c. polemikus cikkében azt olvasva: »Nem bűn, ha az ember szid egy rossz utat s kénytelenségből mégis jár rajta«, — azt írja a lap szélére: »Ez igen kényelmes. Tehát a költő, műfordító, szóval olyan író, kinek az egész nyelv gazdagságára szüksége van, az ne merje használni az Önök által rossznak bélyegzett szót: de Önök, kiknek a nyelvből, nehány technikus terminuson kívül, alig szükséges valami, Önök használhatják, amint tetszik: praesente medico, nihil nocet.« (1879. 249. l.)

A költői nyelv tágabb jogait védelmezi ez a parabola is.

Formai nyüg. Kézirata egy papírdarabkán, azután a kapcsos könyvben: *1877. dec. 31.* Először közölte a HV. — Ezt a tanácsot a költő többször ismételte. Szász Gerő költeményeinek bírálatában: »A nyelv puha, erély telen kötése csökkenti a hatást...« Remete Aeneis-fordításán például mutatja fel a görög és latin klasszikusok nyelvbeli tökélyét, míg nálunk »mint oldott kéve, lazul a mondat napról-napra. Rövidsége nyúlik, bizton körvonalai elmosódnak, ruganyossága ernyed... Ha rövid a vers Procrustes ágyába, toldjuk, ha hosszú, nyessük, vagy túllógatjuk a lábát.« Erről szól ez a distichon.

A szájasok. Egy papírdarabkán; *1878. 15. II.* — Ugyanezen nappal a kapcsos könyvben is. — Nyomtatásban először a HV. közt.

Ez az élet... Kézirata irónnal egy papírszeleten. — Másodszor a kapcsos könyvben: *Az élet mint tivornya* címmel. Mindkettőn: *1878. márc. 23.* — Nyomtatva először a HV. közt, az itteni címmel. Eltérések:

7. sor, Kézir.: nyers-őszintén — jav.: vad-őszintén —
9. sor, Kézir.: egykor *jól* — jav.: én —
12. sor, Kézir.: *Itt* maradék — Kkv.: Helyt —
14. sor, Kézir.: dult e tivornyán — jav.: *volt* — Kkv.: dúlt —
15. sor, Kézir.: *Ittam voln' bár többet, hogy rég* —
jav.: *Ittam volna bár, hogy jó rég* —
Kkv.: a lap szélén: Mért nem ittam úgy, hogy jó rég —

»A tölgyek alatt«. A kapcsos könyvben ilyen címmel: *A tölgyek alatt. Nro II. — 1878. május 8.*, A 93—96. sor, kézir. előbb:

Rossz verssel, amilyet
Sűrűn hoz a lap,
Kivált az utóbbi
Tíz éve alatt.

Nyomtatásban a HV. közt.

Az első *A tölgyek alatt* vers jegyzetében el van mondva a vers történetének egy része. A méltatlan támadás sokáig bosszantotta a költőt. Májusban egy pompás tréfás versben öntötte ki gúnyját. A verset felolvasta sógorának, be is írta a kapcsos könyvbe. Kéziratán megcsillagozta a kritizáló vers vonatkozásait; a sorok végére írt számok Arany visszavágó soraira mutatnak.

A névtelen vers: T. C. Arany János urhoz. — 1877. dec. 31. »A tölgyek alatt« c. költemény átolvasása után.

Korpát vegyitettél össze lánglisztel. (55. sor)

Kegyetlen sorsunk — e földön soká bolygván —
Testben és lélekben ifjúból öreggé,
Fürge pillangóból lassu bús hernyóvá (36. sor)
Visszásan változni, mint sima út röggé.

S ha már *magunk* mondjuk, hogy *gyermekké* lettünk, (20. sor)
Ne akarjunk ifju módon hadonászni. (61.)
(Se sok megszokásból, se vak hiuságból:) (91—2.)
S reszkető inakkal hegytetőre mászni. —

Ha már a nyári est hűsétől is tartva, (76.)
Félénken sietünk a meleg szobába:
Hagyjunk fel a Pindusz meredek ormával; (42.)
Más irjon már verset, *mi* irjunk... prózába. (23.)

Ugyis vén költőnél eszmék helyett hüvely
Marad csak, s van kinnal keresett rím elég, —
Léghajó ő, mely bár ég felé törekszik,
Nincs benne éltető — tán egy szemérnyi lég. — (70.)

Neked rég kijutott már a dicsőségből;
Most hát babéridon pihenve élj tovább. (60.)
Nagy multad' — *hallgatva* őrzöd meg legjobban,
Vén költő nem csillag többé, csak délibáb. (29.)

Nem kell dér... A kapcsos könyvben; alatta: *1878. oct. 10.* Nyomtatásban először a *Magyar Bazár*ban (szerk. Wohl Stephanie), 1878., nov. 1., onnan a *Vasárnapi Ujság*ban, 1878., 45. sz., nov. 10., az *Irodalom és művészet* rovatban, e sorokkal: »Koszorús költőnk Arany János lantja csak megpendül néha s akkor aztán tiszta összhangu zengésével kárpótol ritka voltáért. Legújabban is egy szép kis dal kelt szárnyra tőle, melyet nem tagadhatunk meg a *VU.* olvasóitól, s fentebb közöljük, a *Magyar Bazár* nov. 1.-i száma után.« — Azután az ÖM. kisebb költeményei közt.

Harmincz év mulva. Kézirata a kapcsos könyvben (I.), alatta: *1879. jan. 23.* — Egy másik kézirata özv. Csiky Kálmánné, Gönczy Etelka birtokában (II.); ennek hasonmását közölte a *Pesti Hirlap*, 1927. május 15. — Van egy harmadik kézirata is(III.), ezt a költő Concha Károlynak küldte, aki verset kért tőle az Athenaeum naptára számára; itt jelent meg először: *Az Athenaeum nagy képes naptára, az 1880-dik szökőévre.* Szerk. Concha Károly. — 27. l. — A verset Concha a hozzáírt levéllel együtt közölte a *Budapesti Hirlap* 1882. évi okt. 24.-iki számában; aztán a verset és levelet a Kisfaludy Társaság ereklyetárának adta. — Nyomtatva másodszor ÖM., a kisebb költ. közt. — Eltérések:

2. sor, III. Kézir.: végén nincs vessző, hanem: —
9. sor, Kkv.: *haladó* — a lap szélén: *fokozott, progressiv* —
11. sor, III. Kézir.: abból *nincs semmi* elveszve: —
Kkv.: semmi sincs —
12. sor, III. Kézir.: *közös* aláhúzva. —

A kéziratot a költő Concha Károlynak ezzel a levéllel küldte meg:

»Tisztelt írótársam! — Hát bizony az »aratás« már két nyáron megint szűken, mondhatnám: sehogyse ütött ki, nem annyira a clíma zordonsága vagy a föld terméketlensége — mint a mivelő kéz hiánya miatt. S miután rövid vén-asszony-nyaramra már rá is tettem a punctumot az »E p i l o g u s« c. poémával, megvallom, nem sok kedvem van ujra közönség elé állani. De ha már megigértem a naptárnak, a régi igéretet valahogy mégis beváltom. A tulsó lapon küldök egy versecskét, mely — ha egyéb érdeme nincs — korszerű, feltéve, hogy a kalendáriom megjelenése nem huzódik el »ad graecas calendas«, — Szives üdvözlettel — Margitsziget, 1879. aug. 3. — Arany János. —

E sorok nem kiadni valók. Expertus Rupertus«.

(»Expertus Rupertus« gyakoribb alakjában 'Experto crede Ruperto' — az *Aeneis*-ből ered, XI. én. 283. sor: »experto credite«: a tapasztalásnak higyjetek. — A nevet a középkorban tették hozzá; nem tudni, miért s mit jelent.)

Ez az utolsó hang Arany lantján Petőfiről, eltünésének harmincadik évfordulóján, már az év elején. — A jelen költemény gondolata (8. sor) a Petőfi életben léte felöl szállongó hírek idején, 1861. csillan fel, a *Szépirodalmi Figyelő* (I. 239.) *Vegyes* rovatában: »A Petőfi-mythos még most kezd ábrándos fordulatokat venni. Véleményünk szerint mindez nem tanusit egyebet, mint a nemzet cultusát nagy költője iránt. Ha az őskorban élnénk, azóta füstölögnének oltáraink... Sis felix, atque propitius tuis.« Ez szinte — a görögök módján — a félistenek sorába emeli. Petőfi

Petőfi Összes Költeményeinek 1847. évi nagy negyedrétű kiadását ajándékozta Aranynak, beleírva: *Arany Jánosnak — Petőfi Sándor.*

A kötet címlapjának hátsó oldalára Arany ezeket írta:

Ő és rágalmazói.

... quand il le voudra, scribes, docteurs, poëtes,
Il sait qu'il peut, d'un souffle, en vos bouches muettes
Éteindre vos clameurs,
Et qu'il emportera tout vos voix ensemble,
Comme le vent de mer emport où bon lui semble,
La chanson des rameurs!

En vain légions l'environnent sans nombre,
Il n'a qu'à se lever pour couvrir de son ombre
À la fois tous vos fronts;
Il n'a qu'à dire un mot pour couvrir vos voix grêles,
Comme un char en passant couvre le bruit des ailes
De mille moucherons!

Quand il veut, vos flambeaux, sublime auréoles
Dont vous illuminez vos temples, vos idoles,
Vos dieux, votre foyer,
Phares ébluissants, clartés universelles,
Pâlissent à l'éclat des moindres étincelles
Du pied de son coursier!

(Hugo V. Byronról.)

S utána odairta görögül a Odyssea I. 242. sorát:

— Eltünt látatlanul, ismeretlenül, nekem csak gyászt és fájdalmat hagyott.

Közölte Arany László: *Arany János levelezése író-barátaival* I. kötetének bevezetésében.

A költemény franciául: Polignac, Gauthier.

Egy ara sírkövére. A kapcsos könyvben; alján: *1880. jan.* Nyomtatva a HV.-ben, a Rögtönzések közt. Gönczy Pál (pedagogus, közokt. államtitkár) leányának sírjára írta. Máté evangéliumának megjelölt része a tíz szüzekről szól, »kik az ő lámpásokat kezekbe vévén, a vőlegénynek eleibe menének«. —

Egy kézirata megvolt Gönczy Pál leánya, özv. Csiky Kálmánnénál; ezen rajta voltak az évszámok is; »Született: 1862. szept. 10. — Meghalt: 1879. ápr. 3.« — E kézirat hasonmását közölte a *Pesti Hirlap*, 1927. 110. sz. vasárnapi melléklete.

A distichont a költő ezekkel a sorokkal küldte meg Gönczy Pálnak (Dr. Cserna István birtokában):

Édes Barátom! Próbáltam valamit: csak az a baj, hogy egy kissé bibliás, a mai kor nehezen érti meg. Im itt küldöm. Tetszésedre bízom, ezt véselni fel, vagy mást. — Áldjon meg az Isten!

barátod Arany János

U. i. A bibliai hely idézése nem jönne a kőre.

A jóságos özvegynek. A kapcsos könyvben; alatta: *1880. jan. 27.* Közölve először a *BSz.*-ben, 1880. 22. köt. 396—97. l., a fenti dátummal, s a címhez ezen jegyzettel: *Bezerédj István özvegye. — Szerk.* — Másodszor az ÖM. kisebb költeményei közt. A kapcsos könyvben:

3. sor: Mig *Rólad* is —
13. sor: hagyta *örökségül*, — jav. dicsőségül, —
24. sor *Te* azt letörülted —
26. sor: Kik voltak a *Férjed* —

Egy ülési meghívón megvolt a 7. és 8. vszak, a 25—32. sor első fogalmazása, irónnal. Eltérések ezen:

25. sor: s *magad körül* — Kkv.: tűzhelyednél —
27. sor: mint nemes arcza *feletlök a képen* — Kkv. hiu árnyékképen —

A töredék mellett e levél fogalmazása:

»*Mélyen tisztelt Nagyságos Asszony! Közelebb méltóztatott némi csekély fáradságra felszólítani. Eszembe jutott, hogy még nagyságodnak tartozom is autographiámmal. Itt küldöm. Remélem, nem fogja tolakodásnak venni legszentebb érzelmeibe.*«

Bezerédj István (1795—1856), Tolna követe, Kölcsey és Deák barátja, jelentős részt vett az 1830-as, 40-es évek diétáinak reformküzdelmeiben a magyar nyelv, a népnevelés, a zsidó-emancipatio ügyében s a halálbüntetés ellen. Mindezt az »örök igazság« nevében követelte, ni szavajárása volt. Elveiért 1850. fogságot is szenvedett. A közteherviselést megelőzve, önkényt fizetni kezdte a ráeső adót (1844), elsőnek valósította meg az örökváltságot, 1836-ban medinai jobbágyaival kötött szerződésben. Özvegye a »Párisi ház«-ban, a Kigyó-utcára nézö lakásban tovább is hetenkénti ebéd-vendégekül látta férje barátait, ezek: Deák, Kemény Zs., Csengery, Horváth Mihály, Perczel Béla, Gyulai Pál, Pestre költözése óta Arany János, később fia is (Arany Tompának, 1861. febr. 23.). Arany családja is látogatta; Piroskát egy-egy csinos ajándékkal örvendeztette meg, ezüst tintatartóval, kis munkakosárral. (Leopold Samu: *Bezerédj István.* — *Budapesti Szemle*, 90. köt.)

Különbség. A kapcsos könyvben, — *1880. febr. 2.* Nyomtatva HV. A 2. sor a kéziratban: *megint* jóvá tesznek: jav. irónnal: viszont.

Csalfa sugár. A kapcsos könyvben, alatta *(16. III. 80.)* Nyomtatásban a HV. közt.

Piroskának szól; nagy leánnyá növekedését a nagyapa szorongva nézte. Egy másik fiatal lánynak, Wohl Jankának is azt írta: »A búbánat eljő idejére, ha idő előtti ábrándjainkkal föl nem idézzük is. A bimbó ne legyen, ne akarjon hullatag szirom lenni, eljő a kor, hogy visszaóhajtja bimbólétét...«

Melyik talál? — A kapcsos könyvben; alatta: *30. III. 80.* — Először a HV. közt, hasonmásban is, a kép alatt; a Kkv. 1924. évi kiadásában szintén. Arany utolsó fényképe; 1880-ban készült, Ellinger fényképésznél, az akadémiai tagok albuma számára.

En philosophe. Utolsó vers a kapcsos könyvben: *1880. dec. 10.* Nyomtatva a HV. közt.

3. sor, a könyvben: végzem *be*, — kitörülve, — jav.: majd —
6. sor, a könyvben: Mely *nyugodtan* játszik, — jav.: fölébe írva: derülten —

Egy-egy csüggedt órában kopáran áll előtte az élet tarlója. Sorra le kellett mondania a »csendes fészekről« *(Epilogus)*, a szalontai házról leánya közelében *(Vágytam, Juliskám)*, szemei gyöngültével, elbetegeskedve a költői munkálkodás reményéről is. Pedig ezért takarékoskodott; számadási könyvecskéje címlapjára jeligéül Horatiusnak Apollóhoz írt ódájából e sorokat tette:

Frui paratis, et valido mihi
Latoe, dones, et precor, integra
Cum mente ; nec t u r p e m senectam
Degere, nec c i t h a r a c a r e n t e m.

(»Engedd, hogy fáradságom gyümölcsével ép erőben, ép lélekkel hadd élhessek ; öregségem ne legyen gyámoltalan, lantja se hiányozzék.«)

Ez az utolsó vers a kapcsos könyvben, ez után bezárul, »mint egy koporsó.« *(Dal fogytán.)*

TARTALOM

A költemények címei és kezdősorai. — Az első szám a költemény lapszáma, a második a jegyzeté.

	Oldal	
A bajusz!	224	482
A betyár	66	427
Ablak alatt	7	410
A bujdosó	276	505
A büszke Szion elesett	278	506
A dajka sírja	143	451
A dajka sírján egyszerű halom	143	451
A dalnok búja	150	453
A dalnok elhullt. (Moore)	154	454
A Dismal mocsárok tava	25	416
A falu bolondja	100	438
A fülemile	219	481
Agió-világ	113	443
A gyermek és szivárvány	139	451
A Haemus ormán s a Dunánál	364	546
A hajótörött	92	436
A hamis tanú	171	462
»A hazáról«	327	530
A hazáról egy merész szót	327	530
A hegedű	194	471
A hegedű száraz fája	265	500
A holtak álmai felett	161	458
A honvéd özvegye	93	437
Aisthesis	385	557
A jóságos özvegynek	390	560
A képmutogató	380	555
A költő hazája	136	450
A király ünnepét fogom énekelni	241	488
A lacikonyha	102	439
A lantos	71	429
A lanot, a lantot	335	534
A lámpa csügged, az éjfél setét	146	452
A legszebb virág	36	418
A lejtőn	280	507
A lepke	321	527
Alkalmi vers	178	465
Almanach 1878-ra	377	554
A méh románca	7	410
Amit én e zúgba jegyzék	352	542
A mult időnek bölcsei	108	441
A pusztai fűz	166	459
A rab gólya	13	412
A rablelkek	44	421
A radványi sötét erdőben	374	549
Aranyaimhoz	9	410
A régi panasz	336	534
Arkádia-féle	180	466
A rodostói temető	28	417
A sárkány	196	472
A szájasok	386	558
Asszonyért nem méltó vívni	369	549
A szegény jobbágy	11	411
A szőke reg, a barna éj	138	451
A tetétleni halom	235	485
A tölgyek alatt	345	558
»A tölgyek alatt«	386	538
A Tudománynak háza vagyon	309	520
A tudós macskája	23	415
A varró leányok	6	409
A vén gulyás	244	489
A vén gulyás temetése	246	490
A vén sírásó haldokol	127	447
A vígasztaló	201	473
A világ egy kopott szekér	158	455
A walesi bárdok	272	503
Az Alföld népéhez	20	415
Az egri leány	209	476
Az elhagyott lak	166	459
Az elkésett	324	528
Az életet már megjártam	322	527
Az ifjú évek bajt hoznak visznek	392	561
Az ihlet perce	231	483
Az, mi a költő lelkének	27	417
Azok a magyarok, kik e hazát	47	421
Az óra lüktet lassú percegéssel	300	516
Az ó torony	126	447
Az ördög elvitte a fináncot (Burns)	311	523

	Oldal	
Az öreg pincér se gyanítja	343	538
Az öregúrnak van egy tamburája	325	529
Az örökség	47	421
Az örök zsidó	296	515
Azt hittem, öröm vagy	318	515
Azt hívém, hogy életem	393	561
Az új évet, (ócska tárgy!)	178	465
Az új görög dalnok	285	511
Az utolsó főpap	278	506
Az ünneprontók	333	532
Ágnes asszony	213	478
Áll a kis lak pusztán, ridegen	166	459
Állj elő, vén Márkus, vedd le a süveget	171	462
Állottam vizének mélységei felett	160	456
Álmaimat gyakran látogatod	390	559
Álmodám tavasszal	16	414
Álom-való	48	422
Április 14-én	54	424
Ártatlan dac	309	520
Árva fiú	250	492
Árva gólya áll magában	13	412
Ballada az elűzött és visszatért grófról (Goethe)	281	509
Balzsamcsepp	277	506
Beállottam a Bocskai-csapatba	60	425
Behantozatlan áll hamvai felett a hely	248	491
Belenézek a nagy éjtszakába	348	540
Bende vitéz lakodalmát lakja	340	530
Béranger halálakor	278	506
Bor vitéz	255	494
Bort ide a billikomba	276	505
Bort vett magának a tudós	385	557
Both bajnok özvegye	270	502
Bús az ősznek hervadása	288	512
Büszke, harcos, kalandor nép	38	419
Csak hiába! elmaradt az	338	535
Családi kör	131	448
Csalfa sugár	392	561
Csatába ment az ifjú honvéd	93	437
Csendes dalok I., II.	208	476
Csillag tűnt fel, fényes csillag	239	487
Czakó sírján	15	413
Dal fogytán	379	555
Dante	160	456
Debreczeni sokadalom	380	555
De gustibus	182	467
De nyugszik immár csendes rög alatt	248	491
Domokos napra	144	452
Duna vizén lefelé úsz a ladik	359	545
Edward király, angol király	272	503
Egressy Gábornak	105	440
Egy a pálya, egy a végcél	54	424
Egy ara sírkövére	390	561
Egyesülés	27	417
Egy életünk, egy halálunk	35	418
Egy kis hypochondria	230	483
Egynémely nagyocska emberre	98	437
Egy nép lakik túl tengeren	277	505
Egy pohár bor a kezében	244	489
Egy roppant sárkány	196	472
Egyszer egy kis leány mit tett fel magában	87	435
Egy szó nyilallott a hazán keresztül	289	512
Eh! mi a kő jutott hozzám	113	442
Eh! mi gondod a jövőre?	336	534
Ej, ej garázda tél apó	125	447
Ej, haj, ne szomorkodj	208	476
Eldorádó	18	414
Elesett a Rigó lovam patkója	264	500
Elfolyt a méz a köpűből	192	470
El innét, finnyás orrú satnya nép	102	439
El nem aludt lámpám	390	561
Előre lantok! ... vagy mi a guta	120	444
Emlények I—III.	247	491
Emléklapra	76	430

	Oldal	
Emlékül	308	519
En philosophe	393	561
Enyhülés	157	455
Epilógus	322	527
Erdély	52	423
Este van, este van, ki-ki nyugalomba!	131	448
Eszünkbe jusson, hol veszett el ....!....	153	454
Ex tenebris	366	547
Ez a szoba, hol én most	99	437
Ez az élet egy tivornya	386	558
Éjféli párbaj	340	536
Él-e még az isten?	46	421
Ének a pesti ligetről	361	545
Én is Arkádiában	180	466
Én is éltem...vagy nem élet	164	459
Én vagyok az anyám átka	62	425
Érzékeny búcsú	155	454
Évek, ti még jövendő évek	80	432
Év kezdetén	129	447
Évnapra	84	433
Év utolján	177	465
Fekszem kínos ágyon	48	422
Felhőbe hanyatlott a drégeli rom	261	498
Férj, szüle, testvérnek szakad érted szíve....	311	522
Fiamnak	86	434
Formai nyüg	385	558
Földi! mit csináltok?	37	419
Furkó Tamás	78	431
Függ már szögén a hárfa	379	555
Fűzes Tiszaparttól Biharig egy róna	203	473
Gondolatok a békekongresszus felől	108	441
Gyermekkoromban felköték	324	528
Gyékényes, abroncsos alföldi szekér	324	528
Gyöngy, harmat liliom, szellő, sugár, villám	169	461
Ha álom ez élet	71	429
Hagyaték	384	557
Haja, haja, hagyma-haja	379	555
Hajdanában, amikor még	219	481
Hajnali kürt	138	451
Haj, ne hátra, haj, előre	56	424
Ha levetve gyarló testet	308	519
Hallottad a szót »rendületlenül«	297	516
Ha nézem gyönge lábadat	257	496
Halnak, halnak, egyre halnak	256	496
Ha ritkul a vásári tér	312	523
Harminc év mulva	390	559
Hatvani	232	484
Hála isten! este van megin'	86	434
Hát csak írni, mindég írni	384	557
Hát ez a szabadság napja	44	421
Házi-uraság	89	435
Hecc, hecc!	112	442
Hej, iharfa, juharfa	112	442
Híd-avatás	354	542
Híres falu Gömörben	249	491
Hírlap-áruló	358	544
Hiú sóvárgás	173	463
Híves, borongó őszi nap	114	443
Hogy melyik arcképem	392	561
Hol a költő a végtelenbe vész	258	496
Hollósy Kornéliának	277	505
Honnan és hová?	327	530
Hová, hová, édes férjem?	174	463
Hunyad alatt, egy kis házban	270	502
Hunyadi csillaga	239	487
Igyunk biz azt egy-egy kicsit	208	476
Intés	369	549
Írjak? ne írjak?	258	497
Írószobám	99	437
Itthon	159	455
Itt, hová csak későn	53	423
Itt ülök, az órák hosszú voltát mérvén	300	430
Itt van tehát, megjött az Uj év	377	554
Izabella királyné Budában	138	467
János pap országa	39	419
Jó költőktül azt tanultam	369	549
Jött az ördög hegedűszóval	311	523
Juliska elbújdosása	87	435
Juliskához	288	512
Juliska sírkövére	310	522

	Oldal	
Karácsony éjtszakán ...	74	429
Karddal, melyet dicsővé tenni	284	510
Kassa mellett, egy fölvárban	209	476
Kelsz és lenyugszol észrevétlenül	84	433
Kempelen Riza sírkövére	281	508
Kertben	134	450
Kertészkedem mélán, nyugodtan, ...	134	450
Kertjében a kis fülemile	258	496
Keserűből jön az édes	366	547
Kél és száll a szív viharja	157	455
Későn keltél öreg	324	528
Kidőlt immár sok ép erős	357	544
Kies ősz	298	516
Kifelé az évnek a szekere rúdja	177	466
Ki, ki a mezőre	168	461
Kimentem a ligetbe újra	361	545
Kinek nyulfarknyi a reménye	349	540
Ki nékem álmaimban	247	491
Királyasszony kertje ...	252	492
Kis bokor ne hajts még	392	561
Kis hajó az én reményem	91	436
Kitelt az év, a perc lejára	232	484
Ki ültetett engem sivatag pusztába	166	459
Ki zengi meg, ha én nem	78	431
Koldus-ének	82	432
Kondorcsi csárda mellett	66	427
Kortársam R. A. halálán	357	544
Kóbor Tamás	312	523
Kórágyon ott, nagybetegen	310	525
Kozmopolita költészet...	347	539
Kósza Bandit ösmeri a helység	100	439
Ködbe vész a nap sugára	255	494
Költők a végzet ellen...	89	435
Köszöntő-dal	276	505
Krisztus urunk Szent Péterrel	194	471
Különbség	392	561
Küszöbről-küszöbre járok	82	432

	Oldal	
Lyányok, lyányok, lakodalom	6	409
Leányomhoz	310	525
Lelkem pusztaságos éjjelén keresztül	74	429
Letészem a lantot	84	433
Lóra, magyar, lóra!	37	419
Magánosan, mint egyes falevél	76	430
Magányban	300	516
Magyar Misi	170	462
Magyar Miska olyan ember	182	467
Mária! bűneid meg vannak bocsátva	335	534
Mátyás anyja	216	480
Meddő napok! üres lapok!	230	483
Meddő órán	348	540
Megjöttetek? de már, de már	9	410
Megtörtént. Nem mondom, amit érdemeltél	52	423
Melyik talál	392	561
Menj, fáradt veterán	301	518
Még áll a domb s én állok afelett	235	485
Még egy	360	545
Még nem hallom a pacsirtát	298	516
Mi a tűzhely rideg háznak	201	473
Midőn a roncsolt anyagon	310	522
Midőn még életet	92	436
Midőn szüleid és mind akik szeretünk	144	452
Mi lelt téged bús gilice madárka?	42	420
Mily rövid az élet!	327	530
Mindenki annyit ér, ahogy	358	544
Mindvégig	335	534
Mint a madár a fészkére	159	455
Mint a szerelmes boldog álminál	231	483
Mint egy alélt vándor	162	458
Mirza Shaffy-ból	257	496
Mit csinálunk?	37	419
Mit hallok, Andris?	116	444
Mit is akarsz? ... nézz az időre	360	545

	Oldal	
Monda Lajos, a nagy király	204	474
Moore verseiből	153	454
Muzsika szól, dörög a menny	35	418
Művész hazája széles e világ	136	450
Nagy emberek, nagy emberek	98	437
Nagy lett volna a tudósnak	23	415
Nagyszalonta nevezetes város	126	447
Naturam furca expellas	324	528
Ne hagyjon el engem a Múzsa kegyelme	390	560
Nem itt, nem itt van az én világom!	200	472
Nem kell dér	388	559
Nem szégyellem, nem is bánom	347	539
Nemzetőr-dal	26	416
Néma bú	256	496
Népdal	359	545
Népdalok	264	500
Népnevelés	249	491
Névnapi gondolatok	75	430
No, kertész ur, ma szép esőnk volt	353	542
Növünk együtt	339	536
Nyalka huszár honnan oly vágtatva	66	426
Oh, jösszte be, jó öreg énekesünk	281	509
Oh, ne bántsd a költőt	154	454
Oh, ne nézz rám oly sötéten	156	455
Oh, ne sujtsák a szelíd nőt	335	534
Olvasó, ha fennakadsz, hogy	352	542
Ott a költő sírja	15	413
Ölelő karokkal mennek ki elődbe	105	440
Öreg pincér	343	538
Őszikék I. II.	352	542
Ősszel	114	443
Ősz végén	168	461
V. László	190	469
Palóczy halálakor	301	518
Párjavesztett gilicének szíve fáj	276	505
Párviadal	369	549
Pázmán lovag	265	500
Pihenni már. — Nem, nem lehet	296	515
Piroska betegségében	318	525
Plevna	364	546
Poetai recept	169	461
Pongyola járású lovadat	385	558
Puha fejér ágyam hullámos redőin	146	452
Quem dii odere	284	510
Rangos koldus	338	535
Ráchel	146	452
Ráchel siralma	147	452
Rákócziné	42	420
Rásüt az esthajnal	61	425
Reg és est	223	482
Reményem	91	436
Reményinek	284	510
Rendületlenül	297	516
Régi jó időből	192	470
Ritka vendég Rácországban	237	486
Riza jövel! zendült	281	508
Ropog a tűz, messze süt a vidékre	330	530
Rozgonyiné	174	463
Rózsa Sándor	56	424
Sebtében eddig írtam	360	545
Semmi természet!	353	542
Siratni őt? Bérangert?	278	506
Sir Patrick Spens	187	468
Sirt az ég egyik szemével	139	451
Sírt ástak néki	25	416
Sírva jön a magyar nóta világra	264	500
Sokan szeretnék a hazát	386	558
Soknak lettem már, hogy élek	339	536
Sötét éjben, rideg lakában	150	453
Stanzák »Mátyás dalünnepe« eposzi kisérletből	241	488
Sűrű setét az éj	190	469
Süvegemen nemzetiszín rózsa	26	416

	Oldal	
Száll az este. Hollószárnya	280	507
Szent László	204	474
Szeretem a reggelt	223	482
Szerény leszek kívánatimban	113	443
Széchenyi emlékezete	289	512
Széles országúton andalog a jobbágy	11	411
Szép virág a rózsa	36	418
Szibinyáni Jank	237	486
Szilágyi Örzsébet	216	480
Szigethazám, Szigethazám!	285	511
Szilveszter-éjen	127	447
Szív, örömtől elszokott szív	277	506
Szólt a fiu: »Kettő vagy semmi«	354	542
Szondi két apródja	261	498
Szőke Panni	12	411
Tamburás öreg úr	325	529
Tanári jubileumra	284	510
Tájkép	203	473
Tele vagyok, dallal vagyok tele	301	518
Temetőben	161	458
Tengeri-hántás	330	530
Természet, ki ezer képben tükrözte halálod	311	522
Tetemre hívás	374	549
Télben	16	414
Télen nyáron nincs több, csak egy kabátom	155	454
Téli vers	125	447
Ti, kikért teremnek a búza-keresztek	20	415
Tompa Mihály tetemén	311	522
Tompa sírkövére I., II	311	522
Török Bálint	183	467
Uj esztendő... patvarba új	129	447
Utcahosszat bőg a szegény marha	112	442
Ül a király Dunfermlinben	187	468
Van egy ország. Eldorádó	18	414
Van-e olyan hamvába holt fiatal	63	426
Vágtat a ló	161	458
Vágy	200	472
Válasz Petőfinek	5	408
Válság idején	53	423
Vándor cipó	349	540
Vára öblös teremében	265	500
Vásárban	324	528
Vess lángot előttem, éjjeli szövétnek	28	417
Végpont	360	545
Viszik Marci bácsit	246	440
Visszatekintés	164	459
Vojtina Ars poeticája	301	518
Vojtina levelei öccséhez I., II	116	444
Volnék kis pacsirta, hogy zenghetne dalom	173	463
Volt egy falu — nem tudom, hol	224	482
Vörös Rébék	366	548
Zavarva lelkem, mint a bomlott cimbalom	5	408
Zács Klára	252	492
Zendül, kondul szent harangszó	333	532
Zöld lepke, mint hulló levél	321	537
Zúg az erdő, lecsapott a felszél	71	429
Zuleikához	257	496

Arany János előszava az Elegyes költői darabokhoz..... 401

Jegyzetek 395

Központi Könyvtára